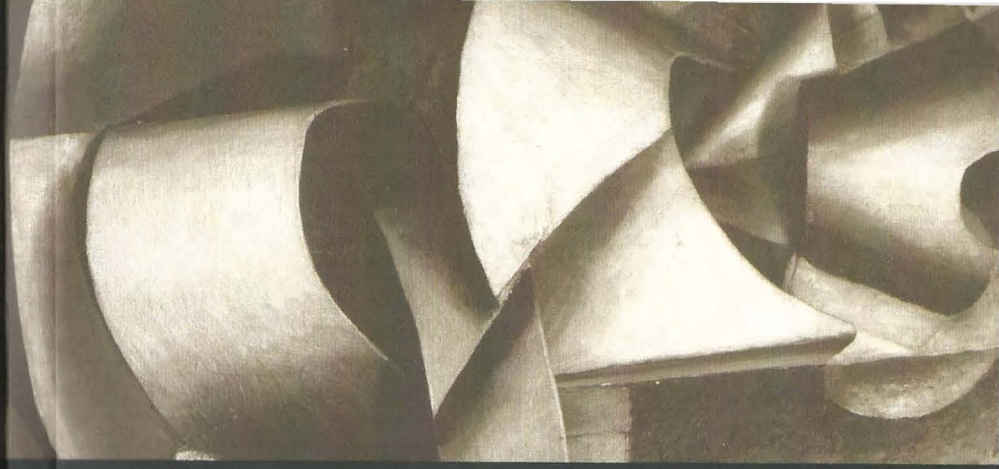
İLYA EHRENBURG • PARİS DÜŞERKEN

PARİS DÜŞERKEN

ROMAN

ÇEVİREN:
ATTİLÂ TOKATLI

İLYA EHRENBURG

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Rusça orijinal adı "Padeniye Parija"
(Paris Düşerken) olan bu eser,
"La chute de Paris" adıyla yayınlanan
Fransızca basımından Türkçeye çevrilmiştir.

İlya Ehrenburg

Paris Düşerken

Fransızcadan Çeviren
Attilâ Tokatlı

Roman

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın-175

PARİS DÜŞERKEN

İlya Ehrenburg

Fransızcadan Çeviren
Attilâ Tokatlı

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Birinci Basım
Şubat 2002

İkinci Basım
Haziran 2004

ISBN 975-6865-77-6

© Evrensel Basım Yayın, 2001

Baskı
Ayhan Matbaası
(Yüzyıl Mah. Massit 5. Cad. No:47 Bağcılar 0212 629 01 65)

PARİS DÜŞERKEN

İLYA GRİGORYEVİÇ EHRENBURG*

Ünlü Sovyet yazarı, gazeteci ve eylem adamı, SSCB 3. ve 4. dönem milletvekili. Kiev'de bir Yahudi ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Devrim olaylarına ilgi duyarak 1905 - '07 yıllarında Bolşevik yeraltı örgütlerinin çalışmalarına katıldı. 1908 yılında tutuklandı. Aynı yıl Fransa'ya iltica etti. 1910 yılında Paris'te dekadan etkilerin görüldüğü bir şiir kitabı çıktı. 1914 - 1917 yıllarında Rusya Sabahı gazetesinin muhabiriydi. 1917 yılı Martında Rusya'ya döndü. 1921 yılından başlayarak Paris'te yaşamaya başladı ve bu arada Sovyet basınına geniş hizmetlerde bulundu. 1923 yılından başlayarak da İzvestiya'nın muhabirliğini yaptı. 1930 yılından sonra sürekli olarak SSCB'de yaşadı.

Ehrenburg uzun ve karmaşık bir sanat yolu izlemiştir. Estetik fikirlerindeki çeşitli sallantılar ve çelişkilerden sonra, sanatta gerçekçiliğin geniş yoluna kavuşan yazar, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ni izleyen ilk yıllardaki dünya görüşünü "Rusya Üzerine Yakarışlar" (1918), "Ölüm Saatine" (1919), "Öngünler, 1915 -21 Yılları Şiirleri" (1921), "Düşünceler" (1921), "Yurtdışı Düşünceleri" (1922) gibi şiir kitaplarında dile getirmiştir. Hayatla sanat arasındaki ilişkiyi saptamak isteyen ve "yapıcı sanat" anlayışına gelen Ehrenburg'un eserlerinde kapitalist toplumun son derece sert eleştirisiyle, devrime ve insanlığın geleceğine ilişkin şüphecilik birbiriyle birleşmiş durumdadır ("Julio Jurenito'nun Olağanüstü Serüvenleri", 1922; "D.E. Tröstü ya da Avrupa'nın Yokoluş Tarihi", 1923). Bu dönemdeki bazı eserlerinin temelinde, devrimci gerçekçilik ve hümanizm arasındaki çelişkiler yatar ("Nikolay Krubov'un Yaşayışı ve Mahvoluşu", 1923; "Jann Ney'in Aşkı", 1924).

NEP döneminin sakatlıklarını, "Yağmacı" (1925), "Gideğen Ara Sokak" adlı eserlerinde anlatmıştır.

"On Üç Pipo" (1923) başlıklı öykü kitabında Ehrenburg gerçek kahramanını, kapitalist toplum yapısının mahvolmaya mahkûm ettiği basit insanı bulur ve uzlaşmaz sınıfsal çelişkiler üzerine eğilir ("Komünarcının Piposu" ve ötekiler).

Avrupa ülkelerine yaptığı sayısız geziler, Ehrenburg'un çeşitli gazete ya-

* Bu biyografi, Mazlum Beyhan tarafından "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nden (Cilt: 49, 1957, 2. Basım) yararlanılarak hazırlanmıştır.

zılarında, politik hicivlerinde dile getirilmiştir ("Beyaz Kömür ya da Verther'in Gözyaşları", 1928; "Zamanın Vizesi", 1931; "Yazılar. İngiltere", 1931; "İspanya", 1932, "Benim Paris'im", 1933; "Uzayan Son", 1934; "Avusturya'da İç savaş", 1934; "Yaşadığımız Günlerin Kronikası", 1935; "Gecenin Sınırları", 1936; "10 Beygir Gücü", 1929; "Zorunlu Ekmek", 1933).

Ehrenburg'un 30'lu yıllardaki gazeteciliğinde, ikinci dünya ve sosyalizmin kaçınılmazlığı temalarını işlediği görülür. Kapitalist dünyada olup itenleri git gide daha bir bilinçle kavrayan Ehrenburg'un dünya görüşünün oluşmasında tüm Sovyetler Birliği'ni kapsayan gezisinin büyük rolü olmuştur. "İkinci Gün" (1934), "Soluk Soluğa" (1935) ve "Yetişkinler İçin Kitap" (1936) gibi eserlerinde Sovyet gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Yiğit İspanyol halkının özgürlük savaşı verdiği 1936 -'37 yıllarında İspanya'da ve Hitler Almanya'sına karşı savaşım verildiği 1939 yılında Paris'te Ehrenburg birçok gazete yazısı, uzun öykü, şiir, roman yayımladı: "İnsana Ne Gerek" (1937) "Ateşkes İçinde" (1937) "İspanyol Dayanıklılığı" (1938), "Bağlılık (İspanya - Paris) " (1941) . Burjuva hükümeti tarafından Nazilere satılan Fransız halkının trajedisi, 26 dünya diline çevrilen ünlü "Paris Düşerken" romanında yansısını buldu (1941 '42, Stalin Ödülü: 1942).

Büyük Anayurt Savaşı'nın ilk yıllarından başlayarak Ehrenburg, savaş muhabiri olarak cephede bulundu ve Anayurt sevgisiyle, faşizme karşı öfkeyle dolu ateşli yazılar yayımladı. Pravda'nın, Kızıl Yıldız'ın sayfalarında yeralan bu yazılar, radyolarda, yayımlandı ve dünya dillerine çevrilerek çeşitli gazetelerde yer aldı. Savaş yıllarında Ehrenburg 1000 dolayında makale yazdı. Bunlardan bir bölümü "Savaş" adı altında üç cilt halinde yayımlandı (1942-'44). "Savaş Üzerine Şiirler"de aynı yıl yayımlandı.

Savaş öncesi ve savaş yıllarını kapsayan "Fırtına" adlı romanında (1947, Stalin ödülü: 1948), tarihi olayların geniş bir tablosu çizilmiş, Sovyet halkının birliği, sıradan insanların yiğitliği ve Avrupa'da, faşistinden, direniş kahramanlarına kadar çeşitli sosyal gruplardan kişilerin çok boyutlu karakterleri verilmiştir.

Avrupa ve Amerika'nın savaş sonrası yaşayışını anlatan "Dipten Gelen Dalga" (ya da orijinal adıyla "Dokuzuncu Dalga" (1951-1952) adlı romanı barış için savaşa adanmıştır. "Fırtına"nın devamı olan bu roman, kapitalist dünyada ilerici gerici güçlerin birbirlerinden ayrılışları sürecini ele almış-

tır. Dinmiş gibi görünen fırtına içten içe kıpırtılarla varlığını sürdürmekte ve okyanusun ötesinde, yeni fırtınalar yaratma planları tezgâhlanmaktadır. Ancak yeni bir fırtınanın hazırlığını yapanlar artık rüzgârlara yön veremememektedirler. Bu roman, "Paris Düşerken" ve "Fırtına"yla birlikte dev bir "nehir roman"ı oluşturmakta ve savaş öncesi, savaş ve savaş sonrasının Avrupa, Sovyetler Birliği ve Amerika'sını en ilginç çizgileriyle gözler önüne sermektedir.

Yazarın anlatısıyla birbirine karışmış iç monologlar ve aforizmalı konuşmalar Ehrenburg'un üslubunun başlıca özelliğidir. Satirle lirizmi büyük bir başarıyla içiçe verebilen Ehrenburg, sanat üzerine görüşlerini başlıca olarak "Yazarın Rolü" (1943), "Sanatın Rolü" (1943), "Yazarın Çalışması Üzerine" (1953) adlı eserlerinde açıklamıştır.

Yazarın "Alandaki Aslan" (1948) adlı, konusunu Fransa'nın savaş sonrası yaşayışından alan bir de oyunu vardır.

Savaş sonrası yıllarda "Dünya Barış Konseyi" başkan yardımcılığı da yapan Ehrenburg halkların barış savaşımlarına aktif olarak katılmıştır. Paris, Bröslav, Varşova, Viyana, Helsinki uluslararası kongrelerinde de konuşmalar yapan Ehrenburg, halkların dostluğunu ve halklararası kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin zorunluluğunu savunmuş ve ABD, Şili, Çin, Hindistan ve Asya-Avrupa ve Amerika'nın başka birçok ülkesine çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. 1952 yılında, halklararası dostluğun geliştirilmesi konusunda gösterdiği çabalarından ötürü Lenin ödülüyle onurlandırılmıştır.

Ehrenburg'un eserleri SSCB'nde (1957 yılına göre) 8,8 milyon adet basılmış, 30 dile çevrilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1

André'nin atölyesi 'Cherche-Midi' Sokağı'ndaydı. Eski bir sokaktı burası. Sokağı çepeçevre saran binalar bir kömür yığını gibi simsiyah ve kirliydiler. Evlerin panjurları bile bu karanlığa boyun eğmişlerdi. Sokak sağlı sollu antikacı dükkânlarıyla doluydu. Bu dükkânlarda ölçülü ve sıkıcı, yaşlı madamlar, tüysüz sakalsız ihtiyarlar bir yığın eski püsküyü satmaya uğraşırlardı: Messidor stili yazı masaları, tahtadan oyulmuş tombul tombul melekler, Çin paraları, nar çiçeği renkli kolyeler, madalyonlar...

Sokağın köşesinde 'Sigara içen köpek'(Chien qui fume) yazılı bir tabela, bu tabelanın hemen altında da bir kahve vardı. İçeride, fox cinsi bir av köpeği, dişlerinin arasında ezdiği bir ağızlıkla sigara içiyor, müşterileri eğlendiriyordu.

Karşı kaldırımda, biraz ötede 'Henri ile Joséphine' lokantası vardı. Bilmeli ki etli kuru fasulyeyi kimse Joséphine kadar lezzetli yapamaz. Henri, hep mahzene kendisi iner, toz toprak arasından bir şişe şarap çıkarır, hesabı hep taştan bir yazbozun üzerine yazar, hep neşelidir ve dilini şapırdatarak karısının yaptığı yemeklere övgüler yağdırır. Yemeğini yiyip çıkan müşteriyi de güler yüzle uğurlar.

Lokantanın yanı başında kunduracının küçücük dükkânı vardır. Altmışını çoktan geçmiş bu ihtiyar bir yandan pençe yapar, bir yandan da kendi kendine şarkı mırıldanır: Hep aşktandır çektiğim (C'est ce coquin d'Amour') Kunduracıyı çiçekçi dükkânı izler, vitrini kasımpatları, şebboylarla doludur. Sahibesi kupkuru, temiz bir ihtiyardır. Kapısının önüne astığı bir tabelaya her sabah o gün anılacak, kutlanacak 'aziz'in adını yazar.

Bu sokakta kaldırımların üzerine tebeşirle yazı yazarlar hep:

Örneğin 'cennet' yazarlar, 'İtalya' yazarlar. Ve bu kaldırımların üzerinde küçük çocuklar kaydırak oynar. Sabahları, bıyıklı satıcı kadınlar el arabalarını sürükleyerek sokaktan geçerler. Hançerelerinin olanca gücüyle bağırırlar: "Portakal var! Domates var!"

Sonra sıra eskiciye gelir. Varlığını sokak sakinlerine duyurmak için, nereden bulduğu belli olmayan uyduruk bir boruyla seslenir. Ona parçalanmış yelekler, leşi çıkmış pamuk yastıklar getirirler. Akşam üzeri, güneşin batmasına yakın sokak çalgıcıları çıkarlar ortaya. Keman çalarlar, laterna çalarlar, şarkı söylerler. Çalışları da söyleyişleri de kötüdür: Üst katlardan para atılır onlara.

Ama evlerin içi sessizdir. Biraz loş, entipüften eşyalarla dolu odalardır bunlar. Ve bu odalardaki bütün eskilere, bir çocuğa bakar gibi özen gösterilir: Koltukların üzerinde örtüler vardır. Büfelerde kırıkları yapıştırılmış fincanlar, bardaklar görürsünüz. Ev halkından biri üşütüp de aksırmaya başlasa ona hemen ıhlamur içirirler ya da sıcak şarap verirler, bazen de hardal yakısı hazırlarlar. Romatizmalı olanlara sızılarını dindirsin diye olmadık ilaçlı sular kaynatılır. Bu semtte kediler ordu halinde gezerler; evlerin, dükkânların içi, vitrinler hep bu besili ve tombul hayvanlarca işgal edilmiştir. Sokak asıl güneşin battığı sırada çok güzelleşir. O zaman her şey mavileşir; usta bir ressamın kalemiyle çizilmiş gibi oluverir.

İşte André'nin atölyesi bu semtte, bu sokakta, bir binanın en üst katındaydı; alabildiğine güzel bir manzarası vardı. Bina damları, yine damlar, hep damlar. Çalkantılı bir denizi andırırcasına kurulmuş, tuğlalardan yaratılmış bir okyanus. Ve damların üstünde binaların bacalarından ince ince savrulan dumanlar. Uzakta, oldukça uzakta da portakal sarısına bürünmüş kargaşalı bir parlaklık halinde Eyfel Kulesi.

Atölyenin içi çok dardı. İnsan, çevresinde dönemezdi. Oraya buraya gelişigüzel bırakılmış çerçeveler, boya tüpleri, bir ayağı kırılmış topal iskemleler, yıpranmış ayakkabılar atölyeyi doldurmuştu. Bütün bu eşyalar sanki oraya konmamış, bir ağaç gibi yerden bitivermişlerdi. Bu haliyle atölye bazen baharda henüz yeşeren bir koruluğu andırıyordu. Güneş içeriye vurduğunda çoğunlukla böyle oluyordu. O zaman André farkında olmadan keyifle-

nir, nasıl olup da bu kadar beceriksizce söylediğine şaşarak, kendi kendine enayi şarkılar mırıldanırdı. Atölye bazen de solup giden bir orman kılığına giriverirdi. İçerideki her şey bakır rengine bürünür, koyulaşır, canlılığını yitirirdi. Bu atölyenin sahibi bir ağaca benzerdi: Uzun, ağır ve sessiz bir adamdı. André sabah erkenden çalışmaya başlardı. Çoğunlukla damları çizer, natürmort çalışırdı: Papatyaların, lahanaların, şişelerin resimlerini yapardı. Akşama doğru kocaman piposunu tüttürerek sokaklarda dolaşırdı. Bazen bir sinemaya girer, Miki'nin soytarılıklarını eğlenerek seyreder, sonra eve döner, uyurdu. Otuz iki yaşındaydı ama dünyayı ilk delikanlılığını yaşayan bir çocuğun şaşkın gözleriyle seyrediyordu. Daha şimdiden ondan 'olgun bir sanatçı' diye söz ediliyordu. Oysa André kendisini yeni çalışmaya başlamış bir insan olarak görüyordu.

Vaktinden önce gelmiş bir bahar günüydü; André kasımpatlarını resimliyordu. Kapı çalındığı zaman doğruldu. Atölyeyi gürültüye boğarak Pierre girdi içeriye. Çok kolay ve bol konuşan bir adamdı Pierre. O anlatırken André dalgın dalgın gülümsüyor, gözlerini bir türlü tuvalden ayıramıyordu. Tuvale döktüğü sarı rengin gereğinden fazla kaçtığını yeni fark etmişti.

Pierre, André'nin yanında ufacık kalıyordu; bir kuş gibi hareketliydi. Esmer bir adamdı. Uzun kolları, kocaman kocaman gözleri, genizden gelen boğuk bir sesi vardı. Boya kaplarının, çerçevelerin arasında sanki zıplıyor, durmaksızın konuşuyordu.

Pierre inşaat mühendisiydi; tiyatro hastasıydı. Eskiden şiir yazmayı da denemişti. Takma adla bir kitapçık bile yayımlamıştı. Çok kolay aşık oluyordu; bu yüzden intiharı düşünecek kadar acı çekiyordu. Ama aslında hayata bağlı bir adamdı. Hayatı, düşkünlüklerine rağmen seviyordu. Çabuk etki altında kalıyordu, öyle ki dostları onu hiç beklenmedik davranışlara sürükleyebiliyorlardı. Bir gün kahvenin birinde kralcı bir müzisyen tanımıştı. O sıralar Paris'te Meclis'e karşı büyük antipati vardı; halk pek çok milletvekilinin Stavisky skandalına karıştığını duymuştu. Pierre hareketin dışında kalamazdı. Ayaklanma gecesi Concorde Meydanı'na, göstericilerin yanına fırladı. Altı ay sonra faşizm karşıtı mitingde Pierre yine ön saftaydı. Tribünde sosyalist Viard konuşuyordu. O

konuşurken Pierre müzisyenle sert bir tartışmaya girdi. Militarizm hakkında söylemediğini bırakmadı. Her gün düzineyle gazeteyi en küçük ayrıntılarına kadar okuyor, hiçbir gösteriyi kaçırmıyor, hepsinde hazır bulunuyordu.

1935 yılı Fransa için bir dönüm noktası oldu. Faşist ayaklanmasından az önce kurulmuş olan Halk Cephesi, ülkenin öfkesi, sesi, umuduydu. 14 Temmuzda ve –Solcu yazar Henri Barbusse'ün cenaze töreninin yapıldığı– 7 Eylül'de bir milyon insan Paris sokaklarını doldurdu. Hepsi de dövüşmek için yanıp tutuşuyordu. Onlara seçimlerin yakında yapılacağı, her şeyin sandık başında çözümleneceği söyleniyordu. Onlar sabırsızdılar, yumruklarını sıkıyorlardı. Halk, savaşın bir kabus gibi karşısına dikildiğini ilk kez bütün gerçeğiyle görmüştü: Almanya ordularını Ren bölgesinin sınırdaki kesimine sokmuştu, İtalya Trablusgarp'ı boyunduruğu altına almıştı. Fransa, hem çevresindeki ülkelerden hem de kendi halkından korkan iğrenç adamlar tarafından yönetiliyordu. Bu adamlar kendilerini usta birer taktikçi olarak görüyorlardı: Siyaset konusunda hiç de saf olmayan İngilizlere yumuşak ve şirin davranıyorlar, sonra da Roma'yı Londra'ya karşı kışkırtıyorlardı. Bunlar aslında bön adamlardı: Küçük devletler birbirinin peşi sıra Fransa'ya sırt çeviriyorlardı; Fransa'nın sipsivri ortada kalacağı gün, gittikçe yaklaşıyordu. Onlar bunun farkında değildiler. Seçimler, ülkenin kaderinden daha çok ilgilendiriyordu onları. Halk Cephesi'ni bölmek için fırsat kolluyorlardı. Polis müdürleri kararsızları satın alıyor, ürkekleri korkutuyordu. Her gün yeni yeni faşist kuruluşlar ortaya çıkıyordu. Akşamları 'iyi aile' çocukları, başkentin zengin mahallelerinde, "Kahrolsun İngiltere! Yaşasın Mussolini!" diye bağırarak dolaşıyorlardı. İşçilerin oturduğu kenar mahallelerde iyice yakınlaşmış bir devrimden söz ediliyordu. Küçük burjuva, iyiden iyiye paniğe kapılmıştı, her şeyden kuşkulanıyordu: İç savaştan, Alman saldırısından, casuslardan ve siyasi sığınmacılardan, askerlik süresinin uzatılmasından, grevlerden, sözün kısası her şeyden korkuyordu. Yeni yıl hepsinin gözünde bir 'dönüm noktası' önemi taşıyordu.

Pierre, olayların akışına kendisini kaptırmıştı, sanki bir kışla disiplini içinde yaşıyor gibiydi.

André ile lise sıralarından beri arkadaştılar, ama birbirlerini seyrek görürlerdi. Pierre'in hareketli bir hayat sürmesine karşılık André bir köşeye çekilmişti; insan içine pek çıkmıyordu. Karşılaştıkları zaman Pierre, son merak sardığı şeyi ona büyük bir heyecanla anlatırdı; bunlar da sürekli olarak değişirdi: Bazen yeni bir motor, bazen Breton'un şiirleri, bazen faşizm karşıtı yazarların kongresi. André dinler, hep gülümserdi. 'Sigara içen köpek' kahvesine otururlar, bira ya da vermut içerlerdi. Sonra ayrılırlardı. Sonra aradan koca bir yıl geçerdi. Birden Pierre, André'nin varlığını anımsayıverir, atölyeye bir telaşla girerdi. "Bilmiyorsun, dün neler oldu," diyerek başlardı anlatmaya.

Bu kez de öyle oldu. Girer girmez sordu:

"Viard'ın söylevini okudun mu? 'Alman militarizmine rağmen genel bir silahsızlanmaya gitmeliyiz,' diyor. Herkes savaştan söz ediyor, herkesin dilinde bu: Olacak mı, olmayacak mı? Fabrikada, bizim müdür fala baktırdı. Kova burcuna bakarsan savaş olacak. Boğa burcu olmayacak, diyor. Bu kafasızlık bizi nereye kadar götürecek? Hitler kaçığın biri, bu bir gerçek. Fakat Halk Cephesi kazanırsa savaş olmayacak. Sen ne diyorsun?"

"Ben? Bir şey bilmiyorum. Düşünmedim."

Pierre kalktı.

"Nereye gidiyorsun?"

"Kültür Sarayı'na. Bir sürpriz var. Sen de gel. Böyle bir deliğe tıkılıp kalmak da neymiş? Ben şimdi sık sık gidiyorum oraya. Çok dokunaklı bir şey, insanın yüreği cız ediyor. İşçiler, mühendisler, senin gibiler geliyor. Hepsi orada. Ben bu işe inanıyorum, hem falsız inanıyorum. Bu inancımı fabrikanın müdürüne de söyledim, öfkeden kuduracağını bile bile söyledim. Gelecek, adım gibi biliyorum ki gelecek."

"Kim gelecek anlamadım ki?"

"Devrim gelecek! Bizde, fabrikada olup bitenleri görseydin, anlardın. Hadi, çıkalım."

André önündeki tuvale çaresiz gözlerle bakıyordu. Pierre onu sürükleyip götürdü.

Büyük salona girmekte güçlük çektiler. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu. Tepedeki avize sanki bir yağ lekesiydi,

parlıyordu. İnsanların yüzleri de bundan farksızdı. Salonda kasketli işçiler vardı, genç kızlar, memurlar, geniş kenarlı fötr yapkalarıyla ressamlar vardı. Kuşkuculuğuyla ün salmış bu halk, yeni bir gençlik yaşıyordu şimdi; bu halk artık heyecanlanıyor, sesi kısılıncaya kadar tartışıyor, konuşuyor, gerilememek için ant içiyordu. Bütün dünyanın tanıdığı, Nobel almış bir bilgin, eşiğine geldikleri 'yeni hayat' üzerine pırıl pırıl dörtlük bir şiir düzmüş olan genç bir işçinin elini sıkıyordu. Burada 'Halk Cephesi' sözü 'Açıl susam açıl' sözü gibi tılsımlıydı. Hele Halk Cephesi bir kazansa, o zaman örneğin toprağı işleyen ırgat fırçayı eline alıp resim yapacak, örneğin bir bahçıvan, bugünkü önyargılarından silkinivecek, Picasso'nun resimlerinin tadını çıkaracaktı. Şiirler çağın dili, sesi oluverecekti. Bilginler ölümsüzlüğün sırrını bulacaklar, tarih boyunca büyük olaylara tanıklık etmiş olan Seine Nehri, bu kez yeni bir Atina'nın doğuşunu seyredecekti.

André, çevresindekilere bakıyordu. Bir işçi dinliyordu, sanki güzel bir içkiyi içiyormuş gibi hazla dinliyordu. Birisi esniyordu boyuna, gazeteci olmalıydı bu adam. Salonda çok kadın vardı. Herkes sigara içiyordu. Kürsüde ufak tefek bir ihtiyar konuşuyordu. Adam ünlü bir fizikçiydi ama André onu tanımıyordu. Bilgin alçak sesle konuşuyor, arada öksürüyordu. André, adamın konuşmasından bölük pörçük sözleri duyabiliyordu. "Sosyalist kültür... yeni bir hümanizm..." gibi sözler.

André, böyle toplantılara hiç gelmezdi. Birdenbire, atölyesinde yarım bıraktığı işi geldi aklına; içine bir eziklik çöktü. Ama bir an bakışları kürsüye kaydı, kendini tutamadı, bağırdı:

"Bak, bak bu Lucien!"

Pierre'in sözünü ettiği 'sürpriz' bu olmalıydı. André birden lise sırasındaki Lucien'i anımsadı: "O bakire kızın öfkesini seviyorum," diye şiir okuyor, nasıl esrar çektiğini anlatıyordu. Şimdi işçilerle omuz omuzaydı. Tabii, öyle ya, insan değişiyor.

Lucien hemencecik salondakilerin ilgisini çekmişti. Ateşli konuşuyordu:

"Dünyanın kaderi bombardıman uçakları tarafından çizilecek. Ya da toprağın altında çalışanlar tarafından, yani Ruhr'daki, Silezya'daki madenciler tarafından çizilecek. Altı yüz milletvekili ne

mi olacaklar? Böceklerle uğraşan bir bilgin, bana bir çeşit mayısböceğinden söz etti. Sinekler, yumurtalarını bu böceğin bedenine bırakırlarmış. Yumurtalar burada kurt olurmuş, mayısböceği hareket edermiş ama sonunda ölürmüş. Milletvekilleri de debelenen kurtlardan farksız."

Lucien, Hitler'den, savaştan, devrimden söz etti. Sustuğu zaman derin bir sessizlik oldu. Sesinin ve sözlerinin etkisi sürüyordu. Sonra birden bir alkış koptu. Pierre ellerini acıtırcasına alkışlıyordu. André'nin çok yakınındaki bir işçi gürledi:

"Biz genç Fransa'yız! Biz geleceğin çocuklarıyız!.."

André, sinekleri, savaşı ve Lucien'i unuttu. Bu işçinin resmini yapmayı isterdi.

Kürsüdeki yaşlı bilgin, Lucien'in elini uzun uzun sıkıyor, bir türlü bırakmıyordu. Soluk yüzlü, sıska ve genç bir adam birdenbire ayağa kalktı: Şık giyinmeye çalışmıştı, ama yoksulluğu belli oluyordu.

"Söz istiyorum!" diye bağırdı.

Başkan, çıngırağını çaldı:

"Adınız?"

"Grinet. Adım size pek bir şey söylemeyecek. Ama az önce konuşan bayın adı başka türlü önemli. Aldığım bilgiler beni yanıltmıyorsa, bu bayın babası, Paul Tessat, o Stavisky dolandırıcısından seksen bin frank almıştı. Kuşkusuz bu parayla da.."

Sözlerinin gerisi salondan yükselen gürültü içinde eridi gitti. Grinet, ele geçirdiği bir bastonu silah gibi havaya kaldırmıştı. Onun yanı başında genç ve iriyarı bir adam bir tabure kapmış, tabureyi lobut gibi sağa sola sallamaya başlamıştı.

André, çıkış kapısına güçlükle ilerledi. Pierre ona sokakta yetişti.

"André! Bekle bizi. Lucien'le birlikte kahveye gideceğiz."

"İstemiyorum."

"Neden istemiyorsun?"

Bu soruyu onlara yetişmiş olan Lucien sormuştu.

"Gidip bir bira içelim. İçeride havasızlıktan boğuluyordum. Konuşmayı zor bitirdim. Zaten bana sataşacaklarını önceden haber vermişlerdi."

Pierre gülmeye başladı:

"Bu, onlara güzel bir ders oldu! Ben bu Grinet herifini tanıyorum; 6 Şubat'ta da işbaşındaydı. Manyak herif, eline bir ustura almış, atlara saldırıyordu o gün. Ondan iyisini seçemezlerdi. Lucien, sen çok iyiydin. Şimdiden gazetelerin ne yazacağını kestiriyorum. Bir kere, edebiyatçı olarak ünlüsün. Sonra, düşün, Paul Tessat'ın oğlu bizimle birlikte. Senin için bir dram sayılır bu. Ama düşün, baba hangi cephede, oğlu hangi cephede? İşte bu yüzden seni susturmak istiyorlardı. Olağanüstüydün sen. André, sen niye konuşmuyorsun?"

"Vallahi, doğrusunu istersen ne söyleyeceğimi pek bilemiyorum."

"Hadi, hadi!"

"Biliyor musun, bu işleri çok düşünmeli, iyice ölçmeli. Hele ben. Hani sen kendin söylemiştin ya. 'Çok geç tepki gösteriyorsun,' demiştin. İşte bu yüzden..."

Onlarla birlikte genç bir kadın yürüyordu. Başı açık, saçları kıvır kıvırdı. Çevresine şaşarak bakan bir hali vardı: Gözleri bir uyurgezerinkileri andırıyordu. Sessizce yürüyordu. Birdenbire durdu:

"Anahtar sende mi Lucien? Stüdyoya gitmeden eve uğramak istiyorum da."

O zaman Lucien, unutkanlığını düzeltmek istercesine:

"Beni bağışlayın," dedi, "tanıştırmadım sizi, Jeannette Lambert. Tiyatro oyuncusu. Lise arkadaşlarım: André Corneau, Pierre Dubois."

Sonra Jeannette'e döndü:

"Önce hep birlikte bir şeyler içelim, sonra seni stüdyoya bırakırım."

Kahve boştu. Bölmenin gerisinde oranın müdavimleri kâğıt oyunuyorlardı. "Dam bende!" André birayı büyük yudumlarla içiyordu. Jeannette'e şöyle göz ucuyla baktı, çarpılır gibi oldu: Kızın gözleri müthişti. Üç adam, eski yıllardan, okul anılarından söz açmayı denediler, ama konuşma bir zaman sonra ölgünleşti, gitti. Pierre bile susmuştu: Sıcak ve gürültü onları hırpalamıştı.

Orta yaşlı iki adam tezgâha geldiler, içki söylediler. Biri kırk

yaşlarında gösteriyordu, başında tellal kasketi vardı. Yüksek sesle yanındakine söylendi:

"Diyelim ki bir bacağını kestiler. Boktan bir şey olur, değil mi?"

Daha genç olanı karşılık verdi:

"Hayır! Bu, iki kere iki dört eder kuralını doğrular."

Tellal gitti, plak dolabına para attı. Büyük bir gürültü kapladı ortalığı. Pierre müziğe uyarak mırıldandı:

"'Titine'in peşinden koşuyorum.' Anımsıyor musun? Bu, savaştan sonra herkesin ağzındaydı. O sıralarda biz boyuna ders hafızlıyorduk. Ne tuhaf! O zamanlar neler söylenmiyordu ki. 'Sürekli bir barış' sözü örneğin. Ya şimdi, duydunuz ya demin: 'İki kere iki dört eder.' Gerçekten de bundan basit ne var? Önce Almanların elinden bol süt veren inekler alınır: Bu birinci perde. Sonra sıra konferanslara gelir: Ödeyecekler mi? Ödemeyecekler mi? 'Refah' ve mutluluk üzerine yasalar çıkarılır. Oysa benim evimin çevresi köprü altında yatanlarla dolu. İkinci perde: Balık denize dökülür, kahveyi yakarlar, yeni fabrikadan çıkmış makineler yeniden hurda yığını haline getirilir. Ve Hitler sahneye çıkar. Haydi, bütün antlaşmaların kıçına birer tekme... Herifler silahlanır, biz silahlanırız. Herifler daha çok silahlanır. Durur muyuz, biz de tabii. Şimdilik üçüncü perdeyi oynuyoruz: Dördüncü perdeyi kestirmek çok kolay. Hitler nutuk çeker: 'Strasbourg ve Lille kentlerini istiyorum!' diye. Haydi, hepimize gaz maskeleri ve konserveler dağıtılır. Öyle ya, uygarlığı kim savunacak? Biz! Birden bu bina üzerinde bir bomba patlar. Artık gerisini söylemek gereksiz. Yalnız, öyle sanıyorum ki halk bu oyunun böyle oynanmasına izin vermeyecek. Viard'ın konuşmaları herkesi etkiledi, küçük burjuvaları bile. Seçimlerde, göreceksiniz, solcular çoğunluğu sağlayacak."

Lucien gülümsedi. André, Pierre'in ne söylediğini dinlememişti gerçi, ama bu gülümseme onun kanına dokundu. Kendi kendine, "Bu çocuk bir züppe," dedi. Bir yandan da ona hayranlıkla bakmaktan kendini alamadı. Lucien yakışıklı adamdı. Gözlerinin yakıcı bir yeşili vardı, saçları bakır renginde ve kıvır kıvırdı, yüzü kalıplanmış bir mask gibi solgundu. Lucien bu haliyle Ortaçağ haydudu rolündeki bir aktörü andırıyordu.

"Peki, ya sonra ne olacak?" diyordu. "Viard, halkı şimdi iktidarda olanlardan daha kötü mü silahlandıracak? Evet, belki böyle olur: Herif gösteriş meraklısının teki çünkü. Oysa söz konusu olan şey bu değil. Örneğin babam; şimdi sağcı çoğunluğun temsilcisi. Yeniden milletvekili seçilecek, bu sefer de solcu çoğunluğun temsilcisi olacak. Ve üstelik yaptığı işe inanarak. Çünkü bütün burjuvalığına rağmen dürüst bir adamdır. Tabii dün nasıl davranıyorsa yarın da öyle davranacak; onun gibi adamlar değişemezler. Tek çıkış yolu var aslında. Biliyorum, bana vereceğin yanıtı biliyorum. Ama devrimi halk yapıyorsa, ayaklanmayı da bir örgüt hazırlar. Ayaklanma dediğin şey bir sanattır. Ne dersin André?"

"Benim için sanat başka bir şeydir: Resim yapmaktır sanat, ağaç yetiştirmektir. Oysa devrim bir felakettir, o hep insanların kuyruğu iyiden iyiye sıkışmışken patlak verir. Siz her şeyi havada yakalamak istiyorsunuz, değişiklik olsun diyorsunuz, özleminiz var. Ben hiçbir şey olmasın istiyorum, öyle seviyorum. İnsan ancak o zaman çevresine bakabilir, çevresini görebilir. Cézanne gibi bütün ömrünü elmaları seyrederek geçirirse... O nasıl gördüyse... Bana sorarsanız sanat budur."

Pierre hemen parladı:

"Sen köşende tıkılıp 'seyretmekte ısrar ettikçe' söylemesi kolay," dedi. "Ama seni bir de makineli tüfek ateşi altında yürümeye zorlasalar; düşünmek için zaman bulabilecek misin? Ne zaman yöntemli bir düşünür gibi davranacaksın, merak ediyorum?"

André, karşılık vermek istemiyordu. Ama susamadı, konuşmadan edemedi: Jeannette, gözlerini koçaman kocaman açmış ona bakıyordu. Kızın bakışları altında André değişiyor, kendi kendisi olmaktan çıkıyordu.

"İkinizi, seni de, Lucien'i de anlamıyorum. Yıldızları alalım, onlar için şiirler yazılır. Kuşkusuz felsefeyi de etkilerler onlar. Oysa yıldızlı bir gökyüzünü akıl etmeyi düşünen sanatçı kimdir, söyler misin? Primitiflerden bu yana bütün ressamlar hep neyi gerçekleştirmek için yırtındılar? İnsan bedenini düzensiz ve çarpık olan, beklenmeyen yönüyle, sıcaklığıyla, mutlak ve somut karakteriyle çizebilmek için değil miydi onların çabası? Bir manzarayı al, istersen. Bu da insan bedenidir aslında, değişiklik başka türlü sunulma-

sındadır: Bir tepenin yuvarlaklığı, yeşilliklerin çeşitliliği, bir bahçe duvarıyla gökyüzünün kesişmesidir. Siz 'devrim' derken bir düşünceyi yansıtıyorsunuz, söz oyunu yapıyorsunuz. Ama demin orada Lucien'i dinleyenler canlı, dipdiri, hayat dolu insanlardı. Onların yüzlerini gördüm ben, yüzlerinden sıkıntılarını okudum."

André sustu. Neden konuşmuştu? Söylenmesi gereken sözler değildi söyledikleri. Bunlar değildi. Ve kim bilir şu kadının hayatı nasıl? Lucien ne demişti: 'Tiyatro oyuncusu.' O muydu tiyatro oyuncusu olan? Hadi canım sen de. Koca bir çocuk o. Ya da bir çılgın. Asıl oyuncu Lucien. Oyun oynayan o. Kız 'Anahtar sen de mi?' diye sormuştu. Bu, birlikte yaşadıklarını gösterir. André farkında değildi belki, ama Jeannette'i kıskanıyordu. Bu yüzden de gaf üstüne gaf yapıyordu. Kız konyak söylediği zaman atılıverdi:

"Hiçbir işe yaramaz bu!" dedi. "En iyisi yürümektir. O zaman unutur insan."

Kız karşılık vermedi. Ama Lucien alaycı alaycı göz kırptı:

"Şimdi de ahlak dersi mi? Jeannette, geç kalmıyor musun sen?"

Kız başıyla 'hayır' işareti yaptı. André, şaşkın, kulaklarına kadar kızardı. Bir sessizlik oldu. Bölmenin gerisinden kâğıt oynayanların sesleri geliyordu. "Hay Allah, bu kozları nereden çıkarıyorsun?" Küçük bir çocuk akşam gazetelerini satarak girdi kahveye: "Son baskı! Savaş başlayacak!"

Jeannette kalkıp plak dolabına gitti. Makineye para attı. O deminki eski ve ünlü fokstrot ezgisi duyuluncaya kadar bekledi. Sonra André'ye döndü:

"Dans edelim, ister misiniz?" dedi. "Savaştan sonra herkes dans ediyordu. O zaman ufacıktım ben, anımsıyorum. Öbür insanlardan daha kurnaz olalım. Savaştan önce dans edelim. Sonra hiç olmazsa pişmanlık çekmeyiz."

André reddetmeliydi, dans bilmiyordu. Üstelik bu sessiz, komşu dükkânlardaki satıcılarla kasiyerlerin saatlerce kâğıt oynadıkları, bu yalnızca soğuktan büzülmüş şoförlerle memurların sığındıkları kahvede, hiç dans eden olmazdı. André'nin yüzü mutluluktan kıpkırmızı oluvermişti; kocaman eli Jeannette'in sırtına dokunur dokunmaz titreyivermişti. Kasada, oturduğu yerden on-

ları seyreden patron kadının iyi gözle bakmadığı belliydi. Zaten bu dans çok çok bir dakika sürdü; fazla değil. Jeannette birdenbire dansı bıraktı, zor duyulan yılgın bir sesle:

"Gitmeliyim, Lucien. Yürüyeceğim," dedi.

Kız gidince, Pierre sordu:

"Hangi tiyatroda oynuyor?"

"Şimdilik radyoda çalışıyor. Biraz tiyatro, biraz radyo reklamı. Salata yani. Önemsiz bir iş. Çok yetenekli olduğunu söylüyor, ama bilirsin, bu koşullarda insanın kendine yer yapması çok zor!"

Lucien, arkadaşlarını evine çağırdı.

"Hem içeriz, hem konuşuruz," dedi.

Pierre hemen kabul etti. André istemedi. Lucien epey üsteledi:

"Gel, yahu! Bir daha ne zaman görürüz birbirimizi. Hele savaş çıkarsa..."

André ayağa kalkmıştı:

"Savaş olmayacak! Ben eve dönüyorum. Bütün bu konuştuklarımızdan sonra biraz yürümeliyim. Bana kızma, Lucien. Deliğimde yaşıyorum ben. Tıpkı bir porsuk gibi. Ne toplantıları seviyorum, ne tiyatroyu, ne..."

'Ne tiyatro oyuncularını' diyecekti, onu da söyleyecekti, ama söylemedi, omuzlarını silkti, çıktı.

2

André hızlı yürüyordu; kenti bir boydan bir boya yürüyecekti. Yeşil, kırmızı, mor ışıkların alabildiğine kaynaştığı caddede arabaların kornaları boğulurcasına haykırıyordu. Burada insanlar da büyük bir kaynaşma içindeydiler: Gezintiye çıkmış olanlar, gazete satıcıları, köşe işportacıları, gece kulüplerinin tellalları bu kaynaşmanın insanlarıydı. Boğuk sesli genç kızlar her zaman söyledikleri tatlı ve iyilik dolu sözleri bu gece de tekrarlıyorlardı. Küçük ve sessiz bir ara sokakta bir hoparlör bar bar bağırıyordu: "Kesinlikle silahlanmak zorundayız..." André bu kargaşalığın içine bulanık ve karanlık bir suya dalıyormuş gibi girdi. Köprünün üstünde uzun zaman durdu. Aşağıda, suyun içinde bütün ışıklar yansıyordu.

Kim bilir belki de böylece ikinci bir hayat yaşıyorlardı. Seine Nehri mürekkepten farksızdı. Rüzgâr çıkmıştı. Yağmur hafiften çiseliyordu. André, Jeannette'in gözlerini düşündü. Ne tuhaf kadındı!

Cherche-Midi Sokağı'nın köşesine gelince, 'Sigara içen köpek' kahvesine girdi. Sigara almak istiyordu. Kahve aydınlık ve gürültülüydü. André gidip oturdu, elma rakısı getirtti. Alkol boğazını yaktı, ama o hoşnuttu, gülümsüyordu. İçinden çıkılmaz gibi görünen yapışkan düşüncelerden sıyrılmak istiyordu. Böyle bir duyguyu ilk olarak şimdi tanıyordu, nedenini açıklayamadığı bir şeydi bu. Üst üste üç küçük kadeh içti. Çıkmak üzereydi ki kuru, sarışın ve geniş pardösülü bir adam onu durdurdu.

"Fransızcayı kötü konuşuyorsam beni bağışlayın," dedi. "Sizi hemen her gün görüyorum. Yine de konuşup konuşmamak konusunda uzun süre kararsız kaldım. Sizinle aynı evde oturuyoruz, Madam Coad'un evinde. Ben üçüncü kattayım. Tablolarınızı sergide gördüm; gerçekten çok çarpıcı. Hele kenar mahalle peyzajları; o gri tonlar..."

André, kuru bir tavırla sordu:

"Eleştirmen misiniz?"

"Hayır. İhtiyolog. İzin verirseniz kendimi tanıtayım: Brik Nieburg. Lubeckliyim."

André, şaşkın, adama baktı: Aydınlık ve bön bön bakan gözleri vardı adamın. Gömleğinin yakası kolalıydı, bıyığı kısa kesilmişti.

"Anlamadım," dedi.

"Almanım ben..."

"Yok, yok. O değil. Sonu 'og'la biten bir söz söylediniz, onu anlamadım. Neyle uğraşıyordunuz siz?"

"Balıklarla."

Bu da tuhaf geldi André'ye. Kahkahayı koyverdi.

"Ha, balıklar! Şimdi baştan alalım: Fontenay-aux-Roses için yaptığım peyzajları seviyorsunuz, hele o gri tonlar. Lubeck'te de balıklarla haşır neşirsiniz. Fikrimi sorarsanız, 'güzel bir salata' derim. Otursanıza. Elma rakısı içer miydiniz? Madam Coad'a gelince; görünüşe bakılırsa müthiş bir kaltak. Siz de galiba böyle mülteci hayatına mahkûm edildiniz?"

"Hayır. Görevli olarak geldim. Balıkçılık Enstitüsü'nde dört aydır incelemeler yapıyoruz. Zaten yarın Lubeck'e dönüyorum. Hoşunuza gitmedi mi yoksa?"

"Benim için fark etmez. Balıklardan anlamam ki. Balıkların arasında güzelleri, belki iyileri vardır. Fazlasını bilmem. Bundan sonrası sizin işiniz olmalı. Lubeck hoşunuza gidiyorsa, orada yaşayın, Paris'i sevdiyseniz, kalın Paris'te."

İçtiği o tek kadeh rakı Almanı hafiften sarhoş etmeye yetmişti. Aydınlık bakan gözleri donuklaşmıştı adamın. Bir sigara aldı, ama yakmadı. Uzun süren bir sessizlikten sonra konuştu:

"Hoşa gitmek ya da gitmemekle ilgisi yok. Üstelik Paris'i seviyorum da. Hatta Paris'i anladım da diyebilirim. Oysa benim söylemek istediğim şey başka: Seçmediğiniz bir yer var. Orada doğuyorsunuz. Ben Almanya'da doğdum, bu yüzden de Almancayı, Almanya'daki ağaçları, dahası Almanya'da yapılan sosisleri bile seviyorum. Siz Fransa'da doğduğunuz için..."

"Sanıyorsunuz ki ben Fransa'yı seviyorum? Kim biliyor? Bizde kimse bunu düşünmez. Gerçi okullarda öğretirler, resmi törenlerde söylerler: 'Bizim güzel Fransa'mız' derler ya da 'Vatan tehlikede' derler. Oysa bu sözler bizi esnetir, çok çok güldürür. Bazıları Moskova'daki hayatın daha güzel olduğunu ileri sürer. Bazıları da örneğin Lubeck'te daha iyi yaşandığını düşünürler. Ama Paris için kimse böyle şeyler söylemez. Paris'te yalnızca yaşanır. Hepsi bu."

"Nasıl, yani siz yurdunuzu sevmiyor musunuz?"

"Hiç düşünmedim bunu! Savaş sırasında insanları çok kazıkladılar. Kafalarını yanlış şeylerle doldurdular. Belki de hiç bu savaştaki kadar kazık atmamışlardır insanlara. Dedem bin sekiz yüz yetmişte, herkesin, 'Yaşasın Fransa!' diye bağırırken bu işi inanarak yaptığını anlatırdı. Ama bu daha çok düşman süngülerine meydan okumak içindi. O zamanlar Prusyalılar Normandiya'yı ele geçirmişlerdi. Biraz önce arkadaşlarla birlikteydim. Hepsi iyi çocuklardır. Yalnız felsefeyi biraz fazla severler. Benim kafama bu düşünceleri onlar yerleştirdi; hep savaştan konuştular bu gece. Tuhaf çocuklar, ikide bir 'savaş çıkacak' deyip duruyorlar."

"Kuşkunuz olmasın. Ben geçen baharda bekliyordum savaşı. Olmadı. Bize bir yıl süre tanıdılar demektir. Bizim şansımız yok;

önce bir savaş, sonra arkasından bir ikincisi. İkisinin arasında da paramparça bir hayat. Hiç olmazsa arada Paris'i gördüğüme seviniyorum. Hazır Paris..."

"Hazır Paris?"

"Hazır Paris yıkıntı haline gelmemişken..."

André kalkmıştı.

"Siz de tuhaf adamsınız. Elma rakısına alışık değilsiniz, öte yandan bir sürü korkunç şey düşünüyorsunuz. Neyse! Sizi balıklarınızla baş başa bırakıyorum. İyi şanslar!"

André'nin kalkıp gidişi nedensiz değildi. Birdenbire Jeannette'i anımsamıştı; sesini duyar gibi olmuştu, en sıradan sözlere derin bir anlam kazandırdığını sezinliyordu. Kendince tabii. Döner merdiveni dörder dörder çıktı, radyosuna koştu. Tenor bir ses bir reklam okuyordu: "Baldoflorine iksiri bütün yarım baş ağrılarına, iç sıkıntısına iyi gelir."

André bir tabureye oturup alnını avuçlarının arasına aldı. Uzun süre böyle kaldı. Birden yüreği hopladı: Konuşan sesi tanımıştı. Jeannette'in gözlerini aradı, bulamadı. Karanlıkta yalnızca 'Leipzig', 'Roma', 'Paris' sözcükleri okunuyordu. Ses diyordu ki, 'Sırrımı ne kadar saklamaya çalışırsam yüreğimdekini o kadar çabuk ele veririm.' Sonra iki kez üst üste 'çocukça şeyler' sözünü tekrarladı. Sonra da bas bir ses yükseldi radyodan, emir veriyormuş gibi: 'Yemeklerden önce martini için!' dedi. Bu öylesine beklenmeyen bir şeydi ki André kahkahalarla güldü. Şimdi atölyede bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, kendi kendine tekrarlıyordu: "Öyle olsun, martini içeceğim. Yüreğimdekini ele vereceğim. Çocukça şeyler."

Oysa radyo çoktan korkutucu sözler etmeye başlamıştı: "Alman Hava Kuvvetleri..." diyordu, "Birleşmiş Milletler'de kriz..." diyordu. "Hava savunması..." diyordu...

André, açık pencereye yaklaştı. Bu bir mart gecesiydi ve herhalde fırtına Manş kıyılarını çoktan allak bullak etmiş olmalıydı. Rüzgâr denizden kopup Paris'e kadar sokulmuştu. Evleri sarsıyor gibiydi. İnsanın dudaklarına tuz tadı getiriyordu. André denizin yanında büyümüştü. Rüzgârın ağacı direğe döndürdüğü, elma ağaçlarının ölüp gittiği bir dönemde büyümüştü. Nasıl saçma bir gece bu! 'Yeni bir hümanizma', mayısböcekleri, ayaklanma, sa-

vaş. Bütün bunlar gerçek mi? Alman ne demişti: "Paris yıkıntı haline gelmeden," Ya Jeannette? Bir otomobilin altında kalabilir ya da soğuk alıp yatağa düşebilirdi. Dünyanın bir sırça bardak gibi kırılıp parçalanıvermesi böylesine basitti. Ve bu falcılar, katı yürekli herifler, birtakım düşüncelerin çevresinde dolanıp duruyorlardı. André, o fırtınalar ülkesinde, Normandiya'da yalnızca elma ağaçlarını sevebiliyordu. Yalnızca elma ağaçlarını ve Jeannette'i.

3

Lucien, Pierre'i zengin döşenmiş, ama soğuk bir odaya aldı. Odanın havasından burada kiracıların sık sık değiştiği, tazılarla ava giden atlıları gösteren gravürlerin, köşede duran rokoko dolabın kimseyi ilgilendirmediği anlaşılıyordu. Lucien aslında babasının evinde oturuyordu. Bu odayı Jeannette için kiralamıştı, ama seviyor olmalı ki sık sık "Benim evim," diyordu. Geniş bir sofanın üstünde Engels'in kitabıyla rengarenk kumaşlarla süslenmiş büyük bir bebek yan yana duruyorlardı.

Lucien, birkaç şişe çıkardı, içki kokteyli hazırladı. Pierre tiyatrodan söz ediyordu: Hep Shakespeare'le haşır neşirdi.

Lucien onun sözünü kesti:

"Bütün bunları hiç olmazsa yüzyıl için rafa kaldırmalı. Dün Jeannette şunu okuyordu: 'Beni belki karılığa almayabilirsiniz, ama tutsak olmama engel değilsiniz ya.' Ben de diyorum ki: Miranda susarsa iyi olur, söz sırası Caliban'dadır."

Yeni yaktığı sigarayı söndürdü. Ve birden, bu kez başka ve daha basit bir sesle:

"Babamla ilişiğimi kesmem gerekecek," dedi. "Kolay olmayacak. Ama bugünkü konuşmamdan sonra... Üstelik yeni kitabım da yakında çıkacak. Seçmek gerekiyor. André gibi insanları anlamıyorum ben; kumar büyüdüğü zaman insan oyunu terk eder mi?"

"André de bizden. Sen onu tanımıyorsun, belki biraz katıdır, ama sağlam çocuktur. Sözüm seni güldürecek, bazen herkes bize katılacak, bizim mücadelemizi paylaşacakmış gibi bir duygu uyanıyor içimde. Şimdi 'Seine' fabrikasındayım, orada çalışıyorum.

Dessère'le konuştum. Çok ilgi çekici bir adam! Açıkça söylemeli, o bizden değil, bizim düşmanımız. Biliyorsun, en büyük kapitalistlerden biri o. 6 Şubat olaylarına kadar 'Croix du feu' örgütündekileri destekledi. Yanılmak öylesine kolay ki: Ben kendimden biliyorum. Bu Dessère çok şeyi anlamış. Baştan kaybedilmiş bir işi savunmayacak kadar da akıllı. Daha bir yıl geçsin, o da bizim safımıza gelecek, göreceksin. Viard çok güzel söyledi, 'Biz sosyalistler, bütün Fransızları birleştireceğiz,' dedi."

Lucien bebekle oynadı bir süre. Esneyerek:

"Tabii," dedi. "Yalnız bunu becerebilmek için önce Dessère'i kurşuna dizmek, sonra da Viard'ı asmak gerekiyor."

Pierre, neredeyse sıçradı, hızlı adımlarla odada dolaşmaya başladı.

"Ama böyle davranırsak herkes bize sırt çevirir! Bütün insanlar birbirine benzemiyor ki. Farklı yollardan bizim safımıza geliyorlar. Anla bunu! Bizim fabrikada bir makinist var. İsmi Michaud. Müthiş bir çocuk. Ne yazık ki fanatik. Onun gözünde Dessère bir kapitalist. Gerisine aldırmıyor. Komünistler..."

"Komünistlerle Viard arasında seçim yapmak gerekecekse komünistleri seçerim. Onlar daha erkek. Ama politikayla zehirlediler onları da. 'Halk Cephesi' dedikleri şey ne yani? İhtiyar Marianne'ın triosuna koşulmuş bir trio. Viard, yurttaş Viard, arabaya koşulmuş atlardan sağda olanı. Soldaki de senin makinist arkadaşın. En sağ uçta da tabii babam var. Böylece hoşgörünün bir zaferi olacak bu cephe." Kahkahalarla güldü. "Tarih öğretmenimiz aklıma geliyor, cakalı bir sesle 'Büyük Devrim, hoşgörüsüzlük yüzünden kendini yitirdi,' derdi. O böyle söyleyince Ayı Fredo da ayağa fırlamış, 'Beni de mahveden hoşgörü, yani kadınlarla erkeklerin hoşgörüldüğü evler!' diye bağırmıştı. Az kaldı okuldan atıyorlardı oğlanı, anımsıyor musun?"

Okulda yaptıkları soytarılıkları anlattılar birbirlerine. Lucien sürekli içki dolduruyordu kadehlere. Pierre durulmuş, sessizleşmişti. Nedenini bilmeden tuttu, Lucien'e aşkını anlattı:

"Mutlaka tanımalısın onu. Hani 'ayaklanma gerekli,' diyorsun ya, işte o çıkar, barikatların üzerinde dövüşe katılır. Babası işçidir. Jaurès'i iyi tanıyormuş, hapiste yatmış. Kız Belleville'de öğ-

retmen. Bilsen onu nasıl seviyorlar orada. Herkes seviyor; küçükler de seviyor, büyükler de. Her şeyi değiştirdi orada..."

Lucien gülümsedi.

"Yeni bir kriz mi, yoksa evlenmeye mi karar verdin?"

"Dalga geçme. Çok ciddiyim, hayatımdaki en önemli şey bu. Yalnız aramızda hiçbir şey yok henüz. Agnès'in haberi bile yok."

"'Kadın mistik bir yaratıktır, ama yararlıdır.' Jules Lalargue böyle söylemiş."

Pierre'e dokunmuştu bu. Sordu:

"Senin için de böyle mi?"

Devam etmedi. Jeannette girmişti içeriye. Şapkasını, eldivenlerini çıkardı. Bir süre aynanın önünde dolandı. Sigara yaktı. Sonra sordu:

"Niçin Andrè'yi çağırmadın?"

Lucien irkilmişti. Yine de bir şey söylemedi. Jeannette boş kadehini yerine koyup Pierre'i soru yağmuruna tutmuştu o arada.

"Sizi eğlendirmek için ne yaptı? Babasından, onun içi temiz bir adam olduğundan söz etti mi? Herhalde içki içerek size de bir devrim planlamıştır?"

Lucien, ona şaşırarak baktı:

"Sana ne oldu? Niçin böyle alaycısın?"

"Ben mi alay ediyorum? Yoo... Yalnızca canım sıkılıyor."

Pierre, tedirgin olmuştu. Kalktı:

"Sizi baş başa bırakıyorum ve gidiyorum. Sabah altıda ayakta olmalıyım.

4

Michaud, önündeki makineyi hayranlıkla Pierre'e gösterdi.

"İşte buna makine derler!"

Sonra her zamanki gibi politikadan söz ettiler. Pierre yine her zamanki gibi Viard'ı göklere çıkarıyordu. Michaud bir şey söylemeden onu dinliyordu. Otuz yaşlarında, iriyarı, sağlam bir adamdı. Başında kasket vardı; gri gözleri alaycı bir pırıltıyla yanıyordu, sigarası ağzında sönmüştü. Kısa kollu bir gömlek giymişti; kolla-

rına bir vapur demiri ve kalp dövülmüştü –Michaud, askerliğini denizci olarak yapmıştı.– Müthiş bir işçiydi, yalnız konuşması çok sert ve zehirliydi, insanın içine işlerdi. Çalıştığı fabrikada çevresindekilerden çok saygı görürdü; biraz da çekinirlerdi ondan.

Pierre onunla konuşurken insan kendisinden yaşça büyük birine karşı nasıl davranırsa öyle yapıyordu. Üstelik şimdi Michaud, Viard'ın son konuşması için ne düşünüyor, bunu öğrenmek istiyordu. O sabırsızlanıyor, Michaud susuyordu.

"Belki de ilkelerde anlaşamıyorsunuz Viard'la?"

"Neden? İlkeler, 'Halk Cephesi'nin ilkeleri. Zaten iş söz oyununa gelince, kimse Viard'ın üstesinden gelemez."

"Yani ona güvenmiyorsunuz?"

"Şimdi, işin resmi yönü Halk Cephesi. Ama açık konuşalım: Viard'a kol saatimi ya da cüzdanımı teslim ederim, şu giriştiğimiz kavgayı teslim etmem!"

"Sizi anlamıyorum, Michaud. Şu makine ne sizin malınız, ne bizim. 'Seine' fabrikasının, yani Dessère'in malı. Biz de bomba uçakları için motor yaptığımıza göre savaş olsun diye çalışıyoruz demektir. Siz şu makine için öyle okşayıcı sözler buluyorsunuz ki, insan şaşırıyor. Öte yandan da ömrünü bizim savunduğumuz ilkeler uğrunda tüketmiş bir adama düşman gözüyle bakıyorsunuz."

"Bu makine yalnızca Dessère'in malı değil ki. Bu bir araçtır, üstelik değerli bir araçtır. Bugün bizim malımız değil; belki yarın bizim olacak. Özen göstermek için yeterli değil mi? Bomba uçaklarına gelince, onların da ne olacağı belli değil. Kime karşı savaşacaklar? Ne zaman ve nasıl? Oysa Viard söz konusu olduğunda her şey kesinleşiyor. Şimdilik omuz omuza yürüyoruz, o kendi çıkarını düşünüyor, biz kendi çıkarımızı. Sonra onu ezip geçeceğiz ya da o bizi ezecek. Kim önce davranacak, bilemiyorum. Yalnız açık olan bir şey var: Gerektiği anda biz onu duvara mıhlayamazsak, o hepimizi kurşuna dizdirecek. Hem de nasıl! Oo... Ben burada gevezelik ediyorum ama yapılacak bir sürü işim var."

Pierre, Agnès'e giderken bu konuşmayı bir bir gözünün önüne getiriyordu. Akşamüstüydü. Her şeyin belirtilemeyecek bir nitelik kazandığı, aldatıcı oluverdiği bir saatti. Gündüz gözüyle ihtiyar lekelerin örttüğü eski evler şimdi birer mavi tepe gibi görünüyor-

lardı. Yaşlılığın ve çilelerin çirkinleştirdiği, anlamsızca süslenmiş insan yüzleri bu saatte güzelleşiyordu. Sanat, sevimliliğini ve çekiciliğini dünyamıza bu vakitte ödünç veriyordu. Pierre için Michaud'nun sözleri kahredici, kuru sözlerdi. Ama belki de Michaud haklıydı. O zaman da her şey anlamını yitirecekti: Yapılan kavga da, kazanılacak zafer de değersiz olacaktı. Pierre, birden toparlandı: Michaud haksızdı. Buna karar vermek için Viard'ın hayatına bakmak yeterliydi: Légion d'Honneur bahşişini nasıl geri çevirmişti! Şovenler tarafından azgın bir kampanyaya kurban edilmek istenen o değil miydi? Böylesine bir davranışta soytarıca bir danışıklı dövüşe yer yoktu. O adam buna razı olamazdı.

Pierre, Michaud'yu, onun aslında belki düz, ama görünüşte çok dolambaçlı düşünce biçimini anlamıyordu. Michaud'nun düşüncesini, dağda kayayı oyan bir su kaynağına benzetiyordu. Michaud zayıflığı ve ezikliği olmayan alaycı bir Parisliydi. Oysa Pierre bir Güneyliydi. Rousillon'da üzüm bağlarının arasında doğmuştu. Babası Perpignan'da bir basımevinde sayfa bağlardı, işi buydu. Perpignan'da ortalık o kadar beyaz ve ışık öylesine çığ, toprak kıpkırmızı ve deniz öylesine mavidir ki... Pierre gürültülü kahkahaları, birdenbire yapılan jestleri, gürültülü gözyaşlarını, Hugo'nun şiirlerini, sehpaya giderken bile ateşli konuşmalar yapan Jakobenlerin anısını sever. Yani hayatın dış görünüşünü, elle tutulur yanını sever. Mavi bir ses bulutunun gerisinde bulvarın iki yanındaki kestane ağaçları seçiliyordu. Hafif hışırtılarla titreşiyorlardı rüzgârda. Pierre kendi kendine konuşuyordu: "Yeneceğiz," diyordu. "Yeneceğiz, çünkü insanlar mutluluğu özlüyor, bir elin sıcaklığını, dostluğu, hayata güvenmenin tadını arıyorlar." Yıllarca önce yazdığı bir şiir geldi aklına: "Rüzgâr ve kavga... Hayatın bize gönderdiği esmer bir ekmek bu." Agnès'i düşünmeye başladı. Nasıl karşılanacağını çok merak ediyordu.

Pierre havalarda yaşayan bir adamdı. Bütün duygularını sözlerle şişirir, büyütüverirdi. Bu yüzden de kızın içe kapanıklığı, sessizliği karşısında eli böğründe kalıyordu. Pierre onsuz yaşayamayacağını düşünüyordu. Kızı sevdiğini Lucien'e bile söylemişti; bir türlü cesaret edip kendisine söyleyemiyordu. Sık sık yanına gidiyor, okul üzerine, çocuklar üzerine sorular soruyordu. Sonra, na-

sıl oluyorsa oluyor, ikisi de birdenbire susuyorlardı; o zaman yalnızca pencerenin camına tıp tıp vuran yağmurun gürültüsü duyuluyordu.

Bir gün Agnès'e, Knut Hamsun'un bir romanını anlatmıştı. O an birden cesaretlenip sordu: "Hiç aşık oldunuz mu?" Gizli bir umut besliyor, kızın "Şimdi evet," diye yanıtlamasını bekliyordu. Ama Agnès yan çizmiş, somurtarak, "Eskiden bir aşığım vardı," demişti. O günden beri Pierre'in içinde bir de kıskançlık duygusu tomurcuklanmaya başlamıştı. Sanıyordu ki Agnès'in durgunluğu, sessizliği, yalnızlığı hep o tanımadığı adamın yüzündendir.

Sokak fenerleri yanmaya başlamıştı. Pierre, Belleville Sokağı'nı geçti. Kasap dükkânlarının vitrinlerinde, mor ışıkların altında domuz kafaları görülüyordu. Onları kâğıttan yapılmış güllerle süslemişlerdi. Bir sinemanın kapısı önündeki afişte genç bir kız, bir denizcinin ellerini yakalamış, bırakmıyor, bir yandan da alabildiğine büyük gözyaşlarıyla ağlıyordu. Sokak üzerindeki bir düzine kahvede kadehler tatlı tatlı tokuşuyor, bilardo masalarında şaşkın toplar gidip geliyordu. Bu saatlerde sokak hep böyle yapmacıklı ve dokunaklı süsler içinde parıldıyordu. Yolun sağında solunda daracık, kanallar gibi koyu ve karanlık sokaklar vardı. Buralarda soğan, yağ ve sidik kokuları birbirine karışıyordu; Araplar yazıtura oynuyor; yaşlı kadınlar bağrışıyor, kedilerin ve çocukların gürültüsü de bütün bunların üstüne tuz biber ekiyordu. Kentin en yoksul mahallelerinden biriydi, Belleville. Yoksulluk burada her türlü romantizmden kurtulmuştu; burada yoksulluk tekrar tekrar yamanmış giysilerde, bir şeye benzemeyen soğan çorbasında, tekrar tekrar sayılan bozuk paralarda saltanat sürüyordu. Daha geçenlerde bu bahtsız sokaklardan birinde yeni bir bina yapıldı, dükkân sahipleri ve memurlar için bir bina. Binanın dairelerini bar bar bağıran zevksiz ve çiğ renklerle boyayıp barok koltuklarla döşediler; yoksulluğun lüksü yaratıldı böylece. Zengin evlerinde olduğu gibi binanın yedinci ve son katı hizmetçi odalarıyla doluydu. Oysa küçük dükkâncıların, küçük memurların kadınları yemeklerini kendileri yapıyorlar, en üst kattaki odalar da parasız ve kimsesiz insanlara kiralanıyor. Bu odalarda işsiz güçsüz bir veznedar, yaşlı bir masajcı kadın, bahtsız bir işportacı yaşıyorlar.

Bir de Pierre'in gönül verdiği öğretmen kız, Agnès Legendre yaşıyor.

Dar bir yatak, üzerine sürüyle defter yığılmış bir masa, bir lavabo ve iki hasır iskemle. Odanın bütün eşyası bunlardı. Duvarları çıplaktı, ne fotoğraf, ne gravür, hiçbir şey asılmamıştı. Bir etajerin üzerinde birkaç ders kitabı, bir sözlük, Flaubert'in 'Madame Bovary'si ve Louise Michel'in biyografisi vardı. Tavan penceresinden ay görünüyordu, çevresi dumanlıydı, fon dekoru gibi duruyordu.

Agnès güzel olmasına güzel değildi. Alnı çıkıntılı ve genişti. Gözleri gri ve miyoptu. Burnu kalkıktı. Elleri çalışan kadının elleriydi. Onda çalışkanlığın, özverinin, saklı duyguların getirdiği bir sevimlilik yaşıyordu. Gülümsediği zaman yüzü değişiyor, güzelleşiyor, çocuksu oluveriyordu. Yabani meyvelerin, sabahları korulukta yaşamanın tadını bilen ve aldatılması kolay bir genç kız kimliğine giriyordu. Agnès her zaman gülümsemezdi; neşeli olmadığı için değil, yüreğinde derin bir sessizlik taşıdığı için böyleydi. Alabildiğine çok sevinirse sonunda ağlardı.

Pierre şimdiye kadar Agnès'i hiç böyle kederli görmemişti. Ona Lucien'in yaptığı konuşmayı anlattı. Kız asık bir suratla karşılık verdi:

"İğrenç!" dedi. "Babasının adını kullanıyorlar!"

Pierre, itiraz etmek istedi, Lucien'in dürüstlüğünden, iki kuşak arasındaki uçurumdan, propagandanın bazı şeyleri gerektirdiğinden dem vurdu. Agnès'i düşüncesinden vazgeçiremedi.

"Politika alçaklık demek. Bu bir oyun. Bir de erkeklerin öldüğü..."

Pierre kızın bir sanatçıya gönül vermiş olabileceğini düşündü. Karar verdi, o adamı soracaktı. Nasıl olsa günün birinde öğrenecekti. En iyisi şimdi sormalıydı.

"Hani bir gün bir adamdan söz etmiştiniz," dedi. "Sevdiğiniz adam. Kimdir, bir şair mi?"

"Hayır, boya tüccarı. Neden soruyorsunuz? Tam sırasını buldunuz siz de. Sanki yeterince dertli değilmişim gibi."

"Onu mu düşünüyorsunuz?"

Agnès yanıt vermedi. Bütün miyoplar gibi yumuşak bakan

gözleri birden sertleştiler, hatta bir an için düşman kesildiler. Kuru ve soğuk bir sesle:

"Bugün okuldan çıkarıldığımı öğrendim. Görevime son vermişler. Görüyorsunuz, bu daha tatsız bir şey."

"Sizi kovdular yani?"

Pierre isyan etti; bu küçücük oda ona dar geliyordu şimdi. Sesini farkına varmadan öylesine yükseltmişti ki.

"Kim kovuyor sizi? Nasıl cesaret ettiler? Ama imkansız!.."

Agnès anlattı: Bakanlıktan emir gelmişti. Öğrencilerden birisinin babası, bir boya tüccarı, oğluna çok kötü bir kompozisyon ödevi yaptırıldığını, bunun bir skandal olduğunu bakanlığa şikayet etmişti.

"Alın, okuyun. Çocuk sekiz yaşında."

Pierre kâğıdı aldı, yüksek sesle okudu: "Altı tane küçük köpeğimiz vardı. Annem beş tanesini boğdu. Hepsine yetecek kadar süt bulamazmışız; öyle söyledi. René'nin yakında kız kardeşi olacakmış. Onların evinde de süt yokmuş. Herhalde René'nin kız kardeşini de boğacaklar. Ben küçükken evimizde çok süt vardı. Annem diyor ki büyüyünce savaşta öldürürlermiş beni. Top oynamak ve tahta ata binmek çok hoşuma gidiyor."

"Çocuklara demiştim ki: 'Nasıl yaşıyorsanız, anlatın.' Gelen yanıtların çoğu ilgi çekici. Hepsini gösteririm birgün. Bakanlıktan gelen yazıda 'vatan aleyhtarı' davranışlarım olduğunu yazmışlar. Bugün müfettiş yanına çağırdı. 'Öğretim biçiminizi değiştirin, daha hafif bir ceza verilmesi için uğraşalım,' dedi. Reddettim bunu."

"Bir de politika yapışımı doğru bulmuyordunuz!"

"Ama bu politika değil ki, hayatın ta kendisi. Politikayı sevmiyorum ben. Çünkü politikada her şey lastikli, çektiğin tarafa uzuyor. İyi olanla kötü olanı ayırmak imkansızlaşıyor. Hep konuşuluyor, oysa adamlar hep aynı."

"Şimdi ne yapacaksınız?"

"Elimden dikiş geliyor. Atölyeye girip çalışacağım." Sonra yavaş sesle ekledi:

"Kötü olan şu: İşimi seviyordum. Babam gibi. Küçüktüm, şimdi anımsıyorum da nasıl üzülmüştü adam. Renault fabrikasında çalışıyordu o zaman. İşçiler greve başlayalı çok olmuştu.

"Hepimiz açtık, annem ağlayıp duruyordu. Babam cesaretini kaybetmedi. Saatini satmıştı, bize sucuk getiriyordu. O sırada moda olan bir şarkıyı dilinden düşürmezdi. Şarkı senatör olan bir su aygırını anlatıyordu. Sonunda grevciler yenildiler. Babamı da yeniden işe almadılar; elebaşıydı çünkü. O kış boyunca hep işsiz oturdu. Ya bir dikiş makinesi ya başka bir şey tamir ederek ekmeğimizi kazanıyordu. Ama sık sık atölyeye gidiyor, 'Para vermeyin, bırakın da biraz çalışayım,' deyip duruyordu. Bize de, dikiş makinesini kastederek, 'Bundan sıkılıyorum,' derdi."

Bir sessizlik oldu. Alt katlardan birinde birisi, piyanoda o sıralar herkesin mırıldandığı bir ezgiyi, 'Her şey yolunda, Madam la Markiz' adlı ezgiyi tıngırdatıyordu. Pierre, masanın yanında ayakta duruyor, masada açık duran bir öğrenci defterine bakıyordu: Çocuk oraya bütün insanların hayal ettiği bir şey, masmavi bir deniz çizmiş, denizin üstüne de bir yelkenli kondurmuştu. Pierre birden genç kızı elinden tuttu.

"Agnès!"

Aylardır bir türlü karar verememişti. Hep inandırmak, konuşmak gerektiğini düşünmüştü, ama bugün birdenbire onu adıyla çağırmıştı. Söyleyecek başka şey bulamamıştı. Agnès anlamıştı bunu. O da elini uzatıp Pierre'in elini tuttu.

"Bilsen, nasıl mutsuzdum," dedi Pierre, "cesaretim yoktu söylemeye."

"Ya ben?.. Sen bana aldırmıyorsun sanıyordum. Öyle geliyordu. Hayatına rastlantı sonucu girdiğimi, başka bir kadından, başka kadınlardan bana yer kalmadığını düşünüyordum. Niçin beni ikide bir arayıp yokladığını çözemiyordum ki!.."

Alt kattaki piyano çoktan susmuştu. Herkes uyuyordu. Issız sokaklar da derin bir sessizlik içindeydi. İnsanlar sinemalara gitmişler, ya gülmüşler ya ağlamışlar, sonra yeniden evlerine dönmüşlerdi. Son otobüs de geçip gitti. Yalnızca aydede, unutulmuş bir fener gibi gökyüzüne asılı kalmıştı. Bir de kediler bağrışıp duruyorlardı. Kızın, kendisinden daha önce bir sevgilisi olduğunu anımsadı Pierre... "Bir boya tüccarı," dememiş miydi? Kızı Eğitim Bakanlığı'na ihbar eden adam da boya tüccarıydı... Bu bir rastlantı olabilir miydi? Rastlantı değildi, Pierre'e kalırsa, çocuğun baba-

sıyla kızın sevgilisi aynı adamdı. Kendince intikam almak istemişti. Herhalde pis herifin biriydi... Çocuğunu fena dövmüş olmalıydı o yazıyı okuyunca. Pierre gözünün önüne kaytan bıyıklı, iki dirhem bir çekirdek, zart zurt polis müdürlüğüne gidip onu bunu gammazlayan geri kafalı bir adam getirdi. Kızın böyle bir adamla yaşamayı göze aldığını düşününce içi ürperdi. Omuzları çökmüştü, sessizdi.

"Pierre, ne düşünüyorsun?"

"O adamı; boya tüccarını."

"Beni ihbar edeni mi?"

"Hayır.. Öbürünü... Aşığın olanı..."

"İnandın mı bu masala? Delisin sen! Aklıma ilk gelen şeyi söyledim sen sorunca... O sırada beni ihbar edeni düşünüyordum. Bu yüzden boya tüccarı dedim."

"Ya sevgilin? O kimdi?"

"Sen... Senden önce kimse yok..."

Kızı kollarının arasına aldı. Birden yüzünde bir ıslaklık hissetti, baktı: Agnès ağlıyordu.

"Agnès, pişman mısın?"

"Koca budala! Mutluyum."

5

Pencereleri dar bir avluya bakan uzun bir oda. Çoğu zaman burada sabah bile elektriği yakmak gerekir. Kocaman masanın üstüne dosyalar, gazete kupürleri, mektuplar yığılmıştır. Bu kâğıt yığınının arasında hiç umulmadık bir yerde unutulmuş kül tablaları, sigara izmaritleri, eldivenler bulmak mümkündür. Çünkü odanın sahibi, masasının düzenli olmasından hiç hoşlanmaz. Bu odadaki eşyaların özelliği yoktur: Ampir stili bir dolap, çelik çubuklardan yapılmış modern bir koltuk, birbirine uymayan sandalyeler. Duvarda Marquet'den bir peyzaj: Gök yeşili bir su ve bir kayık: Köşede asılı duran haritada çevresi kırmızı kalemle çizilmiş petrol ve maden kuyuları. İşte Fransa'yı avucunda tutan belli başlı adamlardan biri, Jules Dessère, bu odada çalışır.

Dessère elli yaşlarındaydı: Yüzünün kırışıkları belirgin olmuşlardı. Kalın kaşlarının altından keskin bir bakışı vardı. Yanaklarının sarkıklığı, omuzlarındaki çökmüşlük, tenindeki solukluk, hastalıklı hali, onu zaman zaman olduğundan da yaşlı gösterirdi. Bazen de kırkından fazla göstermezdi. Genç bir adam kadar canlı görünürdü. O zaman gözlerinde şaşırtıcı bir parlaklık sezilirdi. Üstüne başına pek bakmaz, çok içer ve piposunu ağzından hiç eksik etmezdi.

Para imparatorluğunun öbür temsilcilerinden farklıydı. Onlar gibi reklamlardan hoşlanmazdı. Gazetecilerden ve fotoğrafçılardan uzak durur, politik jestler yapmaktan kaçınır, bunların devlet işleri üzerindeki etkisini küçümserdi. Oysa o desteklemese bir hükümetin bir ay bile iş başında kalabilmesine olanak yoktu.

Dessère, perde arkasında kalmaktan hoşlanır, bol para ödeyerek kendisine bağladığı insanları kullanarak yasalar çıkartır, dış politikaya yön verir ve bakanları değiştirirdi.

Dessère'in bütün gücü sayılarda; sayılar arasındaki yakınlıklarda ya da çelişmelerde gizliydi Dessère'in gücü, Polonya'da demiryoluna, Amerikan petrolüne, Çin Hindi'ndeki kauçuğa yatırdığı, uçak fabrikatörlerine verdiği sermayedeydi: Hitler'in azgın, dünyayı savaşla korkutan her söylevinden sonra keyifli borsa oyunları yapanlar... Almanya'ya sürekli mal veren boksit kralları... Ayakkabı kralı Baty'yi aşağılamak, ezmek için türlü numaralar yapan ayakkabı tröstü... Kendi yaptıkları çamaşırı giydirmek koşuluyla zencilere sosyal haklar tanımaya hazır tekstil fabrikatörleri... Çelik imparatorluğunun uzlaşmak nedir bilmeyen, işçi ücretlerinin düşük kalması için Papa'nın otoritesini kullanmaya kalkan patronları. Demiryolu ve otobüs şirketleri arasındaki amansız savaş... Kanada buğdayının daha da zenginleştirdiği un fabrikatörleri... Şovenist oldukları için bıkıp usanmadan önlem dilenen büyük toprak sahipleri... Çeşitli çıkarların birbirine kenetlenmesi... Bir insan kalbinin girift ve karışık mekanizmasını andıran bir kargaşalık... Dessère'in gücüne güç katan şeyler işte bunlardı.

O pamuğun ve çinkonun fiyatını ya da bir bakanın kaça satın alınacağını bilir. Sayılar bir sinek vızıldaması gibi kafasının içinde döner durur. O yine de karını hesaplamaz. Parayı kullanırken,

elindeki harcı ölçülü kullanan heykeltıraş gibi davranır. Basit bir hayatı vardır. Ailesinden yaşayan kimse kalmamıştır. Yanında çalışan birinin kazancı bile onu geçindirebilir. Zaten kauçuk olsun, bakır olsun, onun gözünde soyut kavramlardır. Çevresindekilere "Saygon nerededir?" diye sorduğunu herkes bilir. Buğdayı yulaftan ayırt edebileceğini sanmak enayilik olur.

Dessère 'Polytechnique'te okumuş sonra iki yıl boyunca mühendislik yapmıştır. O zamanlar kendi kendine para uğruna ideallerine ihanet ettiğini söylemiştir. Bu yüzden Pierre ya da öbür mühendisler 'düşüncelerini nasıl karşılayacak' diye hastalıklı bir tedirginlik duyar. Ama gururludur. Yanında çalışanlara sık sık, "Sözlerime aldırmayın. Ben olsa olsa bir amatörüm," cinsinden şeyler gevelemesinin nedeni gururlu oluşudur.

Dessère tutkuludur. Tehlikeyi çok sever. Deneme pilotu, dere tepe dolaşan bir gezgin ya da hükümet darbesi peşinde koşan bir demagog olabilecekken, işadamı olmuştur. Kendi alanında da hep riskli işleri seçmiştir. Londra ve New York borsalarındaki sürekli iniş çıkışlar, daha dün birbirine düşman olanların hemen bir önceki dosta karşı birleşivermeleri, bir siyasi konferansın başarısızlığı. Yani bir hesap yanılgısı yüzünden her şeyin kolayca altüst olabileceği durumlar hep onun zevkine göre işlerdir.

Böyle bir insanın faşizme, faşizmin felsefesine, hiyerarşi saygısına, serüvenci görüşüne, trajedi kokan dekoruna gönül verişi olağan sayılmalı. Gerçekte de 6 Şubat olaylarına kadar Dessère, Gamalı Haç çetesinin elebaşlarına önemli paralar ödemiştir. Ama bunu hükümeti devirmek amacıyla yapmıştır. İstediği olunca da bir gün öncesine kadar yanından eksik etmediği Breuteuil'e rahatça "Artık adresimi unutmak inceliğini gösterin," demiştir. Hemen sola dönmüş, Millet Meclisi'nin sayın üyelerini telaşlandırıvermiş, Viard'la birleştiği yolunda çıkan söylentilerden bile çekinmemiştir. Aslında, radikal-sosyalist partiyi kollar. Büyük tüccarlarla yoksul bağcıların, ünlü profesörlerle okuma-yazma bilmeyen esnafın yan yana geldiği bir 'orta sınıf' partisidir bu. Taşra köşelerinde Danton, Gambetta numarası yapan sözcüleri boldur. Yeryüzünde radikal ölçülerden, herkesten fazla bu partiyi yönetenler korkar. Durumu ve eğilimleri göz önüne alınırsa, Dessère, 'orta

sınıf' adamı değildir. Ama onun bu ehlileşmiş Jakobenlerde sevdiği şey, sabırlı oluşlarının yanı sıra kolay ve rahat konuşmalarıdır. Dessère ikide birde "Ben kuralları umursamıyorum," der; yine de politik bir ideali vardır: O, Fransa'nın çocukluğundan beri tanıyıp alıştığı şekliyle yaşamasını, zenginliklerinin el değiştirmemesini, yerleşmiş kalıpları; aşkın değil de kıskançlığın yön verdiği dramlarıyla belli bir aile düzenini ister. Ona sorarsanız miras çevresinde koparılan gürültüyle aile olduğu gibi kalmalı, ev kadınları tasasız ve parazit yaşamaya devam etmeli, paraca yükünü tutmuş moruklar yine eskisi gibi balık tutmalı, çiçek yetiştirmeli. Rantiyeler yine o eşi benzeri bulunmayan kokulu bezelyeyi ekmeye devam etmeli; ömür boyu tek bir balık bile yakalayamadan sürüp giden balık avı, Meclis kantininde çevrilen dolaplar, 'Mide için en yararlı aperitif nedir?' konulu bilimsel tartışmalar, adam kayırmalar, mason localarının o bilinen dayanışması, politikaya bir aile havası veren hısım akraba tutumlar, Tanrıdan, tıp biliminden, Fransa'dan ve kendi karısından aynı alaycı hafiflikle söz edebilmek. O bunların hiçbirine dokunulmasın ister.

Şimdi New York'ta, Melbourne'de bile ün salmış olan bu adamın babası, Angers kentinde küçücük bir kahve işletirdi. Kahveye seçimlerden önce milletvekili adayları postu sererler, seçmenleri kazıklamaya uğraşırlardı. Yaşlılar bir köşede toplanır ve birbirlerine geçen yüzyıl içinde kentin başına gelmiş felaketleri; örneğin sel felaketini, sirkteki kafesinden kaçan aslanın uyandırdığı korkuyu ve savaşı anlatırlardı. Aşıklar, gaz lambasının ölgün ışığında kucak kucağa otururlar, ateşli ateşli öpüşürlerdi. Babası savaş sırasında tifüse yakalandı. Jules Dessère'in yükselişini göremeden öldü gitti.

Milyonları üst üste yığdığı halde Dessère, çocukluğunda edindiği alışkanlıkları bırakamadı: Yorulunca yaşlı bahçıvanı karşısına alıyor, onunla bir parti kâğıt oynayıp kafasını dinlendiriyor; yemekte tabağını ekmekle bir güzel sıyırıyordu. Bazen, pazar günleri de kıra çıkardı. Seine ya da Marne kıyısındaki küçük kahveler, ona çocukluğunu, babasının çalıştırdığı kahveyi anımsatıyordu. Dessère, buralarda coşar, ceketini fırlatıp atar, kan ter içinde kalmış, yanakları al al olmuş çamaşırcı kızlarla dans eder dururdu.

Dessère, Paris yakınlarındaki küçük çiftliğinde yaşıyordu. Sabah erkenden horoz sesleriyle birlikte uyanır, mutfakta domatesli ve peynirli kahvaltısını beyaz şarapla tamamlar, gazeteleri okur, sonra Paris'e inerdi. Yolda okul öğrencilerine ve köpeklere gülümsemeden edemezdi. Ama çok geçmeden sayılar her şeyi siler götürürdü. Saat ona kadar, gelen raporları ve telgrafları incelerdi. Sonra sıra randevulara gelir, bakanlar, diplomatlar, Parisli işadamları birer ikişer onun yanına sökün ederlerdi. Hepsi onun çağdaş bir dişçi muayenehanesini andıran cafcaflı ve soğuk çalışma odasını iyi bilirlerdi.

Bu sabah iki bankacı ve Romen Konsolosluğu'ndan bir temsilci onu görmeye gelmişlerdi. Pierre, tedirginliğini saklamak için bir gazete çıkardı, açıp okumaya koyuldu. Öbür adamlar onun buraya gelişindeki nedenleri merak etmiş olabilirlerdi. Böyle bir olasılığı aklına getirdikçe tedirginliği artıyordu.

Dessère, ilkin onu kabul etti. Pierre'e yakınlık duyuyordu; genç adamın heyecanlı bir Akdenizli oluşu, doğru sözlülüğü, hele yoksulluğu bu ilgiyi doğuruyordu. Çok güç geçim koşulları altında yaşayan bu yetenekli genç adamı gördükçe gençlik yılları aklına gelirdi. Üstelik Dessère, bankacılara ve diplomatlara böyle davranmakla, birer konuk gibi görülmediklerini anlatmaktan çekinmemişti. Pierre'i çok iyi karşıladı. O ise şaşkınlık içinde nereden başlamak gerektiğini bilemiyordu. Karmakarışık cümlelerle Angès'in okuldan kovuluşunu anlattı.

"Onu tanıdığım için böyle konuşmuyorum," dedi... "Tabii Agnès'in geleceği ile çok ilgilendiğimi sizden saklayacak değilim. Ama bu yaptıkları müthiş bir haksızlık..."

Dessère gülümsedi:

"Adalet yoktur, dostum... Söz konusu bayanın işine gelince, onu hemen şimdi düzeltiriz."

Telefonu açtı, numarayı çevirdi.

"Bay Tessat ile görüşeceğim, lütfen. Ben Dessère... Günaydın, dostum. Hanımefendi nasıllar? Teşekkürler. Senden önemli bir ricada bulunacağım. Sanıyorum ki bugün komisyonda eğitim bakanını göreceksin. Evet... Evet... Bir bayan öğretmen için.. Agnès Legendre... 'Vatan aleyhtarlığı' gerekçesiyle işine son verilmiş... Yok

canım... Önemli değil... Ama seçimlerin eşiğinde böyle bir durum yaratılması hoş değil... Sonra bunlar hep anlayışa göre değişebilen şeyler.. Yarın bakarsın bize anarşist derler. Belki de hain ilan ediliriz. Çok iyi... Şimdi söyle bakalım, öğle yemeğine bana gelebilir misin? Konuşacaklarım var. Bir yığın şey soracağım sana... Güzel, saat tam birde seni alırım."

Pierre'e döndü:

"Her şey düzeldi... Matmazel Legendre, çocukları istediği gibi yetiştirsin... Onları komünist yapsın isterse, Tolstoy hayranı ya da vahşi yapsın... Yanılmıyorsam siz evleneceksiniz onunla?"

"Hayır! Yani evet! Bilemiyorum... Nereden anladınız?"

"Bu gece işiniz yoksa, bana gelin. Geceyi kentte geçireceğim, birlikte dolaşırız... Şimdi dışarıda bekleyen şu üç budalayla görüşmek zorundayım. Bankanın müdürü ve Castellon, Polonyalıların kredi işi için geldiler. Sanıyorum ki onlara, 'Baylar, yanlış yapıyorsunuz!' demek zorunda kalacağım... Bir kez Danzig herhangi bir Fransızın serçe parmağı kadar bile değerli değil. Sonra Polonyalılar her şeyin köküne kibrit suyu ekecekler... Dışarıda bekleyen diplomatı gördünüz mü? 'Petite Entente' temsilcisi... Bu demektir ki makarnacılar 'Nègus'yu yuttu. Hiç kuşkunuz olmasın, onlara bir de Balkanlar'ı bırakacağız. Ne yapalım, barış istiyoruz... Akşama bekliyorum."

6

Milletvekili Paul Tessat'nın oburluğunu bilen Dessère onu mezbahaların yakınındaki Dagorno lokantasına götürdü. Lokantanın basit ve iddiasız bir görünüşü vardı ama Paris'in en nefis etlerini, en güzel şaraplarını insan burada bulabilirdi: Et konusunda geniş bilgileri olan hayvan tüccarları bile yemeğe gelirlerdi. Patron sık sık eline tebeşiri alır, duvarda asılı duran bir kara tahtaya o gün mezbahada kesilen hayvan sayısını yazardı. Dagorno, sayılı oburların ve celeplerin, görgüsüzlüğü ile yemek fiyatlarının yüksek oluşunu ilginç bulan züppelerin buluşma yeriydi. Dessère, yemekleri titizlikle seçti; istiridye, yılan balığı yahnisi, şaraplı ho-

roz eti ve antrkot söyledi. Tessat aceleciydi, şef garsonu yanına çağırdı.

"Antrkotun yanında hani her zaman getirdiğiniz sos var ya... O beyinli sos... Sakın unutmayın..."

"Tabii, mösyö..."

Paul Tessat, çok obur, çok iştahlıydı, ama sıska bir adamdı. Uzun ve soluk bir yüzü vardı. Çenesi çıkıntılı, burnu ince ve uzundu; bir hastanın yüzüydü onunki. Görünüşüyle hareketli adamdı oysa, pek yerinde duramazdı. Meclis kantininde fısıldaşmalar olur da, sonra kahkahalar duyulursa bu demekti ki yine elli sekiz yaşındaki Tessat'nın çapkınlık hikâyeleri anlatılıyor. Onun kocalığına ya da babalığına kusur bulmak zordu. İriyarı karısını da, iki çocuğunu da hayranlık derecesinde severdi: Lucien, babasını çok tedirgin ederdi. Denise sessiz, kendi halinde ve güzel bir kızdı, öğrenciydi. Zaten babası da onu herkesten ayırır, hepsinden çok severdi. Tessat insanı şaşırtan bir rahatlıkla metresinin kucağından aile yuvasına, karısının kollarına geçebiliyordu. Yatak odalarında, baş uçlarında bir haç asılıydı. Yattıkları karyola bronzdan kabartmalarla süslenmişti. Kabartmalarda 'sevişenler' işlenmişti.

Tessat'nın gür ve kulağa hoş gelen bir sesi vardı. En gözde hatipler arasında gösteriliyordu. Politika hayatına daha yeni atılmıştı; politikacı olmadan önce de ülkenin en ünlü avukatlarından biriydi. Tessat, aşırı duygusal bir havaya bürünüp mankafa ve açgözlü bir katili işaret eder, "Baylar, karşınızda hayal gücü geniş ve tedirgin bir insan var," diye söze girişirdi. Sonunda jüri üyeleri gürültülü şekilde sümkürerek katil için 'suçsuz' yargısına varırlardı.

Batı kesimindeki radikallerin temsilcisi olarak Meclis'e seçilmişti; karşısına rakip diye demiryolları deposunda kilitçi ustabaşı olan ama kötü konuşan ve seçmeni vaatlerle kandırmayı beceremeyen bir komünisti çıkarmışlardı. Bir de bir emekli general vardı, "İşlerin düzelmesi için maden işçilerinin copla dövülmesi şarttır," diye tutturmuştu. Tessat Meclis'te çok az söz alırdı. İki kez bakanlık önermişlerdi ama istememişti. Radikal Parti'nin geleceğini aydınlık görmüyor ve bekliyordu. Meclis koridorlarında onun Radikal Parti'den ayrılıp daha sağda bir gruba katılacağı söylentisi çıkmıştı.

Milletvekilliği, onun, yeni zenginleşme fırsatları yakalamasına yol açmıştı: Komisyoncuların, iş takipçilerinin verdiği parayı alır, belli ücretler karşılığında anonim şirketlerin yönetim kurullarına girer, çeşitli işlere adını satardı.

Örneğin Venezüela'daki madenlerde, Martinik'teki tarım yatırımlarında hisseleri vardı. Açgözlü olduğu için değil, parayı saymadan yaşamayı sevdiği; karısından, çocuklarından, metreslerinden hiçbir şeyi esirgeyemediği ve çok borçlandığı için böyleydi.

Tessat, Paris'in bütün kalburüstü insanlarını tanıyordu. Binlerce insana adlarıyla hitap eder, masasında elçileri ve savcıları ağırlar, gazetecileri armağanlara boğar, seçmenlerinin isteklerini yerine getirebilmek için gerçekten uğraşırdı. Gün olur bakana gider, bir maliye müfettişinin ödüllendirilmesini sağlar; gün olur ölmüş bir polisin dul karısına yardım bulur, bazen de fazla ileri giden bir şantajcının ceza görmemesi için uğraşırdı.

Tessat, istiridyeden iştahlı iştahlı atıştırdıktan sonra şarabından yudumladı, sordu:

"Bugünkü şu öğretmen kız komünist mi?"

"Bilmiyorum. Öyle olsa bile Üçüncü Cumhuriyet için şimdi bir tehlike olacağını sanmıyorum."

"Umursamıyorsun böyle şeyleri... Şarap nefis doğrusu! Ne diyordum, tehlikeyi yakın görmüyorsun ama yanılıyorsun... Bana sorarsan seçimler felaketimiz olacak... Radikaller intihara koşuyorlar. Hele Halk Cephesi kazanırsa onları bir kaşık suda boğacaklar..." Bir istiridyeyi daha mideye indirdi. "Meclis'teki grupta bile bu cephe hikâyesine itiraz etmediler. Ben onlara karşıyım. Adaylığımı radikal olarak koyuyorum, ama dostum, korkuyorum." İstiridyenin üzerine limon sıktı ve kederli kederli içini çekti. "Tekrar seçmezler diye korkuyorum."

"Propaganda kampanyasına giriştin mi?"

"İlk toplantı cumartesi... Bu gece gidiyorum."

"Öyleyse her şey yolunda..."

"Nasıl yani?"

"Çok basit... Halk Cephesi'ni savunacaksın..."

Bu, Tessat'nın kanına dokunmuştu, kürsüde konuşur gibi sesini yükseltti:

"Asla! Seçilmemeyi, perişan olmayı bile göze alırım. İhanet etmem! Bu adamlar Fransa'nın yeminli düşmanları. Biraz düşün... Blum; sahtekar, adı bile Fransız olmayan bir sülük. Dormoy düzenbazın biridir. Moch; herif ulaştırmayı iflas ettirmek için yırtınıyor... Monnet, tarım düşmanı değil mi? Hele Viard! Hele Viard... Hitler'in gözü önünde utanmadan 'silahsızlanma' diyor... Viard ki..."

"Gevezenin biridir... Onu bakan yaparsın, hemen uslanır."

"Ya komünistler?"

"Fransa bireycilerin ülkesidir; rantiyeler, küçük tüccarlar, çiftçiler çoğunluktadır Fransa'da. Neden Jean ya da Jacques komünist kesiliyorlar, biliyor musun? Çünkü Jean bir işe altı yüz frank fazlasıyla empoze edilirken Jacques veteriner okuluna alınmıyor. Komünizm de ortalığı velveleye vermenin bir başka biçimi."

Tessat önündeki balığa bakıyor ve susuyordu. Dessère devam etti:

"Komünistler sana güvenebilir mi? Tabii güvenemezler... Ama senin adaylığını desteklerler: Basit bir savaş hilesi bu. Biz neden enayi olalım? Onlar önce sağcıları, sonra da bizi yutmak için Halk Cephesi'ni hortlattılar. Kurnazlığa karşı daha kurnaz olmalı: Seçimlerde sağcıları ezmek için onları kullanırız. Sonra da sessizce onların hesabını görürüz."

"Şu yılan balığı gerçekten nefis! Jules, söyler misin bana, niçin sağcıları vurmamızı istiyorsun?"

"Yahu, bu işi nasıl olsa yapacaklar... Biz dikleşirsek bize karşı yapacaklar. Politika bir teraziden farksız; önce sola, sonra sağa, sonra tekrar sola gidiyor... Bunu anlamalısın. Fazla uzağa gitmemesini istiyorsak önlem alacağız. Biraz düşün. 1924'te zafer solcularındı. Jaurès göklerde gezdi, kızıl bayraklar dalgalandı. Yalnızca iki yıl sonra radikaller biraz sağa meylettiler, Poincaré iktidara geldi. 1932'de seçimler hiçbir şeyi düzeltmedi; kimse kabine kuramadı. Ama hava yavaş yavaş sağa döndü. 1933'ün sonlarıydı. Her akşam Saint-Germain Bulvarı'nda toplanıp 'Kahrolsun milletvekilleri!' diye bağırıyorlardı. Sağcılar kime kızıyordu? Tabii ki radikallere. Senin adını Stavisky olayına karıştırmak için neler yaptılar, anımsasana. Sonunda 6 Şubat olaylarına geldik ve kan aktı.

Yabancılar, 'Tamam,' diyorlardı. 'Fransa yeni bir diktatörlüğün eşiğinde.' Ne oldu sonra? Terazi birden yön değiştirdi, öbür kefesi ağır bastı. 9 Şubat'ta komünistler işe karıştılar. Bir çözüm yolu bulmak gerekince ihtiyar Doumergue piyasaya çıktı; her şey yeniden yatıştı. Ama bu gelenek sürüyor; şimdi daha derin, daha uzun sürecek, bitmeyecek demektir. Halk Cephesi kazanmalı ve kazanacak. Bizim desteğimizle kazanırsa bir yıl içinde radikaller sağcılara 'Dur!' diyecek, her şey hiç olmazsa üç dört yıl sürecek bir sessizliğe gömülecek. Şarap alır mısın? Mouton-Rotschild şarabı bu."

"Öyleyse, karşısında olduğum adamların kazanmasına çalışmalıyım sence?"

"Atasözünü biliyorsun; şişe açılmışsa şarabı içmeli. Hatta gerekirse içeceğin şaraba su bile katacaksın."

Horozu getirdiler. Bir zaman için Tessat politik dalavereleri unuttu. Kendini yemeklere verdi.

"Biliyor musun," dedi. "Horoz eti neden burada her yerdekinden güzeldir? Horoz, aslında pek yenecek şey değil. Ama biz Fransızlar işin tılsımını bulmuşuz. Kırk yıllık horozun taş gibi etinden nefis bir yemek çıkarıyoruz. Eti şarabın içinde pişiriyoruz. Tavuk eti daha yumuşaktır. Oysa burada kimse tavuk istemiyor, horozu tercih ediyor. Dagorno'nun özelliği bu. Dagorno'nun patronu ya fazla alçakgönüllü bir adam ya da çok gururlu. Yok... yok... Sanırım, en doğrusu, lokantacı taktiği kullanıyor."

Dessère gülmeye başladı:

"Bu adamı örnek almalısın. Milliyetçi bir radikal olduğun halde biz seni ya alçakgönüllülüğünden ya da gururundan ötürü koyu bir Halk Cephesi taraftarı diye tanıtacağız."

"Aslında boşuna konuşuyoruz, dostum. Çünkü yeniden seçilmeyeceğim. Çünkü böyle bir kampanyayı iyi sonuçlandırmak için iki şey gerekli: Zaman ve para. Bunların ikisi de bende yok."

"Fransa'ya hizmet edebilmek için yanıp tutuşan adamsın, zaman bulursun. Paraya gelince. O işi de bana bırak."

Tessat, Dessère'in kurduğu taktiğin doğruluğuna inanmıyordu. Ama yaptığı öneri iştah açıcıydı. Yüzü birden aydınlanıverdi. Hemen sonra da toparlanmak gereğini duydu. Bu uzun sürmedi, antrkot Tessat'ın keyfini artırdı. Şarap getirdiler. Tessat'nın her

zaman solgun görünen yüzüne şimdi renk gelmiş; pembeleşmişti. Güzel şeylerden, örneğin Paulette'ten söz etmek geldi içinden. Vazgeçti; Dessère'e neşesini göstermek istemiyordu. Ailesi için duyduğu tedirginliği anlatmaya koyuldu:

"Oğlum," dedi. (Sesinde ağlamak üzere olan bir insanın titrekliği seziliyordu. Şimdi numara mı yapıyordu, yoksa gerçekten duygulanmış mıydı? Bunu kimse bilemez) "Lucien son bir konuşma yapmış. Benim durumumla hiç bağdaşmayan bir şey. Artık adım her gazetenin dilinde sakız oluyor. Onunla konuşmayı denedim. Bana ne dedi biliyor musun? 'Sınıf mücadelesi, çatışması' dedi. Korkunç bir şey. Düşünsene, kendi oğlun sana düşman bir kampta."

"Tedirgin olmakta haklısın. Ama geçer. Çok tuhaf bir sınıf mücadelesi bu; sen onu beslerken. Göreceksin o da bir gün milletvekili olacak. O da senin gibi 'radikal milliyetçi' olacak! En son Maxim'de gördüm, yanında nefis bir parça vardı."

"Lucien, Maxim'de öyle mi? Sersem! Otuz iki yaşına geldi, metelik kazanmıyor. Edebiyat dergilerine saçmalıklar yazmaktan başka işi yok. Onun gibi biri sonunda ya anarşist olur ya da eşkiya. İnan bana. Hiçbir ahlaka inancı yok. Denise de olmasa. O beni biraz yatıştırıyor, yüreğime su serpiyor. Çok çalışkan bir kız. Saçma sapan bir şey okuyor, Roma mimarisi midir nedir? Ama çok ciddi bir kız. Bu peynirden aldın mı? İyiye benziyor. Ne güzel kokusu var değil mi? Daha on yıl barış içinde yaşayabilsek! Her şey bir anda yıkılır, gümbürdeyiverir diye korkuyorum. Halk Cephesi kazanırsa işin sonu savaştır, dostum."

"Sanmam. Tek başımıza savaşamayız. Almanları korkutmak için İtalyanlara şirin görünüyoruz. İngilizler Mussolini'yi yıldırmaya çalışırken Hitler'le uzlaşmayı tercih ediyorlar. Sözün kısası taviz vermek gerekecek."

"Bu olanaksız. Alsace'ı Almanlara bırakacak bir Fransa bulabilir misin?"

"Neden Alsace olsun? 'Petite Entente' toprakları ne güne duruyor? Onları boşuna mı besledik? Gerekirse yem olarak Çekleri gözden çıkaracağız. Sonra Polonya da var. Barış olması için Polonya da işimizi görür."

"Ne kadar zaman için? Beş yıl... bilemedin on yıl."

"O kadar uzağa gitme. Bugün gerekli olan Fransa'yı ve zenginlikleri korumak."

"Sen böyle konuşabiliyorsun, çocukların yok. Denise'in, Lucien'in geleceğini düşündükçe dehşete kapılıyorum ben."

Laf olsun diye söylenmiş şeyler. Tessat kahvesini yudumlarken gülümsüyordu: Seçim kampanyasının parası Dessère'in cebinden çıkacaktı. O yeniden milletvekili seçilecekti. Geleceğe ilişkin düşünceler... Bu, okkalı bir yemeğin üstüne olsa olsa hüzünlenmek hevesinden gelebilirdi.

Dessère ona bakıyordu: Dumanlı gözler, ince, uzun ve terlemiş bir burun, dudaklarında hoşnut bir gülümseyiş. İçinden Tessat'ya eziyet etmek geldi.

"Çocuklarının geleceğini bilmek istiyorsun. Belki cennette yaşarmış gibi yaşayacaklar: Şaraplı tavuskuşu eti yiyecekler, uçakla Guadalupa'ta avlanmaya gidecekler. Belki de –bu daha da olası– savaştan, çalışma kamplarından, zincirden, ölümden başka şey görmeyecekler. Ama umutsuzlanmaya hakkın yok. Unutma ki Halk Cephesi'nin adayısın. Şaka bir yana, toplantılarda nasıl davranacaksın, çok merak ediyorum?"

Dessère kahkahalarla güldü. Sonra yaptığı kırıcı şakanın etkisini yumuşatmak amacıyla Tessat'nın sırtını okşadı:

"Şimdi politikaya boş ver. Şeytan götürsün onu! Dün Paulette'i gördüm. Şanslısın. Çekinmeden söylüyorum, Paris'in en güzel kadınıdır!"

7

Yemekten sonra Dessère, '*La voie nouvelle*' (YeniYol) gazetesinin yönetmeni Joliot'yu yanına çağırdı. Joliot soluk soluğa, adeta koşarak geldi. Önemli şeyler konuşulacağını hemen anlamıştı.

Joliot karışık ve hareketli bir hayat yaşamıştı. Hakkında defalarca şantaj ya da hakaret suçlarından kovuşturma açılmış ve her defasında paçayı kurtarmıştı. Bazı devlet adamlarının geçmişiyle ilgili çok şey bildiği söylenirdi.

Joliot Güneyliydi. Babası Marsilya'da balıkçılık yapar, beyaz kadın ticareti yapanlara yardakçılık ederek kesesini doldururdu. Joliot batakhane havasında büyümüştü. Ahlakın karşısındaydı, batıl inançları vardı. Sorgu yargıcından çok kara kediden korkardı.

Paris'e geldiğinde çok gençti. İlkin ufak bir sigorta şirketinde çalışıyordu. Şirket öylesine ufaktı ki sigorta paralarını ödemediği için ayakta durabiliyordu. Joliot, sonra edebiyatla uğraşmaya başladı. Soytarı gazetelerde bankacıların, senatörlerin özel hayatları üzerine yazılar yazıyordu. Söyledikleri için değil söylemedikleri yüzünden iyi kazanıyordu: Susması için para veriyorlardı ona. Joliot o arada bir borsa gazetesi kurdu. Bir gün gazeteye büyük puntolarla şöyle bir ilan koydu: 'Birikmiş paranızı Cezayir Bankası'na yatırın!' Ertesi günü, bankanın müdürü ona telefon açtı:

"Bu ilan nereden çıktı? Biz böyle bir ilan vermedik?" dedi.

Joliot karşılık verdi:

"Evet, doğru. Ama benim görevim ciddi bankaları okura haber vermektir."

Müdür sinirliydi:

"Haydi canım, herkes parasını çekiyor!" diye bar bar bağırıyordu.

"Elimden bir şey gelmez," dedi Joliot. "Önce görevim."

Müdür bir saat sonra Joliot'ya elli bin frank getirdi. Joliot bir ışık hızıyla para sahibi oldu. '*La voie Nouvelle*' çıkmaya başlamıştı. Başlangıçta gazete çok zor günler geçirdi. Bütün yazıları Joliot kendisi yazıyordu. Basımevinin sahibi, ilk gelen ziyaretçinin yolunu kesiyor, para istiyordu. Daha sonra bolluk günleri geldi: Tanınmış yazarların yazıları, ortalığı karıştıran röportajlar çıkmaya başladı. Gazetenin on sayfası ilanlara ayrıldı. Gün oluyor gazete radikalleri destekliyor, gün oluyor, masonluklarından başlayıp yerin dibine batırıyordu onları. Afrika'ya İtalyan saldırısı başladığı sırada Joliot Afrikalıdan yanaydı, ona biraz acıyordu. Sonra günün birinde hiç beklenmedik bir yazı çıktı gazetede. 'İtalya'nın görevi Afrika'ya uygarlığı götürmektir.' Yazının başlığı buydu.

Joliot daldan dala konan kuş misali yaşıyordu; sabah kalktığında kendisini gün ortasında neyin beklediğini bilmeden. Bu bilmem hangi para babasının yaptığı bir yemek çağrısı da olabilirdi,

sorgu yargıcının çağrısı da. Bir dilencinin avucuna düşünmeden yüz frank sıkıştırıyor, ama çalıştırdığı adamlara para yerine karşılıksız çekler veriyordu. Büyük paralar ödeyerek Matisse'in tablolarını satın alıyor, öbür yandan karısının aile mirası olan mücevherlerini bit pazarında rehine koyuyor, geri alıyor, sıkışınca yine rehine koyuyordu. Hastalıklarından biri de ondaki 'gitar' tutkusuydu. Gece geç vakitlerde gitarı eline alıyor, sözüm ona Carmen'i çalıyordu.

Joliot göz kamaştırıcı renkleri severdi. Elbiselerini hep bu renklerden seçiyordu: Sarı ipek gömlek, mavi kravat, kravat iğnesi olarak da bir altın kertenkele. Şişmanlığına rağmen hareketli ve çevikti. Sözcükleri İtalyanlar gibi sürçerek aksanlı konuşur; konuşma yozlaşmaya yüz tuttukça onun konuşması ustalaştırdı.

Dessère'in yanında ilk işi gazetesini şişirerek övmek oldu. (On-on beş bin frank çarpmak niyetiyle gelmişti.)

"Herkesin aklını kaçırdığı şu ortamda yalnızca biz ilkeleri savunuyoruz. Marksizmin yıkıcı etkisi üzerine Lebet'nin yazdıklarını okudunuz mu? Ayrıca seçimler için de bir sürprizim var: Fontenoy'a, Sovyetler Birliği'nin dağılması konulu bir dizi yazı ısmarladım. Bunu sanki Fontenoy, Moskova'daymış gibi röportaj biçiminde vereceğiz. Onu Varşova'ya kadar gönderdim, masraflarını da ben çektim. Viard'a karşı da büyük bir koz var elimde: Bir müteahhit, Viard'ın gençken bir postacının kızını iğfal ettiğine tanıklık edecek. Bu iş benim on bin frangıma patlayacak. Ama tam seçimler sırasında yapacağı etkiyi düşünün! Bizim Düchene'in kalemi insafsız ve cesur!"

Dessère onun sözünü kesti:

"O kalemi ters çevirmeli. Yeni çıkan dolmakalemlerin uçları çok iyi, ters çeviriyorsun, biraz daha iri yazıyor, ama gıcırdamıyor. Şimdi, ciddi konuşmalıyız: Gazeten 'Halk Cephesi'ni desteklemeli."

Joliot ayağa fırladı. Öylesine heyecanlanmıştı ki güçlükle soluk alıyordu:

"Bu imkansız!" dedi. "Biliyorum, politikada dönüşler olur. Ben kendim defalarca dönüş yaptım. Ama hiçbir zaman Fransa'ya ihanet etmedim! Duyuyor musunuz Bay Dessère? Hiçbir zaman!"

"Boş ver yahu! Mitingde değiliz, iş konuşuyoruz. Siz iri iri sözler istiyorsunuz; o kolay. Ne diyorum ben? Halk Cephesi kazanmalı! Fransa'nın çıkarları da böylesini gerektiriyor. Yoksa devrim gelecek. Delik açıp hava aldırmazsan kazan patlar. Viard postacının kızını bozdu mu bozmadı mı, bilmiyorum? Ondan da kuşkuluyum. Dahası var; karısıyla bile doğru dürüst yattığını sanmıyorum. Herif iktidarsızdır çünkü. Ama Viard'a cephe alırsak tehlikeli olur. O zaman aslan gibi kükreyecek. Oysa herife bir bakanlık verdin mi aslanlığı falan unutur, koyun gibi melemeye başlar."

"Bu felaketimiz olur. Fransa'yı daha dün inkar edenlere şimdi nasıl teslim edebiliriz?"

"Bir dakika! Burada asıl önemli soruya geldiniz. Ben de sizi bu yüzden görmek istiyordum. Sigara alıyor musunuz? Gazeteniz, Halk Cephesi'ni destekleyecek, bunu biliyorum. Yeteri kadar deneyimli ve uzak görüşlüsünüz. Üstelik gazeteye yardım edeceğim."

"Ama..."

"Şimdi önemli olan şeyi konuşalım. Halk Cephesi'ndekiler milliyetçidir. Faşizmi de sevmezler. Olağan bir şey. Ama şimdi istim üstünde oiduklarını, tehlike yaratabileceklerini unutmamalı. Sizin gazete barıştan yana olanların yayın organı olmalı: Uluslararasında kardeşlik, Avrupa'nın ekonomik bütünlüğü, küçük insanları ezdirmemek, annelere gözyaşı döktürmemek! Ne derseniz deyin. Önce barışı savunacaksınız, her şeye rağmen barış isteyeceksiniz."

"Bu işte Fransa'nın rolü nedir?"

"Kartaca harabelerine dönmektense sessiz ve rahat bir Monaco olmak yeğdir. Ben Fransa'nın zaferine inanmıyorum. Bu sürekli kıskançlıktan, bela aramak alışkanlığından bıktık biz. Yorulduk. Doğa yasası bu. Altmışından sonra kedi gibi aşk arayan yalnızca Tessat var. O işi herkes yapamaz. Diyeceksiniz ki Fransızlar gözü pek bir ulustur. Doğru. Eskiden 'Marseillaise'i* söyleyerek Avrupa'yı bir uçtan öbür uca geçmişler. Bunu okullarda ezberletirler. Artık yağ bağladık, rahata erdik. Tehlikeden korkuyoruz, onu eskisi gibi göze alamıyoruz. Prestij ya da adalet kavramı için şimdi kim dövüşmeye gider? Laval mi, Maurice Chevalier mi? Siz

* Marseillaise: Fransız Ulusal Marşı. –ç.n.

gider misiniz? Sözün kısası şu: Erich Maria Remarque, barışçı bir roman daha yazarsa yayın hakkını hemen satın alın. Faturasını da bana gönderin, parasını ben öderim."

Joliot, uzun bir süre sustu. Sonra...

"Siz bir dahisiniz," dedi. "Hayran olmamak elde değil. İşin sonu bizi nereye götürür, pek bilemiyorum. Ama fikriniz hoşuma gidiyor; barış, her şeyşe rağmen barış! Savaş umacısını yok etmek!.."

Dessère gülümsedi:

"Savaş endüstrisinde büyük yatırımların olduğunu unutmayın. Bu endüstri yüz binlerce Fransızın karnını doyuruyor. Savaş endüstrisi hızını keser de yavaşlarsa bize saldırırlar. Şimdi önemli olan –bakın, tekrar söylüyorum– halktaki coşkunluğu dağıtmak, heyecanı yatıştırmaktır. Silah tüccarları kimdir, 'savaş isteyen iki yüz aile' kimdir, yazın bunları."

Joliot umursamıyormuş görünmeye çalışarak Dessère'in imzalayıp kendisine uzattığı çeki cüzdanına yerleştirdi.

"Öyle bir yazı yazacağım ki," dedi, "ortalık karışacak. 'Dessère savaş isteyen iki yüz aileye' karşı çıkıyor, diyeceğim."

"Böylesi hem saçma, hem inandırıcı değil. Şöyle yazın, daha iyi. Deyin ki: 'Dessère de savaş isteyen iki yüz aile gibi halkı kana boğmak istiyor.' Bu daha inandırıcı olur." Gülümseyerek ekledi: "Hem belki doğrusu da budur."

Joliot gazeteye telaşla girdi. Sekreterine seslendi hemen:

"Lucie, şu andan itibaren primleri, üç yaz frank, yok yok beş yüz frank artırdım."

Mutluydu. Çevresindeki herkesin kendisi gibi sevinmesini istiyordu. Akşama kadar durmadan sağa sola emirler yağdırdı:

"Ünlü solcu yazarlar bulun, getirin bana!"

"Mussolini'nin bir karikatürünü istiyorum!"

"İşçiler üzerine sempatik bir yazı arayın!"

"Birine anılarını yazdırın: Verdun'deki kepazeliği anlatsın!"

"Fontenoy'a söyleyin, boşuna uğraşmasın. Durun. Hiçbir şey söylemeyin, o yazacağını yazsın! İleride kullanırız."

Montmartre'a çıkıp yemek yedi. Eve çok geç döndü. Karısını uyandırdı. Bir gece kulübünden kahverengi güller getirmişti ona;

güller yarı yarıya solmuşlardı, sert bir kokuları vardı üstelik. Joliot karısının kulağına keyifle fısıldadı:

"Dört yüz bin frank toparladım! Nasıl, işimi biliyorum değil mi?"

Sonra ayakkabılarını çıkarıp, pantuflalarını* giydi ayağına. Koca bir bardak maden suyunu bir solukta içti. Ve sonra nasıl ve nereden çıktığı bilinmeyen bir keder kapladı içini. Kendi kendine: "Ya Fransa?" dedi. "Ya Fransa ne olacak? Fransa batıyor, bu işin sonu geldi. Bugün karşıma çıkan o iki papaz rastlantı olamaz. Felaket haberi yaklaşıyor.."

8

Aynı gece Dessère ve Mühendis Pierre Dubois, Seine Nehri'nin kıyısındalar. Konuşmuyorlar, yan yana yürüyorlar. Çevrelerindeki her şey ikisine de sessizliği getiriyor. Paris, bütün çekiciliğini veren duman renginin nüanslarıyla dolu bir geceyi daha yaşıyor. Sularında ölgün ışıklarıyla şileplerin ordan oraya gezindiği Seine Nehri, kocaman bir taş ormanı gibi yükselen Notre-Dame Kilisesi insana anlatılması güç bir susma isteği veriyor. Çiçek parkının parmaklıkları gerisinde, baharın gelişiyle coşmuş yaban hayvanları kafeslerinde çığrışıyorlar, köprünün üstünde hızla gelip geçen otomobillerin ışıkları bir görünüp bir kayboluyor. Lyon Garı'na doğru uzaklaşıyor. Sonra her şey yeniden bu nemli ve lacivert sessizliğe gömülüyor.

Evlerin ve ırmağın birbirlerine yakışmışlığı, birbirlerini tamamlayan güzelliği, dar sokakçıkların birbirinden eski adları bu kentin sır vermeyen bir insan gibi öyle tuhaf tuhaf duruşu ikisini de ayrı ayrı, birbirine benzemeyen biçimlerde etkiliyor. Dessère, gününü Tessat ile, Joliot ile, rakamlarla, yalan dolanla tüketip harcadığını biliyor. Yürüdükçe daha bir büzülerek ve sıkıntılı yürüyor. Kentin bu susmuşluğu onun aklına bir ayrılığı getiriyor. Öyle bir ayrılık ki yolcunun yakınları bavulların kenarına ilişivermişler, o kopup uzaklaşmak duygusunun yarattığı boşluğu

* Pantufla: Keçe terlik.

kovmak, uzaklaştırmak için çare arıyor, bulamıyorlar. Oysa mühendis, gecenin ve taşların bu halinden kendine bir mutluluk yaratıyor. Ve bunu Agnès'in o anlatılmaz gizli güzelliği karşısında duyduğu mutlulukla karşılaştırıyor. İkisini birbirlerine çok yakın ve çok dost görüyor. Pardösüsünü açmış, rüzgârı göğsünde kucaklıyor. Hani bıraksalar şu yan sokakçıklardan birine dalıp çiçek bahçesine ulaşabilir, gün ağarıncaya kadar kafeslerindeki hayvanlara, sokak fenerlerine Agnès'in akıllılığını, sevimliliğini, iyi yürekliliğini anlatabilir.

O şimdi kafasında aşkın yanı sıra başka tasaları da evirip çeviriyor. O da başka inananlar gibi, bu baharın yurdu için önemli bir bahar olduğuna inanıyor. Babasının sosyalist olduğunu unutmuyor. Annesinin, Viard'ın, Perpignan'daki mitingden sonra onların evinde yemek yiyişini anlattığı günler hep aklında. Bugün gibi hatırlıyor. Babası bir gün eve kan içinde geliyor: İspanyol Cumhuriyetçisi Ferrer'i ölümden koparıp alabilmek için saldırmışlar ve jandarma onlara, hepsine vurmuş. O zaman yedi yaşında Pierre, küçük uykusundan uyanıyor, babasını öyle kanlar içinde görünce ağlıyor. Savaşta ölüyor babası. Annesine yazmış: "Bunu ödeyecekler," diyor. "Devrim gelecek!"

Devrim! Sislerin arasından kopup gelen güneş gibi bir söz bu. Pierre'in ve onun kuşağından olanların hayal ettikleri söz. Onlar ilk savaşın ateşleri arasında ufacık birer çocuktular. Maggi süt depolarını büyüklerin arasında onlar da ateşlediler. "Berlin'e! Berlin'e!" diye bağırıyorlar, askerlerin pantolonlarını rüzgâr dalgalandırırken onlar da dalgalanıyorlar, sol kanatlarında Marne'a asker taşıyan otomobillerin peşinden koşuyorlardı. Onlar savaştan dönen kötürümleri, yaralıları, gövdeleri sargı bezine sarılmış askerleri gördüler. Yaralıların çevresinde koşuşan ve kocalarını boşuna arayan dulları gördüler. Babaları, cepheden izinli döndüklerinde onlara insafsız ve anlaşılmaz bir masalın kahramanları olarak bitleri, pireleri, çamuru, dikenli tellerin arasında kokuşan cesetleri anlattılar. Yenilmek bilmeyen bir umutla hep "Devrim gelecek!" derlerdi. Gerçeği haykıran bir gazetenin, *L'Auror*'un sesi cepheye ulaşınca askerler yer yer ayaklandılar.

Barışı söyleyen çan sesleri duyulunca belki de bu mutluluğun kı-

sa süreceğini sezmiş gibi bütün insanlar her zamankinden daha çok mutluydular. Ve onlar, Pierre'in yaşıtları, büyüklerin peşinde gece boyunca sokaklarda dans ettiler. "Biz... Bakmayın bize. Ama siz artık hep iyi günler göreceksiniz," deniyordu. Ve askerler, cepheyi yaşayanlar evlerine döndü. Sıcak bir gülümseyiş beklerken sofralarına yalnızca umursamazlık, yalnızca sahtekarlık konacağını bilselerdi dönerler miydi? Grevler başladı. Rahatları kaçan burjuvalar bir yaban hayvanı avlamaya koşarcasına devrimin peşine düştüler. Ve bütün silahlarıyla gelip saldırdılar: İftiralarla, göz yaşartıcı bombalarla, demogojiyle ve hapishanelerle. Çiftçileri ve tüccarları kışkırtmak için Poincaré onları herkese bir umacı gibi gösterdi.

Devrim partinin hücrelerine, aldatılmış ve yoksul insanların gittikçe acılaşan düşüncelerine sığındı. Bazen madencilerin grevinde ya da bir sokak çatışmasında varlığını duyuruyordu. Sonunda 1927'nin kızgın ve yakıcı bir gününde Paris'i bir baştan öbür başa sardı. Cömert ve insan sevgisi taşıyan bir ulus o gün Sacco ile Vanzetti'nin ölüme mahkûm edilişlerini protesto ediyordu. Kaldırım taşları kuş gibi havalarda uçuştu o gün; işçinin kanı tekrar aktı Paris sokaklarında.

Yaşamak daha bir zor oluvermiş, gittikçe güçleşmişti. Kriz dokumacının tezgâhını durdurmuş, sokaklar ve caddeler geceleri çaresizlik içinde gezinenlerle dolup taşmıştı. Sanki barıştan bu yana on beş yıl geçmemişti. Genç çocuklar, delikanlılar şimdi birbirlerine soruyorlar, "Bu sefer de bizi mi ölüme gönderecekler?" diyorlardı. Oysa, onlar, Pierre ve onun kuşağındakiler daha başlangıçta hayatın dışına atılmışlar, çoktan yaşlanmışlardı.

Politika söz konusu olunca Pierre yön bulmakta zorluk çekiyor. Sözlere inanıyor o. Daha iki yıl önce yanıldığı, yalanı gerçek sandığı için kendisinin olmayan şeyler adına bedavadan ölüme gidecekti. Andıkça utancından kıpkırmızı kesildiği bir olay bu. O kendi kendine hep, "Ben işçi çocuğuyum," diyor. Michaud'dan daha geride olmak istemiyor. Ama şimdi bile kan onu korkutuyor. Michaud'nun sözlerini kendisiyle uzlaşmaz şeyler olarak görüyor. O devrimi mayıs yağmuru kadar diri ve kıvançlı görmek istiyor.

Metronun giriş kapısı yanında bir genç kız duruyor. Sinirli hareketlerle kimi zaman kapıya, kimi zaman oradaki büyük saate

bakıyor. Birisini bekliyor olmalı. Yüzü somurtkan bir çocuğun yüzünü andırıyor:

Dessère Pierre'e soruyor:

"Bir öğretmenle evleniyorsunuz demek?"

Pierre saklamıyor. Dessère'in bunu nasıl olup da bildiğini bile araştırmıyor. Sokağın bütün ıssızlığını örten o tek sözü yüksek sesle tekrarlıyor bu sefer:

"Agnès" diyor.

Dessère durup genç adama, Pierre'in gözlerine, dudaklarında gezinen mutluluk dolu gülümseyişe baktı. Sonra okşayan bir sesle:

"Size gıpta ediyorum," dedi.

"Fakat..."

Pierre soracaktı, 'Siz neden evlenmiyorsunuz?' diyecekti. Vazgeçti. Zaten Dessère anlamıştı onun söylemek istediğini.

"Böyle hikâyeler hep birbirine benzer. Elimde değil, ne yaparsınız? Beni de sevdiler, gözyaşı döktüler benim için, intihar etmeyi bile düşünenler oldu. Yalnız bir fark var; benden çok, paramı seviyorlardı. Ne yapabilirdim? Kendimi saklayamazdım; insanı görünmez yapan tılsımlı şapkayı nereden bulacaktım?"

"Paradan vazgeçebilirsiniz. İşin ucunda bir spekülatör değilsiniz. Mühendissiniz. Para başınıza böyle bela da olduğuna göre."

"Para benim için önemlidir. Niçin mi? Çünkü paran varsa hükmedersin. İşin gösterişi beni ilgilendirmiyor, o başka insanlar için de karar verebilmek var ya, işte işin o yanı ilgilendiriyor beni. Buna ihtiyacım var mı diye kendime sorup duruyorum. Diyorsunuz ki insanın başına bela oluyor. Katlanması hoş bir bela bu. Üstelik zehire benziyor. Kokain kadar etkili bir zehir kanına giriyor insanın."

Dar ve karanlık bir sokağa girdiler. Bir polis karakolunun giriş kapısında ışıklı bir tabela vardı. Bir kadın eğilmiş, çöp tenekesini karıştırıyordu. Dessère yeniden konuşmaya başladı:

"Hepimiz zehirlenmiş durumdayız. Belalı bir iş aslında ama kimse vazgeçmeyecek; ne 'savaş isteyen iki yüz aile' ne de yirmi milyon Fransız vazgeçecekler. Dövüşeceğiz. Fransa için mi? Hayır. Herkes, son nefesine kadar para için dövüşecek. Savaş olacak mı? Hiç sanmıyorum. Devrim için de aynı şey. Hepimiz kaybet-

mekten korkuyoruz, ödümüz patlıyor. Bakın, şu kadın örneğin; hiçbir şeyi yok; korkacak, kaybedecek hiçbir şeyi yok demektir. Onun gibi kaç kişi var? Onun gibi olanları da korkutacaklar, gerekirse kurşuna dizecekler. Ama buna ihtiyaç duyulacağını sanmıyorum. Bizim halkımız sopanın tadını almıştır; hem öyle sanıldığı kadar da budala değildir!"

"İnsanları böylesine küçümseyerek nasıl yaşanabilir?" dedi Pierre. "Hepsini aldattılar; doğru. Artık olup biteni anlamaya başladılar onlar da. Bütün umutları devrimde, başka güvendikleri şey yok ki. Örneğin sizin fabrikanızda cömert ve yürekli bir yığın insan var. Onlar kaybedecek şeyi olmayan insanlar değiller ki. Hepsinin işleri, aileleri, yuvaları var. Ama şu pisliğin yok edilmesi için her şeyi feda ederler. (Pierre eliyle ileride çöp tenekesini karıştıran kadını gösteriyordu) Sanki insan alçıdan yaratılmış gibi davranıyorlar. Eskiden hayvanları ve tanrıları alçıya döküyorlardı; şimdi insanı o kalıba dökmeye kalkıyorlar."

"İnsan alçıda değil. Ciklet o; lime lime olmuş laçka bir kumaş. İşte bu yüzden her şey değiştiği halde sonra tekrar eski şeklini alıyor. Doğrusunu konuşursak değişen bir şey var mı? Adlar değişiyor, o kadar. Gerçek değişiklik ölümde. Her şey değişiyor onunla. Ben de ondan korkuyorum. İntihar edenleri anlamıyorum. Durun, ne yapıyorum? Başka şey söyleyecektim size. Devrim diyordunuz. İşte asıl ölüm o. Yalnızca benim ölümüm değil, milyonlarca insanın ölümü."

Sustu, evlerin panjurlarından sokağa yumuşacık bir ışık süzülüyordu. Alt katlarda panjurlar açılmıştı; evlerin içleri görünüyordu: Yuvarlak bir masanın üstünde sallanıp duran bir lamba vardı, masanın çevresinde insanlar toplanmıştı; yemek yeniyordu. Aralarında yılgınlığın yerleştiği güzel, genç bir kadın fark ediliyordu. Dessère yeniden başladı:

"Her şeyin bir anda çöküp mahvolacağını düşündükçe dehşete kapılıyorum. Anıtlar, Notre-Dame, Louvre Müzesi'ni söylemiyorum. Onlar güzelliğin, sanatın simgesi; bu tamam. Benim kalmasını, yaşamasını istediğim şey başka: Şu gördüğün evlerin içinde hüküm süren mutluluk ya da mutluluk gibi görünen şey, bu sessizlik kalmalı. Yeni doğan çocuklara ad verdiğimiz, evlenirken

çiçek yağmuruna tutulduğumuz törenler kalmalı. Hatta dönüşünde acımızı unutmak için şekerleme yediğimiz cenaze törenleri bile bozulmamalı. Bunların hepsi şimdi var, yaşıyor. Ama hepsi bir anda yok olabilir. Bir bomba patlarsa, sokakta iki üç el silah atılırsa Hitler'in isterikliği yüzünden burada işçilerin boşuna sıkılmış yumrukları ya da pis bir rastlantı yüzünden her şey bitebilir. Tabii yüzyıl sonra buna 'tarihi uğursuzluk' adını verirler. Ben burada ayrılıyorum sizden."

Pierre'e nemli eldivenli elini uzattı. Diri adımlarla rıhtıma doğru uzaklaştı. Gezinti Dessère'i yormuştu, yersiz itirafları yüzünden kendini azarlıyordu. Aşık bir mühendise insanlığın geleceğine dair nutuk çekmenin sırası mıydı?

Meydana doğru ilerledi. Caddelerdeki ışıklar güneşli bir gündeki beyazlık kadar parlaktılar. Vitrinler alabildiğine farklı renkleriyle ışıl ışıldılar, yaşıyorlardı. Binaların cepheleri kabartma cücelerle, yılanlarla, harflerle süslenmişti: Aperitif reklamları, Fas'a turist çağıran ilanlar ışık içindeydi. İnsanların başıboş olduklarına, nereye gideceklerini bilemediklerine hükmettirecek kadar kalabalıktı ortalık. Bu git-gel, bir balığın akvaryum içindeki telaşını andırıyordu. Kiosklarda her dilden gazeteler asılmıştı. Dessère gazetenin birinde şunları okudu: "Halk Cephesi şart görüyor... Silahlı bir çatışmadan kaçınmalı..." Sıkıntıyla esnedi. Buradaki hiçbir şeye yabancı değil: Binaların, hisse senetlerinin göklere çıkarılan aperitiflerin fiyatlarını biliyordu. Her şeyi tanıyordu: Her metre karesiyle, gazeteleriyle burası onun kontrolündeydi. Kendi krallığının topraklarından geçen ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir adamdı şimdi. Bir saatliğine kukla oluvermiş bir sihirbaz gibiydi. Bütün bunların yerle bir edilmesini önlemek! Evet, evet ama nasıl da kederliydi şimdi!..

9

O gün Profesör Malet'nin konferansı Poitou'daki Roma mimarisi üzerineydi. Malet böyle konuşmaları gece yapardı. Giriş serbestti. Öğrencilerin yanı sıra daha yaşlılar da geliyordu onu dinlemeye: Aralarında mimarlığa meraklı olanlar, kocaman def-

terleri koltuklarında kendilerini eğitmeye çalışanlar, barınacak yerleri olmayıp da oraya ısınmak ve uyuklamak için sığınanlar vardı. Bazıları profesörün her sözüne aşırı bir dikkat gösterirken öbürleri uyuyordu. En arkadaki sırada yaşlı bir kadın oturmuş, yün örüyordu.

Michaud, profesörün konferanslarına sürekli olarak gelirdi. Çocukluğundan beri mimari onun hastalığıydı: Sayılar, oranlar, kıyaslamalar, malzemenin kullanılışı... Bunları düşünürken zevk alırdı. Önce her şey ona açık seçik görünmüştü. Ama sonra o sevdiği koca koca yapıları seyrederken belli belirsiz anlamaya başlamıştı ki mimari bir motordaki netlikten, ölçüler dengesinden çok farklı bir şeydi. Mimari onu bir insan yüzü ya da bir orman nasıl heyecan verirse öyle heyecanlandırıyordu. Michaud mimari tarihini okuyarak bu farklılığın nedenlerini bulacağını düşünüyordu.

Michaud her şeye doymak bilmeyen bir merakla sarılırdı. Oyuncak söküp takan çocuğun hevesiyle dünyayı seyrediyordu. İlkokuldan ayrıldığı zaman toplama-çıkarma-çarpma-bölme işlemlerinden ve bir de herkese ezberletilen belli ahlak kurallarından başka şey bilmiyordu. Sonra hayatın okuluna dalıverdi. Luc Michaud'nun babası şapkacıydı. Savaştan sonra kriz başladı: Kimse artık şapka giymiyordu. Öyle ki Michaud çıraklığa razı olduğu halde şapkacılık yapamadı. El arabasıyla evlere süt dağıtıyordu. Daha sonra bir kürkçü dükkanında çalışmaya başladı. Hiç durmadan okuyordu. Fakat bilgileri eksik ve bölük pörçük kalıyordu. Askerliğini yaptığı torpido botunda Quérieux isimli desinatörle tanıştı. Bu adamı seçimlerde aday gösterdiler. Quérieux kısa zamanda Michaud'nun dostluğunu kazandı. Askerlik bitince ikisi de aynı işte, Seine uçak fabrikalarında tekrar birleştiler. Artık politik ekonomi üzerine yazılmış kitapları okumaya başlamıştı; matematiğin yanı sıra işçi hareketinin tarihçesini de inceliyordu. Çok iyi bir makinist oldu. Hayatını iyi kazanıyordu. Fakat içinde tuhaf bir his ona çok eksiği olduğunu, hiçbir şey bilmediğini söylüyor, ve bu duygu ona huzursuzluk veriyordu. Trene yetişememek korkusu gibi bir şey... Zamanı da azdı üstelik; bugün bir parti toplantısı, yarın bir miting. Tiyatroları, müzeleri, hep hayalini kurduğu uzak ülkeleri görmek isterdi aslında.

Sisli kasım gecelerinde kentte başıboş gezmeyi severdi. Hele sıcacık kestaneler insanın avuçlarını yakarsa... Paris kenti solgun ışıklarıyla uzak yolculuklara hazırlanan bir gemiyi anımsatıyordu ona. Bir az sonra sanki merdiveni kaldıracaklar ve gemi demir alacaktı.

Bazı geceler sinemaya giderdi. Salonda aşıklar öpüşürken perdede biraz budala bir Amerikalı kadının yürekler acısı dramı geçerdi. Michaud hep derin derin göğüs geçirirdi. Üç yıl boyunca bir arkadaşının kızını sevmişti: Alnına kadar perçemli saçıyla Mimi çok sevimliydi. Bu kız için dans öğrenmişti; ona çiçekler ve şekerlemeler götürürdü, dahası şiir yazmayı bile denemişti. Boşuna şeyler!.. Mimi bir veznedarla evlendi: Rahata ve sessizliğe susamıştı. Michaud'nun düşünceleri, yaşadığı karmakarışık hayat kızı korkutmuştu.

Michaud yirmi dokuz yaşındaydı. İriyarı bir adamdı. Kafasının gövdesine oranla daha iri oluşundan başka kusuru yoktu. Yüzünü kışın bile pembe lekeler kaplardı. Onda hoşa giden şey gri ve alaycı bakan gözleri, göz kamaştıran beyazlıktaki dişleriydi. Sanki her zaman gülümsüyormuş gibi görünürdü. Sık sık kollarını yana açarak "Hem de nasıl!" deyişi vardı ki görülmeye değerdi.

Malet'nin konuşmasını dikkatle dinliyor, eski bir deftere boyuna not alıyordu. Yanına çok güzel bir genç kız oturmuştu. Michaud onu konferans başlamadan önce fark etmişti: Sinema oyuncularındaki gibi uzun, simsiyah kirpikleri vardı kızın. Ama Michaud bir süre sonra kendini Poitou Katedrali'nin mimarisine kaptırmış, kızın gelip yanına oturduğunu unutmuştu bile. İşte o arada profesör sütunlarla ilgili bir deyim kullandı ki Michaud bu sözü anlayamadı. Yavaş sesle genç kıza sordu:

"Nasıl bir süs?" dedi.

"Zikzaklı."

Konferans bitince kalabalığın dağılmasını beklediler. Michaud genç kızdan özür diledi:

"Profesör konuşurken sizi rahatsız ettim, beni bağışlayın... Öğrencisiniz herhalde... Bu konunun yabancısıyım. Mekanikten anlarım ben."

Kız gülümsedi:

"Ben de makinelerin yabancısıyım. Hiç bilmem onları."

"Mekanik apayrı, özel bir iş. Ama, biliyor musunuz, sanattan anlamamak var ya. Çok sıkıcı... Üstelik anlamak da zor. Hem de nasıl! Eskiden iki ayrı anlatım şeklini beraber düşünürdüm. Mesela müzik için öyle yapardım... Dinler, sonra da çözmeye çalışırdım: Aşkı mı anlatıyor, yoksa bir zaferin hikâyesi ya da denizde kopan bir fırtınayı mı diye kendi kendime sorardım? Oysa ikisi her yönden ayrı şeyler. Mimari için de böyle. Benden iyi bilirsiniz zaten."

Birlikte çıktılar dışarıya. İki gündür sürüp giden yağmur ve rüzgâr kentin çehresini değiştirmişti: Her şey baharın geldiğini müjdeliyordu artık. Ağaçlardaki kestanecikler birdenbire büyümüşlerdi. Asfalt her zamankinden başka türlü ışıyordu şimdi; kışlık koyu paltolar görünmez olmuş, ortalığı açık renkli yağmurluklar kaplayıvermiş, kahvelerdeki kalabalık kaldırımlara taşmıştı. Laternacılar piyasa yapıyorlardı. Satıcı çocuklar henüz tam açmamış çiçekleri satmaya çıkmışlardı çoktan. Çoğunlukla gençlerin yaşadığı Saint-Michel Bulvarı'ndan bir uğultu yükseliyordu. Gençlik burada birbirine bağlılık sözü verir, kahve ya da limonata içerken yaklaşan sınavların heyecanını buraya akıtırdı. Işık içindeki Saint-Michel Bulvarı'nı geçtiler. Saint-Germain Bulvarı'nda hizmetçi kızların yaşadığı romantik karanlıkta küçük lüks köpekler gezdiriliyor, aşıklar öpüşüyorlar. Saat on olmuş. Michaud kıza Arenoble'deki buz tepelerine nasıl tırmandığını anlatıyor. Genç kızın gülmesi hoşuna gidiyor, hep gülsün istiyor.

"Ne güzel, siz hep neşelisiniz," diyor kıza.

"Ben mi? Her zaman böyle olamıyorum. Evde suratımın asıklığından şikayet ederler hep. Ağabeyim 'köstebek' diyor bana."

"Hiç benzemiyorsunuz. Küçükken Savoie'de dayımın yanındaydım. Bir köstebek yakalamıştım. Onu kendimize alıştırdık, epey beceri sahibi oldu. Hayvanları seyretmek zevkli şey. Geçenlerde karıncalar üzerine yazılmış bir kitap okudum. Nasıl akıllı yaratıklar! Her şeyi düzenlemesini bizden iyi biliyorlar... Ya yılan balıkları? Dört bir taraftan Sargasse Denizi'ne koşuyorlar. Aşk götürüyor onları oraya. Beş bin kilometrelik yol gidiyorlar. Önce ırmakların dışına fırlıyorlar. Yolda yakalıyorlar onları. Aldır-

mıyorlar bile. Yürek buna derler. Gelin bir de insanların halini görün. (Kıza az kalsın hemen oracıkta Mimi'nin kendisine nasıl sırt çevirip de bir veznedarı seçtiğini anlatacaktı. Yapmadı.) Hayat öylesine zengin ve farklı şeylerle dolu... Aksiliğe bakın, ben de mekanikten başka şey bilmem... Bir de politika..."

"Politikadan bıktım ben... Bizim evde yalnızca politika konuşulur. Babam..."

Denise sustu. Nasıl anlamsız bir iş yapıyordu. Tanımadığı bir adamla neden konuşuyor? O hep insanlardan kaçardı, şimdi kalkmış makinist olduğunu söyleyen ve hakkında başka şey bilmediği bir adamla çene yarıştırıyordu. Enayice, çocukça bir iş yapıyordu. Ve yine hissediyordu ki adamla konuşmayı keserse bu gecenin tadı da kaçacak. Otobüse yetişmesi gerektiğini düşündü. Kuru bir tavırla:

"Babam milletvekilidir. Belki Tessat ismini duydunuz?"

Michaud kahkahalarla güldü:

"Hem de nasıl!" dedi. "Bu sürpriz oldu işte. Ama bakın, babanızla ilgisi yok konuştuklarımızın. Babanızla değil sizinle konuşuyorum ben. Onların takımından değilim. Sıkıcıdır onların takımı. Neyse, boş verin... Başka şeyler konuşalım, daha iyi. Nereye gidiyorsunuz? Yürürüz isterseniz... Öbür durağa kadar... Gece o kadar keyifli ki."

Denise kabul etti. Sonra kendi haline bakıp şaşırdı. 'Sanki neden kabul ettim?' dedi içinden... 'Hem sonra içimde neden böyle alışmadığım bir sevinç var?'

Michaud tekrar anlatmaya başlamıştı:

"Politika," diyordu, "benim için dünyayı yeniden kurmaktır. Kötü olan, gelişigüzel olan çok şey var yeryüzünde... Sevinçli ve başları dimdik yaşayabileceklerini düşündükçe insanlar adına utanç duyuyorum. Benim gözümde devrim de mimaridir. Sanatı sevdiğinize göre siz de bunu hissetmişsinizdir."

"Komünist misiniz?"

"Tabii, değil mi!"

"Ağabeyim de sizin gibi düşünüyor. İnanmıyorum ona... Sözlere karşı kuşkuluyum ben..."

"Babanız avukat. O yüzden kuşkulu davranıyorsunuz. Ben de

öyleyim. Gereğinden fazla güzel konuşurlarsa korkarım. Bizde böyle değildir; çok farklıdır. Şimdi bir seçim toplantısı var. Yarım saatliğine uğrarsak siz de bu farkı görürdünüz. Çok yakın, Falguiére Sokağı'nda bir okulda. Hoşunuza gitmezse ayrılırsınız. Ama zahmetinize değecek, biliyorum. İnsan biraz çevresiyle haşır neşir olmalı. Ne dersiniz, giriyor musunuz?"

Denise, "Hayır," dedi ama oraya gireceğini anladı. Her şeyi sonra evde başından düşünmesi gerektiğini hesaplıyordu. 'Sonra ortalığı açık seçik görürüm, şimdi keyifliyim ve bu beni doyuruyor,' diyordu kendi kendine.

Okulun önüne birikmiş olanların çoğu seçim listelerinde kayıtlı değillerdi. Kadınlar vardı orada, henüz bıyığı terlememiş delikanlılar vardı. Bu, Paris'in tutkulu bir sevgiyle ve okşayarak Halk Cephesi sözlerini tekrarladığı o baharda yapılan binlerce toplantıdan biriydi. İçerisi müthiş havasızdı. Erkeklerin çoğu ceketlerini çıkarmışlar, durmadan sigara içiyorlardı. Çoğu kasketliydiler. Denise oradakilerin yüzlerini büyük bir dikkatle seyrediyor ve görüyordu ki hepsinde yoksunlukların ve çekilen acıların yarattığı bir acılık yaşıyor. Bir kadın kucağında uyuyakalmış küçük çocuğunu sallıyordu: Belli ki çocuğu emanet edecek kimsesi yoktu. Bir ihtiyarın gözkapakları şişmiş, kırmızılaşmıştı. Gözlerinde dokunsan boşalacak bir doluluk seziliyordu. Bu insanlar birbirlerini tanımıyorlardı; ayrı ayrı evlerden çıkıp gelmişlerdi. Fakat yepyeni bir kardeşlik duygusu hepsini birleştiriyordu. Kürsüdeki konuşmacı direnme ve haklılık kavramlarını anımsatınca bütün yumruklar havaya kalktı ve yüzlerce ses onunkine ses verdi. Konuşmacıların hiçbirisi Tessat'ya benzemiyordu. Kesik kesik konuşuyorlar, sözleri arıyorlardı. Her söz onların ağzında yeni bir anlam kazanıyordu. Buradaki çehreler yorgundular, ama sık sık umutlu bir gülümseyiş onları aydınlatıyordu. Sanki karşı tarafın adayları ve seçim sandıkları unutulmuştu. Bu dumanla daha da kararmış salonda derinlerde gerçekleşen ve gittikçe yaklaşan bir doğumun heyecanı yaşanıyordu. Bir işçi kadının havaya kalkmış yumruğu, bu kuru ve nasırlı avuçlarında rüzgârı parçalıyormuşçasına titriyordu.

Yarım saat geçti, bir saat geçti, bir buçuk saat geçti aradan: Denise gitmiyordu. Dikkat kesilmiş, dinliyordu. Duyduklarını

tekrarlayabilir miydi? Anlamadığı bir dünyayı, bütün yüreklerin aynı uğultuyla çarptığı bir dünyayı dinliyor ve seyrediyordu. Çok küçükken Bretagne'da denizi ilk kez gördüğü zaman da aynı duyguya kapılmıştı.

Geceyarısı toplantı bitti. Denise de toplulukla birlikte Enternasyonal'i söyledi ve en çok buna şaştı. Sözleri birbirine karıştırıyor, ne söylediğini, neden söylediğini bilmiyordu. İriyarı, orta yaşlı ve yüzünde bıçak yarası olan bir işçi onlara yaklaştı:

"Michaud," dedi, "bugün senin fabrikadan dört kişi daha bize katıldı."

"Charles'a söyle, bildirileri atölyelere göre düzenlersek daha iyi. Panoları sonradan pankartlar için de kullanabiliriz."

Sonra Denise'e dönüp sordu:

"Ya sen arkadaş, sen hangi bölgedensin?"

Denise, şaşkın, kızardı. Michaud yanıtladı onun yerine:

"Arkadaş öğrencidir," dedi.

Denise 'Demek ki,' dedi içinden, 'adam beni de kendilerinden sandı!' Nedenini pek çıkaramadan keyiflendi bu işe...

Dışarıya çıktılar. Paris, ılık ve nemli baharı yaşıyordu yine. "Söyleyin bakalım," dedi Michaud. "Geldiğinize memnun musunuz?"

"Nasıl söylemeli? Memnun sözü tam karşılığı değil... Şaşırdım, böylesini beklemiyordum."

"Buna şaşıyorum... Neden biliyor musunuz? Havadan... Böyle bir gecede... En uygun söz herhalde 'umut' sözü. Her şeyin hem yerini değiştirmek, hem kendisini değiştirmek gerekiyor."

"Ağabeyime inanmıyordum. Hani sizin yanınıza gelen işçi var ya. İşte ona inanıyorum. Onunki gerçek olmalı. Başkaları için bir şey söyleyemem. Zaten bu gördüklerimi iyice düşünmeliyim. İnsan ilk bakışta her şeyi kavrayamıyor ki.."

Michaud kendisinin ve başkalarının umudunu anlattı ona. Denise şimdi zorluk çekmeye başlamıştı; bunca söz kalabalığını anlayamıyor, işin içinden çıkamıyordu. Ama genç adamın sesini duymak ona zevk veriyordu. Ayrılırlarken alaycı gözleriyle bakarak Michaud'ya gülümsedi. Michaud, ne yapacağını pek bilmiyordu. Ünlü sözünü ağzından kaçırıverdi...

"Hem de nasıl!"

Denise kıkır kıkır güldü:

"Tekrar görüşeceğiz. Profesörün dersinde ya da yine böyle bir toplantı olunca bana yazarsınız, haber verirsiniz, gelirim. Anlaştık mı?"

Şimdi Denise evindeydi. Koridorda, duvarlarda babasının kazandığı ünlü davaların fotoğrafları asılıydı. Bunların arasında Tessat'nın cübbesinin içinde, ellerini havaya kaldırdığı sırada çekilmiş bir resmi de vardı.

Bu ev biraz durgun bir suyu andırıyordu. Loş ve sessizdi. Babası henüz gelmemişti. Herhalde Paulette'in kollarında Dessère'in kandırıcı sözlerini unutmaya çalışıyordu. Yatak odasında karısı Tessat'yı bekliyordu. Bayan Tessat hastaydı; nefrite yakalanmıştı. Ölmekten, en çok da cehennemden korkuyordu. Çok dindar bir kadındı. Buna rağmen kendini hep ev işleriyle, güzel tuvaletlerle, dedikodularla oyalamıştı. Hastalanınca da kendini birdenbire Tanrının karşısında bulmuştu. Manastırda geçirdiği çocukluğu aklına geliyordu. Büyük yargıcın önüne çıkacağı günün gittikçe yaklaştığını hissediyor, her şeyden kendisini sorumlu tutacağına inanıyordu:

Kocasının kiliseye çatan konuşmaları... Kötü kadınlarla düşüp kalkması, Lucien'in ahlakının düşüklüğü, kiliseye olan saygısızlığı... İnanıyordu ki bunların hepsi ondan sorulacak. Onu kim kurtaracaktı? Denise mi? Denise niçin susuyor, niçin kiliseye gitmiyordu? Üstelik sorulduğunda yanıt da vermiyordu. Belki kız da babası gibi düşünüyordu?

"Denise sen misin? Baban döndü sandım da... Buraya gelsene, nereden geliyorsun, ne var?"

"Saint-Michel'de bir kahvede oturdum. Hava çok güzel bu gece."

Denise aklına ilk gelen yalanı kıvırmıştı. Solcuların toplantısına gittiğini söyleyip de annesini üzmek istememişti. Bayan Tessat dayanamayıp ağlamaya koyuldu:

"Saint-Michel'de? Nasıl da babasına benzemiş."

Denise oraya kız arkadaşlarıyla birlikte gittiğini söyleyerek annesini yatıştırmak istedi. Her geceki gibi ilacını getirdi ona. Ama kadının gözyaşları dinmek bilmiyordu.

Denise kendi odasına geçti. İçinde kimsenin oturmadığı boş bir oda gibiydi burası: Bir yatak, yeşil örtü kaplı bir masa, masanın üzerinde büyük bir mürekkep hokkası ve bir iskemle. Bütün eşyası buydu. Bir geceliğine kalınan otel odalarını andırıyordu. Denise yatağa uzanır gibi oturdu; bacaklarını sallamaya başladı. Şimdiden düşünmek, kapılıp gitmek istemiyordu.

Lucien kapıyı vurdu. Sürrealist şairlerin düzenlediği gece toplantısından dönüyordu.

"Hoş ve tuhaf bir şey düşünmüşler: Düşüncelerin, renklerin ve sözcüklerin cinsiyeti nasıl bulunacak? Herkes bozguna uğradı; tahmin edersin. Özellikle komünistler çok sinirlendi bu işe... Freud'un ismini duyunca tüyleri diken diken oluyor. Sen hiç Ortodoks bir komünist mantığını dinledin mi?

"Hayır."

Lucien Bali Adası'ndaki bir dansözü anlattı.

"Gauguin'i şimdi anlıyorum. Kadının hayvani bir içgüdüyle yaşadığı belirleniyor."

"Neden söylüyorsun bana bütün bunları?"

"Çünkü yirmi iki yaşındasın, kızım. On iki yaşında değilsin. Çocuk rolü yeter artık. Annem gibi olmak istemiyorsan tabii."

Denise'i kaşları çatılmış görünce de uzlaşmak isteyen bir sesle:

"Kızma, köstebek... Kızma! Seni üzmek istemedim ki.. İyi geceler!"

Yalnız kalınca Denise soyundu, ışığı söndürdü. Uyuyamadı... Duvardaki saat önce ikiyi, iki buçuğu ve sonra üçü vurdu... Koridorda ayak sesleri duyuldu: Babası gelmişti. 'Her şey iyi gidiyor, Sayın Markiz' şarkısını mırıldanıyordu. Sonra tekrar sessizlik çöktü ortalığa...

Denise'in gözünde bu ev tıpkı bir mezar gibiydi. Okul çağını Bretagne'da bir pansiyonda geçirmişti. Orada deniz vardı, oynamasını bilen küçük çocuklar vardı. Ve kırmızı çuhadan yapılmış pantolonlarıyla yengeçlere benzeyen balıkçılar vardı. Fırtına çıkınca ev sallanır, evle birlikte duvardaki süs tabaklar ve kocaman saat titreşir dururlardı. Onun ufacık yüreği de onlara katılırdı.

Sonra Paris'e dönmüştü. Bu kentte çok sıkılacağını hemen anladı. Hep beraber aynı düz hayatı yaşamaya koyuldular sonra.

Denise babasının kaçamaklarından, Paulette'ten habersiz değildi. Aile anlaşmış, mutlu görünüşünü sürdürüyordu: Yemek saatlerindeki zorunlu karşılaşmalar bunu belirliyordu.

Denise eski mimarinin hastasıydı. İnsanların üvey annesi gibi değil, gerçekten, bütün yürekleriyle inandıkları bir çağ yaşanmıştı. Hangarlara benzeyen basık kiliseler yapmışlardı. Onları yapanlardaki inanmışlık bugün hâlâ yaşıyor bu binalarda. Denise geçmişe sığınmıştı; Tessat'nın boş gururundan, annesinin budala sofuluğundan, Lucien'in kısır çırpınmasından uzaktı. Fakat bugün son derece önemli bir değişiklik olmuştu. Her şeyi başından beri yeniden düşünmeye kararlıydı: Yatağında oraya buraya dönüyor, "Ne öyleyse?" diye söyleniyordu. Geceki işçi kadının sıkılmış yumruğu, yüzü yaralı işçinin kendisine 'arkadaş' deyişi, Michaud'nun sevimli bir alaycılıkla içi gülen gözleri; bütün hepsi kafasının içinde inanılmayacak kadar canlı duruyorlardı, baharın kokusuyla, dolaştığı sokakların sessizliğiyle birleşiyorlardı. Yüreği çarpıyordu. Yeni gün, sabahın ilk ışıklarıyla karanlığı yırtarak odasına girdi. Denise kulağında "Hem de nasıl!" sözcüğünün yankılandığını duyar gibi oldu. Gülümsedi ve dudaklarında o gülümseyişle uyuya kaldı.

10

Lucien komünist organı gazetede kitabı üzerine yazılmış eleştiriyi okuyunca fena bozuldu. En fazla yazının son cümlesi onu yaraladı: "Gereğinden çok 'devrimci' olan bazı pasajlar bize kuşku veriyor." Kalın kafalılar! Hepsi aynı, birbirlerinden farkları yok. Yeni şeyler söylemeyin onlara, yalnızca yama yapmayı biliyorlar. Sağcı gazeteler de kitabını alaya almışlardı: Babasını, Tessat'yı çamurlamak için fırsat geçmişti ellerine. "İşte görün," diyorlardı, "radikaller çocuklarını nasıl yetiştiriyorlar!" Onu halkçı bir konuşmacı, yeni Jules Vallès gibi görecekleri yerde birkaç kuru övgü sözüyle yetinmişlerdi: "Yazar çevresini iyi tanıyor." Sonunda da 'kuşkulu olmalıyız' yargısına varılmıştı.

Lucien güldü: Belki de haklıydılar!.. Ya o ne yapmıştı, partiye

girmek istemiş, dostlarına hep parti disiplininin insanın kendi kendini sınırlamasındaki en uç nokta olduğunu tekrarlayıp durmuştu... O biraz böyleydi, çabuk alevleniyor, çabuk soğuyordu.

Babasının paralı oluşu yüzünden ekmek parası kazanmak zorunda değildi. Liseden mezun olunca bir süre yolunu aradı. Tıp fakültesine girdi. Fakat aradan bir yıl geçince hevesi kaçtı. Oradan uluslararası hukuk öğrenimine atladı. Sonra sinemaya heveslenip rejisör asistanı oldu. Makine dünyasının çöküşü konulu büyük bir filmin hayalini kurmaya başladı. Ama tutup ona anlamsız bir komedi filmi verdiler: Hikâyenin kahramanı kadın ikiz olan kocasıyla sevgilisini birbirine karıştırıyordu. Lucien sinemadan iğrendi; edebiyatçıların devam ettiği kahvelere girip çıkmaya başladı. Oralarda hayatın küstürdüğü adam olarak boy gösteriyordu.

Gezgin Henri Lagrange'ı tanıdığı zaman yirmi altı yaşındaydı. Lagrange Güney Kutbu'na gidiyordu o sırada. Lucien yıllardır tehlikeli bir hayatı yaşamaya can atıyordu. Lagrange onu da beraber götürdü. Orada günlüğüne şunu yazdı: "Bir penguen gördüm, Mistinguette'ye benziyor. Konservelerden bıktım... Hepsi güzel belki... Ama sıkıcı." Birkaç sayfa ötede kısa bir not: "Henri sabaha karşı dörtte öldü." Lagrange kangren olmuş, Lucien'in kollarında ölmüştü.

Lucien Paris'e gelince eski yaşayışına döndü: Sürrealistlerin sergileri, toplantılar... Fakat sık sık dostlarıyla başladığı yarenliğin ortasında susuveriyordu; artık onu en çok ölüm düşündürüyordu.

Roman yazmak aklına böyle geldi. 'Yüz Yüze' büyük başarı oldu. Açık seçik bir kitap değildi; bütünlüğü yoktu ve yazar kaprisleriyle doluydu. Ama yer yer sahici bir gerçeklik kazanmıştı.

Roman, buzlar arasında ölen bir adamı, ömrü boyunca her şeyden ve herkesten fazla matematiği ve dört yaşındaki küçük kızını sevmiş bir adamı anlatıyordu. Lucien birden büyük ün kazandı. Ona röportaj için geliyor ve soruyorlardı: "Gelecek için ne hazırlıyorsunuz?" diyorlardı. O da ailenin çöküşü üzerine büyük bir roman hazırladığını söylüyordu. Aslında, hiçbir şey yazmıyordu. Kendisini suyu sıkılmış bir limon gibi boş ve kuru hissediyordu.

Yıllar geçti. Lucien'in yazarlığı yavaş yavaş unutuldu. Bir an için onun edebiyat alanındaki başarısından umutlanan babası ye-

niden söylenmeye başladı: Onu çok müsrif ve çok tembel buluyordu. Lucien, parasız yaşayamıyor, müthiş para yiyordu: Dostlarını pahalı lokantalara götürüyor, yıllanmış şaraplar getirtiyor, umursamaz bir tavırla, 'Şöyle böyle bir şarap,' diye pozlar takınıyordu; kumar oynamayı çok seviyordu: Kazanmak ve büyük kazanmak. Ona göre tek kurtuluş yolu buydu. Bütün kumarhanelerde bu solgun yüzlü, kızıl saçlı, yakışıklı adamı iyi tanırlardı. Bir gecede yirmi bin, otuz bin frangı gülümseyerek kumara verdiği olurdu. Bir borcu kapatmak için yeni bir borç yapmaya, faizciden faizciye koşmaya başladı. Onu dört yıl önce kutuplara kaçırtan ve orada da penguen kılığında karşısına çıkan sıkıntı yine gelmiş bastırmış ve Lucien'i avucunun içine almıştı.

Günün birinde, bir yaz mevsimi turist kalabalığına karışarak Sovyetler Birliği'ne gitti. Bir rastlantıydı bu: Bir arkadaşıyla Mısır'a gidecekken, hareketlerinden önce kapışmışlar ve Lucien ayrılmıştı. Moskova'da sekiz gün kaldı. Turistlere müzeleri, eski anıtları gösteriyorlardı orada. Lucien'i asıl şaşırtan, oradaki insanlar, onların inançları, sıkıntılara katlanırken bile geleceğe güvenle bakarak yaşamalarıydı. Bir gün metro yapımında çalışan işçilerin arasında ayağına kötü ve kaba çizmeler giymiş genç bir kız gördü: İnce yüzü sapsarı, bakışı ateşli, duruşu insanı ürküten bir duruştu. O zaman anladı ki kız metronun üstünde daha büyük bir şeyi kuruyor, yaratıyordu. Lagrange'ın ölümünden sonra yaptığı şeyi tekrarladı Lucien. Kendi kişiliğine döndü. Paris'e başka bir insan olarak geldi.

Lautréamont'un yerini Marx aldı. Lucien ömründe ilk kez çevresindekilerin yaşayışı ile ilgileniyor, onlara kafasını yoruyordu. Yalan, düzenbazlık, sıkıntı her yeri sarmıştı; bunu fark etti. Onun kendi dramı olarak gördüğü şey, aslında bütün toplumun dramıydı: Lucien için bunu anlamak bir uyanış oldu. Oturdu, yüzeyde kalmasına karşın burjuva ahlakına, felsefesine ve estetiğine kamçı gibi vuran bir yergileme yazdı. Babası işkillenmişti; aralarındaki ilişkiyi koparacağını bile söyledi ona. Kültür Sarayı'na girip çıkan gençler Lucien'in yakında gelecek devrim üzerine söylediklerini zevkle dinlerlerdi. Lucien, kumara olan düşkünlüğünü çoktan unutmuştu. Şimdi oynadığı oyun hepsinden daha çekiciydi.

Aradan altı ay geçti. Lucien tekrar kuşkuya düşmüştü. Komünistler de onun gözünde öbür siyasi partilerden farklı değildiler artık. Günlük yaşayışlarında onlar da konfor peşindeydiler, onlar da Maurice Chevalier'yi dinlemeye bayılıyorlardı. Lucien, kendini başkalarından hep daha gözü pek ve akıllı görmeye alışmıştı. Ah, diyordu içinden, bu sefer de budalalık ettim. Fikrince bu oyunu kazanabilirdi... Ama onun anladığı ve becerebileceği bir oyun değildi.

Hem bu uçarı adam Jeannette'e de kapılmıştı. Kendi durumunu olduğundan başka türlü görmüyor, alay ederse kendi kendine karşı bu bağlılığını küçültebilirmiş gibi davranıyor, Jeannette'le olan ilişkisini dostlarına iğneli bir gülümseyiş içinde anlatıyordu. Her şeye karşın, kıza olan sevgisini yenemedi. Jeannette'in adını söyleyişi bile kızı sevdiğini göstermeye yetiyordu.

Lucien ve Jeannette birbirinden farklı yaradılışta insanlardı. Yalnızca bir ortak yönleri vardı: İkisi de hayattan darbe yemişlerdi. Jeannette, otuz yaşındaydı. Ama öyle anlar olurdu ki o zaman kendisini daha yaşlı hissederdi. Lyonlu bir noterin kızıydı. Kent halkının muhafazakarlığı; evdekilerin onun küçücük kusurlarını bir cinayet gibi görmekteki ısrarlı katılıkları, Jeannette'in çocukluğunu kurutmuş, yaşanmaz hale getirmişti. Sabahtan akşama paradan başka şey konuşulmayışı ('İnsan parayı sokağa atmaz!'), tantanalı evlenme törenlerinin, paralarını moda elbiselere yatıran, sık sık flört değiştiren ya da ('Jeannette, sen biraz dışarıya çık!') kocalarını aldatan kadınların dedidokusuyla avunmak. Çocukluğu böyle geçmişti.

Çocukluğunda tanıdığı bir adam vardı ki Jeannette onu hep anımsar: Gözündeki beyaz lekesiyle kuru bir adam. Annesi, babası zengin bir tüccar olduğu için bu adama çok saygı gösterirlerdi. Karısının dostunu av tüfeğiyle öldürdüğü zaman iş örtbas edildi: Gece vakti evi soymaya gelen bir hırsızı vurduğunu söylediler. Noterin evinde mobilyalar yaz kış örtülü kalır ve Jeannette'in annesi en çok kocasının masaya şarap dökmesinden korkardı.

Kendisini pek umursamayan evli bir adamla ilişki kurduğunda Jeannette on sekiz yaşındaydı. Adam, kızamık çıkardığı zaman onu tedavi eden doktordu. Kızlığını kaybettiğini öğrenince baba-

sı hıncını şöyle kusmuştu: "Senin yerin burası değil, genelevdir." Doktora gelince... o şöyle bir göğüs geçirmiş ve yol parası yapsın diye Jeannette'e çıkarıp dört yüz frank vermişti: Jeannette, Paris'e gidecekti. Gece, trende bu işi neden yaptığını kendi kendine sordu. Gerçekten bilmiyordu. Doktor açık saçık konuştuğu ve sürekli erkeklik gösterisi yaptığı içindi belki. O uğursuz randevuya gidişinin nedeni ise o gün annesinin üç saat boyunca, durmadan aşçı kadına vır vır vır söylenmesiydi: "Koyun eti değil bu görüyorsun. Öyle olsa et olur. Kemikten başka şey yok bunda!"

Jeannette büyük bir mağazaya satıcı olarak girdi. Her sabah işe gözlerinin altı şişmiş geliyordu. Oradakiler sabahlara kadar sevişti-ğini sanıyorlardı. Oysa sabahlara kadar okuyordu. Çağdaş yazarlardan başlamıştı. Sonra Stendhal, Dostoyevski, Shakespeare onu çepeçevre sarıverdiler. Çevresinde yaşanan tutkulu yaşantılar ona gerçekten yaşanan şeyler değil de birer rol gibi oynanan şeyler olarak göründüler. O zamana kadar çözemediği, bu yüzden de düşmanca kabul ettiği her şey –duyguların kısa ömürlü oluşu, davranışların birdenbireliği– artık berraklaşıp kesinleşiyordu. Deneyim sahibi değildi, hayatın dışında kalıyordu. Yine de okuyup öğrendikleri onu olgunlaştırmıştı, pek çok şeyi şimdi daha iyi anlıyordu.

Sanat, Jeannette için kendi hayatının içinde yaşadığı ikinci bir hayat olmuştu. Çalıştığı mağazada, müşteriler gidince dudakları belli belirsiz oynamaya başlardı, o zaman kendi kişiliğinin dışına taşar, Jeannette olmaktan çıkıverir, ya Racine'in bir kahramanı ya da biraz mızmız ve duygulu bir taşralı kız olurdu.

Sürekli yemek yediği lokantada Figer'yi tanıdı. Figer genç değildi. Beraber yaşamaya başladılar. Aralarında belki aşk yoktu, ama sahtekarlık da yoktu. İkisi de yalnız ve mutsuz insanlardı. Jeannette'in güzelliği Figer'yi etkilemişti. Gerçekten nerede olsa herkes ona bakardı. Yüzündeki sakin ifadeye karşılık, uçsuz bucaksız gibi duran iri ve yorgun gözleriyle kimi zaman düzeltilmesi olanaksız bir şeyi öğrenmişçesine şaşkın, kimi zaman da sevdiği için acı çekiyormuş duygusu vererek bakıyordu.

Figer, Jeannette'in çok özverili ve iyi yürekli bir kız olduğunu kısa zaman sonra anladı. Bu zayıflıktan tiridi çıkmış, bakımsız adama büyük ilgi gösteriyor, bir çocuk gibi özenle bakıyordu.

Oysa Figer, ondan on dört yaş büyüktü. Kız onu sevmiyordu; başka bir adama aşık olmak da aklının köşesinden geçmiyordu. Tiyatro oyunlarında ve kitaplarda anlatılan aşkları, kendi hayatına bulaştırmıyordu. Yani Racine'in kahramanı gibi davranmaktan bıkmıyordu Jeannette.

Figer onu Gymnase Tiyatrosu'na yerleştirdi: Yardımcı rollere çıkıyordu orada. Büyük oyuncu olmak hevesinde falan değildi. Yalnızca, tiyatronun havasından belirli bir zevk alıyor, hayatına sevdiği bir değişiklik getirdiği için Figer'ye saygı duyuyordu.

Aradan bir yıl geçmemişti ki Figer onu bırakıp ünlü bir kadın oyuncuyla yaşamaya başladı. Ayrılacağını söyleyip söylememekte uzun süre kararsız kalmıştı; kızın kendisini suçlayacağını, ağlayıp feryat edeceğini sanıyordu. Sonunda söyledi. Jeannette onun bu kararını öylesine az umursadı ki, bundan Figer alındı: "Beni hiç sevmedin," diye azarladı kızı. Jeannette, "Galiba haklısın," demekle yetindi.

Kültür Sarayı'nın forslu adamı Maréchal, Devrimci Tiyatro'yu kurmaya karar verdi o sırada. Ekip yapması gerekiyordu. Profesyonel oyuncuların hepsi Maréchal'in teklifine yan çizdiler. Yeni tiyatronun geleceğini parlak görmemişlerdi. Adam, Jeannette'e Kültür Sarayı'nın merdivenlerinde rastlayınca dikkatle süzdü. Kızı yanına getirtti ve onda büyük dram oyuncusu yetenekleri gördüğünü söyledi: "Ne gözler var sizde! Ne ses var!" diye tepiniyordu adeta. Maréchal '*Font-aux-Cabres*' adlı oyunu sahneye koyacaktı. Başrolü Jeannette'e verdi. Provalarda herkes kızın çok iyi oynadığını söylüyordu: Gerçekten de temiz yürekliliği ona kazandırıyordu. Ama şanssızdı: Ünlü oyuncu Javogue çalıştığı Odéon Tiyatrosu'yla çatıştı. O öfkeyle gelip Maréchal'i buldu. Aslında iyi oyuncu değildi. Yalnızca adı vardı. Maréchal, kadının ünlü oluşundan ötürü on-on iki gazetenin Devrim Tiyatrosu'ndan söz edeceğini hesapladı. Jeannette'in rolünü ona verdi. Jeannette ses çıkarmadı, ikinci derecede bir başka rolü kabul etti. Gala gecesi, oyundan sonra minnacık soyunma odasında, sahnede oynamadığı rolü kendi kendine tekrar etti.

Bir zaman sonra Devrim Tiyartosu dağıldı. Jeannette o yaz mevsiminde iki ay gezginci bir tiyatroyla dolaştı. Uzun süre ve sı-

kıntılarla geçen günlerden sonra, Paris radyosuna girdi.

Lucien onu Devrim Tiyatrosu'ndayken prova sırasında tanımıştı. Görür görmez aşık olmuştu denilebilir. Lucien'in devrim hayalleri kurduğu günlerdi. *'Font-aux-Cabres'*daki sözler bir ayaklanmanın eşiğinde Paris'in coşkun havasını yansıtıyordu. Lucien'in gazete başlıklarında ve mitinglerde bir türlü bulamadığı bu hava Jeannette'in varlığı da eklenince daha bir büyüleyici oluyordu.

Jeannette de onun etkisinde kaldı. Ömründe ilk kez roman kahramanı gibi konuşan bir adamla karşılaşmıştı. İnsanların alçaklığından ya da arıtıcı güçlerinden söz ettiği zaman yüzünün solukluğu, saçlarının kızıla çalan pırıltıları ve hareketlerindeki kesinlik savunduğu inançlara uyuyordu. Kız, Lucien'e inandı. Lucien, onu sevdiğini söyleyince severek olmasa bile isteyerek kendini verdi.

Aralarında aşk doğabilirdi. Fakat kızı bıktırmak için ne gerekiyorsa yaptı. Kızın karşısında saçmalık ve gösterişten başka şey olamadı. Jeannette de onun bencilliğini hoşgörüyle karşılayabilecek kadar deneyimli değildi. Her Allahın günü Lucien'in lafazanlığını dinleye dinleye içine kuşku düştü: Gerçekten seviyor muydu? Oysa Lucien her gün biraz daha fazla bağlanıyordu ona. Lucien'in ne hissettiğini çözmek zordu. Yoksa o da kendince seviyordu kızı: Nasıl olup da sevdiğine şaşarak. Deseler ki 'Jeannette için öleceksin' saniye durmaz, yapardı. Ama Jeannette'çik kendini ne zaman hasta ve yalnız hissedip, "Ne olur, bu gece yanımda kal," dese hemen bir bahane bulur, "Evden bekliyorlar, telaşlanırlar," ya da "Annem hasta," derdi. Rahat uyuyamayacağını düşünür, o yüzden yapardı.

Jeannette içinden onun da günün birinde Figer gibi kendisini bırakıp gideceğini sanıyordu. Bazen, 'O yapmadan ben yapsam, ben gitsem,' diye düşünüyor yine de yapamıyordu. Çekingen yaradılışlıydı: Onun yapısındaki kadınlar kendiliklerinden gitmezler, erkek onları sürükler. Belki de Jeannette, Lucien'le mutlu olabileceğine hâlâ inanıyordu. Hani o çevresindeki kadınların yaşadığı cinsten tadı olmayan, renksiz mutluluğu kuruyordu belki de.

Lucien onu André ve Pierre'le tanıştırdığı geceden beri tekrar görmemişti. Telefonlarına Jeannette hep, 'Hastayım,' yanıtını ve-

riyordu. Bir gün mutlaka konuşmak istediğini söyledi. Sesinin titrekliği telefonda bile heyecanını ele veriyordu. Lucien, mutlaka André'dir, dedi içinden. Açığa vurmadı; Jeannette'i gelip 'stüdyodan alacağını' söyledi. Birlikte Fouguet's'de yemek yiyeceklerdi.

Jeannette oraya gitmek istemiyordu. Kendini iyi hissetmediğini, üstelik baş başa konuşmak istediğini anlattı.

Lucien ısrar etti. Bütün ünlü oyuncular ve yazarlar geceleri Fouguet's'de toplanırlardı. Lucien orada herkesin Jeannette'e ısrarlı bir isteklilikle bakışından hoşlanır, bundan bir çeşit gurur duyardı.

Gazetedeki yazıya karşın keyifliydi. İstiridye ve şarap istedi. Jeannette susuyordu. Lucien kitabına nasıl hakaret edildiğini anlattı ona.

"Görüyor musunuz? Kuşku veriyormuşum onlara!"

Kız karşılık vermedi. Aklının başka yere takıldığı belliydi. Lucien, yavaş yavaş komünistleri de, çevredekilerin Jeannette'e olan ısrarlı bakışlarını da unuttu: Kıskançlık içini kemiriyordu. Artık Jeannette'in André'yi sevdiğinden kuşku duymuyordu. Zaten yaklaşmış bir sonucu çabuklaştırmak istiyordu:

"Pazartesi André'nin sergisi açılıyor. Nefis peyzajlar varmış. İster misin kutlamaya gidelim seninle?"

"Hayır, istemem."

Kız, bunu o kadar sade, o kadar umursamayan bir tavırla söyledi ki, Lucien şaşırdı, 'André yüzünden değil!' diye düşündü. Bir şişe pembe şarabı daha yuvarlayınca açıldı; kızışmıştı. Boşuna taşalandığını sanarak, sabahtan beri kafasını kurcalayan konuya döndü tekrar:

"Aslında neden 'kuşkulu' olduklarını biliyorum. Geçenlerde, bir komünistin, *'L'Humanité'* gazetesinde çalışan birinin evine gittim. Ev, tam küçük burjuva evi: Duvarlarda hep röprodüksiyon resim asmışlar. Bir de Rodin'in 'Düşünen Adam'ı var. Karısı yahni getirdi sofraya. Herif tuttu bana karısının çok iyi yemek yaptığını anlatmaya başladı. Dört çocukları var. Herif, en büyüğüne ders çalıştırıyor. Gerisini sen düşün! Tamam, bu adam oy verir. Başka şeye de yaramaz. Bu küçük burjuvalar yok mu?.."

Jeannette çoğunlukla susar, karşısındakini dinlerdi. Bu sefer öyle olmadı:

"Bir insanın ailesi, çocukları olursa bu kötü öyle mi? En fazla istediğim şeydir bu. Hep söyledim sana da. Bir kadın için mutluluktur. Sen anlamıyorsun ki! Bazen senin de bunu istediğine inanmak geliyor içimden. 'Başka türlü konuşuyor ama,' diyorum. Bu olmazsa yaşanmaz ki Lucien. Yoksa insan çok yalnız kalıyor, mutsuz oluyor!"

"Her insanın yapısına bağlı. O dönemin anlayışına da tabii. Aile kurmak mı? Beynimi patlatmayı yeğ tutarım o işi yapmaktansa. Ben başka şey için yaşıyorum, belki de yarın o ideal uğrunda ölüme gideceğim. Bugün aileyi önemli bulmak gülünçtür. Fakat, sana ne oluyor böyle?"

"Hiç. Hastayım, biliyorsun. Başım dönüyor. Bir bardak su istesene, aspirin içeyim."

Lucien, suyu getirttikten sonra kaldığı yerden devam etti. Çağımız özveriyi, yalnızlığı, cesareti gerektiriyordu ona göre. Ailenin mutluluğu ve rahatı için çalışmak bir ihanetti! Jeannette hiç ses çıkarmadı. Hırsı geçmişti.

Hiç konuşmadan çıktılar. İkisi de susuyordu. Champs-Elysées'den ayrılıp, dar ve karanlık bir sokağa saptılar. Köşedeki eczanenin önünde Jeannette durdu. Vitrinde yemyeşil ve yusyuvarlak bir cam vardı. Camın içinde kızın yüzü bir ölününkini andırıyordu. Sakin bir sesle:

"Gebeyim," dedi. "Bir doktor bulmalı."

O anda Lucien, sıkıntılı bir acıma duygusuna kapıldı:

"Belki de doktora gerek kalmaz. İstersen..."

'İstersen evleniriz,' diyecekti, ama zorla gülümseyerek de olsa Jeannette onu susturdu:

"Hayır," dedi. "Bana her şeyi anlattın, inandırdın beni: Yaşamak için yanlış bir çağ seçmişiz."

Lucien ses çıkarmadı. Bu, Jeannette'i daha çok yaraladı. Deminki keyifli görünmeye çalışan tavrını takınarak:

"Üzülmemelisin," dedi. "Çocuk senden değil!"

"Nasıl! Nasıl! Bak, bunun hesabını vermelisin!"

"Turnedeyken... Vichy'de... Komşu odada bir aktör vardı, benim kapım da kapalı değildi, kilidi kırılmıştı. Hepsi bu. Şimdi anladın mı?"

Eliyle işaret edip taksi çevirdi: Lucien bağırdı:

"Bekle, seni götüreyim!"

"Yararı yok. Yalnızlık ve cesaret; tam söylediğin gibi. İyi geceler!"

Lucien o zaman kızın yalan söylediğini anladı. Bir aktör. Kırık bir kilit. Biraz fazla saçmaydı. Ya André? O gün kahvede Jeannette gözlerini bir an bile André'den ayırmamıştı. André de ondan. Sonra kız, Andé'yi niçin davet etmediğini sormamış mıydı ona? André'den başka kimse olamazdı bu işte.

Concorde Meydanı yağmurdan sonra bir salonun parkesi gibi parlıyordu. Otomobiller geçip giderken asfaltın üzerinde sarı ve kırmızı ışıklı izler bırakıyorlardı. Büyük sokak fenerleri, ışıklı bitkileri anımsatıyorlardı. Tuilleries'den doğru bir bahar, ağaç ve nemli toprak kokusu ortalığa yayılıyordu. Her şey bir bayram öncesinin hazırlığı içindeydi sanki. Çok kötü makyaj yapmış, iyice solgun, bitik bir genç kız Lucien'in yanından geçti. Lucien hızlandı. Sonra rıhtımda durdu: Eczanenin önünde durdukları zaman Jeannette'in kendisine nasıl baktığını anımsadı. Çok eskiden Lagrange de ona böyle bakmış, "Tartışmayı bırak, kangren oldum," demişti. Lucien telaşla Jeannette'e koştu.

Jeannette, başı yastığının altında, hüngür hüngür ağlıyordu. Büyük bebek onun yanı başında, yerdeydi. Jeannette çok kırılmıştı: Nasıl olup da Lucien o anlattığı saçma hikâyeye inanabilmişti? Jeannette, Lucien'in duygusuzluğuna ve kendi yalnızlığına ağlıyordu. Başka bir şeyin, onu hiçbir zaman böyle ağlatamayacak bir şeyin acısını da çekiyordu. Bu şiddetli bir sızı gibi böğrüne saplanıyor, kızın gözlerine, eczanenin önünde, Lucien'i çok korkutan umutsuz ifadeyi veriyordu: Daha bu sabah Jeannette, Lucien'le birlikte mutlu olabileceğine inanıyordu. Bu düşüşü hiçbir şey bağışlatamazdı ona.

Lucien gelince Jeannette gözyaşlarını sildi. Yüzünü yeniden pudraladı ve yavaş bir sesle:

"Korkunç bir şey var: Biliyor musun, sevmiyorum seni," dedi.

11

Profesör Malet'nin zenginliklerini anlata anlata bitiremediği antik kent tanınmaz haldeydi. Eskiden, ihtiyar aristokratların, papazların kol gezdiği kentte şimdi insanlar oradan oraya telaş içinde gidip geliyorlardı. Her yerde, 'Halk Cephesi... Faşizm... Dirlik düzenlik... Savaş...' sözleri duyuluyordu. Saygıdeğer aristokratların yanakları gibi sarkık duran eski duvarlarda çeşitli partilerin propaganda afişleri asılıydı. Sabahtan akşama kadar konuşma yapan adayların çevresinde kalabalıklar toplanıyordu. Hemen onların yanı başında da eski kiliselerin kapıları önünde papazlar da uçuşup uçuşup üstlerine başlarına konan kırlangıçlara aldırmaksızın, balıkçıları takdis ediyorlardı. Milletvekilliği için Paul Tessat'dan başka üç aday vardı. İkisiyle Tessat, dört yıl önce bir kez daha karşılaşmıştı: Biri meslekten kilitçi ustası olan komünist adayı Didier, öteki de kentin muhafazakar çevrelerince desteklenen emekli General Grandmaison'du. Onu aynı zamanda aristokrasi ve kilise destekliyordu. O zaman Tessat, hepsinin hakkından kolayca gelmiş ve seçilmişti. Şimdi kazanacağına pek güveni yoktu. Dessère verdiği sözü tutmuş, Joliot'nun gazetesi *'La voie Nouvelle'* Tessat'ya bir sayısını ayırmıştı. Oradaki üç mahalli gazeteden ikisinin radikaller tarafından satın alınmış olması da bir avantajdı. Komünistler ise, son yıllarda güçlenmişlerdi. Pek iyi konuşamadığı halde, onların adayı Didier büyük kalabalıklar topluyordu. Üstelik Tessat'nın karşısında yeni bir rakip daha vardı şimdi: Bu, Gamalı Haç Örgütü'ne bağlı genç tarım mühendisi Dugard'dı. Ev ev dolaşıyor ve her gittiği yerde, "İşadamlarının, masonların, Yahudilerin hakimiyetine son vermeliyiz," diyordu. Tek fiyatla satış yapan büyük mağazaların ezdiği küçük tüccar ve satıcılar, vergi altında bunalan küçük esnaf, hayatta yabancılar tarafından kenara itildiğini düşünen okumuşlar, Tessat'nın adının karıştığı Stavisky olaylarına çok bozulan emekliler bu genç adamı çılgınca alkışlıyorlardı.

Seçim konuşmaları çok gürültülü oluyordu. Müvekkilleriyle boğuşmaya alışkın olan Tessat bile zaman geliyor, korku duyuyordu. Dugard, rahat bir ifadeyle Stavisky'nin Tessat için imzala-

dığı çeki söylüyordu. Her fırsatta tekrarlıyordu hem de. Tessat, o aldığı seksen bin frangı nereye harcadığını unutmuştu bile. Ama Dugard unutmamıştı. Yumruğunu sertçe masaya indirip, "Bu para, savaş malüllerine verilecekti!" diye bağırıyordu. Emekli general de Lucien'in kitabından yararlanarak Tessat'nın ahlaksızlığını ispatlamaya çalışıyordu: "İşte oğlunun babasından öğrendikleri," diyordu. Didier Tessat'nın özel hayatıyla ilgili şeyler konuşmuyor, 'iki yüz aile'den tutturup veryansın ediyordu. ama Tessat onun böyle konuşmakla kendisini kastettiğini düşünüyordu. Zaten halkın tepkisi de bunu gösteriyordu.

Didier, 'Basının namussuzluğu,' der demez halk, '*La voie nouvelle!*' diye bağırmaya başlıyor, 'iki yüz aile' üzerine söylediği sözler de hep 'Dessère! Dessère!' temposuyla kesiliyordu.

Tessat, alabildiğine yoruluyor, çok çalışıyordu. Binlerce seçmenle ilgileniyordu. Her seçmene ayrı ayrı karısının sağlık durumuna, oğlunun okuldaki çalışmasına, kızının ne zaman evleneceğine varıncaya kadar, her şeyi soruyordu. Kente iki yeni köprü ve bir meydan yaptıracağını söylüyordu. Seçmenlere iş ve unvan vaat ediyor, Herriot ve Daladier'nin şaraptan burnunun ucu kızarmış taraftarlarıyla 'Cumhuriyet'in' şerefine, 'Zafer'in' şerefine kadeh kaldırıyordu. Toplantılarda bitkin düşünceye kadar konuşuyor, bildiriler yazıyor, basın bültenleri hazırlıyor, karikatürler tasarlıyordu. Tam on altı gece doğru dürüst uyuyamadı; midesini, Paulette'i ve tatlı öpücüklerini bile unuttu. Büyük bir kahvenin giriş kapısında 'Milletvekili adayı Paul Tessat'nın çalışma bürosu' yazılıydı. Yardımcılarını orada topluyor, onlara kol saati, dolmakalem, bazen de yüz franklık banknotlar dağıtıp, gönül alıyordu. Paris'ten iki senatör getirtti. Müzikholde bile kendi reklamını yaptırdı. Şarkıcı kızlar her gece onun şerefine şu şarkıyı söylüyorlardı:

> Kahrolsun mızmızlar, gürültücüler! Panik kahrolsun!
> Biz hep ortayı seçelim; politikada bile
> Biftek ve aşk serilsin önümüze, başka şey nemize gerek.
> Demek ki yaşasın Paul Tessat! Yeniden seçilecek!

Ancak onun sonraya sakladığı büyük koz, Antoine'ın dul karısıydı. Küçük bir memur olan oğlu zimmet suçuyla on yıla

mahkûm olmuştu. Haksız yere mahkûm olmuştu hem. Tessat, davaya yeniden bakılmasını sağladı. Büyük seçim toplantılarından birinde kadın, halkın karşısında ağladı: "Paul Tessat... bir azizdir!" dedi.

Oy sayımının yapıldığı gece Tessat zor ayakta duruyordu. Sinirlerini yatıştırabilmek için portakal çiçeğinden yapılmış şurup içti. Hava çok gergin ve sıkıntılıydı. Pencereye yaklaşıp baktı: Meydandaki kalabalık seçim sonuçlarını bekliyordu.Tessat, kalabalığın içinde genç bir kız gördü; biraz kızına, Denise'e benziyordu. Bu pis politikaya atıldığı için kendi kendine söylendi: Dugard'ın ya da Halk Cephesi'nin kazanması neyi değiştirecekti? Her şey yalan geliyordu! Oysa evinde, karısının yanında olmayı, Denise'i görmeyi, Paulette'in kollarında bir-iki saat geçirebilmeyi nasıl da özlemişti! Yaşamak böylesine denir. Konuşmaları, politik tartışmaları gereksiz ve sıkıcı birer angarya olarak görüyordu.

Seçim sonuçlarını bekleyenler hayal kırıklığına uğradılar. Hiçbir aday seçilmek için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştı. Bir hafta sonra seçimin tekrar yapılması gerekiyordu. Son seçimlere göre Tessat bu sefer üç bin oy kaybetmişti. Emekli General Grandmaison da geçen seçimdeki oy durumunu koruyamamıştı. Komünistler epey oy kazanmışlar, sağcı aday Dugard da başa geçmişti.

Seçim sonuçları hakkında çeşitli görüşler vardı. Eğer, deniyordu, general Gamalı Haç örgütü lehine adaylıktan çekilirse Dugard kazanabilir. Didier, Tessat lehine çekilecek miydi? Ortacılar kime oy verecekti? Kahvelerde insanlar hep bunu konuşuyorlardı.

Tessat kuşkulu bir huysuzluk içinde esnedi. O sanmıştı ki bugün her şey bitecek ve sabah evine dönebilecektir. Şimdi daha bir hafta buraya çakılıp kalıyordu. Karısına telgraf çekti: "Seçim tekrar yapılacak. Perşembeye bir günlüğüne oradayım. Sana ve çocuklara öpücükler."

Çarşambadan önce her şeyi yeniden düzenlemek fırsatını bulacaktı. Ama daha bir hafta gürültü patırtıyı göze almak zorundaydı. Komünistler onun lehine oy kullansalar bile seçilmesi yine de rastlantıya bağlı kalıyordu: O zaman iki tarafın oyları da altı bin civarında ve eşit oluyordu. Kaldı ki komünistlerin ona oy vermesi biraz hayaldi: Hiç sevmiyorlardı Tessat'yı.

Gece çok önemli bir toplantı yapıldı. Komünistleri radikaller çağırmışlardı. Didier'nin ne söyleyeceğini çok merak ediyorlardı. Önce Tessat konuştu:

"Hemşerilerim," dedi, "bana güvendiğiniz için hepinize teşekkür borçluyum. Cumhuriyet'in çıkarlarını ve barışı savunan, sosyal adalet, din öğretiminin karşısında olan herkesi bana, yani..."

Bir an sustu. Hemen arkasından gürleyen bir sesle:

"Halk Cephesi'nin tek adayına oy vermeye çağırıyorum."

Sonra söz sırası komünistlerin adayı Didier'ye geldi:

"Komünistler kendilerini satmazlar, kazıklanmazlar! Akılcıdırlar! Aklın, halk bilincinin emrettiği şekilde davranırlar! Önceki seçimlerde altı yüz oy almıştık. Şimdi iki bin üç yüz yetmiş oy aldık. Aradaki farkı görüyorsunuz! Biz kuvvetiz. Faşistlerin, Dugard ve Grandmaison'un yolunu kesmeliyiz! Tessat Halk Cephesi'ne bağlı kalacağına yemin ediyor. Öyleyse Tessat'yı destekleyeceğiz! Fransa zor ve karanlık saatler yaşıyor: Dışarıdaki tehlike büyüdükçe içerdeki ihanet fırtınası da büyüyor! Eskiden, Birinci Cumhuriyet'te Normandiyalılar, Bretagnelılar, İngilizlerle Avusturyalılar nasıl birleştiler? Ve nasıl kralcılar Prusya'yı dost bildiler! Bunu unutmayın! Fransa'yı yalnızca Halk Cephesi kurtarabilir! Yaşasın Halk Cephesi! Yaşasın Fransa!"

Havaya kalkan yumruklar onu onayladı.

Tessat ayağa kalktı, bir aktör gibi salondakileri selamladı. Sevinmeli miydi, yoksa üzülmeli mi? Bir türlü çıkaramıyordu. Hem Dugard, hem Didier iğrendiği, sevmediği tiplerdi. Komünistlerin desteğini alması bir bakıma başarı sayılırdı. Yalnız acaba işçiler onların sözünü dinleyecekler mi? Bu çok önemliydi. Az önce aralarından bir tanesi onu göstererek, "Şu soytarıya mı oy vereceğiz yani?" demiş, Tessat'nın keyfini kaçırmıştı. Zaten Didier'nin bütün taraftarları ona oy verseler bile aralarında Dugard'ın lehine üç yüz-dört yüz oy fark kalıyordu. Ortacılardan oy alması hemen hemen imkansızlaşmıştı. Komünistlerle açıktan açığa ortaklık etmesi onları kızdıracaktı. Ah! Şu Dessère yok mu? Yine icat çıkarmıştı onun başına! Bu sefer hangi oyunu oynayıp zenginleşmek istiyordu. Fransa'yı ezdirerek mi? İşin kötüsü onun aleti olmuştu şimdi.

Toplantının sonunu bile beklemeden oteline döndü. Suratı asılmıştı ve başı müthiş ağrıyordu. Kapıcı onu karşıladı:

"Bekleme salonunda bir mösyö bekliyor sizi."

Tessat bıkkınlıkla göğüs geçirdi. Fakat kendisini bekleyen adamı görünce sıkıntısı şaşkınlık oluverdi: Yardım dilenen bir seçmen beklerken Milletvekili Louis Breuteuil'i karşısında buldu.

Şaşkındı. Bu ziyaretin anlamı ne olabilirdi? Sağcı da olsalar, solcu da olsalar bütün milletvekilleriyle ahbaplığı vardı. Breuteuil'le de dosttu. Onunla şimdi değil de başka bir zamanda karşılaşmış olsaydı, kollarını iki yana açıp yapmacıklı bir neşeye bürünecek ve şöyle diyecekti: "Değerli dostum, nasılsınız? Ya madam?" Ama bugün sanki savaş meydanından dönmüştü. Dugard'ın tükürürcesine "Ya çek nerede?" deyişi hâlâ gözlerinin önündeydi. Demek o herif gidecek, Boston Sarayı'nda, Meclis'te Tessat'nın koltuğuna oturacaktı. Keşke Breuteuil gelmeseydi. Öyle iyi olacaktı ki!

Milletvekilleri Breuteuil'den korkarlardı. Çevresi onu 'fanatik' kabul ediyordu. Fizik yapısıyla eski bir sporcuya benziyordu: Bir seksen beş boyunda, i harfi kadar dik, esmer tenli, beyazlamaya yüz tutmuş saçları ve ince bıyığı ile tipik bir adamdı. Savaşta yaralar almıştı; sağ elinde iki parmağı yoktu. Bu eksiklik onda tuhaf durmuyor, görünüşüne uyuyordu. Kuru bir konuşması vardı; kelimeleri çekiçle vuruyormuş gibi söylerdi. Konuştuğu zaman emir veriyor sanılırdı. Komünist milletvekilleri kürsüye çıkınca o salonu terk ederdi. "Bu herifleri dinleyemem," derdi. Hiçbir anonim ortaklıkta görev almamıştı; spekülasyon da yapmazdı, kendi halinde, basit bir hayatı vardı. Aldığı tazminatın bir kısmını da propaganda parası yaptığını söylerlerdi. Bütün zamanını ayırdığı tek şey gençliğin askeri yönden yetiştirilmesiydi. Bölükler kurar, onlara askeri eğitim verir ve iyi aile çocuklarına yağmur altında geçit töreni yaptırır, askeri şefleri nasıl selamlayacaklarını öğretirdi. Yaşlanmaya yüz tutmuşken parasız ve çirkin bir kadınla evlenmişti. Beş yaşında, kaprisli, hastalıklı bir oğlu vardı. Bu çocuğun karşısında çok zayıf kalıyordu nedense.

Tessat öylece eşikte durmuş ona bakıyor, ne söyleyeceğini bilemiyordu. Breuteuil ayağa kalktı:

"Günaydın, Paul. Yüzün sapsarı. Yorgunluktan herhalde."

"Evet, çok yorgunum. Sen ne arıyorsun burada? Geçerken uğradın galiba."

"Hayır. Paris'ten geliyorum. Biliyorsun, Dugard adamımdır. Gençtir, budala değildir. Ama ona yardım etmeli."

Tessat tedirgin oldu. Breuteuil, Dugard'ın yardımına geliyor. Gelsin; kendi bileceği iş. Ama bu ziyarete anlayışsızlık denmezse ne denir? Tessat yüzünün solgunluğunu bahane edip kurtulmak istedi:

"Beni bağışlarsın, umarım. Yatmaya çıkıyorum. Çok yorgunum."

"Biraz bekle, konuşacaklarım var seninle. Yalnız burada olmaz. Odana geleyim."

Kaldığı odada Tessat kravatını çözdü, ayakkabılarını çıkarıp divana uzandı. Breuteuil kapıyı tıklatıp girdi içeriye.

"Konuşmayı sonraya bırakalım," dedi Tessat. "Ayakta duracak halim yok. Seçimlerden sonra konuşuruz."

"Olmaz! Şimdi fazla fazla beş dakikanı alacağım. Mutlaka karar vermek zorundayız. Biliyorsun, Dugard çok şanslı, kazanacak, senden beş-altı yüz oy fazla alacak. Ben bunu istemiyorum."

"Neden?"

"Dugard akıllı bir genç. Gerçekten yararlı olur. Yalnız Meclis'te esamesi okunmaz çocuğun. Sorarım; nedir senin yanında? Denenmiş bir politikacısın sen; deneyimin var, konuşmayı hepimizden iyi bilirsin. Sonra büyük bir ün kazandın, adın var. Seçilmemen ülkenin felaketi olur."

"Bak, Louis, seni anlamıyorum. Birdenbire bu övgülerin nedeni ne? Dugard beni her gün yerden yere vuruyor, söylemediğini bırakmıyor. Sen onu destekliyorsun, kanat geriyorsun ona. Sonra bugün değişiyorsun."

"Sözlerin ne önemi var? Seçim konuşmalarında söylenmiş şeyler üstelik. Sanki Halk Cephesi'ni göklere çıkaran sen değilsin! Komünistleri zerre kadar sevmediğini biliyorum ben. Hangimizin daha çok sevdiğini de merak etmiyorum. Ben Meclis'e girmeni istiyorum. Onlar senin Halk Cephesi'nden yana olduğuna inansınlar; vız gelir bana. Önemli olan insandır, etiketi değil! Tek bir söz söyleyeceksin, her şey halledilecek."

"Bir saat önce Halk Cephesi'nden yana oludğumu, Halk Cephesi'nin desteğini kabul ettiğimi söyledim. Herkesin önünde açıkladım hem."

"Olsun. Halka uluorta verilmiş sözlerin önemi yoktur. Tekrar ediyorum; her şey ağzından çıkacak o tek söze bağlı. Geveze adam değilim, bana güvenebilirsin de. Paul, şunu anlamalısın artık; yurdumuz için partiler önemli değil şimdi. Milleti kurtarmalıyız! Dugard yerini sana bırakmalı. Seçmenlerini sana oy vermeye zorlayamaz. Bu olmaz. Adaylıktan vazgeçsin yeter. İki-üç bin oy sana gelecek, o zaman."

"Dugard'ın taraftarları bana oy vermezler, Grandmaison'u seçerler."

"Şu bizim emekli general; bilirim, budalanın biridir, ama dürüst adamdır. Onu da yarın göreceğim. O da adaylıktan vazgeçecek, vazgeçireceğim. Tek aday olacaksın. Öyle seçileceksin. İşte, gördün mü, Fransa'yı kurtaracak birliğin simgesi oldun?"

Teklif öyle çekiciydi ki Tessat kendi kendine mırıldandı:

"Simge?.. Sen Paris'ten geliyordun sahi. Nasıl, Paris de burası gibi sıcak mı? Boğulacak gibi oluyorum burada, sıcağa hiç dayanamıyorum."

Breuteuil susuyordu. Tessat boşu boşuna kafasındakileri toparlamaya çalıştı. Beceremedi. Yalnızca tek bir şeyi anlamıştı: Bu sefer de milletvekili seçilecekti. Bir bardak su içti. Alnında biriken teri kuruladı sonra. Yavaş yavaş kendine geliyordu. Fransa tehlikede, dedi içinden. Düşman bizi kolluyor. İçeridekiler de Fransa'ya ihanet ediyorlar. Milli birliğin simgesi olacağım. Önemli olan insandır, etiketi değil!' Farkında olmadan bazen Breuteuil'in sözlerini, bazen de Didier'ninkileri tekrarlıyordu. Sonunda, kendisine çok güzel bir hediye verileceğini bilen utangaç bir çocuk gibi bekleyerek sordu:

"Fakat... Ne yapmam gerekiyor?"

"Yalnızca kabul edeceksin, o kadar."

"Anlaştık. Reddetmeye hakkım yok zaten."

Breuteuil onun elini sertçe sıktı:

"Namuslu bir adam olduğunu biliyordum," dedi. "Artık dinlenmelisin! İyi geceler."

Tessat uyandığında geç olmuştu. Panjurların aralığından güneş girmişti odaya. Otelden henüz çıkmıştı ki duvarlarda yeni yapıştırılmış afişler gördü: "Jacques Dugard seçmenlerine teşekkür eder ve milli bir görevi yerine getirebilmek için adaylıktan çekildiğini bildirir. Yaşasın Fransa!"

Tessat gülümsemekten kendini alamadı. Hatta ilerideki çiçekçi kıza göz bile kırptı. Ona bakınca Paulette'in boynunu anımsamıştı. Şu anda hayatı güzel buluyordu. Her şey hoşuna gitmeye başlamıştı: Eski Roma biçemli kiliseler, vitrinlerdeki elektrik süpürgeleri, pazar yerindeki satıcı kadınlar, örneğin. Çevresinde kim varsa kucaklamak geliyordu içinden. Şimdi Dugard'ı sevimli bir delikanlı olarak görüyordu. İnsan onunla birlikte yemek yiyebilir, sohbet eder, şakalaşırdı. Toprak sahibi olmayışına üzüldü; yoksa şu Dugard'a avuç dolusu para kazandırmak onun için öylesine basitti. Didier de fena adam değildi. Kocaman bıyıklarıyla o da yaşlı, ama kafa dengi bir işçiydi. Kilit işinden de iyi anlıyordu galiba. Önemli olan insandı, etiketi değil! Tessat duvardaki her afişin önünde duruyordu. Afişlerin önünde başka insanlar da toplanıyorlar, Dugard'ın açıklamasını tartışıyorlardı aralarında. O arada bir şoför arabasından fırlayıp afişin yanına geldi. Okudu. Sonra öfkeyle yere tükürdü.

"Eşoğlu eşek!" dedi.

Bastı gitti sonra. Bu olay bile Tessat'nın keyfini bozamadı. Otuz altı saatliğine Paris'e gitmeye karar verdi: Bütün bir geceyi Paulette'le beraber geçirecekti. Şekerciye girip Denise için kocaman bir kutu bonbon yaptırdı. Sonra küçük bir kahveye oturdu. Biraz ötesinde bir adam vardı, vaktin erkenliğine boşverip şimdiden iki üç kadeh yuvarlamıştı. Gazete kâğıdına sardığı ekmek parçasını ufalayıp kaldırımdaki serçelere veriyordu. Tessat'ya seslendi:

"Kuşlarla konuşmak, haşır neşir olmak çok zevkli. Her yerde seçim. Orada seçim, burada seçim. Başka laf yok."

Tessat sordu:

"Siz kimi tutuyorsunuz?"

"Ben mi? Ben kendimi tutuyorum. Bir de kuşları. Gidip oy vermeyeceğim. Vallahi de vermeyeceğim, billahi de vermeyeceğim."

Tessat kahkahayı koyuverdi:

"Haklısınız!" dedi. "Ne içersiniz? Söyleyin. Söyleyin ben ısmarlıyorum."

Tessat saat dörtte hareket etmişti. Saat beşte Breuteuil, Niort Markizi'ne geldi. Her salı orada toplanırlardı. Hapı yutmuş oldukları halde etikete hâlâ düşkün eski aristokratlar gelirdi oraya. Aralarına iki fabrikatörü, arkeoloji enstitisünden bir öğretmeni ve birkaç papazı lûtfen kabul etmişlerdi. Uşak o gün konuklara açık çay ve küçücük sandviçler tutuyordu. Zaten Markiz'in cimriliği çevredeki herkesin dilinde dolaşırdı. Oraya gelenler genellikle dedikoduyu severler, ayıp olmasın diye, beş on dakika dış politika ve biraz da arkeolojik kazılar üzerine konuşurlardı. Kent eski yapılarıyla ün salmıştı; çevrenin hemen bütün aristokratları da arkeolojiden hoşlanırlardı. Ama o gün herkes tek bir konu üzerinde konuşuyordu: Seçimler, Grandmaison kendi kendine bir kahraman edası takınıyor, aklınca oradakilere caka satıyordu. Vırvırcı ve zararsız bir ihtiyardı. Aklı yeni doğmuş bir çocuğunkinden daha fazla gelişmiş değildi. Bir ayağı hastalıklıydı. Hasta ayağına sürekli olarak pantufla giyerdi. Öfkelenince hasta ayağını öne doğru sallayarak 'Hiçbir zaman!' diye bağırırdı.

Breuteuil, elindeki çay fincanını karıştırdıktan sonra ona doğru eğildi:

"Aziz dostum," dedi. "Durumu görüyorsunuz, çekilmeniz daha doğru olmaz mı?"

"Hiçbir zaman! Ben Dugard değilim! Biliyorum, Paul Tessat kazanacak. Ama unutmayın ki galip sayılır bu yolda mağlup!"

"Hemen öfkelenmeyin. Bakın, sizin alacağınız iki bin oy Tessat'yı düşmanlarımızın kucağına atar. Dürüst adamdır halbuki; yazık olmaz mı?"

Oradakilerden sert bir tepki yükseldi:

"Chautemps'ın arkadaşı o değil miydi? Stavisky olayını unutmayın!"

"O bir masondur!"

"Dessère'in aletidir, ondan para alıyor!"

Grandmaison bar bar bağırıyordu:

"Namuslu öyle mi? Adamın yazdıklarını okumadınız galiba!

Dinsizdir! Daha kötüsü sahtekardır! 'Laik okul' diye tutturmuş! İşte böyle yapıp her şeyi aralarında paylaşmak istiyor bu haydutlar!"

O zaman Breuteuil, kendisinden umulmayan heyecanlı bir konuşma yaptı:

"Açık konuşalım. Bugün Fransa devrimin eşiğindedir. Halk Cephesi bizi savaşa sürükleyebilir. Savaşı kazandığımızı kabul etsek bile aslında kaybeden yine biz olacağız. Tessat din öğretimine karşı olabilir. Ama bugün bunu düşünmek zatürreeye yakalanmış adamın nezleden korkmasına benziyor. Tessat komünist değildir. Dün gördüm onu. O da benim gibi düşünüyor. Yarın öbür gün Halk Cephesi iktidarı alacak. Yaylım ateşle duduramıyoruz, hiç olmazsa içeriden dinamitlemeliyiz! Tessat gibi on kişi olsa bu işi başarırız. Fransa'yı kurtarmak için bırakın Tessat'yı, Almanlarla bile işbirliği yaparım. Evet, bakın ne söylüyorum? Yarın desinler ki artık devrimi durdurmak imkansızdır! Hemen 'Çağırın Hitler'i, işi halletsin!' derim."

Derin bir sessizlik oldu. Niort Markizi kekeleyerek:

"Ne güzel konuşuyorsunuz, Mösyö Breuteuil? Fakat çok acı. Feci bir şey bu!"

Şeker maşasını yere düşürmüştü.

12

Tessat başarısını evdekilere yemekte anlatmak istiyordu. Önüne sıcacık, henüz buharı tüten bir yemek gelmişken politikadan söz etmek eskiden beri sevdiği bir alışkanlıktı.

"Durum gerçekten kritikti," dedi. "Dugard sürekli iftira ediyordu. Hep şu Stavisky olayı. Ha Lucien, aklımdayken söyleyeyim. Kazandığın başarıyla övünebilirsin; kitabın kapış kapış gidiyor. Benim yüzümden tabii. Grandmaison her Tanrının günü seçmenlere gösteriyordu kitabı, 'İşte oğlunu tanıyın!" diyordu. Bobonne, bu kadar lezzetli ördek yememiştim; nereden aldın? Poitiers'de bir ıstakoz yedim, Amerikan tarzı pişirmişler. Nefis bir şeydi! Ne diyordum? Komünistler de ondan aşağı kalmıyorlardı.

Makineli tüfek ateşine tuttular beni. 'Hürriyet, barış!' Gürültülü bir demagoji sağanağı yani! Sonuç ne oldu? İlk seçimde kesin çoğunluğu kimse alamadı. Yorgunluktan bitkin düştüm ben. Ya başımın ağrısı? Denise, neden solgunsun böyle? Poitiers'yi görmelisin sen de. Gelmeliydin benimle. Çok güzel Roma kiliseleri var orada. Saint Radegonde Kilisesi örneğin. Komünistler adaylıktan çekilirse seçilme şansım yüzde elli olacaktı; bunu hesapladım. Ama her şeye rağmen yine Didier'ye oy verecekleri söylentisi dolaşıyordu. Ne yapalım; Lucien'in dostları sevmiyorlar beni. Baktım çaresi yok. Halk Cephesi'nin adayı olduğumu açıkladım. Hemen alkışladılar. Yumruklar havaya kalkıverdi. Hiç de sevmem bu jesti. Fakat bu ördek gerçekten nefis! İlk engeli aştım; komünistler beni desteklemek için karar aldılar. Ne var ki bu iş sağcıların hoşuna gitmedi. Başladılar tepinmeye. Bütün güçleriyle karşı duracaklar. Şanslarımız eşit olmuştu. Kızıl ile kara hikâyesi."

Ördeğin budunu zevkine vararak kemirebilmek için sustu. Lucien bu sesizlikten yararlanarak:

"Önemi yok ki," dedi. "Faşist adayı nasıl olsa yenersin. Bugün ülkedeki hava..."

"Bekle canım. Bundan sonra olanları kırk yıl düşünsen bulamazsın. Ne olsa beğenirsin? Beklenmedik bir şey. Bobonne, biraz daha salata verir misin? Ya sen? Salata bile yemiyor musun? Tatsız bir iş şu rejim yapmak! Değişikliği bulamadın? Bak ne oldu? Dugard adaylıktan çekildi. Tek aday olarak ben kaldım. Milli birlik oldu sözün kısası!"

Lucien kendini tutamadı:

"Sen de kabul ettin, öyle mi?" dedi. "Ne şerefsizlik!"

"Bunda şerefsiz bir taraf bulamıyorum. Yalnızca bütün partiler adaylığımın çevresinde birleştiler. Gurur duymalıyım böyle oldu diye. Milli birlik olunca şerefsizlik mi sayılacak yani? Senin kilitçi bozması adayın bile zart zurt ediyordu. İkide birde 'Fransa! Fransa!' Başka söz çıkmıyordu ağzından. Yaşadığımız çağdan geride kalıyorsun, oğlum. Bize yetişemiyorsun!"

Artık ne söylense boş! Sofranın tadı kaçmıştı. Tessat en yakınları tarafından bile anlaşılmadığını düşünüyordu. Amélie dertli dertli içini çekiyor, Denise onu zaten dinlemiyor; biraz atıştırıyor;

daha çok kucağındaki kediyle oynuyordu. Bu işsiz güçsüz oğlan da yeni bir marifet hazırlıyordu herhalde. Kahvesini içer içmez Tessat:

"Çalışmaya gidiyorum," deyip odasına geçti.

(Aslında sofradaki herkes onun uyumaya gittiğini biliyordu. Çalışmak dediği şey buydu.)

Lucien deminki zamansız çıkışı yaptığına pişman oldu. Adamcağızdan tam tavına getirip beş bin frank isteyecekken tutmuş kalbini kırmıştı. Jeannette'in çocuğunu aldırmak gerekiyordu. Babasından başka borç isteyebileceği kimsesi yoktu. Adamı öfkelendirmenin sırası mıydı sanki?

Lucien kısa bir an Jeannette'in bakışını gözünün önüne getirdi. Hiç beklemeden girdi babasının yanına... Bir insan buzlu suya kendini nasıl atarsa Lucien de öyle yaptı:

"Bana beş bin frank gerekli. Hem çok gerekli!" dedi.

Tessat susuyordu. Lucien yeni bir çaba gösterdi:

"Üzmek istemedim seni. Bana kızmamalısın..."

Tessat divanda uzanmıştı. Yüzünde hâlâ deminki öfkenin izlerini taşıyordu. Alnında ter birikmişti. Küçücük ve cansız bir ölünün solukluğuna bürünmüştü...

"Bu beş bin frank niçin? Yeni bir kitap belası için mi?" dedi.

Lucien yanıt vermedi. Tessat ona baktı, kaçırdı bakışlarını sonra. Oğlu gibi bir insan her şeyi yapabilirdi! Tessat amca da oğluna benziyordu. Ailede onun isminin geçmesini kimse istemezdi. Bir veznedarın imzasını taklit ettiği için dört yıla mahkûm olmuştu.

"Hem bana ne," dedi Tessat... "Al istediğini yap!"

Kalktı, çek imzalayıp oğluna verdi. Lucien çıktı.

Tessat yeniden uzandı. Sinirlerini yatıştırmak için uyumak istiyordu. Ama uyuyamadı. Kafasındaki tasaları onun uyumasına izin vermemişti. Breuteuil'in geldiği gece üzerine çöken iğrenme duygusu yine gelmişti. Lucien sanıyordu ki o, Breuteuil'in elinden bu sadakayı hiç acı çekmeden, isteyerek falan kabul etmişti. Acı çekiyordu. Komünistlerle işbirliğine yanaştığı gün nasıl acı çektiyse şimdi de öyle acı çekiyordu. Komünistlerle ülkenin geleceğini konuşmak! İğrenç buluyordu bunu. Hayatı nasıl iğrenç buluyor-

sa öyle. Meclis'te bile, diyelim ki hükümet güvenoyu alacak; 'Evet' ya da 'Hayır' diyen birkaç kodamanın tutumuna bağlı değil mi her şey? Yargıçları göz önüne getirin bir de... Suçlunun kellesi gidecek mi, gitmeyecek mi? Bu bile aslında çok küçük ve basit nedenlere bağlı değil mi? Örneğin önce Tessat'nın yapacağı savunmanın bir bakkal ya da bir bilmem ne olan jüri üyesini yumuşatmasına bağlı... Yoksa ne olacak? Sabahın dördünde uyandıracaklar ve ölüme götürecekler... Piyango denmez mi böylesine? Herkes hissediyor ki Halk Cephesi de başka bir namussuzluktur. Ve bir yıl bile ayakta kalamayacak... Her şey kokuyor, çürüyor aslında. Her şey devriliyor. Ne yapsın yani? Bu gece Paulette'e gidecek o. Fakat Paulette de ölecek... Herkes ölecek... Hepimiz...

Her şeyin sonunda düşkünleşeceğini bilmiş olmak sakinleştirdi onu. Derin bir uykuya daldı az sonra... Çalışma odasını aralıklı ve gürültüsüz bir horultu sesi doldurdu.

Lucien, Denise'e düşüncesini açıkladı:

"Yaptığı iş şerefsizlik. Hem komünistlerle, hem Gamalı Haç örgütüyle ortaklık yapıyor. Bu yaptığı işte şeref yok... Dürüstlük bile yok!"

"Ben acıyorum ona... Son bir yıldır çok yıprandı, yaşlanıverdi..."

"Şaşılacak bir şey değil... Paulette o yaştaki bir adamı ilikleriene kadar boşaltır."

"Lucien!"

Lucien kız kardeşine baktı; Jeannette'i anımsadı birden. Bu sessiz kadınlar yok mu? Jeannette sevmiyordu ki kendisini. Ağzıyla söylememiş miydi? Her şey bir yana. Jeannette gibi bir kadın onu, Lucien'i nasıl sever? Birden Denise'e döndü:

"Bana da acımalısın sen. Babam belki ölecek, kurtulacak... Ben öyle de değil... Ben sürüneceğim!"

Tessat o geceyi iyi geçirdi: Akşam yemeğine Paulette'i Maxim'e götürdü. Huzurlu bir vurdumduymazlıkla can-can dansı yapan kızları seyretti: Kızların bacakları tempoyla havaya kalkıyor, tempoyla iniyordu. Hayat buydu onun fikrince. Boyuna şampanya içiyor ve hiç sarhoş olmuyordu. Gün boyunca kafasına yerleşen düşünceleri sıyırıp atamıyordu bir türlü.

Gece evine döndüğünde saat ikiyi vurdu. Karısı her zamanki gibi yatağa uzanmış, sıcak su tedavisine koyulmuştu. Onu görünce ağlamaya başladı:

"Geldiğin iyi oldu ki... Çok fenayım ben!"

"Amélie, geçecek. Hepsi düzelecek... Doktor ne söyledi? Yakında geçecek!"

"Hayır, geçmiyor, geçmeyecek! Biliyorum artık; yakında öleceğim!"

"Hadi, hadi saçmalama! Doktoru gördüm: Bu hastalık öldürücü değilmiş ki... Sen bizi, hepimizi mezara götüreceksin, bak görürsün!"

"Yaşamak istemiyorum zaten. Hiçbir şeye yaramadıktan sonra... Bugün sen geleceksin diye doğrulur gibi olmuştum... Bak, şimdi eskisinden beter oldum. Ölümden korkmuyorum, Paul. Beni korkutan daha başka şey... Sen hiçbir şeye inanmıyorsun... Hesap günü gelecek, Paul... Çocukların önünde söylemek istemedim. Ama sen nasıl komünistlerle omuz omuza olabilirsin? Nasıl yapabilirsin bunu? Dün gazetede okudum; neler yapıyorlar bilsen! Malaga'da sekiz kiliseyi yakmışlar... Vahşi herifler! Ve sen, benim kocam, onlarla nasıl işbirliği yapabiliyorsun?"

Tessat soyunup yatağa girdi. Sonra kadını inandırmaya çalışarak:

"Sanıyor musun ki bu beni üzmüyor? Politika pis bir iş. Pazarlık etmek gerekiyor. Ne yapalım istiyorsun? Ne sen, ne ben kendimiz için istemiyoruz ki parayı... Çocuklar için çalışıyoruz... Daha bu gece beş bin frank istedi Lucien. O istediği parayı bulamazsa önüne geleni boğazlamaya kalkar. Yaradılışı bu. Ya Denise? Hiç düşündün mü? O da bir erkeği sevecek günün birinde... Kocasının eline bakmasını istemem. Gururludur. Hayatta parasız kalırsa çılgına döner. Beni anlamaya çalış, Amèlie. İçimi dökemezsem... Zaten olacağı kadar küskünüm hayata..."

Kadın alnından öptü onu. Işığı söndürdü. Tessat, sırtüstü yatmıştı. Karanlıkta çevresine bakınıyor, uyuyamayacağını biliyordu. Yanında karısı hafif hafif inliyordu. "Amélie," diye fısıldadı. Kadın yanıt vermedi. Uykusunun arasında inliyor olmalıydı. Tessat gittikçe bunaldığını hissetti: Çok sürmeyecek, kısa zaman son-

ra Amélie ölecekti. Kendisi de ölecekti günü gelince... Bir polisi öldüren Laroche'u getirdi gözünün önüne. Herifin kafasını giyotinle kesmişlerdi. Mevsim sonbahardı. Arago Bulvarı. Ağaç yaprakları uçuyordu ortalıkta. Güneş kocamandı, kıpkırmızıydı. Laroche bir kadeh rom içmiş, dilini şaplatmış, "Her şey boku yedi," demişti. Gürültüsüz ve sessiz bir ölümle öleceğini sanmışlardı. Oysa giyotine giderken kıyameti koparmıştı. Sürükleyerek götürdüler. Köpek havlamasını andıran sesler çıkarıyordu. Tessat o sahneyi yeniden yaşar gibi oldu. Ürperdi. Amélie için iş basitti: O cennete de cehenneme de inanıyordu. Bu inanmışlık onun için bir çıkış yoluydu; kurtuluştu. Kendisi için çare belki de acı çekmekti. İnsan bilinçli olursa, cehennemin var olmadığını bilirse... O zaman geriye mezarın soğukluğundan ve kocaman bir boşluktan başka ne kalıyor? Tessat boğuk bir çığlık kaçırdı ağzından. Karısı uyandı:

"Paul neyin var?"

Ne söyleyeceğini pek bilemeden:

"Kötü bir kabustu!" diyebildi ancak.

13

Joliot'nun hakaretler yağdırdığı, Pierre'in olağanüstü bir saygı beslediği sosyalist Viard dış görünüşüyle biraz berduş ve dalgın bir profesörü andırıyordu. Her yönüyle on dokuzuncu yüzyılı anımsatıyordu insana: Geniş kenarlı siyah şapkası ve kelebek gözlüğüyle, psikolojik analize olan aşırı eğilimi ve cafcaflı konuşması bu havayı uyandırıyordu.

Viard, Châlons'da 'felaket yılı' denilen yıl doğmuştu. Prusya askerinin kurşunları beşiğinin üzerinde uçuşmuştu. Viard'ın babası inanmış bir cumhuriyetçiydi. 'Küçük Napolyon'a karşı düzenlenen gösterilere katıldığı için iki yıl hapiste yatmıştı. Marat, Blanqui ve Delescluze'ün isimlerini, sosyalist devrim üzerine girişilen tartışmaları Auguste Viard henüz çocukken öğrenmiş ve yaşamıştı.

Viard Paris'te edebiyat fakültesine girmiş, tarih öğrenimine başlamıştı. Politikaya atılmak isterken sanat onu birdenbire ken-

di yanına çekivermişti. Belki de hem yaşının hem de yaşadığı devrin icabı böyle olmuştu. Genç öğrenci, Quartier Latin'deki bir kahvede yaşlı şair Verlaine'e defalarca rastlamıştı. O sırada Verlaine yaşlılığın ve tükenmek üzere olan bir ömrün sarhoş çırpınışı içinde telgraf tellerine takılıp ölen göçmen kuşların çığlığına benzeyen nefis dizeler yazıyordu. Viard o ara pek özelliği olmayan bir şiir kitabı da yayımladı. Gazetelere sergiler hakkında yazılar gönderiyordu: Bütün hayali sanat eleştirmeni olmaktı. Ama Dreyfus olayı onu şaşkına çevirdi. Yolunu değiştirtti genç adama. Sosyalist Jaurès'in öğrencisi oldu. Yaradılıştan alçakgönüllüydü. Bu yüzden ne iş verseler 'hayır' demiyor, yapıyordu. Küçük dergilere yazıyor, din adamlarına veriştiriyor, ülkenin her köşesini dolaşıp militarizmi kötülüyor ve titreyen sesiyle kadınlar için eşit haklar istiyordu. Boş zamanlarını çok okuyarak değerlendiriyordu. Sanata olan bağlılığı kopmamıştı. Dostları işin içine hafif alay da karıştırarak ona ad takmışlardı; 'Atinalı' diyorlardı. İlk büyük savaştan önce milletvekili seçildi. O günlerde de evlendi: Karısı bir doktordu. Viard'ı Meclis'te büyük ve önemli işlerde görevlendirmediler. Çeşitli komisyonlarda çalıştı. Özellikle kültür konularında bilgisini çevresindekilere kabul ettirmişti. Büyük kongrelere katıldı; Lenin, Bebel, Plekhanov gibi adamları yakından tanıdı. Kesinlikle inanıyordu ki sosyalistler seçimlerde çoğunluğu alırsa sosyal reformların hepsi en kısa yoldan gerçekleştirilebilecektir.

O bu hayali kurarken karşısına savaş çıktı. Viard üzerinde büyük etkisi olmuştu savaşın... Onun kurduğu bütün hayalleri yerle bir etmişti. Buna karşın Zimmerwald Konferansı'na katılmayı kesinlikle reddetti. "İşçi sınıfı milletin karşısına konulmamalıdır," diyordu. Ne zaman 'Kutsal Birlik'ten söz edilse o hem irkilir, hem duygulanırdı. Kaba haksızlıklara ve sansüre karşı çıkmakla yetiniyordu.

Sonra dünya savaş sonrasının fırtınalı yıllarını yaşadı. Viard Rus devrimini onaylarken komünistleri de suçladı: "Biz kendi yolumuzu izlemeliyiz," sözünü tekrarlıyordu sürekli. Savaştan sonra kan dökülmesine karşı hınca daha da artmıştı. İnsanlığın barışçı yollarla gelişeceğine inanıyordu.

Yaşı ilerledikçe kıdem aldı, Sosyalist Parti'nin liderlerinden birisi oldu. Gönlü de yaşlanmıştı. İçi kurumuştu artık. Karısı ölüp

gitmiş; kızları da evlenmişlerdi: Bir resim sergisini andıran evinde yapayalnız yaşıyordu. Gün geçtikçe daha çok yalnızlık istiyordu. Avallon'da bahçe içinde bir sayfiye evi vardı. Orada bir sıraya oturup horozların ötüşünü, kurbağaların sesini dinlemeye bayılırdı. Renoir, kızının bir portresini yapmıştı. Meclis'ten dönünce o resmin önüne oturur; tabloda bir reçel sıcaklığıyla yaşayan pembeleri hayranlıkla seyrederdi. Hayatının bu sessiz akışının bozulabileceği kuşkusu artık bütün siyasi yargılarını etkiliyordu. Sağcı karikatüristlerin ağzında kocaman bir bıçakla resimledikleri bu adam aslında evinde pineklemeyi seven zararsız biriydi. Alışkanlıktan olacak eski devrim türkülerini tekrarlayıp duruyordu.

Sonra kimseler ummazken bütün hışmıyla denize inermişçesine fırtına geldi. Hayatta aradıkları yeri bulamayan genç insanlar aşırı partilere gönül verdiler. Şubat ayaklanmasında Viard'ın neredeyse korkudan ödü patlıyordu. Breuteuil'in taraftarlarından nefret ediyordu: Ülkenin düzenini bozmuşlardı. Korkusundan Viard Halk Cephesi'nden yana çıktı. Öyle ki komünistlere olan eski düşmanlığını bile unutmuştu. Avallon'daki evceğizinin, tablolarının, Meclis'teki yerinin kaygısına düşmüştü.

Seçimlerden önceki bir toplantıda komünist sözcülerle birlikte kürsüye çıktı. On binden fazla insan heyecanla alkışladılar onu. Demokrasiden, ücretli tatilden, ülkenin huzurundan dem vurdu. Doğuştan konuşmaya yatkınlığı vardı. Halkın tepkisine göre nasıl davranmak gerektiğini iyi biliyordu. Ölgün sesi sanki değişmiş, canlanıvermişti. Viard, komşu İspanya'dan, Halk Cephesi'nin seçimleri kazandığı İspanya'dan bahsetti:

"Şimdi," dedi, "Estramadur köylüleri toprak ağalarından aldıkları toprağı kendileri için ekip biçiyorlar. Kiliselerdeki din kitapları yerlerini gönye ve dünya haritasına bıraktı. İşçiler 'hürriyet'i korumak için ateş etmeyi öğreniyorlar."

Oradaki bu binlerce insandan yanıt geldi sözlerine:

"Yaşasın Halk Cephesi!"

Yukarıda, galeride Denise ve Michaud yan yana oturmuşlardı. Michaud da kalabalığa katıldı; bağırıp alkışladı. Sonra gülerek kızın kulağına fısıldadı:

"Benimki herif için değil, İspanyollar için," dedi.

Viard'ın peşinden komünist Legreux geldi kürsüye. Denise onu tanımıştı; "Ben tanıyorum bu adamı," diye söylendi. Geçen günkü toplantıda ona hangi bölgeden olduğunu soran yaralı yüzlü adamdı.

"Kardeşler," dedi Legreux... "Seçim sandıklarıyla iş bitmiyor! Halk Cephesi hükümetine göğüslerimizle siper olmak zorundayız. İş sözle bitmiyor; davranışımızla göstermeliyiz ki her şeye kararlıyız! Yenmeliyiz kardeşler! Zafer bizim olmalı!"

Viard, Legreux'nun elini sıkınca büyük ve coşkun bir alkış koptu: Sanki geçmiş yüzyıl –öncüleri ve ütopyacılarıyla– kendilerini feda etmeyi göze alan ve hayatı mutlaka değiştirmek isteyen bu insanları selamlıyordu.

Denise ve Michaud sokağa çıktılar. Boğucu bir hava vardı. Fırtına yaklaştığını haber veriyordu. Kahve teraslarında sıcağın halsiz düşürdüğü insanlar bira içiyorlar ve sürekli terlerini kuruluyorlardı.

Falguière Sokağı'ndaki birlikte gittikleri ilk toplantıdan bu yana sadece altı hafta geçmişti. Denise ve Michaud eski birer arkadaş gibi davranıyorlardı birbirlerine.

"Viard güzel konuşmasına konuşuyor," dedi Denise. "Eksik bir yanı var ama."

"Eksikliği şu: Söylediğine inanmıyor."

"Bana sorarsan inanıyor ama tam değil. Yarı yarıya inanıyor. Onun durumunu anlıyorum; bende de oluyor bazen... Tam güvenerek konuştuğum sırada takılırım."

Sonra gülerek devam etti:

"Yalnız ben onun gibi değilim. O kalabalığın önünde konuşuyor. Benim hoşuma giden Legreux. Söylediği her şeyi inanarak ve inandırarak söylüyor."

"Zaten insan nasıl konuşuyorsa öyle davranmalı."

"Peki, sözlerle davranışları birbirine pekiştirmek istesek... Ne yapmalı?"

"Tam inanırsan olur."

Gökgürültüsü geldi birden. Ve sonra yağmur sağanak halinde boşandı. Bir mağazanın kepengine sığındılar. Çok yakındılar birbirlerine. Çevrelerinde yağmurdan, ikide bir çakıp duran şimşek-

ten başka şey yoktu. Onlar yine de fısıltıyla konuşuyorlardı: Denise kendi hayatını anlatıyordu.

"Çevremi hep sahtekarlık sarmış. Babamı kötülemek istemiyorum. Ayıp olur. Bazen kendimi mutfakta masa üstünde debelenen bir balık gibi görüyorum. Ama böyle yaşanmaz. Mutlaka bir şey yapmalıyım. Bana yol gösterin diye söylemiyorum. İçimi döküyorum yalnızca."

"Bu işin çözüm yolu var ve çok basit."

"Yok, sizin için basit tabii. Doğuştan böylesiniz. Daha doğrusu çocukluğunuzdan beri böyle alıştınız. Benim kalıbım başka. Sizinle beraberken farklı olduğumu unutuyorum da toplantılarda iyice anlıyorum. Sizin gibi olamıyorum ki. Bir söz etmeden önce beş on kere yutkunuyorum. Yoksa ağabeyime benzerim. Lucien kötü değildir, maymun iştahlıdır yalnızca. Bakarsınız aşık olmuştur, deli gibi sever. Bakarsınız bir süre sonra aynı kadının adını bile unutur. İnançlarında da böyledir. Oysa ben... Kafam kalındır benim."

"Siz Denise, öbür kızlara benzemiyorsunuz. Ne konuşuyorum ben? Ne zaman bu konuyu açsam size, hep böyle enayice konuşurum. Öyle değil mi? Bırakalım bunu. Yeter saçmaladığım. Demek istiyorum ki... Yalnız sanmayın ki şey... Hani sizi dinlerken, sizi seyrederken... Bazı şeyleri anlıyorum o zaman. Sanatta olduğu gibi. Tıpkı öyle. İnsan niçin bunca heyecan çeker? Bulmak için yırtınırdım. Hani şiir var, şiir var... Ayrı ayrı şeyler. İki üç mısra okursun; unutursun hemen, anımsamazsın bile. Bir böylesi var. Bir de var ki okur okumaz çarpılırsın, allak bullak oluverirsin. Artık mimarinin sırrını çözdüm biliyor musunuz? Hem de nasıl? Size baka baka. Profesör kırk yıl uğraşsa beceremezdi."

Kollarıyla çok tuhaf bir işaret yaptı. Denise gülmedi bu kez.

"Michaud!" dedi. "Bırakalım bunu, isterseniz; bir kenara koyalım. Şimdi başka bir şey var kafamda. Yaşamayı öğretiyorsunuz bana; konuşmayı, soluk almayı öğretiyorsunuz. Belki o şeyi... Hani hep söylersiniz siz. Düşünceyle davranışların uyuşmasını. Onu da öğrenirim belki. Bu yağmur da dinmek bilmedi!"

Fırlayıp yağmur altında koşmaya başladılar. Çevreden onlara şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Sırılsıklam olmuşlardı. Denise'in başı açıktı, gri bir yol elbisesi vardı üzerinde. Yüzüne süzülen yağmur

damlacıklarının getirdiği yeni bir güzellik daha kazanmıştı: Cıvık olmayan, ciddi ve belki de bir eski zaman güzeliydi. Şimdi, Michaud'nun gözleri her zamankinden daha parlaktı. Hiç konuşmadan Denise'in evine geldiler. Evinin önünde gülerek ayrıldılar birbirlerinden. Yağmur devam ediyordu ve nefis bir toprak kokusu sarmıştı ortalığı.

Viard evine girince o geceki aşırı heyecanını boş ve anlamsız bulmaya başladı. Gelecek sarhoş günlerin utancını duyuyordu şimdi. Niçin böyle konuşmuştu sanki! Yarınki hükümeti sorumluluk altına sokmuştu. Her sözü tartarak söylemesi gerekirken nasıl konuşmuştu! Bir taşralı tahrikçi gibi davranarak bakanlık yapılamazdı.

Yaptığı hatayı unutmak istedi. Geniş bir koltuğa oturdu. Karşısındaki duvarda Bonnard'ın bir tablosu asılı duruyordu: Yeşilliklerin içinde güneş ışınlarıyla bal rengi tonlar vermişti ressam. Yakıcı bir öğle sıcağının hareketsizliği fışkırıyordu resimden. Viard yine yavaşça o kendi uyuşuk ve hareketsiz dünyasına, güzel vakit geçirdiği dünyasına dönüyordu şimdi.

Bu durgunluk uşağının gelişiyle dalgalanıyordu. Adam kocaman bir tepsiye yeni gelen mektupları doldurmuş, Viard'ın önüne koymuştu. Viard eline ilk gelen mektubu açtı. Okur okumaz rengi değişti. Mektupta daktiloyla şunlar yazılmıştı:

"Fransa'yı yönetmek hevesinden vazgeç. Yoksa hevesin kursağında kalacak! İhtiyar ve pis bir fare gibi kızartacağız seni? Kahrolsun Halk Cephesi!... Bir Fransız vatanseveri."

Bu imzasız mektup Viard'ı çok korkuttu. Ölümden değil, yüklendiği sorumluluktan korkuyordu. Birkaç gün içinde, karar vermek, yönetmek ve belki de cezalandırmak yetkisi kendi eline geçecekti. Bu işi nasıl becereceğini bilmiyordu. O olayları yorumlamayı, eleştirmeyi öğrenmişti. Hep kendi köşesinde oturmuştu. Şimdi altmış beş yaşındayken ilk öpüşeceği erkeğin karşısında titreyen genç kızdan farksızdı. Eskiden her şey ona çok kolay ve basit görünürdü; sanırdı ki seçimlerde çoğunluk kazanılırsa sosyalizmi uygulamak gün meselesidir. Belki de eskiden bu iş bu kadar basitti gerçekten. İlk büyük savaştan önce dönüp duran siyaset çarkının içinde insanı daha çabuk, daha kolay bağışlıyorlardı. Fa-

şist kampları yakılmıyordu. Ya şimdi? Şimdi herifler 'Seni bir fare gibi kızartacağız!' diye mektup gönderiyorlardı. Belliydi ki insanlar kışkırtılacak, tahrik edilecek; sokak köşelerini birbirlerine siper edip ateş açacaklar. Tıpkı Madrid'de olduğu gibi. Halk Cephesi kanla boğulacak.

Ya Viard'ın ortakları? Komünistlerin gözünde o bir 'hain'di. O zaman onlar da kesin karar isteyecekler, direnecekler, ikide birde halka dönecekler, sokak kalabalıklarını yardıma çağıracaklardı. Ya radikaller? Tessat'nın gözünde Viard, komünist Legreux ile aynı çetenin adamıydı. Bunu anlamak için Tessat'nın 'Marksist' kelimesini nasıl tükürür gibi, nasıl hınçla ağzında yuvarladığını bilmek yeterliydi. Viard yalnızdı. Yapayalnızdı. Az önce onu yalnızca Legreux gibi konuştuğu için alkışlamışlardı. Hükümet etmeye başladığı zaman onu herkesten önce, az önce alkışlayanlar haklayacaktı.

Bütün bu telaş niye öyleyse? Şunun şurasında kaç yıllık ömrü kaldı ki? Belki beş yıl? Daha da az belki.

Bonnard'ın resimlerini gönül rahatlığıyla seyredebilir, güzel kitaplar okuyabilir, Avallon'daki evine, bahçedeki çiçeklerin arasına çekilebilir. Bu belalı işi neden başına sardırdı sanki? Oda da amma soğuk! Bir makine çabukluğuyla gençliğinde yazdığı şiiri anımsadı Viard:

> Çimenler bile kuşkuda şimdi
> Allahın belası bir soğuk.
> Ya kafamdaki düşüncelerin verdiği yılgınlık bana
> Ne demeli, ölüm gelsin mi istemeli?

Bu sıcak mayıs gecesinde, ürpermeye başlamıştı.

"Robert, paltomu getirir misin?"

Uşak, aşçı kadına gülerek:

"Seçim kampanyasının sonuçları," dedi. "Hepimiz sıcaktan bunalıyoruz. Patron üşüyor."

14

Pazar gecesi Pierre, Agnès'e:

"Sokağa çıkalım," dedi. "Seçim sonuçları açıklanacak, öğreniriz."

Düşündüğü sonucun iyice yaklaşmış olması Pierre'i heyecanlandırıyordu. Farkına bile varmadan yüksek sesle konuşuyor, telaş ediyordu. Agnès, sokağa çıkmaya hiç niyetli değildi. Başı ağrıyordu. Üstelik seçim sonuçlarını da merak etmiyordu. Pierre'i kırmamak için ses çıkarmadı.

Kalabalık insan grupları dar ve karanlık sokaklardan kentin merkezine doğru akıyordu. Pierre'i yerinde zıplatan o heyecan bütün kenti sarmıştı. Sorular, umutlu ve umutsuz sözler, caddelerin gürültüsüne karışıyor, çevre işçi kasketlerinden görünmez oluyordu. Her gün bulvarları dolduran burjuvalar ortalıktan kaybolmuşlar; onların yerini işçiler almıştı. Pahalı ve gösterişli kahvelerin taraçalarında yalnızca yabancı turistler ve fahişeler kalmıştı.

Pierre ve Agnès, bir akşam gazetesinin önünde durdular. Büyük üçgen meydanda toplanmış olan kalabalık sabırsız sabırsız homurdanıyordu. Birkaç dakika sonra, gazete binasının beyaz ekranında isimler ve rakamlar çıkmaya başlayacak; Fransa'nın geleceği çizilecekti. Ya sağcılar kazanırsa? Her cinsten fısıldaşmalar ortalıkta dolaşıyor, dedikodu gazetesi çalışıyordu. Örneğin, "Köylüler, Halk Cephesi'ni istemiyorlar," deniyordu, "Bütün taşra faşistlere oy verdi." Paris'in solcu kenar mahalleleri bile bu seçimde değişmişlerdi. Beyaz ekranda yalnızca birkaç isim vardı: Paris'in ilk milletvekileriydiler bunlar. Kalabalık seçim sonuçlarını yazmadığını bile bile akşam gazetelerini kapışıyordu. Meydan bir fuara dönmüştü. Zaman öldürmek için birisi, 'Her şey iyiye gidiyor, Sayın Markiz,' şarkısını mırıldanıyordu. Hava çok sıcaktı; yakındaki barlar, bira ve limonata içip çıkan insanlarla dolup boşalıyordu. Birden hoparlörün sesi duyuldu:

"Maurice Thorez. Seçildi..."

Kalabalık, gökgürültüsünü andıran bir tezahürata başladı: Thorez seviliyordu. Sevgi gösterisi, meydanın bir ucundan öbür ucuna yayıldı. Thorez'in kazanacağı baştan beri biliniyordu. Ama

bu ilk zafer müjdesi umutla bekleyenleri coşturmuştu. Kalabalık 'Enternasyonal'i söyledi. Meydana açılan sokaklar bile hınca hınç insanla dolmuştu şimdi. Polisler trafiği açmak için boşuna uğraşıyorlardı. Seçimleri hangi tarafın kazandığını bilmediklerinden, halkın üstüne pek gitmiyorlar; durumu geçiştirmeye çalışıyorlardı.

"Pierre Flandin. Seçildi."

"Kahrolsun faşistler!"

"Hainler sehpaya!"

"Hainler sehpaya!"

"Leon Blum. Seçildi."

"Yaşasın Halk Cephesi!"

Alkış sesleri ıslıklara ve yuhalamalara karışıyordu. Ama sevinç çığlıkları gittikçe daha sıklaşıyor, yuhalar yavaş yavaş kayboluyordu. Saat onda, Halk Cephesi'nin çoğunluğu aldığı belli olmuştu. Artık insanların yüzü gülüyordu. Seçilen sağcı bile gösterişsiz ve gürültüsüz alkışlanıyordu. Halk Cephesi'nin kolayca kazanması, olağanüstü, tılsımlı bir olaydı sanki: Beş milyon insan bu müthiş piyangoyu kazanmıştı! Milleti silahlar değil, küçücük propaganda bültenleri kurtarmıştı. Yıllar boyunca seçim sürekli tekrarlanıp duran yavan bir tören gibi güdük kalmıştı: Yığınla sağcının arasında bir radikal sosyalistin ya da solcu bir cumhuriyetçinin Meclis'e girmesi hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Ama bu seferki seçim başkaydı. Bu seçim sokakta, fırlatılan kaldırım taşlarıyla, 6 Şubat'ta akan işçi kanıyla, sokak gösterilerindeki kırmızı bayraklarla yaratılmıştı. Bu mayıs gecesinde halk umutla dalgalanıyordu: Yalnızca bakanlıklar el değiştirmeyecek, herkesin hayatı değişecekti. Başka meydanlarda ve daha uzakta, Lille'de, sevincinden kıpır kıpır oynayan Marsilya'da, ağırbaşlı ve düşünceli Lyon'da, okyanus kıyılarında, Alp dağlarının eteklerinde milyonlarca yürek heyecanla çarpıyordu.

"Auguste Viard. Seçildi..."

Pierre, öylesine bağırdı ki Agnès gülerek kulaklarını tıkadı. Onun başlattığı sevgi gösterisine başkaları da katıldı. Ama bu kadarı yetersiz göründü Pierre'e.

"Bir komünist seçildiği zaman daha fazla bağırıyorlar," dedi.

"Paul Tessat. Seçildi..."

Yalnızca birkaç alkış sesi duyuldu bu sefer. Birkaç kişi:

"Yaşasın Halk Cephesi!" diye bağırdı.

"Artık gidelim," dedi Agnès. "Ayakta duracak halim kalmadı."

Caddeleri geçip küçük bir kahvenin taraçasına oturdular. Çevredeki masalarda insanlar birbirini kutluyordu.

"Agnès, bu sonuca nasıl olup da sevinmiyorsun, şaşıyorum?"

"Niye sevinecek mişim? Tessat seçildi diye mi? Evet... O pis herif benim işimle uğraştı, bak, ben ne yapıyorum; sevinmiyorum o seçildi diye?"

"Tessat, küçücük bir detay. Önemli olan Halk Cephesi'nin kazanması."

"Bu konuda ne düşündüğümü biliyorsun. O senin 'küçücük bir detay' dediğin şey var ya, benim için hayat o."

"Tessat mı yani?"

"Hayır. Dürüstlük, doğruluk."

Pierre, günün olayları içinde yorgun düşmüştü. Tartışmayı sürdürecek ve kazanacak kadar dinç değildi. Başını sallamakla yetindi ve kendini gelip geçenlerin sevincine teslim etti.

Yandaki masaya askerler oturmuşlardı. İçmişlerdi ve bağıra çağıra konuşuyorlardı:

"Bak şimdi. Bizim Albay nasıl donuna edecek!"

"Hepsi sıkışacaklar kerataların."

"Sen yarın mı gidiyorsun Strasbourg'a?"

"Öbür sabah. Orada şimdi tam mevsimi. Almanlar gözümüzün önünde hazırlık yapıyor. Topların namlularını kente çevirdiler."

Gazete satıcıları bağırarak konuşuyorlardı:

"Son baskı! Halk Cephesi'nin ezici zaferini yazıyoor!"

Agnès sordu:

"Bir arabaya binsek? Hiç iyi değilim."

Eve geldiklerinde de hemen soyunup yatağa girdi.

"Ne oldu sana," dedi Pierre. "Üşüttün mü yoksa?"

Agnès hafifçe gülümsedi:

"Yok. Sakın telaşlanma; hasta değilim çünkü. Hâlâ anlamadın mı, koca budala?"

Pierre anlamıştı şimdi. Odanın içinde dolanmaya başladı. "Bu haberi böyle bir günde almak! Müthiş bir çocuk olacak, göreceksin! Oğlan olacak, biliyorum! Bir şey getireyim sana. Portakal ister misin?"

Agnès gülmeye başladı.

"İstemem," dedi. "Gel, otur yanıma. İşte böyle."

Pierre'i kendine doğru çekti. Sonra gözlerini kocasının gözlerine dikti. Elleriyle de ışığı maskeledi.

"Tamam," dedi. "Şimdi baş başayız!"

Kendini çok iyi hissediyor ve gülümsüyordu. Pencereden doğru bir şarkı duydu: 'Bu son kavgamızdır!'

Belleville halkı, girintili çıkıntılı sokakçıklardan kederli ve kahırlı evlerine umutla dönüyordu. Bugün alabildiğine güzel bir hikâyeyi yaşamışlardı. Bu, ne güzel ve enayi bir Amerikalı kadının aşk macerasına, ne de bir mahalle tiyatrosunun sahnesinde kurulan uydurma bir masala benziyordu. Öyle bir hikâye ki kahramanı kendileriydiler. Belleville'in mutluluğu için bayrak açmışlar ve kazanmışlardı. Artık mutlu olacaklar!

"... Bu son kavgamızdır!"

Agnès, birden kahvedeki askerleri anımsadı. Strasbourg'dan bahsedeni pembe yanaklıydı, gencecikti ve bir çocuk gibi tüysüzdü. Agnès, büyük bir kuşkuya kapıldı. Miyop gözlerindeki ifade her zamankinden daha kararsız ve kuşkuluydu.

"Söyle, Pierre," dedi. "Savaş olmayacak değil mi?"

"Olmayacak!"

"Şimdi değil. Ya daha sonra?"

"Ne şimdi, ne daha sonra. Hiç olmayacak!"

15

Halk Cephesi'nin seçimleri alması kalın kafalı ve rahatına düşkün burjuvaları çok korkutmuştu. Yakında başlayacak grevlerin, kriz ve karışıklığın sözü ediliyordu sürekli. Burjuva başkanlar telaşlı telaşlı birbirlerine fısıldıyorlardı: "Seçimlerden bu yana hizmetçiler bir küstahlaştı, bir küstahlaştı, sormayın," diyorlardı. Kü-

çük tüccar malını saklıyor; yüksek memurlar yeni bakanlar için küçümseyerek 'Bir gecenin beyleri' deyimini kullanıyorlar ve onların vereceği emirlerin uygulanmayacağını söylüyorlardı. Breuteuil bütün 'iyi Fransızlar'ı Halk Cephesi'ni protesto için evlerine bayrak asmaya çağırdı. Bazı evler Fransız bayraklarıyla, bazıları da kırmızı bayraklarla donanıyor; onlar bile neredeyse birbirleriyle kapışmaya hazırlanıyorlardı. Para piyasasını elinde tutan çevrelerde eşi görülmedik bir şaşkınlık vardı. Sermayeye bindirilecek ağır vergilerden, bankaların devletleştirileceğinden söz ediliyordu. Kapitalistler paralarını Amerika'ya kaçırmakta yarış ediyorlardı.

Yalnızca Dessère çok soğukkanlı ve rahat görünüyordu. Onu tanıyan bir bankacı, "Böyle zamanda nasıl çalışabiliyorsunuz?" diye sorunca, o şöyle yanıt vermişti: "Dostum, söyler misiniz bana, Leon Blum'un Sarraut'dan farkı nedir? Ben kalın kafalıyım, aradaki farkı göremiyorum."

Viard'ın bakan olduğunu öğrenince onunla doğrudan doğruya konuşmak gereğini duydu. Bu adamların hepsini çocuk ruhlu buluyor; bir budalalık etmelerinden çekiniyordu. Viard'a telefon etti: "Çok zamandır sizdeki tabloları görmek istiyorum," dedi.

Seçim öncesi mitinglerde Viard, Dessère'den birkaç kez bahsetmiş; onu halka kendi çıkarı için ölçü ve sınır tanımayan bir spekülatör olarak tanıtmıştı. Dessère onu arayıp da ziyaret etmek istediğini söyleyince böbürlendi: "Benden başkasıyla çalışamıyor," diye düşündü. Dessère'i suçlayan konuşmalarını çoktan unutmuştu. Her şeyin tadına yeni yeni varan bir dünkü çocuk hırsıyla yaşamaya başlamıştı Viard. Bakanlık koltuğuna gelip oturuşundan bu yana bir hafta geçmeden, düşünce tarzı, gülüşü, bacak bacak üstüne atışı bile değişmiş, başkalaşmıştı. Düşünceleri, sözleri, her şeyi yeni durumuna uygun yeni bir kalıba dökülmüştü.

Dessère hiçbir şeyi unutmuyordu. Yalnız o dalkavukluğu olduğu kadar hakareti de umursamıyordu. Sözlerin değerini küçümsüyordu. Viard'ı kutladı:

"Dostum," dedi. "Sizi böyle görmek beni sevindiriyor."

Resimleri seyrederken, karşılıklı çekingenlikleri silip attılar. Viard onun çok iyi resim bilen bir adam olduğunu hemen anlamıştı. Mavi çağın Picasso'sundan, Utrillo'dan, Matisse'in çizgile-

rinden konuşurken zevk duydular. Modigliani'nin kuşkulu önsezilerle dolu çizgilerini seyrederken Dessère:

"Statik sanatın en uç ve en aşırı durumları anlatabilmesi ne kadar şaşırtıcı!" dedi.

"Ben de eski ustaların, El Greco'nun, Zurbaran'ın bu özelliğini beğenirim," diye yanıt verdi Viard.

Dessère piposunu son bir kez çekip eline aldı. Viard'ı içtiği gri tütünün dumanıyla çepeçevre sarmıştı.

"Şimdi," dedi, "bütün bunları unutmanız gerekecek. Politikayı siz istediğinize göre, yapılacak bir şey yok. Oysa ben kendimi rastlantının akışına bırakabiliyorum. Örneğin bu sefer sizin üzerinize oynuyorum, riski göze alabiliyorum. Bakın size bu hakkı tanımazlar. Her sanatın kendi kuralları var tabii. Politika, büyük ve cafcaflı konuşmak, küçücük işler yapmaktır. Seçimlerde destekledim sizi, gelecekte de desteklemeye hazırım. Fakat benim gibi düşünen kaç kişi çıkar? Borsa piyasasında nefret ediyorlar sizden. Wendel bir haydut olduğunuzu söylüyor. Lyon Bankası'ndaki beyler de kasa hırsızı diye reklam ediyorlar sizi. Yanlış bir adım attınız mı yandınız demektir. Bir kaşık suda boğmaya kalkarlar. Meclis'te sizi devirmek için komplo kurmaya ihtiyaçları da yok. Paranın değerini düşürdüler mi oldu demektir. O zaman göreceksiniz, işçiler sizi hemen ortada bırakacaklar. Rantiyeler de 'Viard sehpaya!' diye bağıracak... Şu Braque çok güzel... Heyecan vermiyor ama... biraz kuru... fakat bu natürmort gerçekten bir nefaset... Braque ne demişti, anımsıyor musunuz? Ressam heyecanlarını elindeki cetvelle milimi milimine kontrol etmeliymiş! Siz de sosyalist heyecanları paranın değerindeki gidişle kontrol etmek zorundasınız!"

Viard öfkelenmişti. Hemen yanıt verecekti. Diyecekti ki "Biz sermayenin yurtdışına götürülmesini yasaklayacağız. Frangın değerini dengede tutacağız. Gerekirse, sizin gibileri de kodese göndereceğiz." Ama bu öfkesi kısa sürdü. Bakan olduğunu anımsayıp toparlandı:

"Bize çelme takmamak sizin de çıkarınıza uygun. Hükümetin sürekliliği anlaşmazlığın halli için tek şans değil midir?"

"Tartışma kaldırmayan bir gerçek bu. Üstelik uluslararası du-

rum için de geçerli. Bu konuda sanıyorum ki dostumuz Paul Tessat'nın deneyiminden yararlanacaksınız."

Viard burun kıvırdı: Tessat'yı düşman kabul ediyordu. Dessère onun bu jestini görmediği için devam etti:

"Barışı bozmayacağınıza inanıyorum. Hitler'in çekilmez bir tip olduğunu biliyorum. Ama savaşa girmektense taviz vermek daha doğru olur."

Viard keyiflenmişti. İlkin Dessère'in dış tehlikeyi bahane edip "Silaha sarılmalıyız," diye tutturmasından çekinmişti. Şimdi Dessère'in de barıştan yana olduğunu görünce, yüreğine su serpildi. Uzanıp Dessère'in elini sıktı.

"İnanın, ben iktidarda oldukça macera yok! Fransız köylüsünün Trablusgarplılar ya da Çekler için telef olmasına fırsat vermeyeceğim!"

Viard bu önemli konuğu uğurladıktan sonra rahat bir soluk aldı. Güç bir sınavda paçayı kurtarmış okul çocuklarından farksızdı. Dessère tabii ki kendi çıkarlarını savunuyordu. Ama şimdi her şey açıklığa kavuşmuştu. Viard, işçilerin çıkarı ile, Dessère'inkilerin aynı noktada uzlaştığını anlamıştı. Dessère inanmış bir barışçıydı. Demek ki Viard yalnızca bir partinin değil, bir sınıfın, koca bir milletin çıkarlarını savunuyordu.

Sekreteri girdi içeriye. Bir kararnameyi imzaya getirmişti. Breuteuil'in Halk Cephesi'ne karşı kurduğu örgütte önemli bir görev almış olan bir devlet memurunun yerinden alınması için hazırlanmış bir yazıydı.

Viard geri çevirdi bunu.

"Herkesi neden ayaklandıralım, kendimize düşman edelim?"

Sonra gülerek devam etti:

"Dostum, kırk milyon insanı yönetmek zor da olsa öğrenmeliyiz. Marx'ın devrinde proletaryanın koparılacak zincirleri ve kazanılacak bir dünyası vardı. Şimdi, biz her şeyi kaybedebiliriz, sonra bizi yeniden zincire vururlar."

Dessère dışarıda yılgın yılgın homurdandı. Her şey çok kolay olmuştu! Pierre'in güvendiği, inandığı insan bu muydu? Yalnız Pierre değil, milyonlarca başka insan da inanmışlardı. Enayiydi bu insanlar... ve belki de bu enayilikleri onları kurtaracaktı.

Dessère, bir bankerler toplantısına gidecekken vazgeçti. Viard'ın bu pazarlıkçılığı onu ezmişti. Uzun Rivoli Sokağı boyunca yürüyordu. Bastille Meydanı'nda yan sokaklardan birine saptı. Orada bir dans salonunun tabelasını gördü. Düşünmeden daldı içeriye. Unutmak istiyordu.

Akordeoncular, eski fokstrot havalarını severek çalıyorlardı. Salon baştan başa yapma çiçeklerle donatıldığı için, yapmacıklı ve rahatsızdı.

İşçiler, tayfalar, hizmetçi kızlar dans ediyordu pistte. Dessère, orkestradakilere yeni bir dans havası için beş frank verdi. Yüzü çilli, iriyarı bir işçi kızı dansa kaldırdı. Kız suratına en ucuz pudradan sürmüştü, dans ederken gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oluyordu. Dessère, ona kiraz ve rakı getirtti.

"Dans etmeyi seviyorsunuz?"

"Çok... Ama her zaman fırsat bulamıyorum ki. Akşamın altısına kadar fabrikada çalışıyorum. Sonra da eve iş alıp yapıyorum. Kaç para veriyorlar, biliyor musunuz? Beş yüz elli frank. İnsan yaşayabilir mi bu parayla? Şimdi her şey değişecekmiş, öyle söylüyorlar. Paramızı artırmazlarsa grev yapacağız... Şimdi madem ki Halk Cephesi var, kimse eskisi gibi yaşamamalı. Doğru değil mi söylediğim?"

Dessère, piposunun külünü silkeleyip, gür kaşlarını çatarak karşılık verdi:

"Tabii doğru. Her şey değişecek... Eskiden, sarışınlar esmerlerle dans ederdi. Şimdi Viard, 'Esmerler sarışınlarla dans ettsin,' diye emir verecek. Hoşça kal, güzel kız! Ben, evime dönüyorum."

16

Seine uçak fabrikasında grev bir cumartesi günü başladı. Bütün hafta boyunca işçiler, fabrika yöneticileriyle uzlaşmaya çalışmışlar, fakat sonuç alamamışlardı. Dessère ücretleri artırmayı kabul etmiş, yalnız işçilerin öbür isteklerine karşı çıkmıştı: Toplusözleşme ve ücretli tatil konusundaki işçi isteklerini umursamamıştı. Sert ve kesin bir tavırla:

"Tartışmaya girmem bile," demişti.

Dessère, bazen grevlerin önüne geçilemeyeceğini biliyordu. Kimi zaman işçilerin kazandığı, kimi zaman da Dessère'in borusunu öttürdüğü birer meydan savaşıydı bu grevler. Yenilen gelecek kez kazanmak için hemen o günden hazırlanmaya başlıyordu. Grevcilerin istekleri, aslında tek bir amaca yöneliyordu: Daha az iş saati çalışıp, daha çok para kazanmak. Dessère de onların bu isteğini çok olağan buluyordu. Onun elinde para kazanacağı, sürekli imkanlar vardı. İşçi ücretlerini yükseltebilmek için, ellerindeki tek imkandan, grevden yararlanıyorlardı. İşin geri yanı o anın şartlarına, işçinin direnmesine bağlıydı. Fabrika, üst üste ısmarlanmış büyük işleri yetiştirmek zorunda kalırsa, Dessère dışarıdaki işsiz kümesini tarayıp kalifiye işçi arıyordu. Bulamazsa, grevcilere taviz veriyor, onlarla anlaşıyordu. Yok, fabrika tam randıman gerektirmiyorsa ve dışarıdan kalifiye işçi bulmak mümkünse, o zaman Dessère, grevcilere sonuna kadar kafa tutuyordu. O zaman, nasıl olsa birinci, bilemedin ikinci haftanın sonunda işçiler açlığın etkisiyle boyun eğecekler, Dessère de gönlünün dilediği gibi davranacaktı... Yani isterse grevcilere yol verecek; onların yerine yeni işçi tutacaktı. Dessère, bu sürekli kavgayı hayatın kuralı diye kabul ediyor; grevcilere ne öfkeleniyor ve ne de sempati duyuyordu.

Halk Cephesi seçimleri almış, bu sonuçta Dessère'in de payı var. O şimdi cephe içindeki radikallere güveniyor. Yeni bakanlardan bir kısmı, eskiden beri tanıdığı kimseler. Hele Viard'la görüştükten sonra gönlü huzur içinde: Bu kundakçıyı değiştirip itfaiyeci yapabilir. Ateşli sözler, konuşmalar, Dessère'i hiç mi hiç tedirgin etmiyor; eğlence fişeklerini, felaket işareti saymak olur bu! Zaten, grevi ne zamandır bekliyor; işçiler kendileri için elverişli olan durumu kullanmak isteyecekler elbette! O, ücretleri artırıp yatıştırmaya hazır onları. Ama Michaud'nun açıkça söylediği öbür istekler? İşte onlara razı gelmiyor Dessère. İşçilerin, kendisine sanki devlet oymuş gibi bakmalarına içerliyor. O da öbürleri gibi bir işveren oysa! Viard, işçilerin deniz kenarında tatil yapmasını istiyorsa, kendi bileceği iş... Göndersin hepsini! Parasını da devlete ödetsin! Tutup toplusözleşme diye bir bela sarmasınlar başına...

"Hayır, Mösyö Michaud!" diyor. "Hayır! Bağımsızlıktan yanayım ben! Fabrikamda çalışmak isterseniz kalırsınız. Yok istemediniz; gidersiniz. Kendi bileceğiniz bir şey... Ben de istesem sizi atarım, yahut alıkoyarım. Bu da benim keyfime kalmış!"

Cumartesi günü on sekiz bin işçi fabrikada makinelerin başına gitmedi, dökümhanenin önündeki büyük avluda toplandı. Legreux hepsine sordu:

"Gerve karşı olanlar elini kaldırsın!"

Aralarında, öbürlerini grevden vazgeçirmek isteyen korkaklar da var. Evde azar işitmekten, açlıktan, yenik düşmekten korkuyorlar. Ama şimdi el kaldırsalar, korkak ve hödük damgası yiyeceklerdi. Acılı bir sessizlik kapladı avluyu. Tek bir el bile kalkmadı. Çıkış kapısına doğru gidiyorlardı ki Michaud'nun gürleyen aydınlık sesi durdurdu hepsini:

"Kardeşler, bir dakika! Bekleyin!"

Oradaki bir kamyonun üstüne çıkmıştı. Elinde bir ses borusu vardı. "Durun!" diye bağırıyordu. Avlunun dört bir yanından aynı söz yükseldi: "Durun!"

"Kardeşler, şimdi gidersek, yerimize yeni işçi bulurlar. Burada, fabrikada kalmalıyız! Bu gece, yarın! Gerekirse bir hafta, bir ay! Zafer bizim oluncaya kadar!.."

Önce, şaşkın protesto sesleri yükseldi. Michaud'nun ne demek istediğini henüz kimse anlamamıştı.

"Böyle grev mi olur?"

"Ne yiyip ne içeceğiz?"

"Başımız belaya girer, polis kovar bizi buradan!"

Michaud, hepsini susturdu yeniden:

"Komite hepimizi besleyecek. Sendika para verecek bize. Kimse kovamaz bizi buradan; onların kolu kısa, bize yetişemezler! Nöbetçiler koyacağız; tahrikçileri aramıza sokmayacağız! Bu fabrikada yöneticilik taslayanlar evlerine gitsin... Ama artık buraya giremeyecekler. Evet, doğrudur kardeşler! Kimse şimdiye kadar böyle grev görmedi... Biz göstereceğiz...

Gencecik bir tornacı vardı Michaud'nun arkadaşı: Jeannot. İşte o Jeannot, müdüriyetin bulunduğu binanın damına tırmanıp kırmızı bayrağı astı oraya.

"İşte bu bayrak yerini buldu!" diye bağırdı.

Bütün ülkeyi allak bullak eden grev böyle başladı. Halk gün boyunca rıhtıma ve fabrikanın çevresindeki yollara kümelendi. Gaz maskesi takmış, çelik başlıklı üç bin polis grevcilere saldırmaya hazır bekliyordu. Ama hükümet kararsızdı. Polis, hıncını grevci işçilerin karılarından, orada burada yakaladığı berduşlardan çıkarıyordu. Gece kadınlar, bütün engelleri aşarak fabrikaya ulaştılar. Peynir, sosis, vişne, ekmek ve şarap getirmişlerdi. Bazıları ise futbol topu, satranç tahtası, kitap ve gitarla gelmişti. Jeannot'nun anası da oğluna, kaynamış yumurta ve yastık getirmişti. Jeannot da öbür işçiler gibi kurdukları engellerin üstündeydi. Anası aşağıdan seslendi:

"Sen kaçırdın mı? Utanmıyon musun? Gel, evinde uyu!"

Jeannot mahcup ve şaşkın; gülüyordu yalnızca.

Fabrikadaki mühendisler arasında Pierre'den başkası grevcilerden yana çıkmamıştı. Bu yüzden fabrika müdürü Pierre'i çağırmış, "Ayağınızı denk alın! Dönekleri kimse sevmez," demişti. Pierre'in tepesi atmıştı adamın sözüne. "Benim babam işçiydi, mösyö!" yanıtını verdi.

Jeannot, Pierre'i aralarında görünce keyfinden yerinde duramaz oldu. Pierre, madem ki kendilerinden yana çıkmıştı... Kazanacaklardı! Jeannot, on dokuz yaşındaydı. Siperler kazıldığını, müthiş çarpışmaları ve bayrakları hayal ediyordu. Pierre de ondan farklı değildi. Pierre de çok hayal kurardı.

Gece, fabrika çevreyle ilişiği kesilmiş bir kampı andırıyordu. Her yere nöbetçiler konmuştu. Pierre ve Jeannot, büyük kapının önünde devriye dolaşıyorlardı. Pierre, kendini savaştaki bir asker gibi görüyordu. Sanki düşman biraz sonra saldıracaktı. Jeannot fısıldayarak sordu:

"Ya saldırırlarsa bize? Tabanca var mı yanında?"

"Var," dedi Pierre... "Yalnız... ateş açmak yasak... Michaud'ya sormak gerek."

O güne kadar yalnızca komünistlerin ve fabrika işçilerinin tanıdığı Michaud, lider olmuştu. Herkesin dilinde "Michaud'ya sor... Michaud böyle istedi... Michaud buna karşı..." gibi sözler dolaşıyordu.

Michaud yorgun değildi; yorulmak nedir bilmiyordu. Akşam çorbası için tencereler, kazanlar buldurdu. Bir orkestra kurdu... Kentteki grev komitesiyle sürekli işbirliği yapıyor, '*L'Humanité*' gazetesi için olayla ilgili bültenler yazıp gönderiyordu. Bir yandan, korkakları rahatlatmaya bakıyor, "Kazanacağız! Hem de nasıl!" diye moral vermeye çalışıyordu onlara. Sık sık fabrikadaki makineleri dolaşıp kontrol ediyordu. Makinelere bir zarar gelmemesi gerekliydi.

Gece çalgıcılar Enternasyonal'e başladılar. Binlerce işçi onlara katıldı. Şarkı, fabrikanın duvarlarını, dışarıda bekleyen polisleri, Seine Nehri'ni aşarak, kenar mahallelere ulaştı. Kadınlar uyumuyor, uzaklardan gelen bu dost şarkıya kulak vererek bekliyorlardı. Sabah ne getirecekti onlara? Açlığı ve sefaleti mi? Kan mı döktürecekti? Mutluluğu mu verecekti yoksa? Grevciler de uyumuyor ve bu yaz gecesinde sayıları sonsuza ulaşan yıldızlara bakarak zaferi hayal ediyorlardı.

Bir çatışmadan çekinen hükümet, daha o gece, polisi grev yerinden uzaklaştırdı. Pazar günü, halk fabrikanın kapılarına serbestçe geldi. Fakat, fabrika, yine de işgal altındaki bir kaleye benziyordu. İşçinin böyle davranışının nedeni Dessère miydi? Grevcilerin yerine yeni işçi alınır korkusu muydu? Yoksa, açlığın gölgesi mi? Kazanıncaya kadar direnmek gerekiyordu.

Pazartesi akşamı gazeteleri gören Michaud havalara uçtu: "Onlar da grev yapıyor! Hepsi grev yapıyor!" diye haykırıyordu.

Heyecandan doğru dürüst konuşamıyordu bile. '*La voie Nouvelle*' gazetesi "Seine fabrikasında başlayan basit bir grev, bütün Paris'e yayıldı," diye yazmıştı. Bütün büyük fabrikalarda grev başlamış ve on binlerce işçi çalıştıkları yerleri işgal etmişlerdi. Her gece reklam ışıklarıyla donanan büyük mağazalar grevdeydi. Satıcı kızlar grev yapıyorlar ve dışarıya çıkmıyorlardı. Lokanta ve kahvelerde garsonlar grevdeydi. En güzeli, bir bakanlığın küçük memurları greve başlamış ve bakanlığın bürolarına yerleşmişlerdi. Çıkmıyorlardı oradan. Bu umulmadık genişlikte yaygın grevi Joliot, her zamanki lafazanlığıyla şöyle anlatıyordu gazetesinde: "Halk, kendini zirveye çıkardı, Paris'in bütün işçi mahalleleri boşaldı. Sokakta kadın ve çocuklardan başka kimse yok." Ve Joliot

yazısını şairane bir deyişle bitiriyordu: "Savaş yılları geliyor insanın aklına. O zaman da erkekler, kadınlarından ve çocuklarından uzakta, cephedeydiler."

Dessère iki günlüğüne çiftliğine kapandı. Grev haberi gelir gelmez, bütün randevularını geri aldı, telefonu fişinden çıkardı. Ovidius'u okumaya koyuldu. Beklemeye başladı: Fabrikanın, grevciler tarafından işgali öylesine tutarsız ve kısa ömürlü görünüyordu ki... Sonuç çabuk alınacaktı. Ya grevcilerin öfkesi geçecek; evlerine dönecekler ya da gerçekten ayaklanacaklardı. Pazartesi günü, grevin öbür işyerlerine de yayıldığını öğrendi. Ertesi sabah Paris'e döndü. Sabah erkenden otomobili fabrikanın önündeydi. Orada gözcü olarak bekleyen genç bir işçi yolunu kesti:

"Yabancıların fabrikaya girmesi yasaktır!"

"İyi ya, ben Dessère'im; şirketin yönetim kurulu başkanıyım."

Genç işçi güldü:

"Sizi tanıyoruz," dedi. "Fakat mösyö, içeriye girdiniz mi bir daha çıkamazsınız. Ancak..."

"Ancak?"

"Ancak Mösyö Dessère isteklerimize boyun eğerse çıkabilirsiniz."

Kahkahayı koyverdiler ikisi de. Ama aslında Dessère dışarıya vurmak istemediği bir öfkenin içindeydi: Ne komedi? Ne biçim hürriyet? Evlerine girmelerine engel olunsa grevci beyler ne diyeceklerdi? Kızgınlığını gizlemeyi başardı ve deminki umursamaz gülümseyişle...

"Akıllı adamsınız... Yalnız her şeye rağmen beni içeriye bırakmanız gerekecek."

Gözcü bu konuda haber verebilmek için bir arkadaşını Michaud'nun yanına gönderdi. Ve beş dakika sonra Dessère'e şu yanıtı verdi:

"Buyrun, girin! İstediğiniz zaman serbestçe çıkabileceksiniz. Yalnız atölyelere girmek yasak... Taşkınlık yaratılmaması için böyle karar verildi."

Dessère dostça sırtına vurdu gözcünün:

"Hele şükür!" dedi. "İş çevirmeyi öğrendiniz..."

Dessère müdüriyet binasının boş odalarını bir bir dolaştı. Pe-

şinden oflaya puflaya odacı çocuk geliyor, yanından bir an bile ayrılmıyordu.

"Kimse yok mu?" diye sordu.

"Cumartesi günü hepsi gittiler. Mösyö Pierre'den başka kimse kalmadı. O sizi çok sayar ama gönlü işçilerle beraber."

"Makineleri kontrol ediyor mu?"

"Sizi çok sayar, ama o da grev yapıyor."

Dessère güldü: Yoksa Pierre de fabrikayı işgal mi etmişti?

"Bana Mösyö Pierre'i çağır," dedi çocuğa.

Genç adam gelince onu karşısına oturttu; sigara verdi:

"Rahatsız ettim sizi," dedi. "Özür dilerim. Özel bir şey sormak istiyorum; fabrikayı ele geçirdiğinize göre, niyetiniz sürekli kalmak mı yoksa geçici mi? Vaktimi ona göre kullanmak istiyorum."

"Kimsenin fabrikayı ele geçirdiği falan yok. İşçileri haklı görüyorum."

"Tuhaf. Siz buna grev mi diyorsunuz? Yok, dostum, bu şiddet kullanmaktır. Kendi çıkarlarım bozulacak diye paniğe kapıldığımı sanmayın. Fransa için endişeleniyorum. Şiddet şiddetle karşılık görür de ondan."

"'Başka insanların mutluluğu benim için değerlidir,' demiştiniz. İşte bu insanlar da daha iyi yaşamak, daha bağımsız ve mutlu olmak istiyorlar. Öyleyse..."

"Ne demiştim size? Ülkenin mutluluğu çok basit, çok önemsiz bir rastlantı yüzünden çökebilir. Zor dengede duruyoruz, demiştim. Şimdi de uçuruma sürükleniyoruz diyorum."

"Her şey size bağlı. İsteklerini kabul etseniz hemen boşaltırlar fabrikayı."

"Pazarlığa yanaşmalıyım diyorsunuz. Eyvallah demeliyim yani. Ben alışmadım buna. Karakterimde de yoktur. Beklerim daha iyi. Polis çağırmıyorum. Haklarımı gözetmesi için hükümete baskı da yapmıyorum. Neden? Çünkü oyumu Halk Cephesi'ne verdim. Ya siz ne yapıyorsunuz? Her şeyi bozuyorsunuz; Viard hükümetine reform yapacak fırsatı vermiyorsunuz."

"Tam tersine, yardım ediyoruz ona. Halk kitlelerinden kuvvet alabilir şimdi. Viard'ın bizi destekleyeceğini adım gibi biliyorum."

Dessère ihtiyar Viard'ı, evindeki tabloları, lüks mobilyaları dü-

şünerek gülümsedi. Uzlaşmaya hazır bir tavır takındı:

"Eminsiniz demek? Bu daha iyi sizin için. Şansınız açık olsun. Ha, az kalsın unutuyordum; karınız nasıl? Şimdi artık fabrikanızı terk edebilirim galiba? Hoşça kalın!"

Pierre grev komitesine Dessère'le aralarında geçen konuşmayı anlattı. Sonra Michaud'ya döndü:

"Kırk yıl düşünsem böyle davranacağını aklıma getirmezdim," dedi.

Michaud bastı kahkahayı:

"Dessère döner, dolaşır, yine Dessère'dir sonunda."

O gece grev yapan işçileri oyalamak için eğlence düzenlemeye karar verdiler. Michaud bir gün önceden Kültür Sarayı'na telefon edip yardım istemişti. Marèchal kendi tiyatrosunun oyuncularına haber saldı. Çoğu dolu olduklarını söyleyip istemediler; Jeannette hemen kabul etti, yeni ameliyattan kalkmıştı oysa.

Sahne avluya, müdüriyet binalarının önüne kuruldu. Çevre bakımsızlıktan yabanileşmiş yasemin çiçekleriyle doluydu. Ampuller çepeçevre kandillerle donatılmıştı. Çalgıcılar hazırlığa başlamışlardı. Çalgılarını akort ediyorlardı. Fabrikanın avlusu bu haliyle bayram günlerindeki kasaba meydanlarını anımsatıyordu insana.

Programda çok şey vardı. İlkin Maréchal, Rimbaud'nun 'Le dormeur du val' şiirini okudu, sözlerin tılsımı dinleyenleri etkilemişti. Derin bir sessizlik vardı şiir okunurken. Sonra bir şarkıcı kadın Ravel'den marşlar söyledi; sacdan plakların ve kırmızı bayrakların arasında gülümseyerek tekrar okudu bazı şarkıları. Amatör bir şarkıcı Maurice Chevalier'nin şarkısını, 'Paris Daima Paris'tir'i söyledi. Kalabalık da söylüyordu şarkıyı, herkes gülüyordu: Hayır, Paris eski Paris değil artık! Ve sonra sıra Jeannette'e geldi.

Jeannette ne zamandır böyle büyük bir fırsat geçirmemişti eline. Mikrofonun önünde ruhsuz sözleri papağan gibi tekrar ederek geçirdiği uzun hareketsiz aylardan sonra şimdi ilk kez eski gücüne kavuşmuş hissediyordu kendini. Fenerlerin içinde gözleri pırıl pırıl yanıyordu ve sesi insanı ağlatacak kadar etkiliydi. O sahnede bir türlü oynayamadığı 'Font-aux-Cabres' isimli oyundan bir monolog okuyordu. Bitirdiği zaman çığlıklarla kesilen bir al-

kış yağmuru teşekkür etti ona. Pierre sahnenin yanına koşup seslendi kıza:

"Gelin!"

Kızı nereye ve neden çağırdığını kendisi de bilmiyordu. Jeannette'in gözleriydi belki bunu yaptıran. Mutlu bir yorgunluk içinde gülüyordu Jeannette.

Pierre gelmişti yanına; elini sevgiyle sıkarak:

"Çok güzel söylediniz! Görüyorsunuz ya, nasıl anlıyorlar sizi. Tiyatro seyircisi değil ki bu. Hepsi yaşayan insanlar. Çok yazık, Lucien göremedi. İşi vardı herhalde?"

"Bilmem. Görmüyorum ki onu. Biz ayrıldık. Beraber değiliz artık."

Kısa bir süre Jeannette'in içini keder kapladı; kendi yalnızlığı, yeni yerleştiği otel odasındaki kimsesizlik, radyo anonslarının sıkıcı monotonluğu geldi aklına. O sırada bir şarkı yükseldi kalabalıktan; işçiler 'Biz Genç Öncüleriz' şarkısını söylüyorlardı. Binlerce kol havaya kalktı; alabildiğine güzel bir ormanın ağaçları gibi, limandaki gemi direkleri gibi dimdiktiler. Kendi gözyaşlarına ve çevrenin gürültüsüne kapılmıştı Jeannette; başka şey düşünmedi artık, o da çocuk yumruğunu kaldırdı havaya. Göğüs geçirdi. Kimseye bakmadan kapıya doğru kayboldu.

Binaların hepsi bütün gece ışık içindeydiler. Michaud nöbetçileri bir bir dolaşıyordu.

17

Aynı gece Jeannette Seine fabrikasında grevcilerin arasında kendi kişiliğini yeniden kazanırken Lucien, sözde 'Sanatçılar Kulübü' olan pis bir batakhanede kumar oynuyor ve on dört bin frank kaybediyordu. Sıcağın ve oyun hırsının etkisiyle bunalmış kumarcıların çevresinde dolandırıcılar, tefeciler, fahişeler dolanıyorlardı. Lucien cebinde kalan son bin franklık banknotu da kaybedince masada oturamadı. Soluk almakta güçlük çekecek kadar bunalmıştı. Açık pencerenin yanına gitti. Arkasından bir ses duyarak irkildi:

"Yıldızları mı seyrediyorsunuz?"

Lucien yanıt vermedi bu soruya. Pencereden bakınca tam karşısında 'Umumi Hela' görülüyor ve binanın üzerindeki ışıklı yazılarda şu söz okunuyordu: 'Gülen İnek. Peynirin en iyisi.' İçini bulandıran bir eter kokusu geliyordu burnuna. Lucien döndü ve Berger'in yılışık suratı ile burun buruna geldi: Kumarda kaybedince tutmuş herife bir borç imzalamıştı. Senedin karşılığını isteyecekti herhalde. Berger saldırgan bir tavırla:

"Babanıza haber vermek gerekecek anlaşılan," dedi.

O zaman Lucien anladı ki ne zamandır tasarladığı bir şeyi gerçekleştirmek zorundadır: Kaçmak, uzaklaşmak! Son günlerde bu rahatsızlığı bir ülserlinin midesindeki kanama gibi işlemeye başlamıştı. Onuru yüzünden kendini yiyip bitiriyordu. Ölümün varlığını çok yakında duyuyordu: Bütün sesler ona gittikçe boğuklaşarak ulaşıyor, cisimleri çevreleyen ışık siliniyor, ayaklarına yılışık bir eter kokusu yapışıyordu sanki. Bazı geceler Jeannette sanarak hiç tanımadığı bir kadının peşine takılıyor; kızın gözleri sık sık karanlığın içinden belirip kendisine bakıyormuş sanarak irkiliyor, tutkulu bir ısrarla durmadan "Suç bende değil!" sözünü tekrarlıyordu. Sanki Jeannette'in hayali yakasına yapışmış da onu azarlarmış gibi. Kızın André ile oturduğuna inanıyor ve bu yüzden ressamdan iğreniyordu. Gitmek kararı göz açıp kapayıncaya kadar yer etti kafasında ve birbenbire bir yükten kurtulduğunu, rahatladığını anladı: Ölmüş bir aşktan kaçmak, Kültür Sarayı'nın yalın kafalı ve şekilsiz insanlarından, alacaklılarından, tefecilerden kurtulmak onu iyileştiriyordu.

Ama sınır dışına gitmek için çok, çok para gerekliydi. Lucien şansını deneyecekti, gitmeye karar vermişti bir kez. Şimdi kumardan medet ummuyordu, elinde babasının yumuşaklağına ve zayıflığına sığınmaktan başka şey kalmamıştı. Babasını iyice duygulandırabilmek için nasıl davranacağını düşünüyordu. Çok ince hesaplar yaptığı halde babasının karşısında, bütün tasarladıklarını, nereden söze gireceğini bile unuttu. Nasıl geldiyse öyle girişti:

"Bahçıvanın köpeği gibi çöreklenmişsin paranın üstüne!"

Tessat bir kuşunkini andıran gözeriyle ona dik dik baktı ve umursamadı.

"Gitmek istiyorum ben. Burada benim yapacağım hiçbir şey yok. Bakarsın Amerika'da bir iş bulurum. Bunun için para gerekli bana. Hiç olmazsa elli bin frank."

Tessat esnedi; canı sıkılmıştı. Sonra birdenbire:

"Hadi," dedi. "Gel birlikte Maxim'e gidelim."

Orada bir kadınlar kalabalığının ortasına düştüler: Dört bir yan güzel yüzleri, insanı hareketsiz bırakan bedenleri, şık ve pahalı gece elbiseleriyle pahalı kokular sürünmüş kadınlarla doluydu. Tessat onların arasında kocaman gözlerinin beyazı pırıl pırıl yanan, güzel yüzlü esmer bir genç kız gördü. Kızı göstererek Lucien'in kulağına fısıldadı usulca:

"Nefis değil mi?"

Lucien başıyla onayladı babasını. Bu küçücük olay onları birbirine yaklaştırdı; yeniden arkadaş olmuşlardı. Şampanya böylesi bir yarenlik için havayı hazırlamıştı zaten. Tessat oğlunun isteğini anımsadı:

"Neden gitmek istiyorsun?" dedi. "Artık her şey senin istediğin gibi gelişiyor. Sanıyorum yakında devrim de patlak verecek."

"Hayır, bütün bu gürültü patırtı tek sonuca çıkar; kabinede değişiklik olur. Hepsi bu. Devrim yapmak için adamlar gerekli. Adam yok ki devrim olsun. Hepsini iyi tanıyorum şimdi. Komünistlere yanaştığım zaman böyle olacağını bilseydim... Başka şey umut ediyordum ben."

"Bak sen; ben de seni komünist oldu biliyordum. Tebrikler Lucien!"

"Neden seviniyorsun? Senin çevrenden, komünistlerin becerebileceğinden daha çok tiksiniyorum. Hiçbir şekilde pazarlığa da yanaşmayacağım!"

Tessat gün boyunca hasetten kavrulmuştu; bunun acısını çıkarmak için bir bardak soda içti. Sonra tatlı ve inandırıcı olmaya çalışarak:

"Otuz iki yaşındasın ama," dedi, "hâlâ bir çocuğun mantığı var sende. Ben de anarşisttim, oğlum. Ve taş çatlasa on sekiz yaşındaydım o zaman. Seninle karşılaştırırsak benimki daha kolay bağışlanır bir çocukluk."

"Yani beni suçluyorsun..."

"Yok, seni suçlamıyorum. Tam tersine. Seçimlerden sonra davranışımın 'şerefsizlik' olduğunu söyleyen sen değil misin? Bütün ailenin benim sırtımda olduğunu; anneni, Denise'i ve seni kimin beslediğini hiç düşündün mü? Böylesi saldırgan oluşunu kime borçlusun?"

Lucien güldü:

"Tabii sana borçluyum," dedi.

"Sanıyorsun ki bugün içinde yaşadığımız düzeni senden başka sevmeyen kimse yok. Kimsenin hoşuna gitmiyor aslında. Ama ne teklif ediyorsun bunun yerine? Adım gibi biliyorum; ne gelirse gelsin bugünkünden daha beter olacak. Sözüme kulak ver; insanın uyumaya alıştığı eski döşek hapishanedeki yeni döşeğin yanında cennetliktir. 'Senin çevren şöyle, senin çevren böyle,' diye eleştiriyorsun beni. Kendin de aynı çevrenin içinde yaşıyorsun ama. Sosyal eleştiri yazmakta gerçekten yetenekli çocuksun, fakat sen de içimizden biri olarak yeriyorsun bu düzeni. Komünistler seni belki alkışlayabilirler. Yalnız dikkat et; hiçbir yakınlık yok aranızda. Bunu sen de biliyorsun zaten. Bütün iş sonucu bulup çıkarmakta. Bir an önce harekete geçmelisin, tam zamanıdır."

"Takındığım tavır zaten yeteri kadar belirli."

"Daha iyi. Bizde bir adamın tuhaflık yaparak işe başlaması hoşa gider; ilk büyük savaş sırasında Laval de aşırı solcuydu; benimle konuşmak lütfunda bile bulunmazdı. Sen başka ülkelere gitmek istiyorsun. Fena fikir değil. Yalnız benim param yok. Dessère'in verdiğini de seçimlerde tükettim. Bir daha elime ne zaman büyük para geçer, kestiremiyorum. Her şeyi olduğu gibi, açıkça söylüyorum. Bak, başka bir teklif yapabilirim sana. Yazarlar diplomatlıktan, diplomatlığın verdiği rahatlıktan hoşlanırlar. İşte Claudel, Paul Morand, Jean Giraudoux gözünün önünde. Sen de biliyorsun. Böyle bir şey istersen, saniyede hallederim."

"Viard ve Blum'un temsilcisi olmak mı?"

"Neden olmasın? Düşüncelerine ihanet etmiyor ki. İstediğini yazabilirsin. Sonra... En önemlisi para sıkıntısından bir anda kurtuluyorsun."

Lucien acı, zehir dolu bir şey gırtlağını yakmış gibi suratını buruşturdu. Çok iğrenç bir şeydi bu! Hayattaki her şey iğrençti za-

ten. Suç onun muydu? Devrimin yanında olmak istemişti, onu anlamamışlardı bile. Jeannette de anlamamıştı. Lagrange ölürken ne demişti: "Lucien, üşüyorum," dememiş miydi? Hayat gerçekten çok soğuktu ve onu gerçekten utanmaz olmadıkça aşıp geçemiyordu insan. Babasından para dileneceğine, kendini durmadan aşağılanmış hissedeceğine... İyisi mi diplomat olurdu. Lucien toplum içinde önemli bir yere geldiği gün herkesten saygı görecekti. *l'Humanité*'nin kitabını yerden yere vuran kalın kafalı eleştirmeni bile ondan saygıyla söz edecekti. Ama ya mutluluk? Mutluluk yoktu ki zaten. Jeannette, André'nin kollarındaydı.

Lucien o hınçla babasına döndü:

"Tamam," dedi. "Teklifini kabul ediyorum."

"Biliyordum kabul edeceğini, çok iyi seziyordum. Benim oğlumsun çünkü! Şimdi daha iyiyim."

Tessat yüzündeki teri kâğıt peçeteyle sildi, esmer kızı işaret ederek:

"Şu yavruyu masamıza çağıralım mı?" diye sordu.

Ertesi gün Lucien odasından hiç çıkmadı. Baş ağrısından kurtulmak için sürekli aspirin aldı. Boş gözlerini perdelere dikerek öylece oturdu. Hayattan bıkmıştı. Akşam yemeğinde Tessat karısına böbürlenerek müjdeyi verdi:

"Annesi, tebrik ederim seni. Oğlun Salamank ikinci konsolosu oldu. İspanya'ya gidecek. Lucien, sana fırsat işte. Yakından görürsün devrimi. Yabancı ülkedesin, cebinde diplomatik pasaport da var; daha zevkli olur. Sonra İspanyol kızları da..."

Gözü Denise'e takılınca sustu. Lucien suratsızdı:

"Anlatacaksan çabuk anlat!" dedi.

"Viard'a telefon ettim. O da şirin görünmek istiyor bana. Ne komedi?"

Ertesi sabah Lucien, Opéra'nın önünde André'ye rastladı. Görmezlikten gelip uzaklaşmak istedi. Ama André durdurdu onu:

"Neler oluyor burada? Herkes grev yapıyor baksana. Anlatır mısın lütfen, nereye varacak bunun sonu? Sen bilirsin; anlarsın bu işlerden."

"Ben üç gün sonra İspanya'ya gidiyorum."

"Sahi mi? Orada da çok şey oluyormuş, gazetede gördüm."

Lucien ona ikinci konsolos olarak gittiğini söylemedi: Bu hıyara söyleyip de ne olacaktı? Sessizce elini uzattı. O zaman André sıkılarak sordu:

"Jeannette geliyor mu seninle?"

Lucien şaşkınlığını gizlemekte zorluk çekti. Demek Jeannette onunla beraber değildi. Bir an sevindi; hele şükür dedi içinden. Sonra tekrar keder bastırdı. Evdeki son geceyi anımsamıştı: Jeannette, oyuncak bebek, kızın boş gözleri ve yalnızlığı... Avucundaki bir kuş gibi bırakmış kaçırmıştı mutluluğunu. Kumar gibi: Kâğıdı vaktinde oynamamış, şansını harcamıştı. Dalgın gözlerle André'ye bakarak mırıldandı:

"Kusurumu bağışla. Başım ağrıyor da. Jeannette'i soruyorsun galiba. Bilmem. Gerçekten bilmiyorum ki..."

18

Breuteuil beş yaşındaki oğlunun başucundaydı. Çocuk sayıklıyordu; çok ateşlenmiş, yüzü kıpkırmızı olmuştu. Karısı ağlıyordu. Breuteuil:

"Yeter!" dedi öfkeyle. "Tanrı bize bağışlar belki."

"Kaç kez söyledim sana, soğuk duşun altına sokma diye. Terliydi zaten, koşmuştu."

"Yeter! İyileştirmeliyiz bu çocuğu."

Gece olacaktı neredeyse. Karısı onun dik ve kuru gövdesini siluet olarak görüyordu. Gözyaşları yanaklarına doğru süzülüyordu.

Breuteuil, Lorraine'de doğmuş, yoksul bir ailenin içinde büyümüştü. Sınır doğduğu kentin on iki kilometre ötesinden geçiyordu. Daha çocukken, Belford'un işgal edildiği günlerin anılarıyla beslenmiş, bilmem hangi Alman teğmenin yaptığı eziyet, kaybedilen toprakların acısı onun çocuk kafasına çakılmıştı. Almanlardan intikam almak gerektiğine inanmıştı. Yeni bir dine inanırcasına hem de. Büyük savaş sırasında iki kez yaralanmıştı. Metz kentine ilk giren Fransız birliğinde o da vardı. Halası kentte Fransız bayrağını görünce düşüp bayılmıştı heyecandan. Oysa Breuteuil'de çok az şey Fransız karakterini taşırdı. Şakadan, aşırı heye-

canlardan tiksinir, hiç şarap içmezdi. Temizlik konusunda manyaklığa varacak kadar titizdi.

Kuru ve ukala bir adamdı. Paris salonlarına yolunu şaşırıp da rastlantıyla gelmiş bir Almana benzerdi. Tessat gibi oynak ve kurt adamlarla karşılaştığı için politika yumuşatmıştı onu biraz. Breuteuil aslında Meclis'teki öbür milletvekillerini küçümserdi. Subaylardan, din bilginlerinden, eski aristokratlardan dostlar edinmişti kendine. Savaştan sonra hemşerisi Poincaré'nin, 'Fransa'nın yeniden doğuşu' formülüne inanmıştı. Oysa yıllar hiçbir değişiklik getirmeden tükenip gidiyordu. Bugün o çağ bile yitirilmiş bir cennet gibi geliyordu ona. Leon Blum, Pierre Cot ve Viard Fransa'yı nereye sürüklüyorlardı? İki yıl önce Breuteuil bir hükümet darbesinin kurtuluş yolu olabileceğine inanmıştı. 'Mussolini'nin Roma'ya yürüyüşü' İtalya'yı kurtarmamış mıydı? Hitler gittikçe yayılan Marksizm yarasını kızgın demirle öldürüyordu. Breuteuil gizli bir örgüt kurdu. Bu örgüte bağlı her birlikte elli adam vardı. Bunlara 'Haçlılar', şeflerine de 'Şövalye' deniyordu. Her cins adam geliyordu Breuteuil'in örgütüne: Serüven heveslileri, gericiler, hayatı kumar olarak görenler, o güne dek bir baltaya sap olamayıp da dünyaya hınçla bakanlar... Zenginler onu kendilerini korumaya yarayan bir maşa olarak görüyorlar, küçük esnaf onun sayesinde rahata ereceğini umut ediyordu. Herkes onu kullanarak avantaj sahibi olmayı kuruyordu kısacası.

'Haçlılar' arasında her cinsi vardı. Örneğin Versailles lokantasının şef garsonu hiyerarşi düşkünü olduğu için katılmıştı örgüte. Onun gözünde hayat şaraplardan, kadehlerden, garsonlarla sarhoşlardan başka bir şey değildi. Floriot ırkçıydı; Yahudilerin ekmeğine ortak çıktıklarına inanıyor ve bu yüzden nefret ediyordu onlardan. Breuteuil, Fransa'yı Rothschildlerden ve Yahudi asıllı doktorlardan temizleyeceğini söylediği için Breuteuil'in peşinden gidiyordu. Büyük un fabrikatörü Bombard'ın oğlu Fransa'ya eski gücünü ve prestijini kazandırmak, kendisi de büyükelçi olmak istiyordu. İkinci bürodan zimmet suçundan kovulan Dinet masonların kurbanı olduğunu söylüyor, Millet Meclisi'ni dağıtıp Herriot'yu asmak istiyordu. Bir hara sahibi olan, elinde kırbaç dolaştırmayı ve melez kızları seven Grimaud için 'Haçlı' örgütüne gir-

mek erkeklik gösterisiydi. Fayans ve porselen satan bir mağazanın sahibi Godet ise komünistlerin işine ve parasına el koymalarından korkuyor, günün birinde gelip malını yağma edeceklerini sanıyordu. Geniş omuzlu, kırmızı yüzlü bir adamdı. Her sabah sürekli jimnastik yaparak gelecekteki kavgalara hazırlıyordu kendini. Aubry metroda memurdu. Dünya yüzünde görülmemiş çirkinlikte bir yaratıktı. Vaktiyle sevdiği bir genç kızın ona çok eziyet ettiği söylenirdi. Her şeyden nefret eder, yalnızca Breuteuil'in yanında yüzü gülerdi. Onun dünyayı düzelteceğine inanırdı. 'Haçlılar'ın arasında çok sayıda polis vardı. Haçlı birliklerinin varlığını Emniyet Müdürlüğü de biliyor ve göz yumuyordu. Breuteuil örgütünü kamufle etmek için spor ve dostluk dernekleri kuruyor, toplantılar düzenliyordu. Bu da para isteyen bir işti. Breuteuil defalarca büyük kapitalistlere başvurmuş, hep eli boş dönmüştü. Onlara, yalnızca propaganda işlerinden bahsetmiyor, alacakları parayla silahlanacaklarını da anlatıyordu. Bu dobralığı kapitalistleri korkutuyordu. Son haftaların olayları Breuteuil'i yine aranan adam yapmıştı. Tröstleri yönetenler üst üste patlayan grevler karşısında ürkmüşlerdi. Artık hükümete yaptıkları baskı bile istedikleri sonucu vermiyordu. Şimdi hepsi Breuteuil'den medet umuyorlardı.

Hasta çocuğun başında haç çıkardı Breuteuil. Sonra kalktı 'L'Amicale des Messinis' adlı örgüte gitti. Orada General Picard ile buluşacaktı. Büyük caddelerde bütün dükkânların vitrinleri aydınlanmıştı. Oralarda bile grevcilerin sloganları yazılıydı. Yazıların çevresine kırmızı kurdeleler bağlanmıştı. Bazı mağazaların önünde genç kızlar ellerinde bağış kutularıyla bekliyorlardı: Grevcilerin çocukları için yardım toplanıyordu. Bazı yayalar bunu görünce kaşlarını çatıp adımlarını sıklaştırıyorlardı. Bazıları kızların elindeki kumbaraya para atıyorlardı. Önünden geçtiği bir genç kız kendisine kumbarayı uzatınca Breuteuil durdu; sert bir sesle:

"Hanyayı konyayı çalışma kamplarında öğreneceksiniz!" dedi.

General Picard, Breuteuil'i bekliyordu. General altmış yaşlarında, zayıfça, bacakları çarpık bir süvariydi. Göğsü madalya doluydu. Kendini beğenmiş bir gülüşü vardı. Herkesi küçümserdi: Daladier'yi, Gamelin'i, İngiltere Kralı'nı ve karısını, tiyatroları,

gazeteleri, seçimleri... Ama Breuteuil'i çok sayardı, onun Fransa'yı ve orduyu kurtarabilecek tek adam olduğuna inanırdı.

Breuteuil sordu:

"Orduda durum nasıl?"

"Bir yığın budala; üstelik hain hepsi. Blum kendilerini saf dışı edecek diye ödleri patlıyor."

"Askerin morali?"

"Berbat. Komünistler fena çalışıyor. Ordu olsa olsa tarafsız kalır bu durumda. Kolonilerdeki birlikler için durum farklı tabi. Tunus'taki iki alayı buraya, Vincennes garnizonuna getirmeyi başardım ben."

"O iki alaydan başkası bizi desteklemezse bir şey yapamayız. Demek ki hareketi 'Haçlılar' yapacak. İki seçenek var şimdi: Ya bize silah vereceksiniz ya da biz verelim diyenler var, onlardan alacağız."

"Kim?"

Breuteuil generale baktı ve bozuk bir sesle yanıt verdi:

"Kim verecek? Bu önemli değil; ne verecekler? O önemli. Altmış bin tüfek, dört yüz mitralyöz ve cephane. Hepsi Düsseldorf'tan gelecek. Kendi programımızın dışında olan bir fedakarlık yapmayacağız hem. Yani içeride düzeni, dışarıda barışı sağlayacağız."

Bir an durakladıktan sonra Picard ne düşündüğünü söyledi:

"Fena sayılmaz! Kendi payıma böyle bir iş için otomatik tüfekleri daha uygun görürüm. Ama siz alın silahları. Ben de depolardan aşırırım, olur."

"Önce hükümete duyulan güveni sarsmalıyız. Demek ki bölge bölge harekete geçeceğiz. Viard işçilerin fabrikaları işgalini yasaya uygun göstermek istiyor. Bu işe mutlaka kan karıştırmalıyız."

İkisinin konuşması uzun sürdü. Ölgün bir ışığın aydınlattığı yan odada Grinet, esnemekten yorulduğu zamanlar yaptığı gibi tırnaklarını düzelterek Breuteuil'i bekledi. Kültür Sarayı'ndaki büyük kargaşalığı çıkaran bu adam Breuteuil'e çok sadıktı, körü körüne inanıyordu ona. Kimsesiz, sipsivri bir adamdı Grinet. Kent kent dolaşarak ortopedi araçları satan, eski ve tersyüz edilmiş elbisesine uygun bir kravat seçebilmek için saatlerce düşünen,

her Tanrının günü kendisini sevecek güzel kadın avına çıkan isterik bir çığırtkandı. Birinci 'Haçlı' birliğinin şefiydi. Girişilecek ilk saldırı için Breuteuil onu seçmişti.

"Yarından sonra, sabah altıda, 'Haçlılar' Seine fabrikasının önünde bulunacaklar. İş aramaya gelmiş gibi yapacaklar. Bilhassa dikkati çekmemelisiniz. Nöbetçilerle hırlaşın. Onları tahrik edin. Onlar ateş etmezlerse önce siz ateş edin. Polisin o civarda, yakında olması için her şeyi hazırlayacağım. Müthiş bir kavga kopmalı, anladın mı? Hıristiyan İşçiler Sendikası'ndan bütün 'Haçlılar'a sendika kartı alacağım. İşin şeklini kimse bilmemeli. Seni seçtim; çocuğun yok çünkü."

"Bana güvenin, şef..."

Grinet kalkmıştı, gitmek üzereyken Breuteuil onu durdurdu. Heyecanlı sarıldı.

"Teşekkür ederim," dedi.

Breuteuil evine döndüğünde vakit geceyarısını geçmiş saat iki olmuştu. Karısı çocuğun durumunu haber verdi ona:

"Zatürree."

Breuteuil sabaha kadar hasta oğlunun başında bekledi. Sonra bütün gün çalıştı. Dessère'i görmek ve ondan fabrikanın işçi aradığını ilan etmesini istiyordu. Bunu başaramadı. Çünkü Dessère kimseyle görüşmüyor, işçiler tahrik edilmesin istiyordu. Breuteuil polis müdürünü kendi tarafına çekmeyi başardı. Polisin fabrikanın yakınında rıhtımda beklemesini ve bir çatışma olursa işe karışmasını kararlaştırdılar. O gece Breuteuil sadık adamı Grinet ile son bir kez daha konuşup hareketi en küçük ayrıntılarına kadar planladı. Sonra geceyi tekrar çocuğunun başında geçirdi. Doktor hiç umut kalmadığını söylemişti ama Breuteuil, Tanrıya inanıyordu. Sabaha kadar bir dua mırıldandı durdu.

Güneşli ve güzel bir yaz sabahıydı; kuşlar bahçelerde ötüşüp duruyorlardı. Kentin gürültüsü onların sesini henüz boğmamıştı. Ara sıra bir sebze kamyonu geçiyordu. Ekmekçi kadınlar ekmeğin sepetten taşıp insanı keyiflendiren sıcak ve cömert kokusunu evlere taşıyorlardı. Evlerin üst katlarında camlar ılık ve pembe ışıklarla donanmışlardı.

'Haçlılar' teker teker geldiler Javel Köprüsü'ne. Grinet orada

yoklama yaptı: Dört tanesi gelmemişti. Küçük gruplara bölündüler ve farklı yollardan fabrikaya yürüdüler.

Fabrikada grevin on birinci günü sessiz başlamıştı. Ekipler nöbet değişiyor, o gece uyumuş olan Michaud kalkmış yüzünü sabunlamış, yıkanıyordu. Büyük kapının yanında Jeannot şarkı mırıldanıyordu. Pierre henüz kalkmıştı. Bir parça ekmeği kemirirken Verlaine'in aklına takılan bir şiirini düşünüyordu: 'Sabahın soluk yıldızı, sen gitmeden...' Güneş yükselmişti. Yaşlı işçilerden bazıları bozuk bozuk düşünüyorlardı: "Bugün on birinci gün. Ne zaman bitecek?" Kimisi de hükümetin fabrikayı zor kullanarak boşalttıracağını söylüyor; Michaud gülümseyerek bunun masal olduğu yanıtını veriyordu.

"Jeannot, Mistinguette nasıl iniyor merdivenden, göster bakalım?"

Jeannot güzel görünmeye çalışan yaşlı bir kokonayı taklit edip pantolonunu bir eteklik gibi büzerek yangın merdiveninden inmeye başladı. Birden durdu ve haykırdı:

"Kim var orada?"

Kapının önünde adamlar birikmişlerdi.

"Açın!"

"Biz çalışmaya geldik, pis herifler! Boşaltın fabrikayı!"

"Kızıl köpekler!"

Jeannot da lafın altında kalmıyor, sürekli veriştiriyordu: "Sersemler! Faşistler! Gelin... Gelin de sizi bir güzel ıslatalım!"

Bütün işçiler bağırmaya başladılar; sözler anlaşılmıyordu artık. Hele Grinet iyice azgındı. İşçilere doğru koşup küfür ediyordu. O anda yüzündeki bütün adaleler birbirine geçiyor, bir saralıdan farkı kalmıyordu. Michaud oradan oraya gidiyor, arkadaşlarını yatıştırmaya çalışıyordu. Ama boşuna uğraşıyordu. Faşistlerin azgınlığı işçileri çileden çıkarmıştı.

Michaud zaten günlerden beri bu saldırıyı bekliyordu; kapıların gerisine itfaiyecileri yerleştirmişti. Fakat önemli olan her türlü çatışmayı önlemekti. Hele Grinet'yi ve peşindeki kırk küsür serseriyi görünce güldü: Kolaydı bunları susturmak. Öbür işçiler de yatışmıştı. 'Haçlılar' yırtınıyorlar, işçiler ise küfürleri pek umursa-

madan, hatta dalga geçerek yanıt veriyorlardı. Hele Jeannot, Grinet'yle çok dalga geçmeye başlamıştı:

"Bakın arkadaşlar, şu ördek müsveddesine bakın! Makarnacıya bakın!" diye bağırıyordu.

Bir el ateş edildi o sırada, Jeannot olduğu yerde sendeledi. Michaud tabancasını çekmiş olan Pierre'i bileğinden yakaladı. Oradaki kalabalığın uğultusunu bastıran bir sesle haykırdı:

"Ateş etmeyin! Pompaları çalıştırın! Su sıkın!"

İtfaiyeciler oradan oraya kaçan 'Haçlılar'ı ıslatıyorlardı. Kapının önünde ıslandığına aldırmadan kuduz bir köpek gibi bağıran Grinet kalmıştı yalnızca. Polisler göründü birden. Onları gören Grinet bir anda yok oldu.

Michaud, Jeannot'nun üzerine eğilmişti. Jeannot'nun yüzü gülüyordu. Çevresi, üstü başı kan içindeydi. Bu hayat dolu çocuğun ölümüne inanamıyordu. Doğruldu:

"Onu öldürdüler," dedi.

Öbürlerine baktı: Belki "Hayır!" derler umuduyla baktı. İşçiler kasketleri ellerinde Jeannot'nun çevresine toplanmışlardı. Michaud bulanık bir sis tabakasının gerisinden görür gibi, Pierre'in acı içinde kıvranan yüzünü fark etti.

Grinet nehre doğru kaçtı ve köprünün altına saklandı. Soğuktan ve sıkıntıdan tir tir titriyordu. Oradaki bir berduş halini beğenmeyip sordu:

"Suya mı düştün yoksa?" dedi.

Grinet berduşun arkasından tükürdü. Uzun süre güneşlenip üstünü başını kuruttu. Böyle sırılsıklam kente giremeyeceğini biliyordu. Önce berbere gitti. Sakalını kestirdi. Kolonya döküdü üstüne. Saçlarını düzelttirdi. Makasın tıkırtısını, kokulu bir bahçede ağustosböceklerinin ötüşüne benzetti. Henüz sersemliğini atamamıştı üzerinden. Bilgi vermek üzere, Breuteuil'in yanına girdiğinde saat on birdi. Onu çalışma odasına aldılar: Breuteuil duvardaki Haç'ın önünde diz çökmüş dua ediyordu; çocuğu ölmüştü. Grinet'yi görünce ayağa kalktı:

"Ölen var mı?" dedi.

"Ben içlerinden birini vurdum."

"Bizden ölen yok mu?"

"Yok. Üstümüze su sıktılar. Biz de dağıldık."

"Kimse ölmedi demek. İyi halt ettiniz. Her şeye yeniden başlamak gerekiyor."

Grinet anlamamıştı. Şaşkın şaşkın Breuteuil'e baktı.

"Şövalye olarak 'Haçlılar'ın hayatından sorumluyum," dedi.

"Sen Şövalye değil, budala bir hayvansın!"

Breuteuil dönüp haçın önünde tekrar diz çökmüştü. Grinet sessizce çıktı. Dışarıda bir hizmetçi ağlıyordu. Grinet kadının yanında durdu:

"Patronunuz büyük adam. Bana gelince. Ben galiba hapı yuttum!"

19

Jeannot'nun öldürülmesi olayı basında büyük tepkilere yol açtı. Solcu gazeteler Breuteuil'i suçladılar ve gizli faşist kuruluşlara karşı sert tedbirler alınmasını istediler. Sağcı gazeteler Jeannot'yu komünistlerin öldürdüğünü yazdılar. Neden olarak da grevin durdurulmasını Jeannot'nun istediğini yazdılar. '*Le Matin*' gazetesi, "Komünistlerin harcadığı talihsiz delikanlı, annesine tapardı," gibisinden sözlerle dolu melodram bir yazı yazdı. Yalnızca Joliot'nun gazetesi kanlı olaya çok az yer ayırmıştı. "Suçlu kim olursa olsun şiddeti lanetliyoruz; bütün Fransızları barış içinde yaşamaya çağırıyoruz," diyordu. Şairane sözdü bu, ama hiçbir şey söylemiyordu.

İki gün sonra olay Meclis'e getirildi. Önergeyi Breuteuil vermişti. Karışıklık çıkması beklendiği için dinleyici locaları hınca hınç dolmuştu. Oturum açılmadan, salonda müthiş bir uğultu vardı: Milletvekilleri daha şimdiden tartışmaya başlamışlardı. Başkan Herriot, cetveliyle kürsüye sık sık vuruyor ve bu haliyle öğrencilerine sinirlenen bir öğretmene benziyordu. Sonunda dayanamayıp çanı çalmaya başladı ve gür sesiyle bağırdı:

"Susun!"

Kısa bir sessizlik oldu. Fakat Breuteuil kürsüye gelirken solcu milletvekillerinin oturduğu taraftan büyük bir gürültü yükseldi:

"Katil!" diye bağırıyorlardı.

Milletvekilleri sıra kapaklarını vuruyor, büyük bir çatışma çıkmasından korkan idare amirleri endişeli endişeli dolaşıyorlardı. Herriot çok güçlük çekecekti anlaşılan.

Neden sonra gürültü biraz yatıştı da Breuteuil konuşabildi:

"Bana katil diyenler kim? Günahsız ve saf bir işçiyi kendi elleriyle öldürenler, kanla boğanlar kimler? Komünistler değil mi?"

Kopan gürültü onun sesini bir anda bastırdı. Breuteuil konuşmaya devam ediyor, fakat sözleri anlaşılmıyordu. Tek tek kelimeler anlışılıyordu: "Zavallı bir anne... Anarşi hüküm sürerse... Blum'un başarısızlığı... Suç ortağı Viard..."

Hükümet sıralarında oturan Viard dalgın ve umursamaz bir rahatlık içinde önündeki kâğıda gemi resimleri çiziyordu. Breuteuil'in ne kendisi, ne söyledikleri korkutmuyordu onu: Meclis çoğunluğuna beceriksiz bir saldırıydı herifinki. Viard başka şeyi, grevi nasıl durduracağını düşünüyordu. Bazı radikaller daha şimdiden homurdanmaya başlamışlardı. İşçiler direniyor, patronlar da taviz vermeye yanaşmıyorlardı. Alkışlar ıslık seslerine karıştı yine: Breuteuil kâğıtları toplayarak kürsüden iniyordu.

Bir gün önce sosyalistler hükümet adına radikal bir sözcünün konuşmasını uygun görmüşlerdi. Daha akıllıca olacaktı böylesi. Başkan, Tessat'ya söz verince sosyalistler toplu olarak alkışladılar onu. Sağcılar susmuştu. Tessat konuşmasına başlayınca sesler kesildi: Jeannot'nun ölümüne ne kadar çok üzülmeleri gerektiğini anlattı, ülkeyi iç savaşa sürüklemek isteyenleri lanetledi, Verdun'ü savunanları göklere çıkardı ve Victor Hugo'dan pasajlar okudu. Herkes şaşırmıştı; milletvekilleri birbirlerine bakıyordu. Tessat birden Viard'dan tarafa döndü:

"Fabrikaların işgaline göz yummakla hükümet şiddet hareketlerini haklı çıkarıyor. Bunu üzülerek görüyorum. Ve sosyal adalete inanmış bir Halk Cephesi milletvekili olarak burada söylüyorum."

Öylesine beklenmedik bir şeydi ki Tessat'nın dönekliği, kimse toparlanıp da bir söz edemedi. İlk ayılan Breuteuil oldu; ayağa fırladı. Hem alkışlıyor, hem "Bravo!" diye bağırıyordu. O zaman bir gürültü koptu salonda. Bütün sağcılar ve radikallerin yarısı alkışlıyorlardı artık. Herriot bu grubu yatıştırmak için boşu boşuna

uğraştı. Beceremedi tabii: Alkışlayanlar avuçlarını birbirine vururken yenilgiye duydukları öfkeyi, Halk Cephesi'ne olan düşmanlıklarını, son haftalarda çektikleri korkuyu kusuyorlardı. Radikallerden yarıya yakın bir kısmını alkışlarken görmek Viard'ı haklı bir endişeye sürükledi. Şimdi Halk Cephesi'nin geleceği ne olacaktı? Gerçi Tessat sözü dolaştırıp bu sefer de hükümete güvenmek gerektiğini söylüyordu. Ama herkes gönül almak için böyle davrandığını gayet iyi anlamıştı.

Tessat'dan sonra kürsüye bir komünist milletvekili geldi. Yüzü mavi çizgilerle kaplı Kuzeyli bir maden işçisiydi.

"Hükümetin faşist katillere kesin biçimde engel olmasını şart koşuyoruz," dedi. "Milletvekili Breuteuil'in gizli ve kirli dolaplar çevirmesine engel olmalıyız..."

Bu söz üzerine sağcılar sataşmaya başladılar ona. Breuteuil salondan çıktı. Ama taraftarları tam bir saat bağırıp çağırdılar. Sosyalistler olup bitene yabancıymış gibi hareketsiz kalıyorlardı: Komünistlerin sözlerini pek aşırı bulmuş olmalılardı. Sonunda Herriot şapkasını alıp çıktı; oturum kapanmıştı.

Milletvekilleri de dinlenmeye avluya çıkan okul çocukları gibi birer birer koridorlara ve büfeye dağıldılar.

Radikallerin Meclis Grubu toplandı. Bazı milletvekilleri Tessat'nın yaptığı konuşmayı onaylıyordu; kimisi de "Ülkenin bize bağladığı umut boşa çıktı," diyor ve Halk Cephesi'nin arasına ilk anlaşmazlık zehrinin sızdığını, sağcı komploların başarı kazandığını ekliyordu. Tessat boynunu bükerek karşılık veriyordu: "Halk Cephesi'ni ve partiyi kurtarmak istedim." Uzun tartışmalardan sonra radikaller gelecekteki tutumları konusunda sosyalistlerle anlaşmaya karar verdiler. Bu arada işçilerin fabrikalardan çıkarılmasını uygun karşılayacaklarını da söyleyeceklerdi. Sosyalistler hemen yanıt vermedi: Viard, Dessère'in ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu. Herriot dinleyicileri hayal kırıklığına uğratan bir teklif yaptı: Breuteuil tarafından verilen önergenin gece oturumunda tartışılmasını, şimdi ise salgın hayvan hastalıklarıyla ilgili bir yasa tasarısının görüşülmesini istedi. Bunun üzerine Breuteuil oturduğu yerden bağırdı:

"Radikal beyler korkuyor, Mösyö Viard ise Moskova'dan direktif bekliyor!"

Bir sosyalist fırladığı gibi Breuteuil'in üzerine atıldı. O da sosyaliste saldırınca ortalık karıştı. İdare amirlerinden biri duvarın köşesine sıkışıp kalmıştı. Başkan çan çalıp duruyordu. Ortalık yatışınca milletvekilleri büfeye gittiler; susamışlardı. Otuz kadarı oturumu izlemek için salonda kaldılar. Raportör monoton sesiyle kanun tasarısını okuyadursun, onlar gazetelere göz atıyor ya da seçmenlerine mektup yazıyorlardı.

Viard, Dessère'i görmeye çok isteksiz gitti. Bir bakan olarak daha düne gelinceye kadar Breuteuil'in çetesini desteklediği bilinen bir kapitalistin ayağına gidip fikrini almak onuruna dokunuyordu. Fakat başka çaresi yoktu. Grevler durmak şöyle dursun dalgalar halinde dört bir yana yayılıyordu. Sanki bütün Fransa grev yapıyordu. Paris'te başlayan hareket ülkenin öbür bölgelerine sıçramıştı. Otobüsler çalışmıyor, gemiler limanlarda demir atmış, öylece duruyordu. Her gün beklenmedik, yeni bir grev olayı karşılarına çıkıyordu: Aktörler bir tiyatroyu işgal ediyor, gişeler kapanıyor, mezarcılar bile çalışmayı reddediyordu. Buna karşılık işverenler de direniyor; hatta bazıları "bize göre hava hoş. Her şey batsın, daha iyi," diyorlardı. Ülkede hayat felce uğramıştı. Dessère kapitalizmin en önemli temsilcisiydi. Onunla anlaşmak, paylaşılacak koz varsa onunla paylaşmak gerekiyordu.

Dessère merakla sordu:

"Nasılsınız?"

"Teşekkürler. Çok yorgunum."

"Anlıyorum. Böyle bir grevi yönetmek..."

"Sizin kadar üzülüyoruz biz de. Bu konuyu konuşmaya geldim. Siz ne diyorsunuz? Söyleyin bana."

"Aziz dostum, siz bir bakansınız. Ben de basit bir işadamı. Emirlerinizi bekliyorum."

Viard çekip gitmek istedi bir an. Sorumlu kişi olduğunu düşündü ve vazgeçti. Onurunun kırılmış olmasına göz yumarak şirin görünmeye çalıştı:

"Neden böyle iğneli sözler söylüyorsunuz, anlamıyorum?" dedi.

"Yok, iğneli konuşmuyorum. Kendimi savunuyorum. Siz kendiniz karar verin: Grevcilere karşı sert davranmanızı istesem ileride diyeceksiniz ki 'Savaş ve kargaşalık isteyen iki yüz aile ülkeyi cen-

net yapmamıza engel oldular.' Bekliyorum onun için. Belki gerçekten sihirbazlığınız vardır; her şeyi düzeltirsiniz. Belki de tam tersi olur. O zaman işçiler de hiçbir şeyi değiştirmediğinizi, değiştiremeyeceğinizi görecekler. Benim sözüm yok; işi zamana bırakıyorum."

"Nasıl olur? Tessat bugün işçilerin fabrikalardan atılmasını istedi."

"Dostumuz Tessat hep öyle ateşlidir. Ben beklemeyi uygun görüyorum. Polis önlemleri alınmasına karşı değilim. Yalnız her şey vaktinde yapılmalı. Marguet'nin tablosunu nasıl buluyorsunuz? Sizinki kadar güzel değil ama şu yeşiller..."

Dessère konuşmayı ısrarla resim konusuna döküyordu. Oysa Viard resim konuşacak halde değildi. İzin isteyip ayrıldı.

Ne yapmalı? Dessère karışık bir oyun oynuyor. Hükümet eden çoğunluğu bölmek istiyor açıkça. Şimdi radikallerin yarısı Tessat'yı destekliyorlar. Öyleyse? Fabrikaları boşalttırmalı mı? O zaman da işçiler komünistlerin peşinden gidecekler. Bu devrim demektir. Pis bir oyun: İki şekilde de kazanmıyorsun. Viard uzun süre kıvrandı durdu. Yorgunluğu onu bekleyişe itiyordu. Beklemek... Çocukluğundan beri sıcak ve yakın bir dost gibiydi. Ömrü boyunca beklememiş miydi Viard? Seçimlerde kazanacağı günü, uygar ilerleyişin zaferini, büyük ve genel barışı beklemişti. Özel hayatında da mutluluğu, şan alacağı ve gönül rahatlığıyla dinleneceği günleri beklemişti hep. Dessère her şeyi zamanın akışına bırakmakta haklıydı. Beklemek gerekiyordu! Herkesin aklı başına gelecekti. Önemli olan gereksiz davranışlardan kaçınmaktı bugün...

Gece oturumundan önce Viard'a gizli polisin bir raporunu getirdiler. Raporda grevcilerin ikiye bölünmek üzere oldukları yazılıydı. İşçi çoğunluğu grevin durdurulmasından yanaydı. Seine fabrikasında uzlaşma taraftarları gittikçe çoğalıyordu. Viard gülümsedi. Grevin kesin bir başarısızlıkla bitmesi sağcı radikallerin eline büyük bir koz verecekti. Buna engel olmak gerekiyordu. Ama işin ucunda Dessère bile uzlaşmaya hazır görünüyordu. Pazarlıkla bir anlaşmaya varılabilirdi. "Zaman bize çalışıyor," diye mırıldandı.

Geceki oturumda radikaller diş geçiremedi. Hükümet önergeyi Viard'ın ağzından iki yönlü bir açıklamayla yanıtladı: "Hem işçilerin çıkarlarını savunmak, hem kanunlara saygı gösterilmesini

sağlamak zorundayız," deniyordu. Sağcılar protesto ettiler. Sosyalistler alkışladı. Radikaller susuyordu. Tessat oturduğu yerden bağırdı:

"Fabrikaları boşalttırmazsanız halk oyu sizi silip süpürecektir!"

Sıra kapakları vuruldu yeniden... Bol bol bağrıştılar milletvekilleri. Viard'ın yüzüne kederli bir gülümseyiş gelip yerleşmişti; bıkmıştı Viard...

Tessat günün adamı olmuştu, onu tebrik ediyorlar ve Mirabeau'ya, Lafayette'e, Gambetta'ya benzetiyorlardı. Gündüz oturumunda yaptığı konuşmanın sarhoşluğu içindeydi daha; onun tadını çıkarıyordu. Kendini büyük bir halk adamı ve özgürlüğün koruyucusu olarak görüyordu. "Yokuşu tırmanıyorum," diyordu.

Evine döndüğünde bitkin fakat mutluydu. Karısı her zamanki gibi yatakta kendisine sıcak su banyosu yaptırıyordu. Lucien evde yoktu: Paris'teki son zamparalığına çıkmıştı. Tessat başarısını mutlaka anlatmak istiyordu. Kızının, Denise'in odasına girdi.

Ona Meclis'teki konuşmasını, mimiklerle bir aktör gibi oynayarak, alkışlara varıncaya dek anlattı.

Öylesine dalmıştı ki, Denise'e bakmıyordu bile: Denise allak bullak olmuştu. Son günlerde babası üzerine çok düşünmüştü. Daha bu kış politikadan hiç anlamadığı günlerde babasının sıkıcı ama şerefli işler yaptığını düşünürdü. Artık toplantılara gitmeye, gazeteleri başka bir gözle okumaya başlamıştı. Babasının yemek sofrasındaki konuşmaları dayanılmaz bir işkence olmuştu bu yüzden. Her geçen gün biraz daha iyi anlıyordu ki babası pis ve pazarlıkçı bir politikacıdır.

Paris'in o günlerdeki havası Denise'i çepeçevre sarmıştı. Michaud'nun Seine fabrikasındaki grevcilerin başında olduğunu gazetelerden öğrenmişti. Genç adama sonsuz güveni vardı. Zaten grevi eşitlik uğrunda girişilmiş bir savaş olarak kabul ediyordu. Jeannot'nun öldürüldüğünü okuyunca, Michaud'nun sözünü anımsadı: Sözler ve davranışlar inançla gerçeklik kazanır, demişti. Denise ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Utangaç bir kızdı. Büyük sözlerden, jestlerden çekiniyordu. Ah! Geçmişte yaşadığı hayatı şöyle bir silkeleyişle kaldırıp atabilse... Michaud'ya akıl danışmak

istiyordu. Ama şimdi Michaud'nun işi başından aşkın... Babası da kalkmış vır vır ediyor, yaptığını marifetmiş gibi anlatıyordu ona. Birden susturdu onu:

"Yeter!" dedi.

Tessat şaşkınlıkla baktı kızına: Denise'e ne olmuştu? Denise ayaktaydı. Uzun ve ince görünüyordu. Sert ve ciddi bir güzelliği vardı. Öfkeli gözlerini babasına dikmişti.

"Neyin var senin?" dedi Tessat.

"Artık dinleyemem seni! Üzülmeni istemiyorum, ama çok kötü şeyler söylüyorsun. Ben de senin gibiyim belki. Fakat başka türlü yaşamalıyız; kötü bizimki! İşkence bu!"

Odadan çıktı. Tessat, öfkeyle karısının yanına girdi:

"Kızın da senin gibi," dedi. "Bu sizin illetli dindarlığınız! Cennet... cehennem... şeytan götürsün!"

"Alay etmek kötüdür, Paul."

"Alay mı ediyorum? Hepiniz çıldırdınız siz. Özgür düşünceli bir adamım ben. Cehenneme giderim daha iyi."

Tessat soluğu Paulette'in yanında aldı. Kadın onu yatıştırmak için boş yere uğraştı:

"Benim küçük bebeğim! Sarıl bana!" diyordu.

Kılı bile kıpırdamıyordu Tessat'nın ve söyleniyordu sürekli:

"Hepsini şeytan götürsün."

20

Jeannot'nun annesi Clémence Duval, geçimsiz görünürdü, ama çok iyi bir kadındı aslında; romatizmalı elleri, sarılığını yitirip grileşmeye yüz tutmuş saçları, ışıl ışıl yanan gözleriyle, gençliğinde güzel olduğunu gösteren bir havası vardı. Ev işleri görüyordu. Bekar odalarını derleyip toplar, yerleri siler süpürür, bazen sökük diker, bazen de çamaşır yıkardı. Hayatını böyle kazanıyordu. Eskiden daha da güç şartlar altında yaşamıştı. Savaşın bitimine yakın kocası ölmüş, Clémence kucağında iki çocukla ortada kalmıştı. Bir binanın yedinci katındaki daracık odada, ufacık sobasıyla büyükannesinden yadigar karyola arasında ne zor günler

geçirmişti. Gün olur bir kova kömür almaya parası olmaz; çocuklar tir tir titrerlerdi. Kimi zaman Jeannot'ya yeni çamaşır, Annette için ders kitabı almak gerekirdi. Bütün güçlüklere rağmen Clémence, ikisini de yetiştirmiş, büyütmüştü. Annette bir elektrikçi ile evlenmişti. Lyon'da oturuyordu şimdi. Jeannot da, Seine fabrikasında çalışıyordu. Büyük bir şanstı bu! İşe ilk gideceği gün Clémence, oğlunun eline bir şişe şarap tutuşturmuştu. Paris'in kenar mahallelerinde Jeannot yaşındaki genç insanlar iş bulmak umuduyla bir fabrikadan öbürüne koşarlar ve bütün kapılarda şu yazıyı okurlar: 'İşçi istemiyoruz.' Çırak olarak bile alan yoktu onları. Komşu kadınlar hep o yaştaki çocuklarının iş bulamayıp aileye yük oluşundan dert yanarlardı Clémence'e. Jeannot, ilk maaşını ona getirdiği zaman Clémence gözlerine inanamamıştı.

Oğlunun, hep girişken ve neşeli oluşu, onu gururlandırırdı. Jeannot'nun alaycılığı, herkese sataşmayı, kavgayı sevişi Clémence'i tedirgin ederdi. Korktuğu felaket çok çabuk gelmişti başına. Kaç kez de söylemişti deli oğlana. Jeannot, onun gözünde soytarılık yaparsa bir tokatla cezalandırılacak bir çocuktu hâlâ! Jeannot, toplantılara gitmeye başlayınca Clémence kuşkulandı. Yüreği sanki gelecekteki tehlikeyi sezmişti. "Boş ver bunlara sen," diye oğlanın başının etini yer, onu korkutup vazgeçirmeye çalışırdı. Jeannot ise, böyle zamanlarda işi hep espriye boğardı. Bu bahar, bir mayıs günü Jeannot annesinin yanından kırmızı bayrakla geçmişti. Clémence, kiliseye gitmezdi: Tanrının varlığına erişilemeyeceğini düşünürdü. Ama o gün Jeannot'yu kırmızı bayrakla görünce, haç çıkardı: Oğlanın başına bir iş gelecek diye korkuyordu.

Sonra, grev patlak vermişti. Onun aklı grevin böylesini almıyordu. Grev dediğin, işi bırakıp evde beklemekti. Eskiden böyle gürültüsüz olurdu. Fakat, bunlar fabrikaya yerleşmişlerdi. Pisi pisine yakalanacaklardı. Clémence oğlunu ayıplıyor, eve dönmesini söylüyordu çocuğa: Oğlan dinlemiyordu ki. Her akşam Jeannot'ya kaynamış yumurta, peynir ve sosis götürüyordu. Para sıkıntısı çektiği için üzülmüyordu, kendisi için değil, oğlu için endişeleniyordu.

Ve sonunda felaket haberi gelmişti. O günden bu yana Clémence, sanki dilini yutmuştu. Ne komşuları, ne de Jeannot'nun arkadaşları onun ağzını açıp da söz ettiğini görmediler. Cenaze

götürülürken sessizce ağlıyordu. Onun gerisinde Jeannot'nun halası ve çocukları, daha geride kendi komşuları vardı. En arkadan Michaud ve Seine işçileri adına bir grup geliyordu.

İşçiler, kesin sonucu alıncaya kadar fabrikayı terk etmemeye karar vermişlerdi. Bu yüzden cenaze töreni çok sessiz, çok gösterişsiz oldu. Jeannot'yu, kent dışındaki mezarlıklardan birine gömdüler. Yakıcı ve sıcak bir yaz sabahıydı. Ortalığı çiçek kokuları kaplamıştı. Kuşlar ötüşüyordu. Kimse konuşmadı, Jeannot'nun arkadaşları, tek tek Clémence'in elini sıkıp başsağlığı dilediler. Orada olayı anımsatan tek şey, Michaud'nun taşıdığı çelenge sarılmış kırmızı kurdeleydi.

İşçiler cenazeden döndüklerinde torna işçisi Sylvain onlara çıkıştı:

"Kimi söylev veriyor burada!" dedi. "Kimi de tavuk gibi boğazlanıyor."

Polis, Viard'a doğru bilgi vermişti: Seine fabrikasında durum gerçekten karışıktı. İki haftalık grev, işçilerden bir kısmını yıldırmıştı. Şimdi işçilerin kadınları yalnızca yiyecek getirmeye gelmiyorlardı fabrikaya, bol şikayet de getiriyorlardı. Para tükenmiş, bakkal, kasap veresiye mal vermiyorlardı. Jeannot'nun vurulması grevcileri birkaç saat süren büyük bir öfkeye sürüklemişti; katilleri yakalamak ve öç almak istiyorlardı. Michaud, güçlükle yatıştırdı onları. Akşam olanca öfkeleri sönmüş, içlerini yeniden umutsuzluk kaplamıştı. Evdekiler aç, diye düşünüyorlardı. Grev başlayalı kaç gün oldu; onun hesabını yapıyorlar, "Sonuç ne? Hiç!" gibisinden söyleniyorlardı.

Fabrika yöneticileriyle el altından anlaşanlar vardı aralarında ve bunlar çeşitli söylentiler çıkarıyorlar; mal ısmarlanmadığı için fabrikanın ocak ayına kadar kapalı duracağını yayıyorlardı. Polis, güya "Binaları boşaltın yoksa gaz kullanacağız!" demişti.

Durumdan memnun olmayanlar Sylvain'in çevresinde toplanıyorlardı. Sylvain, dengesiz bir adamdı. Grevin başında, fabrikayı çalıştırmayı ve fabrika yöneticilerinin yerine bir işçi komitesi seçmeyi teklif etmişti. O zaman dalga geçmişlerdi bu teklifle. Sylvain de öfkeyle, "Öyleyse biz kaybederiz. Dessère çok kolay bekleyebilir. Ama biz bekleyemeyiz," demişti. Karısı gelip evde süt bile alacak para kalmadığını söyleyince Sylvain parlamıştı: "Artık

yeter bu meret grevden çektiğimiz!" İsteri nöbetine yakalanmış gibi konuşuyor ve sesinden ağlamak üzere olduğu anlaşılıyordu. Çevresine her gün yeni taraftarlar buluyordu. Gizli oylama yapılsa, on sekiz bin işçiden on bininin grevden vazgeçilmesini isteyeceğini ileri sürüyordu. Michaud ise bu işin bir onur ve şeref meselesi olduğunu, açık oylama yapılmasını istiyordu. Arkadaşlarının sağlamlığına pek güveni oktu. Yenilginin yaklaştığını Michaud bile sezinliyordu.

Dessère, fabrikada olup bitenlerden haberliydi. Grevi baltalamak için harekete geçti. Pierre'i ikinci kez yanına çağırttı:

"Günaydın, heyecanlı dostum! Çok iyi görünüyorsunuz, buraya kapanmak yaramış size... Grev komitesine tekliflerim var. Siz de komitedeymişsiniz, öyle söylediler bana. Günlük ücretler ve iş saatleri ile ilgili isteklerinizi kabul ediyorum. Toplusözleşme ve ücretli tatil isteklerinizi reddediyorum. Onların gerçekleşmesi mucize olur. Siz daha güveniyor musunuz Viard'a? Ama belli olmaz, bir mucize yaratıverir. Bana gelince... Siz bu grevi durdurmazsanız fabrikayı kapatacağım."

"Teklifinizin kabul edileceğini sanmıyorum."

Her zaman heyecanlı ve dostça davranan Pierre bu kez kuru ve soğuktu. Dessère onun düşman gibi durduğunu sezmişti:

"Neden kızıyorsunuz? Kapitalistim ben. İşçiler de haklı kendilerine göre. Ama siz? Et değilsiniz, balık değilsiniz. Ve biftek olmak istiyorsunuz. Kanlısından hem de. Hayal bunlar. Toplusözleşmeye neden ihtiyacınız olsun? Ne kadar yırtınsanız, insanlar değişmeyecek ki; hep aynı onlar."

"Onlara inanıyorum ben."

"Hayır. Belki seviyorsunuz. İnanmıyorsunuz ama. En vahşi despotizme sürüklüyorsunuz halkı. Çok acı şey bu!"

Pierre gidince, Dessère pencereden masmavi duran gökyüzüne, küçük, kırmızı bayrağa, müdüriyetin önünde devriye gezen delikanlıya baktı ve Pierre'in yerinde olmak istedi. Pierre, saftı, fakat mutluydu. Bir şeye inanıyordu. İnandığı şey değil, inanması önemliydi. Dessère kendini öksüz hissediyordu. Her sabah çöl gibi bomboş günler yaşamak için uyanmak!

Pierre, Dessère'in teklifini Michaud'ya bildirdi.

"Sabaha kadar kimseye bir şey söyleme," dedi Michaud. "Yarın oylama yaparız!"

Pierre de tedbirli davranmak, herkesi tek tek inandırmak gerektiğini düşündü. Hele Sylvain'in bu tekliften hiç haberi olmamalıydı. İkisi uzun bir süre konuştular. Sonra Michaud, Pierre'e sarıldı; böylece sözlerini bulamadığı dostluğunu anlatmaya çalışıyordu. Pierre anlamıştı. Öylesine duygulanmıştı ki, edecek söz bulamadı.

Eskiden Michaud Pierre'e pek fazla güvenmez, kızdığı zaman onun 'ekmek gibi yumuşak' olduğunu söylerdi. Pierre'in sosyalistlere, hele Viard'a olan aşırı güvenine öfkelenirdi. Grev sırasında onu daha iyi tanımış ve sevmişti. Fabrikanın en iyi mühendislerinden biri, işçilerin safında yer alırsa, bu onun çıkarcı olmadığını, cesur olduğunu gösterirdi. Zaten günlük hayatta Pierre'i sevmemek imkansızdı. Onun hayal gücü imkansızı yaratırdı. Michaud herhangi bir proje için "Bunu beceremeyiz," dese, hiç tartışmaz, hemen başka bir yol bulmaya çalışırdı. En güç zamanlarda bile arkadaşlarını güldürür ve rahatlatırdı: Hemen, Marsilya hikâyelerini anlatmaya başlar, sıkışırsa işi deliliğe vurur, yine güldürürdü onları. Pierre, kendisinden iki yaş büyük olduğu halde Michaud onun arkasından bakıp, kendi kendine, bu çocuk be!, derdi.

Bazen de anlaşamazlardı. O zaman aralarında bir tartışma başlar; bitmek bilmez, sürüp giderdi. Ya gördüğü eğitim ya da iyi yürekli ve çabuk kandırılan kişiliği yüzünden Pierre, geçen yüzyılın fikirlerine takılıp kalmıştı. İnsanları da, çiçekleri olduğu gibi hortumla ıslatıp arıtmak istiyordu. Onun gözünde bütün insanlara doğruyu anlatırsan inandırabilirdin. Viard'ın, vaaz verircesine konuşmasını, olgunluğun sonucu kabul ediyordu. Michaud, Viard'ı sevmezdi; Viard, söz konusu edilince çok saldırgan olurdu. O zaman Pierre, elinden en sevdiği oyuncağı alınmış bir çocuğu andırır; kederli kederli gülümserdi.

Michaud, şimdi de toplantıda onun konuşmasını istiyordu:

"Dessère'le konuştuklarınızı anlatırsın hepsine. Sen iyi anlatıyorsun. Örneğin ben bir şeyi hemen anladım: Dessère için de durum parlak sayılmaz."

"Tamam, doğru. Biliyor musun, grevden önce bile durum parlak değildi. Milyon da olsa, para paradır. O adamın hayatı da öz-

lenecek bir şey değil. Birlikte gezmeye çıkmıştık; bir gün anlattı bana. Dessère de eşek gibi çalışıyor işin ucunda; rahatça söyleyebilirim."

"Sen hep entelektüel mantığı yürütüyorsun. Biliyorum, yenilsek, bizden kopup gitmezsin. Bizimle aynı sepete girersin. Ama ya kazanırsak? İşte o zaman ne yaparsın bilemiyorum. Bir inanıyorsan on misli acıyorsun çünkü. Öğrenci bir kız var tanıdığım; genç bir kız. İkinizin farkı yok. O da öyle; güçsüzlüğü, kuvvetten üstün tutuyor. Şeytan çarpsın anlıyorsam. Neden diyeceksin? Çok güçlü bir kız kendisi de ondan. Hem de nasıl!"

Dalgın ve sıkılgan; gülümsüyordu. Pierre keyiflendi: Michaud'nun bu meseleyi anlamasına sevinmişti. Michaud hemen uzaklaşmıştı yanından. Fabrikayı dolaşıyor, durumu anlatıyordu işçilere.

Sylvain, Dessère'in teklifinden haberliydi. Müdüriyetin adamları teklifi ona iletmişlerdi. Sylvain harekete geçmişti. Vakit kaybetmiyordu. Anlaşma yapılacağı söylentisi avluya, atölyedekilere kadar ulaşmıştı. Ailelerinin durumuna canları sıkılan, endişelenen işçiler üzerinde büyük etki yapıyordu tabii. Anlaşma yapılsa bu köpekçe hayat bitiverecekti. Sylvain şöyle söylüyordu hepsine. "Bizden saklıyorlar; sanki güttükleri politika kendilerine yarıyor da. Çoluk çocuğumuz açlıktan ölsün mü yani?"

Akşama doğru durum daha da karıştı. Pierre, hepsine Dessère'in oynadığı tehlikeli oyunu açıklamaya çalıştı. Ama Sylvain'in taraftarları kovdular onu: "Sen karışma, mühendis!" dediler. "Banka hesabın kabarık, birikmiş paran var!"

Gece saat onda Sylvain'in işçileri toplayacağı haberi geldi: Dessère'in teklifi kabul edilecekti. Pierre'in umudu kırılmıştı, yenildiklerini düşünüyordu. Böyle düşünen o değildi yalnızca. Michaud, soğukkanlı ve neşeli görünmeye çalışıyordu. Kendi kendine 'Bizi bu çıkmazdan bir mucize kurtarabilir,' diyordu. Karar vermek gerekiyordu; arkadaşlarının ve belki de Paris'teki bütün grevlerin geleceği Michaud'nun durumu kurtaracak bir şey bulmasına bağlıydı.

Hava kararırken Legreux'yu kenara çekti:

"Dinle," dedi. "Bir iki saatliğine gidiyorum. Kimseye söyleme bunu: 'Kaçtı!' derler sonra."

"Nereye gidiyorsun? Komiteye mi?"

Michaud yanıt vermedi.

Clémence, kirli kafesli penceresinin önündeydi; ölü bir ağaç kadar hareketsizdi. Michaud girdi yanına. Usulca kadının davul gibi şişip kırmızılaşmış elini avucunun içine aldı. Konuşmak istiyor, bir türlü başlayamıyordu. Yardım istemeye gelmişti bu kadından, fakat Clémence'in çektiği acı, onu da yakıcı bir bulut gibi kaplamıştı. Önceden hazırladığı bütün sözleri unutmuştu. Karşısında arkadaşının annesi vardı. Jeannot'yu anlattı; ölümünden birkaç dakika önce nasıl keyifli olduğunu, cesaretini anlattı. Kesik kesik ateşli anılardı söyledikleri ve şimdiye kadar hiç böylesine güçlük çekmemişti konuşurken.

Karanlık basmıştı. Clémence yakmadı ışığı; Jeannot bu karanlıkta yeniden yaşıyordu annesinin hayalinde. Bu odada büyümüştü Jeannot; pencerenin önünde oynamış, okul ödevlerini yapmış ve sonra annesine arkadaşlarını, katıldığı gösterileri, polislerle nasıl çatıştıklarını bir bir anlatmıştı. Clémence anlamıştı ki oğlu, o kısacık, ateşli hayatıyla her şeyi dolduruyor. O kısacık hayat varlığını şimdi bir fabrikada toplanmış insanların yüreğinde sürdürüyor. Jeannot'yu şu yanında duran ve hiç tanımadığı adama bağlayan şey onu da heyecanla titretiyordu. Belki bu adamı da vuracaklarını düşündü ve dehşete kapıldı. Bunlar kimseden korkmuyorlardı çünkü!

Michaud sustu; fabrikayı, Legreux ve Pierre'i anımsadı. Ayağa fırladı:

"Yardım edin bize!" dedi.

Hiçbir şey söylemedi Clémence. Kalktı ve adamın peşine takıldı. Grevin ilk gününde olduğu gibi, fabrikanın avlusunda toplanmışlardı bütün işçiler: Sylvain, Michaud'nun yokluğunu fırsat bilip hepsini toplamıştı. Onlara, "İşveren, bütün tekliflerimizi kabul ettiği halde grev komitesi bizden saklıyor," demiş, kandırmıştı işçileri. Michaud, kalabalığa yaklaştığında oylama başlamak üzereydi. Her taraftan, "Anlaşmayı kabul edelim," sözleri duyuluyordu. Ne olup bittiğini tam olarak kestirmek de zordu. Kollar boyuna havaya kalkıp iniyor, kimse neye oy verdiğini pek bilmiyordu. Bağrışmalar, küfürler, gürültü: Her şey birbirine karışmıştı.

Michaud, bir kamyonun üzerine fırlamıştı. Oradan bağırdı:

"Bir dakika arkadaşlar!"

Sylvain, araya girip susturmak istedi onu:

"İstemez! Kararımızı verdik biz!"

Michaud susmadı:

"Hepimiz konuşabiliriz, karar verebiliriz. Ama içimizde birisi var ki o susuyor; Jeannot. Unuttunuz mu Jeannot'yu? Jeannot yanımızda. Bizimle beraber. Şimdi onun yerine annesi konuşacak!"

Müthiş bir sessizlik oldu. Jeannot öleli çok olmamıştı; üstelik annesinin acısı bir sancı gibi onların üzerinde dolanıyordu. Kır saçları ve ağlamaktan kızarmış gözleriyle kamyonun tepesinde belirdi. Hiçbir şey söylemedi; yumruğunu sıkarak havaya kaldırdı: Jeannot, böyle yapardı gösterilerde. Clémence konuşmak istedi; dudaklarını belli belirsiz oynattı. Ses çıkmadı ama. Sıkılmış yumruğu kalabalığın önünde bir sembol gibiydi. Bütün kollar havaya kalktı. O zaman Michaud arkadaşlarına seslendi: "Anlaşmak isteyenler kolunu indirsin!" Kimse indirmedi kolunu. Sylvain bile greve devam ediyordu: Clémence, dik dik bakıyordu ona.

"Burada kalıyorum!" dedi. "Jeannot'nun yerine kalıyorum."

Michaud'yu bakışlarıyla okşayarak, titrek bir sesle: "Kapıdan uzak dur! Seni de öldürürler!" dedi.

Grevin on beşinci günüydü. O gece bir çocuk kadar keyifliydi Pierre. Bağıra bağıra Michaud'nun çevresinde dolanıyordu:

"Kazandık! Kazandık!"

Üç gün sonra Dessère, Viard'a telefon etti:

"İşçilerin şartlarını kabul ediyorum; karar verdim. Acele istenen işler aldık. Sonra, bir şey söyleyeyim mi size... Yenilgiyi kabul etmesini bilirsen kazanırsın. Bunu size öğretmeye kalkışmak bile saçma. Aziz dostum, siz bunu Napoléon kadar ustaca başarıyorsunuz."

Bu kaba şakasıyla kendi kendini avutmaya çalışıyordu. Aslında işçilerle uzlaşmak; böyle bir pazarlığa zorlanmak onuruna dokunuyordu. Pierre, herhalde çok gülecekti kendisine. Fakat her gün bir buçuk milyon frank para göz göre göre sokağa atılmazdı! Politika da bir oyundu; borsadan farkı yoktu ki. Şimdi işçiler denize tatile giderken ücretlerini o ödeyecekti. Ama yarın... Yarın

belki de çalışma kamplarına gideceklerdi. Ünlü cambaz Dessère şaşırmaya başlamıştı. Günü gününe uymuyordu artık. Kalbi de yorulmuştu; içkiyi, kahveyi, sigarayı yasaklamışlardı ona. Doktorları dinlemiyordu ama. Yürek bu; aşk bulamayınca yerini alacak başka şeyler arıyordu.

Grev başladıktan on dokuz gün sonra, akşam yediye doğru iki taraf anlaşma imzaladılar; Dessère'in işçilerin ilk isteklerini değiştiren teklifleri önemsizdi. Herkes zaferin kazanıldığını artık anlamıştı.

Savaş bayrağını Seine fabrikasının işçileri açmıştı; onların kazanması, bütün grevcilerin zaferini müjdeliyordu. Zaten o gün başka işverenlerin de uzlaşmak istedikleri öğrenilmişti. Joliot, yine şairane sözler yumurtlamış; "Barış imzalandı. Fransızlar, artık çalışalım! Yaralarımızı sarmak zorundayız!" diye yazmıştı.

Gece sekize doğru, Seine işçileri bayraklarını katlayıp, düzenli sıralar halinde isteyerek katlandıkları üç haftalık bir mahkûmiyeti geride bıraktılar. Bir orkestranın peşinde fabrikayı boşalttılar. Clémence ve Michaud, onların başında yürüyorlardı. Her geçtikleri yerde halk toplanıyor, sevgi gösterisi yapıyordu onlara. Grevcilerin kadınları, çocukları, işçi semtlerinin halkı, sendikacılar; hep yollara dökülmüştü. On binlerce insandılar. Yeni bir yaz gecesi usul usul başlıyordu. Gökyüzü henüz aydınlıktı ama gecenin ilk yıldızları parlamaya başlamıştı. Batan güneşin altın renkli ışıkları içinde onların maviliği şaşırtıyordu insanı. Halk sokaklara taşmış, kahvelerin taraçalarını dolduruvermişti. İşçiler alkışlanıyor, işçilere çiçekler atılıyor, içkiler ısmarlanıyordu. MichaudClémence'in koluna girmişti. Son olaylar yaşlı kadını iyiden iyiye hırpalamıştı. Güçlükle ayakta duruyordu. Michaud'ya kanı kaynamıştı; bir anne dikkatiyle gözlüyordu Michaud'yu. Biraz sonra ayrılacaklar ve birbirlerinden kopacaklardı. Michaud, kendi işine dönecek. Jeannot gibi gösteriden gösteriye koşacaktı, susturuluncaya kadar bağıracak, savaşacaktı. Clémence de artık bomboş kalan odasına dönecekti. Genç adama döndü birden:

"Neden evlenmiyorsun?" dedi. "Daha iyi değil mi? Sen hep yalnızsın. Günün birinde... vursalar seni, öldürseler peşinden kim ağlayacak sana? Kötü bu... kötü!"

Michaud, şaşkınlıkla gülümsedi. Ağaçlar beyaz bir fonun üzerine kalemle çizilmiş gibi siyahlaşıyorlardı şimdi. Mavi bir bulut Seine Nehri'ni örtmüştü. Michaud nereye baksa tanıdık ve dost bir çehreyi, Denise'in gülümseyen yüzünü görüyordu.

21

André, kendi kendine atölyenin oturulamayacak kadar boğucu olduğunu bahane ederek sehpasını duvara yasladı ve çıktı. Ne zamandır canı çalışmak bile istemiyordu. André dostlarına –Pierre ve Lucien'e– politikadan anlamadığını söylerken yalan söylemişti. Dört kocaman ay geçmişti aradan. Ve çok şey değişmişti onun kafasında. Politika onun atölyesine de davetsiz bir konuk gibi gelmişti. Şimdi her sabah André, gazeteleri baştan sona okuyor, sokakta insanların ne konuştuklarına kulak veriyordu ve görüyordu ki grevlerden, parti mücadelelerinden, savaştan başka insanları ilgilendiren şey yoktu. Paris kentini kaplayan hava onda da, o güne kadar yabancısı olduğu yeni duygular yaratmıştı. Halka çok bağlı adamdı André. Umudun ve dayanışmanın dışında yaşayamazdı. Bütün bunlar tamam. Ya resimleri, natürmortları?..

Bir gün tesadüfen, Sovyetler Birliği'nde buğdayın aşılanması konusunda bir yazı okudu. Toprakla ilgili her şeyi sever, ilgi duyardı. Yazı onun içinde, yüreğinde ve kafasında yaşayan köylüyü yeniden uyandırdı, küllerinden temizledi. Sonra sokak sokak gezinirken tekrar o yazıyı düşündü ve kendi kendine 'Resmin sonu kötü,' dedi. Öyle ağaçlar vardır ki, aradan yetmiş seksen yıl geçtikten sonra yeşerirler. Bahçıvan tohumu atarken ağacı göremeyeceğini bilir. Belki oğlu, kim bilir belki de torunu sahip çıkacaktır o ektiği tohumun ağacına. Bazen bakarsınız ki bir bitkinin hayatındaki iki üç gün koca bir bölgenin görünüşünü bütünüyle değiştiriverir. Tabii bu, içinde yaşadığımız devirle sıkı sıkıya ilgilidir. Ressam da böyledir. Sessizliği arar. Onun besini hareketsizliktir. Şekillerin ve renklerin değişmezliği içinde çizer dünyayı. Kurulmuş hayat düzenlerinin bozulduğu, temelinden sarsıldığı ve yıkıldığı devirlerde ressam güçsüzdür. Lucien, Kültür Sarayı'ndaki ko-

nuşmasında zevksiz bir devrimci düşünülemeyeceğini söylemişti. Ne enayice bir söz bu! Öyle devirler vardır ki 'zevksizlik' insanların mutluluğuna taş koyan pis bir yük oluverir. '93'te nasıl insanların kellesine mal olan 'pis kan' olduysa öyle... Tarih kişilerinden çok devirleri eski itibarına kavuşturur. Çünkü bir devrin ürünü Robespierre olmuşsa bir başkasınınki Delacroix olmuştur. Robespierre nasıl David'in resimlerinden sorumlu tutulamazsa Delacroix da Louis-Philippe gibi aşağılık bir kralın varlığından sorumlu tutulamaz. Lucien tarihin akışı içinde birer gerçek olarak yaşamış şeyleri mizansen düzeltir gibi düzeltmek çabasında. Ama o bir sahneye koyucu değil, basit bir figürandır aslında. İnsan henüz zaman varken, bir atölye sahibiyken başladığı resmi bitirmeli. Boyası da var nasıl olsa. Olmuyor ama. André çalışmak niyetiyle sehpanın başına geçiyor. Birinci saatin sonunda böyle yürümeyeceğini anlıyor ve bırakıyor elindekileri.

Hep beklediği bir şey var André'nin: Jeannette. Belli saatlerde radyonun başına geçiyor, Jeannette'in konuştuğu reklam anonslarında bile güzelliğinden kaybetmeyen sesi ona Laforgue'un şiirlerini, Pasquin'in akuarelerini anımsatıyor.

Sık sık şu soruyu kendi kendine soruyor: "Neden hep Jeannette?" 'Aşk' sözünü anmak istemiyor bir türlü. Kızı çok az tanıdığını biliyor. Belki de kızla ortak olabileceği, beraberce paylaşabileceği hiçbir şey olmadığını, bu tutkunun kendi yarattığı bir hayal olduğunu düşünüyor. André, duygularına sonsuz bir süre için teslim olur, yapısı böyledir. O çok zor bağlanır bir insana, yakınlaşabilmek için duygularının okşanmasını, kırılıp bozguna uğramasını ister. Lucien'le son karşılaştığında bütün gün acı içinde kıvranmıştı. Kıza olan bu bağlılığından utanıyordu. Hani Lucien tutup da "Sana ne oluyor? Ne sorup duruyorsun Jeannette'i?" dese. Jeannette'e duyduğu bu delice yakınlığı bir söküp atabilse içinden. Yapamıyordu ki... Karanlık basınca soluğu radyonun başında alıyordu.

İnsan böyle bir durumda nasıl çalışır? Çevredeki sokaklarda binalarda kurulmuş iskeleler bayraklarla donanmıştı. Grev yapan yapı işçilerinin bayraklarıydı bunlar. Radyoda Jeannette bir şurubun faydalarını sayıp döküyordu. Hava adamakıllı bunaltıcıydı.

Gece bile serinlemiyordu hava bu mevsimde. André çok bitkin görünüyordu.

Temmuz başında Paris'in zengin semtleri boşalmıştı. Eskiden yazlığa gitmek için ay sonu beklenirdi. Yollardaki trafik kazaları, trenlerin tıka basa dolu oluşu burjuvaların gözünü korkutuyordu. Ama bu sefer Paris karışmış, burjuvalar işçilerin kenti ele geçireceğini sanarak çok uzaklara, güneye doğru kaçmışlardı. Hem de vaktinden önce. Plajlarda tren makinistleriyle, marangozlarla dirsek dirseğe yaşamak korkusu saygıdeğer beylerin uykusunu kaçırıyordu. Gazeteler kıyı kentlerinin baskına uğradığını yazıyorlardı. Paradan yana şanslı doğanlar çoktan İsviçre'ye, İtalya'ya gitmişlerdi yazı geçirmeye. Kimse Paris'te kalmak istemiyordu: Bütün burjuvalar 14 Temmuzda, Kurtuluş Bayramı'nda işçilerden korkuyorlardı. Eskiden bu bayramı herkes kutlardı. Oysa şimdi 14 Temmuzu kutlamak Halk Cephesi'nin zaferini kutlamaktı burjuvaların gözünde. Başkentte kalmış Breuteuil taraftarları da halk çoğunluğunun sevincini paylaşmamak için pencerelerinden bayrakları indiriyorlardı.

İşçi semtleri de alabildiğine iyimser bir havaya girmişti. Dessère'in uykularını kaçıran ücretli tatil heveslileri eski yaşayışlarına dönmüşlerdi bile. Artık bütün konuşmalar, 'Neresi daha güzel?' ya da 'Nerede daha çok balık var?' gibi soruların çevresinde dolanıyordu. Dessère işçi kahvelerini şöyle bir gördükten sonra; "Ne tuhaf ülke burası!" demişti. "Herkes devrim beklerken adamlar balığa çıkıyor!" Hazirandaki fırtınadan sonra temmuz çok anlamsız kalmıştı. Komünistler işverenlerin karşı saldırıya geçeceklerini, Breuteuil'in komplo hazırladığını söylüyorlardı. Ama onların sözü, turistik bir yol kılavuzunun, yeni bir bisikletin ya da bir mayonun yanında kolayca unutuluyordu. Ücretli tatil alanların çoğu ağustosta gidecekti. Şimdilik 14 Temmuza hazırlanıyordu işçiler. 14 Temmuz bazı Parisliler için askeri geçit töreni, başkaları için gösteri ve sokaklarda dans etmek anlamına geliyordu. Sokaklar daha 13 Temmuz akşamı balodan geçilmiyordu. Ve tabii, o günlerde boşta kalmış çalgıcı yoktu Paris'te. Nereye bakılsa çalgı sesleri ıslık seslerine karışmış oluyordu. Meydanlarda orkestralar için yerler hazırlanmıştı. Boyun damarları şişmiş bakır

tenli çalgıcılar iştahla yudumluyorlardı biralarını. Bütün sokaklar renk renk ampullerle süslenmişti. Masaların o gece dolup taşacağını bilen kahveler masaya, iskemleye benzer ne buldularsa kaldırıma çıkarmışlardı: Oyun masaları, yemek masaları birbirine karışmıştı kaldırımlarda.

Hava çok sıcak olduğu için insanlar yazlıktaki gibi soyunup dökünmüşlerdi. Eğlence başlamıştı. Küçük bebekler annelerinin kucağında ya tepiniyor ya da uyukluyorlardı. Hokkabazlar sokağa dökülmüştü. Kimi ateşi yutuyor, kimi şapkadan civciv çıkarıyordu. Seyyar satıcılar, kâğıt yelpaze, çiçek, elma şekeri gibi şeyler satıyorlardı. Çevreye barakalar kurulmuştu: Falcı kadınlar, piyangoların her çeşidi, nişancılık oyunları; insan ne arasa bulabilirdi. Atlı döner dolaplar, günün modası uçaklar vızır vızır işliyordu.

Paris'in yüzlerce küçük bölgeye ayrılan, her bölgesinde, sineması, belli başlı sokakları ve kahramanlarıyla ayrı ayrı dünyaları yaşatan, bu koca kentin taşra kentlerini andıran özellikleri böyle bir karışıklığın içinde daha iyi beliriyordu. Daha çok gelip geçen yayaların can verdiği kentin ortasındaki mahalleler şimdi bomboştu. İşçi mahallelerinde de kimse dolaşmıyordu. Orada herkes birbirini tanır zaten; balolar da aile arasındaki eğlenceye benzer.

André bütün gece kentte dolaştı. Halk bayramlarını severdi o. Bayram günlerinin silik ama içten havası boşuna giderdi. İnsan yanındaki kızın adını şeker kalıplarına yazabilirse; bunu severdi André. Akordeonu, laternanın gürültücü ve melankolik sesini severdi. Ama bu gece kendini gerçekten çok yalnız hissediyordu. Öksüz bir çocuk gibiydi. Hele Bastille Meydanı'na gelince yalnızlığı iyice bastırdı: Eskiden de yine böyle yakıcı bir yaz gecesi insanlar bir kan deryasının çevresinde tuhaf ve anlamsız bir dansa başlamışlardı. Binlerce çift dolaşıyordu meydanda. Onları uzaktan gören çalkantılı bir denize benzetebilirdi. Seine Nehri'ne doğru yürüdü André. Sonra oradan çok sevdiği bir yere, Contrescarpe Meydanı'na yöneldi. Durmadan yanıp sönen ışıklı levhalarla yeşil yapraklı kestane ağaçlarının kucak kucağa yaşadıkları bir yerdi burası. Vakit gece yarısını geçmişti. André bir kahveye oturmuş ılık birasını yudumluyordu. Başını kaldırınca birden biraz ötesinde Jeannette'i gördü. Kızın yanında başka kadınlar –ar-

tist olmalıydılar– vardı. Sevinci öylesine büyük oldu ki bağırıverdi André. Kısa bir kararsızlıktan sonra yaklaştı Jeannette'e:

"Dans edelim ister misiniz?" dedi.

Kız şaşırdı; gözlerini kocaman kocaman açarak baktı ona. Sonra hiç konuşmadan yan yana dolandılar bir süre. İkisi de birbirlerini gördükleri için öylesine sevinmişlerdi ki ne yapacaklarını şaşırıp kasılıp kalmışlardı. André elinin Jeannette'in bedenine sürünüp durduğunu ve kıza iyice sokulduğunu fark etmemişti. Bulundukları yer çok kalabalıktı. Sık sık başka çiftlere de çarpıyorlardı. Ama sanki kalabalığın arasına sıkışmamışlar; çok uzaklarda bir tarlaya kaçmışlar, bir çöle sığınmışlardı.

André gezmeyi teklif etti kıza. Jeannette:

"Arkadaşlarım var yanımda," dedi. "Ama olsun, söylerim onlara. Beni beklerler."

İyi aydınlanmamış daracık bir sokaktaydılar. El ele tutuşmuşlardı. Karanlıkta böyle yapar çocuklar, onların yaptığını yaparlar. Jeannette fabrikadaki geceyi anlatıyordu André'ye:

"Anlamadığım çok şey var. Doğru dürüst gazete okumuyorum bile. İnsan oradakilerin gerçek bir şeyi yaşadığını hemen seziyor. Nasıl dinliyorlar, bilsen... O kadar dokundu ki bana. Sürekli ağladım evde. Nedenini bilmeden. Onları öyle gördüğüm için belki de."

"Şu son günlerde hep dolaştım ben de. Çevremi dinledim. Sonu neye çıkar, bilmiyorum. Fakat olağanüstü bir şey var hepsinde. Her şey basit ve gerçek. Kaynaklarını seziyor insan. Oysa biz. Biz başka şeyi düşünürüz; başka insanları belki çok incelikle, zevkle düşünürüz. Hiç bağlanmayız ama... Üfürülse bütün bağlarımız kopar. Bazı bitkiler vardır; topraktan koptular mı sürüklenir giderler, nereye gittikleri bilinmez. Bir kapris, bir rastlantı."

Jeannette durdu ve kederli bir sesle:

"André, bu bitki biziz. İkimiz," dedi.

Işık içindeki İtalya Meydanı'na çıktılar: Müzik, eğlence fişekleri, kahkahalar. Çok canlıydı burası.

"Beni şaşırtan," diyordu Jeannette, "kolay kırılması, dağılıp gitmesi."

"Neyin kolay kırılması?"

"Her şeyin. Çocuk falan değilim artık. Alışmış olmalıyım buna. Alışamadım ki!"

André allak bullak oluvermişti; kendisi ne düşünüyorsa kız aynı şeyleri, tıpatıp aynısını söylüyordu.

"Nasıl oluyor da düşündüklerimiz bu kadar benziyor?" dedi.

"Sanatçıyız ikimiz de; eminim bundandır. Fabrikada o gece çok iyi anladım böyle olduğunu. Bizi kendilerinden sayabilirler. Sevebilirler bizi. Ama bir an gelecek biz de kenara itileceğiz. Anlatamıyorum ki. İnsanların 'sanat' kelimesini söyleyişlerine dikkat ettiniz mi hiç? Bazen bir duanın ilk sözcüğü, çoğunlukla da bir hastalığın adını koyarmış gibi: Veba ya da kolera gibi örneğin. Yakında aşısını da bulurlarsa hiç şaşmam. André dönmedolaba binsek mi, ne dersiniz?"

Yeşil, sarı, türlü türlü renklerde ve esrarengiz hayvanlar; ejderhalar, o masallarda anlatılan ve yarısı insan, yarısı at hayvanlar, tek boynuzlu masal canavarları çılgın bir hızla dolabın çevresinde, dönüyorlar, bir yükselip bir alçalıyorlardı. Devasa bir org durmadan çalıyordu. Mavi bir filin üzerine yerleştiler. Havadaki boğucu tatsızlık yerini serin serin esen bir rüzgâra bıraktı. Havalanmışlardı bile.

Sarmaş dolaş indiler dönme dolaptan. Yine susuyorlardı. İnsanın dönüp arkasına bakmaktan, küçücük bir el hareketi yapmaktan ve konuşmaktan çekindiği sayılı anlardan birini yaşıyor, mutluluğu dağıtmak istemiyorlardı.

Kendini ilk toparlayan Jeannette oldu. Boğulacak gibiydi. Gitmesi gerekiyordu. Hemen şimdi gitmeliydi. Felaketi kabullenecekti yoksa. Göz göre göre kabullenecekti. Gelip geçici bir ilgi değildi André'ye duyduğu. Her an biraz daha ısındığını; bu duyguya daha fazla yakalandığını seziyordu. Birlikte yaşayamazlardı ikisi; biliyordu. Aynı kumaştan yapılmışlardı. Ne demişti André? O bitki işte; o topraktan sıyrılınca dolanıp duran diken. André ile yaşamak? Kısa ömürlü ve gizli bir zina olurdu bu.

"André, gitmeliyim. Beni bekliyorlar," dedi.

Meydanın karanlık bir köşesinde; bir kestane ağacının yanı başında, yapayalnız lambanın ölgün ışığında, şefkatle, onu kaybettiğini bilmenin doluluğu içinde öptü André'yi. Bir erkeği öper gibi

değil, çok değerli, çok cici bir armağanı kucaklıyormuş gibi. André çekinerek kollarının arasına aldı kızı. Jeannette sıyrıldı usulca:

"Hayır," dedi. "Bu olmasın."

Nedenini sormadı André. Sessizce rastlaştıkları meydana döndüler yine ve sessizce ayrıldılar.

Arkadaşları takıldılar Jeannette'e: "Esrarengiz bir hayranın galiba?" dediler. Yanıt vermedi; sustu. Susuzluktan kıvranıyordu; su niyetine acımsı bir şarap içti. Daha çok yükseldi ateşi; şakakları zonkluyordu. Ve ilerideki org mutsuz biten bir aşkı haykırıyordu. Jeannette daldı birden: Fil de herhalde böyle anlatıyordu aşkını. Mavi fil. Ne yapmıştı? Bağırmak, bağırmak! Alabildiğine haykırmak, sesinin çıktığı kadar haykırmak istedi.

"Çok tuhaf!" diyordu. "Ömrü boyunca toprağın altında hapsetmişler onu, metroya kapatmışlar. Hayır bir madene, daha derinlere, cehenneme gömmüşler. Sonra günün birinde çıkarmışlar oradan. 'Koşsana,' demişler, 'Gülsene! Soluk al bakalım!' 'Hayır,' diye karşılık vermiş. Neden? Koşamaz, gülemez, soluk alamaz da ondan. Yapamaz! Gerçekten yapamaz!"

"Neden bahsediyorsun? Karşılık veren kim?"

"Kitaptaki peri kızı. Arkadaşın biri. Maréchal üzülme sakın; sen değilsin. Sanatçı değil. Bir bira tüccarı ya da ben. Ne fark eder?"

"Biraz fazla içtin ondan oldu."

"Bilmiyorum. Konuşmak istiyorum ama, onu da beceremiyorum işin kötüsü. Maréchal, söylesene, hiç mutluluğu hayal ettiğin oldu mu senin?"

"Hayır. Kimse düşünmez mutluluğu!"

"Yanlışın var. Ben örneğin; hep düşünüyorum. İnsanlara bakıp bakıp düşünüyorum. Baksana nasıl koruyorlar mutluluğu. Cam bir kavanozun içine kapatıyorlar; peynir saklar gibi. Ya da pamuk örtülerin altına gizliyorlar. Ve dans ediyorlar. Durmadan dans ediyorlar. O şiiri hatırlıyor musun? 'Lizbon yıkıldı. Ve Paris'te dans ediyorlar...' Zelzele olmuş o zaman. Burada da olur bakarsın. Bir volkan yeniden lavlarını döker; veba salgını başlayabilir. Bakarsın, gökten bomba yağdırırlar üstümüze. Ne bileyim? Daha bir sürü şey. Öyle çabuk zedelenen, öyle kolay dağılıp gi-

den bir şey mutluluk. Soluğunu kesmelisin Maréchal. Korumalısın kendini!"

Gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Gün ağarıyordu. İnsanlar yavaş yavaş evlerine dönüyorlardı. Yanlarından geçen biri:

"Boş ver şekerim, yarın yine dans ederiz," diye takıldı.

Gün ışığında insanların yüzü tuhaf ve 'fantomatik' derinlikler kazanıyordu. Bomboş meydanda ezilmiş çiçekler, portakal kabukları, izmaritler, şişe kapakları, kestane fişekleri can çekişiyordu şimdi.

André atölyesine döndüğünde büyük ve pembe bir güneş ışıklarını evlerin damlarından aşırtıp içeriye gönderiyordu. Her şey ılıktı, titriyordu. Pencereye oturdu. Keder ağır ağır yerleşiyordu yüreğine. Her şeyi tekrar yaşıyordu kafasında: Uzakta, bu inanılmaz gecenin karanlıklarında kestane yapraklarının arasında küçücük bir lamba hâlâ yanıyor. Şu dışardaki güneşe benziyor. Dönmedolap çok hızlı dönüyor. Zaten her şey delice bir hız içinde sürükleniyor. Hiçbir şeyi göremiyor insan, anlayamıyor. Fırsat kalmıyor ki buna. Fırtına ve ağaç ayrı ayrı takvimlere göre yaşıyorlar.

Cézanne'ın hep aklına gelen bir sözünü anımsadı André: Doğayı çok dikkatli gözlemek gerektiğini söylemişti Cézanne. İnsan ancak o zaman gördüklerini ışığın etkisinden, kalıcı olmayan şeylerden ayıklayıp anlayabiliyordu. Cézanne'ın yaptığı gibi Aix'de, sessiz bir kentte yaşarsa böyle konuşmak çok olağan, çok basit bir şey oluveriyordu. Sonra o, bizimkine hiç benzemeyen başka bir devri yaşamıştı. Jeannette, "Bu olmasın," demişti. Ne olmasın? İstemek mi? Umutlanmak mı? Anlamak mı?

Güneş iyice yükselmişti. Bu kasıp kavuran ışığın altında kent yorgunluktan bitmiş uykuya dalmıştı. Güneşin ışığı bütün renkleri silmişti. André bir körden farksızdı. Anlamadığı bir dünyayı şaşkın şaşkın seyrediyordu. İskemlesinde öylece uyuyakaldı. Temmuz güneşi onu çepeçevre sarmıştı.

22

General Picard kahverengi atının üstünde çok gösterişli duruyordu. Tunuslu askerlerin arasında yaşlı bir ressamın fırçasından çıkmıştı sanki.

Her yılın 14 Temmuzunda askeri geçit töreni yapılırdı. Bu tören çoğunlukla rastlantının hâlâ kentte tuttuğu burjuvalar, üniforma meraklısı moda uzmanları ve mahalle çocukları tarafından ilgiyle izlenirdi. Fakat bu yılki seyirciler değişmiş, başkalaşmıştı. Champs Elysées'nin demirbaşları uzakta, kıyı kentlerinde, kaplıcalardaydılar. Bu şık mahalleye şimdi işçiler girmişlerdi. İnsan nereye baksa kasketli işçilerle karşılaşıyordu. Yalnızca bazı sokak köşelerinde Bask bereleriyle şık ve kendini beğenmiş tavırlı genç adamlara rastlanıyordu. Bunlar Breuteuil'in taraftarlarıydı. Onlar "Yaşasın Ordu!" diye bağırınca işçiler karşılık veriyordu: "Yaşasın Cumhuriyetçi Ordu!" Cumhuriyetin yetmişinci yaşında bile bu söz bir çeşit meydan okuma anlamına geliyordu. Yer yer kavga çıkıyordu.

Son zamanlarda gazeteler savaş tehlikesinden çok sık bahsetmeye başlamışlardı. Ren Nehri'nin ve Alp Dağları'nın ötesinde pis bir kaynaşma vardı. Halk törende geçen çelik başlıklı askerlere, topçulara, havacılara umutla bakıyordu. Askeri bando bıkıp usanmaksızın Lorraine Marşı'nı, Sambre-et-Meuse'ü tekrarlıyordu. Kaldırımlarda siviller askerlere benzemeye çalışıyorlardı yürürken; vücutlarını dik tutuyorlardı. Bütün yüzlerde yiğitlik taslayan bir hava okunuyordu. Ordunun halkı kendine yaklaştıran bir çekiciliği vardı. Her boydan askerler yan yana, seferde nasıl yürünürse öyle yürüyerek geçiyorlardı. Bütün seyredenler yakınlık duyuyordu onlara.

Bereli genç adamlar Picard'ı çılgınca alkışlıyorlardı. Kalabalıkta onların sesi sokağın gürültüsüne karışıyordu. Picard küçümseyen bir gülümseyişle bakınıyordu çevresine. Belki de ilk kez görünüşüyle de kafasının içini doğruluyordu. Bu sevmediği kalabalığın askerleri alkışlaması onuruna dokunuyordu. Bıraksalar, Tunuslu askerleri nasıl büyük bir keyifle bu heriflerin üzerine gönderecekti? Onurunu kıran şeyleri görmemek için başını eğmişti. Eski devirlerin şanlı ve güzel günlerini yaşamış olan Zafer Anıtı şimdi işçi kepazeliğinin eline düşmüş olan bu kentte yabancılık çekiyor; işçi takımına yakışmıyordu onun fikrince. Ya kendisi? Büyük asker, kahraman General Picard bu heriflerin ve masonların maskarası değil miydi?

İşçiler Zafer Anıtı'nın yanında toplanmışlardı. Picard tam ön-

lerinden geçerken Michaud olanca kuvvetiyle bağırdı: "Yaşasın..." Breuteuil'in adamları dayanamadılar bu harekete; işçilere saldırdılar. Polisler düdük çalmaya başlamışlardı. Atı huysuzlanmaya başladığı halde Picard bir kere olsun başını çevirip kaldırımdakilere bakmadı. Yüzündeki küçümseyen çizgiler daha belirlendi yalnızca. İçinden küfür etti onlara: "Orospu çocukları..."

Champs-Elysées iki yıldır faşistlerin merkezi olmuştu. Orada her gün, solcu gazeteleri satan dağıtıcıları dövüyor, kan revan içinde bırakıyorlardı. Halk Cephesi'ne bağlı olduğundan kuşkulandıkları işçiler ve Yahudiler aynı şekilde dayak yerlerdi. Kahve taraçalarında pinekleyen şık beyler, hanımlar sık sık sağcı gençliğin bu çeşit kahramanlıklarını seyrederlerdi.

Ama bugün Champs-Elysées'ye bambaşka mahallelerden bambaşka insanlar gelmişti. Bu kez öncekilere benzemeyen bir kavga başladı orada. Faşistler cop ve bıçak kullanıyorlardı. Yüzü gözü kan içinde bir işçi yere yuvarlandı. Michaud etrafını çevirmiş olan faşist çemberini yarıp kurtulmak istedi. İşte o sırada bıçak darbesine benzeyen bir sızı hissetti sırtında. İngiliz anahtarını kavrayarak kendisine saldıranlara vurmaya başladı. Polis faşistleri açıktan açığa koruyor, Blum-Viard hükümetini umursamıyordu bile. Eski bir alışkanlıkla üstleri başları düzgün olmayan işçilere vuruyor, iyi giyimlilere dokunmuyordu. Arkadaşları Michaud'nun yardımına koştular. Michaud yana çekilerek kendisini bıçaklamak isteyen bir faşistten korundu. Sonra anahtarıyla vurup devirdi herifi.

Geçit yapan askerler kavgayı seyrediyorlardı.

Faşistleri kovalamışlardı. Rahat bir soluk aldı Michaud. Tatil günleri giydiği ceket bir baştan bir başa yırtılmıştı. Sırtında yanık lekesini andıran kıpkırmızı bir leke belirmişti. Michaud bu yaranın ağrısını fark etmemişti henüz. Bir eczaneye götürdüler onu. Herkesi kahkahalarla güldürdü orada: "Soytarılar!" dedi. "Gösteri var diye süslenmiştim... Bakın, ne yaptılar elbiseme?"

Geçit töreninden sonra General Picard yemeğini aceleyle yedi. Üniformalarını çıkarıp sivil giyindi. Kent dışına çıktı. Yolda her kavşakta arabasını durdurmak zorunda kaldı. Genç çiftler caddelerin ortasında bile dans ediyorlardı. İnsanlardaki bu sevinç onu çileden çıkarıyordu. Gözlerini yumdu: Şu akordeon sesini, şu sak-

sofon gürültüsünü duymamak için çok şeyi gözden çıkarabilirdi.

Breuteuil onu Ferté yakınlarında bir evde bekliyordu. Güzel bir yerdi; sevimliydi bu ev. Komplo kurmak için değil ama flört etmek, sevişmek için çok uygun bir yerdi. Marne Irmağı'nın yüksek ve kayalık kıyısına bakıyordu. Taraçadan ırmak, sazlıklar, ineklerin pinekliediği yeşil otlaklar görülüyordu. Salkım çiçekleri kaplamıştı taraçayı. Hoş kokuları insanı güzel bir uykuya çağırıyordu.

Her zamanki soğukluğu içinde Breuteuil son olayların yorumunu yapıyordu:

"Tessat önemli sayıda milletvekili topladı çevresine. Fakat hiçbir şey sonuçlandırılmaz bu Meclis'te. Asıl işimiz Meclis dışında. Çok yakında İspanyollar harekete geçecekler. Eğer Halk Cephesi'ni dağıtmayı başarırlarsa sonbahara doğru biz de burada yükleneceğiz."

Picard Champs-Elysées'deki halk kalabalığını unutamıyordu:

"İyice zehirlemişler halkı," dedi. "Yüz binlercesini ortadan kaldırmak gerekiyor. Ordunun alacağı tavrı bilmek zor. Askersiz subay nedir ki? Salak bir romantizm olur böylesi. Hangi güce güvendiğinizi bilemiyorum."

"Bunu konuşmak için vakit erken... Düsseldorf'tan gönderilen silahları aldık. Tabii bu işin garnitürü yalnızca: Başlangıcı. Adamınızın, o albayın gönderdiği ile karşılaştırırsak çok önemli ama... Şimdi, başka şey konuşalım... Seferberlik planlarını ele geçirip bize vermelisiniz.. Baştaki beyinsizler hükümet ettikçe her şeye hazır olmalıyız. Savaş patlarsa bizi gafil avlamasınlar!"

Picard ne söyleyeceğini bilemedi. Şimdiye kadar Breuteuil'e kayıtsız şartsız inanmıştı. İlk kez tereddüt ediyordu: Breuteuil'in bu isteğini kabul etmeli mi? Picard asker soyundan gelen bir insandı. Askerlikle ilgili her şeyi kutsal bilirdi. Bu, savaş anılarıyla, yaşadığı çevrenin gelenekleriyle, Iéna ve Ausferlitz'den Marne ve Verdun'e kadar tantanalı isimlerle onun içinde donmuş bir duygu. Ve bu soğuk adam ilk kez bir çocuk tedirginliği ile yanıt verdi Breuteuil'e:

"Ben, savaş olursa aramızdaki çekişmeler bir yana bırakılacak sanıyordum."

Breuteuil, sessiz, taraçada gezindi. Sonra gelip generalin önünde durdu:

"Ben de öyle sanıyordum," dedi. "Umarım ki vatanseverliğim-

den kuşkunuz yoktur. İkimiz de cephede, savaşın içindeydik. En iyi arkadaşlarımızı orada kaybettik. Ama inanın ki bugün ortada millet yok. Bugün yalnızca iktidarı ele geçirmiş bir zümre var karşımızda. Onları devirmek için Almanlarla bile işbirliği yapacağım. Böyle bir durum yaratmasın diye her gün dua ediyorum Tanrıya. Değil yapması, söylemesi bile zor bir iş çünkü. Katı yürekli olmak, insanlık dışı davranmakla mümkün ancak. Ama böyle olacak. Çünkü onların savaşı kazanması devrimin kazanmasıdır."

"Ya ordu? Ordu ne olacak?"

"Ordu Fransa'yı diriltebilir yeniden... Bunu yapamazsa görevi biter... Hiç olmazsa yüzyıl..."

Picard susuyor, ısrarla uzaktaki tarlalara bakıyordu. Düşünceliydi. İleride göz kamaştıran, dayanılmaz beyazlıktaki ışıktan herhangi bir şeyi seçip ayırmak mümkün değildi. İçinde, yüreğinin şurasında bir fırtına kıvrandırıyordu Picard'ı. Bağırmak, sürahiyi yere vurup parça parça etmek, defolup gitmek istiyordu sonra. Şu taraçayı çepeçevre süsleyen, güzel kokularıyla insana yaşama sevinci veren çiçekler olmasa...

Champs-Elysées'deki kalabalığı tekrar anımsadı Picard. Ah! O kepaze herifler olmasa... Fransa onlar mı yahu? Hayır! Öyleyse, haklı Breuteuil. Hitler bile onlardan iyi. Picard konuştu sonunda; sesini kendisi de tanımadı. Boğuk, ölgün bir sesti:

"Eğer gerçekten doğruyu gördüyseniz... Müthiş bir sorumluluk altına giriyorsunuz. Yanılıyorsanız... Hayır, bunu düşünmek bile istemem! Emir almaya alışmış bir insanım ben... İşte size şimdi her şeyimi; hayatımı ve şerefimi teslim ediyorum."

Breuteuil onu kente bırakabileceğini söyledi, General istemedi. Yalnız kalmak istiyordu artık. Arabasında gözlerini yumdu ve kendini uykulu bir kabusun kollarına bıraktı. Org gürültüsü vın vın ötüyordu kafasında. Paris yakınlarında arabasını durdurup beklemek zorunda kaldı: Göstericiler Bastille Meydanı'ndan dönüyorlardı.

İşçiler bir kahvenin taraçasında oturan askerleri görünce keyifle bağırdılar: "Yaşasın Cumhuriyetçi Ordu!"

Picard gözlerini açtı; homurdandı ilkin ve şoföre seslendi:

"Başka yoldan gidin... Hangisi olursa... Çabuk yalnız. Acelem var..."

23

Gösteri bütün gün sürdü; bir milyondan fazla Parisli katılıyordu yürüyüşlere. Kalabalık bitmeyecek sanıyordu insan... Bastille Meydanı'ndan, Cumhuriyet Meydanı'ndan; bütün meydanlardan ve sokaklardan fışkırıyordu. Tamam, bitti denecekken yeni kalabalıklar çıkıyordu ortaya.

Gösterilerin keyifli oluşu başka bir hava getiriyordu. Geçen yıl, yine 14 Temmuzda sinirli ve kavgaya hazır insanlar dolaşıyordu meydanlarda. Bu yıl gösteriler karnaval yürüyüşünü andırıyor ve hiçbiri kaga çıkarmayı düşünmüyordu. Güçlü olduklarını bilmek rahatlatmıştı hepsini: "Sekiz yüz bin kişi geçti! Bir milyon!.. Bir buçuk milyon!.." diye sayıya vuruyorlardı kendilerini.

Koca kentin hemen hemen yarısında polise rastlamak mümkün değildi. Polisle işçiler arasında olayların çıkabileceğini düşünerek polisi kentin pek çok mahallesinden geriye çekmişlerdi. Yürüyüş düzenini görevli işçiler sağlıyordu. Zaten olay da çıkmadı; ne küfürleşen oldu ne kavga eden.

Ülkenin dört bir yanından işçi temcilcileri gelmişler: Picardie'den gelen madenciler lambaları, kömürden kapkara olmuş iş elbiseleriyle yürüyüşe katılıyorlar. Güneyli bağcılar kartondan üzüm salkımları kesip uzun sırıklara asmışlar; Alsacelılar milli giysiler içinde kendi şarkılarını söylüyorlar. Bretonlar gayda çalarken Savoielılar halk dansları oynuyorlar.

Eski muharipler; küçük arabalarının içinde kötürümler, kılavuzlarının kolunda yürüyen körler, savaşın perişan ettiği yüz bin insan "Kahrolsun savaş!" parolasını haykırıyorlar.

1871'in Komün savaşçıları en önde yürüyorlar. Sayıları ya yirmi ya otuz; yaşılık hepsini çökertmiş. Henüz delikanlılık çağlarında Montmartre'ın, Belleville'in dar sokakçıklarında son barikatı onlar kurmuşlar, özgürlüğün o zaman yenilgi ile biten savaşında son kavgayı onlar yapmışlar. Artık solgun dudaklarında çocuksu bir gülümseyişle yıllar ve yıllar sonra torunlarının torunları tarafından kazanılmış bir zaferi kutluyorlar şimdi.

Gençler yepyeni, kırmızı bayraklar taşıyorlar... Bu bayraklar onurlandırıyor onları; rüzgârda dalgalanan ipek kumaşlar yeni za-

ferlere çağırıyor hepsini. Henüz yeni ölmüş yazar Gorki'nin resimleri geçiyor eller üstünde: Bu yabancı çehre hepsine bayrak olmuş.

Sıralar tükenmek bilmiyor; maden işçilerinin peşinde deri işçileri yürüyorlar. Onları yazarlar ve öğrenciler izliyor... Sonra resmi elbiseleri içinde gaz şirketinin memurları, tiyatro oyuncuları, itfaiyeciler, hemşireler ve tekrar maden işçileri, tekrar deri işçileri.

Uçsuz bucaksız bir salı andırır Paris: Bütün ülkelerin boğulmak istenen insanlarına kucağını açan şefkatli bir anne gibidir.

İşte Paris'i yeni bir vatan gibi kucaklamış insanlar geçiyor şimdi; Fransızlarla omuz omuza yürüyorlar. İki adımda bir bilinmedik bir ülkenin diliyle konuşulmuş sözler duyuluyor. Bayrakların, flamaların üzerinde yabancı sözler yazılmış. Sicilyalı, Napolili marangozlar; Avusturya kahramanları bunlar. Avusturya'dan gelmiş terziler, şekerciler... Romanya'daki, Polonya'daki gettolardan kaçıp gelmiş Yahudiler bunlar da... Kunduracılar, ressamlar, perdahçılar, Şangaylı öğrenciler, Araplar, zenciler... Şimdi hepsi hep bir ağızdan Enternasyonal'i söylüyorlar.

Şapka işçileri koskocaman bir kasket yapmışlar, taşıyorlar. Fransız işçisinin geleneğinde, semboldür kasket. O koskoca kasketin altında "İşçi, kasket senin tacındır!" yazısı var.

Çelik işçileri avuçlarında çiçeklerle geçiyorlar. Onların peşinde de çiçekçi kızlar yürüyor. Güleç yüzlü insanlar hepsi. Gümüşten yapılmış bir çekiç taşıyor onlar da.

Bütün yol boyunca yani Bastille Meydanı'ndan Vincennes kapısına bütün evlerin penceresi açık. Kırmızı ne varsa asmışlar pencerelere; perdeleri, halıları ve mendilleri. Balkonlarda kırmızı bluzlu kadınlar duruyor. Fransa toprağının yarattığı bütün kırmızı çiçekleri bulmuşlar. Bütün kırmızılar Paris'te buluşmuşlar bugün.

Neşeli ve güleç çocuklar kuşlar gibi tünemişler ağaçlara. Ne eğlenceli şeyler seyrediyorlar: Vatan haini Doriot'nun mankenini yapmışlar örneğin; yakıyorlar. Bir darağacında tombul ve cansız bir Mussolini sallanıyor, ipe çekmişler onu. Saman yastıklardan yaptıkları Hitler'i her fırsatta boğazlıyorlar. Upuzun cambaz ayakları takmışlar Flandin'e...

Seine fabrikasının işçilerini alkışlıyor herkes. Bastille Hapishanesi'nin bir maketini yapmış onlar. Altına da şunu yazmışlar:

"Bastille'in nasıl alındığını unutmayın! Alınması gereken başka yerler var, unutmayın!" Michaud, Legreux ve Pierre en önde yürüyorlar.

Tribünlerde bakanlar, sendika temsilcileri, yazarlar, işçiler, komünistler ve radikaller var. Blum'un yüzünde melankolik bir gülümseyiş okunuyor. Daladier, ağzının kenarında ısrarlı bir bükülme, havada tuttuğu yumruğunu hiç indirmiyor yere. Viard "Bu son savaşımızdır," adlı marşı mırıldanıyor.

Seine işçileri tribünlerin önünden geçerken bir ses yükseliyor:

"Pierre Dubois! Viard seni tanımak istiyor!"

Genç mühendisi anlatmışlar Viard'a. Sosyalist Parti'nin üyesi olduğunu, son grevlerde çok etkili çalıştığını söylemişler. Hükümet işlerinden bunalmasına rağmen partideki görevlerini aksatmayan Viard görmek istemiş onu. Sevgi ile uzatıyor elini Pierre'e:

"Hele şükür!" diyor. "Bizde en küçük devrimci kıvılcımın yaşamadığını söyleyenlere en iyi yanıtsın sen!"

Öylesine şaşırıyor ki Pierre saçma bir yanıt veriyor:

"Teşekkür ederim."

"Ben babanı tanıyorum galiba? Perpignanlı değil misin?"

Viard daha dün konuştuğu bir milletvekilini unutabilir; gençliğinde yaşadığı hiçbir şeyi unutmuyor: Sınıf arkadaşlarını, konferans verdiği kentleri, eski kongrelerin delegelerini unutmuyor.

"Babanla beraber," diyor, "İspanyol Ferrer'in asılmasını protesto etmek için yürüyüş hazırlamıştık. Sen pek anımsamazsın bu adamı. O devirde çok uyanıktı ülkemiz! Halkımız büyük bir halktır! Yardıma çağırmaları boşuna değildir halkımızı. Başka halkların acıları karşısında dayanışma gösterir de ondan... Hadi, şansın açık olsun!"

Eski günleri anımsayınca duygulanıyor Viard. Yeniden gençleşip Pierre gibi baş eğmeyen biri oluveriyor. O zaman şu sokakları dolduran göstericileri başka bir gözle görüyor. Sanki kendisi de aynı kararlı adımlarla düşmana yürüyor. Tarım işçilerini sevinç içinde selamlıyor şapkası ile.

Radikal Milletvekili Piroux, günün gerçeğine çağırıyordu Viard'ı. Piroux'nun Halk Cephesi'ne olan düşmanlığını bilenler orada ne aradığını merak ediyorlar. "Hangi bakanın halk tarafından

daha çok sevildiğini mi anlamaya geldi," diyorlar. Şarkı söylemiyor, kimseyi selamlamıyor; bir heykelden farksız. Milletvekili seçildiği Doğu Pireneler bölgesinden dün gelmiş. Viard'ın yanında duruyor. Sonra kulağına eğiliyor sosyalist liderin:

"Polis müdürü söyledi; bazı bölgelerde topraklar işgal edilmiş... İspanyollar taklit ediliyor. Bakıyorum bu gibi hareketleri yönetenler hep dışarıdan gelmiş yabancı unsurlar. Eskiden yabancılar politik mücadeleye karıştırılmazdı. Şimdi bu ayak takımını komünistler yönetiyor. Endişe verici bir durum var..."

Viard onun Tessat'nın yakın dostu olduğunu biliyor; hoş tutmaya çalışıyor adamı:

"Hemen bugün Dormoy'a ilgilenmesi için direktif vereceğim," diyor. "Gayet tabii, yabancıların politika yapmalarına engel olmalıyız. Saygıdeğer meslektaşım, gönlünüzü hoş tutun, gelenekleri bozdurmayacağız... Biraz güvenin bize; her şey düzelecek.."

Piroux teşekkür edip uzaklaşıyor. Viard konuşmayı yakından izleyen bir komüniste dönüyor:

"Tessat çetesini susturmazsak ezerler bizi," diyor.

Viard böyle davranarak politik kurnazlık yaptığını ve zafere yürüdüğünü sanıyor.

Küçücük Laon kentinin temsilcileri geçiyor tribünlerin önünden. Kadife ceketli, dudaklarına sıkıştırdığı sigarası ile bir ihtiyar ve dört genç işçi hepsi. Üzerinde "Laon faşistlerin kazanmasına engel olacaktır!" yazısı bulunan bir bayrak taşıyorlar. Viard, Laon'da en fazla üç yüz işçi olduğunu hesaplıyor ve "Çocuk bunlar!" diyor. Kendi kendine... Belki horumdanıyor, hayıflanıyor belki de... Kim bilir?

Pierre heyecanlı ve mutlu şimdi. Arkadaşlarına yetişiyor.

Viard'la ne konuştuğunu söylemiyor; her zamanki alaycılığı ile Michaud 'ağzının tadını kaçıracak' diye çekiniyor.

Sabahki kavgayı ve parçalanan ceketini çoktan unutmuş Michaud. Sırtı biraz ağrıyor ama keyfi yerinde: Gösterinin başarılı geçtiğine inanıyor. Yalnız Vincennes kapısına doğru biraz dalgın, biraz düşünceli oluveriyor. Hava kararmış artık. Sokak lambaları yanmış. Benzin istasyonlarının o bildik yeşilli, sarılı, kırmızılı levhalarıyla aydınlanmış Paris banliyösü.

"Neden dalgınsın Michaud?"

"Dalgın değilim, terliyorum yalnızca."

Elinin tersiyle alnında biriken teri siliyor ve birden dönüyor arkadaşına:

"Geçende Blanqui'nin hayatını okudum, imreniyorum adama. Güzel ve basit bir hayat yaşamış. Barikatların önünde iki üç gün dövüşmüş, ömrünün geri kalan kısmını zindanda geçirmiş... Oturmuş, gökteki yıldızlar üstüne bile yazı döktürmüş... Bir tek şey önemliymiş eskiden: Ölümü göze almak! Oysa bugün yaşamak gerekiyor, yenmek gerekiyor... Ne pahasına olursa olsun. Ve bu daha zor... Fakat gerekli."

Pierre şaşkın şaşkın dinliyor onu ve birden Michaud'nun kafasında ne denli çetrefil düşünceler dolaştığını, çok sağlam ve gerçek formüllerin gerisinde alabildiğine tutkulu, çeşitli acıları yüreğinde taşıyan, ateşli, çimen yaprakları ya da vahşi bir hayvanın tüyleri gibi ateşli ve yırtıcı bir adam yaşadığını anlayıveriyor.

"Sen büyüdün, Michaud," diyor. "Bugüne kadar bir arkadaş gözüyle bakıyordum sana... Şimdi yönetebilirsin insanları; anladım bunu."

Michaud'nun bütün yanıtı yüzündeki çocuksu bir kırışma. Ve saka kuşunu taklit ederek ıslık çalmaya başlıyor... Müthiş güzel ıslık çalıyor.

Göstericiler geçiyorlar, tükenmek bilmiyor göstericiler, hep geçiyorlar sokaklardan. Dudaklarında çok eski bir dost gibi hiç unutulmayan bir marşın sesi var. "Bu son kavgamızdır..."

24

Ertesi sabah Pierre tatile çıktı. Önünde kocaman bir ay boyunca güzel bir sessizlik uzanıyordu. Turistik afişlerdeki mavili, yaldızlı hareketsizliği andıran bir sessizlik.

Agnès bir hafta öncesinden gitmiş, okyanus sahilinde küçücük bir balıkçı kulübesi kiralamıştı. Ev Concarneau yakınlarındaydı. Bir kaya parçasının üzerine kurulmuştu; dört köşe bir kutuya benziyordu. Bembeyazdı. Aşağıdaki sahilde kadınlar masmavi balık

ağlarını tamir ediyorlar ve denizde rüzgârla kabarmış pembe yelkenliler dolaşıyordu. Çok rüzgârlı, denizin kıyıya vurup vurup geri çekildiği, gece gündüz okyanusun sesiyle çınlayan bir yerdi burası.

Pierre gelince tertemiz, beyaza boyanmış, süslü bir oda buldu karşısında. Her şeyde, odanın her yerinde; yatakta, perdelerde ve hatta duvarlarda balık kokusu seziliyordu.

Paris'teki olayların heyecanıyla doluydu Pierre. Viard'la yaptığı konuşmayı biraz da övünerek anlattı karısına. Gösteriyi de anlattı, faşistlerin saldırısını da. Agnès susuyordu. Pierre öfkelendi onun suskunluğuna. İnandığı şeylerin önemine, doğruluğuna karısının da inanmasını istemek hakkı değil miydi?

"Bu bile yaşamak için yeterli," dedi. "Anlamıyor musun?"

"Hayır. Anlamak istemiyorum ayrıca. Bir oyun bu; çocuksu bir oyun değil üstelik, pis bir oyun. Yalanla dolu... Eski olan hiçbir şeyden vazgeçmek istemiyorlar. Viard da ihanet edecek! Hepsi birbirine benziyor, görmüyor musun?"

"Biz onları adam edeceğiz."

"Hayır. Başka şeye dalmışsınız siz: Yeni boya sürüyorsunuz onlara. Böylesi daha kolay... Ne can sıkıcı şey, Tanrım! Ne sahtekarlık..."

Pierre geldiği gün böyle kavga ettiler. Sonra o kendini dinlenmeye verdi. Üç gün boyunca hiçbir iş yapmadı, hiçbir şey düşünmedi. Denize girdi, kumda uzandı. Kayalıklara tırmandı. Saatler boyunca gittikçe yükselen denizi ve dalgaları seyretti. Güney sahilinde çok kalmıştı... Nasıl çekici, nasıl tadına doyulmaz bir güzellik olduğunu iyi biliyordu. Okyanus çok etkiledi onu. Önce dayanılmaz bir bunaltının çevreyi sardığını sandı. Sanki doğa müthiş bir felaketin gelmesini bekliyordu. Sonra denizdeki bu hırçınlığın kendi içindeki tedirginliğe çok benzediğini fark etti. Kocaman ağaçları toprağa doğru yatıran, ona evin kapısını açtırmayan rüzgâr, nasıl bir şey olduğunu anlayamadığı rüzgârın gücü bir mutluluk getirdi ona.

Üç gün geçti böyle. Pierre'in yüzü değişmiş, rengi tunçlaşmıştı. Sanki bütün varlığı hava değiştirmişti. Paris'teyken çok önemli kabul ettiği öyle şeyler vardı ki şimdi bunlar aklına gelince umursamıyor; gülümsüyordu yalnızca. Buna karşılık tanımadığı, bil-

mediği şeylerin farkına varıyordu şimdi. At kestanelerinin görünüşü örneğin. Sonra yosunların kokusu. Ve bir yerden bir başka yere göç ederken hep aynı yolu izleyen sardinya balıkları.

Gazeteler oraya çok geç ulaşıyordu. Pierre bu yüzden o üç gün içinde yeni bir haber alamadı Paris'ten. Yanında getirdiği küçük radyoyu çıkardı. Radyo dinleyerek avundu. Borsa haberleri, Çin-Japon çekişmesi, bir işadamları toplantısında Tessat'nın konuşması... Alışılmamış bir umursamazlıkla omuz silkti. Çıkıp yengeç avladı.

Agnès şimdi gerçekten mutluydu. Paris'teyken Pierre'in başına bir iş gelebilir korkusuyla tedirgin oluyor; kocasının olaylar karşısında gösterdiği ilgiyi de kıskanıyordu. Kendi yetiştiği çevre, yaşadığı zor hayat, aslında, onun Belleville'deki sefalet önünde kardeşçe düşünmesine yol açmalıydı. Ama genel ve soyut olan her şey Agnès'i irkiltiyordu: Siyasi toplantıların ve gazetelerin dilinden, programlardan, tartışmalardan hoşlanmıyordu. Bunlara öfkelenir; hepsini politika sayardı. O ancak tek tek insanların kaderiyle ilgileniyordu.

Örneğin, grevlere ilgi duymamıştı da, Pierre ona ölen çocuğun annesini, Clémence'i anlatınca dayanamayıp ağlamış, kocası gözyaşlarını görmesin diye de saklanmıştı. Kocasının Halk Cephesi'ne olan bağlılığını gereksiz bir didişmenin, bir gevezeliğin sonucu sayıyordu. Kendi kendine "İnsan bunun için ölmez ki!" diyordu. Bunu biraz da pek farkına varmadığı bir bencillikle düşünüyor; ömrü boyunca ilk kez yakaladığı huzuru birdenbire kaybedivermekten korkuyordu. Gebeliği bu bencilliği daha da koyulaştırıyordu: Artık iki insanı, çocuğunu ve kendisini savunuyordu Agnès. Kocasının radyo dinlemeyişi bile sevindiriyordu onu.

Dördüncü günün akşamına doğru bir fırtına patladı. Pierre ve Agnès, sahilde oturmuşlardı. Birdenbire geldi fırtına. Ve rüzgâr büyük bir kum bulutunu onlara doğru savurdu. İki üç dakika içinde ortalık karışıverdi. Deniz kabarmıştı. Dalgalar kıyıyı dövmeye başlamıştı. Rüzgâr, evlerin damlarını uçuracaktı neredeyse. Güçlükle döndüler kulübelerine.

Agnès, pencerenin önünde dikişe oturdu. Hava çoktan kararmıştı ama lambayı yakmadılar: Kopkoyu morluğunun içinde çok

güzel görünüyordu okyanus. Şimdi burada bir istiridye kabuğunun içinde gibiydiler. İkisi. Ve ikisi de aşkın yumuşacık güzelliğini, yaşatıcı gücünü böyle daha iyi anlıyorlardı.

Pierre radyoyu açtı. Yeşil göz aydınlandı; denizin gürültüsüne uzun hıçkırıkları ve cızırtılarıyla morsun gürültüsü de eklendi.

İngilizce konuşan bir kadın sesi: "Borsada aksiyonların değeri yükseliyor... Bugün Royal-Dutch aksiyonları..."

Caz müziği.

Bir Alman şarkısı: "En güzel sarışın sensin..."

Burası Paris. Ille-de-France verici istasyonu. Maurice Chevalier'yi 'Paris Daima Paris'tir' müzikalinde dinleyiniz!

Lux aspiratörlerini tercih ediniz. Şimdi Lux'un sunduğu programı dinleyeceksiniz.

İtalya... Faşist parti sekreterinin konuşması: "Genç lejyonerlere erkekçe yaşamayı gösterecek eğitim yaptırmalıyız..." Dans müziği.

Fransa bisiklet turu: "Pau-Carcassone etabında Belçikalı Grenier aradaki mesafeyi..."

"Saat ayarı... Üçüncü vuruşta saat on dokuz olacak..."

"Günün olayları... İki bin ölü var..."

Agnès elindeki dikişi bıraktı. Pierre boğacakmış gibi abandı radyoya. Spiker devam etti: "Barcelona'da askeri birlikler Kolon Oteli'ni topa tuttu; Madrid'de hükümete sadık kalan birlikler, işçilerle birleşerek Montana garnizonunda yuvalanmış olan asilere saldırdı. Toledo'da yoksul halkın oturduğu Triana kesiminde sokak savaşları. General Aranda, Oviedo'yu ele geçirdi. Burs'ta kitle halinde idamlar başladı." Ve aynı spiker hemen sonra aynı soğuk ve heyecansız sesle haberleri okumaya devam etti. "Kraliyet bahçesinde açılan gül sergisinde birinciliği kazanan.."

Pierre dışarı fırladı. Dışarıda fırtına iyice azmıştı. Deniz fenerinin ışığı, yükselen dalgaların arasında kaybolmuştu; zor seçiliyordu. Dalgalar sıra sıra asker kümeleri gibi hışımla saldırıyorlardı karaya.

Aşağıda titreşen kırmızı ışıklar vardı. Denizin gürültüsü devasa bir sireni düşündürüyordu insana. Pierre, yeniden kulübeye döndü. Islanmıştı. Agnès kapının eşiğindeydi o girdiği zaman, tatlı bir sesle kocasına mırıldandı:

"Sabah altıda bir tren var. Yetişirsen akşam Paris'te olursun."

Ve sarıldı kocasına. Yan yana oturup öylece kaldılar, orada şafağı beklediler. Fırtına hiç durmadan devam etti.

25

Onbinlerce insan salona girememişler, dışarıda bekleşiyorlardı. Pireneler'in öbür tarafından silahların konuşması Parislileri uyarmıştı. Aşırı heyecanlı olanlar tribünlerden aşağıya atlamış, geçitleri tıkamışlar, kürsüye tırmanıyorlardı. Cachin, Badajos katliamını anlatırken sesi titriyordu. Sokakta Enternasyonal çalınıyordu o sırada... Bazen ağır ağır verilen bir yemin gibi yavaşlıyor, bazen hızlanıyordu.

Yaşlı bir adam geldi kürsüye. Tıraşlı ve zayıf yüzünde, İspanyollara ve trajik görünüşlerini veren derin çizgileri taşıyordu. Madrid sendikalarının önde gelen yöneticilerinden biriydi bu adam. Adı Munez ve mesleği öğretmenlikti. Sesi soluğu kesilmişti salondakilerin: İç savaşın kucağından kopup gelmiş bir adam vardı karşılarında ve bu adamın konuşmasını bekliyordu hepsi. Fakat aralanmış dudaklarında belirlenen acıklı bir bekleyişle duruyordu. Munez konuşmuyor, susuyordu. Tribünden gür sesin haykırışı duyuldu:

"Oğlunu öldürdüler bu adamın!"

O zaman haykırdı İspanyol:

"Silah lazım bize!"

Ve bu çığlık, salonun bir başından öbür başına bir çığ gibi büyüdü, sokağa taştı. Sokaktaki kalabalık çığlığı daha büyüterek geri verdi salondakilere:

"Silah! Silah!"

Sonra, kendisinin radikal olduğunu söyleyen bir profesör kürsüye çıktı. Hayatı boyunca hep aynı ısrarla Aude bölgesindeki bağcıları da, Dreyfus'u da, Trablusgarp'ı da savunmuş, hep aynı ısrarla bu bölgenin şarabına 'şampanya' denmesini istemiş bir ihtiyardı bu. Korkusuz ve kimsenin kusur bulamadığı şövalyeyi anlatmakla başladı gevezeliğe, sonunda da İspanyol cumhuriyetçilerinin 'manevi' yönden desteklenmesini istedi.

En son Michaud konuştu kürsüden:

"Bugün, Fransız toprağına bir faşist bombardıman uçağı indi. Mussolini tarafından Franco'ya yardıma gönderilen uçaklardan biri. Hikâyeyi siz de biliyorsunuz. 54, 57 ve 58. İtalyan uçak filoları. Hitler, cumhuriyete kasteden asilere tanklar gönderiyor. İspanya'daki cumhuriyetçiler av tüfeği ile dövüşüyorlar. Biz de Halk Cephesi'nin hükümetine haykırmalıyız! İspanyol cumhuriyetçilerine uçak verin demeliyiz!"

"İspanyollara uçak!" sözü bir sembol oldu yeniden. Salon tempo ile bağırıyordu. Wagram'da, daha uzakta bu saatlerde hep tenha olan ve şimdi bir bayram yerini andıran Etoile Meydanı'nda, bu meydana açılan bütün caddelerde, halk aynı sözü haykırıyordu: "İspanyol cumhuriyetçilerine uçak!" Bu insan okyanusu kısa bir an için sakinleştiği zaman bile boğuk ve ince bir sesin haykırmaya devam ettiği görülüyordu. Ve yeniden Paris'in yüreğinden fışkıran bu sözler, kentin gürültüsünü bastırıp her evin kapısını çalıyor, metronun tünellerine kadar giriyor; oradan kentin yoksul semtlerine koşup oranın insanlarını uyandırıyordu.

Toplantı bitince Michaud, Pierre'i bir kenara çekti:

"Munez, uçak satın almaya geldi," dedi. "Sen biliyorsun bu işi; yardım edebilirsin ona."

Munez, yirmi bombardıman uçağı almak istiyordu. Üç gündür bir bakanlıktan öbürüne gidip geliyordu; ona dostluk gösterileri yapıp, "Düşünelim bu konuyu," diyorlardı. Büyük Sanayici Méjeu ile görüşmüştü. Adam ona sigara tutmuş, sevimli görünmeye çalışarak dinlemişti Munez'i. Sonra da "Franco ne kadar çabuk kazanırsa o kadar iyi," demişti.

Michaud, bunları özetledikten sonra ekledi:

"Dessère'e bir söylesen? Ticaret değil mi? Yapmak ister belki."

Munez, Pierre'le birlikte çıkmıştı sokağa. Durumu anlattı ona:

"Tabanca, tüfek, bıçaktan başka bir şey yok bizimkilerde. Çok gülünç ve tüyler ürpertici bir şey bu. Köylülerin elinde ağızdan dolma tüfekler var yalnızca. Onlar da kıyametten kalma. On beş gün içinde her şey belli olacak; ya kazanacağız ya kaybedeceğiz. Hızla ilerliyor bu herifler. Savoialar var ellerinde, Alman tankları var. Bizim elimizde avucumuzda olan şey de bir düzine posta uça-

ğı. Bomba atabilmek için delikler açtık uçaklarda. Hepsi hurda zaten. Gördükleri yerde düşürüyor herifler bunları. Sizin adamlarınıza bir türlü anlatamadım. Oradakiler bizi ezerler, buradakiler sizi daha kolay ezecekler diyorum; kimse aldırış etmiyor."

Çevrelerindeki kalabalığın dilinde "İspanyol cumhuriyetçilerine uçak!" sözü acılı bir çığlık gibi büyüyor ve yayılıyordu. Munez güldü:

"Bu bağıranlar, uçak verirler bize. Ne yaparsınız, bunların da bize verecek uçağı yok."

Ertesi sabah Pierre erkenden Dessère'i görmeye gitti. Dolambaçlı söz etmedi, dobra dobra söyledi durumu:

"Grev sırasında yollarımız ayrıydı; siz barikatın bir tarafındaydınız. Ben öbür tarafında. Şimdi fabrikalarınız tehlikede filan değil, bugün İspanya'da iktidarda komünistler yok: Giral, Azana ve siyasi ortaklarınız var iktidarda. Bombardıman uçakları gerekli onlara. Ve sizden almak istiyorlar. Peşin para veriyorlar. Yirmi tane A-68 uçağı alacaklar."

Dessère güldü:

"'Peşin para' sözü hoşuma gitti. Ne yani, Dessère'i parayla kafese koyacağınızı mı sanıyorsunuz? Méjeu, İspanyolların gelip uçak istediklerini anlattı dün. Hem böbürlenerek ne dedi biliyor musunuz? 'Tersledim onları. Ben kendi sınıfıma ihanet etmem,' dedi. Ne yanıt verilir böylesine? Hiç! O da sizin gibi mantık yürütüyor, Marksist mantığı."

"Neden Méjeu'ya gitmiyorum da size geliyorum ben? Méjeu, faşistin biri. Oysa siz..."

"Her şeyden önce Fransızım ben. Barışın sağlanması, İspanya'dan daha değerli benim gözümde."

"Komşu bir ülkeye uçak satmanıza kim engel olur?"

"Enayilik etmeyin! Bugün size yirmi A-68 satsam İtalyanlar yarın kırk Savoia uçağı gönderirler Franco'ya. Azana'yı, General Franco'ya yeğ tutarım tabii. İspanyollar için yüz bin frank vereceğim size, yalnız benden aldığınızı kimseye söylemeyeceksiniz. Parayı sevinerek veririm. Uçak satamam ama. Fransa'nın rahatını tehlikeye düşürmek istemem. Atasözü bile var: 'Kendi eti insana, gömleğinden daha yakındır!'"

"Yani adamlar orada ölürken biz seyredeceğiz, öyle mi? Alçaklık bu! Méjeu böyle yapabilir, tamam. Ya siz? Ne çabuk unuttunuz geçen geceki konuşmamızı? Uçakları satmadığınızı Munez'e nasıl söyleyeceğim?"

Pierre, odanın içinde dört dönüyor, haykırıyor, masaları yumrukluyordu. Dessère, yorgun ve alaycı gözlerle onu seyrediyor ve için için hayranlık duyuyordu mühendise. Pierre gitmek isteyince engel oldu.

"Arjantin için on bir tane A-68 ısmarladılar," dedi. "Manu isminde biri teslim alacak uçakları. Fazladan para teklif ederseniz uçakları size bırakır. Görüyorsunuz ya benim kazancım yok bu işte. Uçakların, cumhuriyetçileri kurtaracağına inanıyorsanız yapın bu işi. Manu kabul eder teklifinizi; ben söz veriyorum size; kabul edecek. Uçakları böyle alırsanız kimse gürültü koparamaz. Biliyorum ben; Blum tek bir uçak göndermeyecek dışarıya. Siz de göreceksiniz."

"Olmaz böyle şey! Viard'la görüşeceğim gerekirse!"

"Onun da ne halt edeceğini göreceğiz. Hayal kuruyorsunuz! Alın, Manu'ya verilecek lisanslar bunlar. Memnun musunuz şimdi?"

Pierre dalgındı. Onu selamlayıp çıktı. Manu'yu bulması gerekiyordu.

Manu aslında Romanyalı, pasaportuna inanırsanız Honduras vatandaşıydı. Ama çok uzun bir süredir Paris'te yaşıyor; kendisini de Fransız sayıyordu. Karanlık işlerle uğraşan bir adam. Şans yeni yeni gülmeye başlamıştı ona; İspanya İç Savaşı onun gibi karanlık işler yapan bir yığın insanı harekete geçirmişti. Madrid ve Barcelona'dan her Tanrının günü cepleri para dolu insanlar gelip buluyorlardı onları. Savaş malzemesi almak için geliyorlardı. Bakanlıklar gönderiyordu bu adamları; sendika temsilcileri, askeri makamlar, gazeteciler, cumhuriyetçiler, komünistler, anarşistler geliyorlardı. Genellikle birbirlerini tanımıyorlar ve hep aynı komisyonculara başvuruyorlardı. Herifler hepsini aldatıyor, soyup soğana çeviriyorlardı. Burgos'un adamları da silah satın almaya geliyordu. Komisyoncular günden güne fiyat yükseltiyorlardı. Kendisine A-68 uçaklarından söz açılınca Manu, üç misli para istedi.

"Uçakları size verirsem," dedi, "Buenos-Aires hükümeti ile aram açılır. Sonra benimle iş gören rahat uyur: Hükümet, uçakların dışarıya çıkmasına engel olmaz. Benim malım sınırı geçer. Lisanslar bende."

"Lisanslar bende dostum. Sizde değil!"

Manu düşündü: Karşısında kolayca kazık atabileceği bir İspanyol yoktu. Bir uçak mühendisi vardı. Üstelik bu adam Dessère'in yakın dostuydu. Uzlaşamazlarsa, Manu'yu harcar, tek başına da uçak bulup alabilirdi. Böyle bir adam gelmişti karşısına.

"Son sözümü yarın söyleyeceğim size," dedi Manu.

'Yarın'. Munez acı acı göğüs geçirdi. Yarın geleli tam bir hafta olacaktı. Madrid'in, cumhuriyetin geleceği bu uçaklara bağlıydı onun kafasında. Geldiğinden beri her gün aynı gazeteleri yeni haberleri öğrenmek umuduyla tekrar tekrar alıyor, radyonun başından ayrılmıyordu. Pierre'i telaşla karşıladı.

"Leon hücum etmiş. İki zırhlı oto. İrun'da geriye sürdük herifleri. Asıl büyük tehlike Estramadur tarafında; Medina'ya yürüyor herifler. Ve Medina... Medina..."

Çevresindekilerin nasıl olup da keyiflenebildiklerini yemek yiyip, gezinti yaptıklarını, tiyatroya gidebildiklerini Munez'in aklı almıyordu. Paris'in bu umursamazlığı onu kudurtuyordu. Hani Pierre'i tanımasa, Paris için ağzına geleni söyleyecekti. Pierre de kendisi gibi hep gazetelerin son baskısını bekleyerek yaşıyordu.

Ertesi gün Manu, uçakları vermeyi kabul etti: Yüzde yirmi fazla para istiyordu ama. Uçaklar, Toulouse yakınlarındaki bir havaalanında üslenmişlerdi. Munez şifreli bir telgraf çekti Madrid'e, uçakları aldığını bildirdi. Aynı gece Pierre'le birlikte Toulouse'a hareket edecekti. Son dakikada elçilik aracılığıyla bir telgraf aldı İspanya'dan: On bir uçağı az bulmuşlar, hiç olmazsa yirmi bombardıman uçağı daha alınmalıydı. Ayrıca, Dewoitine modeli otuz avcı uçağı istiyorlardı. Fransız hükümeti yardım etmezse bu kadar uçak bulamayacaklardı tabii: Uçak fabrikaları da faşistlerin ya da Dessère'in elindeydi. Pierre, Paris'te kalıp Viard'la görüşmek isterdi. Munez sabırsızlanıyordu oysa; bulduğu on bir uçağı kaybetmekten korkuyordu. Pierre'in Toulouse'a gitmesini, Munez'in de tek başına Viard'la görüşmesini kararlaştırdılar sonunda.

"Viard'ı tanırım ben," dedi Munez. "Uluslararası kongrelerde çok karşılaştık."

Pierre, gardan bir kart postaladı Agnès'e: "Bir haftalığına Toulouse'a gidiyorum," diye. Bindiği tren çok kalabalıktı; boğulacak gibi oluyordu insan. Kentte kalmış Parisliler, ağustos sıcağını görünce, deniz kenarına ya da dağlara kaçmaya başlamışlardı. Gezmekten, denize girmekten, yelkenlilerle dolaşmaktan başka şey konuşulmuyordu aralarında. Pierre, onların içinde bir yabancı gibi duruyordu. Elindeki gazeteyi katladı; okumamıştı bile. Munez nasıl yapıyorsa o da öyle kendi kendine sayıklamaya başladı 'Medina' diye. Gidebildiği kadar çabuk gitmesi gerekiyordu. İşe yarayacağını bilse, trenden atlar bütün gücüyle iterdi treni: Ara istasyonlarda beklemek kudurtuyordu onu. Birden Viard'ın kendisine dayanışmak gerektiğini söyleyen namuslu ve iyilik dolu çehresi geldi gözünün önüne. O müthiş sıcağın kucağında, sigara dumanının ve mayo çeşitleri ile Pirene dağlarından başka şey konuşmayan bir kalabalığın ortasında, yarı uykulu bir düşünceyi evirip çeviriyordu kafasında: İspanyolları ortada bırakmayacaktı Viard; istediklerini verecekti. Böylece uyuyup kaldı Pierre.

26

Munez, Viard'ı yıllar sonra tekrar gördüğü zaman geçmişi anımsadı. Basel kentindeki kongre geldi aklına. Yaşlanmış bir Bebel'in katedralin içindeki konuşmasını, genç kızları taşıyan arabayı, dökülen gözyaşlarını anımsadı. Sonra, savaşın hemen arkasından Bern'de karşılaşmıştı Viard'la. O zaman, parça parça olmuş porselen bir bardak gibi duran II. Enternasyonal'i toparlamaya çalışıyorlardı. Sömürgelerin durumunu, yeni bir savaş olasılığını, savaşın yaralarını nasıl sarmak gerektiğini görmüşlerdi hep beraber. O zaman Viard'ın saçları koyu kahverengi, sesi gürdü. Tam on altı yıl geçmişti aradan. Ve Viard yaşlanmıştı. Munez de yaşlanmıştı.

Onu görünce Viard'ın yüreğinde de eski anılar ayaklanmıştı. İki arkadaş gençliklerinin şimdi unutulmuş, ateşli gölgelerini dü-

şündüler: Plehonov, Jaurés ve Iglesias'ı düşündüler.

Şöyle diyordu Viard:

"Belli bir yaşa gelirse insan, bütün yollar mezara yöneliyor. Nereye baksan mezar taşı görüyorsun."

Ve bu 'mezar' sözü uyandırdı onu: Munez'in neden kendisini görmeye geldiğini biliyordu. Sabahtan beri bu karşılaşmaya hazırlamıştı kendini. Munez'i bir partinin ya da bir yabancı hükümetin resmi temsilcisi olarak mı karşılamalıydı? Hayır; eski bir arkadaştı Munez. Böyle şeyleri unutmaz Viard. Hele karşısındaki adamın çektiği büyük acıyı bilmezlikten gelemez.

"Acınızı haber verdiler bana," dedi.

Munez, umursamaz görünmeye çalıştı. Acısını kimse bilmesin istiyordu. Oysa, sevgili oğlunu, Pépé'yi bütün uykusuz gecelerinde karşısında buluyordu. Bir öğle vakti ölüsünü bulmuşlardı Pépé'nin. Duvarların, tozun toprağın bembeyaz olduğu bir öğle vakti. İnsanların sıcaktan ve yorgunluktan bitkin düştükleri bir öğle vakti. Bir samanlıkta yakalamışlardı Pépé'yi, dışarıya çıkarıp veriştirmişlerdi kurşunu.

Munez derisini soyup, bedeninin içini yüreciğini seyredenler varmış gibi ürperdi; şimdi daha da keskin bir acı yerleşmişti içine. Susuyordu. Viard konuşmasına devam etti:

"Dostum, anlıyorum sizi. Üç yıl önce karımı kaybettim ben de. Yakınlarını kaybeden insanın onlarsız yaşaması çok korkunç! Müthiş şey bu! Böyle yaşayıp da süründüğüne yanıyor insan."

Munez, Viard'ın sözlerinde, kendisini kıran, inciten şeyin ne olduğunu çözememişti daha. Ayağa kalktı. Bir süre dolaştı odanın içinde ve sonra birdenbire ancak siyasi toplantılarda becerebildiği gür bir sesle konuşmaya başladı:

"Uçak satın almaya geldim ben. Durumumuzu biliyorsunuz. Siz yardım etmezseniz bizi ezerler. Halk Cephesi, sosyalizmin son kozudur. Böyle elimiz kolumuz bağlı, düşmana teslim edecek misiniz bizi? Sosyalistsiniz siz. Ben de bir sosyalist olarak konuşuyorum sizinle. Her şeye rağmen, eski günlerimizden kalma bazı şeylerin içimizde hâlâ yaşadığına inanıyorum. Evet, oğlumu öldürdükleri doğrudur. Bunun sözünü bile etmek istemem. Fakat her gün adam öldürüyor bu herifler. Daha bugün Cordoba'da, insanlarımızı yaylım

ateşine tuttular. Hepsi fanatik; Cizvit papazı kimi de. Faslıları getirdiler yurdumuza. En geri kafalıları getirdiler. Büyücüleriyle beraber. Her tarafa saldırıyor ve her yeri ateşe veriyorlar. Yoldaş Viard!"

"Elbette ki kalbim sizinle beraber. Ayaklanma başladığı günden bu yana inanın ki gözüme uyku girmedi. Başınıza gelen felaketi kendi başıma gelmiş kabul ediyorum. Ama bugün bütün bir ülkeden sorumluyuz biz. Anlayın bunu. Fransa barış istiyor. Asıl dram burada kopuyor zaten. Orta halli Fransızın gözünde yabancı bir ülkedeki siyasi rejimin ne önemi var?"

"İnsan istemiyoruz ki... Uçak satın bize. Eski anlaşmalarımıza dayanarak savaş malzemesi verin."

"Bu savaş dışardaki bir düşmanla yapılsaydı, bir saniye bile düşünmezdim. Ama iç savaş denir sizin yaptığınıza."

"Yani, 'meşru' bir hükümeti, asilere karşı desteklemek yetkisine sahip değilsiniz, öyle mi?"

"Yok yok. Bu değil de... Dünyanın siyasi dengesizliği karıştırıyor her şeyi. Franco'nun arkasında Hitler var, Mussolini var. Size uçak versek bunun yeni bir dünya savaşına yol açmayacağını nereden bilebiliriz?"

"Ve bize ihanet etmek daha kolay geliyor!"

"Neden böyle koyuyorsunuz meseleyi? Cumhuriyetçilerin kazanmasını istediğimizi biliyorsunuz siz de. Ama bizim elimiz kolumuz bağlı. Uçak satamayız size. Doğrudan doğruya uçak fabrikatörleri ile konuşsanız? Hiçbir tehlikeden çekinmediğimi bilirsiniz. Fakat yine de temkinli davranmak iyi olmaz mı? Size yardım etmediğimizi açıklayacağız bütün dünyaya. Alın uçakları ve gönderin. Biz kapıyoruz gözümüzü; görmüyoruz."

"Ya gerçek durumu bilmiyorsunuz ya da bilmek istemiyorsunuz. Bir haftadır buradayım. Sonuç ne? Topu topu on bir A-68 uçağı. Hem de ne güçlükle aldık uçakları. Allahtan ki Pierre Dubois'yı tanıdım. Arkadaşımız."

"Mühendis mi? Görüyorsunuz ya. Bir de sitem edip duruyorsunuz bize. Çok iyi bir arkadaştır Dubois; tanırım onu. A-68 çok iyi bir uçak. Daha fazla alın, engel olan mi var size?"

"Satmak istemiyorlar ki."

"Ne yapabiliriz ki? Bu da onların hakkı."

"Ordunuzdaki uçaklardan verebilirsiniz."

"Hava kuvvetlerimiz neden zayıflasın? Hayır dostum, olanaksız bu! Hem radikaller ne diyecek? Bir düzine uçak yüzünden hükümet düşer sonra. Böylesi sizin için de daha kötü olur. Tekrar söylüyorum: Ne gönderseniz görmezlikten geleceğiz. Sığınmacılara yardım edebiliriz, örneğin. Sağlık yardımı yapabiliriz, buğday ve çocuklar için süttozu gönderebiliriz size. Ama savaşı göze alamayız. Hayır! Hayır!"

'Hayır' sözünü iki üç kez üst üste tekrarlayınca rahatladı. Mendiliyle alnında biriken teri sildi. Zile uzandı.

"Size ne ikram edebilirim?" diye sordu. "Çay? Limonata?"

Munez kalkmıştı.

"Medina düştü," dedi. "Bunun anlamını biliyor musunuz? Mola'nın emrindeki orduyla bizi parçalayacaklar demektir. Diplomat değilim ben ve altmış dört yaşındayım. Yoldaş Viard, şimdi buradan çıkıp gitmek daha uygun düşer. Kalırsam oturup size söylenmesi gereken her şeyi söylemekten korkuyorum. Bunun için gelmedim oysa; uçaklar için geldim."

Ve çıktı Munez. Viard kireç gibi olmuştu. Dudakları titriyordu. Görüşme sandığından daha zor geçmişti. İspanyol cumhuriyetçilerinin yenilgisi kesindi; ufacık bir çocuk bile kolaylıkla anlayabilirdi bunu. Yirmi uçak sonucu değiştirmeyecekti ki. Önemli olan Fransa'da Halk Cephesi'ni kurtarmaktı. Küçücük bir dikkatsizlik her şeyi yıkabilirdi. O zaman burada da yığınla Franco heveslisi çıkacaktı ortaya. Onlara karşı direnmek için kime güvenecek? Leon kasabasındaki üç yüz işçiye mi? "Bunlar oynatmış hepsi," dedi Viard. "Uçuruma sürüklüyorlar bizi. Üstelik komünistler değil, bizim partimizin adamları yapıyor bunu." İnsan Munez'i anlıyor: Ne demek bir adamın oğlunu göz göre göre kaybetmesi. Ama ya ötekiler? 'Cumhuriyetçilere uçak verin,' diye bağıranlar? Viard'ı lanetleyecekler şimdi. Oysa kusur arıyor kendinde, bulamıyor. Bütün ilkelere sadık kalarak devleti yönetmek? Olacak şey mi? Böyle ağır yükün altına girersen eziliyorsun tabii. Hiçbir şeye karışmamaktı en iyisi; girmemekti böyle işlere. Öbür insanlar gibi bir adam olabilseydi keşke. Bu mutluluğu arıyor Viard: Öbür insanlardan farksız olmalıydı. Onlar gibi oy verebilme-

li, bağırıp çağırabilmeli, sonra bahçesindeki kameriyeye şöyle bir güzel yerleşmeli, kuşların cıvıltısını dinlemeli o da. Ama işleri de yönetecek biri gerekmiyor mu? Kendi mesleğinden başka aşağılık meslek yok mu yeryüzünde? Lağımcılar, kasaplar, cellatlar. Bu kadarcık mı hepsi? Viard acıdı kendine. Öylece, bu acıma duygusunun altında ezilerek, oturdu kaldı. Sekreteri girdi odaya:

"Sizi telefondan istiyorlar," dedi. "Tessat görüşmek istiyor. Çok aceleymiş."

Tessat hemen gelip baş başa görüşmek istiyordu. Kabul etmek zorunda kaldı. Gerçekten tatsız bir gün geçirmişti Viard.

Tessat her zamanki sırnaşıklığı içindeydi yine. Viard'ın sırtını okşadı gelir gelmez. Sonra da zehrini kustu:

"Kolla kendini, dostum," dedi. "İspanya bir tuzaktır. Napoléon bile orada aldı boyunun ölçüsünü. Ve bin sekiz yüz yetmişte aldı."

"Ne ilgisi var bizimle?"

"Aradaki ilgiyi göremiyor musun? Kötü öyleyse. Eğer Kızıllara uçak verirseniz savaş çıkar. Kaçınılmaz sonuçtur savaş. Mussolini'yi bırak bir kenara. Hitler bağışlamaz bunu."

"Azana ve Giral neden Kızıl oluyorlarmış, anlayamadım? Nasıl oluyor da senden daha Kızıl oluyorlar sonra?"

"Evet, Azana'dan bahsediyorum ben. Tüfekler kimde? İşçilerin elinde değil mi? Benim ne düşündüğümün önemi yok zaten. Bütün Avrupa Kızıl biliyor onları. Tekrar söylüyorum; ayağını denk atmazsan savaş var sonunda."

"Sana kalsa meşru hükümetle ticari ilişkileri bile kesmemiz gerekecek?"

(Farkına varmadan Viard Munez'in deminki sözlerini tekrarlıyordu.)

"Gereksiz bir vicdan çekişmesi bu. Siyasi yakınlıklarınız yüzünden halkı neredeyse katliama sürükleyeceksiniz. Ne biçim yöneticilik sizinki? Berlin ve Roma'yı mutlaka ayırmalıyız birbirinden. Ama siz adamları birbirine yaklaştırmak için ne gerekliyse yapıyorsunuz!"

"Nasıl ayırabilirim onları? Görmüyor musun, İspanya'da nasıl omuz omuza iş çeviriyorlar."

"Şimdilik görmezlikten gelin. Mussolini'nin kafasına uygun hareket ederseniz İtalya bir gün bir Latin ülkesi olduğunu anımsayacaktır. Fransa'nın partici fanatiklere ihtiyacı yok artık, diplomatlara ihtiyacı var. Özellikle bu İspanya meselesinde temkinli olmalısınız. Alba Dükü Londra'da dalga geçmedi herhalde. İngilizler eski durumun geri gelmesini istiyorlar. Alfons'un kral olması ya da Franco'nun başa gelmesi küçük bir ayrıntı onların gözünde. Barcelonalı anarşistlerin yerine bir generalin iktidara gelmesini isterler tabii. Hemen söyleyeyim: Fransa yapayalnız kalıyor. Halk Cephesi'ni savunduğumu bilirsin."

"Öyle mi? Fark etmemiştim. Grevler sırasında yaptığın konuşma..."

"Hükümeti kurtardım böylelikle. Senin politikana biraz yüklendim tabii. Başka türlü yapamazdım ki! Hepsi ayaklanmışlardı sana karşı. Hükümet için güvenoyu istedim ben de. Neler döndüğünü biliyor musun radikal grupta? Malvy, Marchandeau, Meyer koro halinde tutturmuşlardı, istifa etsin diye. Grevler çok geride kaldı şimdi. Bugün durum gerçekten tehlikeli. Malvy ateş püskürüyor. Bütün İspanyol büyüklerinin yakın dostu değil mi o? Auguste, inan ki ben de senin gibi Azana'yı tercih ederim Franco'ya. Ömrüm boyunca tepeden tırnağa sivil ve demokrat kalmışımdır. Fikrimi soran yok ki bana. Sana bile sormuyorlar. Soruyorlar mı? Bütün istedikleri bizim işe burnumuzu sokmadan beklememiz."

"Onlar burunlarını sokuyor ama."

"Böyle durumlarda benim sözüm şu: Quod licet hove, non licet Jove. Almanların ve İtalyanların gözü kara, işin sonuna kadar gidecekler. Savaş istemediğimize göre susmaktan başka yapacak şey var mı? Madrid hükümetine yüz uçak da gönderseniz durum değişmeyecek ki. Nasıl olsa onlar beş yüz uçak gönderecekler Franco'ya. Yangına körükle gitmek budalalık olur."

"Ben barışı korumak için elimden geleni yapacağım."

"Biliyorum. Fakat düşmanların harekete geçtiler bile. Radikal grupta tam bir şaşkınlık var şimdi. Malvy senin Fransa'nın çıkarlarıyla alay ettiğini haykırıyor. Sözleri de çok etkili oluyor. Sağcıları hiç söylemiyorum sana. Breuteuil hem kaçık hem de budalanın biri. Yalnız unutma ki biz pek benzemeyiz İspanyollara, öncü

bir halk sayılırız. Oradaki siyasi rejimi kuramayız ki zaten. Dikkat et, Breuteuil'in sözüne kulak veren çoktur. Savaşa neden olan bir suçlu olarak sanık iskemlesine oturtacakmış seni. Dün söyledi. Oyunlarını bozarsın, biliyorum. İnandığım için de barışın en büyük garantisi olarak savundum seni. İçim rahat etmeli, kesin bir 'evet' yanıtı almak isterim senden." Tessat sallanarak odanın öbür ucuna gidiyor, oradan tekrar gelip Viard'ın burnunun dibine kadar sokuluyordu. O kadar yakın duruyordu ki konuşurken çevreye saçtığı tükürükler Viard'ın yüzünü ıslatıyordu. Viard öylece seyrediyordu onu, gülümsüyordu. Umulmadık bir direnme gösteriyordu. Munez'in gölgesini her an yanında hissediyordu Viard. Daha bir saat önce kaderin bağladığı onurlu bir Munez vardı karşısında. Aynı yerde şimdi Tessat kalkmış komedi oynuyordu aklınca. Demin eski arkadaşıyla yüreksiz ve katı bir diplomat gibi konuşan Viard, Tessat'nın üstü kapalı savurduğu tehditler karşısında yenilmemek için direniyordu. Diplomatça davranmak gerektiğini bile unutmuştu. Tessat kesin yanıt isteyince, "Görevimi yapacağım," diye susturdu onu. Tessat, Viard'dan başka bir şey koparamadı.

Odada yalnız kalınca tükenmek üzere olan gücünü toplayıp küçük divana uzandı Viard. Bacaklarını topladı ve ne yapması, nasıl davranması gerektiğini düşünmeye başladı. Başı adamakıllı ağrıyor, gözü kararıyordu. Nasıl aşağılık, iğrenç bir yaratıktı şu Tessat! Salyalar püskürüyor, herkese çamur atıyordu. Acaba onu seven kadın var mıydı yeryüzünde? Tessat'yı mutlaka gönderenler vardı ona. Belki sağcı radikaller göndermişlerdi, belki de Breuteuil. İtalyan Elçiliği'nden de gönderilmiş olabilirdi. Bu iş gittikçe karışıyordu. Heriflerin çok kararlı oldukları belliydi. Demek ki bunun sonu savaş. Peki halk ne diyecek o zaman? Viard, o yıllardan beri savaşın suratına tüküren adam, şimdi tutup milyonlarca insanı ölüme mi gönderecekti? İspanya'da bunca insanın ölmesi yetmiyor mu?

Gözlerini yumdu Viard. Taşların arasında üzerine sineklerin hücum ettiği insan ölüleri, paramparça edilmiş cesetler gördü karşısında. Ve yıkılmış binalar... Neye karar verecekti: Tessat "Tek bir uçağın bile cumhuriyetçilere verilmemesi gerekir!" demişti. Yoksa... Radikaller hükümetten çekilir, basar giderlerdi.

Savaşın dehşetini o an için unutmaya çalıştı Viard. Tekrarlaya tekrarlaya artık ezbere bildiği bir hesabı toparlamaya girişti. İspanyollara yardım konusunda hükümet kaç oy toplayabilirdi? Hükümet azınlıkta kalacaktı, tabii radikaller sağcılarla işbirliği yapacaklardı o zaman. Bu bir başlangıç olacaktı. Breuteuil radikallerle hükümet kurmakla yetinmezdi ki... O diktatörlük heveslisiydi. Yani bir 6 Şubat olayı daha feci sonuçlar yaratacaktı. Grevlerin bunalttığı esnaf ve çiftçiler Breuteuil'in peşinden gideceklerdi. Sosyalist Parti dağılacak, Viard yüksek mahkeme önünde suçlu iskemlesine oturtulacaktı. "Savaşı başımıza musallat etmek isteyen herif bu işte!" diye onu gösterecekti herkese. Tek bir uçağın bile Francocular tarafından düşürülmesi cumhuriyetçilerin uçakları Viard'dan aldığını ortaya çıkaracaktı. Savcının sesini duyar gibi oldu. "Viard'ın yardımıyla A-68 bombardıman uçakları..." diye başlayacaktı okumaya. Hayır, böyle işlerde dalga geçmeye gelmez!

Gecenin onuna kadar kararsızlık içinde bocalayıp durdu, ne yapacağını bilemiyordu ki. Sonunda başındaki ağrıdan ve umutsuzluktan allak bullak olmuş yüzüyle gizli polis şefini yanına getirdi.

"Mühendis Pierre Dubois'nın on bir tane A-68 bombardıman uçağını Barcelona'ya göndereceğini haber verdiler bana. Bu yüzden devletler birbirine düşebilir. Uçakların gönderilmesine engel olmalıyız. Yapabilir miyiz? Ne dersiniz?"

"Tabii yaparız. Uçaklar Seine fabrikasına ait alanlardan birinde olmalı. Ya burada ya da Toulouse yakınlarındaki alanda. Şimdi gerekli emri gönderiyorum."

Polis şefi çıkar çıkmaz Viard yeniden divanın üzerine uzandı. Başındaki ağrıyı durdurmak için iki aspirin içti. Yavaş yavaş üstüne bir ağırlığın çöktüğünü hissediyor, halsizlikten elini bile kımıldatamıyordu. Midesi sancılanıyor ve ayakları üşüyordu. Hiçbir şey düşünmek istemiyordu: Artık yapılacak iş kalmamıştı ki beklemekten başka... Bilemediği bir yerden 'ihanet' sözü gelip takıldı kafasına, unutmaya, söküp atmaya çalıştı. Beceremedi ama. Ben kimseye ihanet etmedim, diyordu kendi kendine. Yer yarılsa cumhuriyetçiler yenilecekti İspanya'da. İki yüz uçağın karşısında

topu topu on bir tanecik uçak ne yapabilir? Cumhuriyetçiler de çocuk! Laon kasabasındaki işçilerden farkları yok! Halk Cephesi'ni kurtarmıştı ya... Sosyalist Parti'yi kurtarmıştı ya... Barışı kurtarmıştı ya... Görevini yapmıştı. Daha ne yapsın? Korkan bir çocuğu annesi nasıl yatıştırırsa Viard da kendi korkularını yenmeye, sindirmeye çalışıyordu böylece. Ama o söz, 'ihanet' karanlıklardan fırlayıp tekrar çıkıyor karşısına, simsiyah ve yapışkan bir balık gibi peşinden geliyordu.

Sınırdaki küçücük Cerbère kasabası aklına geldi birdenbire. Uzun süre kalmıştı orada. Hele bir seferinde Pierre'in babasıyla birlikteydi... Kasabanın gerideki dağlara yaslanmış evlerini anımsadı. Balıkçı kayıklarını, üzüm bağlarını ve telaş içindeki tren istasyonunu anımsadı sonra. Hele şarabı? Ne güzel şaraptı o. Hiç olmazsa onlar, o sınır kasabasındakiler saygıyla anacaklar Viard'ın adını. Savaş, onların yanı başında çünkü: Tepeyi aşıp tüneli geçersen, yakılıp yıkılmış evler, ağlayan kadınlar göreceksin. Yok... Savaş olmayacak! Kasabadaki analar, "Viard korudu barışı," diyecekler, "Viard korudu çocuklarımızı," diyecekler... Viard... Viard... ve Viard kendi adını sayıklayarak uyudu orada.

27

Avazı çıktığı kadar bağırıyordu Pierre:

"Bunu yapamazsınız! Viard'a telefon edeceğim," diyordu.

Yağmur olanca hızıyla yağıyordu ve onlar bir sokak lambasının altındaydılar. Sel basmış da, ortalığı sular alıp götürmüştü sanki. Yerde biriken ve kabaran suların içinde başıboş tahta parçaları geziniyordu. Polis komiserinin üzerindeki yağmurluk sırılsıklam olmuştu.

"Emir Paris'ten geliyor," dedi. "Bakanın haberi vardır mutlaka."

Madrid'dekiler uçakları bekliyordu. Radyo, faşistlerin yeni bir saldırıya giriştiklerini demin söylemişti. Paris'le konuşmak istedi Pierre. Uzun süre telefon başında bekledi. Viard'ın sekreteriyle görüşebildi ancak. Adamın sesi soğuk ve düzmece bir incelik gös-

terisiyle yanıt verdi Pierre'e: "Sayın bakana bilgi vereceğim... Sayın bakan meşgul şimdi... Sayın bakanın, polisin işine karışacağını sanmıyorum, efendim..." Pierre, bu konuşmanın saçmalığını çabucak anladı, kapattı telefonu. O şaşkınlığının arasında gerçekten önemli bir şeyi anımsadı: Viard'ın sekreterinin de bir sosyalist olduğunu.

"İlk trenle Paris'e gidiyorum," dedi.

Karşılık vermedi komiser. Pierre istasyona yakın küçücük bir kahveye girdi. İçerde soğuk ve yağışlı havalarda sıcak bir yere sığınanların meydana getirdiği bir kalabalık vardı.

Öylesine dalmıştı ki, ne içeceğini birkaç kez üst üste sormak zorunda kaldılar ona. İşin başında her şey Madrid çevresinde gelişiyordu. Haritada, Madrid'i çepeçevre saran bir çember ve bu çembere doğru dört ayrı koldan yürüyen dört ok vardı. Munez, A-68 uçaklarının en geç ertesi sabah Barcelona'da olacağını haber vermişti cumhuriyetçilere. Bu haber yeniden umutlandırmıştı hepsini. Uçakları bekliyorlardı. Oysa şimdi her şey bitecekti... Yoksa Viard mıydı bunu?.. Viard'dan bu kadarcık bile kuşkulandığı için kendi alçaklığına hükmetti sonra. Küçük bir kadeh konyağı dikti. Sigara içiyordu durmadan. Komşu masada konuşulanlara kulak veriyordu arada: Marie adında bir kadın komşusunun tavşanlarını zehirlemişti... Yağmurun sesini dinliyor, bazen Agnès'in, şimdi çok uzağında yaşayan gözlerine dalıyor, bazen de sokak lambasının suyun içindeki hayaliyle uğraşıyordu. Ama sonunda, aklı fikri hep Viard'a takılıyordu. Kötü ve amansız bir hastalığın başlaması gibi onun içinde de inatçı kuşkular doğuyordu. Michaud'nun acı mı acı sözlerini hatırlıyor, Munez'in "Sosyalistler beni nasıl mı karşıladı?" diyerek içini döken acılı çehresini unutamıyordu. Hayır, bütün bu düşündükleri ısmarlama şeylerdi. Aslında olmayan, kendi kafasından uydurduğu düşüncelerdi. Belki de hastalanacaktı? Alev alev yanıyordu bedeni. Trenin hareketine iki saat vardı aksi gibi. İlkin uyuklamayı denedi. Yapamayınca gazetede hayvanların satış fiyatlarını okudu. Bildiği şiirlerden mısralar getirdi aklına. Sonra tekrar burun buruna geldi Viard'la: Tribündeydi Viard, gülüyordu. Kırmızı bir bayrağın gölgesindeydi... Peki ne olmuştu öyleyse?.. Ne olmuştu da bir hiç olan, basit bir memur olan

sekreter bile soğuk davranmıştı ona. Ne olmuştu da polis, uçak işini engellemeye gelmişti? Ve sonra Viard, ilerici Viard, faşistleri niye kovmamıştı da yerlerinde tutmuştu? Demin komiser, İspanyol hükümetine 'Kızıl' damgasını basıvermişti. Üstelik sırnaşık gülüşüyle onları küçümseyerek söylemişti bunu. Breuteuil'in çetesiydi bu herifler!.. Şimdi, uçakları yollamasına engel olan komiser hizaya gelecekti gelmesine... Kocaman bir gün kaybedilmişti ama. Orada, İspanya'da umutla bekleyenler vardı. Ne sıkıntı bu?

Kahve tenhalaşmıştı. Çoğu evlerine gitmişlerdi. Treni bekleyen yolcular kalmıştı kahvede. Onlar da uyukluyorlardı. Kahvenin, etli göbekli sahibesi de bir köşede sızmıştı. İlerideki masalardan birinde bir işçi ekmeğini kırmızı şaraba banarak yiyor, bir yandan da yanındaki arkadaşıyla konuşuyordu. Pierre onlara kulak verdi:

"Bizim geleceğimiz İspanya'dakilere bağlı," diyordu adam. "Oraya gideceğim. Göreceksin. Yardım etmeliyiz onlara. Bizi de ezecekler yoksa."

Kendini aşmak, yüreğinin bütün gücüyle bu adama yaklaşmak, onun elini katıksız bir dostlukla sıkmak ve "Bravo!" diye haykırmak istedi Pierre. İşçiye gülümsedi. Öbürü gördü bunu ve anladı. Gözünü ahbapça kırptı.

Pierre, Paris'e varır varmaz bakanlığa gitti. Bakanın meşgul olduğunu söylediler ona. İki saat bekledi. Başka bekleyenler de vardı orada. Çoğu Legion d'Honneure nişanı peşinde koşan sosyalistlerdi. Ya da hiç çalışmadan devletten maaş alabilecekleri görevler isteyen sosyalistler. Ufak tefek bir kadın, sinirli sinirli söyleniyor, "Beni kırmaz, onu çevreyi karıştırdığı günlerden tanırım ben," deyip duruyordu. Viard, o kadını, başka bekleyenleri kabul etti yanına. Pierre hep bekledi. Sonunda "Bakan yemeğe çıktı. Saat üçte gelecek," dediler ona.

Pierre onu caddedeki bir bankın üzerinde saat üçe kadar bekledi. Çevresinde hayat her zamanki bildiğimiz akışını sürdürüyordu. Terzi kızlar bir parça ekmek ve bir parça çikolatayla karın doyuruyorlardı. Bir mağazanın önüne kadınlar üşüşmüştü. Orada sergilenmiş ipekli kumaşları paylaşamıyorlardı aralarında. Taksi şoförleri eskisi gibi küfürleşmeye devam ediyorlardı. Yaşlı beyler, hanımlar kuşlara yem atıyor, kılavuzlar İngiliz turistlere kentin zenginliğini

tanıtıyordu. Borsanın son durumu tartışılıyordu. İspanya'yı, Madrid'i hiç kimse anımsamıyordu. Pierre, öyle bir başına kaldırımdaki banka oturmuş sıkıntılı düşüncelere dalmıştı: Talavera'nın düştüğü gerçek miydi? Sanki saatin akrebi de yelkovanı da aynı anda durmuşlardı. Sanki Pierre, bütün günü burada, şu şimdi oturduğu yerde bekleyerek geçirmişti. Oysa saat üç olmamıştı daha.

Viard, yemekten sonra, bakanlığa tekrar geldi. Pierre onu bekliyordu. Bu kez yalnızdı. Viard'ı kendisinden başka kimse beklemiyordu. Sekreter yanına geldi:

"Sayın bakan affınızı rica ediyor," dedi. "Çok acele bir işle ilgilenmesi gerekli. Sizinle konuşmak için beni görevlendirdi."

O zaman Pierre ona Toulouse'daki komiserin nasıl olup da gelişigüzel bir kararla uçakların gönderilmesine engel olabildiğini sordu. Sekreter, Pierre'in sözünü kesti:

"Sayın bakan durumu biliyor," dedi. "Biz sosyalistler, yalansız dolansız konuşabiliriz kendi aramızda. Çok güç durumdayız. Seçmek zorundayız. İspanyollara yardım edersek her şeyi kaybedebiliriz. Savaş çıkar. İçeride de faşistler ezer bizi."

"Madrid'deki Franco'nun bizim Breuteuil'den ne farkı var?"

"Aynı şey olduğunu sanmıyorum. İspanya, Avrupa'nın bir kenarına atılmış, geri kalmış, yarı feodal ülkesidir. Hangisi daha doğru, söyleyin: Sağlam temellere oturmadan kurulmuş İspanya Cumhuriyeti'ni korumak mı? Yoksa ileri bir ülkede sosyalizmi yerleştirmek mi? Bu ülke bizim kendi ülkemiz olursa bir de... Sayın bakan kesin biçimde tarafsız bir politika uygulamaya kararlı."

Allak bullak oldu Pierre. Son haftalardaki yaşamının katılığı, okyanus kıyısındaki Bröton köyünden, o denizi kasıp kavuran fırtınadan başlayarak, kaldırımın kenarında bankta oturup Viard'ı bekleyişine, İspanya'da yaşanan dramın vahşetine aldırmadan kahkahayla gülebilenlerin içinde uyandırdığı tepkiye varıncaya kadar her şey, hele o uykusuz geçirdiği gece, Viard'a artık güvenemeyen kafasının bulanıklığı, İspanya'dakilerin onu her an daha fazla tasalandıran ezilmişliği... Bütün bunların hepsi bir bıçak keskinliği ile haykırdığı sözlerde boşalıverdi:

"Sayın bakan mı?" dedi. "Bir hain o!"

Bu söz öylesine beklenmedik bir şeydi ki, sekreter anlayamadı.

"Pardon, anlayamadım," dedi.

Ama Pierre, çoktan merdivenlere fırlamış, koşarak inmişti aşağıya. Bakanlıktaki odacılar onun bu öfkesini sezerek alaycı gözlerle seyrettiler çıkışını. Onu da her gün düzinelerle gelen avantacılardan biri sanmışlardı.

Kendine gelebilmek için sokaklarda koşuşması boşunaydı. Öyle koşmakla falan geçecek şey değildi: Acı, öylesine yüreğine çökmüştü ki, bu öfkenin yatışması imkansızdı. Bütün benliğini çepeçevre saran boşluk duygusu, rahat soluk aldırmıyordu ona. Agnès haklıydı demek! Üzerine, hayatını ve inançlarını kurduğu şey boş bir hayal, basit insanlara kurulmuş hergelece bir tuzaktan başka neydi ki?... Her şeyi alıp götürmüşler, soyup soğana çevirmişlerdi bütün benliğini. Daha bir saat öncesi insanların iyiliğine, arkadaşlığa, uğrunda ölmekten kaçınmayacağı bir amaca inanıyordu. Munez'in yüzüne nasıl bakacak şimdi? Talavera da elden gitti!..

İspanya'yı aklına getirince toparlanır gibi oldu: Hayır, o uğursuz konuşmadan bu yana değişen bir şey yoktu. Madrid'dekiler eskiden nasıl dövüşüyorlarsa, şimdi de dövüşüyorlardı. A-68 uçakları olmadan dövüşüyorlardı hem. Av tüfekleriyle dövüşüyorlardı. İspanya'ya gidecekti Pierre ve ölecekse orada ölecekti. Böyle bir ölüm, bir kurtuluş yolu olarak mıhlandı kafasına.

Hareket halindeki bir otobüse atladı: Michaud'yu hemen bulmalıydı. Madrid'e gidebilmek için ne yapmalı? Michaud'dan öğrenecekti bunu.

Daha Pierre ağzını açıp tek kelime bile söylemeden Michaud, her şeyi anladı:

"Uçakları bırakmadılar galiba?"

"Evet. Kim yaptı biliyor musun? Viard. Duydun mu? Viard. Kuduracak gibi oluyorum. Oraya, İspanya'ya gitmeliyim. Yardım edeceksin bana. Artık Viard'a küfretmek bile gelmiyor içimden. Konuşmak boşuna zaten..."

Michaud, onun çok acı çektiğini anladı. Usulca elini sıktı arkadaşının. Pencerenin önündeydiler ikisi de. Aşağıda, sokakta çocuklar birdirbir oynuyorlardı.

"Munez'e üç tane Potez modeli uçak satmak istiyorlar," dedi Michaud. "Bu uçaklar neyin nesi, bilmiyor tabii. Uçak işinden an-

layan bir sen varsın aramızda. Acı çektiğini biliyorum. Ben belki giderim İspanya'ya. Sen burada kalacaksın. Sen olmazsan yüzüstü kalır işlerimiz..."

Karşı koyamadı Pierre. Hayır demedi. Yarın sabah havaalanına gidecek, uçakları görecek. Söz veriyor, burada kalacak. Kurtuluş yolu diye kendine ayırdığı şeyi de kaybetti böylece.

Sokakta çevresini kararsız bakışlarla seyretti. Nereye gitsin? Sorsanız André'yi görmek için kenti bir baştan öbür başa neden dolaştığını kendisi de söyleyemez. Cherche-Midi Sokağı'ndaki atölyenin cansızlığına ve terk edilmişliğine neden gittiğini o da bilmiyor.

Altı ay geçmiş aradan. Altı aydır birbirlerinin yüzünü olsun görmemişler. Bu altı ay Pierre'e düzineyle yıl geçmiş gibi görünüyor. Son görüştüklerinde acemi bir çaylakmış, bunu şimdi anlıyor.

"Ne haber, André? İyi misin?"

André ne yanıt versin? Ne söylesin? Yaz boyunca yaşanan olayların çok sarstığını, çok değiştirdiğini mi? Yoksa Jeannette'i tekrar bulup tekrar kaybettiğini mi anlatsın?

"Bak, bir natürmorta başladım ama yürümüyor."

Pierre şaşkın gözlerle bakıyor yine:

"Hiç değişmemişsin. Anımsıyor musun? Nasıl sürüklemiştim seni Kültür Sarayı'na?"

André bu 'nasıl'ı bir ıslıkla gösterdi ona.

"Biliyor musun, Lucien İspanya'da?" dedi.

"Konsolos olmuş, gazetelerde okudum."

"Yapma! Oraya dövüşmeye gittiğini sanıyordum ben de..."

Kocaman bir kahkaha savurdu Pierre. Bu André çocuk be! Eski Pierre'den farkı yok. Oturdu. Viard'ı anlattı ona. Konuşurken sesi gittikçe yükseliyordu. Şimdi burada atölyede duvarlara asılı duran ne kadar resim varsa hepsi de bu ihanetin üzerine tükürsün isterdi. André susuyordu. Pierre dayanamayıp sordu ona:

"Sence, bu heriflerin yaptıkları olur şey mi?"

"Tabii."

"Bunca sahtekarlığı anlamak mümkün müdür yani? Bir keresinde bir İspanyolu kurtarmak istemiş sözde... Babamla birlikteymiş... Şimdi hepsine, herkese ihanet ediyor. Bunu anlamak mı? İhanete göz yummak mı?"

"Goya'nın resimlerini anımsasana..."

Pierre, kendisinden geçmişti. Haykırmaya başladı:

"Bu mu senin sanatın! Ne biçim insanlarsınız siz! Sülük gibisiniz, emiyorsunuz her şeyi... Kandan, mutsuzluktan ve kokmuşluktan bile zevk payı çıkarıyorsunuz kendinize!"

Koşarak çıktı atölyeden. André'ye seslendi giderken:

"Affet beni... Artık başka bir gün uğrarım."

Kendi kendine öfkelendi André. Onun peşinden merdivenlere geldi. Pierre çoktan gitmişti. Kederli kederli piposunu tüttürdü. Neden bu kadar ağır konuşmuştu Pierre? O yalnızca "İhaneti anlamak mümkündür," demişti. Öyle ya, Viard bu sözünü doğrulamıyor mu? Ya Lucien? Kuş beyinlinin teki o... Köpeklerin arasında rahat yaşar. Köpekler de ısırır birbirini; güzel ve gereksiz sözlere heveslenmeden ısırırlar üstelik. Hep böyle olur. Ama Pierre haksızlık etti: André de sevmiyor ihaneti.

Çok zor günler başlamıştı Pierre için. Fabrikada çalışırken hınçlıydı. Neden yorsun kendini? Bu motorları o yapıyor. Ama Franco, Breuteuil kalıbında adamlar sahip çıkacaklar bunlara. Üç Potez uçağı alıp gizlice göndermişlerdi İspanya'ya. Aradan bir ay geçmeden de iki avcı uçağı kaçırmışlardı. Bütün bu yaptıkları, uçsuz bucaksız bir denize düşen su damlalarına benziyor. Madrid'den umutsuz telgraflar alıyorlar. Fransız polisi gözünü dört açmış, kimse uçak kaçıramasın diye bekliyor. Ve Viard'ın temiz yüzü, gazetelerin baş sayfalarından seyrediyor herkesi. Savaşa girmeyişini marifetmiş gibi göstermeye çalışıyor; "Biz, barışı kurtarıyoruz," cinsinden iri laflar ediyor. İspanyol çocuklarına süttozu alınması için açılan kampanyaya beş bin frank bağışladı geçenlerde. Bütün çocuklar için vermiş parayı; çalımlı çalımlı söyledi bunu. O gün Pierre Agnès'e, "Çocukları seviyorum. Ama Viard'ın çocuğu olsaydı, boğardım," dedi.

Her geçen gün Alman yapısı bombalar Madrid'i, Madrid'in evlerini ve sokaklarını biraz daha dövüyor, biraz daha eziyorlar. Paris'te duvar afişlerinde resimler var: Resimlerde parça parça edilmiş ya da sakat bırakılmış çocuklar yaşıyor. "O resimleri seyredemem," diyor Agnès. "İşkence bu!" Pierre susuyor; çok önce başladı onun işkencesi. Franco, Toledo kentini aldı. Madrid kapılarında şimdi. Bazı gazeteler faşistleri göklere çıkarıyorlar, öbür-

leri ise yüzlerce yaralının faşistler tarafından işkence edilerek öldürüldüğünü yazıyor. "Fransızlığımızın bize çok eskiden verdiği bilgelik, böyle felaketlerden koruyor bizi." Bunu Joliot yazdı gazetesinde. Breuteuil'in taraftarları, Franco Madrid'e girdiği gün eğlence yapacaklar, hazırlanıyorlar şimdi. Sabırsızlanıyorlar. Cumhuriyetçiler kolay teslim olmuyor İspanya'da.

Pierre, Viard'ın ihanetini herkesin ihaneti sayıyor: Kendisinin, Agnès'in, bütün Fransa'nın ihaneti. Kovsan da gitmeyen yapışkan bir koku gibi yerleşmiş bu düşünce ona. Paris alışkanlıklarının bir tekini bile bırakamadığı için Pierre, Paris'ten de iğreniyor: Akşam saatlerinde dolup boşalan kahveler, eskiden farksız. Hep aynı siyasi tartışmalar yapılıyor, insanlar dolu yine poker ya da briç oynuyorlar. Müzikholler çıplak baldırlı kızlarıyla dolu yine. Ne bir düdük sesi var, ne bir bomba patlıyor. Numaradan olsun dökülen tek bir gözyaşı yok.

Okullar açıldı. Çantaları bile yenilendi çocukların. Her yerde bağrışıp duruyorlar. Pierre, onlardaki bu neşenin fiyatını iyi biliyor: Bunu Madrid kapılarında ölenler ödüyor. Paris bulvarları, kestane ağaçlarının geciken sararmışlığını seyrediyorlar. Av mevsimi de geldi: Chamboun Markizi'nin çiftliğine çağırdılar Tessat'yı. Bir kuş vurup kayboldu ortalıktan. Genç bir oda hizmetçisini de aldı yanına. Bu olayı Meclis koridorlarında konuşuyorlar şimdi. Avı sevmez Tessat, kan görmekten hoşlanmaz: Barışçıdır!.. Kızgınlıkla soruyor Pierre: "Ot yiyici de olabilir. Neden olmasın?" diyor.

Yalnızca Michaud teslim olmadı bu pisliğe, kendini koyvermedi. İlk gönüllü birliğini gönderecek İspanya'ya. Pierre ona olan hayranlığına, biraz da onun gibi olamamaktan gelen sıkıntısını katıştırıyor. Gerçek bir adam Michaud! "Yenmek daha zor," demişti ya bir gün. Pierre şimdi anlıyor onu. Zaferin resmini kanatlı çizerlerdi. Oysa, toz toprakla, kanla örülmüş ağır ve yaralı ayakları var zaferin.

28

Lucien, yeni mesleğinden, yani diplomatlıktan hoşlanmadı. Gerçekte, mesleğinin gereği olarak yaptığı işler fazla zamanını al-

mıyordu. Ama Lucien, boş vaktini nasıl değerlendireceğini bilemiyordu. Rönesans binalarının cafcaflı görüntüsünü, öğrencileri ve yük katırlarını aynı umursamazlıkla seyrediyordu. Paris'ten, Paris'in kahvelerinden, bu kahvelerin yattığı yatak gibi, ağızlığı gibi alıştığı saçma sapan tartışmalarından, oralarda yaşanan dramlardan uzaktayken, yalnızlık çekiyor, yaşayamıyordu. İspanya karıştığı ve olaylar onun üzerine olanca ağırlığıyla bindiği sırada Lucien, konsolosluktan da, aldığı bütün maaştan da vazgeçmek üzereydi. Biraz yollardaki trafik çizgilerini andırır Lucien. Hani otomobillerin farı vurunca aydınlanır, sonra yine karanlığa gömülürler ya. Lucien, biraz böyledir. İspanya olaylarını görünce gerçeği yeniden bulduğuna inandı bu sefer de. Hükümete karşı girişilen ayaklanma, Lucien'i önce dış görünüşüyle, cilasıyla bağladı kendine. İnanmış, uzun ve hastalıklı çehreli insanlar inanmamışları öldürüyor, yakıyorlardı. Bazıları göğüslerinde tuttukları haçı, kendileriyle birlikte bir dostun kucağına atarcasına ölümün kucağına atıyorlardı. Her yerden biçimsiz yaratıklar fışkırıyordu: İspanya'da karıncalardan daha çok olan körler, kamburlar ve iyiler. Hepsi. Başörtülü kadınlar makineli tüfeklerle kucak kucağa yaşıyorlar, kadın yelpazeleri, el bombalarıyla tuhaf bir dostluğu sürdürüyorlardı. Bütün bunlar Lucien'in hayatında yeni şeylerdi. Bu tumturaklı ve alacalı bulacalı zevksizlik onu etkilemişti.

Falanjistleri yöneten önemli adamlardan biriyle, çelimsiz ve somurtkan bir binbaşı olan José ile tanıştı. Binbaşı azgın fakat soğuk bir adamdı. Gündüz insan kesiyor, gece dini, fanatik konuşmalar yapıyordu. Lucien bu adamı tanıdıkça kendi benliğinde gizli kalmış bütün isteklerinin gerçekliğini anladı. José insanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrıdan geldiğini, zekanın, yeteneğin ve iradenin kitlelere hükmetmesi gerektiğini söylüyordu. O böyle konuştukça Lucien'in aklına Paris'te onurunun nasıl kırıldığı, '*Humanité*' gazetesindeki eleştirmenin alayları, Pierre'in ve onun gibilerin tatsız varlıkları, seçimlerin pis havası, kimselere kabul ettiremediği üstünlüğü geliyordu. Falanjistler, silah zoruyla baskı yapıyorlardı. José, halk temsilcilerinin düşüncesini hiçe sayan yazılar yazıyordu. Lucien'in sık sık tekrarladığı bir şey vardı: "Şu köhne dünyamızı bazı adamların gözü pekliği değiştirebilirdi ancak." Bu

komplo değiştirebilirdi. Bunu söylediği zaman komünistler dalga geçmişlerdi onunla. 'Halkın bilinçlendirilmesi, büyük kitlelerin harekete geçirilmesi' cinsinden sözler ediyorlar, hep geçmişi, Marx'ı, komünü, demokrasiyi yaşıyorlardı. Müzelik şeyler bunlar! Marx'ın İnsan Hakları Bildirisi'nden, Ansiklopedistlerden, o insanın doğuştan iyi olduğu saçmalığını herkese yutturmaya çalışan budala düşünceden geldiğini görmüyordu hiçbiri. Toplum, herhangi bir evin karesi değildi ki! Toplum bir piramitti. Faşizm, yeni ölçüler, yeni değerler getiriyordu: Fizik gücün; kitapların değil, spor aşamalarının, araştırmaların ve tartışmaların değil, devlet ve hükümet kurumlarının silah zoruyla alınmasının; seçimlerin değil, makineli tüfeklerin dünyasını istiyordu.

O soğuk İspanyolun sözünü ettiği bir şey daha vardı ki, Lucien'in kişiliğine çok etkili oluyordu. Ölümün en büyük değerlerden biri olarak gösterilmesiydi bu. Uzun bir süreden, Henri'nin ölümünden beri, Lucien hiçliğin önemini; onun genç ve canlı bir insanın bütün davranışlarına olan baskısını kavramıştı. Bu konu üstüne roman bile yazmıştı. Ya bir zamanlar komünizme duyduğu yakınlık? Neydi o? O yakınlığı şimdi bilmediği bir neşeyle kendisine bulaşması, anlamsız bir debelenme, gençliğinin körü körüne baş eğdiği bir devre kabul ediyordu. O da José gibi ölümü, yalnızca bir düşünce konusu değil, mutlak bir değer sayıyordu. Yani, tesadüfen yaşadığımız hayatın düzeltilmesi. Bu yüzden de hayat kadar ölümün de güvensizlik getirdiğine inanıyordu.

Lucien, bu yeni bağlılığa teslim etti kendini. Binbaşı ondan Paris'e gidip Falanjistlerle Breuteuil arasında temas kurmasını isteyince hemen kabul etti.

Görevinden çekilmeden önce, ne Paris'e danıştı, ne de elçiliğe. Artık iğreti yüklendiği işini düşünmek bile zor geliyordu ona. Onuruna dokunuyordu daha doğrusu. Jaca yolundan dönecekti. Alabildiğine dolambaçlı, virajlarla dolu bir yoldu bu. Arabası kızıl toprağı alev alev yanan dağları, tepeleri aştı. Tek bir ağaç, tek bir insan yoktu geçtiği yerlerde. Bu dekor Lucien'in düşünceleriyle akrabalık kurmuştu. Lucien'in ölüme, ateşli ve kızıl saçlı bir kız kardeş gözüyle baktığını biliyordu sanki.

Yaşadığı İspanyol düşünden sonra Fransız toprağı anlamsız göründü ona. Sessiz, gürültüsüz otlaklar; vergiler ve ücretli tatil

konusunda uzayıp giden konuşmalar. Ülkenin her yerinde 'refah' vardı. Daha ilk günden herkesin ağzında şu uğursuz sözü duydu: "Her şey yatışacak. İlk şekline dönecek."

Babası,q bağrına bastı onu: Asi bir çocuk değildi artık. Diplomat olarak dönüyordu. (Kendisini Fransa'ya getiren şeyin nedenlerini babasına söylemeyecek kadar akıllanmıştı şimdi) Tessat, İspanya'yı sormadı oğluna; Franco'nun kazanacağını biliyordu, gerisi de vız geliyordu zaten. Lucien'i karşısına oturtup gelecek için tasarladığı şeyleri anlattı: Dışişleri Komisyonu'na başkan seçilmişti. Şimdi, gizli raporları inceliyordu. Uygun bir zamanda bir konuşma yetecekti ona; tek konuşmayla devirecekti hükümeti.

Lucien esnedi; eski parlamento soytarılığı hiç değişmemişti!

Breuteuil, insanları konuşarak tavlamayı iyi biliyordu. Grinet cinsinden 'Haçlılar'la konuşurken gayet sert, şiddetten yana görünüyor, milletvekillerine karşı yumuşak, hatta gereğinden fazla tatlı davranıyordu. Lucien'e çok iyi ve kendisiyle eşit tutarak davrandı. Lucien, havalara uçtu keyfinden: Sonunda onu anlayan bir adam bulmuştu. Nasıl karışıklık çıkarılması gerektiğini konuştular önce. Franco'nun gerçekleştirdiği ayaklanma örnek olmalıydı. Breuteuil, şimdi para topluyordu; Alcazar'ı savunan Albay Moscardo'ya törenle som altından bir kılıç armağan edecekti. Breuteuil asıl büyük tasarısını açtı Lucien'e: Silah ve Borgos'a uçak pilotları gönderilmesi, arada sürekli bağ kurulması –Barcelona'da çalışan casus şebekesinin bir ucu da Paris'teydi çünkü– falan...

"Ne zaman döneceksiniz?" diye sordu Breuteuil.

"Henüz bilmiyorum."

Breuteuil kolundan tuttu onu:

"Benden gençsiniz. Fakat, yaşımızla ölçemeyiz hayatı. Nefret nedir? Bunu siz de bilirsiniz. Neden İspanya'ya döneceksiniz sanki? Her şey burada halledilecek."

"Komplo mu hazırlıyorsunuz?"

"Evet."

Breuteuil ona 'Haçlı' birliklerini anlattı:

"Büyük bir görev düşecek size," dedi. "Babanız..."

"Babamla ilişiğim yok benim!"

"Anlıyorum. Babanız Meclis'te bir komisyonun başında şimdi. Benden çok şeyi saklıyorlar. Oysa siz öğrenebilirsiniz bunları. O

zaman oyunumuzu karşımızdakilerin durumunu bilerek oynarız. Tabii, bu iş Madrid için dövüşmek kadar gösterişli değildir. Ama her şey zamanı gelince yapılmalı."

Lucien onayladı onun sözünü. Ayrılırken de şunu söyledi:

"Her şeyi neden göze aldığımı biliyor musunuz? Her neslin bir kaderi var. Tarihsel uğursuzluk denebilir buna. Ölüm, bizim için, insan hücrelerinin yok olması, maddenin amaçsız dönüşmesi ya da öbür dünyaya geçiş değildir; bireysel bir yaradılıştır ölüm."

Breuteuil kızıl saçlı genç adama baktı. Kederli sesiyle yanıt verdi:

"Siz haklısınız belki de. Ama ben insanın ölümsüzlüğüne olan inancımdan vazgeçemem. Bir oğlum öldü..."

Tessat onun diplomatlıktan vazgeçtiğini, bu işi küçümsediğini öğrenince kıyamet koptu. Tepindi. Ağzına geleni söyledi babası. Neredeyse kavga edeceklerdi. Lucien neden böyle davrandığını açıklamaya yanaşmıyordu. Bu yetmiyormuş gibi bir de para istedi...

İspanya yavaş yavaş onun gözündeki pırıltısını kaybetti. Breuteuil'in sözünü ettiği komplo da Lucien'e bir oyun gibi görünüyordu. Ortada ne planlanan bir şey vardı, ne kesin bir tarih kararlaştırılmıştı. Her sorduğunda Breuteuil "Daha beklemeliyiz," yanıtını veriyordu. Oysa öbür tarafta José'nin adamları Madrid kapılarına gelip dayanmışlardı. Lucien babasının bürosunda gördüğü bütün dosyaları elden geçiriyor, sonra da aldığı notları Breuteuil'e veriyordu. Ama bu iş zamanının çok azını alıyor; Lucien baba evinin koridorlarında, Breuteuil'ün bekleme salonunda ve sokakta pis bir sıkıntıyı yaşıyordu.

Vakit öldürebilmek için bütün eğlencelere katılıyor, dans ediyor, yığınla saçmalığı göze alıyor ve kızlarla flört ediyordu. Büyük sanayici Montigny'nin kızı aşık olmuştu ona. Neşeli, hep gülen, kendi havasında bir kızdı Joséphine. Lucien'in romantik görünüşü, İspanyol fanatizmi üzerine anlattığı hikâyeler, sosyetik bir toplantıda tam konuşurken birdenbire susup alaycı alaycı önüne bakışı; bütün bunlar kızı bağlamıştı ona. Tessat, oğlunun Montigny'nin kızıyla flört ettiğini öğrenince Lucien'in ikinci konsolosluk görevini boşuna bırakacak kadar enayi olmadığını düşündü.

Joséphine, Lucien'in kendisine olan aşkını ne zaman söyleyeceğini merakla bekliyor, ona tenha pastanelerde, Boulogne Ormanı'nda randevular veriyordu. Ama Lucien kızın durumunu fark et-

memiş görünüyordu. Sonunda Joséphine dayanamayıp onun eline sarıldı. Aydınlık bir sonbahar günüydü. Bakır çalığı ve kırmızı renklerin oynaştığı bir yoldaydılar ikisi. Joséphine olanca utangaçlığı ile ona dönmüştü. Lucien usulca elini çekti: "Açık konuşalım," dedi. "Hoşuma gidiyorsunuz. Zenginsiniz üstelik. Ben, kol saatimi rehin bıraktım. Ama size de elimi sürmeyeceğim. Ben neyim biliyor musunuz? Ben... Arkadaşım José gibi ölümle nişanlıyım ben..."

29

Tessat oğlunun artık Joséphine'le buluşmadığını öğrenince şaşırdı. sBu serseri bir kerecik olsun düzgün iş yapmayacak, diye geçirdi içinden. O gün beklemediği bir darbe geldi. Roma Büyükelçisi'nin gönderdiği raporu okurken uyuklamaya başlamıştı ki Denise girdi odasına. Sevindi Tessat: Kaç zamandır sevgili kızını görmemişti. Karısı, Denise'in rahatsız olduğunu, bugünlerde iyi görünmediğini söylemişti. Tessat Meclis'teki konuşmasını anlattığı geceden beri kızının kendisine karşı huysuzluk ettiğini fark ediyordu. Zaten politika yüzünden koca yaz mevsimi zehir olmuştu onlara. Karısı kaplıcalara gitmek istememiş, Lucien haber bile vermeden geri dönmüştü İspanya'dan. Ya Denise'e ne buyrulur? Kız gerçekten hastaydı belki de: Yüzü solmuş, gözlerinin altı çökmüştü. Ona sağlık durumunu soracaktı. Oysa Denise babasına zaman bırakmadı:

"Ben gidiyorum. Artık ayrı yaşayacağım," dedi.

Hırsla ayağa fırladı Tessat:

"Metres mi oturacaksın?" diye bağırdı.

"Tek başıma oturacağım..."

Tessat kızına baktı şaşkınlıkla. Galiba gerçekten hastaydı bu kız! Kendini tutmaya, yumuşak ve alaycı görünmeye çalıştı:

"Bu kararın nedenlerini anlatmak istersin herhalde."

"Geçen geceki konuşmamızdan sonra bunu anlamalıydınız, baba. Başka türlü yapamam. Sana bağlı yaşamak istemiyorum."

Tessat patladı:

"Tabii ağabeyin gibi bir herifle metres oturmak işine geliyor!"

"Anlamayacağını biliyordum. Seni affettirecek tek şey de bu

galiba. Lucien'i hoş görmek olanaksızdır. Çünkü o hayatını değiştirebilirdi. Sen her şeyi çok rahat yapıyorsun: Aynı rahatlıkla rüşvet alıyor, sahtekarları koruyorsun; İspanyolları da aynı rahatlıkla ezmeye kalkıyorsun. Şimdi bana hakaret ederken bile rahatsın. En iyisi sana hiçbir şey söylememek."

"Dur, nereye gidiyorsun?"

"Kendi yerime... Bir oda kiraladım."

"Annenden, yani benden aldığın parayla mı?"

"Hayır. İşe girdim. Çalışıyorum."

"Ne alıyorsun değerli çalışmaların için?"

"Ayda sekiz yüz frank."

Tessat gülümsememek için kendini zorladı:

"Beceriksiz! Seni okutmak için yaptığım masrafın karşılığında bunu yapıyorsun bana! Bekle!..."

O şaşkınlık içinde, kızı bir çocuğu kavrar gibi yakalamıştı kolundan. Öfkesi yüreğindeki acıma duygusunu bastırmıştı. Sersem şey. Bütün bunların hepsi sinir bozukluğundan geliyordu. Bu kızı evlendirmeli. Kaç kez söyledi bunu karısına.

"Yeter Denise! Git, dinlen biraz, kendine gel. Basit bir 'nörasteni' bu sendeki. Gençliğimde ben de böyle krizler atlattım. Dur!"

Denise çıkmıştı odadan. Peşinden koşup dışarıda yetişti ona. Kızının avucuna para sıkıştırmak istedi:

"Çılgınsın sen! Al bunu. Rica ediyorum, al... Hatırım için!.."

Denise, parayı almadan gitmişti. Tessat odasına döndü, divana attı kendini ve ağlamaya başladı. Sonra kendisi de şaştı bu işe: Hiç ağlamış mıydı bugüne kadar?.. Zavallı sersem kız! Ama uzun sürmez, perişan olur. Ayda sekiz yüz frankla yaşanabilir mi hiç? Bir ay bile dayanamaz, besbelli. Ve bir çift çorap için ilk önüne gelene teslim eder kendini, ondan sonra da elden ele dolaşır. Bütün bunlar hep o kahrolası politika yüzünden!... Kimin ne işine yaramış zaten politika?..

Bu bayağılık kokan evi terk edince Denise kendisini rahatlamış hissetti. Arkadaşları tarafından 'insanlardan kaçar' diye bellenip 'köstebek' adı takılmış olan bu kız, şimdi durmadan gülümsüyordu. Katlanmak zorunda kaldığı yoksulluk, neşesini yok etmemişti. Büroda homurdanıp durmasıyla ün salmış olan veznedar, Denise'e

seslenmek istediği vakit, alaycı bir tonla "Kuşumuz!" diyordu. Elektriğin gündüzleri bile açık tutulduğu karanlık yazıhanede Denise, bir yandan, İngiltere'den gelecek bilmem kaç ton antrasiti bildiren mektupları okuyor, bir yandan da gülümsüyordu hep. Bu gülümseyiş, küçük bir otelin çatı katında kiralamış olduğu odasına döndüğü zaman da devam ediyordu. Otelin loş merdiveni, küf ve ucuz pudra kokusuyla doluydu. Kirli duvar kaplamalarıyla örtülü ufak odada ancak bir tek yataklık yer vardı ama gene de bu oda, güzel görünüyordu Denise'e. Ve duvarda asılı duran rengi atmış ayna, ilk olarak, neşeyle dolu bir yüz yansıtmaktaydı.

Denise'in kararları yavaş yavaş olgunlaştı. İlk olarak, Michaud'yu tanıdığı o ilkbahar gecesinde kurtuluşunu hayal meyal sezmişti. Şimdi ise sonbahar yağmurları bütün gece boyunca çatı penceresini dövmekteydi. Ve Denise'in kendi kendisinin bilincine varıp bir karar verebilmesi için yaz olaylarının geçmesi, Michaud ile uzun uzun konuşması ve inceden inceye düşünmesi gerekmişti. Ama vardığı kararın kesinliği ve dönülmezliğini, tuhaf bir şekilde kırışmış alnından ve içten gülümseyişinden anlamak mümkündü. Uzun bir aradan sonra bir akşam gene Michaud'yu buldu ve ona sadelikle:

"'Eylemden konuşalım, dedi... Ben de bir şeyler yapmak istiyorum İspanyollar için. Akşamları boşum."

Sébastopol Bulvarı'nda yürüyorlardı. Koyu bir sis kaplamıştı ortalığı, Paris sonbaharının ilk sisiydi bu. Sokak fenerleri sarı bulutların arasında yüzüyor gibiydiler. Hiçbir şey seçilmediğinden, yoldan geçenler sık sık birbirleriyle toslaşıyorlardı. Kızarmış kestane, kadın parfümü ve yanık kokusu karışmaktaydı rutubetli havaya. Ve kırmızı harflerle yazılı kelimeler: 'Frégate', 'Tilleul', 'Fleurs', duman demetleri karasında bir an görünüp kayboluyorlardı.

"Telefon etmek istedim size."

"Telefonum yok artık. Taşındım."

Her şeyi anlayıp elini sıktı onun. Denise gülmeye koyuldu, reklam harfleri gibi parladı gözleri sisin içinde.

Komiteye geldiler. Bütün ağızlarda bir tek ad dolaşıyordu: Madrid. Savaş hayalleri gören gençler; kucağında bebekleriyle, ellerinde avuçlarında ne varsa hepsini Madridli annelere vermek için getirmiş kadınlar; boyacılar, garsonlar, öğrenciler, yabancılar, herkes hep bu ismi tekrarlıyordu durmadan. Paris'in huzursuz ama daima uyanık

bilinci, bir Madrid haritası ve cumhuriyetin renklerini taşıyan bir İspanyol bayrağıyla süslü bu iki daracık odaya dolmuştu. Birisi boğuntuyla mırıldanıyordu: "Madrid kapılarına dayandılar!" Sonra aynı kimse kendini teselli ediyordu: "Püskürtülecekler ama!" Ve insanlar, paralarını, kollarının gücünü, hayatlarını sunuyordu...

Denise'in her akşam işten sonra komiteye gelmesi kararlaştırıldı. Kızın herkese, sanki öteden beri böyle hitap edermişçesine 'Arkadaş' deyişine bakarak gülümsedi Michaud.

Onu geri götürmek için çıktı. Kestane aldılar. Denise bir yandan, kestaneleri okşayarak üşümüş parmaklarını ısıtmaya çalışıyor, bir yandan da yeni hayatını anlatıyordu:

"Veznedar, son derece ters bir adam. 'Gene sizin yüzünüzden kâğıda mürekkep damlattım!' der durur ikide birde. Şefe gelince, bir faşist. Alçağın biri. Madrid'in çoktan düştüğü iddiasında. Geçenlerde beni sinemaya davet etti ve aylığımı artırabileceğini söyledi, tabii istediğini yaparsam. Yoksa beni işten de attırabilirmiş. Ben de ona bir dostum olduğunu, bu dostumun son derece kıskanç ve üstelik de çok iyi bir nişancı olduğunu söyledim, hemen yakamı bıraktı."

Gülüyorlardı şimdi, neşeliydiler. Mutluluğu, el yordamıyla ilerlenebilen bu karanlık sisin içinde bulmuş gibiydiler.

Sonra Michaud, birdenbire:

"Yarından sonra gidiyorum," dedi.

"Oraya mı?"

Bir baş hareketiyle 'evet' dedi Michaud.

"Döneceksiniz değil mi?"

Susuyordu.

"Biliyorum ki döneceksiniz."

Yanıt vermedi Michaud: Sonsuz bir keder kaplamıştı içini. Niye her şey durmadan bu kadar kötüye gidiyordu sanki... Bugüne kadar sık sık görüşmüşler, uzun uzun konuşmuşlardı ama, bir şey vardı asıl aralarında söylenmesi gereken, o söylenmemişti henüz... Ve şimdi de kalkıp gitmek gerekiyordu...

"Dönmenizi istiyorun , Michaud."

Eski neşesine yeniden bürünerek yanıt verdi Michaud:

"Tabii döneceğim. Yenmiş olacağız ve ben de döneceğim. İşte o zaman..."

Otelin önündeydiler. Küçük kırmızı ışık güçlükle seziliyordu, kapıda durdular. Sonra her zamanki gibi, sadelikle ayrıldılar birbirlerinden. Ama Denise ani bir dönüş... Michaud'ya koştu ve beceriksizce sarılıp yanağından öptü onu. Genç adam kendine geldiği zaman Denise çoktan otele dalmıştı. Tek başına ve gülümseyerek uzun süre durdu kaldı orada. Yer yer ışık huzmeleriyle delinen sis, dalgalanır gibiydi.

30

Seine işçilerinin, İspanya'ya giden arkadaşlarını kutlamak üzere toplandıkları akşam, gazeteler, Londra Komitesi'ndeki Sovyet temsilcisinin bildirisini yayımlamışlardı. Bu birkaç satırlık kısa telgraf bütün Paris işçilerini heyecanlandırmaya yetmişti. Sokaklarda, metroda, kahvelerde, şimdi herkes: "Artık İspanyollar yalnız değil!" diyordu.

Michaud ise, kelimenin tam anlamıyla, sevinçten uçmaktaydı. Gidişin verdiği neşeye bir başka sevinç, hayatını adamış olduğu fikrin zafere ulaştığını görmekten gelen sevinç eklenmişti ve yüreği çarparak konuştu:

"Uzun zaman bir düş gibiydi bu! Saint-Antoine Mahallesi'nin 'sansculotte'larına coşkunluğu ilham eden Babeuf'ün düşü! Ölüme gitmeden önce, yargıçlarına: 'Bizim devrimimiz, ondan daha büyük ve daha güzel bir başka devrimin habercisidir!' demişti Babeuf. '48'de işçiler, milli muhafızların kurşunları altında can verirken: 'Ya iş, ya ölüm!' diye bağırıyorlardı. Sosyalizm onların gözünde belirsiz bir düşten, sihirli bir ekmekten, masal yapısı atölyelerden ibaretti. Ve babalar ölürken, oğullarına: 'Sosyal devrim gelecek...' diyorlardı son söz yerine. Adını anmaktan bile kaçınıyor gibiydiler. Ve onların çocukları kaldırdı Komün bayrağını. O günün Paris'i bugünün Madrid'inden farksızdı. En iyilerinden on binlercesini kurşuna dizdi Versailleslılar. Ama kurşuna dizilmeyi bekleyen tutsaklar: 'Gelecek!' diye haykırıyorlardı hapishanelerde. Bir düştü, evet. Fourmies grevcileri bu düş için öldü, bu düş için can verdi Jaurès. Verdun siperlerindeki, Champaigne siperlerindeki askerlerin

kafasında konaklayan hep bu düştü. Ama bu düş artık canlanıp bir bedene büründü. Hiçbir şey örtemez bu gerçeği, hiç kimse inkar edemez. Ve biz bugün, ileride gerçekleşecek olan bir şey için değil, bugün gerçekleşmiş duran bir şey için savaşmaya gidiyoruz."

Blum'la Viard'ın emri üzerine sınırı kapatmışlardı. Buna karşın her gün Pireneler'i yüzlerce gönüllü aşmaktaydı. Bunların kimisi, ticari temsilci ya da gazeteci olarak trenle gidiyor, kimisi de dağ patikalarından yaya geçiyordu.

Michaud'yla birlikte sekiz işçi daha vardı giden. Sınırı aşabilmek için gerekli kâğıtları hazırdı. Michaud, *Voie Nouvelle*'in özel muhabiri olarak gidiyordu, Pierre ayarlamıştı bunu. Ayrıca doksan dört gönüllü de, gizlice Katalonya'ya geçmek üzere Perpignan kentine hareket ediyordu.

Tren akşam sekizde kalkacaktı. Oysa yeraltı garında, çocukları uğurlamak üzere bir alay arkadaş birikmişti. Birinci ve ikinci mevki vagonların önündeyse birkaç kişi gözükmekteydi. Bir-iki yeni evli vardı gülüşen. Yaşlı bir adam kapağında çıplak bir kadın resminin boy gösterdiği bir dergi tutuyordu elinde. Vagonun kapısında bir bayan, elindeki demeti sinirli bir hareketle buruşturuyordu. Dünyanın dört bir bucağındaki otellerin rengarenk etiketleriyle süslü valizleri taşıyordu hamallar. Güneyde sonbahar sisleri içinde dinlenmeye giden Parisli hanımlar, tüccarlar, Cezayir'e dönen memurlardı bunlar. İspanya olaylarını konuşanlar da vardı aralarında: "Üç dört gün içinde Madrid'i alırlar ve her şey eski sakin haline döner gene..."

Üçüncü mevki vagonların önündeyse her zaman rastlanmayan cinsinden bir kalabalık göze çarpıyordu. Burada da kırmızı güller ve karanfiller vardı, dumanların arasında küçük bayraklar gibi duruyorlardı. Giden gönüllülerin dostları, arkadaşları, anaları ve karıları, hep oradaydılar. Alçak sesle söylenen aşk ve bağlılık sözleri, şarkılar, çığlıklar ve sevinçli bir uğultuyla kesiliyordu: "Şimdi biraz zor alırlar Madrid'i!" Kalabalığın içinde sıkışıp kalmıştı Denise, ancak memur: "Arabalara!" diye bağırdığında birinci sıraya kayabildi ve Michaud'yu kolundan yakalayarak fısıldadı:

"Bekleyeceğim."

Bir düdük sesi çınladı ortalıkta ve rıhtımdaki bütün yumruklar

havaya kalktı. Sıkılı yumruklar belirdi üçüncü mevki vagonların kapısında ve "Ne iğrençlik!" diye haykırdı bir birinci mevki vagonun yanında duran bayan. Mendilini salladı Denise, sisin arasından doğru Michaud'yu gördü. "Hem de nasıl!" diye haykırmaktaydı. Gönüllülerden birinin yaşlı anası hıçkırıyordu ve bir savaş türküsünün yankılandığı tünelin içinde kırmızı ışıklar pırıldıyordu.

Michaud, şu son günlerin faaliyetinden o derece yorulmuştu ki, hemen uyudu. Uykusunun arasında tekerleklerin gürültüsü tartışmalara karışıyor, gar isimleri çalkalanıyordu kulaklarında. Şafak vakti, tren Narbonne yakınlarındayken uyandı. Söğütlerle çevrili su birikintilerinin kıyısından geçiyorlardı. Hareketsiz suyun üzerinde, çok alçaktan kuşlar uçuşmaktaydı. Sonra su, güneş ışığı altında birdenbire pembeleşti. Ve Michaud, hiçbir şey düşünmeksizin yalnızca Denise'i, onun ılık ellerini, son sözlerini anıyor ve bu anıyla yaşıyordu. Kederle değil, sınırsız bir huzurla doluydu içi.

İşte deniz! Dümdüz, sakin! Burada her şey, bağlar, Güney güneşi ve balıkçıların ağları, mutluluk için yaratılmış sanki. Ama bu mutluluğun yanı başında, şu dağların ardında savaş sürüyor. Trende herkes uyanmış ve kimi zaman mavileşip kimi zaman bir tuğla kırmızısına bürünen bu dağlara dikmiş gözünü: Öte yandan kader bekliyor.

Yumrukları havada bekleyen İspanyol sınır bekçileri neredeyse bomboş bir trenle karşılaştılar. İlk harabelerin gölgesinde çocuklar, melankolik ve tasasız Riego Marşı'nı söylüyorlardı ıslıkla.

Altı hafta sonra, Paris Komünü taburundan Teğmen Michaud, yüz kadar Fransızın başında, Madrid yakınlarındaki yarı yarıya tahrip edilmiş küçük bir köyü savunmaktaydı. Şafak sökmeden bir saat önce gelmişlerdi köye. Ve çevrelerinde Kastilya dağları taştan bir deniz gibiydi. Bu manzarayla şu insanlar arasında hiçbir benzerlik yoktu! Yüzleri neşeli, şakaları hareketli ve candandı. Bu aman vermez ve güzel toprakla bu toprağın ciddi, ağırbaşlı ve gizliden gizliye tutkulu insanlarıyla bağdaşmalarına olanak yoktu. Şakacı ve hareket dolu bir kentin, Paris'in çocuklarıydı onlar ve yabancı hissediyorlardı kendilerini burada. Yalnızca, aynı havaya inanmışlık ve İspanyolların dostluğu hafifletiyordu huzursuzluklarını.

Faşistler, kısa bir topçu ateşinden sonra, saat sabahın yedisinde saldırıya geçtiler. Dört mitralyözcü öldürüldü. Michaud'yla arkadaşları, bir tümseğin tepesine alelacele kazılmış ve yeterince derin olmayan siperlerin içine uzanmışlardı ve faşistlerin, taşlık dağ yolları boyunca sürüklenerek ilerlediklerini görüyorlardı. Mitralyöz ateşiyle durdurdular düşmanı, ama ilk dalganın ardından bir ikinci dalga geldi.

"El bombaları!" diye emretti Michaud haykırarak.

Bütün bir gün kadar uzun gelen birkaç dakika geçti. Ve saldırı püskürtüldü. Michaud'nun bir arkadaşı, Tesviyeci Janteuil öğleye doğru öldü. Çok acı çekiyor ve durmadan: "Ona dersin ki..." diye mırıldanıyordu. Michaud hiçbir şeyin farkında değildi.

Akşama doğru Fransızların nöbetini bir İspanyol taburu aldı. Yüz Fransızdan ancak kırk ikisi sağ kalmıştı, bunların on yedisi de ambulansla sevk edildiler.

Ateş yaktılar. Şişmiş ayaklarını ısıtıyor ve çorba pişiriyorlardı. Kederli bir ses yükseldi: "Hiçbir şey yok ki içine koyacak!..." Genellikle yemek sırasında şakalaşırlar ya da şarkı söylerlerdi hep bir ağızdan. Ama bugün, kazanılmış olan başarıya karşın, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu: Tümseğin üzerinde, taşların ve dikenli otların arasında nice dost bırakmışlardı! Hava soğuktu, buz gibi bir rüzgâr esiyordu. Üst başları pek de düzgün olmadığından hepsi büzülmek zorunda kalmışlardı. İçlerinden biri küfretmekteydi durmadan: Küfrederek teselli buluyor ve sakinleşiyordu sanki. Rüzgâra, çorbaya, faşistlere, savaşa, sözün kısası her şeye öfkeleniyordu...

Oturanlar bırakıp kaçmış olduğu için köy bomboştu. İki-üç evde ışık görülüyordu, o kadar. Yaşlı bir kadın, karanlığın içinden bir hayalet gibi sıyrılarak ateşe yaklaştı. Siyah elbiseli ve başında siyah bir örtü taşıyan basit bir köylü kadındı bu. Michaud'ya bir şeyler söyledi ama, anlamadı genç adam: Birkaç kelimeden başka İspanyolca bilmiyordu. O zaman kadın, bir jambon parçası getirip: "Ye..." diye işaret etti. Jeannot'nun annesini düşündü Michaud: Bu kadın da Clémence'in bir eşiydi işte... İçini çekiyordu şimdi. "Bir gün gelip seni de öldürecekler..." diye düşünüyordu kuşkusuz. Ne kadar küçük ve ne kadar kolay anlaşılır bir şeydi şu dünya!

Yanındaki arkadaşına anlatıyordu Michaud:

"İspanyollar diyor ki: 'Bizim için savaşıyorsunuz.' Hayır Paris için savaşıyoruz biz, Fransa için savaşıyoruz. Ve bugün Janteuil, Paris için can verdi. Bir gün onu görmeye gitmiştim. Montrouge'de oturuyordu. Küçücük bir meydan düşün ve zemin katında bir kahve..."

Yanıt olarak: "Ah, ne güzeldir bilsen benim köyüm, Paris'im, Paris'imiz!" dedi arkadaşı.

31

Her zamanki hayatını yaşıyordu Paris: Tiyatroların prömiyerleri, meclislerin açılışı, yeni modalar, iflas eden bir banka, zengin bir Amerikalı kadının ortalığı heyecana boğan kaçırılışı, birkaç yeni şarkı, birkaç intihar. Tessat hâlâ Blum'u devirebileceğini umuyordu. Oysa Meclis koridorlarında hükümetin güçlendiği söylentisi dolaşmaktaydı. İspanya savaşına karşı takınılan müdahaleden uzak tavır, radikalleri, bayağı yatıştırmıştı. Kızıl bayraklar da ortalıkta görünmez olmuştu artık. Dessère gene kazanmıştı: Halkın sağduyusuna güvenmekte ne kadar haklı olduğunu anlıyordu. Öteki ülkelerde insanlar birbirini boğazlar, kemerleri sıkıp savaşa hazırlanır, kaleler ve hapishaneler yapar, politikacı ve generallere alkış tutarken Paris gene, bıkıp usanmaksızın 'Paris Daima Paris'tir..." şarkısını söyleyen Maurice Chevalier'yi alkışlıyordu.

Ama bu sakin hayat örtüsü altında mücadele sürüp gitmekteydi. Anaforlar gibi derinden derine kaynıyordu tutkular. Aileler ikiye parçalanıyordu. Ve bugünlerde, Tessat, aile huzurunu yitirmiş olan tek insan olmaktan uzaktı. Kahvelerdeki tartışmalar bazen kurşun darbeleriyle, çoğu zaman da sessiz bir bozuşmayla sona eriyordu. Yabancı isimlerin merkezi üzerinde dönmekteydi her şey. Yakın ama aynı zamanda alabildiğine uzak bir ülkedeki, İspanya'daki mücadele iki kampa bölmüştü Paris'i. Yaz boyunca sürüp giden grevlerden öfkeye kapılanlar, malları ellerinden gidecek diye içleri titreyenler, gösteri yapanlar geçerken perdelerini kapatanlar, haritalarına, faşist orduların ilerleyişini gösteren sarı kırmızı küçük bayraklar iğneliyorlardı umutla. Ama işçi mahallelerinde oturanlar, aynı haritalara bakarak: "Madrid dayanıyor işte..." diyorlardı.

Kasım ortasına doğru Breuteuil'i tutan gazeteler bile General Franco kumandasındaki kıtaların Madrid kapılarında durdurulduğunu teslim etmek zorunda kaldılar. Paris'in kenar mahallelerinde, Manzanarès Irmağı'nın kıyılarından kopup gelen büyülü sözler dolaşıyordu: "Geçemeyecekler!" Madridli işçilerin kahramanlıkları hakkında efsaneler anlatılıyor, gönüllü enternasyonal birliklerinden Roland'dan bahsedilir gibi söz ediliyordu ve her seferinde, demir-çelik ya da tekstil işçileri: "Bizimkiler de orada! Duval, Jacques, Henri," diye ekliyordu gururla.

Sabah gazetelerini okuyunca Viard gülümsemişti: Madrid dayanıyordu, üzüm olgunlaşmamıştı henüz! Bakan olduğundan beri, fikir mücadeleleri, sınıf çatışmaları ve günlük hayatla olan ilişiğini kesmiş gibiydi. Politika onun için, şuna buna verilen tavizlerden, hükümeti destekleyen milletvekili sayısının her gün ve bazen her saat yeniden hesaplanmasından, tayinlerden, nişanlardan, değişikliklerden ibaret kalmıştı. Son derece nazik ve değerli biblolarla dolu daracık bir oda olmuştu dünya: Şöyle bir kımıldamak, hatta kolunu uzatmak için bile yer yoktu. Ancak şimdi, Madrid'in hep dayandığını düşününce, Viard bu daracık odadan bir an için kurtulup: "Aslanlar!" diye haykırdı sevinçle. Ve düşündü: Bizimkilerden de var orada, sosyalist işçiler de var.

Sekreterine:

"Gazeteleri okudunuz mu?" dedi. Breuteuil pek erken davranmıştı zafer şarkıları düzmekte. Ama onun, en küçük bir tehlike karşısında tavşanlar gibi tabanı yağlayan 'Haçlılar'ına benzemez işçiler.

Çok geçmeden, soluk aldırmayan çalışmasına yeniden dalmıştı. Ziyaretçileri kabul saatiydi. Kaçamak yanıtlar vermek, sevimli bir gülümseyişle reddetmek, olanaksız şeyleri vaat etmek gerekiyordu gene. Önce, 14 Temmuz gösterileri sırasında Viard'ın başının etini yemiş olan Milletvekili Piroux'yu aldılar içeriye. Şikayete geliyordu tabii:

"Her gün yüzlerce insan, sınırı gizlice aşmakta gene. Franco'yu zora sokmaktayız. Oysa yarın, memleketin efendisi o olacak. Ve benim seçim bölgemin sakinleri, yöneticileri kim olursa olsun, İspanya ile iyi ilişkiler konusunda son derece titiz davranıyorlar."

Canayakın bir gülümseyişle konuştu Viard:

"Kimin galip geleceğini henüz kesinlikle bilmiyoruz aziz meslektaşım. Son haberleri okumadınız mı yoksa? Şimdilik itiraz edecek hiçbir şeyimiz yok. Gönüllülerin İspanya'ya geçmesini engelleyeceğimize söz verdik ve sözümüzde de duracağız."

Piroux gittikten sonra da sekreterine:

"Pyrènés-Orientales Valisi'ne sınır nöbetçilerini takviye etmesi için emir vermek gerekiyor," dedi.

O gün, ne mutlu ki, hiçbir resmi davet yoktu. Midesini yormuş olan bunca ziyafetten sonra Viard, bir rafadan yumurtayla biraz ıspanağı zevkle yedi. Gün, iyi geçeceğe benziyordu: Meclis yerine estetik heyecanlara hazırlamıştı kendini. Uzun zamandan beri, genç ressam André Corneau'nun tuvallerini görmeye niyetlenmişti. Son salon sergisinde nefis bir peyzajını görmüştü bu ressamın: Bodur bir kestane ağacı, solda bir atlıkarınca, sağda bir duvarın yanı başında ince bir siluet. Öteki resimleri de ilgi çekici olmalıydı, çok söz ediliyordu bugünlerde Corneau'dan. Viard, o görmüş olduğu peyzajı satın almayı koymuştu kafasına. Cimri değildi gerçi, ama parayı har vurup harman savurmaktan da hoşlanmazdı. Salonda bu peyzaj için üç bin frank istendiğine göre, rahatça iki bine kapatabilirim, diye düşündü Viard.

Ziyaret kendisine haber verildiğinde André, Pierre'in anlatmış olduklarını anımsadı hemen. Kaşları çatılmıştı. Şeytan görsün suratını! Atölyeye şöyle bir çekidüzen vermek? Ne münasebet. Değer mi ki...

Viard, her tuvalin önünde uzun uzun duruyor ve konuşuyordu: "Tonlardaki hafiflik harika doğrusu! Şu sandalyenin altındaki havayı duymamak mümkün değil. Papatyalar biraz kuru nedense. En iyi devrindeki Utrillo'yu andırıyor bu peyzaj." André dinlemiyordu. İlk önce Viard'ı dikkatlice gözden geçirmiş ve resmini yapmaya değmez, kararına varmıştı. Yüz değil, çamur vardı sanki karşısında. Piposunu yakmıştı sonra, uysal bir çocuk edasıyla bir yandan tuvalleri indirip kaldırıyor, bir yandan da üzerine düşen kalın toz tabakalarını silkeliyordu. Satın almak isteyecekti kuşkusuz, resim meraklısı olduğu belliydi adamın. Bu düşünce, ne sevindirdi ne de üzdü André'yi. Paraya karşı tamamıyla ilgisizdi, eline geçeni he-

men harcar, eline geçmezse sucuk ekmek yiyerek gününü gün ederdi. Önceleri, eserlerine kıskançlıkla bakmış, hangi ellere geçtiklerini öğrenmek istemişti. Ama, hemen hemen bütün tuvallerinin resim tüccarları tarafından alındığını aklı kesince, tablolarına, atölyeden çıkar çıkmaz kaybolan şeyler olarak bakmaya başlamıştı.

"Salonda sergilediğiniz peyzajlarınızdan biri pek hoşuma gitti," dedi Viard. "Hani şu, ağaçlı olanı..."

André sessizce, şövalenin üzerindeki tuvali değiştirip bir başkasını koydu. Bütün resimlerinin içinde en çok bunu seviyordu. Jeannette'le karşılaştığı geceden sonra soluğu İtalya Meydanı'nda almış ve orada yapmıştı bu resmi. Sisli bir gündü. Bir genç kız birini bekliyordu resimdeki sokak köşesinde, atlıkarıncanın atları hareketsizdiler.

"Bu peyzajı almak isterim."

Birdenbire karardı André, piposuyla masayı tıkırdattı önce, sonra da tuvali yerinden indirerek yüzünü duvara çevirip yere bıraktı.

Viard şaşırmıştı.

"Yoksa satılık değil mi?" diye sordu.

Bir çocuğun umursamazlığıyla, hiç düşünmeden, kelimeleri bile seçmeye gerek görmeden yanıt verdi André:

"Bu resmin, sizin duvarınızda asılı durmasını istemiyorum. Anlamadınız mı daha? Her şeyin bir sınırı vardır. Siz, bu resmi seyredeceksiniz, öyle mi? Asla!"

Hakarete uğradığı zaman, bütün yüzü titremeye başlardı Viard'ın. Kelebek gözlüğü, burnunun uçları, alt dudağı, çenesi. Terbiyeli bir sesle: "Nasıl isterseniz," dedi. Sonra da André'ye, sayesinde duyduğu hazdan ötürü teşekkür ederek, resmi bir edayla çıktı atölyeden. Bir an arkasından baktı André, "Şaklaban!" diye mırıldandı. Yaşlı kadınların Meryem Ana'ya inanması gibi, Pierre'in de tutup bu maskaraya inandığını düşünün bir de! İnsanların körlüğünün de bir sınırı yok muydu yoksa? Hele Pierre gibi mert insanların. André omuzlarını silkti ve Viard'ın gelişiyle kesilen çalışmasına döndü yeniden. Resim yürümüyordu, ama André de tuvalin önünden ayrılmayı kendine yediremiyordu bir türlü. Düşüncelere dalıp öfkelenmekten ve kederlenmekten korkuyordu.

Karanlık bastığında, ışığı yakmadan divana uzanıp Jeannette'in

sesinin ölü atölyeyi dolduracağı saati bekledi. Tutkunu olduğu bir uyuşturucu ilaç gibiydi bu ses. Her gün aynı saatte ve nerede olursa olsun, radyoyu arıyordu gözleri. Ve bugün, kestane ağacıyla tahtadan atlar anılarını canlandırmıştı. Saatler ağır ağır geçiyordu. Sonunda radyonun yeşil gözü parladı. Bir ses şarkı söyledi, bir keman gıcırdadı, sonra Jeannette başladı. Deniz dibinden konuştu önce, kabuklu hayvanları, onların bitip tükenmek bilmez gürültülerini anlattı. Yapay inciler için reklam yapıyordu. Sonra da, André'nin ismini kapamadığı bir şiirden mısralar okudu:

Ne yazık ki ölüyorum aldatılmış olarak,
Kılıçların şıkırtısı duyulurken gecede...

Keman gıcırtıları ve şarkılar başlamıştı yeniden. André, mekanik bir hareketle düğmeyi çevirdi. İnce bir kadın sesi, Fransızca olarak başladı: "Burası Madrid. Bugün, Manş savaşçılarıyla enternasyonal gönüllülerden kurulu kıtalarımız, üniversite sitesine yapılan saldırıları püskürtmüşlerdir. Bir karşı hücumla, tıp fakültesi binasında kümelenmiş olan faşistleri sürüp çıkarmış bulunuyoruz. Alman uçakları, kentin kuzey mahallelerine saldırıya kalkmıştır. Ölü ve yaralı sayısı henüz tespit edilememiştir..." André, pencereden dışarı baktı. Uyumaktaydı eski Cherce-Midi Sokağı. Antikacılar, şen şakrak ayakkabı tamircisi ve çiçekçi de uyuyordu kuşkusuz. Sigara İçen Köpek'in müdavimleri de uyumuştu, kediler de. Tek tük gelip geçenler vardı sokakta. Gürültüyle uzaklaştı bir kamyon. Sonra yeniden sessizlik çöktü ortalığa. Gri evler terk edilmiş gibiydi. Sonsuz bir kedere boğuldu André. Madrid'i düşündü. Bu kenti hiç görmemişti ama tasarlamak, gözlerinde canlandırmak istiyordu. Beyaz mı, karanlık renkli mi, gürültülü mü, sakin mi, bilmiyordu. Bir şeyi biliyor gibiydi yalnız: Geceleri gökyüzünün tutuştuğunu, bir kadının haykırdığını aşağıda. Ve her gece böyle olduğunu bunun. Ölümden de beterdi bu! Çıldırası geliyordu insanın. Bombalardan ötürü değil, o tek başına boşlukta asılı çığlıktan ötürü. Ve yardım etmenin olanağı da yoktu. İşte herkes penceresini kapatmış, yorganını çekmiş uyuyordu şimdi. Rahat olsalar gerekti, çünkü dışarısı soğuk ve rutubetliydi. Rahat olsalar gerekti; uzakta bir Madrid'de birtakım evler yanıyordu

çünkü şu anda. Rahat olsalar gerekti, evet! Ve bir gök gürültüsü dolduruyordu ortalığı birdenbire. Siyah ve düşman gece canlanır gibi oluyordu. Bir projektör, güçsüz ve telaşlı, göğü tarıyordu: Bulamıyordu uçağı! Derken bir çatırtı. Sonra bir çatırtı daha kopuyordu, ardından bir tane daha. Ve yarın, radyoda bir spiker: "Ölü ve yaralı sayısı henüz tespit edilememiştir," diyecekti. Ve bir kadın haykıracaktı gecenin içinde. Jeannette belki. Niçin aldatıyordu onu bu sessizlikle? Niçin hemen uyandırılıp da: Kaç tarlalara doğru, denize doğru, nereye olursa olsun kaç, demiyorlardı? Niçin aldatıyorlardı böyle herkesi, ayakkabı tamircisini, kedileri, hepsini? "Ölüyorum," dememiş miydi Jeannette, "aldatılmış olarak." Apaçıktı her şey. Apaçık ve korkunç.

İKİNCİ BÖLÜM

1

Salı, Montignylerin kabul günüydü. Puro dumanlarıyla kaplı geniş çalışma odasında, Breuteuil'le dostları beyaz Martinik romuyla revnaklandırılmış kahvelerini yudumlayarak politik sorunları tartışırken, hanımlar da salonda çay içip dedikodu yapmaktaydılar. Montigny'nin kızı Joséphine, erkeklerin salona geçmesini sabırsızlıkla bekliyordu, her salı evlerine gelen Lucien'den bir türlü soğuyamamıştı kızcağız.

Halk Cephesi kurulalı neredeyse iki yıl olacaktı. Ve Dessère'in dediği gibi, her şey eski düzenine çoktan dönmüştü. Viard: "Artık hükümet etmeyi öğrendim," diye kurumlanıyordu, "ama bundan böyle göze çarpmamaya gayret etmeli." İşler iyi gidiyordu. Siparişleri yetiştiremez hale gelmişti fabrikalar. Mağazalardaki satıcı kızlar, müşteri bolluğuna güç yetiremez olmuşlardı. 'Kiralık' ilanları silinmişti ortadan. İktisatçılar, ekonomik krizin sona erdiğini sevinçle ilan ediyor ve uzun bir refah dönemini müjdeliyorlardı ağız birliğiyle.

Ama bu yüzeydeki sükunetin altında genel bir hoşnutsuzluk kaynamaktaydı. Haziran grevlerini unutmamıştı burjuvalar ve çektikleri korku yüzünden, Halk Cephesi'ne diş biliyorlardı. Toplum hayatındaki bütün pisliğin nedeni, kırk saatlik iş haftası ile ücretli tatil değil miydi? Bunun böyle olduğuna, yalnızca Montignylerin sofra arkadaşları değil, fikirlerini gazetelerden edinen bir alay fakir fukara da inanmaktaydı. Küçük dükkân sahibi kadın, müşterilerine sabunun dört metelik daha pahalılandığını bildirdikten sonra: "Ne yapalım? İşçi beylerimiz tatil yapıyor!" diye eklemeyi unutmuyordu. "Tembel alayı!" diye homurdanıyordu gelirini açıklarken çiftçiler. Ve onların gözünde 'tembel'ler, postadaki iki memurla öğretmen ve bir de komşu kasabanın işçileriydi.

İşçiler de kendi yönlerinden öfkelenmekteydiler duruma. Fiyatlar durmadan yükseliyordu ve iki yıl önce söküp koparmış oldukları ücret artışı sıfıra inmişti. Her gün bir grev atlak vermekteydi. Patronlar anlaşmaya yanaşmıyordu. Viard Fransızların sağduyusuna çağrılar düzerken faşistler, herkesin gözü önünde, savaşı birlikleri kurup örgütleniyor ve işçiler soruyorlardı kendi kendilerine: "Bizi kim savunacak? Polis mi? Polis, bizimle olan eski hesaplarını görmek için küçücük bir fırsat bekliyor!" İspanya'da savaş devam etmekteydi. Ama Katalonya ile Madrid'in bağlantısı kesilmişti ve işçiler, yürekleri burkularak: "Cumhuriyetçileri faşistlere teslim ettiler," diye mırıldanıyorlardı. İhanet, bir küf gibi, milletin ruhunu kemirmekteydi. Bütün basın, savaş tehlikesinden söz ediyordu. Alman birlikleri Viyana caddelerinde geçit töreni yaparken, burada olasılıklar hesaplanıyordu: Şimdi sıra kimindi acaba? İnsanlar bir an için endişeye kapılıyor, kahvelerde enine boyuna tartışıyor, sonra da evlerine gidip rahat rahat uyuyorlardı. Alışılmadık derecede soğuk olan 1938 baharı Paris'i sakin ama şaşkın, doygun ama hoşnutsuz bulmuştu sözün kısası.

Breuteuil bu arada birçok teşebbüse birden girişmiş bulunuyordu. Montignylerde karşılaştığı dostları, onun bu çok yönlü faaliyetinden tamamıyla habersizdiler. Bütün kötülüğün, saçma sapan bir barışçılıktan ileri geldiğine inanan Breuteuil, bu bir yılı terör faaliyetleri düzenlemeyle geçirmişti. En ince ve gerçekleştirilmesi hüner isteyen işleri, Grinet'ye veriyordu. Altı askeri uçağı kundaklayan, bir demiryolu tüneline bomba yerleştiren, hep Grinet'ydi. Kapitalistleri ürkütmek isteyen Breuteuil Fransız Patronları Genel Konfederasyonu'na ait bir binayı havaya uçurmakla gene Grinet'yi görevlendirmişti. Bomba, yalnızca binanın cephesini hasara uğratmış ve kapıcıyı öldürmüştü.

Sağcı basın, bütün bu yıkıcı faaliyetlerin suçlusu olarak komünistleri gösteriyordu tabii. Ve Viard, gazetecilere, kaçamak bir dille: "Bu caniyane girişimlerin kesin içeriği henüz tespit edilmiş değildir," diye gevelemekle yetiniyordu. Enerjik önlemler alınmasını isteyen Halk Cephesi taraftarlarının sıkıştırdığı Viard, onları yatıştırmak için, 'bir komplo keşfetti.' Ne Breuteuil'e, ne de 'Haçlıları'nın silah depolarına ilişilmedi doğal olarak. Polis yalnızca,

çeşitli mahzenlerde birkaç mitralyöz ele geçirdi ve elli kadar 'haçlı'yı tutukladı. Bu komployu bir çocuk oyuncağı olarak tanıtmak isteyen Viard'ın verdiği bilgilere uyan basın da, fesatçılara, Ortaçağ kukuletaları taşıdıklarını ve maske taktıklarını ileri sürerek 'kukuletalılar' adını koydu. Meclis'te ise Breuteuil hükümeti, 'gerçek vatansever'leri zincire vurmakla suçluyor ve çok geçmeden de tutuklular salıveriliyordu.

Bu olaydan sonra Breuteuil, taktik değiştirdi. Uluslararası durumdaki kargaşalığın hükümet çoğunluğunu parçalamak yolunda kendisine yardımcı olacağı umuduyla, bombaları bir yana bırakıp, parlamento entrikalarına verdi gücünü. "Halk Cephesi Fransa'yı savaşa sürüklüyor!" diye haykıran afişlerle doldu bütün duvarlar. Ve Breuteuil'in adamları taşraya yayılarak, 'barışı kurtarmak' için köylüleri yardıma çağırdılar. Yeni bir kabine bunalımı, an meselesi halini almıştı. Sosyalistlerle işbirliği yapmak, radikallerin gözünde hâlâ bir zül teşkil ediyordu. Sermaye üzerinden alınacak verginin kopartacağı fırtınalar ise, Blum'u bütün tedbirliliğine karşın, devireceğe benzerdi! Ve işte o zaman, Tessat'nın yıldızı parlayacaktı belki de. Breuteuil, yaşlı avukatın yanından ayrılamaz olmuştu. Ona, Rouen tarzı ördekli, sülün yahnili ziyafetler çekiyor ve nutuklarını övüyordu durmadan. Tessat ise, yemekleri bir ahbap ağzıyla değerlendiriyor, ama işin can alıcı noktasında önlemi elden bırakmıyordu. Hatta Viard'la aralarının son derece iyi olduğunu özellikle belirtmeye özen göstermekteydi: "Sosyalistler," diyordu, "halis birer Fransız olduklarını ispat ettiler." Böylelikle, yakınlaştığını sezdiği bir zafer için sosyalistlerin oylarını da garantiye almış olacağını hesaplamaktaydı kuşkusuz. Ama belki de radikallerin sol kanadını ve özellikle de Fouger'yi, Breuteuil'den daima 'Hitlerci' diye söz eden azgın milletvekilini yatıştırmak istiyordu.

Kabineyi devirmek, hiç kuşkusuz ki, bir binayı havaya uçurmaktan çok daha zordu. Ve Breuteuil, yeni yardımcılar aramak zorunda kaldı. Grinet ile öteki 'Şövalyeler' bu ara işsiz kalmaya mahkûmdular. Breuteuil, Montignylere gelip giden ıkı itibarlı milletvekilinin, Ducamp'la Grandel'in dostluğunu kazanmayı başardı. Mizaçları hiç uyuşmayan iki adamdı bunlar. Bir taşra vete-

rinerinin oğlu olan Ducamp, gençliğini sıkıntı içinde geçirmiş, ama gene de sosyal hareketin dışında kalmıştı. İdeali, kanaatkar ve mağrur bir Fransa'ydı. Domremyli çoban kızı efsanesi, Chartres ve Reims katedrallerinin adsız yapıcıları, milletin ayrısız gayrısız bir bütün olarak ele alınışı heyecanlandırırdı onu. Savaş sırasında pilotluk yapmış, ağır yaralanmış ve iki kez de madalya almıştı. Sonra politikaya kaptırmıştı kendini ve 'eksiksiz bir milliyetçilik' üzerine vaazlar vermeye başlamıştı. Bir dağ ilinden milletvekili seçilmiş olan Ducamp, Meclis'te aşırı sağcıların arasında yer alıyordu gerçi ama, sık sık da umulmadık beyanlarda bulunarak komşularını ürkütmekten geri kalmıyordu. Nitekim bir gün aynen şöyle haykırmıştı kürsüden: "Komün'ün vahşeti bugün yeniden hortlayacak olursa, Paris'i savunmayı, bir Thiers'in kalleş rolünü oynamaya tercih ederim." Alçakgönüllü, hatta silik bir adam olan bu ellilik milletvekilinin telaffuzunda bir tuhaf bozukluk vardı. Heyecanlandığı zaman dili öylesine dolaşıyordu ki, kendi yakınları bile ne dediğini anlamakta güçlük çekiyorlardı. Meclis'te nadiren bir söz aldığı halde, meslektaşları arasında hatırı sayılır bir nüfuza sahipti. Namusluluğundan olduğu kadar bilgisinden ötürü de saygı görüyordu, çünkü Ducamp havacılık konusunda Meclis'in en iyi uzmanıydı ve Hava Komisyonu'nun da başında bulunuyordu. Halk Cephesi'nin Fransa'yı bozguna sürüklediğine inandığı için Breuteuil'i tutmaktaydı şimdi ve yeni dostunu ürkütmemeye dikkat eden Breuteuil'de, onun yanındayken, Almanya ile işbirliğinden katiyen söz açmıyordu.

Ama Ducamp'ın Meclis'te ve askeri çevrede tanınmış olmasına karşılık Grandel bütün Fransa'da ünlüydü. İnce yüzlü, genç ve yakışıklı bir adam olan Grandel, hafifçe kemerli burnu, mavi ve dalgın gözleriyle, Saint Just'ün portrelerini anımsamaktaydı. Hayranlık uyandırıcı bir konuşma tarzı vardı ve hasımları bile onu bir bülbülü dinler gibi, büyülenerek dinlerlerdi. Küçükken bir harika çocuktu: Akıl durduracak kadar iyi keman çalardı. Barıştan sonraki borsa oyunlarıyla kısa zamanda büyük servet yapmış olan babası çok geçmeden iflas edince, Grandel kendi ekmeğini kendi kazanmak zorunda kalmıştı. Masal kahramanlarıyla dolu sosyal eğilimli piyeslerin yanı sıra, 'yoksulluğun mistik yanı' ve 'kozmik

fırtınalar' hakkında denemeler yazdı. Birkaç yıl önce Sosyalist Parti'ye katılmıştı. Mitinglerde, konuşmasıyla halkı en fazla coşturan oydu. Ama milletvekili seçildikten sonra, birdenbire, Blum ve Viard'ın enternasyonalizminden tiksindiğini, kendisinin her şeyden önce bir Fransız olduğunu ve Marx'a değil de Proudhon'a bağlanan ve de yabancılardan emir almak istemeyen Fransız işçilerini temsil ettiğini ilan ederek sosyalistlerden ayrılınca, günün kahramanı haline gelivermişti. Şimdi radikaller, cumhuriyetçi sosyalistler ve demokratlar, kendisine teklif üzerine teklif yağdırmaktaydılar. Grandel, kendisinin bir 'bağımsız sosyalist' olduğunu söylüyordu ve hep sağcı muhalefetle birlikte oy kullanıyordu. Breuteuil'le arasının çok iyi olmasına karşılık bir alay düşmanı vardı. Meclis koridorlarında genç milletvekili hakkında hiç de hoş olmayan birtakım söylentiler almış yürümüştü son zamanlarda. Alman Elçiliği'nden bir ateşeyle sık sık görüştüğü fısıldanıyordu. Hatta radikal Fouger'nin elinde, Grandel'i zor durumda bırakabilecek birtakım belgeler bulunduğunu söyleyenler bile vardı. Ama bütün bunlar birer ima olmaktan öteye geçmiyordu. Grandel ise ince kaşlarını tiksintiyle kaldırmakla yetiniyor ve: "Hem hasmına kara çalmak, hem de ortalığı bulandırmak," diyordu. "Eskiden beri bilinen bir tarzdır bu. Zamanı gelince, Fouger'nin bir Moskova ajanı olduğunu ispat edeceğim."

Grandel, aşağı yukarı üç yıldan beri, Marie adlı cici bir melez kızla evliydi. Sinek diye ad takılmıştı kadına. Grandel hep karısıyla gezer ve dostları da onlar için 'bitişik kardeşler' deyimini kullanırdı. Yani Montignylerin konukları arasında Sinek de vardı. Ama hemen hemen hiç konuşmaz, dalgın bir edayla eski albümleri karıştırırdı. Joséphine, bu kadının kendisi için ciddi bir rakibe olduğunu seziyordu: Sinek, Lucien'i görür görmez bakışlarını çalışma odasının kapısına doğru yöneltir ve yüzü heyecanla dolardı.

Breuteuil'in siyasi kampanyasını Montigny beslemekteydi. Buldog suratlı, sert bir adamdı bu ve Joséphine, baba evinden ayrılabileceği günü iple çekmekteydi. Sürdüğü dudak boyası için değilse de okuduğu kitap için, saatlerce azarlardı kızını Montigny, dar kafalı bir despottu, Breuteuil'in işçileri dize getireceği-

ne derin inancı vardı. Gerçi şu son yılki kazancından bir şikayeti yoktu ama, işçilerin karşısında küçük düşmüş gibi duyuyordu kendisini: "Haftada 40 saat çalışma öyle mi? Namussuz alayı! Sanki ben sayıyor muyum haftada kaç saat çalıştığımı? Üstelik bütün risk de bana ait: kötü zamanda zarara uğrayan benim. Onlarsa ücretten başka hiçbir şey düşünmüyor. Maskaralar!" Dessère'den farklı olarak Montigny, işçileri birer hasım gibi değil de, her şeyi yok etmeye hazır korkunç böcekler gibi görüyordu. Bunun için de aç gözlülüklerinden, tembelliklerinden söz ederdi saatlerce.

Nitekim o akşam da, daha hiç kimse ağzını açmaya fırsat bulamadan, işi artık lavabolar için de ayrı bir lokal istemeye kadar vardıran işçilerin küstahlığından belki yüzüncü kez şikayete koyulmuştu.

"Yakında birer banyo dairesi de isteyecekler, görürsünüz! Bizimkiler denize giderken Almanların günde yirmi dört saat çalıştığını düşünüyorum da."

Breuteuil onun öfkeden öksürmeye başlamasını fırsat bilip, Meclis'te çok geçmeden başlayacak olan mücadeleden söz açtı. Ducamp'ın desteğini sağlamak için de, Alman tehlikesini ileri sürdü:

"Almanların mayısta Çekoslovakya'ya saldıracaklarını sanıyorum. O zamana kadar mutlaka, gerçekten milli bir hükümet kurmalıyız. Ben kendi payıma, tabii komünistlerin vazgeçmesi şartıyla Tessat'ya hiçbir itirazda bulunmuyorum."

Lucien kaşlarını çatmıştı. Breuteuil'in komplodan çok parlamento entrikalarıyla uğraşmaya koyulduğundan kuşkulanmaktaydı bir süredir. Ama babasının vatan kurtarıcı durumuna getirilmesini beklemiyordu doğrusu! Şimdiye kadar boşuna zahmete katlanmıştı demek? Esnemesine güçlükle engel olarak, çabuk bitirseler bari!, diye düşündü. Bir an önce Sinek'i bulmak için can atıyordu.

Breuteuil'i Grandel destekledi:

"En ehven-i şer olanı Tessat'dır. Evet. Ama üstadı, Fouger çetesinin elinden mutlaka kurtarmak gerekiyor. Dün duyduğuma göre, söz konusu olan sahte belgeyi Fouger, Tessat'ya teslim etmiş. Gidip hemen kendisiyle görüştüm tabii. 'Beni neyle suçladıklarını lütfen söyle,' dedim. Son derece sevimli davrandı ama en ufak bir açıklamaya bile yanaşmadı. Planları apaçık: Komisyon-

da şamata koparmak. Klasik yönteme başvuruyorlar yani: Blum'u kurtarabilmek için yeniden, ortalığı heyecana boğucu bir haber icat edecekler."

Ducamp haykırdı:

"Fouger'nin böyle bir alçaklık yapabileceğine ölsem inanmazdım. Temiz bir insan izlenimi uyandırmıştı bende. Bir Verdun savaşçısı, nasıl olur da siyasi düşmanlarını iftira yoluyla çökertmeye çalışır! Ama onu susturmak, sizin gibi bir hatip için çocuk oyuncağıdır, Grandel."

"Beklemek zorunda kalışıma kuduruyorum! Hazırlık yapmak olanağım bile yok: Ellerindeki sahte belgenin neden bahsettiğini bile bilmiyorum çünkü."

Breuteuil girdi söze:

"Tessat'dan ben de bu konuda bir açıklama koparmak istedim ama sıyrıldı: Her iki tarafa birden oynuyor. Ne var ki kendisiyle eski dostuzdur. Seçimlerdeki zaferini bana borçlu işin ucunda. Hem zaten bu masalların tek kelimesine bile inanmadığına kalıbımı basarım. Ama işte parti disiplinini bozmak istemiyor, tabii bir de farmasonları, Herriot'yu kızdırmaktan çekiniyor."

Belli belirsiz gülümsedi Lucien ve birdenbire:

"Babam namuslu adamdır," dedi. "Fazla gevşektir yalnız."

Milletvekilleri oy hesabına oturdular. Altmış kadar radikal Blum'un aleyhine dönmüştü. Hükümet çoğunluğu gün geçtikçe biraz daha erimekteydi ama işlerini sekteye uğratacak kadar yavaş erimekteydi. Bekleyecek zaman yoktu önlerinde: Almanya bir aya kalmaz faaliyete geçecekti.

"Senatörler bu işi halledecek. Blum'u alaşağı edeceğine yemin etti Caillaux."

Ducamp homurdandı:

"Tilkinin biridir Caillaux, bozguncudur da üstelik."

Gelecek hükümetin programını tartışmaya koyuldular. İlk şart: Tessat, komünistlerle ilişkiyi kesmeli. Südetler meselesinde kararlı, ama aşırılığa kaçmayan bir politika: Her iki taraf için de iyi bir çıkış yolu bulmak yani. General Franco'yu hemen tanımak gerekiyordu. Ve Laval'i de Roma'ya yollamak: İş işten geçmeden önce anlaşmalı Mussolini'yle. Basın kontrol altına alınacak. Uçak

sanayisine yeni krediler sağlanmalı. (Ducamp'ın şartıydı bu) Ve haftalık iş süresi 60 saat.

Breuteuil, Montigny'nin hoşuna gitsin diye ekledi:

"Fabrikalar işçilerin işgaline uğradığı takdirde güce başvurulacaktır."

Ve Montigny gürledi:

"Zehirli gaz paklar onları, zehirli gaz! Sıçanlar gibi tıpkı! Ve davayı da kısa keserek, diye ekleyin. Terör hareketlerine ölüm cezası. Konfederasyon binasına bomba koyan o sefil yaratığı önünde sonunda bulacağız herhalde. Giyotin azdır ona."

Montigny'nin küt suratına baktı bir an Breuteuil: Böyle bir budaladan her şey bekenebilir! Ve acele bir işi olduğunu bahane ederek izin istedi.

Ötekiler salona geçtiler, Joséphine gözleriyle hep Lucien'i arıyordu ama, o, kendisine bakmıyordu bir türlü. Gidip Sinek'in yanına oturdu ve Giraudoux'nun son piyesi 'Troya Savaşı Yapılmayacak' hakkında bir tartışmaya girişti.

"Adını iyi seçmiş doğrusu: Bütün rahatlamak isteyenler görmeye koşar." Sinek fısıldadı bu arada:

"Perşembe benimki yok. Kapıyı kendim açacağım."

Ducamp, aktif bir politika tutturma zamanının geldiğini ispatlıyordu Grandel'e heyecanla:

"İtalya'yla birlikte ya da İtalya'ya karşı olmuş, önemi yok. Artık söz konusu olan, Südetler değil, Çeklerin Maginot Hattı'dır."

"Kuşkusuz. Ama Südetlerin de Alman olduğunu unutmayınız. Sonra Hitler, Batı'dan hiçbir istekte bulunmayacağını beyan etti."

Ducamp coşmuştu, bağırıyordu şimdi, ama ne dediğini anlamak gerçekten olanaksızdı, kauçuk çiğniyordu sanki. Grandel gülümseyerek:

"Tamamıyla haklısınız," diye kapattı.

Joséphine, Lucien'e koridorda yetişti ve bakmadan konuştu aceleyle:

"Başınıza bir iş gelecek olursa, unutmayın ki sizin için her şeye hazırım Lucien."

Bu sözler Lucien'e dokunmuştu ama, belli etmek istemedi.

"Teşekkür ederim. Ama koridor çok soğuk, üşüteceksiniz."

Joséphine'in gözleri dolmuştu:

"Nefret ediyorum sizden!"

Şiddetli bir doğu rüzgârı esiyordu dışarıda, pardösüsünün yakasını kaldırdı Lucien. Her şey tiksinti veriyordu ona artık: Breuteuil de, Joséphine'in o budalaca aşkı da, Sinek de.

Breuteuil, bir metro kontrolörü olan Aubry'yi bulabileceği mahallelerden birine gitmişti. Kinle dolu ve hayatta hiçbir bağı bulunmayan kavruk bir adamdı Aubry.

"Dinle Aubry, sana ihtiyacım var: Bir haini ortadan kaldıracaksın."

Aubry büyülenmiş gibiydi: Uzun süredir kahramanlığını gösterebileceği bir fırsat bekliyordu. Bir tek kez ödev verilmişti kendisine. Buna da ödev demek gerekirse: Wagram Caddesi'nde, bir *Huma* satıcısı vahşice yaralamıştı.

"Sizi dinliyorum şef!"

"Şövalye Grinet'yi yok etmek gerekiyor. Ve özellikle de yakalanmamak. Sonra da şunu başucuna bırakırsın."

Ve cüzdanından, Komünist Partisi'ne ait bir kart çıkarıp uzattı.

Aubry, heyecandan kekeledi:

"Tamamdır şef!"

Breuteuil evine dönünce, ne o gün gelmiş olan mektupları okudu, ne de karısının sorularını yanıtladı. İnce dudaklarında hafif bir kıpırtı vardı: Dua ediyordu. Zavallı Grinet! Ama elinden başka ne gelirdi ki? Bir yazar yeni bir bölüme geçerken beyaz bir kâğıt seçer. Bülbül gibi konuşturabilirlerdi Grinet'yi rahatça. Namuslu bir adam, evet ama bir aptal: "Şövalyeyim ben." Şövalyelerin cennette yeri hazır. Ama Breuteuil gibileri bekleyen akıbeti kimse bilmiyor. Çok sorumluluk almıştı sırtına ve hepsinin hesabını bir bir vermek gerekecekti günün birinde. Ölüler için okunan duayı bir kez daha tekrarladıktan sonra karısına dönüp:

"Grinet diye birini tanımıyoruz," dedi. "Anlaşıldı mı?"

Ellerini önlüğüne sildi kadın (kaymaklı pasta yapıyordu, bayılırdı Breuteuil) ve gözlerini kocasına çevirerek:

"Canavar!" dedi yırtıcı bir sesle.

Breuteuil yanıt vermedi.

2

Verney Garı'ndan terk edilmiş bir avcı kulübesine uzanan çamurlu patikada ilerlemekteydi Grinet. Uzun bir soğuk döneminden sonra, güneşin ilk açtığı gündü. Paskalya geldi bile, diye düşündü Grinet. Ormanın ortasındaki ağaçsız meydana ulaşınca pardösüsünün düğmelerini çözdü: Terlemişti. Sivri yapraklı inci çiçekleri yeşermekteydi ağaçların altında, bir aya kalmaz Parisliler doldururdu ormanı. Sakin bir hayat tablosu Grinet'te çoğunlukla bir kin duygusu uyandırırdı, başkalarının kaygısızlığına haset ederdi farkına varmadan. Ama o gün, güneşin okşayışı ve şu bahar havasının hareketliliği karşısında yumuşamıştı. Ve buraya inci çiçeği derlemeye gelecek olan genç çiftleri hayal ediyordu tatlı tatlı.

Bakalım Breuteuil onu bir sefer nereye gönderecekti? İspanya sınırına mı? Britanya'ya mı? Gençliğinden beri yolculuklara alışmıştı Grinet. Sigara dumanıyla dolu vagonların ağır havası, aktarma yapılan garların soğuğu ve sıkıntısı, yolcuların birbirlerine hiç değişmeyen tatsız hikâyeler anlattıkları üçüncü sınıf restoranlarda yenen tabldot yemekler, duvarları kirli, sobasız bir odada, pis bir yastığın altında geçen geceler yabancısı değildi. Gezmekten hoşlandığı söylenemezdi, ama kendini yerleşik bir hayatın içinde de pek düşünemiyordu. Eski mesleği, Breuteuil'in ona verdiği nazik ödevlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmaktaydı. Bütün bir hafta ortadan kaybolsa bile, otelci kadın şaşırmıyordu. Cebinin içi gibi bilirdi Fransa'yı, Grinet. Her yerde bir bildiği, kabareciler arasında dostları, poliste tanıdıkları vardı. Dört aydır boştu, ama Aubry'nin mektubu onu ne sevindirdi, ne de canını sıktı. Öteberisiyle bir şişe konyağı kayıtsızlık içinde tıktı valizine, pantolon cebine de tabancayı yerleştirdi. "Annecy'ye alet götürüyorum," demişti otelci kadına, sonra da düşünmüştü: Ne aleti? Protez aleti mi, bomba mı? Amaaan, önemi yok. İki yıl önce ona bir vazgeçilmez oyun, bir roman kahramanlığı gibi gelen şeyler bugün, dakikası dakikasına ama coşkunluk duymadan yerine getirdiği bir ödevden farksızdı gözünde.

Güneşle ve kuşların çığlıklarıyla dolu bir nisan gününde Grinet, içinin kaynaştığını duyuyordu. 'Haçlılar'dan çok Annecy'deki otelcinin kızını, küçük bukleli Loulou'yu düşünmekteydi şimdi. Bi-

raz da onun için Annecy'ye gidiyorum demişti otelci kadına. Bunu kadına, hiç farkına varmadan, kendiliğinden söylediğini anımsadı birdenbire. Kelimeler ağzından dökülüvermişti sanki. Her şeyi bırakıp Loulou'yla evlense ve bir kahve ya da bir otel açsa! Ne mümkün! Tutumlu bir adam değil bir kez, Breuteuil'den gelen para, üsttü, baştı, Loulou'ya hediyeydi derken eriyip gitmişti çoktan.

Aubry onu beklemekteydi. Aşıkların üzerine isimlerini ve buluşma tarihlerini kazıdıkları yıkık beyaz duvarlı bir bağ eviydi, av köşkü dedikleri yer. Taştan bir sıraya oturmuş olan Aubry, güneşe, sırayla bir sağ, bir sol yanını çeviriyordu. O da koyuvermişti kendini baharın güzelliğine. Allah be! Asit ve sabun kokan metronun boğucu atmosferi içinde altı ay geçirdikten sonra kendini böyle birdenbire bir derenin kıyısında, yeşeren ağaçların altında, gerçek bir cennette bulmak. Buraya niçin geldiğini sanki unutmuştu. Öyle ki, Grinet'yi karşısında iki dirhem bir çekirdek ve sinek kaydı tıraş olmuş görünce dayanamayıp içini çekti. Masal alemi bitiyordu işte! Tokalaştılar.

"Oturalım," dedi Aubry. "Şövalye Delmasse neredeyse gelir. Haber onda."

Grinet bir gazete çıkarıp yaydı. Yeni pantolonunu kirletmekten çekiniyordu.

"Hava rutubetli değil, güneş var. Ben de sağlığıma dikkat ederim. İnsan o kadar kolay yakalanıyor ki nezleye!"

Gümüş pırıltılı dereyi sessizce seyretmeye koyuldular, tatlı bir gevşeklik sarmıştı gene içlerini.

"Şef gelmeyecek mi?"

"Hayır. Hasta sonra. Hem onun yaşında..."

"Kaç yaşında dersin?"

"Altmıştan fazla."

"İhtiyarladı bayağı. Hele oğlunun ölümünden sonra. İki yıl oldu ama daha dün olmuş gibi anımsarım. Grevler sırasındaydı. Nasıl ağlıyordu karısı. Kendisini ise dua ederken buldum."

"Acı bir darbe tabii. Peki sen, sen de evli misin?"

"Hayır, ya sen?"

Aubry'nin korkunç yüzünü kısa bir an için ürkek bir gülümseyiş aydınlattı.

"Henüz değil."

"Yani evlenmeyi düşünüyorsun. Aslını ararsan en iyisi o. Ben yakında evleniyorum. Annecy'de rastladım kıza. Babası avukat. Mülkleri de var. Öyle bir istiyorum ki, gidip orada yerleşmeyi. Bir otel satın alacağım. Bir alay İngiliz var oraya gelen. İngilizlerin parası boldur. Biraz bir şeyler biriktirmiştim ben de bir zamanlar. Kız gerçekten iyi. Bir şarkı söylüyor görsen!"

Loulou'nun şarkı söylediği falan yoktu ama, Grinet bir kez yalan söylemeye başladı mı zaptedemezdi kendini. Yalan söylemiyordu, daha doğrusu şimdi. Yüksek sesle hayal kuruyordu. Ve çevrelerinde bütün orman kuşları çılgın gibi cıvıldamaktaydılar.

Grinet'nin ayakkabılarına takıldı gözü Aubry'nin, son moda portakal rengi iskarpinler. Onun için evlenmek kolay, diye düşündü acı acı. Ya bana kim dönüp bakar? Belki bir yaşlı orospu! O bile güç ya.

"Şu, şu şey, Delmasse, yolu şaşırmış olmasın?"

"Gelir, merak etme."

Gelecek olan kimse yoktu oysa. Aubry'nin planı vardı, o kadar. Ve işini biraz daha sonra, tadına vara vara görmek istiyordu. İçki şişesini çıkarmıştı Grinet. Bunun üzerine Aubry de, bu yorucu olacağını tahmin ettiği gün için hazırladığı ekmekle sucuğu çıkardı ortaya. Beklemeden yemeye karar verdiler. Lastik gibi bir şeydi sucuk! Ama Grinet zevkle çiğniyordu gene de. Gezinti iştahını açmıştı.

"Şerefine!" dedi Aubry, şişeyi dikerek.

Konyak, Grinet'yi iyiden iyiye gevşetmişti. Uyku bastırmıştı ve bir yandan esniyor, bir yandan da dalgın dalgın dereyi seyrederek:

"Oltayla avlanmaya bayılırım," diyordu. "Annecy'de nah bu kadar alabalıklar var, görsen!"

Böylece uyuyakaldı. Şapkası kulağının üzerine kaymış, ağzı aralanmıştı. Tiki kaybolunca soluk yüzü gerginlikten kurtulmuş ve pembeleşmişti güneşten. Çocuksu bir şey vardı bu adamda, karar veremiyordu Aubry bir türlü. Yalnızlığını düşünmüyordu artık, hayal de kurmuyordu. Kendi kendine durmadan: Haydi demekteydi. Bir bulantı kaplamıştı içini, biraz önceki gevşekliğin yerini bir yarı masumluk almıştı şimdi. Yüzünü buruşturdu, pis konyak!

Uyuyor işte hergele! Bir otel açacakmış öyle mi, Victoria ya da Mon Repos adında? Yağma yok arkadaşım! Ama bir de hain değilse? Ya bütün derdi sakin bir hayat sürmekten ibaretse? Oltayla balık avlamak daha hoştur tabii, tersini düşünen kim? Ama onun da, Aubry'nin de hakkı değil mi bu? Neden sakin bir hayata hiçbir zaman sahip olamadı o? Vurmak, boğazlamak. Namussuzlar! Kime yöneldiği belli olmayan bu küfür canlandırdı Aubry'yi. Kinle doluydu, bir asit tadı vardı boğazında. Kamasını çekti.

İki dakika sonra, 'Şövalye' Grinet'nin öldüğüne iyice kanaat getiren Aubry, Breuteuil'in vermiş olduğu kartı sıranın altına bırakıyordu. Jacques Delmasse adınaydı kart. Ellerini, pardösüsünü, pantolonunu dikkatlice inceledikten sonra Aubry şoseye döndü. Baharın güzelliği onu büyülemiyordu artık. İçinde hep o bulantı vardı ve yediği lastik gibi sucuğu hatırlıyordu hep tiksintiyle. Tükürmek istedi, beceremedi. Kupkuruydu ağzı.

Akşam bastırıyordu. Otobüs durağında bekleyen iki genç kız, Aubry'yi görünce kahkahayı bastılar. Birisi:

"Güle güle!" diye haykırdı alaylı.

"Orospular!" dedi Aubry hırsla.

Breuteuil'i gece Büyük Harp Mamulleri Federasyonu'nda buldu.

"Tamam."

Breuteuil, onu divanda yanına oturtup tebrik etti.

"İlk sınavındı bu."

O zaman Aubry dayanamayıp sordu:

"Gerçekten bir hain miydi?"

Breuteuil kalkmıştı bile.

"Evet," dedi. "Haydi seni daha fazla tutmayayım."

Ve uzaklaşan Aubry'nin ardından bakarak düşündü: İşte yok edilmesi gereken biri daha!

Ertesi gün Grinet'nin resmi bütün gazetelerin baş köşesindeydi. Esrarlı bir el tarafından öldürülmüş olan bu adamın sağcı olduğunu ve 6 Şubat gösterilerine katılmış bulunduğunu bildiriyordu muhabirler. Bir metelik bile miras bırakmamıştı, yoksuldu. Yani parası için katledilmediği aşikardı adamın. Komünistler, doğal olarak, Jacques Delmasse'ı tanımadıklarını beyan etmekteydiler ama, Grinet'yi Katolik Gezgin Satıcılar Sendikası'nda nüfuz sahibi

olan siyasi bir hasımdan kurtulmak için öldürdükleri apaçıktı.

Gazeteleri okumadı Aubry. Esrarengiz Verney Korusu cinayetinden hiç kimseye söz açmadı. Her zamanki gibi bilet deliyor ve sarsılarak esniyordu. İşten sonra ilk kahveye dalıp bir perno ısmarladı. Şaşkını büsbütün sersemletir içki. Bir bardak, bir bardak daha.

Kasketli adamlar vardı yan masada. Ne konuştuklarını dinlemek istemiyordu Aubry, ama durmadan söylenen Grinet ismini işitmek çileden çıkardı onu. Çoktan ölüp gitmişti Grinet, bu hayvanlara de ne oluyordu!

"İyidir, iyidir! Bir namussuz daha eksildi."

"Bu tip bir adam faşistlerle olunca, satılmışlığına kalıbımı basarım."

Aubry birden fırlayıp adamlara yaklaştı ve cakalı bir edayla:

"Palavracılar!" dedi. "Bir otel sahibi olmak istiyordu o. Komünistler öldürdü onu, senin gibi dilenci kılıklılar öldürdü. Anladın mı rezil?"

Yanıt olarak adamlardan biri kalkıp suratına vurdu. Kırılan bardakların gürültüsü işitildi bir an. Aubry yerdeydi. Kahve hızla boşaldı. Yaşlı garson, tabaklarla kaşıkları toplamaya koyulmuştu bile.

3

Tessat bir gün önce altmış yaşını kutlamıştı. Aldığı sayısız mektup ve telgraf, hep altmış rakamıyla doluydu. Altmış küçücük mumla süslü kocaman bir pasta göndermişti genç avukatlar, akşam mumları ateşledikten sonra uzun bir süre, titrek mavi alevleri seyretmekten kendisini alamamıştı Tessat. Yürüyegeldiği uzun yolu ve yaklaşan sonu düşünmeye çabalayarak kederlenmek istemiş ama başaramamıştı. Soyut birtakım düşüncelerdi bunlar hep, aslında Tessat kendini hiçbir zaman bugünkü kadar genç hissetmemişti. Güzel bir monogram olurdu altmış rakamı, o kadar. Tessat henüz yaşamaya başlıyordu. Bugün ünlü bir avukattı, ülkenin belli başlı şeflerinden biri olacaktı yarın. Ve işte o zaman ismi, *Temps* gazetesinin adliye haberlerini veren beşinci sayfasından birinci sayfaya atlayacaktı. Aşırılıkların zamanı geçti artık,

memleket huzura susadı, Halk Cephesi'nin sıkılı yumruklarından olduğu kadar Breuteuil'in Roma tarzı selamet yolundan da usandı memleket, dostça bir el sıkışma istiyor ve bakışlarını umutla Tessat'ya, bu ölçülü politikacıya, eşsiz hatibe, bu ağzının tadını bilen örnek aile babasına çeviriyor.

Dün, ailevi kaygılarla gölgelenmiş olmasına rağmen çok iyi geçmişti, evet. En iyi profesörlerin konsültasyonu boşa gitmişti, Madam Tessat'nın iyileşmek için Vittel'e yollanması da boşunaydı. Hastalık durmadan ilerliyor, krizler her geçen gün biraz daha artıyordu. Dünkü heyecan Amélie'yi gereğinden çok yormuştu ve akşam Tessat, altmış mumu seyrederek mutlu kılacağı Fransa'yı düşünürken karısı, ilaç kokularının dalgalandığı yatak odasının yarı karanlığında iniltilerini güçlükle zaptediyordu.

Tessat'nın tasası bununla da bitmiyordu. Lucien artık yola getirilebilir olmaktan çıkmıştı. Amélie'nin gözünde hep o eski 'yavrucak'tı Lucien, ama 'yavrucak' neredeyse otuz dördüne basacaktı. Oğlunun diplomasi kariyerine bağladığı umut çoktan sönüp gitmişti. Aylak oğlan en sonunda tuhaf bir para kapısı bulmuştu kendine. Joliot'nun gazetesinde at yarışları hakkında tahminler yapıyordu. Başkalarını hataya sürüklemek için jokeylerle ortak çalıştığı ve kazandığı parayı da Joliot ile bölüştüğü söyleniyordu. Bir bakanın oğlu böyle mi olmalıydı? Tessat sinirlerinin bozulmasından ürktüğü için, oğluna bir tek kelime bile söylemez olmuştu. Yemekte ikisi de susuyor ve Lucien ağzını açtığı zaman, kavga koparmamak için Tessat dikkatle geriliyordu.

Denise, babasını daha da çok kaygılandırmaktaydı. Duygular planında adaletin olmadığını artık anlamıştı Tessat. Kendisi için korkuyordu Lucien'i düşünürken. Ya oğlu kendisi için bir yüz karası haline gelirse? Lucien birdenbire ölüverse, Tessat ağlamasına ağlardı ama, içi de rahat ederdi doğrusu. Denise söz konusu olunca iş değişiyordu. Evi terk etmiş, Gnome fabrikasına paketçi kız olarak girip babasının adını kirletmiş oluşu, hatta, gizli polis şefinin verdiği bilgilere göre, fabrikadaki bir hücreye katılması, bütün bunlar Tessat'nın kızının sağlığından duyduğu endişe yanında hiç kalmaktaydı. Zayıf bir bünyesi vardı Denise'in, ağır işe gelemezdi, sonra o saçma sapan gösterilerden birinde öldürülebilirdi de. Kızı-

nın haberini gizli polis ya da haberleşme işlerinde uzmanlaşmış bürolar aracılığıyla alıyordu Tessat. Ona mektup da yazmış ama hiçbir yanıt alamamıştı. Babasını sanki reddetmişti Denise. Bunu her düşünüşünde gözleri dumanlanıyordu. Altmış muma bakarak Denise'in çocukken kendisine pembe kâğıda yazılmış uyaklı şiirler yolladığını anımsamıştı. Neredeyse heyecandan sarsılarak ağlamaya koyulacaktı ki, Senato başkanının acele bir mektubunu getirdiler. Dürüst ve akıllı bir Fransa'nın kurulabilmesi için tek ümidin kendisinde olduğunu düşünerek gülümsedi Tessat. İnce uzun burnunun üzerini küçük ter damlaları kaplayıverdi bir anda. Heyecan ve mutluluk duyduğu zaman hep böyle olurdu. Nitekim şimdi de Denise'i çoktan unutmuş ve bakanlık koltuğuna oturur oturmaz vereceği demeci tasarlamaya başlamıştı.

Ertesi sabah, yeniden gözden geçirmek üzere Prag elçisinin raporunu alıp da, Fouger'nin vermiş olduğu belgenin kaybolduğunu görünce, ciddi şekilde endişe duydu. Halkoyuna yapılan gürültülü açıklamalardan hiç hoşlanmadığı için, bu Grandel meselesi zaten canını yeterince sıkmaktaydı. Nazik bir iştir politika. Güzel nutuklar atmakla bitmez iş, koridor fısıltılarını da hesaba katmak gerekir, yemek sonu itiraflarını da, nüanslarla imaları da. Hele bu türlü açıklamalar hiç oyuna gelmez. O Allahın cezası Stavisky hikâyesinde kendi başından da geçmemiş miydi bunun benzeri? Breuteuil takımının kopardığı gürültüyü daha dünmüş gibi hatırlıyordu. Nasıl da kolayca karıştırmışlardı onun da adını bu olaya! Komünist oyları olmasa Fouger'nin milletvekili seçilemeyeceğini düşündü. Halk Cephesi'ni niye bu kadar tuttuğu şimdi anlaşılıyordu üstadın. Ama Grandel'in tam bir fırsatçı olduğunu anlamak için Tessat'nın kimseye ihtiyacı yoktu. Hayır, hayır: Kolay yutulur lokmalardan değildi Grandel. O ne hitabet, ya Rabbim! Dinleyicilerini bu derece büyüleyen bir tek Briand'ı hatırlıyordu. Ama canım, neden ille de ortalık gürültüye boğulsun gene? Fouger daha sonbaharda söylemişti Tessat'ya Grandel'in Alman casusluk örgütüyle temasta olduğunu. Tessat da ağzını kapayıvermişti hemen. Bir milletvekili ihanet edecek ha? Haydi canım sen de! 'İhanet' kelimesi bile başka bir dünyanın malıymış gibi geldi ona. Kumar masasında oyun dışı kalmış subaylar ya da Lucien tipinde aylak herifler,

yani çaresizler takımı tutup da bir yabancı devletin hizmetine girse neyse ne! Bu cinsten zaafları anlamakta hiçbir güçlük çekmiyordu Tessat. Hatta insan, büyük sanayicilerle de dudak dudağa gelebilir ve birtakım dolandırıcıları bile savunabilirdi gerektiğinde. Tabii, örneğin bir anonim şirkete tamamıyla yasal bir ortaklıkta bulunmakla bir Stavisky ya da bir Oustric skandalına karışmak arasındaki farkı da unutmamak şartıyla. Ama ihanet etmek! Victor Hugo'nun mısralarını anımsamıştı Tessat, Şeytan Adası'nı, hainin kafasında parçalanan kılıcı anımsamıştı ve: "Hayır!" demişti, "Hayır! Bir milletvekili bunu asla yapamaz!"

Ama üç gün önce Fouger gelip de kendisine o pis kâğıdı teslim edince işler değişivermişti. Tessat, kâğıda şöyle bir göz attıktan sonra, ileride incelemek niyetiyle, Dışişleri Komisyonu'nun dosyasına koymuştu. Kissingen ve Baden-Baden maden sularının reklamını yapması karşılığında Grandel'e iki milyon verildiği açıklanmaktaydı. Ve Tessat homurdanıyordu. Alman kaplıcalarını methederek para kazanabilir Grandel pekala, bunun ihanetle ne ilgisi var! Buna karşılık Fouger, Grandel'in Alman sularını nerede ve ne zaman övdüğünü ispatlayarak kendisini temize çıkaramayacağını iddia ediyordu. Milletvekillerinin özel hayatına bu türlü karışılmasından hoşlanmazdı Tessat. Bunu da Fouger'nin yüzüne karşı söylemişti ama ne çare ki öteki ısrar ediyordu: "Dışişleri Komisyonu'nun üyelerine mutlaka ve mutlaka göstermelisin bu mektubu." Çok tatsız bir durumdu bu. Hele sağcıların yardımıyla ve solcuların desteğini de kaybetmeksizin Blum'u devirmek söz konusu olduğu şu sırada. Fouger'nin isteğini reddetmek olanaksızdı; reddettiği takdirde, bütün solcu radikaller yeni hükümet için kırmızı oy kullanacaklardı besbelli. Evet ama, Tessat tuttu belgeyi komisyona aktardı diyelim, o zaman da Breuteuil hırçınlaşacak ve sağcıları radikallere yüklenmeye sürükleyecekti. Tabii radikaller de bir kez daha ve kendilerine rağmen Blum'u kurtarmak zorunda kalacaklardı. İşte bütün bu olasılıkları hesaplayan Tessat, işi on beş gün kadar uyutmaya karar vermişti; o zamana kadar kabine bunalımı nasıl olsa patlar, diye düşünüyordu.

Ama kim bu kâğıdı aşırmış olabilirdi ondan? Tessat hayatında ilk kez olarak böyle bir olayla karşı karşıya kalıyordu. Çalış-

ma masasının bir gözüne bırakmıştı dosyayı, giderken de hep bu gözü kilitlerdi. Masada bütün kâğıtları yerli yerinde bulmuştu. Yalnızca belge yoktu ortada. Şimdi bunu Amélie'ye anlatsa, karısı derhal uşağı suçlamaya kalkacaktı.

Meclis'e gelince her şeyi unuttu Tessat. İki veteriner okulu daha açılması hakkında bir proje inceleniyordu. Salonda ilgili illerin milletvekillerinden başka hiç kimse yoktu. Ötekilerse koridorda ya da büfede, eli kulağında bekleyen kabine buhranından söz etmekteydiler ve Tessat'nın çevresini sarıp da sağlığıyla ilgilenmeleri bile, Blum'un günlerinin sayılı olduğunu ispata yetiyordu. Altmış yaşına bastığı için Tessat'yı tebrik eden Viard, melankolik bir şekilde içini çekerek:

"Altmışıma bastığım zaman bir gün gelip de bakan olacağım aklımdan bile geçmiyordu," dedi. "Sen erken başlıyorsun dostum. Haydi hayırlısı!"

"Altmışlık bir bakireyim öyle mi," dedi Tessat. "Bakire dedim de aklıma geldi." Ve açık saçık bir hikâye anlatmaya koyuldu. Viard kızararak uzaklaşmıştı. Tam bu sırada, ortalığı kaplayan sigara dumanlarının içinden doğru Fouger'nin yüzü belirdi. Milletvekillerinin gözlükleriyle sakalını fark eder etmez (Fouger, geçen yüzyılın ünlü 'papaz yiyen' radikallerine tıpatıp benzemeyi ilke edinmişti kendisine) kayıp belgeyi anımsadı Tessat. Fouger döndürüp dolaştırmadan girmişti söze:

"Grandel meselesini ne zaman götüreceksin komisyona?"

Kollarını havaya kaldırdı Tessat:

"Acelemiz ne Allah aşkına? Çok iyi düşünmek gerekiyor. Herriot'ya açacağım bu meseleyi. Bugün her zamankinden daha ihtiyatlı olmalıyız, azizim. Yoksa bütün kararsızlar karşımıza dikilir."

Fouger, pek öyle kolay kolay kanacağa benzemiyordu

"Niye?" diye atıldı. "Sağcılarla anlaşmamız söz konusu olamaz. Solda ise, bir tek düşmanımız bile yok bildiğim kadarıyla. Sonra bu iş bir parti meselesi değil ki, devlet meselesi. Devlet anlıyor musun? Durum meydana çıktığında, Breuteuil namusluysa eğer, Grandel iki kere iki dört, bir Alman casusu. *Paris-Midi*'yi okumadın mı yoksa, Berlin'de olup bitenleri? Südetlerdeki karışıklık, Almanların Strasbourg'a yürümesi için pekala bir neden

oluşturabilir! Ve ben böyle bir anda, bir beşinci kol temsilcisinin aramızda boy göstermesine izin veremem, anlıyor musun?"

"Evet, ama niçin böyle öfkelendiğini anlayamıyorum. İspanya'da değiliz dostum. Bizde insanlar ne zamandan beri birbirlerini öldürerek işleri halletmeye başladılar acaba? Sakin ol, çok rica ederim. Senin büyüğünüm, deneyimim de seninkinden fazla. Zamanı gelince kâğıdı ortaya süreceğimden emin ol ve şimdi de bana izin ver, Daladier'yle görüşmem gerekiyor."

Tessat bu can sıkıcı milletvekilinden böylece yakayı sıyırmıştı, ama belgenin çalındığı fikri onu bir daha terk etmeyecekti. Meseleyi gömmek elindeydi kuşkusuz. Fouger'ye, belgesini ekspertize yolladığını söyleyebilir, sonra da bütün suçu eksperlerin ya da İkinci Şube'nin üzerine atabilirdi kolayca. İkinci Şube'de durumu kurtaracak dostları da vardı. Kaldı ki, Fouger'ye açıklama yapmak zorunda da değildi hiç. Belgenin sahte olduğunun anlaşıldığını bildirir, daha da olmazsa, meseleyi gruba getirip güvenoyuna sunabilirdi. Ne olacaktı yani, Grandel şu ya da bu yemlikten çöpleniyormuş, pek mi önemliydi şu sırada? Püritenlik elverir! Ciddi politika yapalım biraz da baylar! Gene de kafası, dönüp dolaşıp o pis kâğıda takılıyordu. Nasıl olup da ortadan kaybolduğunu bir türlü açıklayamıyordu kendi kendine. Viard'ın ajanları ve hatta, olur mu olur, Denise'in arkadaşları tarafından gözetlenmediğini kim temin edebilirdi ki ona? Bunu düşününce titredi. Tessat'nın gözünde komünistler, her şeyi yapabilecek yapıda bir cani sürüsünden başka bir şey değildi. Hatta kendisini bir tuzağa düşürüp Moskova'ya gizlice göndermeleri bile mümkün. Sakın komünistler olmasın bu kâğıdı aşıranlar?

Eve dönünce, sakin ve soğukkanlı görünmeye çabalayarak çalışmaya koyuldu. İlk iş olarak, dosyanın içindekileri bir kez daha dikkatle gözden geçirdi: Mucize bekler gibiydi. Ama heyhat! Belge, yer yarılmış içine girmişti sanki. Prag elçisinin bir raporunu incelemeye daldı Tessat. Uzun zamandır, Südetler meselesinde Hitler'le pekala anlaşabilecekleri fikrini savunmaktaydı ve dostlarına: "Karlsbad," diyordu, "harika bir ılıca kenti, kabul, ama beni asıl ilgilendiren Karlsbad'ın ne olacağı değil, Vichy'nin ne olacağıdır."

Yatak odasından gelen bir inilti üzerine dosyayı bırakıp karısının yanına koştu.

"Ne olur bana kızma," diye fısıldadı Amélie. "Öyle korkuyorum ki. Yakında ölüp gideceğim. Lucien ne olacak?"

Tessat, karısının soluk ve kansız yüzüne daldı bir an, sonra da:

"Merak etme, Amélie," dedi. "İyileşeceksin. Eminim iyileşeceğinden, bütün doktorlar aynı fikirde. Yakında seninle birlikte Vittel'e gideriz, ister misin? Söz veriyorum."

Amélie, kendisini değil, gerçekten oğlunu, bugüne kadar bütün şefkatiyle bağlandığı Lucien'i düşünüyordu. Tekrarladı:

"Söyle, Lucien ne olacak?"

"Küçücük bir çocuk değil ki Lucien. Kendini kurtarır elbette. Durup dururken sinirlerini bozman doğru değil, Amélie."

Çalışma odasına dönerken odadan çıkmakta olan Lucien'le burun buruna geldi. Ve bir şimşek çaktı kafasının içinde sanki: Belgeyi kendi oğlu çalmıştı! Son zamanlarda Lucien olur olmaz zamanlarda çalışma odasına girip çıkar olmamış mıydı? Hem de ne kadar sudan bahanelerle: Yok efendim kibrit arıyormuş da, akşam gazetesini alacakmış da. Bütün bunları kızara bozara ve kekeleyerek söylemesi de caba! Evet, evet hiçbir kuşkusu kalmamıştı şu anda: Lucien gibi bir adamın elinden her şey, ama her şey gelebilirdi.

Tessat, oğlunun odasında aldı soluğu. Masanın üzerinde birtakım at fotoğrafları, bir kadın eldiveni ve bir tabanca duruyordu. Divana oturdu, yüzündeki terleri eliyle silerek kısık bir sesle konuştu:

"Grandel'in mektubunu sen mi aldın, Lucien?"

Lucien yanıt vermiyordu ve Tessat artık dayanamayıp haykırdı:

"Demek Almanların hizmetindesin!"

Lucien elini kaldırarak babasının üzerine yürüdü ama hemen geriledi ve fısıltı halinde bir söz çıktı ağzından:

"Sefil!"

Yetmiyormuş gibi, bir de babasına hakarete yelteniyordu rezil! Tessat, kelimeleri güçlükle telaffuz ederek:

"Derhal bu evi terk et!" diyebildi.

Hızla çalışma odasına döndü. Çok geçmeden, Lucien'in annesiyle vedalaştığını işitti. Amélie ağlıyordu. Bir an her şey bitmiş gi-

bi geldi Tessat'ya. Bakan olmak neye yarar ki artık? Kızı kendisini terk etmişti, oğlunu o kovmuştu. Oğlu: Yani bir casus! Başına gelenleri düşünüp kendi kendine acıdı Tessat, uzun uzun burnunu sildi. Yatak odasında Amélie hâlâ ağlıyordu. Karısının yanına gidip yatağın kenarına oturdu:

"Bobonne, (Heyecanlandığı zaman böyle hitap ederdi karısına) gördün mü Bobonne, tek başımıza kaldık işte."

"Niçin kovdun sanki onu? Gururlu olduğunu bilmezmiş gibi! İmkanı yok dönmez artık bir daha."

"Adım atmayacak bu eve, adım. Biliyor musun ne yaptığını? Casusluk! Hem de Almanlar hesabına!"

Karısının cahil ve budala olduğunu bilmez değildi ama, verdiği yanıt şaşırttı Tessat'yı:

"Hep söylemez miydim ben sana politikanın ne kadar pis bir şey olduğunu. Lucien de sana uymuş işte. Almanlarla anlaşmanın mümkün olduğunu ve Hitler'i Thorez'e tercih ettiğini söyleyen sen değil miydin?"

"Sus. Bu türlü konuşmana asla tahammülüm yok! Lucien diplomat değil, casus. Aradaki farkı anlamıyor musun daha?"

Ve dayanamayıp kapıyı çarparak çalışma odasına döndü. "Bir casus. Bir satılmış, sefil!" diye söylenerek dolaşmaya koyuldu odada. Sonra yorulup bir koltuğa attı kendini. Şimdi öfkelenmeyi bir yana koyup her şeyi dikkatle hesaplamak gerekiyordu. Eğer Lucien bu belgeyi çalmakla görevlendirildi ise, demek ki iş ciddiydi. Yani Grandel gerçekten... Evet ama, belge de kayıptı şimdi. Hırsızlıktan söz açmak demek Lucien'in hapishaneyi boylaması demektir. Yani Amélie'nin de öbür dünyayı boylaması. Ya kendisi ne kazanacaktı ki bu işten? Casus bir oğulla Fransa kurtarıcısı rolüne çıkmak! Evet, bir kez bu hırsızlık hikâyesini unutmak lazım. Haydi diyelim ki Fouger'ye verdiği belgenin sahte bir belge olduğunu da yutturduk. Ama ya Grandel? Millet Meclisi'nin ta içinde bir casus bulunduğu nerede görülmüş! Elde belgesiz, Fouger'nin iddiasını yaymaya kalksa, sağcıları kendine düşman etmekten başka neye yarar? Hem biraz da soğukkanlılıkla düşünelim: Grandel diyelim ki, gerçekten bir Alman ajanı. Ne kötülüğü dokunabilir bunun Fransa'ya? Ordu komisyonunda değil ki Grandel. Üstelik Alman-

ların binlerce casusu var. Bir fazla ya da bir eksik olmuş, ne çıkar yani? Hem sonra bu türlü karışık işlerle uğraşmak Tessat'ya değil, İkinci Şube'nin sayın baylarına düşer! Durumu iyice tarttıktan sonra, bu meseleyi tamamıyla gömmeye karar verdi. Oğlunu evden uzaklaştırmasını da, Lucien'in dengesiz ve 'ıslah edilmesi mümkün olmayan' bir kimse oluşuyla açıklayacaktı.

Karısının yanına döndü:

"Bu casusluk hikâyesinden hiç kimseye bahsetmek yok, tek kelime bile söyleme. Saçma bir hikâye bu, öfkemden söyledim. Gitmiş gene borçlanmış, senedi getirdiler. Üstelik bir de hakaret etti bana. Canın isterse ona ara sıra para gönderebilirsin, ama bu evde yüzünü görmek istemiyorum artık. İyi geceler!"

Çalışma odasına gidip uzandı. Lambayı söndürmüştü. Gözleri tavana dikili, hayatın kendisini hep hayal kırıklığına uğratmış olduğunu düşünüyordu şimdi. Ve kafası dönüp dolaşıp Denise'e takılıyordu hep. Hayatında ilk kez olarak: Kız belki de haklı, dedi kendi kendine. Ölü bir evi, lanetli bir yuvayı terk etmişti. Neydi, ne olabilirdi ki kızının gözünde? Bir çocuktan farksız olurdu Denise muhakeme ederken: Nereden anlayacaktı adaletin ne olduğunu. Canileri bile savunduğu olmuştu Tessat'nın, sabıkalı dolandırıcıların davasını aldığı bile olmuştu: Meslek! Evet ama, Denise için yalnızca bir yalancı, bulanık bir vicdan. Politikanın ne demek olduğundan da haberi yoktu kızının. Fransa'yı kurtarmak istemişti Tessat, Fransa'yı kurtarmak için hem Breuteuil'le dost geçinip hem Viard'a kur yapmaktan başka çıkar yol yoktu. Evet ama, Denise için kirli bir tutumdu bu ve kız isyan etmişti sonunda. Evet, evet: Hayatı kuşkulu gölgelerle dolu bir babayı, kör amaçlı bir anneyi, casus bir kardeşi, tabii bırakıp gidecekti günün birinde! Hayata dosdoğru bakan ve inandığından dönmeyen bir kızdı Denise.

Kızının sert yüzünü görüyor şimdi Tessat. Gevşiyor yavaş yavaş ve aile anıları, birtakım tablolara ve heykellere karışıyor. Jeanne d'Arc gibi bir kılıç çekmiş Denise. Ama hayır, kılıç değil, kanlı bir hançer tutuyor elinde. Louise Michel'in karanlık bakışı bürümüş gözlerini ve Tessat mırıldanıyor: "Kundakçı!" Komünistlerin azılı birer katil olduğunu biliyor Tessat ve kendisini öldürmeye gelen kızının ruhu için dua ediyor şimdi. Denise ilerli-

yor hep, yüzü alçıdanmış gibi bembeyaz ve gözlerinin yerinde iki korkunç delik var. Boğazına sarılıyor işte babasının.

Tessat bir çığlık atmıştı. Amélie uyandırdı onu. Kocası bağırdığı zaman Amélie kalkmış ama gücü yetmediğinden yere yuvarlanmıştı, sonra da sürüne sürüne kocasının yanına kadar gelmiş ve boynuna yapışmıştı Tessat'nın.

"Paul! Neyin var, Paul?"

Oldukça uzun bir süre geçmesi gerekti kendine gelebilmesi için.

"Düş gördüm Amélie. Bak, tek başımıza kaldık işte Bobonne."

Telefon çalıyordu. Tessat sıçradı: Bu saatte kim olabilirdi ki? Sakın Lucien'in başına bir felaket dolanmasın?

Titreyerek aldı cihazı. On dakika önce Senato'da oylama yapıldığını bildiriyordu Marchandeau. Blum tam yetki istemiş ve kırk yedi beyaz oya karşı iki yüzden fazla kırmızı oy çıkmıştı!

Heyecandan kekeleyerek karısına döndü Tessat:

"Yarın bakan oluyorum. Yaşasın!"

Amélie'yi sevindirmek, ona güven vermek istiyordu ama sinirleri kendisine ihanet etti: Üstünde mavi pijamaları, çalışma masasının üzerine oturup ağlamaya başladı. Bir yandan da, ceketinin koluyla burnunu siliyordu.

4

Senatörler derin bir öfke içinde ve kısık kısık öksürerek Blum'u dinlerken, on beş günü aşkın bir zamandır grevde olan Seine işçileri de, fabrika müdüriyetinin yanıtını incelemek üzere kentin öteki ucunda toplanmış bulunuyorlardı. Dessère, işçiler fabrikayı boşaltmadıkça, pazarlığa oturmayı kesin olarak reddetmişti. Asilane düşüncelerle parlak lafların çağı geçmişti artık. Ama öte yandan, işçiler de, iki yıl önce kendilerine zaferi kazandırmış olan o önünde durulmaz ateşi yitirmiş görünüyorlardı. Seine fabrikası, öteki fabrikaları izlemekteydi, o kadar: Grev, bütün savaş sanayisine bulaşmış durumdaydı. Ama grev yerlerinde artık bayraklar dalgalanmıyor, konserler düzenlenmiyor ve grevciler, polislerle dalaşmamaya dikkat ediyorlardı. Hayat çekilmez bir hal

aldığı için grev yapılıyordu. Grevin zaferle sonuçlanacağından ise pek kimsenin umudu yoktu.

Michaud yoktu: İspanya'da savaşmaktaydı hâlâ. Arkadaşları, onun hayatta kalıp kalmadığını bile bilmiyorlardı. Şubat çarpışmaları sırasında Paris Komünü birliğinin ağır kayıplara uğradığını işitmişlerdi. Pierre gene grevcilerin yanındaydı, ama şu son iki yılın altında ezilip kalmış gibi bir hali vardı. Şakakları ağarırken yüzüne bir karanlık çökmüştü sanki. O çocuksu ve her an coşmaya hazır eski Pierre'den ne kadar farklıydı şimdi! Viard'ın ihaneti iyiden iyiye bükmüştü belini. Ama mücadeleye devam ediyordu. Ve ne çıkar kaygıları, ne Agnès'in miyop gözlerinden taşan kahır, ne de Doudou'nun artık bir yaşına basmış oluşu, Pierre'in Barcelona ve Kartahena'ya son derece tehlikeli hava yolculukları yapmasını önleyemiyordu. Hiçbir aldanışa kapılmaksızın, ancak umutsuzluğun verdiği o acılıkla, savaşmaya devam ediyordu.

Grevi, Legreux yönetmekteydi. Ve nasıl Michaud'nun yiğitliği haziran grevlerinin sembolü haline gelmiş idiyse, Legreux'nün ağırbaşlı ve suskun kesinliği de, bu bir türlü gelmek bilmeyen bahar sırasındaki mücadeleye uygun düşmekteydi.

Legreux, müdüriyetin kısa yanıtını bir ölüm sessizliği ortasında okuduktan sonra greve devam edilmesini önerdi. Ne alkış, ne protesto gösterisi, bir genel bıkkınlık, o kadar.

"Söz almak isteyen var mı?"

Umut kırıcı bir sessizlik ve bu sessizliğin ardında da bir yenilmişlik duygusu var. Tam o sırada işte, hangarı kaplayan yarı karanlığın dibinden doğru boğuk bir ses yükseldi:

"Ben söz istiyorum."

Ve ihtiyar Duchéne'in kürsüye ilerlediği görüldü. Eski bir döküm işçisiydi bu, ama uzun zamandan beri fabrika bekçiliği yapıyordu. Ve artık güçlükle yürümesine rağmen, fabrikadan ayrılmayı reddetmekteydi: "Evde canım sıkılıyor," derdi hep ne zaman emekliye ayrılacağı sorulduğunda. Duchéne'i herkes tanırdı, ezelden beri orada çalışmaktaydı sanki. Mühendisler onun gözlemlerine özel bir dikkat gösterir ve Dessère, karşılaştığı her yerde onun elini sıkmaktan geri kalmazdı. "Medar-ı iftiharımız," derdi onun için. Herkes kulaklarını dikmişti: Ne söyleyecekti acaba Duché-

ne? Aklına ne gelirse söyleyen takımından değildi çünkü. Ücretlerin düşüklüğünden, gittikçe artan hayat pahalılığından söz açmak boşuna. Herkes biliyor artık bunları, 1936'da değiliz ki. Dessère direndikçe direniyor işte ve evde çocuklar aç. Sözün kısası, hiçbir anlamı kalmamıştı bu grevin işçilerin gözünde, hiçbir çıkış yolu kalmamıştı. Ve bakalım, hayatı boyunca başından bunca badire geçmiş olan ihtiyar Duchéne ne söyleyecekti?

Duchéne, kürsüye çıkmış susuyordu. Sonunda ağzını açarak ince sesiyle haykırdı:

"Dünyanın lanetlileri, ayağa kalkın."

Hepsi de yumruklarını sıkıp sessizce ayağa kalktılar.

"İşte bütün söyleyeceğim bundan ibaret."

Greve devam kararı alındı. Öteki fabrikalara hitaben yazılacak bildiri üzerinde tartışılıyordu ki, birisi:

"Legreux komiteye!" diye bağırdı. "Hükümet düşmek üzere deniyor."

Michaud ile birlikte ilk gelmiş olduğu akşam konuştukları, yüzünde yara izi olan işçiyi hemen tanıdı Denise. Legreux bir şeyler biliyor mu acaba? Denise, Michaud'dan sık sık mektup almıştı. Michaud'nun, çarpışmaları, İspanyol dilinin güçlüklerini, bölük yoldaşlarını, köylülerin kahramanlığını, Aragon toprağının ayazını ya da dayanılmaz sıcağını anlattığı mektuplar. Bazen cephede alelacele karalanmış küçük kâğıt parçalarıydı bunlar, bazen de bitip tükenmek bilmeyen nameler. Bazen Denise'le birlikte geçen akşamları hatırlıyor, bazen de askeri harekâttan, Teruel siperlerinden ve 'ölüm habercisi' adını taktıkları avcı uçaklarından söz ediyordu uzun uzun. Ve son mektubunda, Teruel'in kenar mahallelerini düşmana kaptırmamak için verdikleri dişe diş savaşı coşkun bir dille tasvir ettikten sonra, kurşun kalemle bir cümlecik eklemişti: "Seni seviyorum, hem de nasıl." İşte bu mektubu Denise hep koynunda taşıyor ve durmadan orada olup olmadığını kontrol ediyordu. Her kelimesini ezberlemişti mektubun, ama gene de okumaktan bıkıp usanmıyordu.

Hayatı, ilk bakışta pek de iç açıcı geçmiyordu: İş, işten sonra toplantı ya da bir kitap ve bir deftere işlenen isimler ve sütun sütun rakamlar. Ama Denise artık biliyordu ki, bu da savaşın bir

parçasıdır ve bunları yapmakla Michaud'nun yanında, onunla omuz omuza olmaktadır. Bıkkınlık zamanlarında onu destekleyen şey, Michaud'nun birer asker raporunu andıran ama yer yer, sanki ağzından kaçmışçasına çocuksu aşk kelimeleriyle süslü mektupları olmuştu. Ve şubattan beri de, bir tek mektup almamıştı Michaud'dan! Kötü kötü düşüncelerle mücadele etmekteydi hep. "Yaşıyor!" diyordu kendi kendine ve farkında olmadan Michaud'yu taklit ederek ekliyordu: "Hem de nasıl" Ama duyduğu endişe de günden güne artmaktaydı. Ve şu anda Legreux'yu görünce derdi depreşmişti birdenbire: Legreux'nun ne olup bittiğinden pekala haberi olabilirdi.

Toplantıda, hükümet bunalımı söz konusu edildi. Senato, Blum'un istifasını istiyordu. Halk Cephesi yıkılabilirdi: Radikaller ikiye parçalanmışlardı, Tessat'yı ürkütüp komünistlerle baş başa kalmaktan korkan sosyalistlerse iki ayrı ağızla konuşmaktaydılar. Paris'te grevler gittikçe daha yaygın bir hal alıyordu ama, buna karşılık işçilerde o eski ateşten eser kalmamıştı. Ve karşı taraf, köylüleri işçilere düşman etmeyi başarmıştı. Durum, geçen yıla göre kötüleşmişti sözün kısası.

"Fırsatı kaçırdık," dedi birisi.

Ancak o zaman bir dirilme görüldü toplantıda: Gerçeğin çizgisine dönüldü. Halk Cephesi'ni savunmak üzere Paris'i ayağa kaldırmak pekala mümkündü! Blum, istifayı reddettiği takdirde karşı koyacak kim vardı ki? Breuteuil'in adamları, papaz takımı ve belki polis. Ama ordu, faşistlerin arkasına takılamazdı. Yeter ki Blum'la Viard, mücadelede direnmeyi kabul etsinler.

Bir çağrı tasarısı hazırlandı. Hükümet çekilmemeliydi. Viard, başta General Picard olmak üzere, bütün hainleri tutuklattırmalıydı. İspanya'ya yardım etmek şarttı: Sınır kapıları artık açılmalıydı! Bu son noktayı yazmayabilirlerdi de, ezberlemişlerdi çünkü. O kadar tekrarlamışlardı ki, tıpkı 'günaydın' ve 'iyi akşamlar' gibi bu kelimeler de anlamlarını yitirmişlerdi artık. Duclos'nun Blum'la, Legreux'nun da Viard'la gidip görüşmesine karar verdiler: Viard'ın seçimi kazanmasına Legreux yardım etmemiş miydi? Sonra, bir milletvekili değil de bir işçi göndermek, ayrıca uygun düşüyordu: Anlasın ki halk konuşmaktadır!

Toplantıyı kapatmadan önce de, grev meselesini incelediler. Dayanmak gerekiyordu! Hükümet bunalımının sonucu birçok şeyi halledebilirdi. Denise'i, Gnome fabrikasındaki durum üzerinde sorguya çektiler.

"İşçilerin hepsi de greve son vermek gerektiğini söylüyor," dedi. "Ama hepsi de biliyor ki, grev şarttır. Öteki fabrikalar dayandıkça biz de dayanırız."

Legreux gülümseyerek:

"Bizde de durum aynı!" dedi.

Denise, sokakta yetişti ona:

"İspanya'dan haber var mı? Ya Michaud?"

Heyecanı sesinden belli oluyordu. Legreux ise kararmıştı: Neredeyse üç aydır hiçbir haber alamamıştı o da. Gene de sakin bir sesle:

"Gayet iyiymiş," dedi. "Geçenlerde bir arkadaş gelmişti, o görmüş Michaud'yu."

Sevincini gizleyemedi Denise. Ve fabrika dumanları arasından yükselen bir ilkbahar günü gibi belli belirsiz bir gülümseyiş de Legreux'nun karanlık yüzünü aydınlattı.

"Yarın sizin fabrikaya uğrayacağım," dedi. "Çocukları güçlendirmek gerekiyor. Aslında bizim fabrikada da durum parlak sayılmaz. Bugünkü toplantıda yaşlı bir işçi kurtardı grevi. Enternasyonal'i söyleyerek. Birbirlerinden utandıkları için dayanıyorlar."

Denise'ten izin isteyip rıhtımlara doğru yöneldi Legreux. Burada Paris, Paris'e benzemez: Bembeyaz yeni evler ve fabrikalar. Düdükler, bir limandaymışsınız gibi. Ne kadar tuhaf bir ilkbahar bu! Nisana gelip dayandık, hâlâ soğuk. Öfkeleniyor tabii insanlar, büzülüyorlar büsbütün. Ve kestane ağaçları neredeyse çiçek açacak. Yemyeşil dallarıyla, bu keskin kış rüzgârı altında, ne yapacaklarını şaşırmış gibiler. Denise'in mutlu yüzünü görür gibi oluyor Legreux. Ama ya Michaud'nun başına bir felaket geldiyse? Allah kahretsin! Delicesine aşık olduğu besbelli kızın. Sevimli kız, evet. Bir üniversiteli demişti Michaud. Seni seven birisi olmalı bu dünyada. Seni seven varsa için daha rahattır, derler. Yalan. Daha az rahattır için. Ama gene de güzel şeydir sevilmek: Daha bir derinden yaşarsın.

Geçmişine doğru ne kadar inerse insin, hep yalnız olmuştu. Legreux. Babasını hiç tanımadı ve henüz bir kız çocuğu gibi giyinmekteydi annesi öldüğünde. Amcasının eline kaldı: Bir domuz kasabı ve pinti mi pinti. Domuz kanıyla dolu güğümleri aktarırdı Legreux ona durmadan ve ateşi yakardı ve yerleri siler, yıkardı. Sonra... Sonra, fabrikaya girmişti işte.

Savaş da tam sırasında gelip çatmıştı hani: Legreux o sıralar Anne-Marie diye bir kıza aşıktı. Güleç ve kuş gibi cıvıldayan bir genç kız. Hep onu düşünürdü Argonne siperlerinde. Tamamıyla bir yeraltı savaşıydı savaş, canını dişine takmıştı her iki taraf da. Ve yüzündeki yara izi, o savaştan bir anıdır. Cepheden döndüğünde, Anne-Marie'nin Amerikalı bir pilotla evlenip gittiğini öğrendi.

Ve kadınlara karşı asık suratlı bir adam olup çıktı Legreux. Sıkıntıyla dolu bir hayat sürüyordu. Sinema ve zaman zaman da içki. Sonra politikaya sardı. Ve yeniden aşık oldu ve yeniden kaçırdı o şansı: Margot'ya açılmayı beceremeyişti bir türlü. Kadınlar tarafından tiksintiyle karşılandığına inanmıştı. Mücadele dolu bir yaz üstelik: Sacco ve Vanzetti'yi kurtarmaya uğraşıyordu insanlar. Ve Legreux, mitingden mitinge koşuyordu. Sonbahar gelince de, Margot Dubon'la evlendi. Onunla daha mutlu olur diye düşündü Legreux. Dubon o yılbaşı gecesi dostlarını çağırmıştı, hiç unutmaz. Kale duvarlarının altında bir evde oturuyorlardı. Geç vakte kadar konuşup içtiler. Hava almak için bahçeye çıkmıştı Margot. Ve Legreux giderken seslenip yanına çağırmıştı. Filmlerden söz ediyordu hep ve sonunda sormuştu: '*Istırap Adası*'nı gördün mü?' diye. Sustu Legreux, yanıt vermedi. Ve Margot birdenbire: "Benim asıl sevdiğim sizdiniz," dedi. Sonra konukların yanına döndü koşarak. Kendi kendine karşı hırslandı Legreux ve mutluluğa layık olmadığı sonucuna vardı.

Ama niye anımsıyor şimdi bütün bunları? Josette var da ondan. Josette. Bir arkadaşın kızı. Bazen, kız kendisine sevgiyle bakıyormuş gibi geliyor Legreux'ya. Ama yirmi dört yaşında henüz, o ise kırk iki. Sonunda dayanamayıp: "Sizin için," demişti, "haddinden fazla yaşlı bir insanım ben." Ve öfkelenmişti Josette. Konuşması gerek aslında onunla bütün bunları, ama erteliyor hep, nedense, henüz zamanı değil diyor. Ve şimdi, Denise'i gördükten

sonra, içindeki yılan kımıldadı gene. Düşünüyor: Koskoca bir hayat da böyle geçip gitmez ya.

Atkısını boynuna dolamıştı. Ne acayip ilkbahar! Yağmur mu bu yağan, yoksa kar mı? Viard'a telefon etmeli evet. Blum de düşecek olursa, Dessère'i dize getirmek hepten olanaksızlaşır. Zor yoluyla atarlar işçileri fabrikalarından. Daha düne kadar, duruma hakim olduğumuzu sanıyorduk, işe bak! Yarın yalnızca Breteuil'in dediği olacak. Gereğinden fazla güvendik gücümüze: Çoğunluk dedik, seçimler dedik, Halk Cephesi, gösteriler. Ve bütün bu sırada ötekiler, temeli çürütüyorlardı. Fırsatı kaçırdık, evet. Margot'yu kaçırdığım gibi. Of bu ne soğuk!

Legreux, grev komitesinin oturduğu odaya girince çevresini aldılar: Ne haber?

"Üç nokta var. Önce grev. Dayanacağız. Öteki fabrikalarda moral durumu iyi. Gnome'da, her ne pahasına olursa olsun gerilemeyeceğiz, diyorlar. Delegelerle konuştum. Dessère iyice sıkışık durumda. Çünkü, zaman yitirmeden uçak imal etmeye girişmesi gerekiyor. Hitler eli kulağında bekliyor. Dessère'in boğazına kılçık kaçmış durumda, sözün kısası. Siparişler yığılı. İkinci nokta da, hükümetin durumu. Kabineye hitaben bir çağrı yayımlamaya karar verdi parti: Hükümetin istifa etmemesini sağlayacağız. Meclis'ten güvenoyu alınmadı mı yani? Senato derseniz, Senato bir bunaklar topluluğundan başka nedir ki! Bütün bu sakallı üstatların çoktan emekliye ayrılmaları gerekirdi. Gidip Viard'ı bulacağım, kendisini desteklediğimizi söyleyeceğim ona. İcabında sokağa bile dökülürüz."

"Bokun biri Viard."

"Kabul ama, boktan boka fark vardır. Kaldı ki bizim durumumuz da pek öyle parlak sayılmaz. Seçmek gerekiyor. Ve yapacağımız seçim de, iki gülden birini seçmek olmayacak elbette. Tessat iş başına gelse, daha mı iyi olurdu yani?"

"Doğru, evet. Peki ya üçüncüsü?"

"Üçüncüsü?"

"Üç nokta var, dememiş miydin?"

Gülmeye başladı Legreux:

"Tamam tamam," dedi. "Unutuyordum az kaldı. Üçüncü ola-

rak da, hazır sıvanmışken şu havanın da bir çaresine bakmalı. İlkbahar dediğin böyle mi olur be arkadaşlar? İnsanla alay etmekten beter bu!"

5

Bir meraklı kalabalığı, sabahın erken saatlerinden itibaren, şık Faubourg Saint-Honoré Sokağı'nda, Elysée Sarayı'nın önünde birikmeye başlamıştı. Gazeteciler, makinelerini hazır tutuyorlardı. İddiaya girmeler çoktan başlamıştı: Cumhurbaşkanı kimi görevlendirecekti acaba yeni hükümeti kurmakla? Civar kahveleri dolduranlar grog içerek tartışıyorlardı. Saat tam dokuzda, parmaklığın önünde lüks bir araba durdu. Yeni tıraş olmuş ve son derece şık giyinmiş olan Tessat, çevik adımlarla tırmandı merdivenleri. Bir yandan gazetecilere güler yüzle poz veriyor, bir yandan da kendisini soru yağmuruna tutan gazetecileri işaret parmağını havada sallayarak şakacıktan tehdit ediyordu:

"Cumhurbaşkanı görüşlerimi öğrenmek istemiş. Ancak bu kadarını söyleyebilirim size. Tomurcuklar neredeyse çiçek açacak bakın. Aceleye ne gerek var? Sabredin biraz lütfen, sabredin dostlarım!"

Belgenin ortadan yok olması, Denise'in verdiği endişe, karısının hastalığı: Hepsi unutulup gitmişti şimdi. Pırıl pırıl bir Tessat vardı ortada ve bir gazeteci: "Altmışını geride bırakmış adamın hali böyle mi olur?" diye mırıldanmaktan kendini alamadı.

Fotoğrafçılar şimdi de Herriot, Daladier ve Bonnet'nin çevresini sarmışlardı. Milletvekilleriyle senatörler günlük alışkanlıklarını unutmuş gibiydiler. Aralarından hiçbiri öğle yemeğini zamanında yemedi. Meclis koridorlarında az rastlanan cinsinden bir hareketlilik göze çarpıyordu. Olaylar yorumlanıyordu yüksek sesle. Cumhurbaşkanı, Senato başkanına teşekkür ettikten sonra, heyecandan ağlamıştı. Daladier bu durum karşısında, rakı içmeyi bile unutacaktı neredeyse. Tessat ile Breuteuil alenen kucaklaşmışlardı. Sözün kısası, Comédie-Française oyuncuları, dansözler, koro kızları ve bütün güzel kadınlar, nüfuzlu hamilerini alışık ol-

dukları saatte boşuna beklediler: O gün yapacak başka işleri vardı, milletin temsilcilerinin!

Aynı gün Viard için rastlanmadık bir şekilde sakin geçeceğe benzemekteydi. Gazeteciler, bakan olduğundan bu yana ilk kez o gün yakasını bıraktılar. Meclise de gitmedi Viard, oyunun dışında kalmayı tercih etti. Radikallerin yeni bir ihanete hazırlandıklarını daha kışın anlamıştı. Ve şimdi hiçbir hınç yoktu içinde. Çeşitli ev işlerine kaptırdı kendisini, tablolarını paketleyen işçilere nezaret etti. Zaman yitirmeden eski evine dönmek istiyordu. Avallon'daki kahyasına, onarımı temmuza kadar halletmesini yazdı. Sonunda bu yaz, uzun zamandır ilk olarak, tatilin tadını doya doya çıkarabilecekti işte!

Hükümet bunalımından birkaç gün önce küçük kızı gelmişti. Nancy'de oturuyordu Violette. Kocasının bir seyahat acentesi vardı orada. Ve babasını alabildiğine kaygılı bulmuştu geldiğinde. Oyları hesaplıyor, senatörlere atıp tutuyor ve anlaşılmadığından yakınıyordu durmadan. Oysa bugün, Viard kremayı uzun uzun üfleyerek ve afacan bir çocuk gibi kızına göz kırparak koca bir bardak kahve içti. Son olayları bilmeyenler, onu zaferi kazanmış sanabilirlerdi.

"Bugünden itibaren bir kuş gibi özgürüm artık. Boétie Sokağı'ndaki sergileri gezeriz birlikte. Son Derrainler nefis, göreceksin."

Çalışma odasına geçti. Sekreteri, acele bir iş için beklemekteydi. Chrante-İnférieure Valisi, kentinde bir su baskını felaketi olduğunu bildirmişti. Kazazedelere yardım için hemen önlem alınmasını istiyordu. Bir gün önce olsa, böyle bir haber Viard'ı heyecanlandırabilirdi: Siyasi durumu kurtarmak için doğa felaketleri kadar kolayca faydalanabilecek başka bir şey var mıydı ki! Ama bugün işte rahatça omuz silkeleyebiliyordu Viard:

"Benden sonra gelecek olan düşünsün," dedi. "Kim gelecekse gıpta etmiyorum, biliyor musunuz? Breuteuil'in dostlarındandır Chrante Valisi. Üstelik kent de gerici doludur. Siz mi söylemiştiniz Chrante'in üzümleri iyidir, diye?"

Ve sekreterinin yanıtını duymadan düşüncelerine daldı. Boz ve sakin ırmağı hayal etti, orada burada yarı beline kadar sulara batmış ağaçları, kuzgun yuvalarını. Devlet sorumluluğundan kurtulmuş olan bir Viard'ın gözünde sel felaketi, şiir dolu bir doğa ola-

yından başka bir şey değildi artık. Ama çok geçmeden, tedirginlik verici bir ziyaretçi gerçeğe döndürdü onu: Legreux gelmişti.

"Parti adına sizi gerilememeye çağırıyorum. Seçimlerde zaferi kazanmış olan Halk Cephesi'dir. Memleket iradesinin tek temsilcisi de Meclis'tir."

"Ama Anayasa..."

"Anayasa, Senato oylamalarını hesaba katmak zorunda tutmaz sizi. Örnek mi istiyorsunuz? Senato, radikal kabineye oy vermediği zaman Léon Bourgeois kılını bile kıpırdatmamıştı. Bir de durumu görelim şimdi. Sizin gitmeniz demek, faşistlere yolun açılması demektir. Önce Daladier, Bonnet, Tessat gelecek iş başına. Ardından da Breuteuil."

"Tehlikeyi bu derece büyütmeyiniz dostum. Halk Cephesi'ni organize eden kim? Daladier. Va hatta Tessat bile sandığınız kadar korkunç değil. Yanılmıyorsam, sizlerin desteğiyle girdi Meclis'e? Tipik bir radikal, müterediddit ama namuslu."

Olduğundan başka türlü görünmeyi beceremezdi Legreux. Ayağa kalktı ve sesini yükselterek konuştu:

"Bir gün benim önümde, kaderinizin işçi sınıfının kaderine bağlı olduğunu söylemiştiniz. İşçiler kalmanızı istiyor. Sizi aldatacak değilim. Güttüğünüz politikayı sık sık mahkûm ettik, siz de biliyorsunuz bunu. Ama bugün polemik yapacak zamanımız yok. Faşistler bütün işçi oluşumlarını yok etmek istiyorlar. Sizi savunmaya hazırız. Kalmanız gerek. Yarın Senato'nun önünde büyük bir gösteri yapılacak. Gücün hangi tarafta olduğunu göstereceğiz o tiritlere."

Belli belirsiz bir gülümseyiş dolaştı Viard'ın yüzünde.

"Bana gösterdiğiniz güvenden ötürü size ve partinize minnettarım," dedi. "Ama şu anda bütün bunların artık önemi kalmadı. Blum bu sabah, bütün kabinenin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuş bulunuyor."

Legreux yeniden oturdu. Elini alnına dayamıştı.

"Bütün bu işlerin sonu kötü olacak," dedi. "Önce işçileri ezecekler. Sonra? Sonra da Avusturya'da olanlar olacak. Almanlar gelecek yani. İspanya son günlerini yaşıyor. Çekleri de teslim edecekler Almanlara. Breuteuil herkesle anlaşabilir. Mussolini'yle, Hitler'le. Yeter ki 'asayiş' dediği şeyi kursun."

Viard, bir baş hareketiyle onayladı onu. Artık solcu bir millet-

vekilinden başka bir şey değildi. Duygularını gizlemeye gerek görmüyordu.

"Tamamıyla haklısınız," dedi. "İspanya'ya karşı iğrenç şekilde davranıldı. Aslını isterseniz, Men-i Müdahale Komitesi utanç verici bir komediden başka bir şey değildir. İtalyanlar istediklerini yapıyorlar işte. Karamsarlığınızı ben de paylaşmaktayım."

Bir an: 'Suç kimde?' diye soracak oldu Legreux, ama sustu. Konuşmanın yersizliğini anlamıştı. Acılı bir jestle kollarını açtı Viard, yapılacak bir şey yok demek istercesine. Ve Legreux onu, bundan iki yıl önce, bir mitingde kendisini kucaklarken görür gibi oldu. Tekrarladı yalnızca:

"Utanç verici bir komedi. Hoşça kalın! Daha fazla rahatsız etmeyeyim sizi."

Hafiften de olsa bir kibarlığı var, diye düşündü Viard o gittikten sonra, bitap bir halde bulunduğumu anladı hiç olmazsa. Ötekiler bunu da anlamak istemiyor, bırakmıyorlar yakasını. Ama ne söyleyecekti sekreterine, unutmadan.

Bir an sonra sekreter, elinde bloknotu, karşısındaydı.

"Yarın Senato'nun önünde bir gösteri yapılacakmış. Polis müdürüne bu gösterinin yasaklandığını bildirin. Şantaj yapıyor denilmesini istemiyorum hakkımda. Yenildik ve gidiyoruz: Parlamentoculuğun kurallarına sonuna kadar uymaktayız."

Sonra oda uşağını çağırdı.

"Burası çok soğuk oldu," dedi. "Şömineyi yakın. Bana da pantuflalarımı getirin."

Kütüklerin çıtırdamasına öteden beri bayılırdı. Ayakkabılarını çıkararak içi kürklü sıcak pantuflalarını giymişti ve sabahın on birinde, tek başına, özgürlüğünü yudumluyordu şimdi. Herhangi bir yere gitmek zorunda olmamak! Hep mutluluğa ve sükûna doğru açılıyordu düşünceleri. Legreux işleri abartıyordu, evet. Bir bilinmezdir Fransa, bir bilinmez. Her on yılda bir can çekişmeye başlar ama hiçbir zaman ölmez. Bu sefer de öyle olacak, ölmeyecek. Belki de senatörler haklı, kim bilir? Uluslararası durum ağırlaştıkça ağırlaşıyor. Tessat, Daladier, Sarraut, hatta Laval. Fransa'nın alışık olduğu ayakkabılar bunlar! Tıpatıp gelirler ona. Halk Cephesi'ne gelince? Durumda bir değişiklik oluncaya kadar ıskartaya çıkarırız, olur biter.

Violette gelmişti. Sevindi Viard: Şimdi rahat rahat konuşabilirdi kızıyla. Kocasının durumunu sordu ona, işlerini sordu, aile hayatını.

"Bir erkek çocuk doğurmanı bekledim hep. Şımartacak bir torun istiyorum kendime, ama bir erkek torun."

(Öteki kızının iki kız çocuğu olmuştu.)

"Maurice, şimdi sırası değil diyor. Biz Nancy'de, savaş ne zaman kopacak diye bekliyoruz hep."

Violette, siyasi durumu sormak istiyordu babasına. Maurice: "Baban ne düşünüyor?" diye sıkıştırıp durmaktaydı onu.

"Şu son iki yıl benim için öylesine güç oldu ki bilemezsin baba. Nancy'de hiç anlamıyorlar seni. Yanlarında ben varken herkes susuyor tabii ama Maurice ve Jeanne, insanların neler düşündüğünü hep aktarıyorlardı. Niçin herkes sana kızıyor, anlamıyorum. Kimisi işçilerin dizginlerini iyice koyuverdiğini ileri sürüyor. Bunu kaç kez kendi kulaklarımla duydum. Hatta kabarede şarkı bile uydurmuşlar senin için. Kimisine de sorarsan, papaz takımının dizginlerini koyuvermişsin. Daha şimdi anımsamadığım neler de neler. Herkes şikayetçi. Ağladığım bile oldu zaman zaman."

Bir küskünlük duygusu kaplamıştı Viard'ı, çenesi ürperiyordu. Ne yanıt verebilirdi kızına? Büyük adamların daha yaşarken mahkûm edildiğini mi? Kendisinin iki yıl Fransa'yı bir kanlı çatışmadan esirgemiş olduğunu mu? Bu iri laflar ona bile yersiz göründü. İçini çekerek ateşe yaklaştı.

"Herkes benden nefret ediyor," dedi, "biliyorum. Annenin ölümünden sonra hayatta kimsem kalmadı."

Sonra kalktı ve bin bir özenle, bir bardağa bir ilaçtan yirmi damla damlattı.

"Az kaldı unutuyordum, gördün mü!" dedi. "Metabolizmayı kolaylaştırsın diye, yemekten tam bir saat önce almak gerekiyor bunu."

6

Lucien'e niçin bu kadar bağlıydı Sinek? Lucien onu sevmiyordu, yalan da olsa sevdiğini bile söylemiyordu. Fethedilmiş yeni bir kaleydi onun gözünde, o kadar. Sevimli bir kadındı, bugüne ka-

dar hiç kimseye teslim olmadığı söyleniyordu üstelik. Ama Lucien şu sıralarda, Jeannette'e duyduğu sevginin aslında ne kadar derin olduğunu kavramaktaydı. Kıskançlık kemiriyordu içini böyle zamanlarda, Sinek'i kıskanıyordu. Her randevuyu sabırsızlıkla bekliyor, en küçük bir soğukluğa, en basit bir uzaklaşmaya katlanamaz oluyordu. Aslında Sinek onun için bir eğlencelikten başka bir şey değildi. Ve çelişkili bir duygunun itişiyle, kadının artık kendisini sıkmaya başlayan öpücüklerini yeniden alevlendirmek için, kocasıyla yaşamaya devam edişini yüzüne vuruyordu durup dururken. Sinek o zaman yaşlara boğuluyor ve: "İstersen hemen terk ederim onu," diyordu. Lucien'in babasıyla bozuştuğundan beri oturduğu o kirli otel odasına yerleşmek, gerçek bir mutluluktu gözünde. Onunla birlikte aç kalmak, çoraplarını yamamak, onun yazılarını gazeteye götürmek... Ne var ki Lucien'in kıskançlık krizleri pek çabuk geçiyor ve: "Hayır," diyordu "hayır. Ben unutabilirim seni. Ama o seviyor." Ve Sinek daha da çok ağlıyordu. O zaman Lucien bıkkınlıkla kaşlarını çatıyor, Sinek de kendine hakim olarak şakalar yapmaya ya da Havay türküleri okumaya çalışıyordu.

Küçük bir Bretagne plajında Grandel'le tanıştığından bu yana üç yıl geçmişti. O anda, hemen hoşuna gitmişti kocasının. Kayalıkların arasında geziniyorlar ve Grandel ona 'uzay fırtınaları'ndan söz açıyordu: Yazarlığa henüz başlamıştı daha. Kışın evlendiler. Her ikisi de genç, güzel ve zekiydi. Sonra Grandel'in şansı açıldı: Milletvekili oldu, para kazandı. Auteuil'de güzel bir apartman kiraladılar, konuklarla dolup taşıyordu ev, Sinek en iyi terzilerde giyiniyordu. Altında Cadillac'ı vardı artık ve şoför, arabayı hep, en sevdiği çiçeklerle, Parme menekşeleriyle süslemeyi unutmuyordu.

Her şey onları mutlu kılmak için yarışa girmiş gibiydi başlangıçta. Ama üç yıllık evlilik hayatından sonra Sinek, Lucien'le karşılaştı ve ipin ucunu birdenbire kaybetti. Her şeyden önce, Lucien'in dış görünüşü büyülemişti onu. Grandel de güzeldi, ama soğuk ve duygusuz bir güzellikti bu, bir gravürün güzelliği daha çok. Lucien ise baştan başa bir ateş gibiydi: Kızıl saçları, gözlerinin o tuhaf pırıltısı, daha başlarken biten belli belirsiz gülümseyi-

şi, uzun ince elleri... Öyle ki, Sinek onu daha yakından tanıdığı zaman, o güne kadar Lucien'e benzeyen hiçkimseyle karşılaşmamış olduğunu düşündü. Bir tek kelimeden alevlenivermiyor, sonra da sessiz ve nedensiz bir kedere bırakıveriyordu kendini. Lucien'in kendi öz benliğiyle bir oyun oynadığını fark etmemiş değildi Sinek, ama Lucien'in bu oyunu oynarken bile kendi kendine sadık kaldığını, hep o kabalığa varan derecede ters ve kendi kendini durmadan aşağılayan, en asil davranışlara olduğu kadar en alçakça işlere de hazır bekleyen adam olarak kaldığını da fark etmişti. Lucien'in ertesi gün ne yapacağı, ötekilerin gözünde tam bir bilinmezdi. Ama, kendi gözünde de bir bilinmezdi bu. Onun geçirmiş olduğu hayat, çelişkili tutkuları, ihanetleri, köklü dinsizliği coşturuyordu Sinek'i. Bir küçük sömürge memuruydu Sinek'in babası. Babasının kaçamaklarından annesinin dualarına, gizlice alınan rüşvetlerden yaşlı hizmetçiye cimrice ödenen paraya kadar her şeyin ölçülü olduğu saygıdeğer bir aile içinde büyümüştü. Ve kendisine bir roman kahramanı gibi göründüğü için bağlanmıştı Grandel'e. Ama üç yıllık ortak hayattan sonra anlamıştı ki, kocası adi bir fırsatçıdan başka bir şey değildir. Bir gün Grandel ona, nüfuzlu bir milletvekili ile dostluk kurabilmek için kendisini milletvekilinin metresiyle aldattığını itiraf etmemiş miydi? Bir tek tutkusu vardı kocasının: Kumar. Bir zamanlar, Monte-Carlo ve Biarritz gazinolarından çıkmaz olmuştu. Ama milletvekili olunca uslanmış gibiydi: Politikanın da bir çeşit rulet olduğunu söylüyordu Sinek'e. Ve Sinek'in inancı kalmamıştı kocasına, tiksiniyordu ondan, "Sanki beni satın alıyor," diyordu Lucien'e. Lucien ise hakaret etmeye koyuluyordu böyle zamanlarda Sinek'e. Hatta bir gün dövmüştü de. Ama çoğu zaman, alay etmekle yetinirdi: "Orospuları seviyorum ben, onlar hiç değilse daha namuslu oluyorlar."

Lucien'in babasıyla bozuşmuş ve bu yarı sefil hayatı kabul etmiş olması, Sinek'in ona olan bağlılığını daha da artırmaktaydı. Ama Lucien'in Grandel'e kötü söz gelmesini istememesini bir türlü anlayamıyordu. Aslında, kocasının işleri ilgilendirmiyordu onu, sormuyordu bile. Yalnız bir gün ona öyle gelmişti ki, Grandel, onun Lucien'le bir ilişkisi olduğunu anlıyor. Ve kocasının elinden her türlü pisliğin gelebileceğini bildiği için, sevgilisi adına

korku duyuyordu. Ama Grandel, Lucien'le örneğin Montignylerde her karşılaşışında son derece kibar davranıyordu.

Lucien, ailesiyle bozuştuğunu hiç kimseye söylemiyordu. İş Joliot'nun kulağına giderse, kazanç kaynağı olabilir diye çekinmekteydi. Tessat da kendi yönünden oğluyla ilişkisini kestiği konusunda susmayı tercih etmişti. Yalnızca Sinek biliyordu bütün olup biteni. Ve Grandel ona Allahın günü Lucien'den söz eder olmuştu. Hep susuyordu Sinek. Sonunda kocası dayanamayıp: "Aranızın çok iyi olduğunu biliyorum," dedi. "Boşuna inkara kalkma, çünkü kıskanmıyorum. İstediğim bir tek şey var yalnızca: Onu bize davet etmen. Oturup kendisiyle baş başa görüşmem gerek."

Ve Sinek o günkü randevuya kalbi çarparak geldi. Nasıl anlatmalı Grandel'in teklifini Lucien'e? Her şey mahvolacak gibi bir duygu içinde. Ama nasılsa Lucien de o gün son derece keyifliydi. Ve Sinek, seviştiklerinden beri ilk kez, Lucien kendisine sarıldığında yalnızca korku duydu, bir titreyiş sardı içini, sevgilisinin kollarından kurtularak:

"Seni görmek istiyor," dedi. "Korkuyorum Lucien, senin için korkuyorum!"

"Haydi canım, Grandel'i Othello ile karıştırıyorsun galiba!"

"Anla beni, ne olur. Kıskançlık değil mesele. Korkunç bir adamdır Grandel, seni ağına düşürmek istiyor. Onun o kurnaz gülümseyişini bilmez olur muyum hiç! Ne istiyor senden, bir bilsem?"

"Babamla bozuştuğumu bilmiyor herhalde. Onun güvenini kazanmak istiyor olmalı. Fırsatçının biri. Aman canım, yeter. Gel bakayım."

Sarıldı Sinek'e. Kadınsa kollarından sıyrılıp damdan düşer gibi sordu:

"Kimdendi mektup?"

Omuzlarını silkti Lucien.

"Saçma sapan bir sahte belge. Bir para hikâyesi. Kielmann imzalı."

Başını yastığın içine gömdü Sinek. O zaman Lucien onu omuzlarından yakalayıp sarstı:

"Yoksa bildiğin bir şey mi var? Konuş!"

"Öldürecek seni."

"Konuş, diyorum! Biliyor musun o mektubu?"

"Bilmiyorum, hayır. Ama Kielmann'ı tanıyorum. Allahını seversen kimseye söyleme bu anlattıklarımı! Öldürecek seni. Luzern'deydik. Grandel bizi bir an için baş başa bırakmıştı. Odalarımız yan yanaydı zaten. Antipatik bir adam, baston yutmuş gibi. Ensesi tıraşlı. Tuhaf bir şekilde konuşuyordu Fransızcayı, 't'leri hep 'd' gibi telafffuz ederek. Tam bir Alman yani. Ama yalvarırım, tek bir kelimesini bile kaçırma ağzından bunların! Hiç kimseye! Bana ağzımı sıkı tutmamı tembih etmişti. Müthiş sinirliydi. Oysa bilirsin genellikle ne kadar sakindir Grandel. Yalvarırım işbirliğine kalkışma onunla."

Lucien dinlemiyordu artık. Hızla giyindi.

"Çabuk giyin!" diye bağırıyordu bir yandan.

Sinek'se donup kalmış gibiydi. Ellerini öpmeye çalışıyordu sevgilisinin.

"Lucien öfkelenme! Sana yemin ederim ki benim bu işte hiçbir suçum yok!"

Ağlıyordu. Sonra, Lucien'in hoşuna gider ümidiyle süslenmeye koyuldu.

"Davran!" diye haykırdı Lucien, pudra kutusunu ellerinden çekip alarak.

Birlikte çıktılar. Fısıldar gibi konuşuyordu:

"Lucien. Seviyorum seni. Ve korkuyorum."

Sonra birbenbire gömleğinin düğmelerini iliklememiş olduğunu fark etti ve bir kapıdan içeri daldı. Çıktığında Lucien çoktan gitmişti. Bir banka oturdu yavaşça. İnsanla doluydu ortalık: Bir otobüs durağı. Ama o kimseyi görmüyordu. "Tehlike devam ediyor!" diye haykırdı bir gazete satıcısı kulağına doğru, sıçradı. İsterik bir çığlık atarak ağlamaya koyuldu. Bir kadın yaklaştı yanına ve şefkatle:

"Sakin olun!" dedi. "Kocam, savaş olmayacak diyor."

7

Lucien, Breuteuil'in evine geldiğinde saat sekizi gösteriyordu. Hizmetçi onu salona alarak biraz beklemesini rica etti:

Breuteuil yemek yiyordu.

'Haçlılar'ın büyük önderi, orta halli bir burjuva hayatı sürmekteydi. Bir piyano duruyordu salonda, hiç kimsenin açmadığı bir piyano. Kırmızı atlas mobilyalar toz tutmasın diye olacak, örtüyle kaplıydı. Yuvarlak masanın üzerinde aile albümleri ve bir de büyük bir kitap göze çarpıyordu: *Loire Şatoları.* Duvarda ise peyzajlar: Denizde batan güneş ve çiçek açmış bir meyve bahçesi.

Aralık kapıdan yemek odası görünmekteydi. İçinde eski kristallerin pırıldadığı bir büfe. Ve karısının karşısında, sessizce elma kompostosu içen Breuteuil. Bir çocuk iskemlesi köşede: İskemlenin hep yerinde kalmasını istemişti karısı. Peçetesini dikkatle katladıktan sonra kalkıp konuğuna doğru ilerledi Breuteuil.

Lucien'in allak bullak yüzünü görünce kaşlarını çatmıştı. Davet edilmeden ziyaretine gelinmesinden zaten hoşlanmıyordu. Özür bile dilemedi Lucien, kendinde değildi henüz, Sinek'ten ayrılalı bir saat bile olmamıştı. Damdan düşer gibi konuştu:

"Mektup sahte değilmiş."

Breuteuil gülümsedi:

"Kim söyledi? Saygıdeğer babanız mı yoksa?"

"Hayır. Ona inanmazdım. Ama şimdi biliyorum ki Kielmann diye birisi mevcuttur ve Grandel de onunla temastaydı."

Breuteuil, yarı karanlığın içinde odayı arşınlıyordu boylu boyunca. Göz ucuyla ona bakıyordu Lucien. Bir öfke, şaşkınlık ya da hiç değilse bir hayal kırıklığı ifadesi arıyordu. Ama Breuteuil'in kurumuş, köşeli yüzü ifadesizdi.

"Kim anlattı bunu size?"

"Önemli olan bu değil. Ad veremem, ama eminim."

Breuteuil elektriği yakmıştı. Ani aydınlığın etkisiyle gözlerini kırpıştırdı Lucien. Breuteuil, eli iskemlenin arkalığında, hakim bir tavır takınmıştı.

"Size, söylediklerinizi unutmanızı tavsiye ederim. Birtakım eller, sizi kendisine oyuncak etmiş olmalı. Adını bile veremediğiniz bir kimseden emin olduğunuzu söylüyorsunuz. Bense size, Grandel'den emin olduğumu söylüyorum."

Lucien kalkmıştı. İzin almadan çıktı. Karanlık holde şapkasını aradı uzun süre. Sonra birden fikir değiştirip salona döndü. Breuteuil hep aynı yerde duruyordu. Lucien aniden sakinleşmiş, hat-

ta düşünceli bir hal almıştı, kelimeleri teker teker telaffuz ederek konuştu:

"Sizinle çalışmaya başlayalı neredeyse bir buçuk yıl oluyor. Bugün düşünüyorum da; siz kör müsünüz, yoksa bu Kielmann'ı siz de mi tanıyorsunuz, diye bir türlü karar veremiyorum."

Breuteuil'in atılıp kendisini tokatlamasını ya da hiç değilse: "Sefil!" diye haykırmasını beklemişti. Ama öteki hareketsizdi.

"Bana hakaret etmek için henüz çok küçüksün," dedi. "İyi bir öğüt size: Siyasetle uğraşmayın. Sizin işiniz bu değil. İkinci sınıf bir hırsız olabilirsiniz siz ancak ya da bir pezevenk. Şimdi defolun!"

Yumruklarının kendiliğinden sıkıldığını sezdi Lucien. Ama atılmadı Breuteuil'in üzerine, uslu bir çocuk gibi çıktı. Ancak dışarıda aklı başına geldi: "Neden vurmadım ona?" diye düşündü. Ama uğradığı hakareti derhal unuttu. Kendi kendisine karşı sınırsız bir nefret bürümüştü içini. Soğuk rüzgâra aldırış etmeksizin (mayıs sonu olmasına rağmen kış sürüyordu) sokaklarda dolaştı durdu.

Bir kez daha Lucien, hayatını dayamış olduğu şeyin yıkıldığını görüyordu. Ve biliyordu ki bu kez, tamir imkanı da yok. Ensesi tıraşlı bir Kielmann için çalışmıştı işte. Tuuhh! Ve Sinek, Grandel'le yaşıyordu. Kadının kaç kez kocasını terk etmek istediği halde kendisi tarafından caydırıldığını unutmuştu sanki, bir suç ortağı olarak görüyordu şimdi onu. Belki Sinek de Kielmann'ın metresiydi, kim bilir! Hep aynı bokun soyu işte! Ve babası haklıydı demek: "Almanların hizmetindesin!" diye haykırırken. Ve baba evine dönemezdi artık. Kültür Sarayı'ndaki enayilerin arasına da dönemezdi. Bütün gemileri yakmıştı. Girişebileceği yeni bir şey de yoktu artık. Ve yarın Joliot, babası tarafından kovulduğunu öğrenince, tek geçim kapısı da kapanmış olacaktı. Niye bölüşmeye devam etsindi yani Joliot? Breuteuil onu küçük düşürdüğünü sanmıştı, ama doğruyu söylemişti aslında. Hırsızlık da yapabilirdi yarın, pezevenklik de. Onların politikasından ne farkı var sanki!

Birdenbire afallayıp durakaldı. Şenlik arabaları geliyordu karşıdan doğru üzerine. İpince elbiseler giyinmiş kızlar, soğuk rüzgârın altında titreşip büzülerek, tek tük gelip geçenlere soluk gülümseyişler dağıtmaktaydı. Çiğ bir ışığın içinde yüzüyordu her şey ve bu daha da üşütüyordu insanı. Buzları anımsadı Lucien, Hen-

ri'nin ölümünü anımsadı. Alçıdan yapılmış kocaman kuğu kuşları ve biçimsiz başlıklı, biçimsiz süslenmiş kızlar taşıyan beyaz bir araba geçiyordu şimdi önünden. Nereden çıkmıştı peki bu karnaval? Evet, evet, güçlükle anımsadı Lucien. Gazetede okumuştu. Paul Tessat, sevimli Fransız halkını eğlendiriyordu. Yeter artık havalanmış sıkılı yumruklar, kızıl bayraklar, bu kurutucu politika yeter! Yaşasın sevinç ve yaşasın ticaret! Bütün dünyaya ispatlamak istiyor ki Tessat, ne devrimden korkar Paris, ne de savaştan. İşte bu karnaval defilesiyle açılıyordu mevsim. Prömiyerleri, büyük ödülleri, baloları, moda sergileriyle. Davranın İngilizler, Amerikalılar! Getirin liralarınızla dolarlarınızı! Bütün müzikli kahveler, bütün büyük terziler, bütün parfümcüler ve bütün orospular sabırsızlıkla bekliyor sizi. Fransa'nın kurtarıcısı Paul Tessat bekliyor ve de! Bir araba daha geçiyordu işte. İriyarı bir kadın, ellerinde Fransız renklerini taşıyan bir eşarpla elektrikten bir meşale tutuyordu. Fransa'ydı bu. Ve soğuktan gözleri buğulanmış, dudakları morarmıştı kadının. Durup bir süre baktı ona Lucien. Sonra da birdenbire, tıpkı bir çocuk gibi, dilini çıkardı.

8

Daha şu son zamanlara kadar, 'savaş' kelimesi insanlarda yalnızca eski birtakım anılar uyandırmaktaydı. Ellisini bulmuş erkekler, yani şu barışsever şarapçı ya da veznedarlar, uzun kış geceleri boyunca, gençlik fırtınalarına yeniden dalmak istedikleri zaman anıyorlardı savaşı. "Savaş sırasındaydı..." diye başlarlardı hep anlatmaya. Ve bazıları, bir zamanlar karşılaşmış oldukları tehlikeleri, dinleyicilerinin gözünde büyütmek amacıyla, ölenlerin hırıltısını ya da mermilerin gürültüsünü taklit ederlerdi. Bazıları için de savaş, bu bıkkınlık verici karanlık hayatın başında yer alan büyülü bir serüvenler bütünüydü. Bunlar, siperlerin çamurunu, bitleri ve korkuyu nedense unutarak, kahramanca başardıkları keşifleri, bol yemekleri ve aşk hikayeleri anlatırdı. Babalarının gençliğini süsleyen bütün bu kahramanlık ve sefaletlerle doluydu çocukların kulakları. Onların gözünde savaş, eski faytonlar ya da

petrol lambaları gibi çoktan modası geçmiş bir şeydi. Ama bir de baktılar ki, bu alışmış oldukları kelime, anlam değiştirmekte. Bir önsezi, bir bunaltı oluvermişti savaş. Geleceğin üzerine atılmış bir örtü oluvermişti. "Savaş olmazsa bu sonbaharda evleniyoruz..." ya da "Sınavlarımı haziranda vereceğim, tabii savaş olmazsa..." diye konuşuluyordu artık.

Bahar ayları boyunca Südetlerden söz edilmişti hep. O güne kadar Südetlerin varlığından bile habersiz olanlar, şimdi Çekoslovakya haritasına sıkıntılı bir gerginlik içinde bakmaktaydılar: 1914'ü, Sırpları ve küçük beyaz yapraklarla genel seferberliği ilan eden boğuk trampet seslerinin doldurduğu o yakıcı günü hatırlıyorlardı.

Tehlike çanı mayısta çalmıştı, bu sıcak yaz günlerinde insanlar gökyüzünü kapayan beyaz bulutlara bakmaktan çekinir olmuşlardı. Gene Südetler, hep, hep Südetler! Yolda karşılaşan dostlar, tatili nerede geçirecekleri sorulduğunda: "Eğer savaş olmazsa..." demekten başka çare bulamıyorlardı.

Ve tatil yaklaşmaktaydı. Parisliler, korkularından yavaş yavaş sıyrılarak, bir balıkçı köyüne mi, yoksa bir dağ köyüne mi gideceklerini tartışmaya başlamışlardı. Bu Allahın belası Südetler yüzünden, şu kaynar kazanın içinde kalacak değillerdi ya!

Gerek kendi yıldızına, gerekse Fransa'nın yıldızına sonsuz güveni vardı Tessat'nın: "Ülkemiz," demişti, "bir barış vahasıdır!" Ve basınla radyo da ona uyarak, Fransa'da hüküm süren sükûnu, yeni icat edilmiş bir ilaçtan ya da bir aperitiften söz eder gibi, övmeye koyulmuştu. Nereye gideceksiniz bu yaz, Amerikalı dostlarımız? Wisbaden'e mi? Haydi canım! SA'larla büyük manevraların ve toplama kamplarının içine öyle mi?

Karlsbad deseniz, o da Südetlerde. İtalyan hastaneleriyse İspanya'dan gelen yaralılarla dolup taşıyor, kara gömleklilerin yeni savaş hazırlıkları da cabası! Oysa Fransa'ya bakın, Vichy, Trouville, Biarritz konuklarını bekliyor. Barış vahaları, diyorum size. Ve Jeannette her akşam radyoda tekrarlıyordu: "Bir barış vahası. Odalarınızı önceden ayırtınız. Yakut Kıyısı. Lamartine tarafından terennüm edilen Maconnais'nin güzelliklerini unutmayınız sakın. Unutmayınız o tadına doyum olmaz beyaz şarabı, içi mantar dolmalı leziz tavuğu."

Tatile 15 Ağustosta gitti Jeannette. Bomboş sokaklardan geçerek Lyon Garı'na geldi. Bu mevsimde hep olduğu gibi, ölmüştü sanki kent. Tek tük taşralılar vardı ortalıkta. İngilizlerle dolu bir otokar* gördü. Ve fark etti ki, boşalmış haliyle bile Paris gene de canlı ve mutluydu. Kentin dışında sanıyordu insan kendini. Kahvelerin taraçalarında şişman adamlar, yaka açık oturuyorlardı. Kapıcılar, kapıların eşiğine oturmuş, örgü örmekteydiler. Dört bir yanı tatlı bir tembellik sarmıştı. Herkes herkese gülümsüyordu ve taksi şoförü Jeannette'e iyi tatiller dilemeyi bile unutmadı.

Trende gene Südetlerden, Hitler'den, savaştan konuşulmaktaydı. Dinlemiyordu Jeannette. Bütün bu konuşmalar soyut ve gerçekten kopmuş gibi geliyordu ona. Sonunda, Fleury göründü.

Niçin mi seçmişti bu yalnızca şarap tüccarlarının bildiği, mavi bağlar ortasında kavrulmuş yatan beyaz köyü? Bu güzel isim, Fleury, onda çocukluk anılarını uyandırmıştı belki.

Uzun bir süredir Paris'ten ayrılmamıştı Jeannette. Açık hava, yeşillik ve sükûn, başını döndürdü Yeniden doğmuştu sanki. Sabahların tazeliğini tadıyor, tarlalarda koşuyor, tepelerden aşıyordu. Ve burada her şey sakindi, değişikliğe katlanmayan bir doğallık içindeydi. Çok yıllar önce, daha küçücük bir kızken, bunlara benzer evleri ve bağları görmemiş değildi Jeannette. Ve kendi kendine: "Bir barış vahası!" diye tekrarlayıp duruyordu gülerek. Ama bu sefer doğruyu söylemekteydi!

Bağcılar, omçaları kükürtlemekteydiler. Her şey maviydi: İnsanların kılığı, elleri. Ve her bitkiyi büyük şefkatle inceliyordu insanlar. Bulutsuz göğü memnun bakışlarla seyrediyor ve: "Bu yıl şarap iyi," diyorlardı Jeannette'e. Yaşanmış yılların tespihini çekmeye koyulduklarında, anıları hep yaz mevsimlerine takılıyordu. O yıl çok mu güneşliydi, şarap iyi miydi? Eski şişelerin etiketleri haber veriyordu mutlu yıllardan, derin bir sessizlikle yüklü ağustos sıcaklarının anısıyla canlanıyordu bellekler. Öte yandan da salkımlar olgunlaşmaktaydı.

İleride, vadilerin orada ağaçlar vardı. Herkes kendi hayatını sürdürüyordu. Meşeler, karaağaçlar, dişbudaklar, insanlardan

* Gezi otobüsü.

daha yaşlıydı ve insanlar ağaçların gölgesine derin bir saygıyla, yorgunluk çıkarmaya ve sevişmeye geliyorlardı. Ağaçların altındaki çimenlere oturup yemek yiyor, uyuyor, koklaşıyorlardı. Hele bu ağaçların içinde bir tanesi vardı ki, Jeannette bayılıyordu: Bulanık sulu küçük bir derenin kıyısındaki büyük bir dişbudak ağacıydı bu. Yaprakları simsiyah görünüyordu beyaz göğün üzerinde. Kalın, dik, dayanıklı bir gövdesi vardı ve Jeannette bazen, sükûnu korumak üzere köyün girişinde böyle dikilmiş olduğunu düşünüyordu ağacın.

Fleury'de bile savaş konuşulmaktaydı. Spikerin sesi, köylülerin büyük bardaklar içinde getirilen koyu şarabı ağır ağır yudumladıkları kahvenin yarı karanlığında her an patlıyordu. Yabancı ve karık bir sesti bu. Kentin sesi, Südetlerin. Heinlein adında birisinden söz ediliyordu. Hemen suratı asılıyordu bağcıların: Savaşın, hiç fark ettirmeden kendilerine yaklaştığını seziyorlardı. Demeye kalmadan, koca sakallı aydınlık yüzüyle, şenlikçi Eugène çıkıp geliyordu. 'Avusturyalı' adını takmışlardı ona. Neden, belli değil. Aslında civar köylerden birinde doğmuştu. Ve övünerek anlatmaya koyulurdu hemen: "Bugün tam kırk tane yengeç indirdim mideye." Ve Heinlein derhal unutuluyor, 'Avusturyalı'nın çevresi sarılıyordu. Yengeçleri hangi ırmaktan tuttuğunu soruyorlardı tabii. Ama maskara yanıt vermiyor, yalnızca gülüyordu. Önem verilen öteki olaylar: Bir işçi bayramı için şarap satın almaya gelmişlerdi Lyon'dan, bağ çubuğundan yontulma bir tirbuşon satmıştı turistlere ihtiyar Bauger, bir de kahvecinin keçisi dağa kaçmıştı. Gerçek hayatın örgüsü bunlardı işte, ama birdenbire gazeteler ve radyo ölülerden söz etmeye başlıyordu. Yaşayanlarsa, bu meseleleri derinleştirmemeye çabalıyorlardı.

Kendini çevreleyen dünyanın bir parçası halini almıştı Jeannette. Bağcılarla son derece dosttu, ona sürekli ikramda bulunuluyordu. "Tuhaf bir kız," diyorlardı onun için kendi aralarında, 'iyi ve hoş bir kız' demekti bu. Paris'i hemen unutmuştu Jeannette. Yalnızlığından, sıkıntılı ve yorucu bir işten başka ne bırakmıştı ki Paris'te? Şoseden durmaksızın akan, içleri Parisli şık kadınlarla dolu otomobiller, düşman bir dünyayı anımsatıyordu ona artık. Ve boğuntuyla düşünüyordu: Yakında her şey bitecek.

Ve işte, yakıcı ağustos güneşinin herkesi kahvenin serinliğine doğru ittiği bu düşüncelerden arınmış sükûn dolu günlerden birinde, Parisli bir adamla tanıştı. Kırda nasıl giyinilirse öyle giyinmişti adam: Yakası açık bir gömlek, örme keten ayakkabılar. Neşeli havası, kararmış piposu, sarkık yanakları, alaycı yüzü, dikkatli ve hayat dolu gözleriyle, daha çok Maconlu ya da Dijonlu bir şarap tüccarına benziyordu. Yanaklarını şişirip dilini şaplatarak, tadına vara vara yudumluyordu şarabını. Kahvede herkesi uyku basmıştı sıcaktan. Patron kadın horlamaktaydı. Neşeli bir gününde olduğu anlaşılan pipolu adam, sırasıyla, patronu ve 'Avusturyalı'yı taklit ederek güldürdü Jeannette'i. Sonra da bir Marsilya hikâyesi anlattı. Olive'i taklit ediyordu nefis bir şekilde: "Dün Canebière'de Marius'u gördüm, 'Hey Marius, günaydın beyim,' diye bağırmaya koyuldum, ama dönüp bakmadı bile. Düşünün ki, ne seslendiğim adam Marius'muş, ne de seslenen ben." Kahkahayı basmıştı Jeannette: "Çok güzel! Demek ne o oymuş, ne de öteki o." Ve o kadar gülmüştü ki, patron bir aralık uyanır gibi olmuş, hafif bir gülümseyişten sonra yeniden dalıp gitmişti.

Bu tanımadığı adam, ne genç ne de güzel olduğu halde, hoşuna gitmişti Jeannette'in. Basitliği, yumuşak alaycılığı ve halindeki canlılıkla kendine çekmişti adam onu. Bütün tavırların ve bütün vurguların yalancı olduğu bir dünyadan, aktörlerin dünyasından geliyordu Jeannette. Rahatça şakalaşarak konuşabildiği bu adam (herhalde bir şarap tüccarıdır, diyordu kendi kendine), nedense hoşuna gidiyordu. Hava serinleyince birlikte çıktılar ve Jeannette onu, sevgili ağacının altına götürdü. Otların üzerine atmıştı adam kendini, sonra şapkasını çıkarıp alnında biriken terleri silmişti fularıyla: "Ne güzel yer burası!" Bunu söyler söylemez de birdenbire hüzünlenmişti. Jeannette de karardı nedense.

"Kederlendiniz işte. Yanıma yaklaşanları buza çevirmek yeteneği vardır bende: Hani, masallarda birtakım insanlar vardır, kum altın olur, avuçlarının içinde. Benimle tersi olur bunun: Altın kuma döner ben dokununca."

"Anlıyorum evet."

Jeannette, o kederinin içinde, Paris meydanlarından birinde bir atlıkarıncanın yanında duran bir başka ağacı, tozlu ve uykulu

bir ağacı anımsadı. Mutlu olabilirdim pekala, diye geçirdi içinden. Niye tepmişti mutluluğu sanki? O da bu adam gibiydi işte: Altına dokunsa kum oluyordu. Yabancıyı bir kat daha sevdi Jeannette bunları düşününce ve şaşkınlık dolu bir sesle konuştu:

"Birdenbire dost oluverdik, gördünüz mü! Kim olduğunuzu bile bilmiyorum üstelik. Ben aktristim. Aktristim, ama ünlü bir oyuncu olduğumu sanmayın sakın. Küçük bir aktristim ben, o kadar. Radyoda çalışırım. Adım Jeannette Lambert, kısaca Jeannette. Siz?"

"Dessère. Fransa'da kuşkusuz yüz bin tane Dessère vardır."

"Dupontlar gibi tıpkı! Maamafih, ben bir Dessère'den hep söz edildiğini anımsarım. Milyoner bir Dessère. İlginç bir adammış dendiğine göre ve tabii namussuzun biriymiş. Bütün benzerleri gibi."

Adam gülümsedi:

"Kuşkusuz! Bu kadar tanışıklık yeter, ama değil mi? Haydi biz de, dostumuz Olive gibi: 'Ne siz sizsiniz, ne de ben benim,' deyip bu bahsi kapayalım. Tamam mı? Üstelik, aktrist olduğunuza göre, sizin için böylesi daha da kolaydır. Şimdi söyleyin, neler oynarsınız? Masum genç kızları mı? İhanete uğramış aşık kadınları mı? Yoksa aklı evvel hizmetçileri mi? Marguerite Gautier'yi mi yoksa?"

"Cinzano vermutuyla National yataklarını överim ben. Bir de Fransa'daki huzur ve sükûnu. Tam bir rezalet görüyorsunuz ya. Bir seferinde sahneye çıkmıştım. Büyük bir roldü. Ama son anda fikir değiştirip başka birini aldılar benim yerime. Ün, yani para meselesi, biliyorsunuz. Bir rejisör arkadaşım vardır: Maréchal. Tanımazsınız sanırım. Çok yetenekli bir çocuktur. Hiçbir zaman gerçekleşemeyecek olan mizansenler hayal eder hep: Parası yok ki. Bir devrimci tiyatro kurdu, ama artık onun da modası geçti şimdi! Harika bir mizansen düşünmüştü Numance için. Başrolde de ben oynayacaktım. Bütün bunlar bir düşten farksız, boş verin. Ben gene yapay incilerle en son ishal ilaçlarını övmeye devam edeceğim anlaşılan. Ya da bunlara benzer bir başka maskaralığı! Ama tatilin bitimine bu kadar az kalması çok yazık değil mi?"

Karşısındaki adamın ne iş yaptığını bile bilmediğini düşündü gene birdenbire. Nereliydi acaba? Maconlu? Ya da Parisli? Ürkekçe sordu:

"Siz de tatil için mi geldiniz?"

"Evet. Biraz ileride, Juliénas yolu üzerinde bir ev kiraladım. Ekime kadar burada kalacağım."

"Ailenizle herhalde?"

Gülmeye başlamıştı adam:

"Ben hep yalnızımdır!" dedi. "Nedendir bilmem. Ben mi insanlardan kaçıyorum, yoksa insanlar mı benden? Sizinle öyle olmadı ama."

"Ben de onu söyleyecektim. Ben de yalnız yaşıyorum. Tabii hayatımda yakınlarım olmadı değil. Ama yanlış söyledim, yakınım olmadı aslında. Hiçbir şey değillerdi benim için, birlikte yaşıyorduk o kadar. Benim dışımda bir şey. Bir rol oynar gibi hani. Hatta bazen de, yediğiniz yemeğin garnitürü gibi bir şey. Önemli değil, anliyorsunuz ya."

Akşamla birlikte serinlik de basmıştı. Dişbudak ağacı ürpermeye başlamıştı rüzgârın altında. Kurbağaların sesi geliyordu. Uzaklardan doğru bir sürünün çan sesleri yankılandı ve sustu Jeannette. Dessère'in yüzü çökmüştü birdenbire, ihtiyarlayıvermişti sanki. Sessiz sessiz köye döndüler. Ayrılmadan önce, ertesi gün görüşüp görüşemeyeceklerini sordu Dessère ve acı bir sesle ekledi:

"Okullular gibi, ıhlamur ağaçlarının gölgesinde romantik randevular istemeye başladım ben de."

"Ihlamur değil, dişbudak bu. Hem böyle konuşmayın. Kederlenmeyin de. Yarın görüşürüz."

Ertesi gün Dessère onun gece kuşu gözlerini andıran gözleri ve kıvırcık saçları olduğunu ve Fransızcayı Parisli küçük çocuklar gibi konuştuğunu öğrendi. Buna karşılık Jeannette de, Dessère'in her şeyden nefret ettiğini, Fleuryli genç kızlarla soluğu kesilinceye kadar dans etmeye hazır ve bir aerodinamik araba sahibi olduğunu, Laforgue'un şiirlerini sevdiğini ama (nedendir anlayamamıştı) istatistiklerle uğraşıp durduğunu öğrendi.

Ve birkaç gün sonra her ikisi de, randevu saatlerini sabırsızlıkla beklemekte bulunduklarını, gururlu ve çocuksu tabiatlı insanlar olduklarını, gerçek duygularını itirafa hiçbir zaman yanaşmadıklarını fark ettiler. Bu onun için, gelişigüzel bir maceradan, bir yaz aşkçığından başka bir şey değil diye düşünüyordu Jeannette.

Dessère ise: "Yaşlı ve çirkin olduğum yetmezmiş gibi, üstelik bir de tüccarım!" diyordu kendi kendine.

Eylülün ilk günleri çok sıcak geçmişti. Durmadan ellerini ovuşturmaktaydı köylüler. Salkımların ağırlığı bakar bakmaz belli oluyordu. Bağbozumu başlayacaktı neredeyse. Ama Jeannette göremeyecekti bağbozumunu. Mutluluğu bir hafta sonra sona eriyordu.

Sondan bir önceki buluşmalarında, Dessère beceriksizce sarılmak istedi ona. Aşk meselesinde bir okul çocuğundan farksızdı, evet. Kollarından sıyrıldı Jeannette ve yalvaran bir sesle:

"Yapmayın, ne olur," dedi.

Küçük bir çocuk gibi itaat etmişti Dessère. Korudaki dar patikalardan birinde yürümekteydiler şimdi ve Jeannette:

"Çilek varmış burada," diyordu, "yapraklara bakın. Bana kızmadınız ya. Size karşı hiçbir his duymasam böyle davranmazdım. Ama artık genç bir kız olmaktan çıktım ben. Neden olduğunu bilmeden, düşünmeden, gelişigüzel teslim etmiştim kendimi bugüne kadar hep. Belki de çok yalnız olduğum içindi, kim bilir. Ya da hayır demesini beceremediğim için. Ama sizinle durum değişiyor."

Hiç yanıt vermedi Dessère.

Böyle davrandığı için bütün gece öfkelendi durdu Jeannette kendi kendine. Gene tepmişti mutluluğu işte. Bu adama karşı duyduğu ilginin gerçek bir sevgi olup olmadığından emin değildi aslında, bazen ona öyle geliyordu ki Dessère'in sözleri kendi öz düşüncelerinin bir yankısı olduğu için onunla konuşmaktan bu derece zevk almaktadır. İkisi de bıkkındılar aslında ve yırtıcı oluyorlardı. Yırtıcı, çünkü şefkatten yoksun. Bomboş duyuyorlardı yüreklerini. İki fukara, sözün kısası. Ne getirebilirlerdi birbirlerine? Ama şu anda, onu seviyor duygusu vardı içinde Jeannette'in. Ve ormandaki o genç rahibe davranışından ötürü iyice öfkelendi kendi kendine. Sonra da Dessère'e öfkelendi. Haydi ben sakındım ama ona ne oluyor sanki, insan ısrar eder biraz! diye düşündü. Ve en sonunda, ertesi gün onu öpmeye karar vererek uyudu.

Ertesi günkü randevuya Dessère, kent kılığıyla geldi. Yüzünü kaygı bürümüştü. Jeannete'i dinlemiyordu bile.

"Bir saat sonra Paris'e dönüyorum."

"İnanmam!" diye haykırdı Jeannette.

Dessère tatlı bir sesle:

"Teşekkür ederim," diye yanıt verdi.

Sonra da ona küçük bir mavi kâğıt gösterdi: Telgraf almıştı.

"Beni çağırıyorlar," dedi. "Beklenmedik karışıklıklar var."

Ve Jeannette çok iyi bildiği birtakım isimleri işitmeye başladı: Hitler, Heinlein, Chamberlain. Spiker konuşuyordu sanki.

"Savaş mı dediniz? İmkanı yok."

"Ben de tahmin etmiyorum. Ama barışı korumak gerekiyor. Her ne pahasına olursa olsun korumak. Buradaki insanların nasıl mutlu yaşadıklarını gördünüz işte. Bu mutluluğu kurtarmak gerekiyor."

Boğuk bir sesle onayladı Jeannette:

"Haklısınız."

Bir an sonra da şaşırdı:

"Ama siz. Hiçbir şey anlamıyorum doğrusu. Şu ana kadar kim olduğunuzu bile bilmiyorum. Önce bir şarap tüccarı sanmıştım sizi. Ama şimdi bir milletvekili ya da bir bakan gibi konuştuğunuzu görünce..."

Dessère eski neşesini buluverdi:

"Bakan falan değilim, merak etmeyin," dedi. "Allah saklasın! Ticaret yapıyorum. Daha doğrusu, hani şu namussuzun biri olan Dessère vardı ya, işte oyum ben. Şimdi artık yüzümü bile görmek istemezsiniz herhalde bir daha."

Afallamış bir halde bakıyordu Jeannette, onu ilk olarak görüyor gibiydi. Bir milyoner! Lyonlu zenginlerin kurumunu anımsamıştı birdenbire. Oysa Dessère burada, köylülerle kadeh tokuşturmakta, herkes gibi giyinmekte ve bir aktrist parçasıyla günlerini geçirmekteydi. Ve bütün bu anlayamadığı şeyler, Jeannette'in ona karşı olan zaafını artırmaktaydı. Ama ne yazık ki gidiyordu işte! Dişbudak ağacının gölgesinde veda ettiler birbirlerine. Jeannette onu öpmek istedi ama vazgeçti sonradan, başını çevirdi.

"Geceleyin sizi öpmeye karar vermiştim. Ama şimdi, beni milyonlarınıza göz dikti sanırsınız korkusuyla cesaret edemiyorum."

Yaşlar belirmişti Dessère'in gözlerinde. Bu haline öfkelenerek mırıldandı:

"Hiç değişmedim gitti."

Jeannette onu hızla öpüp uzaklaşmıştı. Bir tepeciğin üzerinden haykırdı:

"Telefon numaram: Suffren sıfır sekiz yirmi altı!"

Kaybolmadan önce de dönerek ekledi:

"Güle güle gidin! Paris'te görüşürüz. Tamam mı?"

Hemen kendini toparlamış ve her günkü adam oluvermişti Dessère. Hafif alaycı tonuyla haykırdı:

"Tamam, ama savaş olmaması şartıyla!"

9

Tessat her önüne gelene, Fransa'nın güvenlikte olduğundan o kadar çok söz etmişti ki, sonunda buna kendisi de inanmıştı. Yanındaki birisi: "Savaş olmadığı takdirde..." diye söze başladığı zaman hiç çekinmeden: "Savaş olmayacak!" diye kesiyordu adamın sözünü. Muhatapları bunun üzerine, içleri rahatlamış olarak gülümsüyorlardı. Tessat idi bu ne de olsa: Bir şeyler biliyordu herhalde ki böyle konuşuyordu! Oysa Tessat'nın hiçbir şey bildiği yoktu. O da birçokları gibi, savaş olacak mı, olmayacak mı, diye tahminlere dalabilirdi ama yapmıyordu. Emindi o. Ve bu sakin güvenlik duygusu, açıklanması mümkün olmadığı nispette kesin ve sağlamdı. Sükûnet içinde aperitiflerini yudumlayan insanların manzarasından, Paulette'in gevezeliğinden, her zamanki parlamento dedikodularından ileri geliyor olmalıydı bu güven. Tessat'nın gözünde, bu dünyada her şey anlaşılabilir ve meşru idi. Bunca iyi ayarlanmış bir hayatın istikrarını nasıl tehlikeye atabilirdi Südetler? Ellerinden gelmezdi.

Ama eylül bastırdı. Berlin'den gelen telgraflar çok yakında bir şeyler olacağını haber veriyordu. İyimser cümleler insanların kaygısını yatıştırmaya yetmez olmuştu artık. Fırtına yaklaştığı sırada Tessat, bir dostunun Loire kıyılarındaki çiftliğinde dinlenmeye hazırlanıyordu. Kimsenin basına inandığı yoktu, basın çok az kavrıyordu durumun vehametini. Çoğunluk, gazetecilerin mayısta da böyle tatsız kehanetlerde bulunduklarını anımsayarak: "Her

şey düzelir," demekteydi. Plajlarda güneş banyoları, oltayla balık avları, yaz kayaklarıyla tatil devam ediyordu. Ve yazlıkların ılık atmosferi içinde, gazete havadisleri soyut bir karakter kazanıyor gibiydi. Büyükelçi raporları, banyo ve gezintileri bulandırmaktan uzak kalmıştı sözün kısası.

Sorumluluktan korkardı Tessat. Bu lânetli günlerde iktidarı ele geçireceğim diye entrika yapmaya, gürültü koparmaya, ona buna dalkavukluk etmeye değer miydi yani? Geçmişi anımsadıkça içini çeker olmuştu: Zengin baldızını gık dedirtmeden boğazlamış zavallı bir katili savunmak ne kadar daha kolaydı! Böyle düşünüyordu gerçi ama, dünyaları verseler bırakmazdı koltuğunu. Ona derin bir sevinç veren bir yan vardı iktidarda. On yaş gençleşmiş gibiydi, Paulette bile farkına varmış da söylemişti bunu. Sürekli hareket halindeydi, şevkle yaşıyordu Tessat. Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, diyordu kendi kendine hep. Bugüne dek bir alay bakan gelip geçmiş, hepsi unutulmuştur. Ama benim ismim torunlarımızın torunları tarafından da anılacak. Çünkü Fransa'yı ve barışı kurtarmış olacağım!

Durum günden güne ağırlaşmaktaydı. Faaliyete geçip Almanlara haddini bildirmek gerekiyordu. Gel gör ki İngilizlerin kıpırdadığı bile yoktu. Ve Fransa ikiye bölünmüş bir haldeydi. Tessat'yı sıkıştırıp ikna etmeye, ardından sürüklemeye çalışıyordu Flandin, üzgün bir sesle tekrarliyordu: "Barış artık bir pamuk ipliğine bağlıdır." Ve Tessat, bütün kötülüğün Çeklerden geldiğine inanıyordu o zaman. Demeye kalmadan koca sakalıyla Fouger koşup geliyor ve Clémenceau'nun sözlerini zikretmeyi de unutmayarak, özgürlükten söz ediyor ve durmadan: "Fransa! Fransa!" diye haykırmaya koyuluyordu. Ürküyordu birdenbire Tessat ve: "Ne öfkeleniyorsun kuzum?" diyordu. "Çekleri yalnız bırakmayacağız. Güven bana." Yakasını bin bir güçlükle sıyırdıktan sonra da içini çekerek mırıldanıyordu: "Dövüşeceğiz anlaşılan."

Prag'dan gelen uzun bir telgraf getirmişlerdi. Südetler bugün yarın harekete geçecekler, Alman kıtaları da 'kardeşlerimizi koruyoruz' diye sınırı aşacak. Beneş, Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünü garanti etmiş olan büyük devletlerin duruma el koymaları gerektiğinde ısrar ediyordu. Ve Tessat düşünüyordu: Fran-

sa çatlayıp ikiye bölünmek üzereyken Çekleri nasıl kurtarabiliriz? En küçük bir müdahale olursa, sağcılar ülkede isyan çıkarma tehdidini savuruyorlardı. Daladier, bir yandan rakısını yudumluyor, bir yandan da: "Fransız köylülerini mezbahaya gönderemem," diye haykırıyordu. Lebrun ağlamaktaydı. Denise'inkilerse, grevcileri kışkırttıkları yetmezmiş gibi, bildiri üstüne bildiri yayımlıyorlardı savaşa çağıran. Sonra gelin de bu işin, en aşağılık bir katili savunmaktan çok daha güç olduğunu iddia etmeyin!

Breuteuil'in bürosuna girdiğini görünce Tessat'nın canı sıkılmıştı. Gene tatsız bir konuşma, diyerek burnunu sildi. Südetler belası yetmezmiş gibi, bir de muhalefete şirin görünmek, Breuteuil'i pohpohlamak gerekiyordu. Ama birdenbire Lucien'i ve çalınan belgeyi anımsadı ve bir kuzgun gagası gibi havaya dikildi sivri burnu. Yüksekten alarak konuştu:

"Öyle sanıyorum ki, savaşacağız!"

Son derece sükûnetle yanıtladı Breuteuil:

"Asla! Pekala biliyorsun sen de ki savaşın dışında kalmamız şarttır, kalacağız da. Ülkeye bu yolda güvence vermelisin. Bu panik böyle devam ederse bütün ekonomik hayat altüst olacak. Bugün borsada..."

"Borsayı bırak şimdi, Südetlerin bu hafta harekete geçeceklerini öğrendim! Her şey önceden ayarlanmış: Almanlar da hemen sınırı aşıyor. Savaştan kaçınmak olanağı artık kalmadı!"

"Seferberlik ilan ettiğiniz takdirde iç savaş kopacaktır. Fransa'nın yenilmesi kaçınılmazdır çünkü. Hiç kuşku yok ki Almanya bizim doğal düşmanımız. Ama savaşabilmek için, avantajlı durumda olmak gerek. Oysa Fransa bugün ikiye bölünmüş durumda. Bazıları, Südetleri bırakmak gerektiği fikrindeler. Sezar'ın hakkı Sezar'a Hitler'in hakkı Hitler'e verilmeli. Benim grubumun milletvekilleri aynen böyle düşünmekteler. Taviz verme politikasına karşı duranlar kim, söyle? Komünistler, Halk Cephesi. Moskova hayranı Fouger. Çekleri ipledikleri bile yok hiçbirinin. Bütün istedikleri, durumlarını güçlendirmek. Yüz Fransızdan onu taviz verelim diyorsa ancak beş tanesi Beneş'i tutalım diyor. Ötekilere gelince, çoktan bıkıp usanmışlar bütün bu hikâyeden. Komünistlerle işbirliğine mi kalkacaksın yoksa?"

"Komünistler, hep konümistler! Ben Çeklerden konuşuyorum, sen..."

"Tamam, Moskova'nın müttefiki değil mi Çekler?"

"Peki biz? Biz kimin müttefikiyiz? Prag ile anlaşmayı imzalayan Cachin değil, Laval. Üstelik de, dış politika meselelerinde parti değerlendirmeleriyle davranamayız."

"Tanrıların katında yaşıyormuşuz gibi konuşuyorsun. Fransızların, Barcelona anarşistleri için ölmek istemediklerini sen kendin söylemedin mi? Dur kaçma, söyledin mi, söylemedin mi? İşte bugün de aynı Fransızlar, yapay olarak kurulmuş ve üstelik de Kremlin'dekiler tarafından idare edilen bir devlet için ölmek istemiyor. Dikkat et, Paul, Moskova'nın uçak gemisi gibi bir şey bugün Çekoslovakya. Hitler'in öfkesini anlaman gerek."

Breuteuil'in kemikli kuru yüzüne daldı bir an Tessat. Bir düşünce, kafasının içinde dönüp duruyordu hep: Fouger belgesinin çalındığını biliyor muydu acaba Breuteuil? Sonunda dayanamadı:

"Grandel hakkında ne düşünüyorsun?"

Breuteuil omuzlarını silkmişti.

"Ben sana en önemli şeylerden söz ediyorum, sense tutmuş bir çocukla uğraşıyorsun. Ciddi ol biraz lütfen!"

Breuteuil gittikten sonra hesaba oturdu: Sağcılar iyice azmış haldeydiler, 240 kırmızı oy demekti bu. Bir noktada Breuteuil haklıydı: Ülke gerçekten ikiye bölünmüş durumdaydı. Grandel meselesini ortaya sürse, hemen sustururlar: Elinde belge yok ki. Berlin'e yüklense? Ama ya Hitler bunu yutmayacak olursa? Tehlikeli bir oyun. 'Çek Maginot Hattı'ndan söz etmişti General Gamelin üç saat boyunca. Ama Daladier, meseleyi açıkça, kazanabilir miyiz, kazanamaz mıyız, diye sorduğu zaman, kaçamak bir yanıtı tercih etmişti: "Ordu hükümetin emirlerini olduğu gibi yerine getirecektir." İtaat etmekten kolay ne var, mesele kumanda etmekte.

Tessat, akşam yemeğine çıkmadan önce, eski dostu General Picard'ı çağırttı. Ona sonsuz güveni vardı. Daima genç ve kaygısız kalmasını bilmiş olan Picard, Fransız ordusunun sarsılmazlığını temsil ediyordu onun gözünde. Fouger ya da Breuteuil gibi laf kalabalığına boğmadı nitekim Tessat'yı. Fikirlerini, kaçamaklara sapmadan, soğukkanlılıkla açıkladı:

"Meselenin siyasi yanını bir yana bırakıyorum. Ben bir askerim, beni ilgilendirmez. Çekoslovakya'nın kaybı, bir muharebe yeri olarak hiç kuşku yok ki bizim için ağır bir darbe olacaktır. Ama gerçekten korkmamak gerekir. Seferberliği yürütebileceğimizi hiç sanmıyorum. Memleketin içinde bulunduğu ruh halini biliyorsunuz. 'Südetler için neden dövüşecek mişim,' diyor halk. Büyük savaşı önleyici bir küçük savaş fikrini kimse tutmuyor. Almanya'ya gelince..."

"Çekler zaptedemez mi yani Almanları?"

"Bir hafta dayanabilirlerse çok iyi. Demir ökçe içinde Çekler. Asıl darbe onlara Avusturya tarafından gelecek. Macarlar hareket geçecek. Polonyalılar da. Bu durumda arkalarını sağlama alan Almanların hemen dönüp bize saldırmaları işten bile değildir. Maginot Hattı'mız var kuşkusuz. Ama..."

"Ama?"

"Uçağımız az. Havacılarımız da talimsiz. Uçaksavar donanımımız son derece eksik. Ve İspanya deneyimi göstermiş bulunuyor ki, uçaksız..."

Tessat sözünü kesti dostunun:

"Kısaca, olanaksız mı demek istiyorsun?"

Picard kibarca gülümsemişti.

"Bir asker için, olanaksız diye bir şey yoktur. Ama her şeyi iyi tartmak gerekiyor. Ezilmektense Çekoslovakya'yı kaybetmek daha yerinde olmaz mı?"

Picard'ın içeri girdiğini görünce Tessat'nın içi rahatlar gibi olmuştu. Şimdi ise dehşete uğramış bulunuyordu. Paris'in nasıl yerle bir olacağını anlatıyordu Picard ona. Ve bu durumu Picard bildiğine göre, Almanlar da herhalde biliyorlardı. Blöf yapmak olanağı bile kalmamıştı yani. Peki ne olacak? Boyun mu eğeceğiz? Ya Fransa'nın rolü? Prestiji? Kendisini birdenbire aşağılanmış, hakarete uğramış gibi gördü Tessat: Belçikalı ya da Portekizli bir bakandan ne farkı vardı bu durumda? Yurtseverlik duyguları kabarıyordu şimdi içinde. Çalışma odasının loşluğunda tek başına oturmuş, Verdun'ü, savaşta ölen arkadaşlarını ve hiçbir işe yaramayan 1918 zaferini düşünüyordu. Louvre'deki heykel derin bir anlam taşıyordu, evet: Kanatları vardır, ama başı yoktur zaferin.

Akşam yemeğini Dessère'le yiyecekti. Dessère dostunu son derece leziz yemekler seçerek keyiflendirmesini bilirdi hep, ama bu akşam öyle olmamıştı. Listeye şöyle bir göz bile atmadı Tessat. Bir Marsilya lokantasındaydılar. Üzerinde balık kızartılan bağ çubukları ve sarmısak kokusu doluydu ortalık. Başka bir gününde olsa Tessat, verimli Güney'in eşsiz ürünlerini en coşkun terimlerle kutlamayı ihmal etmezdi. Ama hâlâ yediği darbenin etkisi altındaydı. Dessère gülümsedi:

"Beyaz şarapla hazırlanmış yengeçleri olup olmadığını sormadın bile bakıyorum. Devlet adamı olmak buymuş demek!"

Ama Dessère'in kendisi de düşünceliydi. Bir gün içinde yirmi yıl gençleşmek ya da ihtiyarlamak gibi şaşkınlık verici bir yeteneği vardı bu adamın. Ve Jeannette onu şu andaki hüzünlü ve çökük haliyle görmüş olsa, dişbudağın gölgesinde kendisini bulmaya gelen romantik aşığı asla tanıyamazdı.

Şu son yıllarda alabildiğine değişmişti Dessère. Aslına bakılırsa Dessère, hiçbir zaman bir şeye sonuna kadar inanmamıştı. Ama tutkulu bir insandı. Kocaman tröstleri çılgınca bir aceleyle kurup yıkar, borsada fırtınalar yaratır, eldiven değiştirir gibi bakanları değiştirirdi. Olanca enerjisini bu donmuş toplumu, bütün konforu, kapalılığı ve küçücük sevinçleriyle, olduğu gibi muhafaza edebilmek için harcıyordu Dessère. Oysa şu son yılların olayları, grevler, faşist terör, İspanya dramı, Avusturya'nın Hitler tarafından işgali ve ufukta çok daha büyük acıların boy göstermiş oluşu, hayatının bütün anlamını sıfıra indirmekteydi. İklimi değişmişti dünyanın. Oltalı balık avcıları, köy baloları ve sosyal-demokratlarıyla, modası geçmiş taşralı bir Fransa'yı kurtarmayı ummak, mucize beklemekten farksızdı. Gene çalışmaya devam ediyordu ama, ataletten: İnatçı kumarbazlar gibiydi Dessère. Hep aynı numaraya oynuyordu ama ruletin bilyesine söz geçirmek mümkün değildi. Soyluluğun şanındandır: Sorular vardı yanıt verilmesi gereken, Dessère'in her yanıtı bir emir olarak algılanıyordu.

Nitekim Tessat da bu akşam, beyaz şaraplı yengeçler için gelmemişti. Dessère ona gastronomik sürprizler hazırlayadursun, Tessat gene de Paris'in nasıl yıkılacağını ve sağcıların oylarını düşünmekten kendini alamıyordu. Bitkin bir tavırla soruyordu Dessère'e:

"Ne olacak dersin?"

"Boyun eğmek gerekiyor. Breuteuil'i gördün mü?"

"Gördüm. Ateş püskürüyorlar. Beneş onların gözünde bir 'Bolşevikten başka bir şey değil!"

Gülmeye koyulmuştu Dessère:

"Kuşkusuz!" dedi. "İlk Bolşevik, Azana'ydı. Üçüncü kim olacak, merak ediyorum doğrusu. Chamberlain mi, sen mi? Harika değil mi? Ama sonuç apaçık: Boyun eğmek gerekiyor. Her şey değişti, anlıyor musun? Alıştığımız cinsinden namuslu bir savaş bugün artık olanaksız hale gelmiştir. Her savaş, bir iç savaşa dönüşmeye mahkûmdur bugün. Eskiden yalnızca gizli örgütler, halkın memnuniyetsizliği ve askerlerin başkaldırması vardı korkulacak. Mutlu günlermiş! Bugünse koca bir devlet var. Diplomatları ve daha da kötüsü, uçakları olan devlet. Herkes gözlerini Doğu'ya dikmiş bakıyor, dünyanın en doğal şeyi bu. Ruslar bizimle beraberse, Breuteuil ve adamları bozguncu kesiliyor. Ruslar üstümüze yürürse, işçiler. Ruslar kıyıda kalıp beklemeyi tercih ederse, bu sefer herkes bozguncu oluyor. Bizim burjuvalarımız, yenilgiden korktukları kadar da yenmekten korkuyorlar. Ama her şeyden fazla ürktükleri bir şey var: Moskova'nın güçlenmesi. Sen şimdi gel de, bu durumda savaş yapmaya kalk! İşçiler Marseillaise'i söylüyormuş, söylerler. Dinleme efendim. Şarkı başka savaş başka. Boyun eğmek gerekiyor."

Yengeç dolu tabağının önünde susmuş kalmıştı Tessat. Yüzü her zamankinden daha da soluktu. Peçetesiyle alnında biriken terleri kurulayarak sıcaktan şikayet etti:

"Çok yorgunum! Ama gene de bir karara varmak gerekiyor. Daladier'yi bilmez değilsin, masayı yumruklayarak başlıyor bağırmaya: 'Ben, ben, ben.' Napoléon sanki! Aslına bakarsan, tembelin biri. Hiçbir işe yaramaz. Bir de kalkmış blöf yapacak Almanlara. Ya Almanlar, yanıt yerine bir tane bombardıman uçağı gönderecek olursa? Hava kuvvetlerimizin beş para etmediğini söyledi Picard. Korkunç bir sorumluluk var benim sırtımda. Prag yanıtımızı bekliyor. Onlara vaat etmemiş miydik ki..."

"Son olarak Chamberlain'la yemek yedim. Alabildiğine kurnaz bir tüccar. Anasının gözü ama ağzından da bal akıyor! Dedesinin saatini gösterdi bana, kapağının içine 'Tutamayacaksan

söz verme,' diye yazılı. Nefis değil im? Ama bir tüccar için geçerli bir söz. Senin işine yaramaz. Söz vermiş olan sen değilsin ki, senden öncekiler. Sen olmuş olsaydın bile önemi yoktu. Ticarete benzemez politika. Politikada namuslu davranmak elde değildir."

"Ama gene de bir karara varmak gerekiyor."

"Başkaları bizim yerimize karara varır. Bir saat önce Londra'dan telefon ettiler. Saygıdeğer Chamberlain, Hitler'le pazarlık etmeye karar vermiş. Tekrar ediyorum: Son derece kurnaz bir ihtiyar. Üzülmene değmez. Biz bugün bir de bakarsın, bir Alman eyaleti olmuşuz. Valimiz de Breuteuil tabii. İğrenç, ama yapacak bir şey göremiyorum. Tekrar ediyorum: Boyun eğmek gerekiyor."

Bunları söylerken kararıp gitmişti Dessère, Tessat ise gülümsemeye başlamıştı. Chamberlain'ın davranışı müthiş bir rahatlık vermişti ona. Hükümet böylece bütün sorumluluğu üzerinden atmış oluyordu. İngilizler boyun eğdikleri takdirde Fouger de yelkenleri suya indirecekti. Bu durumda, sağcılar da solcular da kabineye güvenoyu vermekten başka çıkar yol bulamayacaklardı. Güzel de bir nutuk atardı Tessat bunun üzerine: "Tarihin bu dramatik anında, milli birlik ihtiyacı..."

Tessat, yengeçler üzerinde susmuş olmasını, dil balığı ile danayı alabildiğine değerlendirerek ödedi. İştahı açılmıştı birdenbire, ağzını şaplatarak ve zaman zaman da geğirerek yemeye başlamıştı. Sonunda, karnı iyice doyunca çöktü ve soluk bir gülümseyişle, şaşkın, konuştu:

"Ama sen hiçbir şey yemedin!"

"İştahım yok ki."

Dessère'in suratının asık olduğunu ancak o zaman fark etti Tessat. Ve güçlü sermayedarın omzunu sıvazladı babacan bir tavırla:

"İki-üç yıl sonra öcümüzü alırız, merak etme. Şimdi zaman kazanmak gerekiyor. Yemeklere iltifat etmemekte haksızsın. Kutsal ateşi söndürmemek gerekir. Ben örneğin, çok iyi yedim bu akşam. Bu kadar iştahım olduğunu bilmezdim. Bir parça da peynir yiyeceğim şimdi."

Ve durmadan yiyor, yiyordu. Gülümsedi Dessère:

"Halam öldüğü gün, ancak iki ördek yuvarlamıştı bir soluk-

ta, sonra da: 'Ben kederimden ne yaptığımı biliyor muyum ki!' demişti."

Tessat, son derece keyifli olarak döndü evine.

"İçtin mi?" diye sordu Amélie.

"Hayır. Ama iyi bir yemek yedim, çok iyi bir yemek. Sonra da çok iyi haberler aldım. Siyasi haberler. Anlatamam şimdi, çok karışık, anlamazsın. Ama bir nokta alabildiğine açık: Boyun eğmek gerekiyor."

Ve pantolonunu çıkarırken, büyük bir keyifle:

"Boyun eğmek gerekiyor. Boyun eğmek, boyun eğmek," diye mırıldanıyordu kendi kendine.

10

Sızlanıp duruyordu Joliot: "Ne yapsam boşuna. Bir türlü zayıflayamamıştım ılıcalarda, şimdi ise en azından beş kilo kaybettim." Bir askeri karargâh havası hüküm sürmekteydi yazı işlerinde, Joliot bir başkumandan gibi davranıyordu. Esrarengiz paketler teslim alıyor, daha esrarengiz emirler veriyordu. Kocaman bir Çekoslovakya haritası asılıydı bürosunda. Gerçekte ise, hiçbir şey anladığı yoktu olup bitenlerden ve tasalandığı için hayıflanıyordu. *La voie Nouvelle*'i beslemeye devam eden Dessère'i gaf yapıp kızdırmaktan korkuyordu. Oysa Dessère'in ağzından doğru dürüst bir bilgi de alamıyordu. "Hükümeti destekleyin," diyordu Dessère, o kadar. Desteklemek ama kimi? Bakanlar arasında anlaşmazlık hüküm sürüyordu. Daladier, Mandel'i sıkıştırmaktaydı. Tessat da Reynaud'nun kuyusunu kazmakla uğraşıyordu. Ve hepsi de Joliot'nun ötekilere karşı kendilerini tutmasını istiyorlardı.

Dessère sayesinde *La voie Nouvelle* en nüfuzlu gazetelerden biri olmuştu. Joliot, hamisine karşı küçük ihanetlerde bulunmamış değildi: Dışişleri Bakanlığı'nın örtülü ödeneğinden pay aldığı gibi çeşitli partilerin cömertliğine karşı da duyarsız kalmıyordu. Bazen bu hafifliğine canı sıkılıyordu: Ya Dessère öğreniverse? Ama bir alay masraf kapısı olduğunu, karısının yeni bir kürk is-

tediğini, çalıştırdığı adamları doyurmanın mümkün olmadığını ve sonuçta para alıyorsa bile bu parayı yabancılardan değil de Dessère'in dostlarından, namuslu Fransız yurttaşlarından aldığını, yani hiç kimseyi aldatmadığını düşünerek yatıştırıyordu kendi kendini. Ama son zamanlarda ipin ucunu iyice kaçırmıştı elinden. Gelen haberler, hani o insanı kaynar suyun altından çıkarıp buzlu suyun altına attıkları İskoçya duşlarına benziyordu. Hükümetin niyetini sezmek mümkün değildi. Savaşa mı, yoksa taviz vermeye mi hazırlanıyor, anlaşılmıyordu bir türlü. "Bunun adına politika değil, kerhane derler," diyordu karısına Joliot, sonra ekliyordu: "Tanrı yardım etse de saçmalamasak bari!" Ama adamlarının yanında hiç renk vermiyor, hükümetin bütün sırlarına vakıfmış gibi bilgiç bir tavır takınıyordu. Kendisine bir şey sorulduğu zaman da, son derece ciddi bir tonla: "Karmaşık ve çok yanlı bir politika güdüyoruz," diyordu.

Ülke şaşkına dönmüştü. Birtakım gazeteler Hitler'in yarından tezi yok Strasbourg'a saldıracağını yazıyorlardı. Bir başka takım da, Çeklerin Südetlere eziyet ettiğini ve bu durumda Fransa'nın müdahalede bulunmaya hakkı olmadığını belirtiyordu. On makale okumayagörün, dehşete kapılıp soruyordunuz kendi kendinize: "Ne anlam çıkıyor bütün bunlardan? Nereye varacak bu işin sonu?" diye. Ve hayat geçiyordu her zamanki gibi. Bağcılar bağbozumuna, tiyatrolar prömiyerlere, çocuklar okula hazırlanıyordu. Kilerlerine şeker ve pirinç yığan ev kadınları: "Yeter ki savaş olmasın!" diye haykırıyorlardı birbirlerine. Ve her zaman da: "Hayır, savaş olmayacak. Çeklerden bize ne! Marksistlerle Yahudilerden başka hiç kimse savaş istemiyor! Yakında onların da hesabını göreceğiz," şeklinde konuşan biri çıkıyordu. Burjuvalar Chamberlain'e aşık olmuşlardı sanki. 'Barış meleği' adını takmışlardı İngiliz Başbakanına. Şairler onun şerefine şiirler döktürüyor, gazeteler ona armağan gönderme kampanyaları açıyor, Fransız sokaklarına onun ismi veriliyordu. Modern plajlardan, gazinolardan köşklerden, yaz uykusu kısa kesilmiş zengin mahallelerden Çeklerin üzerine lanet yağıyordu. Lanetin kaynağı Çeklerdi, Bulgarlardan da beterdi bunlar, Bolşeviktiler canım, ya vahşi ya Bolşevik. Buna karşılık işçi mahallelerinde Daladier'ye lanet okunuyor, İspanya

dramı anımsanıyor ve: "Yeter verilen tavizler!" deniyordu.

Akşama doğru çok kötü bir haber geldi: Chamberlain'ın ikinci yolculuğu tam başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Kollarını havaya kaldırmaktan başka çare bulamadı Joliot: Yaşlılığına karşın bir ikinci uçak yolculuğunu göze alan 'barış meleği'nin kan dökmeden kazandığı büyük zafere tam iki koca sayfa ayırmıştı. Ve şimdi işler yeniden karışıyordu! Ne yapacağını kestiremeden bürosunda dört dönüyordu Joliot. Tam o sırada Dessère telefon etti: "Gelin."

Invalides Mahallesi karanlığa gömülmüştü. Kör inançlarından asla sıyrılamayan Joliot titredi: Mavi ampuller, ölü lambası gibi geliyordu ona. Ve Dessère'in halini görünce büsbütün artacaktı tedirginliği. Kurşun rengine bürünmüştü Dessère. Yüzü şişmiş, bakışları sönmüştü. Gözlerinin altında mor cepçikler belirmişti. Genellikle kâğıttan geçilmeyen çalışma odası bile hüzün içinde yüzüyordu: Oda çıplaktı, bir bardak suyla baş ağrısına karşı komprimelerden başka bir şey görünmüyordu ortalıkta. Dessère hemen sadede geldi:

"Durum ciddi. Hiç kimsenin savaş istemediği besbelli ama hepsi blöf yapıyor. Böyle bir durumda silahlar kendiliğinden patlayabilir! Ben her şeye karşın iyimser olmaya devam ediyorum. Şimdi dinleyin, dostum! Sizin gazetenizi daha çok aklı başında adamlar okur. Bunlar da Marcel Déat'ya güvenmiyorlar. Şöhretine biraz halel gelmiş bir adam ne de olsa. Maurice Rostand'ın hicivleri de pek bir şey söylemiyor bu okurlara. Sözün kısası, bu iş böyle devam edemez. Bir de öteki gazetelerin kadrosuna bir göz atın. Kerillis, Ducamp, Boussotrot, Fouger, Cachin. Ve siz bunların karşısına, çıkara çıkara, birtakım sulugöz kadınlarla ahmakları çıkarıyorsunuz."

Heyecandan soluğu kesilen Joliot, mektuplarla, senetlerle, nazarlıklarla dolu ceplerini sarsılarak karıştırmaya koyulmuştu: Bir yazı arıyordu. Aldığı parayı nasıl sonuna kadar hak ettiğini gösterecekti Dessère'e! Sonunda bulduğu ince bir kâğıt parçasını gururla uzattı:

"Buyurun!"

Ünlü bir yazarındı makale. Dessère okudu: "Uşaklık, ölümden hayırlıdır." Masanın üzerine bıraktı kâğıdı. Niçin öyle tiksinti dolu

bir gülümseyişle buruşuyordu yüzü? Kendisi değil miydi bu fikri defalarca dile getiren, taviz vermek zorunluğunu savunan, ikinci bir devlet olmaya boyun eğmek gereğini öneren, uzlaşmaya yanaşmayanlarla alay eden! Ölümden korkan, cenaze törenlerinden kaçan, şeytandan kaçar gibi, durup durup: "Ölüm olmasın da ne olursa olsun!" diyen? İşte bütün bunlar, şu ince kâğıdın üzerinde var şimdi. 'Uşaklık, ölümden hayırlıdır.' İşitmesi acı veren, tatsız bir sözdü bu. Uygun düşmüyordu çocukluk anılarına Dessère'in, gururlu ve kararlı gençlerle homurdanıp duran ihtiyarlara uygun düşmüyordu. Sevdiği türkülere, denizden esen rüzgâra, beğendiği yazarlara da uygun değildi bu söz. Sessizce geri verdi Dessère makaleyi ve yeniden konuşmaya girmeden önce bir komprime daha yuttu.

"Viard'ın bir makalesi iyi giderdi. Ya da bir konuşma onunla. İktidardayken yıldızı biraz söndü gerçi ama, çoğu işçilerin gözünde hâlâ temiz bir adamdır. Taviz politikası öğütleyecek olursa, hiç kimse çıkıp da onun bunu çıkar kaygısıyla yaptığını iddia edemez. 'Enternasyonalci pasifistin biri,' derler olsa olsa. Bu yazıya gelince, fikirler doğru ama ben olsam 'uşaklık' kelimesini kullanmazdım."

Dessère birbenbire Jeannette'i anımsadı, ormandaki küçük patika geldi gözlerinin önüne, "Yapmayın, ne olur," diye sızlanan sesini işitir gibi oldu.

"Başka bir kelime seçerdim ben olsam: 'Alçakgönüllülük,' derdim 'uşaklık' yerine ya da 'felaket' derdim."

Joliot ertesi gün Viard'ın karşısındaydı. Ona zaman geçirmeden ziyaretinin nedenini açıkladı. Bıkkınlık dolu boğuk bir sesle:

"Biliyorum," dedi Viard. "Dessère haber vermişti. Bu meseleyi birazdan konuşuruz. Hitler'in radyoda konuşacağını bilmiyordum, özür dilerim, şimdi onu dinleyeceğiz. Birçok şeyin çözümü bu konuşmaya bağlı."

"Almanca anlar mısınız?"

"Tabii. Enternasyonal kongrelerde bütün eski sosyal demokratları dinlemişimdir. Bebel'i, Liebknecht'i, Kautsky'yi. Bebel'i savaştan hemen önce Basel kentinde konuşurken görür gibi oluyorum şimdi. O zamanlar başka zamanlardı, bugün gibi değildi. Durum çok ciddi dostum, çok ciddi! Sosyalistler öteden beri, We-

imar Cumhuriyeti'ni idare etmek gerektiğine dikkati çekmişlerdir. Stresemann'la anlaşmak Hitler'le anlaşmaktan çok daha kolaydı. Ama dinlemediler bizi ve işte sonuç meydanda! Savaşacak durumda değiliz işte, savaşmamamız gerekiyor. Demokrasiler savaşa gelmez, savaş öldürür demokrasiyi ya da dejenere eder. Clémenceau neredeyse parlamentoyu kapatıyordu bir zamanlar..Ya İtalya'da olup bitenler? Ya Kerenski? Savaşa girdiğimiz takdirde devrim önüne geçilmez hale girecektir. Hayalini kurduğumuz devrim değil ama. Dikta rejimi. Bugün herkes biliyor artık bunu. Zaferi kazanan biz olsak da aynı şey. Bir general çıkıp iktidarı ele alacak. Fransa'da namuslu askerler bulunduğunu bilmiyor değilim, şu ihtiyar Pétain örneğin. Ama maceracı subaylar da yok değil. Son olarak, komisyonun bir toplantısında hazır bulunmuştum. Albay de Gaulle konuştu ve sözünü de geçirdi. Müthiş kibirli ve kendi değerinden başka hiçbir şeye inanmayan bir adam. Zaman kaybettiğimizi, bütçeyi yeniden gözden geçirmek ve orduyu motorize etmek gerektiğini ileri sürüyordu. Daha bir alay şey söyledi. Böyle bir adam, göz açıp kapayıncaya kadar diktatörlüğünü ilan edebilir yani. Askerleri daima uzakta tutmak düşüncesindeyim ben. Onlara akıl danışmak saçmadır. Daladier ise...."

Cümlesini bitirmeden radyoya doğru seğirtmişti. Bir uğultu geliyordu radyodan.

"Konuşacak. Ve şimdi bütün dünya, yüreği çarparak, onu bekliyor."

Joliot'ya hangi dilleri bildiği sorulduğunda, "Fransızca ve Marsilyaca," yanıtını verirdi böbürlenerek. Tek kelime Almanca bilmiyordu. Ama gene de, bu kesik ve gümbürtülü söylevi gittikçe gerilerek dinlemeye koyuldu. Hitler, başlangıçta sakin konuşuyordu. Ama çok geçmeden sesi boğuklaşarak tehditkar bir tona büründü. Ardından da bir kurt gibi haykırmaya başladı. Söylenenleri anlamadığı için bir kat daha ürktü Joliot. Kendini fena hissediyordu. Hemen iskemlesinin kolunu avuçlayıp sıktı: Tahta tutmanın uğursuzluğu defettiğine inancı vardı.

Viard, radyodan dökülen sese asılmış, kimi zaman tasdik makamında başını sallıyor, kimi zaman da sancısı tutmuş gibi büzülüyordu. Ve işte o zaman da çenesi, burnu, kelebek gözlüğü titremeye

başlıyordu. Viard'ın yüzüne dikmişti Joliot gözlerini, tek kelimesini kavrayamadığı bu konuşmanın anlamını onun yüz ifadesinden çıkarmak istiyordu. Bazen, kendinden geçmiş bir insan yığınının haykırışıyla doluveriyordu oda: "Seig heil!" Hemen iskemlesinin koluna yapışıyordu Joliot. Bu, aşağı yukarı bir saat böyle sürdü. Gök gürültüsü gibi bir şey koptu sonunda. Viard mendilini çıkarıp alnında biriken terleri kuruladı ve Joliot ürkek bir sesle sordu:

"Ne diyor?"

"Olağanüstü bir söylediği yok. Bütün dediklerini bekliyordum zaten. İşin ucunda ben gene de iyimserim. Alsace üzerinde hak iddia etmeyeceğini bildirdi bir kez daha. Bizim için önemli olan da bu."

"Peki ama Çekler?"

"O meselede Hitler'e laf anlatmak mümkün değil. Ama Batı üzerinde hiçbir talepte bulunmadıkça, pekala bir anlaşmaya varılabilir fikrindeyim. Sonuç olarak, Prag'ın durumu bizimkine bağlı kalıyor. Bir anlaşma ışığı belirdi, evet. Şimdi bunu iyice anlatmak gerekli. Makaleyi hemen yazdıracağım."

Zili çaldı. Saçları bukleli, yüzü bol pudralı bir daktilo kız girdi içeriye. Ve Viard başladı. Odada, zaman zaman durarak dolaşıyor ve dikte etmekten çok söylev veriyordu. Kendini Meclis kürsüsünde sanıyor olmalıydı. Sesi heyecandan titriyordu:

"Analar bugün, Gorgon'un donuk bakışlarını titreyerek anımsamaktadır. Seni unutmuş değiliz, Verdun toprağı! Ve dünya savaşının eski savaşçılarından biri olan Hitler'in de, o insafsız boğuşmanın kötülüklerini ve zulmünü unutmamış olduğunu belirtmekten sevinç duyuyoruz. Onun tarafından bize uzatılan eli, biz Fransız demokrasisinin temsilcileri..."

Parmağı havada, susmuş ve düşünmeye başlamıştı.

"Temsilcilerinden sonra nokta mı?" diye sordu daktilo kız. "Hayır, virgül. Hürriyete candan bağlı bir halkın çocukları, Jaurès'in öğrencileri olarak..."

Bitirdiği zaman, metni yeniden okuduktan sonra imzaladı. Joliot ayrılmak için izin istediği zaman da:

"Makalenin sonuna 'copyright by the Agence Atlantic'i eklemeyi unutmayın," dedi. "Amerikalılar için bu. Ekmek parasını düşünmek gerekiyor, ne yaparsınız. Ben de eski mesleğime, gaze-

teciliğe dönüyorum artık. Meslektaşız sizinle."

Yalnız kaldığında, söylevi anımsayarak göğüs geçirdi Viard. Bebel ne kadar uzaklarda kalmıştı! Allahtan ki kabine bunalımı ilkbaharda patlak vermişti. Şu durumun pisliğine bakın! İspanya'dan bin beter. Başkasının malını fidye diye vermek zorunda kalacaklar. Ayrıca bu Çekler de boyun eğseler akıllıca davranmış olurlardı: Hemen ezilecekler çünkü. Böyle zamanlarda gazetecilik yapmak kat kat iyidir. Sorumluluğun olmaz. Sosyalistleri her ne pahasına olursa olsun kabineden atmak istemişti değil mi radikaller? Çıksınlar bakalım şimdi işin içinden!

Koltuğunda uyukluyordu. Bir kadın sesiyle uyandı: Büyük kızı Louise'di bu. Périgueux'den alelacele geliyordu. Hıçkırarak sarıldı babasına:

"Dün akşam Gaston'u silah altına aldılar. Uçaksavar topçusuymuş. Halimiz ne olacak şimdi babacığım?"

Bir zamanlar kızlarına armağan getirince yaptığı gibi, telaşsız ve resmi bir sesle yanıt verdi Viard:

"Söyleyim sana ne olacak. Ama şu ağlamayı bırak lütfen! Her şey yoluna girecek, üzülme. Savaşa izin vermeyeceğiz, anlıyor musun, izin vermeyeceğiz!

Joliot da evine pek neşeli döndü sayılamazdı: Hiç kuşku yok ki ne yaptığını bilerek bir işe girişir Dessère. Evet ama mavi ampuller, sonra Hitler'in nutku. Bırrr! Sinirliydi Joliot. Ve bir telaştır başladı karısında. Hemen pantuflalarını koşturdu, bir bardak mine çiçeği suyu kaynattı.

"Viard bugün bir makale yumurtladı," dedi Joliot. "Tam üç yüz satır. Portresiyle birlikte birinci sayfada yayımlanacak. Dessère'in dediği olmuş oluyor işte. Ama ikisinin de halini görseydin! İyimser olduklarını söylüyorlar hep, ama yüzleri de mezardan taze çıkarılmış ölü yüzünden farksız. Dessère mutlaka hasta: Bir keyifsizdi ki sorma gitsin! Suratı da allak bullak, belki de kanserdir ha? Ne komedi olur ama! Gazetenin cenaze namazına buyrun artık."

İlacını verdikten sonra alçak sesle sordu karısı:

"Savaş olacak mıymış?"

Joliot kahkahayı basmıştı:

"Savaş mı dedin? Delisin sen! Prag'ı hemen verecekler Hitler'e.

Bir bağırıyordu ki sorma gitsin. Bütün nutku dinledim. Azgın bir deli herif! Sapsarı kesilmişti Viard dinlerken. Neden korkarım bilir misin? Marsilya'yı da vermelerinden Almanlara. İşte o zaman iyice hapı yuttuk demektir!"

11

Bütün gün boyunca Paris'te dolaşıp durmuştu André. Kent heyecan içindeydi. Kulak kabarttığı bütün konuşmalarda hep aynı gerginlik gizliydi: "Savaş olacak mı, olmayacak mı?" Cherche-Midi Sokağı'na akşama doğru yorgun argın döndü. Orada da huzur kalmamıştı. "İzin verirsek buraya kadar gelecekler. Aç kurtlardan farkı yok bunların!" diye haykırıyordu ayakkabı tamircisi. Antikacı Bolot'nun gri saçlı ve iri göğüslü karısı ise: "Ama söyleyin, bütün bu işle Fransa'nın ne gibi bir ilişiği olabilir ki! Sonra siz hayatınızda bir tek Çekoslovakyalı gördünüz mü kuzum Allah aşkına!" diye sızlanmaktaydı. 'Sigara içen köpek'teki müşterilerden biri: "Ne yapsınlar istiyorsunuz yani?" diye atıldı. "Sıkışıp kalmış Almanlar. Pazar günleri kahvelerin halini getirin gözlerinizin önüne, iskemlelerle masalar caddeye nasıl taşar, düşünün: Almanlar da aynı durumda işte. Eşyanın doğasında olan bir şey bu." Kahvenin sahibi suratını asmıştı birdenbire: "İskemleler kaldırıma taşar ama, adama cezayı da yapıştırıverirler," diye söylendi. Kurşuncu haykırmaya koyulmuştu: "Sıkışıp kalmış mı dediniz o reziller? Bir de utanmadan Fransızım diye dolaşıyorsunuz değil mi ortada! Aşağılık faşistin birisiniz siz!" Ve yumruklar konuşmaya başladı.

Çevresine, kendisini çeviren eşyaya bakmak dinlendirmeye yetiyordu André'yi. İhtiyar Bolot'nun vitrininde neler yoktu ki? İşte Afrika'dan gelme bir put, kutsal organını hiç çekinmeden ve gösterişle ortaya dökmüştü. Mat bir parıltıyla ışıldıyordu tabaklar: Buz tutmuş kanalları andıran beyaz mavi karışımıyla Delft çinileri, sıcak ve pembe Rouenlar, horozları ve Bretagnelılarıyla Quimperlé çinileri, Çin'den getirilmiş fildişi düğmeler... Üzerine "Ya eşitlik ya ölüm!" yazılı ve Frigya külahıyla süslü enfiye kutuları.

Büyük amber kolyeler, Süleyman taşından bilezikler, İran firuzeleri, Bruges ya da Venedik dantelleri. Mavi incik boncuklar. Pastel kazaklı binicileri, soğuk ve neredeyse utangaç atlarıyla İngiliz gravürleri... Bir simyacının imbiği gibi esrarengiz, üzeri süslerle dolu bir nargile. Melekler, akçalar, saç bukleleri, mumdan yapılmış güller. Ne korkunç bir emek yığını yatıyor bütün bu eşyada!

Bolot'nun yanında sütçü dükkânı var. Büyük ustaların tuvalleri önünde durur gibi hayranlıkla duruyor peynirlerin önünde André ve kırmızı yuvarlak Hollanda peynirlerine, yapraktan bezeklerle süslü kaşkavallara, mavi damarlı bir mermere benzeyen rokforlara, altın sarısı ekmeklere, kızıl kabuğuna kuru üzümler kakılı tomlara, ölümlü bir siyahlığa bürünmüş nölönlere, yeşil yapraklar üzerine konmuş kuru ve yassı ya da piramit şeklinde ya da ibik yerine bir ardıç dalıyla uzatılmış keçi peynirlerine bakıyor. Küçük çocukların etleri gibi taze ve beyaz hepsi. Ya da, kiremit kırmızısından koyu maviye kadar rengarenk.

Sonra likörcü dükkânı geliyor. Dar boğazlı şişeleriyle Bordeaux şarapları: Dinlenerek içilen bir şaraptır bu, bir iyi aile yaşgünü şarabı ki senatörler değerlendirir ancak, bir de bilgeler. Eski hanımefendiler gibi gösterişli ve ev havasıyla dolu, göbekli şişeleri var Bourgogne şaraplarının: Olgunluk çağının şarabı belli. Alsace şaraplarınınsa yeşil ve ince uzun şişeleri de romantik kendileri gibi: Aşıkların şarabı değil mi! Ve etiketlerin üzerinde, ünü bütün dünyayı tutmuş küçücük ilçelerin ismi boy gösteriyor: Chambertin, Chablis, Barsac, Beaune, Vouvray, Nuits, Chateauneuf-du-Pape. Üzeri zamanla toz tutmuş bir konyak şişesi duruyor ortada ki Bolot'nun antikacı vitrininde yer alabilirdi. Ve André, o şişeye dikerek gözlerini, "Benden daha yaşlı," diyor kendi kendine.

Ve işte en sevdiği vitrin geliyor. Her geçişinde bir an durup bakmadan edemez André bu pipolara. Uzunu, kısası, düzü ve Alp dağlarından getirilmiş bir geyik boynuzu gibi eğrisi ve minicikleri ki züppeler bayılır ve denizcilerin sevdiği cinsten ipirisi, siyahı, kızılı, kahverengisi. Bir gün dükkânın patronu anlatmıştı: "Ölü funda köklerinden yapılırmış bu pipolar ve köklerin en azından bir elli yıl toprak altında kalmış olması gerekirmiş, yoksa tütün tadı arama pipoda," Şu an, ölü köklerden konuşmak isterdi gene And-

ré. Ama patron, heyecandan kekeleyerek soruyor: "Savaş olacak mı dersiniz?" Ve yavaş yavaş atölyesine döndü André.

Hızla içeri daldı Pierre. Bütün olup biteni anlatmak için yanıp tutuşuyordu. O akşam fabrikada toplantı olmuştu ve işçiler tetikteydiler. Pierre ne denli yaşlanırsa yaşlansın, o Güneylilere özgü taşkınlığını yitirmiyordu! Olaylar karşısında her zaman altüst oluyordu, cümlelerini tamamlayamaz hale giriyor, durmaksızın radyoyu açıp kapıyor ve haykırıyordu:

"Her şeyin bir sınırı vardır! Şimdi gerileyemezler artık: Yer kalmadı çünkü, uçuruma yuvarlanıyorlar. Bunu bile bile direnmeye yanaşmıyorlar, okudun mu Viard'ın makalesini? Utanmıyor! Ama işçi sınıfı..."

André sözünü kesti onun:

"Ne kadar hayalperestsin yahu! Ben gene her zamanki gibi hiçbir şey anlamıyorum bütün bu işten. Sen şimdi savaş olsun istiyorsun öyle mi! Rezil bir iş değil midir oysa savaş? Güzel, yakışıklı subaylar, bayraklar, duman bulutları şeklinde boy gösterir, ama Versailles Müzesi'nde. Gerçekte pislik, sefalet. Yaşamak olanağı kalmadı demek. Senin için bir mesele yok! Senin ilkin..."

İşaret parmağını kıvırdı:

"Agnès'in var. İkinci olarak, bir oğlun, üçüncü olarak da, bir idealin. Ama benim için her şey boş, bomboş!"

"Sanat var ya."

"Sanat mı? Boş bir kelime Pierre. İklim değişti. Bak, dün babamdan bir mektup aldım. Savaş olup olmadığını soruyor bana. Elma ağaçları bilmek istiyor. Nitekim ben de bilmek istiyorum kendi tuvallerim için. Ama kime başvuracağım ben? Sorun bugün halledilse bile, bir-iki yıl sonra yeniden karşımıza çıkacak. Ve sen tutmuş, sanat var ya diyorsun! Her şeyin olduğu gibi kalması gerekiyor. Zaman ister bu iş, çok zaman ister. Biraz önce bir pipo gördüm. Bir harika. Tüm damarları yukarı kısmında. Neden yapılmış biliyor musun? Yüzyıl boyunca toprak altında kalmış bir ölü funda kökünden. Düşünebiliyor musun, ne demektir bu? Ama bugünkü dönem, grevler ve gösteriler devri. Kudurmuş gibi haykıran bir Hitler var bugün, Südetler var. Gel de bu şartlar altında klasik resimler yap bakalım! Rezalet diyorum ya sana, rezalet!"

Bu sefer Pierre değil, André atıldı radyoya doğru ama Pierre durdurdu onu:

"Daha erken. Haberlere yirmi dakika var daha."

Chamberlain'ın yolculuğu hakkında Roma ya da Washington'da yapılan yorumların onu tamamıyla ilgisiz bıraktığını, radyodan başka bir şey beklediğini itiraf edemezdi André! Acı ve kararsızlıkla dolu iki yıldan beri bu tutkuyu içinde taşımaktaydı. Jeannette'i dinliyordu her akşam. Ve hiç görmemişti onu, ne halde olduğunu bile bilmiyordu. Hep aynı Jeannette vardı hayalinde, değişmemişti. Ve bu gittikçe biraz daha çıldıran dünyada, değişmemiş olarak kalan tek şeydi Jeannette.

"Kaçırırız diye korkuyorum. Haberden önce reklamlar var ama uzun sürmüyor."

Ama radyo sustu, durdu o akşam: Jeannette yoktu. Ve André kötüye yordu bunu.

"Anlaşamadılar!" dedi Pierre'e.

"Bense Daladier'in geriye çark etmesinden korkuyorum."

Kaygıları farklıydı, korkuları da öyle. Her zamanki program yerine, Jeannette'in sesi yerine, metronomun kuru ve insafsız vuruşları geliyordu radyodan. Baş ağrısı için birebir. Sonra birden, ilgisiz bir ses yükseldi:

"A ve B yedek birlikleri."

İçi rahatlayıvermişti André'nin: Büyük bir yük kalkmıştı sanki üzerinden. Şimdi başkaları düşüneceklerdi onun yerine.

"Oldu işte! Savaş başlıyor!"

Pierre'in değerlendirmelerini, kanıtlarını kendi kendisiyle çekişmelerini ve itiraflarını dinlemiyordu bile. Ve hiçbir şey değişmemişti şu çok iyi tanıdığı sokakta: Karşıki küçük balkonda gene o çiçek saksısı vardı. Işıklı gökyüzünde gene o soluk ve bitkin ay. Bütün şu son devrenin kendisi için acılı bir moladan başka bir şey olmadığını anlıyordu André. Kırmızı bayrakların sallandığı haziran günlerinden, atlıkarıncanın dönüp o geceden tut da, metronomun vuruşlarına, pencereden işitilen tepinmelere, seferberliğe kadar her şey. Hiçbir şey bilmemek artık, hiçbir şey anmamak, hiçbir şey düşünmemek! Yüreği burkulur gibi oldu bir an: Ya Jeannette? Ama bu hüzün bile gücü kalmamış bir hüzündü: Devriliyor, dönüyor, kayboluyordu her şey. Pierre'le o da çıktı. Bir ka-

dın ağlıyordu bir araba kapısının yanında. Ellerinde küçük valizleri, yedekler geçiyordu. Marseillaise'i söylüyorlardı hep bir ağızdan, sonra da Enternasyonal'i. Ve değerlendirme yapmaya devam ediyordu Pierre. Mavi ışıklar. Ilık yaz gecesi. "Tam bir aşıklar cenneti," diye düşündü André ansızın ve o bayram gecesi Cantrescarpe Meydanı'nı görür gibi oldu yeniden. Işıklar, hep ışıklar.

"Korkarım geç kaldım, metroya bineceğim. Hoşça kal, André!"

Ama gitmiyordu Pierre. 'Hoşça kal' sözü her ikisini de şaşırtmıştı. Pierre'e baktı André: Doudou'nun babası olan mühendis, Dessère'den, sosyalistlerden, savaştan konuşan militan yoktu artık önünde. O dalgın ve haşarı okul arkadaşı vardı. On iki yaşındayken, kendisine birlikte Grönland'a gitmeyi teklif etmiş olan arkadaşı.

"Grönland'a gitmek isterdin hep, anımsar mısın?" dedi ona. "Balina avlamak için. Ne matrak değil mi? Seni de alacaklar şimdi askere. Ve sinekler gibi öldürüleceğiz, izimiz bile kalmayacak. Verdun'de olduğu gibi. Ama bu kez üstelik, ölüm gökten gelecek. Boş ver gitsin. Bekleyiş bitti ya, ona bakalım: Yaşanır halden çıkmıştı zaten hayat. Şimdi hiç olmazsa düğüm çözülüyor. Bir mısra anımsıyorum: 'Aldatılmış olarak öleceğim üstelik.' Ama en gülüncü ne biliyor musun? Bundan epeyce önce bizim kahvede, bir Alman gelip oturmuştu masama. Klasik Alman tipi: Tıraşlı ense, mavi gözler. Bir göçmen olduğunu sanmıştım ama değilmiş, tam bir Alman sözün kısası. Balıklarla uğraşıyordu. Benim peyzajlarımı sevdiğini söyledi. Biraz fazla içmişti. Savaşın bir gün gelip kaçınılmaz biçimde patlayacağını ve Almanların Paris'i yeryüzünden sileceğini iddia ediyordu. Zavallı adam! Herhalde onu da askere almışlardır şimdi, ona gülüyorum. Ve bir gün belki karşılaşırız da, rezalete bak! Ama her şeye rağmen mutluyum Pierre. Bir sayfa çevrildi işte. Savaşmış, canı sağ olsun savaşın!"

Vedalaştılar.

12

Breuteuil güçlükle ayakta durabiliyordu. Günlerce uyumamaktan gözleri kızarmıştı. Ama çelikten bir yapısı vardı, bir de her ne pahasına olursa olsun bir uzlaşmaya varma iradesi. Al-

manya ile anlaşılabilirdi. Moskova Paktı'nı bozmaktı önemli olan. Oysa zaman hızlanmıştı birdenbire. Hitler daha fazla beklemek istemiyordu. Çaresiz kalmıştı Avrupa, 'barış meleği'nin uçak yolculukları da yararsızdı artık. Fransa'da Halk Cephesi'nin son Mohikanları, Almanlara karşı hemen harekete geçilmesini talep etmekteydiler. Breuteuil, durup dinlenmeksizin makaleler ve risaleler yazıyor, diplomatlarla konuşuyor, 'Haçlılar'a direktifler veriyor ve bir yandan da, General Picard vasıtasıyla genelkurmayı idare ediyordu.

Geceleyin Paris karanlığa gömüldüğünde Breuteuil'in ajanları köşebaşlarını tutuyor ve bazen imalı, bazen de kışkırtıcı bir tonla konuşmaya başlıyorlardı:

"Çekoslovaklar kendi başlarının çaresine baksın. Hem kimlerin savaş istediğini bilmiyor muyuz sanki! Yahudi zenginleri istiyor savaşı!"

"Mandel istiyor savaşı. Mandel'in aslı ise, biliyorsunuz Rothschild'dir. Beneş'e satılmışlardan biri. Yahudilerin servetini savunmak için mi ölecek yani bizim çocuklarımız?"

"Yüz bin uçağı var Almanların. İlk günü yerle bir ederler Paris'i."

Doğu Garı'nda sürekli bir hareketlilik göze çarpıyordu. Yedeklerle dolu trenler kalkıyordu durmadan. Gidenlerden bazıları yumruklarını havaya kaldırıp şarkılar söyler ve: "Hiçbirimizin önlerinde diz çökmeyeceğimizi göstermek gerekir Almanlara!" derken, bazıları da asık suratla: "Sırası mıydı şimdi! Sonra bizimle ne ilgisi var bütün bu işin!" diye mırıldanıyordu. Ağlayan kadınlar vardı. Faşistlerin işi işti burada. "Seferberlik," diyorlardı, "yasadışı bir şekilde ilan edilmişti. Anlaşmayı ilk bozan Çeklerin kendisi olduğuna göre, bize de 'ne haliniz varsa görün' demek düşer."

İspanya savaşının başlangıcında olduğu gibi, Paris gene iki düşman kampa bölünüvermişti. Champs-Elysées'de 'barışçılık' modaydı. Savaşın korkunçluğu dillerde dolaşıyor, insanlıktan ve hatta 'kardeşlik'ten söz açılıyordu. İnsanlar, şaşkınlık verici bir kolaylıkla, yalnızca biraz önce ağızlarından çıkan sözleri değil, ama tüm geçmişlerini de unutuyorlardı. 'Yalancı kahramanlar'a karşı beslenen kin (faşistler, işçilere bu adı takmışlardı) her şeye

hakimdi. Bir insan hayatının, gözlerinde bir sinek kadar bile önem taşımadığı sömürge subayları, şimdi böyle bir kan dökülmesini hiçbir şeyin mazur gösteremeyeceğini haykırmaktaydılar yemin billah. Daha dün, Mareşal Foch'un adını ağzından eksik etmeyen ve böbürlenerek 'yenilmez Fransa'yı öven akademisyenler şimdi, aynı ciddiyetle, savaşa girmenin olanaksızlığını ispatlamaktaydılar. Almanlar üflese yıkılacaktı, onlara göre Maginot Hattı. Ve Breuteuil, ilk Fransız birliğinin Metz kentine girişini hayatının en güzel anı diye anlatan Lorrainli Breuteuil şimdi: "Batı uygarlığımızı Bolşevikler karşısında savunmak söz konusu olduğu zaman, sınır meseleleri ikinci planda kalır." diyordu.

Zengin mahalleleri hızla boşalmaktaydı. Gazete haberleriyle telaşa kapılan yazlıkçılar, ılıca kentlerini bırakarak hemen başkente dönmüşlerdi. Ama seferberlik ilan edilir edilmez, kent karanlığa gömülünce, burjuvalar Paris'ten kaçmaya başlamışlardı. Ailelerini uzağa gönderiyorlardı. Plajlarda dağ evleri, bu alışılmamış mevsimde yeniden canlanıyordu. Yapraklar dökülmeye ve Manş Denizi'nde sonbahar fırtınaları patlamaya başlamıştı bile. Ve zoraki yazlıkçılar hırsla: "Artık bu pis Çekleri yola getirmenin zamanı geldi canım!" diye söylenerek buz kesmekteydiler (Südetlerden söz eden yoktu nedense).

Ama halk mahallelerinde başka bir ağız konuşuluyordu. Gerçi orada da savaş hiç kimsenin içini açmıyordu ama insanlar sessizce yurtlarını savunmaya gidiyorlardı gene de. Herkes biliyordu ki, ülke bir oldubitti karşısında bırakılmıştır. Ve hiç kimse de böyle yaşamaya devam etmek niyetinde değildi. 'Saldırgan' kelimesi, artık soyut anlamlı bir kelime olmaktan çıkmış ve elle dokunulur bir hale gelmişti. Yedekler çoğu zaman Enternasyonal söylenerek uğurlanıyordu şimdi. Ve geleceğe umutla bakıyordu insanlar. Faşist düşmanlarla ve onların Fransa'daki dostlarıyla, Breuteuil ve Doriot'nun adamlarıyla savaşacaklardı. Bazen, 1936 Haziranının ruhu yeniden canlanır gibi oluyordu. Billancourt'da Chamberlain'ı övmeye yeltenen Aubry bir güzel dayak yemişti. Ve polisler adamı alıp götürürken küçük bir çocuk: "Savaş başladı!" diye haykırmıştı sevinçle.

"Savaş olmayacaktır," diyordu Breuteuil. "Olmamalıdır. Çek-

lerin Moskova ile anlaşmaları var. Bir başka deyişle, bugün bize teklif edilen şey, komünizm uğruna savaşmamızdır. Uzlaşmaya varmak gerekiyor. İşlere gerçekçi bir gözle bakalım şimdi. Biz Bolşevizm tarafından kemirilmekteyiz. İspanya'da milli savaş devam ediyor. İngiltere ise, adasında, yani salgının etkisi dışındadır. Bu durumda rahatça blöf yapabilir ve liberal fikirlerle oynayabilir İngilizler. Söyleyin, kim savunabilir Avrupa'yı bugün komünizme karşı etkili bir şekilde? Hitler, yalnız o! Görüyorsunuz ki bugün müttefiklerimiz düşmanımız, düşmanlarımız da müttefikimiz haline gelmiş durumdadır."

Fikirlerini, Ducamp'ın yanında ilk kez bütün açıklığıyla dile getirmeye cesaret ediyordu Breuteuil. Bir polemikle ya da yurtseverlik üzerine uzun bir konuşmayla karşılaşacağını hesaplamıştı. Ama o sırada Ducamp'ın nasıl bir ruh durumu içinde olduğunu bilmiyordu, karartmanın ilan edildiği günden beri görmemişti çünkü onu, rastlaşmaktan sıkılmıştı. Oysa şimdi Ducamp, kendikendisini tanıyamaz bir haldeydi. Hiç de aptal olmayan, yalnızca ağır ve inatçı bir kafaya sahip olan bu adam, bir düşten uyanır gibiydi şimdi. Onları 'Büyük Fransa'nın kurucuları olarak gömdüğü için gitmişti bugüne kadar sağcıların peşinden. Ve gerçeğe dönüyordu: Daha düne kadar kendi dostları da olan Breuteuil'in dostları bugün, seferberliği sabote ediyor ve kaçaklığı ve ihaneti gösteriyorlardı çıkış yolu olarak! Peki ya kim Fransa'yı savunmaktaydı? İşçiler. Söylenmesi bile korkunç geliyordu insana ama, işçiler savunuyordu bugün Fransa'yı! Ducamp için son derece ağır bir darbeydi bu. İşleri olanca açıklığıyla görmekten kaçıp durmuştu hep. On binlerce insanı kör eden sınıf egoizminin Breuteuil'e yabancı bir şey olduğunu düşünerek avutmuştu kendi kendini. Bütün şu son haftalar boyunca onu görmeye uğraşmış ama başaramamıştı bir türlü. Ve kuşku kemiriyordu içini. Genç olsa, savaşa katılıp rahatlayabilirdi, ama insan elli altısına basınca mümkün müdür bu? Elinden geldiği kadar mücadele etmeye çalışıyordu, bozguncuların propagandasına karşı. Bundan ötürü bir kenara itilmişti. Bazen, hoşgörür bir gülümsemeyle: "Sapığın biri," diyordu onun için. Bazen de dayanamayıp öfkeyle sözünü kesiyorlardı: "Moskova ağzı bunlar!" Oysa şimdi, kendisini bunca öfkelendiren bütün lafları

Breuteuil'in ağzından işitiyordu işte. Ustası diye kabul ettiği bu adamın ve onunla birlikte bütün Fransa düşmanlarının maskesini yüzlerinden çekip almak istedi. Ama heyecandan soluğu tıkanıyor ve telaffuz zorluğu bir çeşit dilsizliğe mahkûm ediyordu onu. Böğürtüyü andıran acılı bir çığlık çıktı dudaklarından önce, sonunda insana korku verecek kadar yüksek sesle haykırdı:

"Busunuz işte siz! Hitler hayranısınız! Savaşta yaralandınız ve o yara, bir şeref nişanıdır. Ama siz o şerefe layık değilsiniz!"

Ağlayacak gibi olmuştu. Masanın üzerinde yayılı kâğıtlarını toplayarak hızla terk etti odayı. Milletvekilleri omuz silktiler. Çılgının biri işte! Bazıları da ona karşı sert davranmamak gerektiğini, çünkü savaş sırasında kafasından ameliyat olduğunu ileri sürdüler. Bu, Ducamp'ın zihni hayatını kuşkusuz etkilemiş olmalıydı. Grandel'se bıyık altından gülerek:

"Her ne kadar çılgınca bir iş gibi görünse de bu yaptığı," dedi, "aslında son derece mantıklı. Dün kendisini Fouger ile birlikte gördüm. Onu konuşturan yurtseverlikten çok Moskava'nın altınları."

Breuteuil, zaman geçirmemeyi teklif etti. Ducamp meselesinin tartışmasını daha ileriki rahat günlere bırakabilirlerdi, şu sırada uluslararası durumla uğraşmak gerekiyordu, çünkü önlerindeki saatler bile sayılıydı.

"Mussolini'ye yaklaşmalıyız, çünkü bizi Hitler'e o götürecektir. Chamberlain'ın tasarladığı da, başka bir şey değil. Radikaller, ister istemez, bizim eski programımızın temelini oluşturan dörtlü paktı yapmak zorunda kalacaklardır."

Bir bildiri yayımlanması kararlaştırıldı: "Milli Hareket Grubu milletvekilleri, hükümetin barışı korumak yolunda hiçbir gayretten kaçınmayacağını ve sonuçları memlekete zarar getirecek girişimlerden dikkatle sakınacağını ümit ederler."

Toplantı bittiğinde Grandel dostça Breuteuil'e yaklaşarak:

"Doğrusu size hayran oldum!" dedi. "Sizin yerinizde olsam, asla zaptedemezdim kendimi. Savaşta aldığınız yaradan bu kelimelerle söz etmek... İğrenç bir şey!"

Breuteuil çevresine hızla bir göz atıp salonda hiç kimsenin kalmadığını görünce alçak sesle:

"Aptal yerine konulmaktan hoşlanmam," dedi. "Ducamp bu-

dala manyağın biridir. Size gelince... Yurtseverliğinizin nereye dayandığı hakkında şimdi kesin bilgi sahibiyim. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, umarım?"

Grandel, çaresiz bir bakışla gözlerini kırpıştırdı:

"Hayır."

"Açıklayayım öyleyse. Kielmann isimli bir..."

"Gene mi o sahte belge kuzum!"

"Bir dakika. Kielmann'la temasta olduğunuzdan haberdarım ben."

Sararmıştı Grandel. Breuteuil'i karşısına almak, onun için felaket demekti. Hiçbir şey yapamadan susuyordu.

"İtiraz etmiyorsunuz. Bu iyi işte. Ben de kimseye söz etmedim zaten, söz etmeye de niyetim yok. Ama beni bir budala yerine koymanızı istemem. Sizin Berlin'deki efendileriniz benden yararlanmak isteyebilirler. Bu onların bileceği iş. Bense kendi payıma, asıl benim onlardan yararlanmakta olduğum kanısındayım. Kısaca, şu noktayı iyi biliniz ki Bay Grandel, ben Kielmann'a değil, milli Fransa'ya hizmet etmekteyim."

Grandel rahatlamıştı. Hatta eski neşesini de bulmuştu yeniden. Yanıt verdi:

"Bütün bunlar, nüans meselesidir, aziz dostum. Bu kadarcık şey için birbirimize girmeye değer mi?"

Hep aynı kuşkulu telaş hakimdi sokaklara. İnsanlar sürekli bir hareketlilik içinde gidip geliyor, söylentileri yorumlamak üzere toplanıyor, gazetelerin son baskılarını kapışıyor, vedalaşıyor, tartışıyor, şarkı söylüyorlardı. Breuteuil'in işi aceleydi. Bir Roma gazetesinin Paris muhabiriyle randevusu vardı. Gene de yol üzerindeki Saint-German-des-Près Kilisesi'ne girmeden edemedi. Okunmuş suyla alnını ıslattıktan sonra yandaki mihraba yöneldi. Bir alay mum yanıyordu taştan bir Meryem Ana'nın çevresinde. Diz çökerek dua etmeye koyuldu. Kocaları ve çocukları için dua eden kadınlar vardı çevrede.

Kilisenin yarı karanlığından sokağın aydınlığına çıktığı zaman, dayanılmaz gibi göründü güneş, gözlerini kırpıştırdı ve bir an için kararır gibi oldu her şey. Uykusuz geçen gecelerin sonucu olmalıydı bu. Gazete satıcılarının çığlıklarıyla doluydu sokak. Breute-

uil'in yanı sıra bir de rahip çıkmıştı kiliseden, üzerinde papaz elbisesiyle. Beyaz önlüğüyle bir korocu çocuk, elindeki küçük çanı sallayarak onu izlemekteydi. Birisi ölmek üzereydi anlaşılan ve papaz, son dini hizmeti yerine getirmek için seğirtiyordu. Kilisenin bahçesinde kuşlar çığrışıyordu. Karşıda, *Deux Magot* kahvesinin taraçasındaysa Parisliler, yeryüzünde hiçbir şey değişmemişçesine, aperitiflerini yudumlamaktaydılar.

13

Seine fabrikasındaki toplantı erkenden sona ermişti. Kelimeler hiç kimseye güven vermiyordu artık. Ülkenin acizler ve hiçbir ihanetten kaçınmayan korkaklar tarafından yönetildiğini herkes bilmekteydi. Ve savaşa hazırdı işçiler. Ama bu kararda o eski canlılık ve sevinci bulmak mümkün değildi. Çekoslovakya Elçiliği'ne onları desteklediklerini bildirmek üzere bir temsilci grubu gönderilecekti.

Nitekim Legreux ile Pierre, ertesi sabah, Champ-de-Mars'tan geçerek elçiliğin yolunu tuttular. Tanklar vardı sokakta, küçük kızlar çember çeviriyorlardı. Orta yaşlı ve orta halli bir adam şöyle fikir yürütmekteydi: "Çekoslovak birasının çok iyi olduğunu söylüyorlar. Sevmem ben birayı. Şimdi açıklayabilir misiniz bana, niçin bu pis hikâyeye karıştığımızı?"

"Fransa'nın çok geçmeden dışlanmış bir durumda kalacağını söylüyordun dün," dedi Legreux. "Çok doğru. Ama düşün ki bizler de Fransa'nın içinde dışlanmış bir durumdayız. Hâlâ 'Halk Cephesi' diyoruz ama, olmayan bir şeyden söz etmekteyiz. Ducamp'ı bütün 'sosyalistler'e tercih ediyorum, inanır mısın? Hiç olmazsa temiz bir insan. İşçilerin tavrı çok iyi, politik bakımdan olgunlaşmış durumdalar. Ama ya köylüler? Daladier gerileyecek olsa, öyle sanıyorum ki bayram eder köylüler."

Gülümsedi Pierre:

"Köylülere kadar gitmeye gerek yok. Herkesten önce Agnès bayram ederdi ve Agnès bir işçi kızı, anlaması gerekmez miydi? Ne gezer! Her şeyi birbirine karıştırıyor. Ve her seferinde de: 'Peki ama önce böyle konuşmuyordunuz,' diye yanıt veriyor. Ben

sezgilerime güveniyorum azizim. İspanya gibi tıpkı. Azana'yı görmüştüm Barcelona'da. Bizdeki Sarraut cinsinden bir adam, tipik bir radikal. İşçileri hapsettiren kim, diyeceksin. Kabul. Ama sorun orada değil ki. Çekler için de aynı şey. İşte bunu anlamıyor Agnès. Hepsini aynı torbaya koyuyor."

"Belki de anlıyor da seni cepheye göndermelerinden korkuyordur. Çocuk var ne de olsa."

İçini çekti Legreux. Yapayalnızdı dünyada. Hiç kimsesi yoktu onu düşünecek. Hava kapalıydı ve bulutların beyaz ekranı ardından gelen güneş gözlerini acıtıyordu.

"Boyun eğecekler, göreceksin," diye fısıldadı Pierre. "Bir kısırdöngü bu."

Şu son haftalar boyunca hep bir bekleyiş içinde yaşamıştı. İspanya bile ikinci plana geçmişti artık. Chamberlain'in Hitler'i iki ziyareti arasında sanki yıllar vardı şimdi. Çalışmak, düşünmek, uyumak olanaksız hale gelmişti. Halk Cephesi zamanındaki coşkunluğundan eser kalmamıştı Pierre'in. Hayal kırıklığından ileri gelen bir acılık duyuyordu, o kadar. Ve yorgundu. Oysa Pierre'in doğasına aykırıydı bütün bu duygular ve zaman zaman, bir çıkmaza girdim, diyordu kendi kendine. Savaş malzemesi alımı için birtakım aracılarla son derece nazik pazarlıkları yönettiği oluyordu bazen. Seyrek ve kısa İspanya yolculuklarından onda, alabildiğine güzel bir düşün bulanık anısını andırır bir duygu kalmıştı. Düğümün çözülmesini, ayrılığı, savaşı bekliyordu şimdi. Ama içinde taşıdığı küçük çocuk, kaygısız Roussillon'un hayalperest çocuğu, mutluluğu istemekte devam ediyordu hep. Ve işte şu anda, açık bir pencereden dökülen piyano sesini duyar duymaz durmuş, gözlerini hazla yumarak mırıldanmıştı:

"Oh, bu Scherzo! Ne güzel müzik!"

Elçilikte kendilerini, birinci sekreter Vanek kabul etti. İri köylü elleri ve dik bir takım yakanın içine hapsedilmiş kalın bir boynu olan ağır ve bodur bir adamdı bu.

Birkaç günden beri elçilik, işçilerden kurulu iyi niyet ve dayanışma gruplarının istilasına uğramış durumdaydı ve her defasında da Vanek yeniden şaşırıyordu. 'Proletarya dayanışması' sözlerini her işitişinde, "Ne oluyoruz acaba?" diye düşünmekten alamıyor-

du kendini. Çünkü gelip onun elini sıkan, ona umuttan ve öfkeden söz eden bütün bu insanlar işçiydiler. Ve büyükelçiye: "Doğrusu ben bu işten hiçbir şey anlamıyorum!" diye itirafta bulunuyordu Vanek.

Filoloji öğrenimini bitirmiş olan ve liberal fikirlere sahip bulunan Vanek, bundan dokuz yıl önce Moravska Ostrava'da çalışırken, ülkede kargaşa olmuştu. Yeni askeri yasalara karşı gösterilere girişmişti işçiler. Haklarında kovuşturma açıldığında da Vanek, iddia makamı tanığı olarak mahkemeye gelmiş ve elebaşılara verilen dört yıl hapis cezası kararını da alkışlayarak karşılamıştı. Ve bugün Paris'te onu teselli etmeye işçiler geliyordu! Buna karşılık, dost saydığı, kendilerine yemek ikram ettiği, bir araya gelip de Maginot Hattı, Titulesco'nun nutukları ya da Smetana'nın operaları hakkında fikir yürütmekten zevk aldığı o hepsi de kültürlü ve sempatik insanlar ortadan silinivermişlerdi şimdi. Baharda, Tessat'nın bakan olduğunu öğrenince nasıl sevinmişti, ya Rabbi! O Tessat ki, Mazarik'in jübilesi sırasında: "Bizim Batı uygarlığımızın Avrupa göbeğindeki kalesidir Çekoslovakya. Çekoslovakya, hümanizm demektir," diye yazmıştı. Ama bugün Tessat'ya yanaşmanın olanağı yoktu. Ülkesi için gerçekten acı çekiyordu Vanek. Fransız basınındaki makaleleri okudukça çileden çıkmaktaydı ve Breuteuil'in bir nutkunda Çekleri 'barbarlık'la itham ettiğini okuduğu zaman, elindeki kahve fincanını parçalamıştı öfkeden. Ama Vanek yalnızca manen değil, maddeten de acı çekmekteydi. Moravya'da sınır yakınındaki küçük bir kentte doğmuştu ve kız kardeşi ile ihtiyar ana-babası da hâlâ oradaydılar. Her gün tekrarlıyordu kendi kendine: Nasıl olur da Fransızlar bizi terk edebilir? Bakanlığa gidiyor ve tanıdığı milletvekillerini gözlemeye koyuluyordu. Ama onlar, ya Vanek'i görmezlikten gelip kaçıyor ya da bir cenaze törenindelermiş gibi içlerini çekmekle yetiniyorlardı. Durup dinlenmeksizin elçiliği dolduran heyetlerin içinde basın temsilcilerini, avukatları, profesörleri, radikalleri ve hatta sosyalistleri boşu boşuna bekliyordu Vanek. Hep işçiler geliyordu, hep işçiler. Ve hep aynı sözleri söylüyorlardı. Vanek bir yandan teşekkürler yağdırıp kendisine hararetle uzanan elleri sıkarken, bir yandan da dehşete kapılarak: "Gene işçiler!" diyordu kendi kendine.

Legreux susuyordu, sözü Pierre aldı. Ve taşkın sıcaklık, kullandığı kelimelerin seçilmişliği, hemen çarptı Vanek'ı. Anladı ki karşısındaki bir işçi, bir komünist değil, kendi çevresinden, kendi zihniyetine yakın zihniyette bir özgür düşüncelidir.

"Sizi dinlemek bana gerçekten haz veriyor," dedi. "Özgür düşünceden insanların bizi teselliye geldiğini gördükçe mutluluk duyuyorum. Yalnızca komünistlerin bizi tuttuğu sanılabilirdi yoksa."

Sıçramıştı Pierre:

"Ben de komünistim!"

Vanek, kibarlık olsun diye gülümsedi. Balkonun aralık kapısının önündeydiler. Gazete satıcılarının telaşlı sesleri geliyordu aşağıdan ve Vanek, çiğ ışığın altında gözlerini kırpıştırarak, Tessat'nın sonunda kendisini kabul edip etmeyeceğini düşünüyordu.

Dışarı çıktıklarında Legreux dayanamadı:

"Dinle Pierre. Belki sırası değil ama, uzun zamandır bunu söylemek istiyorum sana: Niçin partiye girmiyorsun?"

Bir an sustuktan sonra yanıt verdi Pierre:

"Bilmem. Benim gibi bir adama göre böylesi belki de daha namusludur."

Sonunda Vanek'i kabul etti Tessat ve her türlü yanıp yakılmaları önlemek amacıyla hemen söze girişti:

"Küçük devletlerin kaderinin büyüklerinkine bağlı bulunduğunu nasıl anlamazsınız kuzum? Şu anda savaşı kabul etmek bizim için olanaksız. Ama silahlanmamızı tamamladığımız zaman, size bu bölgelerin geri verilmesini sağlayacağız. Beklemesini bilmek gerek. Prusyalılar Schleswig'i zaptettikleri zaman müdahalede bulunamadık, ama yarım yüzyıl sonra Schleswig'in geri verilmesini biz sağladık. Diplomasinin alfabesidir bu."

Her zaman son derece ihtiyatlı olan Vanek, alışılmış inceliğini gösteremeyip yanıt vermişti:

"Ama Schleswig'in işgaline ve sonra da Avusturya'nın yenilmesine göz yummakla, Sedan felaketini hazırlamış olmuyor muydu Fransa?"

"Yetersiz bir benzetme. Çöküş halindeki İkinci İmparatorluk'la gücünün zirvesine erişmiş 1938 Fransa'sını karşılaştırmak mümkün mü! İçiniz rahat olsun: Sedan tekrarlanmayacaktır.

Beklemek gerek. Südetler sorununda Fransa ikiye bölünmüş durumda bugün."

Vanek susuyordu. Ama kavruk yüzü kızardı birden, alın damarları şişti. Tessat ise, sükûnetini koruyabilmişti. Dostça bir tavırla Vanek'e, yüzü yüzüne değecekmişçesine yaklaşarak fısıldadı:

"Sizin felaketiniz bizim de felaketimizdir, inanın. Concorde Meydanı'ndaki Strasbourg heykelinin matem örtüsüyle örtülü olduğu günleri unutmadım ben. Şu anda siz, bir kefaret kurbanı halinde darağacına yürümektesiniz. En aziz varlığınızı veriyorsunuz barış kurtulsun diye. Fransız kadınları bunu unutmayacaktır."

Annesinin siyah bir örtüyle çevrili kuru ve karışık yüzünü görür gibi oldu Vanek, saçma, çocuksu umut kıpırdandı gene içinde.

"'Südetler sorununda,' dediniz. Ama bugün üzerinde anlaşmazlık yaratılan arazinin büyük bir kısmında Çekler oturmaktadır. Hatta bazı bölgelerde bir tek Alman bile bulunmaz. Ben kendim oralı olduğum için biliyorum. Hiç olmazsa bu bölgeleri vermemek gerekmez mi?"

Tessat esnedi. Bu konuşma canını sıkmaya başlamıştı artık: "Daladier, bir saat önce Münih'e uçtuğunu bildirdi bana. Bütün bunlar orada karara bağlanacak ve oradaki temsilciniz de durumdan haberdar edilecektir kuşkusuz. Yani bizim şimdi burada tutup da coğrafya ile uğraşmamıza değmez."

Bulutlanıverdi Vanek'in mavi gözleri. Ama çabucak toparladı kendisini ve Tessat'ya teşekkür ettikten sonra izin isteyip çıktı. Ve düşündü Tessat, ne pis meslek bu benimki!, diye. Katilleri giyotine yollamak çok daha az acı verici değil mi sanki! Şu Çek aslında nefis bir insan, ama ne kadar çocuk ruhlu yarabbi! Bizim bütün varımızı yoğumuzu tehlikeye atamayacağımızı nasıl olur da anlamaz bunlar! Herkese yardım ettiği yetmez mi Fransa'nın, biraz da kendisini gözetmek istiyor şimdi Fransa!

Ve hemen Paulette'e telefon açtı:

"Gelebilir miyim? Gelip yanında dinlenmek, avunmak istiyordum. Hayır, hayır. Haberler iyi, çok iyi hem. Savaş mavaş yok. Ama ben bir karanlığa büründüm, nedendir bilmem. Verlaine'in dediği gibi tıpkı: 'İşin en üzücü yanı da, yüreğimin niçin bu derece burkulduğunu bilmemek.' Tamam, çok iyi, fırlıyorum hemen!"

14

Joliot gömleğinin kollarını kıvırmış, oradan oraya dolanıp duruyordu basımevinde. Özel baskı önceden hazırlanmıştı. Chamberlain'ın çocukluğunu anlatan bir yazıdan dolayı özellikle böbürleniyordu Joliot. Gelecekteki başbakan, daha henüz dört yaşındayken küçük arkadaşlarını barıştırırmış da annesi ona büyük adam olacağını söylermiş hep!

"Başlık ne olacak?" diye sordu iş arkadaşlarından biri." 'Münih Antlaşması' mı?"

Yüzünü buruşturdu Joliot:

"Güçsüz kalıyor. Ülkenin ruh durumuna uygun düşen bir şey bulmalı."

"'Barışın zaferi' desek?"

Hayır, o da tam oturmuyordu! Joliot, başını arkaya atıp tek gözünü kısarak bir an düşündükten sonra mırıldandı:

"'Fransa'nın zaferi' ve bütün sayfaya boylu boyunca!"

Daladier Paris'e döner dönmez Zafer Takı'na, Meçhul Asker'in mezarına çelenk koymaya koşmuştu. Kurumlar, bürolar ve mağazalar kapanmışlardı. Champs Elysées'nin geniş kaldırımları silme insan kaplıydı. Ve herkes memnundu, sipere gitmek yok diye! Kadınların çokluğu dikkati çekiyordu. Evler bayrak asmıştı. Bol bol gül ve dalya satıyordu çiçekçiler. Oysa daha bir gün önce, karanlık sokaklarda yer yer hıçkırıklar ve boğuk şarkılarla kesilen kederli bir uğultudan geçilmiyordu. Ama işte birdenbire, sanki bir mucizeyle, sevinç taşan bir hareketliliğe bırakmıştı her şey yerini.

Dessère, Champs-Elysées yakınındaki küçük lokantalardan birinde, köşedeki cimrice aydınlatılmış bir masada oturmaktaydı. Tek başına kalmak istediği için bu tenha lokantayı seçmişti zaten. Geçen satıcıdan *La voie Neuvelle*'i satın aldı ve birinci sayfaya söyle bir göz bile atmaksızın, küçük puntolarla basılmış olan hırsızlık ve yangın gibi günlük haberleri okumaya koyuldu. Suratı zaten asıktı ama Fouger'nin yaklaştığını görünce içi büsbütün karardı:

"Sen burada ha?"

"Görüyorsun ya."

Başka bir zaman olsa, memnun kalırdı Dessère. Ta öteden be-

ri tanırdı Fouger'yi. Polytechnique'te birlikte okumuşlar ve gene birlikte mühendis olmaya karar vermişlerdi. Sonra Dessère mali operasyonlara atılmış, Fouger ise tarih ve politikaya kaptırmıştı kendini. Nadiren görürlerdi gerçi birbirlerini ama, görüştükleri zaman da iki eski dost olarak araya ayak bağı ve iki yüzlülük katmadan görüşürlerdi. Dessère'e, favorileri olan radikallerin kokuştuğundan, cumhuriyet rejiminin fırsatçı kar düşkünleri haline geldiklerinden ve Stavisky'nin dostları olduklarından söz açıldığı zaman, "Peki ya Fouger?" diye karşılardı hep. Bu gür sakallı, eski Fransa'nın tüm erdemlerinin canlı simgesiydi onun gözünde.

Titiz bir tarihçiydi Fouger. Picardie'deki Jakoben kulüpleriyle kralcı asilerle mücadele hakkındaki incelemelerine genellikle değer verilirdi. En küçük ayrıntılarına varıncaya dek sevdiği Büyük İhtilal'in felsefesini olduğu gibi benimsemişti. Yurtseverlikle ahlak bütünlüğünü asla birbirinden ayırmaz ve dünyanın en doğal sesiyle haykırırdı: "Ülke tehlikede!" diye. Ve gene aynı doğallıkla, seçmenlerinden birinin yeni doğmuş oğlunu kuçaklayıp havalandırarak: "Ne güzel bir yurttaş!" derdi mutlu babaya. Jakobenlerin mirasçısı olarak kabul ediyordu kendini Fouger. Geçmiş için beslediği büyük sevgi körleştirmişti onu. Cumhuriyetin başında daimi bir tehlikenin dolandığına inanmıştı kesinlikle. Bütün generaller onun gözünde, hükümet darbesi hazırlamakla uğraşmaktaydı. Sokakta bir papaz görmeyegörsün, tiksintiyle başını çevirirdi hemen. Bütün dünya, onca Fransa'dan ibaretti. Öteki ülkelerde olup bitenler ilgilendirmezdi onu. Sovyet'i 'sovye' Chamberlain'ı 'Şamberlan', Duçe'yi 'Düs' diye telaffuz ederdi. Ama yalnızca kelimeler değildi başını gözünü yararak söylediği: Hırvat 'Ustaşi'leri onun gözünde 'Balkan nihilistleri', Gandi ise 'Hintli Danton' olmaktan ileri gidememişti.

Mesleğine aşık bir hattatın oğlu olarak, çocukluğundan beri bilirdi ki çalışmak mutluluktur. Ve hep sevdiği şeylerle uğraşmak şansına sahip olmuştu. Çevresinde milyonlarca insanın, sefil bir ücret karşılığında köpekler gibi çalıştırıldığını ve bundan da nefret ettiğini görmüyordu Fouger. Cömert ama hayalperestlerin eseri olarak gözüküyordu ona sosyal hareket. Ve sendikacılara kiliseye karşı tetik durmalarını öğütlerdi hep: "Özellikle de Vatikan'ın dolaplarına dikkat etmelisiniz, dostlarım!"

Herkesin hakkını o arardı. Cepleri bir alay kâğıtla şişkin gezerdi hep. Kirasını ödeyemediği için evinden atılan dul kadınlardan tutun da Senegallilere ve anarşistlere kadar herkes için yardıma hazırdı. İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği'nin en aktif üyelerinden biriydi. 'Lutüf dileyici' diye çağırırdı onu karısı, alaycı bir şefkatle. Şişman ve sakin bir kadın olan Bayan Fouger, bütün gün boyunca ev işleriyle uğraşırdı. Abajurlar yapar, tablolar asar, yastıkları nakışlardı. Tatlı tatlı şikayet ederdi Fouger karısından: "Kabuğundan çıkmayan bir salyangozla evlenmişim." Oğulları haylazdı. Hiçbir iş tutamazlar ve 'hoşgörü'süne sığınarak para çekerlerdi hep babalarından.

Meclis'te radikal gruba mensuptu Fouger, ama Tessat'nın gözünde bir Bolşevikti: "Sol kanatta radikallerin düşmanı bulunmadığını söylüyor üstat. Peki ya komünistler!" diye haykırır dururdu Tessat. Fouger bir gün komünistler hakkında: "Hep soyut şeyler konuşurlar, ama hepsi de mükemmel birer yurtseverdir," demişti. Elli iki yaşındaydı, ama her şeyiyle geçmişi anımsatırdı. 'Paris'in en son arabacısı' adını takmışlardı kendisine Meclis'te.

Hiç de konuşma arzusu duymuyordu Dessère. Ama kurtulmanın yolu yoktu. Nitekim, Dessère'in kulis faaliyetinden haberdar olan Fouger sordu:

"Niye gitmedin Champs-Elysées'de şampanya patlatmaya? Bayram etmelisin bugün. Çünkü bu, bir dereceye kadar senin zaferindir."

"Nasıl desem? Bu kadar kolayca ve bu kadar gösterişli bir zafer hiç de hoşuma gitmez."

Dessère'in ne demek istediğini kavrayamayan Fouger öfkelenmişti. Sakalı titredi:

"Hadi canım sen de, Dessère geç! Bütün bunları sen istememişsin gibi! Boşuna inkar etme! Viard bunağını bile sen harekete geçirmedin mi? Her şeyi biliyorum ben. İftihar edebilirsin!"

"Hayır dostum. Ben bunu istemedim. Ben bir uzlaşma istedim, o kadar. Savaşa hazır olmadığımızı, savaşamayacağımızı bildiğim için. Ama her şeyden önce, şartlar sandığımızdan çok daha ağır çıktı. Sonra ve en ciddisi de, ben baştan sona haklı çıktım. Baştan sona, anlıyor musun? Bugünkü durum gösteriyor ki, bizim ne Ma-

ginot Hattı'mız vardır, ne de dayanabilecek silahımız. Yayımız kırılmış bizim. Champs-Elysées'ye yığılmış kalabalığı görünce buraya sığındım. Diplomatik bir yenilgiyi bir zafer gibi kutlamak! Uçak alanında görünmekten bile korkuyordu Daladier, çürük yumurtalarla karşılanacağını sanıyordu çünkü. Ama bak, bir film yıldızı gibi çiçeklerle kutlanıyor. Böyle bir halk nasıl savunabilir kendini?"

"Halkı suçlamak niye? Sorumlular sizsiniz. Ötekiler kadar sen de sorumlusun, Dessère! İspanya olayları yeni başladığında aynen söyledim sana. Alçaklığı ve dönekliği birer yurttaşlık fazileti olarak ilan eden sizler, halkın bu yenilgiyi sevinçle kutlamasına nasıl şaşabilirsiniz? Askeri kaçaklığa teşvik eden gazeteleri sen besliyorsun, dostum. Fransa'nın düşmanlarını destekleyen de sensin. Sen istiyorsun ki..."

"Ne istediğimi ben de bilmiyorum," diye sözünü kesti Dessère. "Kumarda kaybettim. Fransa da kaybetti kuşkusuz. İstediğime gelince. Dengeyi korumak, genç, aç ve savaşçı ulusların ortasında mutlu bir Fransa'yı sürdürmek istedim. Başaramadım, gerisinin kıl kadar önemi yok gözümde. Elimden gelse çeker Tahiti'ye giderim. İşler beni burada tutuyor. Aslını ararsan, işlere de aldırdığım yok. Ama bırakamam. Nevrasteni, bir şair için normal bir haldir. İlham perileri sinir zayıflığından hoşlanır çünkü. Ama borsa hoşlanmıyor."

Hesabı ödedi. Gizli bir güç Champs-Elysées'ye doğru itiyordu onları. Oraya gelince ister istemez durdular.

Açık bir arabanın içinde Daladier geçmekteydi. Halk çılgınca alkışlıyordu kendisini. Arkadan Tessat geliyordu: Günün bir kahramanı da o değil miydi? Nasıl olur da bu büyük sevgi gösterisini yalnız Daladier'ye bırakabilirdi? İnce uzun burnu sağa sola sürekli dalışlar yaparak çevreyi selamlıyor ve piyesin kilit monoloğunu bitirmiş bir tragedya oyuncusu gibi alçakgönüllü ama gururlu, gülümsüyordu. Güzel bir kadın bir gül fırlattı kendisine tam o sırada. Ve Tessat çiçeği kapıp göğsüne bastırdı.

"Neşeli bir tören!" dedi Fouger. "Gömülenin Fransa olduğunu unutmak koşuluyla."

Beklenmedik bir kahkaha attı Dessère:

"Şu Tessat harika bir adam! Ama gül yerine defne dalları gerekliydi doğrusu!"

Fouger dayanamayıp patladı:

"Şakanın sırası değil, Dessère. Ülke tehlikede. Bir yıl sonra Champs-Elysées'de Almanların böyle geçit töreni yapmasından korkarım. Ve gene korkarım ki o zaman da onlara çiçek atacak orospular çıkacaktır!"

"Demek 'ülke tehlikede?' İyi adamsındır ama tedavi kabul etmez bir laf ebesisindir Fouger. Ülke mülke kaldı mı artık ortada?"

15

Duvarlar çok inceydi. Bütün dairelerden dinlenebiliyordu radyo. Ve spikerin sesi, yankılarla çoğalır gibi.

Pierre, Doudou'nun doğumundan hemen önce gelip yerleşmişti buraya. Alabildiğine büyük bir binaydı bu. Bir düzine kadar bitişik yapıdan meydana gelme bir bina. Boş bir arsa üzerine belediye tarafından kurdurulmuştu. Bir zamanlar kale hendeklerinin bulunduğu ve çeşitli otlar arasında fare kulaklarının da bittiği bir arsa üzerinde. Ve gene bu arsada Pierre, bır zamanlar aşk randevuları vermiş, sulu sepken mısralar okumuş ve kendilerini ölünceye dek seveceğine dair ant içmişti kızlara. Şimdi bütün bu çevrede, geceleri binlerce pencerenin birden ışıldadığı koca koca binalar vardı. Memurlar, teknisyenler, işçiler oturuyordu bu evlerde. Her daire iki küçük odadan oluşuyordu. Ve bütün dairelerde aynıydı hayat: Sabahleyin erken kalkılır, metroya seğirtilirdi. Kadınlar saat dokuzda çarşaf silkeleyip halı dövmeye girişirlerdi. Öğleyin okuldan dönerdi çocuklar, üzerlerinde önlükleri ve ellerinde baştan aşağı mürekkep lekeleri olurdu. Ve bir yağ, soğan, kahve kokusuna bürünürdü ortalık. Akşama doğru radyoların gürültüsü yükselir, saat yedi buçukta yemeğe oturulur, on birde ise ışıklar söner ve herkes uyurdu.

Ama şu son günler boyunca, saat on ikiden önce kapanmaz olmuştu radyolar: Kötü haberi bekliyordu insanlar. Ama işte gene spiker, aynı garantiyi veriyordu halka: Savaş olmayacaktı.

Pierre'le Agnès akşam yemeğindeydiler. Çatalı havada asılı kalmış, dinlemekteydi Pierre. Sonra bir sıçrayışta kalktı ve peçete-

sini fırlatıp bir küfür savurdu. Karmakarışık duygularla doluydu Agnès ve tedirgindi. Savaş olmayacak diye seviniyordu bir yandan. Pierre savaşa gitmeyecek, evler yıkılmayacak, çocuklar öldürülmeyecek, sakatlar ortalığı doldurmayacak diye seviniyordu. Kocasının fikirlerini paylaşmıyordu, ama kaderine hep ortaktı, onu da kemiriyordu Pierre'in sıkıntısı.

Ne kadar da az benziyorlardı birbirlerine! Atılgan ve gürültücüydü Pierre, içi neyse dışı da oydu ve en büyük coşkunluktan en korkunç umutsuzluğa bir anda kayabilirdi. Agnès ise, kapalı denecek kadar ihtiyatlı, yargılarında kesin ve sürekliydi. Tek ve mutlak gerçeği arardı hep. Pırıl pırıl bir analığı ve nesnel bir tutkuyu yaşıyordu bütün dostluğuyla.

Zaman zaman fırtınalı, ama kısa çatışmalarla bulanan, bilinç ve iradelerinin dışında birbirleri için besledikleri sağlam bir duyumun sürekli varlığıyla hemen pekişen bir uyum içinde yaşamaktaydılar. Her birinin kendi özel hayatı, kendi uğraşları, kendi coşkunlukları vardı. Büyük şevkle bağlıydı Agnès evine. Onun gözünde bütün çocuklar, narin ve gizemli, bir anda kırılıp kuruyabilen ya da gelişip çiçek veren birer bitkiydi. Doudou'yu sevdiğim kadar seviyorum hepsini, diyordu kendi kendine. Yalandı bu: Kıskanç ve kör bir aşkla seviyordu oğlunu. Kelimeleri ilk geveleyişinden, soluk altın rengi saçlarından müthiş bir gurur duyuyordu. Ve Pierre'e olan aşkı bir yana, hiçbir duygu bu sevgi kadar güçlü olamazdı. Pierre bilmiyordu karısının kendisine olan aşkını. Agnès bu aşkı kendi kendisine bile itiraf etmekten sakınıyordu. Genç kızlara özgü bir direnme vardı Agnès'te. Her sevişmelerinde, sanki ilk sevişmeleriymiş gibi, hafif bir sevinç ve şaşkınlık çığlığı atmadan teslim etmezdi kendini.

Köşesi temiz ve çıplaktı, dağınıklığı sevmezdi. Pierre'in masasının üzeri ise, bir jeolojik tabakalar yığını halindeydi: Kazı yapmaya kalksanız, kendisinin bile çoktan unutmuş olduğu neler neler çıkarmazdınız!

Brune Bulvarı'ndaki bu küçük dairede, okul defterleriyle sınai desenler arasında ve pembe tombul Doudou'nun yanında pekala mutlu olabilirlerdi. Ama değildiler: Bir şey vardı hayatlarını bulandırıp karartan. Çoktan anlamıştı bunu Agnès. Bir gün büyük

bulvarlar üzerindeki bir kahvede otururken, askerlerin gelmekte olan savaştan konuşup şakalaştıklarını duyduğu zaman anlamıştı birden. İki yıllık sürekli bir bekleyiş. Geçici bir şey olarak gözüküyordu onlara yaşadıkları hayat. Bir günlüğüne kiralanmış bir otel odası gibi. Öyle ki, Agnès bir keresinde: "Bir gün daha bağışlandı bize işte!" demişti.

Pierre için bütün bunlar, hep aynı mücadeleye, hep aynı fikirlere, umutların ve hayal kırıklıklarının çalkantısına bağlı şeylerdi. Pierre'in coşkunluk anlarında söylediklerini kavramak için boşuna çırpınıyordu Agnès. Özellikle şu son haftalar içinde büsbütün yönünü şaşırmış bir hali vardı. İnsanca bir şeyler olduğunu sezmemiş değildi İspanya savaşında. Bir harabeye dönmüş olan Madrid'in fotoğraflarını gördüğü zaman birden bir öfkeye kapılmış ve uluslararası savaşçı birliklerinin kahramanlığına hayran kalmaktan alamamıştı kendini. "Davaları, benim davam olamaz, ama arı bir dava," diyordu Pierre'e. Ve onun ağzında bu kelime, 'arı' kelimesi, bir itiraftan başka bir şey değildi. Ama burada, Paris'te ise bütün kavramlar tersine dönüyordu: Diplomasi ve duygular, barışçılık ve kör bencillik, Enternasyonal ve generaller, her şey, her şey... Ve kendi içine kapanıp susuyordu Agnès. Gözleri ağlamaktan kızarmış annelerle karşılaşıyordu okulda: Havada dolaşmaktaydı sanki felaket! Demeye kalmadan, Münih Antlaşması'nı müjdeleyen kısa bildiri: Savaş olmayacaktı!

"Şu an sevinenlerin ne kadar çok olduğunu bilsen Pierre! Ya orada? Oradakilerin başka bir tepki mi gösterdiklerini sanıyorsun? Bir an için unut şu politikayı ne olur!"

"André gibi düşünüyorsun."

"Niçin André gibi yalnız? Milyonlarca insan gibi. 'Dar kafalı, rahatına düşkün burjuva' adını yakıştırdığın insanlar gibi senin. Çünkü artık muhakkak ki, senin de saatin çaldı."

"Anlamıyorum."

"Başka bir zaman olsa yaşardık, çalışırdık, yetiştirirdik çocuklarımızı olur biterdi. Ve sizler, yani senin gibi olanlar boyun eğmek zorunda kalırdınız, er geç boyun eğerdiniz de. Kocaman kocaman kitaplar yazılır, yollar yapılır, serumlar keşfedilirdi. Ama bugün, biz senin gibi insanların iradesi önünde eğilmek zorundayız. Fikir-

leri kastetmiyorum, Pierre. Olan şeyden söz ediyorum yalnızca. Bugün her şey, bir tek şeye bağlı durumda. Müthiş olan da bu zaten."

Tartışmaya girmedi Pierre, karanlık bir edayla gazeteleri okumaya boyuldu. Daha bu sabah hayatın ta kendisiydi okuduğu şey ve şimdi bir anda tarih olmuştu. Üzülüyordu Agnès. Hiçbir kesin hal yolu bulunmamış olduğunu kavrıyordu. Daha ne kadar sürecekti bu erteleme? Bir hafta? Bir ay? Damla damla nasıl yaşanabilirdi böyle sürgit?

Doudou'ya yaklaştı, rahat rahat uyuyordu oğlan. İnsan uzun, çok uzun yaşamalı, diye düşündü Agnès. Dişler çıkıyor, sonra dökülüyorlar bak. Ve bunlar daha henüz süt dişleri. Nasıl yaşayacak Doudou? Bir seferberlikten bir ikinci seferberliğe. Okşamak istedi oğlunu, ama uykusunu bölmekten çekinip vazgeçti ve okul defterlerini karıştırıp hataları düzeltmeye koyuldu. Sessizlik ağır geliyordu ona. Radyonun boğuk sesine razıydı şimdi. Ama kapatmışlardı bir kez. Bir hafta? Bir yıl? Dikkatini toparlamaya, önündeki çocuk cümlelerinin basit anlamını kavramaya çalışıyordu, ama boşuna. Belki onuncu kez okudu: "Fontenay'daki amcamın tavşanları ve bir danası var." Ağaçları özledi birden Agnès, ağılların ılıklığını, yavaş yavaş akıp giden bir hayatı özledi. Öyle bir hayat ki, acelesiz, beklemesiz, düşüncesiz.

Haftalardan beri süren heyecanlardan, uykusuz gecelerden ve mitinglerden bitkin düşmüş olan Pierre de uyuyup kalmıştı işte. Tek tük gümüş tellerin pırıldadığı siyah kafası, gazeteye doğru kaymıştı. Kocasının düzenli soluğu güven verdi Agnès'e. Hayat hiç olmazsa burada yürütüyordu kanununu. Yüzünü görmüyordu. Ama kalemi yontmak için kalktığı zaman küçük bir çığlık atmaktan alamadı kendini: Bir ölü yüzüydü bu yüz, kansız, gergin ve donuk.

Karısının çığlığına uyandı Pierre, tembel tembel esnedi ve hemen daldı gene.

16

Seferberlik, bir kurtuluş gibi gözükmüştü Lucien'e: Yazdan beri sefil bir hayat sürmekteydi. Korktuğuna uğramıştı sonunda.

Joliot anlamıştı babasıyla bozuştuğunu ve gazetesindeki at yarışları sütununu kendi yeğenine aktarmıştı. Zaten Lucien'in kurumlanmasına için için öfkeleniyordu. Oysa gazete o sıralarda Lucien'in biricik gelir kaynağıydı. Ve açlığı öğrendi Lucien, kirli gömlek yakalarına alıştı, sigarasız geçirmeye başladı akşamlarını. Borcunu ödemekte hiç de aceleci davranmayan kiracısına kuşkulu gözlerle bakan otelci meteliğe kurşun attığını anlamasın diye yemek saatinde dışarı çıkıyor ve kızgın sokaklarda dolanıp duruyordu. Kahve taraçalarında yemek yiyen insanları görmek, zıvanadan çıkarmaya yetiyordu Lucien'i: Listelere eğilmiş yemek seçiyorlardı. Tatlı tatlı gülümseyenler vardı, çok ciddi bir iş yaparcasına garsona emir yağdıranlar, telaşlananlar, nazlananlar vardı. Midesi bulanıyordu yemek kokularından. Şans eseri olarak bir dostuna rastladığı zaman –bir edebiyat adamı ya da bir kültürevi müdavimi, Breuteuil'in adamlarından biri ya da bir kumarhane fedaisi oluyordu çoğunlukla bu dost– çarçabuk bir hikâye icat ediyordu: Cüzdanını evde unutmuş oluyordu örneğin ya da üzerinde Mısır lirası bulunduğunu ve o gün Mısır lirasını bozdurmaya kalkarsa bilmem ne kadar kayıplı çıkacağını anlatmaya koyuluyordu. Ve yüzsüzce bir gülümseyişle elli frank çekiyordu adamdan, tabii hemen yiyordu.

Bir gün, annesinden bir mektup aldı. Sağlığının gittikçe bozulduğundan söz açıyordu kadın ve babasıyla barışması için yalvarıyordu. Zavallı anneciği! Çocukluğunu anımsadı Lucien, kızıla yakalandığı günleri anımsadı. Kendisi de mutsuzdu işte. Annesinin dediğini yapsa peki? Önüne geleni soymakla geçen bu serseri hayatından bıkıp usanmıştı çünkü. Ve kadının içler acısı mektubuna yanıt vermek için kalemi aldı eline. Alır almaz da buruşturup attı kâğıdı. Hayır, hayır, bin kez hayır! Evde daima temiz bir yatak ve hazır bir sofra bulacaktı, kabul. Ama bunun için küçülmek: Asla! Breuteuil'e inanmış ve aldanmıştı: Saf, masum bir ruhun hatasıydı ama bu hiç olmazsa. Oysa babası, kelimenin tam anlamıyla hayasız bir fırsatçıydı. Sıkıntısı da caba! "İnsan çalışmakla başarır her şeyi. Ben bakanlık mevkiine bir günde mi geldim sanıyorsun!" gibisinden lafları işin yoksa dinle dur artık!

Bazen de Sinek'i hatırlıyordu Lucien, son buluştukları akşam-

ki perişanlığını hatırlıyordu kadının. Aslında derin bir pişmanlık duyuyordu, ama bunu cesaretle teslim etmek yerine, 'fazla duygusal' olduğu için kendi kendine öfkeleniyordu. Defalarca yazmıştı. Sinek, onsuz hayattan nefret ettiğini söyleyerek kendisini affetmesini yalvarmıştı. Her mektupta acıyla kasılıyordu Lucien'in dudakları ve yırtıp atıyordu kâğıdı hemen. Zamanla mektupları açmamaya başladı. Yardım etmek elinden gelmedikten sonra mektupları okumak neye yarar ki? Kendisi de mutsuzdu işte! Ve merhametin yeri yoktu bu dünyada: Henri ölmemiş miydi, terk etmemiş miydi onu Jeannette ve Breuteuil aşağılık bir politikacı değil miydi!

Breuteuil'den ayrıldıktan sonra, Lucien politikayla olan ilgisini de toptan kesmiş bulunuyordu. Gazeteleri bile okumuyordu artık. En az babasının dosyaları, Breuteuil'in evi, o Kielmann denen herifin hiçbir zaman görmemiş olduğu ensesi kadar usanç verici ve iğrenç geliyordu ona dünyada olup bitenler. Ve kahvede ya da sokakta, Hitler'den söz edildiğini, savaş ilanının bir an meselesi olduğunu duyduğu zaman, yalnızca esniyordu, benim tilki pederim, diyordu kendi kendine, gene Fouger'yi sindirmek istiyor olsa gerek!

Ama günün birinde Lucien de askere alındı. Salmanque'ı gördü yeniden, İspanya'yı kasıp kavuran savaşı ve izinli Falanjistlerin içki alemlerini gördü. Memnundu.

İki gün sonra da Münih Antlaşması imzalanmıştı ve Lucien alaycı bir acılıkla, gene her zamanki gibi açıkta kaldık, diye düşündü kendi kendine.

Milyonlarca safdil gibi o da, kentin karartılmasını, Paris sokaklarında kol gezen tankları ve seferberliği ciddiye almıştı. Oysa şimdi anlıyordu ki, bütün bunları Meclis'teki oylarını sağlamlaştırmak için babası yapmaktadır! Sıkıntıyla esnedi Lucien. Eski hamam eski tas hikâyesi yeniden başlıyordu işte: O patırtı, alacağını isteyen asık suratlı otelci ve mağaza vitrinlerinde aniden karşısına çıkan soluk ve berbat bir surat. Kendi suratı.

Bir keresinde şansı iyice yaver gitmişti. Eski editörü Gautier'ye rastladı Madeleine civarında. Başka bir gün olsa, Lucien'den bir an önce yakasını kurtarmaktan başka bir şey düşünmezdi Gautier, ama o gün o da perişandı. Daha o sabah, ölümle pençeleşen üç yaşındaki kızının yatağı başında hıçkırarak ağlamıştı. Ama *'La*

voie Nouvelle'in özel baskısı hayata geri getirmişti onu. Öyle ki artık Gautier, değil yalnızca Lucien'i, utanmasa gazete satıcısıyla köşedeki polis memurunu bile kucaklayıp öpmeye girişebilirdi. Nitekim Lucien'in hırpani kıyafeti bile dikkatini çekmekten uzak kaldı. Ayrıca bu çökük surat, bu uzamış sakal ve bu eskimiş elbise (üniformalarını verecek zaman bulamamışlardı), böyle tehlike günleri için alabildiğine normaldi.

"Daha hâlâ inanamıyorum kulaklarıma!" diye bağırıyordu Gautier. "Ne büyük, ne mutlu bir sürpriz! Yarın Colmar'a hareket ediyordum, bir düşünsene! Hem de topçu çavuşu olarak."

Bir soluk aldıktan sonra sordu:

"Peki ya sen?"

"Ben piyadeyim. İkinci sınıf asker."

"Peki be adam, cepheye yollanmaktan kurtulmuş olmak hiç mi sevindirmedi seni?"

"Doğrusunu istersen, benim için hepsi bir."

"Hadi oradan züppe! İddiaya girerim ki bir sinir krizi geçirmektesin!"

Birden anımsadı Lucien: Para! Ve gizemli bir gülümseyişle konuşmaya başladı:

"Sinir krizi değil, ama azizim, gerçekten can sıkıcı bir durumdayım. Bir aktrist kızla birlikte Trouville'e gitmiştim. Birdenbire askere aldılar beni ve tabii kızı orada bırakmak zorunda kaldım. Şimdi de gidip almak lazım tabii. Bir izin ayarladım ama, işin budalalığına bak ki, bütün bankalar kapalı! Yarına kadar da beklemek istemiyorum. Beni bu durumdan kurtarabilirsen gerçekten sevinirim. Ama seni güç vaziyette bırakacaksa, inan ki asla..."

"Ne münasebet yahu!"

Gautier, hemen portföyünü açmış ve bir binlik banknot çekmişti. Gülümsedi Lucien: Gautier'nin ne kadar cimri olduğunu bilmez değildi! Bir zamanlar, kitaplarının telif hakkını bile bin bir zorlukla almıştı bu hergeleden. Ve aynı üstat şimdi tutmuş kendisine bin frank veriyordu! (Çok çok iki yüz frank ummuştu Lucien.) Gautier:

"Dur bakalım arkadaş!" diye haykırdı. "Öyle kolay kolay bırakmam seni. Kaçta kalkıyor trenin? Zamanın vardır daha! Bu-

günün şerefine bir kadeh tokuşturmadan asla olmaz!"

Bir bara girip ikişer kokteyl devirdiler. Tatlı bir sıcaklık sarmıştı Lucien'i. Gautier'den ayrıldıktan sonra bir taksi çevirip Montparnasse'a yollandı. Büyük lokantalardan birinin birinci katına çıktı. Holdeki aynanın önünde durup dostça bir selam çaktı kendi kendine: Kılığı bozuk olmuş, sakallı olmuş ne çıkar, gene de güzel, gene de yakışıklıydı işte! Vestiyerdeki kızın gözlerine bakmak yeterdi bunu anlamak için.

Prenslere layık cinsinden bir yemek ısmarladı. Aklına estiği gibi davranmaya karar vermişti, bir şımarık çocuk edası gelmişti sesine. Bir önceki müşteriden artakalmış küçük bir ekmek parçasını hemen yutacaktı aslında, ama tuttu kendini ve çeşnicibaşıya, doygun ve tembel bir edayla:

"Bir de yer mantarlı bir semiz piliç isterim," dedi. "Tabii piliç, Bresse pilici olacak."

Herkes neşeyle yiyip içiyordu çevresinde. Askerlik çağındakiler günün kahramanları pozundaydı: Cepheden henüz dönmüşçesine bıkkın ve yorgun bir havaya bürünüyorlardı! Üniformasını bile çıkarmamıştı kimisi, hemen hepsi sakallıydı. Kır hayatını anımsatıyordu halleri. Bile isteye, kaba taşralı ağzıyla konuşuyor ve her fırsatta küfür savuruyorlardı. Bir alay telaşlı kadın dolanıyordu çevrelerinde: Haçlı seferine çıkan şövalyelerini yıllar boyunca beklemiş sadık aşık pozundaydı onlar da! Masalara konmuş pastel renkli küçük abajurlardan, her şeyi güzelleştiren tatlı bir ışık yayılıyordu ortalığa. Yitirilip yeniden bulunmuş bir cennetten söz ediyordu plaktaki tango. Mantarlar durmadan patlıyordu. Tokuşturulan şampanya kadehlerinin şıngırtısından geçilmiyordu salon. Barışa içiyorlardı durmadan, üst üste birkaç şişeyi devirdikten sonra, Joliot'nun coşkun yazısının etkisinde kalıp:

"Zafere!" diye haykırarak kadeh kaldıranlar bile vardı.

Yıllanmış bir şişe Chambertin şarabı içmiş olan Lucien, bönce bir gülümseyişle bakıyordu çevreye. Kielmann'ı da, otelciyi de, sefil hayatını da unutmuştu şimdi. Ünlü bir yazardı işte yeniden, sürrealistlerin dostuydu, tanınmış bir avukatın oğlu, güzel bir aktristin sevgilisiydi: Yeni baştan yaşıyordu.

Olayların ve sarhoşluğun itişiyle zaman kavramından sıyrılan

tek insan Lucien değildi. Çevrede herkes, kara günler zinciri içinde bu akşamın ayrıcalıklı bir yer aldığını sezmekteydi. Nitekim Lucien, üç yıldan beri rastlaşmamış olduğu tablo tüccarı Guyot'nun yaklaştığını görünce hiç şaşırmadı. Neşeyle bağırdı Guyot:

"Nerelerdesin birader, hiç görünmüyorsun? Bilmezsin azizim, bir elmas parçası yakaladım ben, tam bir elmas parçası!"

Sendelemekteydi. Işıklar saçıyordu sanki kırmızı yuvarlak yüzü. Beyaz mumdan, yaprakları kırık bir kamelya takmıştı ceketinin yakasına. Lucien'i kolundan tutup kendi masasına sürükledi. Pişman olmamıştı gittiğine: Güzel bir kadın vardı masada. Daha ilk bakışta gözü tuttu kadını: Narin, çok siyah ve düz saçlı, bir çocuk burnu gibi kalkık küçük burunlu, daima yarım açık kalın dudaklı, porseleni andıran tirşe rengi gözlüydü. Guyot, ağdalı bir dille tanıştırdı:

"İşte elmas parçası: Jenny! Kendisi ressam. En iyi yazarlarımızdan Lucien Tessat. Babasıyla karıştırılmaması rica olunur."

Bir kahkaha attı Lucien:

"Neler söylüyorsun gene! Ben bir yazar, öyle mi! Guyot küçük bir yalan kıvırdı efendim: Benim spesyalitem hayvancılıktır."

Gözlerini dikmiş kendisine bakıyordu kadın. Ve parıldayan gözleri yavaş yavaş karanlıklaşmıştı.

"Kitabınızı okudum," dedi. "Ölüm hakkındaki kitabınızı. Ve sizi bekliyordum ben. Ölüm, Bağdatlı bahçıvanı bekler gibi."

İngiliz söyleyişi, çocukça bir eda veriyordu sözlerine. "Hafif içmiş, ama ne güzel kadın!" diye düşündü Lucien. Masaya ortudu ve kadehine şampanya doldurarak yanıt verdi:

"Ben de bekliyordum sizi. Ama benimki öyle şairane bir bekleyiş değil. Güzel bir kadını beklemenin bekleyişi. Tanışma faslı bittiğine göre, içelim bari."

"İçelim. Ama ben viski isterim."

Kentucky eyaletinin en sıkıcı kentlerinden birinde doğup büyümüştü Jenny. Bir Anglikan tarikatına mensup olan babası, kontrplak ticaret yapıyordu. Çocukluğundan beri ateşli bir karakteri olmuştu Jenny'nin. Shelley ve Keats'ın mısralarını coşkunlukla okur, din değiştirip Katolik olmak ister ve zencilerin ıstırabı üzerine hikâyeler yazardı. Wilson, Avrupa'dan döndüğü za-

man, evden kaçıp başkanı alkışlamaya gitmişti. On altı yaşındaydı o zaman. İki yıl sonra da bir seyyar fotoğrafçıyla evlendi. Onu Hollywood'a götüreceğini vaat etmişti adam. Çok geçmeden boşandı ama, sinemanın başkentine gitmeden edemedi: Star olmak istiyordu, sefil ve perişan oldu. "Hele bir çıkıp eğlenelim önce, sonra bir şeyler düşünürüz güzelim," diyordu asistanlar. Jenny öfkeyle reddediyordu bu pazarlığı. Resme tutulmuştu o arada: Peyzajlar yapıyordu aç karnına. Kırmızı bir toprak, kaktüsler, rengarenk evler, yetenekliydi ama zevksizdi: Doğada cıyak cıyak bağıran ne kadar göz alıcı şey varsa, onu seviyordu. Birdenbire talihi güldü o sırada: Uçak fabrikatörü Los Angeleslı bir mühendis aşık oldu kendisine. Onun da hoşuna gitmişti adam ve evlendiler. En koyu sefaletten en büyük lükse atladı Jenny. Alçakgönüllü, sevimli bir adamdı kocası ev hayatında. Ama Jenny sönük buluyordu adamı ve, gerçek mutluluğu tatmak benim kaderimde yokmuş demek! diyordu kendi kendine. İki yıl sonra uçağı parçalanarak öldü adam. İki tüp veronal içti Jenny, yetişip kurtardılar. Bir göle attı kendini, yetişip çıkardılar. Ve bir yıl boyunca odasından dışarı çıkmadı. Sonra yavaş yavaş alıştı hayata. Büyük bir servetin tek başına sahibiydi. Müzelerle batakhaneler arasında mekik dokuyarak bütün Avrupa'yı karış karış dolaştı. 'Gerçek aşk'ı bulabilmek umuduyla bir alay maceracıyla yaşadı art arda. Ve bir alay güzel sanatlara devam etti küçük bir okullu kız gibi. Sonunda da Paris'e gelip Montparnasse'a yerleşti. Hayat tarafından küstürülmüş Amerikalılar vardı burada, viski içip Eski ve Yeni Dünya'yı hor gören. O da onlar gibi yaptı.

Lucien'den yalnızca bir yaş büyüktü. Ama yanındaki adam, bir delikanlı kadar genç görünüyordu ona, şimdi. Ve Lucien bir zafer daha kazanmıştı: Bakışlarının ateşli canlılığı, saçlarının darmadağın kızıllığı ve konuşmasındaki o tutkulu karamsarlık öylesine allak bullak etmişti ki Jenny'yi, ondan başka hiç kimseyi görmez olmuştu kadın, Guyot'nun gevezeliklerini işitmiyordu bile, dans etmek falan da istemiyordu artık. Kadındaki bu şiddetli duygulanmanın Lucien de etkisinde kalmıştı. Aşık olduğunu sandı Jenny'ye.

Bıçağıyla bardağını çınlattı Guyot:

"Bir teklifim var," dedi. "Lucien piyade. Bense DCA'dayım.

Charles hava askeri, Dumont'sa piyade yüzbaşısı. Yani hepimiz de, örneğin bir ay sonra, Alsace ya da Palatinat tarlalarına gömülebilirdik. Oysa bugün yaşamaktayız. Ve daha da yaşayacağız. Bizim gerçek zaferimiz işte burada. Diplomatlarımızın, yazarlarımızın, Paul Valéry'nin, Derrain'in zaferi bu. Şarapçılarımızın, kunduracılarımızın, kapıcılarımızın zaferi. Kapıcıları küçük görmeyelim lütfen: Hepsi birer barış meleğidir onların! Kısacası, Fransız zaferlerinin en güzeli şerefine içmeyi teklif ediyorum!"

Jenny alkışlamaya koyulmuştu, sonra Lucien'e dönerek:

"Valéry'yi sevmiyorum," dedi. "Eluard'ı tercih ederim. Ya siz? Tıpkı Wilson gibi konuştu Guyot. Hani Fransızlar Wilson'a karşıydı! Sakın bana kızmayın: Hiçbir şey anlamam politikadan. Ama şu anda mutluyum. Sizin öldürülmüş olabileceğinizi düşünüyorum da içim kararıyor!"

Gülmekten katılıyordu Lucien:

"Ama düşünün ki hiç karşılaşmayabilirdik de," dedi.

"Hesap!" diye bağırdı Guyot.

Bırakmadı Lucien: Kendisi ödeyecekti. Ve yüz frank bahşiş verdi garsona.

"Sağol komutanım!" dedi Guyot gülümseyerek.

"Ne komutanı: İkinci sınıf asker!" diye haykırdı Lucien.

Sonra da Jenny'nin kulağına eğilip:

"Son yudumu sizin için içiyorum," diye fısıldadı. "Ölümden kaçan Acem bahçıvanı Bağdat'a sığınmıştı. Hiçbir zaman görmediği cinsinden, Tanrıçalar gibi güzel bir genç kızla karşılaştı orada. Ve ölümü yenip kovaladı."

Ani bir hareketle Lucien'in elini yakalayıp sıktı Jenny.

Çıktılar: Passy'ye kadar eşlik etti kadına. Sakin bir sokakta oturuyordu Jenny. Evin yanı başında yükselen büyük ağaç, gaz lambasının ışığında belli belirsiz titrer gibiydi. Ayrılmak istedi kadın, Lucien içeri kadar götürmekte direndi. Jenny şaşırmış ve bir çocuk gibi yalvarmaya başlamıştı şimdi:

"Hayır hayır, gelmeyin ne olur."

Gerçek aşkı sonunda bulmuş olduğunu sanıyordu çünkü ve her şeyi bir anda kaybedivermekten korkuyordu. Pardösüsünü çıkarmaksızın rahat bir koltuğa attı kendini Lucien ve gözlerini

yumdu. Yüzünde derin bir yorgunluk dalgalanıyordu. Jenny hemen sakinleşmişti:

"Size bir kahve yapayım, ister misiniz?"

Cezveyi getirdi yanıt beklemeksizin: Altında küçük bir mavi alev titreyen yuvarlak bir cam bardaktı bu. Gözlerini açtı Lucien:

"Simya," diye mırıldandı.

Rahatlamıştı. Hiçbir şey istemiyordu artık. Koyu bir şurup gibi tatlı kahve, mutluluğun zirvesi olarak gözüküyordu ona. Ve Jenny, durmadan konuşuyordu: Öteden beri ürkerdi sessizlikten. Bir alay macera geçmişti başından ama, gene de bir genç kız kadar deneyimsizdi.

"Her şeyden çok sarı gülleri severim. Çay rengi olanları değil ama, sapsarı olanları. Montparnasse'taki Bauman çiçekçi dükkânı baştan başa o güllerle doluydu. Nefis bir kokuları var bilseniz! Beni memnun etmek istiyorsanız, o güllerden getirin."

Üzerine tatlı bir bitkinlik çökmüştü Lucien'in, sakin sakin yanıt verdi:

"Pek sanmıyorum getirebileceğimi. Dönüş için metro param bile yok çünkü."

İçinde bulunduğu sefil durumdan utandığı için, bu itiraf kendisini şaşırttı. Kesin niyetlerle gelmişti buraya. Ama sonra her şey karmakarışık olmuştu. Kahve, Jenny'nin şatafatlı edası, resim, Yunanistan ve çiçekler üzerindeki konuşmaları. Çok içmişti ve bıkkın hissediyordu kendisini. Ne söylediğinin bile farkında değildi. Jenny ise, şaka ettiğini sanmıştı: Daha biraz önce bütün hesabı ödeyen o değil miydi? Gülerek:

"Hemen şimdi istemedim, meraklanmayın," dedi. "Bütün aleme ziyafet çekmenin sonu budur işte!"

Birden kendine geldi Lucien, bu şakacı sitem dokunmuştu ona:

"Ziyafeti Gautier'nin parasıyla çektim," dedi. "Böyle fırsatlar her zaman geçmez elime. Genel olarak bir yüz frank bulabilmek için çırpınırken görürler beni. Ama gül değil, bir parça ekmekle sucuk almak için. Bunu anlayamazsınız siz. Siz, zengin bir Amerikalısınız. Bense adi bir işsiz. İki ayrı sınıfa mensubuz."

Fakirin zengin karşısındaki nefretini duyuyordu Jenny'ye karşı şimdi. Bakmıyordu bile ona, ağladığını görmüyordu kadının.

Oysa sefaletin ne demek olduğunu Jenny de biliyordu: Hollywood'da geçirdiği yılları unutmamıştı henüz. Şişmanlamamak için yemek yemediğini söylerdi o zamanlar dostlarına, oysa içi ezilirdi açlıktan hep. Hemen yan odaya seğirtti ve elinde bir tomar banknotla döndü geriye. Parayı Lucien'in cebine koymak için uğraşırken:

"Yalvarırım alın!" diyordu. "Rica ediyorum."

Lucien'in yüzü kindar bir ifadeyle gerilmişti. Avucunda buruşturarak masanın üzerine fırlattı parayı:

"Bunun için gelmedim buraya."

Ve kadını omuzlarından yakalayıp acıtıncaya kadar sıktı: Ne bir eğilim, ne de en ufak bir arzu duyuyordu onun için; para almak amacıyla gelmediğini ispatlamak istiyordu yalnızca. Ve Jenny, zenginliğini artık affettiğini, ona aşık olduğunu, daha fazla beklemek istemediğini, bekleyemediğini sandı Lucien'in. Ve hiç duraksamadan, hiçbir acılık duymadan teslim etti kendini. Zümrütten bir denizin derinliklerine daldı.

Bitkin ama mutlu, uyuyup kalmıştı. Lucien uyumuyordu. Son aylardaki hayatı geçiyordu gözlerinin önünden. Karar vermesi gerekiyordu, ama neye? Şantajcı gazetelerden birinde çalışmak? Özür dileyip baba evine dönmek, ya da? Ya da birini soymak? Jenny'ye ilişti gözleri ve şaşırdı: Her şeyi unutmuştu. Tiksintiyle buruşturdu yüzünü: Alabildiğine hayvani bir doygunluğun ılıklığı yayılıyordu kadından. Ve nasıl da saftı: Valéry, resim sanatı, sapsarı güller. Kim bilir buna benzer kaç macera yaşamıştı bu kadın? Birden uyandırmak istedi onu, hakaret edip dövmek istedi. Ama hareketsiz, uzanmış olarak kaldı gene; odayı gözden geçirdi: Gelişigüzel yerleştirilmiş Louis tarzında mobilyalar, bir Watteau röprodüksiyonu, içinde zambaklar duran bir vazo. Mobilyalı bir evde oturuyordu Jenny, bütün bu eşyanın hiçbirisi ona ait değildi. Ama Lucien'in gözünde, bütün bu adiliğin kopmaz bir parçasıydı kadın. Yeniden baktı ona. Çiğ sabah ışığı, kırışıkları meydana çıkarmaya başlıyordu yavaş yavaş. Çok ince bir teni vardı gerçi, ama solmaya başlamış bir çiçek gibi buruşuktu yer yer. Esnedi Lucien, metreslerini saymaya koyuldu. Kafası karıştı yirmi altıncıda: İki tane Margot tanımıştı ve ikincisini sayıp saymadığından emin değildi. Bir müzik öğretmeninin kızı, sarışın, yani boyalı saç-

ları olan. Vazgeçti saymaktan: Bayağılıktı bu! Midesi bulanmıştı adeta. Kalkıp sessizce giyindi. Gitmek üzereydi ki Jenny uyandı. Hâlâ uykulu gözlerle gülümsedi önce, sonra da telaşlandı birden:

"Giyindin mi hemen? Ama niçin?"

"Gitmek için."

"Lucien."

Zoraki bir gülüşle güldü Lucien:

"Guyot, zafer şerefine kadeh kaldırıyordu ya, gerçekte Almanlar kazandı zaferi. Çocuklar bile bunun böyle olduğunu biliyor artık. Ama insanoğlu içtiği zaman, yalan söylemek zorunda duyar kendini. Oysa içmekte değiliz artık. Dün Tanrıçalar kadar güzel bir genç kızdın sen. Yanılmıyorsam öyleydi değil mi? Şimdiyse Amerikalı bir teyze oldun. Geçkince bir teyze. Bana gelince, Bağdat bahçıvanı falan değilim ben de artık. Basit bir marlouyum. Bunun ne demek olduğunu bilmiyorsun belki de? Paul Valéry'nin dilinde marlou, pezevenk anlamına gelir."

Hiçbir şey anlamamıştı Jenny, ağlıyordu yalnızca. Lucien'in bacaklarına sımsıkı sarılmış:

"Bu akşam geleceksin değil mi?" diyordu. "Söz ver bana!"

Bir şeyin kırıldığını duydu içinde, ta derinlerde ve hâlâ tertemiz kalmış bir şeyin: Gururunun. Masanın üzerinde dağınık duran buruşuk banknotlara baktı: Soluk mor renkli binlik banknotlardı bunlar. En azından on tane. Parayı cebine koyup, soğuk bir sesle:

"Peki gelirim," dedi. "Bugün olmaz belki: Yarın ya da yarından sonra."

Ilık ve pırıl pırıl, muhteşem bir hava. Luksemburg'a kadar yayan yürüdü. Altın ve bakır rengi toprakları seyrederek ilerliyordu. Yıkılan bir krallığın dört bir yana dağılmış duran hazineleriydi bunlar. Her günkü görünüşündeydi park. Sabahın erken saatleri olmasına karşın, anneler bebeklerini arabalarına koyup gelmişlerdi. Yumurcaklar güneşten ısınmış kızıl kumların içinde oynuyor, daha büyükleriyse ufacık kâğıt gemiler yüzdürüyordu havuzda. Rantiyeler ve emekli memurlar güneşte ısınarak gazete okuyorlardı. Yeni boyanmış gibi simsiyah karatavuklar uçuşuyordu dalların arasında. Verlaine'in büstü dikiliverdi birdenbire yoluna. Yaşlı bir vahşi hayvanı andırıyordu kafası. Mermerin üzerinde siyah,

eğik bir yazı vardı: Ağlıyordu Verlaine. Ve Lucien, bir makine gibi tekrarlıyordu kendi kendine:

"İşte hayat, basit ve sakin."

Bu basitliği hiçbir zaman tanımayacak, bu sükûneti hiçbir zaman tatmayacak mıydı o? Niçin. İşe gitmek sabahları, eve gelip yemeğe oturmak, çocuklarla meşgul olmak akşamları ve bu parka gelmek zaman zaman. Yanı başındaki bir konuşmaya kulak kabarttı:

"Yirmi yıl sürecek bir barış vaat ediyor Chamberlain."

"Yirmi yıl daha yaşamayı uman kim! Bir on yıl olsa hadi neyse."

Dönüp baktı: Yetmişinde vardı bunu söyleyen adam. Ve daha on yıl yaşamak istiyordu, hem de barış içinde! "On yıl daha olsa ne çıkar sanki," diye mırıldandı Lucien.

Gözlerini kırpıştırarak ona baktı ihtiyar: Öfkelenmişti. Lucien esneyerek doğruldu. Nereye gideceğine karar veremedi bir an. Sonra birdenbire cebindeki parayı anımsadı. Sakın düş görmüş olmasın? Cebini yokladı endişeyle. Banknotların hışırtısını işitince rahatlamıştı. Kendine güzel bir elbise ısmarlamak üzere Pyramides Sokağı'ndaki bir İngiliz terzisine yollandı.

17

Uzun bir bekleyişten sonra sonunda Michaud'dan bir mektup aldı Denise:

Denise sevgilim,

Buraya geldiğimden beri iki kez yazdım sana, ama mektuplarımın sana ulaşmamış olmasından korkarım. Çünkü birinci mektubumu götüren kamyonun devrilip yandığını öğrendim. İkincisini ise Sırbistanlı bir arkadaşa emanet etmiştim, duyduğuma göre onu da Cerbere'de tutuklamışlar. Sonra da bir an bile rahatımız olmadı, nasıl fırsat bulup da yazabilirdim ki? Ama şu anda cephenin on kilometre gerisinde dinlenmekteyiz. Bu sabah araya araya sonunda bir su bulduk, güzelce yıkandık hepimiz ve şimdi mutluyuz artık. Bir tek tütünümüz eksik. Bu da gerçekten felaket: Bazen, özellikle geceleri, müthiş bir sigara içmek arzusuna kapılıyor insan da çıldıracak gibi oluyor! Yani demek istiyorum ki, bir yolunu bulursan buraya sigara gönder. Tabii herkes için.

Dün gene faşistlerin bir saldırısını püskürttük. Bu on sekizinci ediyor. Ebre Nehri'ni aştığımızdan beri durmak bilmiyorlar. Hakları da yok değil: Ulaşım yollarının kesilmesinden çekiniyorlar. Bu Ebre geçidini anlatırım sana bir gün. Irmak son derece hızlı akıyor ve çevrinti var. Ben daha böyle şey görmedim. Geceydi. Şu İspanyollar ne yiğit insanlar bilsen! Ve ne kadar farklılar buraya ilk geldiğimiz zamanki hallerinden! O zaman da hepsi mert çocuklardı, ama hiçbir bilgileri yoktu ve örneğin yemek yemek için –yalnızca yemek için, evet– işgal etmiş olduğumuz mevzileri rahatça bırakıp gidebiliyorlardı. Akla hayale sığmaz bir kargaşalık içindeydiler. Buna bir de ortalıkta pıtırak gibi biten casusları eklersen, daha kolay anlarsın durumun fecaatini! Ama şimdi, gerçek anlamında bir ordu oldular. Mükemmel bir düzenli ordu. Ve hepsi de bir tek fikir için canını vermeye hazır! Flix'in alınışı sırasında Enternasyonal'i söylemeye başlamıştık, bir de ne duyalım: Solumuzdan doğru İspanyolca bir koro yükseliyor! Gencecik köylülerdi hepsi.

Bizi buradan sökebilmek için her şeye başvurdu faşistler. Havacılar, –Almanlardı tabii– ırmaktaki bütün balıkları öldürdü. Daha geçenlerde gidip bakmıştım: Karınları havada sürükleniyorlardı suyun üzerinde. Ama bizim itfaiyeciler coşkun bir şevk içinde ve bombardımanların altında çalışıyor. Ve tam yedi hafta boyunca kot 544'ü terk etmedik. Her gün üzerimizdeydi bombardıman uçakları, 'hindiler' diyorduk onlara. Tonlarla ölüm saçıyorlardı başımızdan aşağı. Sonra da topçuları işe girişiyordu. Topumuzun da orada ölüp kaldığımızı sanmış olsalar gerek dün. Oysa hepsi hepsi dört arkadaş kaybettik. Zavallı Carpinot! Toulouselu bir elektrikçiydi, nefis bir çocuk, hep neşe dolu. İspanyollar için bir suare düzenlemiştik. Lakmé'nin türküsünü okuyan bir opera şantözünü o kadar güzel taklit etti ki, kırılıyorduk gülmekten! Gözüpek bir çocuktu aynı zamanda: Bir gün bir gözcülük dönüşünde, üç İtalyanı tutsak alıp getirmişti tek başına! Gün batarken saldırıya geçtiler. Çok tuhaf bir manzarası var buranın: Sönmüş yanardağlarıyla ayın yüzeyi dersin. Bir tek ağaç yok ve sanki altını üstüne getirmişler toprağın. Saldırmadan önce tam iki saat bir cehennem ateşine tuttular bizi. Kaç bataryaları olduğunu bil-

mek isterdim doğrusu! Yüz metreye kadar yaklaşsınlar diye bıraktık, sonra da veryansın ettik makineleri! Bir geri çekiliş çekildiler ki, hem de nasıl! Belçikalı Pelletier işte o sırada yaralandı ve ben kendine ilk pansumanı yaparken: "Püskürttük değil mi herifleri? Yaşasın!" diye haykırıyordu avazı çıktığı kadar.

Görüyorsun ki hiç de fena sayılmayız moral olarak. Hepimiz yorgunluktan bitkin haldeyiz tabii. Bir de söylediğim gibi tütünümüz eksik. Ama önemi yok: Dayanıyoruz. Esas olan da bu zaten. Ve işte bunun için yürüyemediler Valencia'ya. Çok güçlüler bilsen: Bizim bir uçağımıza karşılık on uçakları var. Sonra artık çocuklar bile anladı ki, namussuz takımının 'müdahale etmeme' politikası da onlardan yana! Sık sık söz açılıyor Blum ve Viard'dan, küfrettiğimiz bile oluyor ne yalan söylemeli. Piyadeleri de çok. Ve yalnızca Guadalajara'dakiler gibi makarnacı takımı değil, Faslı ve Navarralılar da var. Ama gene de dayanacağız sanırım. Ancak şu son günlerde biraz umutsuz görmeye başladım çocukları. Bu, biraz da sizin hatanız! Gazeteleri elimize almaktan korkar olduk vallahi: Her gün yeni bir taviz haberi. İspanyollar tepeden bakmaya başladılar bize haberiniz olsun: Ne biçim halkmışsınız, der gibi. Kendi açılarından hakları var. Ama bundan böyle her şeyin değişeceği inancındayım: Bundan daha fazla gerilemek olanaksızdır! Kısmi seferberlik ilan edildiğini söyledi bugün radyo, hemen cesaretlendik. Öyle sanıyorum ki, radikaller bile, bizim burada Fransa için savaştığımızı teslim etmek zorunda kalacak.

Bu mektubu sana çok iyi bir arkadaş getirecek. Kendisi için elinden geleni yap: Ne ailesi var, ne memleketi. Hayatımızı uzun uzun anlatır sana, buradaki harekatı da anlatır. Anlatmadıklarını da sen kendin tahmin et artık. Ne demek istediğimi seziyorsun değil mi? Her şeyi anımsıyorum Denise. O akşamki ayrılışımız canlanıyor gözümde hep. Hani o sisli akşam. Anlıyorsun ya beni. O duygunun bu derece kuvvetli olabileceğine asla ihtimal vermezdim ben. Bütün söylemek istediklerimi söylemek çok güç, hele bir mektupta. Seni yakında göreceğimden eminim, diyeceğim yalnızca. Kucaklıyorum, sımsıkı kucaklıyorum seni.

Luc Michaud.

Denise aynı akşam şu yanıtı verdi:

Paris, 4 Ekim

Michaud'cuğum,

Mektubun beni nasıl sevindirdi bilemezsin! Bütün şu son günler boyunca senin için gerçekten endişe ettiğimi saklamaya gerek görmüyorum. Bana destek olan nedir biliyor musun? Senin yıldızına, senin ve benim yıldızımıza duyduğum belirsiz güven. Mektubunu getiren arkadaş, bana uzun uzun söz etti senden. En basit ayrıntıların bile benim gözümde en büyük değer taşıdığını hemen anladı. Sevimli bir adam. Ve cesur.

Lafı döndürüp dolaştırmadan söyleyeceğim Michaud: Sana gıpta ediyorum! Böyle alnı açık, elde silah mücadele etmek, her an tehlikeye atabilmek hayatını, dostlukları içini ısıtan namuslu ve yiğit kişilerle çevrili olmak ne büyük mutluluk bilsen! Burada durmadan, İspanya'nın kaderini çok önceden çizdiğini ve daha fazla direnmenin bir çılgınlıktan başka bir şey olmayacağını söyleyip duruyorlar. Ama yalan bu! Elinde silah tutabilen tek insan kaldıkça bile henüz hiçbir şey belirmemiş, henüz hiçbir şey kaybolmamış demektir.

Sana burada olup bitenlerden söz etmek çok ağrıma gidiyor. Alçaklık, döneklik ve yalancılık içinde boğulmaktayız. Münih Antlaşması'ndan daha birkaç gün öncesine kadar, arkadaşlar sert bir direnç ummaktaydılar. İnşaat işçileri grev halindeydi Paris'te. Ve Münih'ten dört gün önce de işbaşı yaptılar: İşte işçilerin yurtseverliği! Ama şimdi anlıyoruz ki bütün bunlar Daladier, babam ve çevresindekilerin manevrasından başka bir şey değilmiş, halkı nasıl ürkütmeye çalıştıklarını ve nasıl bir panik havası yarattıklarını görseydin!...

İki günde her şey değişiverdi. Bugün savaşı isteyecek olsalar, tek kimse gitmez arkalarından. Halk Cephesi'nin çöküşünü alkışlıyorlar, ama asıl çöken Fransa! Sevinç içinde kutluyorlar 'zafer' dedikleri şeyi. Balolar, hatta geçit törenleri düzenliyorlar. Dün büyük bulvarlarda gamalı haçlı Alman bayrakları gördüm. İçi dönüyor insanın! Flandin Hitler'e bir kutlama telgrafı çekmiş. Biraz önce mektubunu okurken iğrenç bir olayı anımsadım. 'Lakmé'nin taklidini yapan bir arkadaşından söz ediyorsun ya, bizim mühen-

dis anlattı: Geçenlerde 'Lakmé'yi görmüş. Opéra-Comique'te. Şarkıcı kız bir fazladan cümle eklemiş aryasına: "Chamberlain'i kucaklamak isterdim!" diye ve korkunç alkışlanmış. Alçaklık ve ahmaklık olursa bu kadar olur artık, öyle değil mi!..

İşçiler köpürüyor yavaş yavaş. Partinin nüfuzu bir hafta içinde arttı. Fabrikada toplantı vardı bugün. Ek çalışma saatlerini bundan böyle yapmamaya karar verdik. Bizim hücreden geliyordu öneri. Fransa'da yeterince işsizlik var, dedik, onları çalıştırsınlar! Bizimki bir silah fabrikası olduğu için bugüne dek çıkarmamıştık sesimizi. Ama bugün açıkça meydana çıktı ki söz konusu olan ulusal savunma değil, bambaşka bir şeydir. Sağcı gazetelerde şimdiden Ukrayna hakkında yazılar çıkmaya başladı, harita bile yayımlıyorlar. Şaşmıyorum artık: Almanlarla el ele Sovyetler Birliği'ne karşı bir haçlı seferi hazırladıkları besbelli! Bugün barışsever geçinen bütün bu namussuz alayı o zaman kuduz gibi harbe koşacak.

Nitekim partiye karşı kovuşturmalar başladı bile. Söylendiğine göre babam, kapatılmasını istemiş. Hazır bekliyoruz. Böyle bir durumda hemen yeraltı faaliyetine girişmek üzere mükemmel bir cihaz kurduk.

Alçaklığın en son noktasını da söyleyeyim sana: Dün Legreux, İspanya'daki uluslararası birliklerde savaşanları, seferberlik şubelerine başvurmadılar bahanesiyle asker kaçağı ilan etmeyi düşündüklerini haber verdi. Bundan fazlası da can sağlığı! Asıl kaçaklar, iki yıldan beri cephede düşmanla göğüs göğüse çarpışanları asker kaçağı ilan edecek!

Bana gelince... 'Gnome'da çalışıyorum gene. Doğrusunu istersen, yalnızca parti için yaşıyorum artık. Parti dışında hiçbir şey ilgilendirmiyor beni. Geçen gün bir mühendisle konuşuyordum, kültürlü bir adam, solcu, yani anarşistlerle Blum arası bir şey. "Gözünüz hiçbir şey görmüyor," dedi bana. "Bağnazlığın moda olduğu devirlerde, Engizisyon zamanında doğmalıymışsınız!" Ne kadar ahmakça bir söz! Eski mimariyi öğrenmek için bunca yıl kaybettiğime içtenlikle üzgünüm oysa ben. Bunun faydasızlığına inandığım için değil hayır, tam tersine yararına inanıyorum. Güzel şeylerin şu ya da bu siyasi konjonktürden çok daha sürekli olduğunu gayet iyi biliyorum, kör falan değilim. Ama gene biliyo-

rum ki, bugün önemli olan, içinde bulunduğumuz siyasi durumdur. Faşizme karşı girişilen mücadelenin sonucu karar verecek her şeye. Belki bir yüzyıl için. Ve söz konusu olan da yalnızca bizim bireysel kaderimiz değil, bütün uygarlığın kaderi! Bunun yanında, geriye kalan ne varsa ikinci plana geçer.

Mektubum sana pek kuru gelecek. Öteki kelimelere olan alışkanlığımı yitirdim artık. Sen savaştasın: Gerçek ve canlı olan bu işte. Bizlerse burada köstebeğe döndük: Kazıyoruz da kazıyoruz durmadan.

Biraz da ikimizden konuşalım Michaud'cuğum: Anlamamazlıktan geldiğim şeyler bulunduğunu sanma sakın. Hep seni beklemekteyim. Dönmüşsün, dönüyormuşsun gibime geliyor bazen: Dolaştığını görür gibi oluyorum odanın içinde "Hem de nasıl!" diye haykırdığını işitir gibi oluyorum. Hep seninleyim Michaud, düşüncelerim başka yerdeyken bile. Yerleştin bana. Bir kelime daha söylesem ağlayacağım bak. Sussam da anla beni!

Senin Denise'in

18

Tessat'nın, halkın alkışlarına karşılık olarak kendisine fırlatılan bir gülü kapıp da göğsüne bastırdığı günden bu yana bir ay ya geçmiş ya geçmemişti. O tatlı anları çoktan unutmuştu Tessat. Her yeni gün, yeni yeni kaygılar getiriyordu ona.

Sarhoşluk sonralarının acılığını yaşamaktaydı şimdi ülke. Pırıl pırıl aydınlanmış sokaklar kimseye sevinç vermiyordu artık. Eylüldeki tehlike çanı çok gerilerde kalmıştı. Ama seferberlik pahalıya mal olmuştu, ödemek gerekiyordu şimdi. Her gün yeni bir vergi kararnamesi çıkartıyordu hükümet. Ekmek fiyatları yükselmişti. Otobüse binmek bir lüks halini almıştı. Art arda grevler patlamakta gecikmedi. Patronlar sert önlemler istiyorlardı. Gazeteler gene, refaha yönelmiş övgülerle doluydu ama, kimsenin inandığı yoktu buna. Breuteuil'in gizli toplantılarında hararetli bir isyan hazırlığı vardı. "Yılbaşına varmaz, düzeni kurmuş olacağız," diyordu Aubry. 'Çelikten irade'sini haykırıyordu Daladier isterik sesiyle,

herkesten kuşkulanır olmuştu. Son saatlerini yaşar gibiydi hükümet ve Tessat Meclis koridorlarında mekik dokuyordu.

Bir faşist ayaklanmasına ihtimal vermiyordu Tessat, grevlerden de korkmuyordu. Sokak gösterileri, parlamenter tartışmaların bir yankısından ibaretti onun gözünde. Tessat'yı asıl ürküten bambaşka bir noktaydı: Meclis, hükümete olan güvenini geri alabilirdi. Kaç kez söylemişti Daladier'ye: "Bu herifler belli olmaz, dikkat et: Güvenoyuna gitme sakin!" Ve Viard: "Ülkenin ne düşündüğünden haberiniz var mı!" diye haykırdığı zaman, Tessat kollarını açarak: "İşin kötüsü," demişti, "milletvekillerinin ne düşündüğünden haberim yok!"

Hükümetin sallandığını gördüğü şu son günlerde Breuteuil, bir memuruyla konuşur gibi konuşmaya başlamıştı Tessat ile: Komünist Partisi'nin kapatılmasını istiyordu. Soğuk soğuk ürpermişti Tessat. Kolay mıydı koca bir siyasi partiyi kapatmak! Büyük gürültü kopardı!.. İşin aslında sosyalistler memnun olmaz değillerdi bundan. Ama onların içinde bile yirmi kadar yaygaracı bulunurdu, bu da yeterdi zaten sol radikalleri sürüklemeye. Ve Tessat o zaman Breuteuil'in kucağına düşmüş olacaktı. Kim bilir belki de Breuteuil o zaman: "Tessat artık eskidi, Laval'e bıraksın yerini!" diyecekti.

Yakışıklı Grandel, Breuteuil'in koruması altında ağlarını örmeye devam ediyordu. Gittikçe artmıştı nüfuzu. (Eylülde Fransa'yı fekaketten onun kurtardığını söylüyorlardı) La Flèche'teki yedek subayların karıları bir yazı takımı armağan etmişlerdi kendisine: Gagasında bir zeytin dalı tutan mermer bir güvercin konmuştu kâğıtuçurmazın üzerine! Ve saldırgan bir ağızla konuşmaya başlamıştı Grandel. Bir siyasi toplantıda: "Fransa'yı komünistlerden ve uluslararası plutokrasinin uşaklarından, yani bütün Tessatlardan temizlemenin zamanı gelmiştir!" diyen o değil miydi? Ah, şimdi nasıl yanıyordu o namussuz belgeyi çaldırmış olduğuna! O mektup elinde olmuş olsa Grandel'i bir anda yok edebilir, Breuteuil'i de hemen hizaya getirebilirdi. Peki kim yapmıştı bu alçaklığı Tessat'ya? Lucien!.. Bunu anımsadıkça büsbütün köpürüyordu. Kendi öz evlatlarının ihanetine uğramış Tessat. Bir yanda işçileri babasına karşı kışkırtan Denise vardı, bir yanda Grandel'le ortak çalışan Lucien! Bedbahttı bedbaht!..

Nereye baksa düşmanı vardı. Breuteuil'in kini normaldi, muhalefet üyesiydi o, parlamenter oyun kurallarına tamamıyla uygun bir kindi bu. Ama radikaller arasında bile onun kuyusunu kazanlar vardı! Bu hizbin başını çeken de, Fouger idi tabii. Öfkeci Fouger! Kuduruyordu Tessat: Bizim kadar başkalarının da yaşamaya hakkı yok muydu yani! Fouger'ye karşı en ufak bir entrika olsun çevirmiş miydi bugüne kadar? Hayır! Hem niye çevirsin? Seçim bölgeleri ayrıydı, meslekleri ayrıydı, çıkarları ayrıydı. Kitapların adamıydı Fouger, Tessat ise bir aksiyon adamı. Peki öyleyse? Öyleyse niçin Fouger kalkıp da Tessat'nın yurtseverliğine leke sürmek istiyordu yani! Geçenlerde radikallerin bir grup toplantısında tutmuş: "Tessat," demişti, "Münih'i savunuyor. Bu onun hakkıdır, istediğini savunabilir. Ama söylesin bana: Bir Alman ajanı olan Grandel'i örtmek ve kendisine teslim ettiğim belgeyi yok etmekle neyi savunmaktadır?" Baktı ki olacak gibi değil, dokunaklı bir nutka girişti Tessat, Fransa'nın üstün çıkarlarını diplomatik sırların saklanmasına bağlayıp bitirdi. Alkışlanmasına alkışlandı ama, milletvekillerinden birçoğu da Fouger'in sözlerine kulak kabartmaya başlamışlardı ve Grandel'le Tessat arasında bir işbirliği söylentisi yayılmaktaydı ortalığa. Küplere biniyordu Tessat, ama bir türlü açıklayamıyordu kayıp belge meselesini. Nasıl açıklayabilirdi, nasıl anlatabilirdi Lucien hikâyesini?.. Fouger de bindirdikçe bindiriyordu bu meseleye!

Daladier, Meclis'i feshedip yeni seçimlere gitmeyi teklif edince bütün milletvekilleri telaşlandılar. Gülünç bir fikirdi bu. Tessat hemen hesaplamıştı: Yeni bir seçim demek, komünistlerle sağcıların bir kat daha güçlenmesi ve radikallerin de en azından elli sandalye kaybetmesi demekti. Kendi mezarını kendi kazmak denirdi buna. Ayrıca Meclis, asla kabul etmezdi böyle bir şeyi: Kim intihar etmek ister ki! İşte bu meselede sağcısı da solcusu da el ele verirdi hükümet önerisine karşı! Durup dururken niçin tehlikeye atsınlar yani sandalyelerini!.. Daladier ise, seçimleri 1940'ta yapmak bizim için tam bir felaket olur, diyordu. Kuşkusuz, ama çok vardı daha 1940'a. Şimdilik daha kritik bir mesele dikiliyordu karşılarına: Milletvekilleri mırın kırın etmeye başlamıştı. Seçmenlerinden çekiniyorlardı. İşçileri öfkelendirmek istemedikleri için yeni vergilere

karşıydılar. Ne yapılabilirdi bu durumda?.. Düşüne düşüne sonunda buldu Tessat: Seçimi iki yıl geriye almak! Bu oltaya takılmayacak balık yoktu işte: Kim istemezdi iki yıl daha Palais Bourbon'da kalmayı!.. Böyle bir önlem hükümete en az bir yıl için sağlam bir çoğunluk sağlamaya yeterdi. Peki ya bir yıl sonra ne olacaktı?.. Saçma bir soru: Neler olup bitmezdi kim bilir bir yıl içinde!..

Yalnız bu Fouger'nin ağzını iyice kapatmak gerekiyordu artık! Ve Tessat, radikal partinin kongresine güveniyordu bu iş için. En dik kafalıları bile yola getirebileceğini hesaplıyor ve şevkle hazırlanıyordu kongreye. Ateşli olduğu kadar da ustaca bir konuşma yazdı. Plutarkhos'la Gambetta'dan söz etti, uçak sanayisinin kusurlarına dokundu. Bir de Marne kahramanlarının anısını andı en dokunaklı sözlerle. İşin kaba yanını da ihmal etmedi tabii: Taşra komitelerine direktifler veriyor, kendine yatkın delegelerin yol masraflarını karşılıyor, madalyalar, tatiller vaat ediyordu.

Ve Amélie, "Şu suratını gören olsa korkar! Niçin tüketiyorsun kendini böyle?" dediği zaman da, gönül okşayıcı bir sesle: "Ne yapayım istiyorsun Bobonne," diyordu! "Çocuklarımız terk etti bizi gitti. Tek vefalı dost olarak kala kala yalnızca Fransa kaldı elimde!" Bir yıldan beri alabildiğine zayıflamıştı Amélie. Çok az yiyor ve hemen hiç uyumuyordu. Ufacık bir hal almıştı. Bir çocuk derdiniz. Saçları ağarmış bir çocuk. Ve bakamıyordu bile karısına Tessat, görür görmez bir acılık kaplıyordu içini. Konuşmasını hazırlarken İncil'den bir parça almak istemişti. Job bölümünde takılıp kaldı. İki sayfa okudu bir solukta: Kendi öz macerasını okur gibiydi. O da nesi var nesi yoksa kaybetmişti Job gibi, bir geçimsizlik yuvası olup çıkmıştı evi. Çocukları tarafından terk edilmişti, karısı neredeyse ölecekti ve her önüne gelenin iftirasına uğruyordu işte. Hiç kimse anlamıyordu yalnız ve mutsuz olduğunu. Job'un Tanrısı vardı hiç olmazsa. Oysa aydın bir kişiydi Tessat ve karısı gibi kör inançlar içinde yaşamak istemiyordu. Hiçbir avuntu, hiçbir ödül yoktu ölümünden sonra beklediği. Peki ama kim destek olacaktı kendisine bu durumda?.. Bir an düşündü ve buldu: Bir insan olmanın bilinci ve gururu destek olacaktı!

Fouger de harıl harıl kongreye hazırlanmaktaydı. Siyasi hemşerilerinden kurulu bir hükümete karşı Meclis'te saldırıya geç-

mekten nefret ediyordu, sonuna kadar bağlıydı çünkü partisine, Jacobenlerin manevi oğullarıydı onun gözünde radikaller, Tessat bir sığıntıdan ibaretti onların arasında. Oysa kongrede partinin en iyi, en yürekli temsilcileri, cumhuriyeti savunmak için can vermeye hazır namuslu ve çalışkan taşralılar bir araya gelecekti. Ve Fouger, işte orada ortaya çıkaracaktı Grandel'in ihanetini, Tessat'nın ikiyüzlülüğünü ve Daladier'nin bundan böyle Condé prensinden değil, Robespierre'den ilham almasını isteyecekti.

Kürsüden haykırılacak 'özgürlük' sözünün bir fırtına koparıp hükümeti devireceğine kesinlikle inancı vardı Fouger'nin: "Radikaller," diyecekti, "ya bu utanç verici taviz politikasından kesinlikle vazgeçerek Fransa'yı zafere ulaştıracak ya da halkın öfkesi önünde silinip gideceklerdir." 'Halkın öfkesi' sözüyle ne demek istediği sorulduğu zaman da: "Barikatlar, dostluk, barikatlar!.." yanıtını veriyordu hiç tereddüt etmeden.

Marsilya'da yapılması gerekiyordu kongrenin. Hareketinden bir gün önce Fouger, 'Devrimci Araştırmalar Derneği'nin bir toplantısında bulunmuştu. Altüst olmuş bir halde döndü toplantıdan. Danton'cular bir dizi belgenin doğruluğunu inkar ediyor ve Robespierre'i, Danton duruşmasını 'el altından' düzenlemiş olmakla suçluyorlardı! Fouger sonunda dayanamamış ve namuslu bir tarihçiyi 'oportünist' olmakla itham etmişti. Bağırarak girdi eve:

"İnsan kör olursa bu derece olur!"

Ama Danton'un ahlaksızlığı hakkındaki koca konferansı sabırla dinleyen karısı, Fouger susunca:

"Bir de benim derdimi bilsen," diye sızlandı.

Babacan bir gülüşle güldü Fouger:

"Güveler perdelerini mi yedi gene?"

Tombul karısının, evin temiz ve rahat olmasından başka bir şey düşünmediğini bildiğinden söylemişti bunu. Ama Marie-Louise öfkeyle:

"Bulutlarda yaşıyorsun sen," dedi. "Ve her şeyi tek başıma benim yola koymam gerekiyor! Oğlan bir edepsizlik yapmış. Bir memurun kızıyla. Kızın ailesi Katolik. Kız şimdi çocuk düşürmek için para istiyor, vermediği takdirde de olup biteni ailesine anlatacağını söylüyormuş."

Birden öfkelenip bağırmaya başladı Fouger:

"Bu kadarı fazla artık, vallahi fazla! Yo yo!.. Alçaklık bu! Evlenir kızla, hiç anlamam! Ya da birlikte otur! Ama çocuk aldırmak asla olmaz!"

"Ya peki evlenmek istemiyorsa oğlun! Sevmediğini söylüyor kızı. Başıma geldi bir kez, hata ettim işte diyor!"

Bu sözler üzerine oğlu Louis çıkmıştı yan odadan: Yüzü sivilce içinde bir delikanlıydı. Açık mavi bir ev ceketi vardı üzerinde. Kadın sesini andıran ince bir sesle:

"Nefret ediyorum o kızdan," diye haykırdı. "Cadalozun biri, üstelik de yobaz! Babası Katolik olduğu için rezalet çıkarabilir. Hoşgörülüyüm der durursun, bu mu senin hoşgörün?"

Yumuşamadı Fouger:

"Yo yo, asla olmaz," diye haykırmaya devam ederek dolaşmaya koyuldu salonda.

Sonra birden, odanın boş olduğunu fark etti: Karısıyla oğlu çoktan çıkmışlardı. Sustu ve bir soluk aldıktan sonra çalışma masasına oturdu: Marsilya konuşmasının tezlerini son bir kez daha gözden geçirmek istiyordu.

Ayaklarının ucuna basarak girmişti Marie-Louise odaya, çalışmaya dalmış olan kocasına baktı bir an ve ürkek bir sesle:

"İki bin frankın var mı," diye sordu. "Louis için istemiyorum, kendim için. Ucuz bir kürk buldum da."

Eli böğründe kalmış bir çocuk gibi mırıldandı Fouger:

"Niye daha önce söylemedin bunu? Daha bugün Çek sığınmacıları için üç bin frank verdim. Ayın yirmisine kadar beklemen gerekecek şimdi."

Marie-Louise tutumlu bir kadındı aslında. Eski giysilerini mevsim sonlarında indirimli satışlardan alırdı hep. Masa örtüsü ya da iskemle mi istiyor, en ucuzunu bulmak için mağaza mağaza dolaşmaktan yılmazdı. Ve hiçbir zaman sitem etmezdi kocasına, eve az para veriyor diye. Ama bu sefer o da dayanamadı: Kocasının inatçılığı bardağı taşırmıştı artık! Louis'ye ihtiyacı olan iki bin frankı bulayım diye bu kürk hikâyesini uydurmak için akla karayı seçmişti zaten. Bağırmaya başladı:

"Sanki her gün gırtlağına mı sarılıyorum ben senin para para

diye! Sığınmacı takımını beslemek istiyorsan gayret et de biraz daha fazla kazan!.. Her önüme çıkan: 'Kocanız milletvekili, hiçbir zaman parasız kalmazsınız, ne güzel!' diyor bana. Hizmetçiden beterim ama ben! Dünyanın parasını kazanıyor bütün öteki milletvekilleri. Merak ediyorum doğrusu o Robespierre'nin kaç para getirdiğini!"

Zıvanadan çıkmış gibiydi Fouger, tepinmeye başladı:

"Yeter!.. Kes sesini!.. Ne demeye geldiğini biliyor musun bu sözlerin? Benim adım Tessat değil, anladın mı!.. Dediğin gibi olmaktansa süprüntücülük yaparım daha iyi!"

İçini bir usanç kaplayan Marie-Louise, yenilgiyi kabul edip çıktı odadan. Ve salonda volta atan oğluna yarından tezi yok gümüş takımlarını rehine koymayı vaat etti. Çeyiziydi o takımlar, evlendiği günden beri ayrılmamıştı onlardan. Şimdi mutfağa oturmuş, parçaları birer birer sevgiyle okşayarak kutularına yerleştiriyordu.

Bütün gece boyunca, çalışma odasını arşınladı durdu Fouger. Herkesi suçluyordu: Oğlunu, Tessat'yı. Robespierre'e iftira eden tarihçiyi ve de kendi kendini: Daha basit, daha temiz, daha ağırbaşlı olması gerekiyordu. Sonra çabucak elini yüzünü yıkadı, karmakarışık bir hale gelmiş sakallarını tarayıp istasyona yollandı.

Tessat da o sabah hareket etmek kararındaydı ama, Daladier bakanlar kurulunu aniden toplantıya çağırmıştı: Marchandeau yasa tasarısına itiraz ediyordu bankalar. Toplantı boyunca sıkıntıdan esneyen Tessat, Fouger ve dostlarının toparlayabilecekleri oy sayısını hesaplamaya çalıştı. Valizlerini almak için eve döndüğünde, kendisini bekleyen bir yabancı buldu.

"Hiç zamanım yok," diye tersledi adamı.

"Son derece önemli bir iş için yalnızca beş dakikanızı rica ediyorum bakan bey," diyordu adam.

Ama karşısındakini şikayette bulunmak için gelmiş bir memur sanan Tessat'nın laf anlayacak hali yoktu. Adam bunun üzerine:

"Öyleyse sizi, Marsilya'da rahatsız etmeme izin verin," dedi.

Ancak o zaman kimliğini sordu adamın. Delege olduğunu ve kongre için geldiğini öğrenince de, birdenbire güler yüzlü kesilip, yabancıyı çalışma odasına aldı. Delege kartını çıkardı adam:

Haut-Rhin bölgesinden Colmar grubu delegesi Weiss. Tam bir

taşralıydı her haliyle: Kolalı yakası, çizgili pantolonu, yeleğine asılı altın zinciriyle. Alsacelı telaffuzuyla konuşuyordu:

"Colmarlı radikaller Halk Cephesi'ne öteden beri karşı olmuşlardır ve sizi partimizin gerçek başkanı olarak görüyoruz bakan bey. Fouger'nin kongrede bir konuşma yapmak kararında olduğunu öğrenince, doğrusu çok öfkelendik ve..."

"Unutmayın ki Fouger, partinin en eski üyelerinden biridir. Ve ne kadar hatalı olursa olsun, kendi fikirlerini savunmak da hakkı olsa gerektir."

"Colmar radikalleri, Fouger'nin maskeli bir komünist olduğunu ve Moskova'dan emir aldığını bilmektedirler. Kiliseye karşı giriştiği aşırı saldırılarla Fouger, Alsace'ın anayurttan kopmasına çalışmaktadır. Besançon'da bir silah fabrikasını işgal altında tutan grevci işçileri boşaltmak isteyen polise engel olmuş ve bu hareketiyle milli savunmamızı sabote etmiştir. Almanya'dan kaçan sığınmacılara tavsiye mektupları vererek, Almanya ile aramızın açılmasına çalışmıştır. Ve son olarak, küçük bir kızın ırzına geçmekten sanık Larichaud isimli bir tutukluyu rüşvet karşılığında serbest bıraktırmıştır."

Kuru ve tekdüze bir sesle konuşuyordu Weiss. Bir ithamname okur gibiydi. Dünyanın ikiyüzlülüğünü fethetmiş bir çocuğun öfkesi okunuyordu mavi gözlerinde. Larichaud adı geçer geçmez gülümsemişti Tessat: İyi biliyordu bu hikâyeyi. Larichaud'nun annesinin gözyaşları karşısında merhamete gelen Fouger, avukata başvurmuş, ama işin aslını öğrenince de: "Böyle adamları savunmak mı!" diye haykırmıştı, "Bunların kafasını kopartmak azdır bile!" Gene de yakayı kurtarmıştı Larichaud: Küçük kızın ailesine hatırı sayılır bir rüşvet vermişti annesi; bunun üzerine de aile, kızlarının bir masuma iftirada bulunduğunu beyan etmişti. Tabii Tessat, bütün bunları Weiss'a anlatmaktan dikkatle sakındı ve:

"Peki niyetiniz nedir?" diye sormakla yetindi.

"Fouger'nin söz almasına izin vermeyeceğiz."

"Partimizin geleneğine uymaz ama bu. Düşünce özgürlüğü..."

"Caniler için söz konusu olamaz!"

Bir an sustu Tessat, sonra gülümseyerek:

"Sizleri anlıyorum," dedi. "Bütün umudumuz siz gençlerdedir.

Ama bence bu kadar sertliğe gerek yok. Yo yo, hareket tarzınızı değiştirmenizi istemiyorum sizden: Böyle bir hak görmem kendimde. Vicdanınızın sesini dinleyiniz ve ona göre hareket ediniz, derim o kadar. Yeniden görüşürüz Marsilya'da. Oraya varır varmaz, dostum Billier ile temasa geçin. Altmış yaşındadır ama gene de gençtir o ve tıpkı sizin gibi düşünür. Kendisinden yardım isteyebilirsiniz."

Weiss gittikten sonra, hizmetçi kadına valizlerini indirmesini söyledi Tessat: Kendisi de vedalaşmak üzere Amélie'nin yanına girdi. İpincecik dudaklarını güçlükle kımıldatarak tespih çekmekteydi karısı. Yatağına uzanmıştı. Alabildiğine soluktu. Tessat, bin bir özenle öptü onu:

"Hoşça kal Bobonne," dedi. "Çabucak iyileşmeye bak! Bana da şans dile. Bir zafer daha kazanmış olarak döneceğim, göreceksin. Hele bir ağzını açsın düşmanlarım, bak ne hale girecekler!"

19

Fransa'nın Chicago'su denirdi Marsilya'ya. Limanı, gangsterlerin, beyaz kadın ve beyaz zehir tüccarlarının, pezevenklerin, kaçakçıların, her renk ve cinsten serserilerin kaynaştığı bir mikrop yuvasından farksızdı. Revolverden bombardıman uçağına kadar her türlü silah alıcı ve komisyoncularına, Breuteuil'in ajanlarına, İspanya'nın felaketi sayesinde semirmiş işadamlarına da orada rastlayabilirdiniz. Sık sık cesetler görülürdü kentte: Gangsterlerin bir haini ya da bir gevezeyi daha temizledikleri anlaşılırdı. Sıra sıra genelevler diziliydi Vieux-Port'un dar sokaklarında. Seyyahları, memurları, tüccarları, denizcileri beklerdi yarı çıplak kadınlar. Ve insan kendini tutup da yoluna devam etmek isterse, başından şapkası çekilip alınarak küfürlerle uğurlanırdı. Seçim kampanyalarını düzenleyen, grevleri kıran, hafiye ve casusları saklayıp ele verenler de hep bu takımdı.

Seçim arifesinde birdenbire semirirdi gangsterler. Kendilerine karşı cömertlik etmeyen adayın vay başına gelene! Kiralık serseriler hatip döver, afiş yırtar, toplantı dağıtırdı. İki çete halindeydiler. So-

kur Lepetit'nin başında bulunduğu birinci çete, belediyeye hizmet ederdi. Daha doğrusu, belediye meclisinin sosyalist çoğunluğuna. Yakın zamanlara kadar yalnızca esrar ticaretiyle uğraşan Lepetit, şimdi övünerek: "Ben," diyordu, "silahsızlanmadan yanayım." İkinci çete ise Breuteuil'e çalışırdı. Lebrault vardı başında ve Lebrault, Brezilyalı bir işadamını öldürmekle işe başlamıştı. Bir çeteden öbürüne durmaksızın transfer ederdi gangsterleri. Ve bu çetelerden birinin yardım ya da himayesi olmaksızın, Canebiére'de bir kahve açmak da Meclis'e adaylığını koymak kadar tehlikeliydi.

Radikal Parti kongresinin Marsilya'da toplanacağı haberi, gangsterler arasında müthiş bir heyecan yaratmıştı: Para geliyordu! Nitekim, bütün olasılıkları inceden inceye ölçüp biçen Tessat'nın dostu Billier, Lebrault'ya başvurdu. Toptancı bir kahve tüccarı olan Billier, namuslu bir adam olarak tanırdı Lebrault'yu. Herhangi bir taşkınlığı önlemek için hep ona başvurmuştu bugüne kadar. Ve kongre toplantılarında düzenin sağlanmasını da gene ondan rica etti. Bunun sonucu olarak iki yüz kadar pezevenk ve kaçakçı, kimisi davetli kimisi de basın temsilcisi olarak giriş kartı aldı. Fouger'nin, önceden hazırlanmış durumu bozmasını önleyecek bütün önlemler düşünülmüştü.

Büyük salona girdiği zaman şaşkına döndü Fouger! Kongrelerde, orta yaşlı, çoğu sakallı, kalın ve dik boyunlu taşralıları, dükkâncıları, noterleri, çiftçileri, hattatları, gezgin satıcıları, zanaat erbabını, kısacası dikkati ilk bakışta çekmeyen orta halli Fransa'yı görmeye alışmıştı o. Ama o pek sevdiği sakallar, sportif yapılı, kalın adaleli, dar alınlı, parlak düz saçlı delikanlıların arasında kaybolup gitmişti bu sefer. Bunların bazıları davetli olarak orada bulunuyordu: Lebrault'nun askerleriydi bunlar. Ötekilerse, Tessat'nın siyasi dindaşları tarafından satılık vicdanlılar arasından derlenmiş seçmelerdi. Delege olarak gelmişlerdi buraya ve kendilerine de 'genç radikaller' adını takmışlardı. Bunların çoğu, daha düne kadar faşist derneklerin müşterileriydiler, çabuk ve kısa yoldan iktidara gelmek bakış açısıyla büyülenmişlerdi. Evet ama, Breuteuil'le hükümet darbesini beklemek gerekiyordu. Oysa burada bir bedava seyahat, bir nişan ya da en azından birkaç banknot kazanmak mümkündü. İşçilere ve Yahudilere ateş püskürü-

yorlar, 'otoriter bir cumhuriyet' talep ediyorlar, Mussolini'nin 'realizmi'ne ve Hitler'in 'cesareti'ne olan hayranlıklarını gürültülü bir coşkunlukla açıklayarak salonda dolaşıyor, şakalaşıyor, esniyor, boğuşuyorlardı. Bir maç sırasındaki tribünlerden farksızdı kongre salonu.

Müthiş bir alkış tufanıyla karşılandı Daladier. Sakallılar, genç radikaller ve pezevenkler: 'Yaşasın barış!' diye haykırıyorlardı hep bir ağızdan. Hiç kimse gidip de cephede dövüşmek istemiyordu. Ve askerlik çağındaki delikanlılar, kendilerini savaştan kurtarmış olan bu dikkafalı, tepeden bakışlı ufak tefek adamı gönülden alkışlamaktaydılar. Ötekilerse, Fransa'nın kahramanı yurttaş Eduard Daladier'nin parti yoldaşları olduğunu düşünerek gururlanmaktaydılar. Ve Tessat için için kudurmaktaydı: Gene Daladier topluyordu işte bütün parsayı! Ama işin ucunda Daladier, bir simgeden başka bir şey değildi; kavramıyor değildi bunu Tessat. Onu alkışlamakla beni de alkışlamış oluyorlar, dedi kendi kendine ve o da alkışladı.

Gürüldeyen bir sesle konuşuyordu Daladier. Uzun bir çığlığı andırıyordu konuşması. Bütün zayıf karakterli insanlar gibi o da, kararlı ve sarsılmaz görünmek istiyordu. Gücünü öne sürmekteydi durmadan: "Ben dedim!.. Ben istiyorum!.. Ben izin vermeyeceğim!..." Sesinde zaman zaman, öğrencilerinin maskarası haline gelmiş, ama kaderin kendisini Napoléon rolüne zorladığı zavallı bir öğretmenin titreyişi seziliyordu. Birden haykırdı: "Teslim olmaktan söz edilmesini yasaklıyorum! Bir teslim oluş değildi Münih!" Ayaklarının ucuna basarak yükselmiş, başını hafifçe yana eğmiş, iki parmağını da yeleğinin düğmeleri arasına sokmuştu bunu söylerken: Zaferi kan akıtmadan kazanmış bir Napoléon sanıyordu belki de gerçekten kendini! Bir alkış tufanı daha koptu salonda. Ortalığa bir an için köklü bir aldanış havası hakim oldu: Yalnızca Fouger ile değil, aynı zamanda tarihle girişilen bir tartışmaydı bu.

Daladier, kürsüyü terk ettiğinde, delegeler birdenbire bir dinlenme, bir rahatlama ihtiyacı duydular. Yerlerinden ayrılıp şakalaşmaya, yüksek sesle konuşmaya başlamışlardı. Boşuna çan çalıyordu başkan, istediği kadar anlatabilirdi raportör milli savunma meselesini, dinleyen yoktu: Askeri sorunlar, iliklerine kadar sivil

olan bu adamları ilgilendirmiyordu. Barış politikasını onaylamak, Halk Cephesi'ni gömmek ve 'tembeller'e karşı köklü önlemler istemek üzere gelmişti onlar buraya. Ülke savunması mı?.. Komünistlerden başka kim kalmıştı Münih zaferinden sonra Fransa'yı tehdit edebilecek! Yalnızca iki sakallı bağcı izlemeye ahdetmişti raportörün ağzından dökülen karışık sayılar ve içinden çıkılmaz terimler çağlayanını. Ve biri ötekisine:

"Anlayamıyorum doğrusu," diyordu. "Moginot Hattı bizde olduğuna göre rahat rahat uyuyabiliriz artık. Pahalı olmasına pahalıya mal oldu, kabul. Ama dediği gibi, insan bu parayı bir kez verir."

Delegeler şimdi dağılmışlardı. Kentin bütün kahve ve barlarını istila etmiş, aperitiflerini içip yemek yiyor ve küçük gruplar halinde Vieux-Port'a gitmeye hazırlanıyorlardı. Genelev işletmecileri, kızlar, müzisyenler, pezevenkler ve Lebrault çetesinin avanesinden kurulu bir şeref kıtası, hararetle beklemekteydi kendilerini orada. 'Özel mahalle'yi neşeli bir kaynaşmaya boğmuştu kongre haberi. Bu günü, Amerikan turistlerini getiren büyük vapurları bekler gibi sabırsızlık içinde beklemişlerdi. Taşra delegelerinin gözünde bu kongre, yalnızca bir yurttaşlık ödevinin yerine getirilmesi değil, aynı zamanda tadına doyulmaz bir maceraydı: Evlilik zincirinden kurtuluyorlardı beş gün süreyle. Tembel küçük kasabalarını bekar olarak terk edip Marsilya'ya gelmişlerdi. Zevk ve hareket beldesi Marsilya'ya!.. Bazı mamaların, bir önlem olarak, evlerinin kapısına üzerinde: 'Delege beylere mahsustur' yazılı levhalar asmasında şaşılacak bir taraf yoktu yani.

Ama kendilerini bir an için aşkın hayali kollarına bırakan bu baylar, politikayı da unutmuyorlardı. Ve siyasi tartışmalar izliyordu açık saçık hikâyeleri. Hükümete karşı olanların sayısı pek kabarık değildi. Hadleri derhal bildirilmişti onlara! Bir yandan faşistlerin, bir yandan da Tessat'nın propagandaları taşrayı derinlemesine kaplamış bulunuyordu. Halk Cephesi'ne karşı iyiden iyiye kızıştırılmış durumdaydı küçük esnaf takımı: "Faşizme karşı cumhuriyeti savunduğumuzu sanıp onlarla el ele yürüdük," diyorlardı. "Ama sattılar bizi. İşçileri şımarttılar, grevcilere meydanı boş bıraktılar, perişan ettiler ülkeyi!" Ve Münih Antlaşması'nı alkışlıyordu köylüler: "Savaş olursa kim gidecekti cepheye? Biz tabii.

İşçiler gene fabrikalarda kalacak. Külahıma anlat sen onu!" Ve birkaç kadeh pastis yuvarlayıp bir şişe de şampanya devirdikten sonra iyice azıyorlardı: Yalnız grevcilerle Thorez'i kurşuna dizilmiş görmek az geliyordu onlara, Jouhaux ve Blum'un da kellesini istiyorlardı! Coşkun destekleyicileri vardı bu taleplerinin: Pezevenkler. Avaz avaz bağırıyorlardı: "Haklısınız, topunu gebertmeli!" diye. Ve durumu fırsat bilip delegelere fısıldıyordu kızlar: "Bana ne ikram edeceksin şekerim?" Ve 'şekerim'ler de, için için sövüp sayarak, derisinin rengi atmış kocaman portföyler çıkarıyorlardı ceplerinden.

Kongrenin ikinci günü, kesin karar günü oldu. Fouger, kürsüye çıktığı zaman bir ölüm sessizliği çöktü salona: Olağanüstü bir şeylerin hazırlanmakta olduğu seziliyordu. Kâğıtlarını önüne serdi Fouger. Bütün gece çalışmış, delegelerin ruh halini göz önüne alarak, konuşmasının bazı yerlerini iyiden iyiye yumuşatmıştı. Gönül alıcı bir dille söz edecekti örneğin Daladier'den. Bir değişikliğin gerçekleşebilmesi için bütün tavizleri vermeye hazırdı. Her şeyden önce önemli olan, kongreye ve kongre aracılığıyla da bütün memlekete, birtakım hainlerin Fransa'yı uçuruma sürüklemekte olduğunu ispatlamaktır, diyordu kendi kendine. Bu fikri kabul etmeyebilirdi delegeler, ama Grandel'e yazılmış ve Tessat tarafından titizlikle saklanan bir mektubun varlığını öğrenince ne diyeceklerdi?

Son derece sakin bir sesle başladı konuşmasına:

"Hasta bir annenin başucunda, evlatların kavgayı bırakması gerekir. Ve bugün Fransa ağır hastadır."

Bir haykırış kesti sözünü. İkinci sırada uzun boylu bir adam ayağa fırlamıştı: Weiss'tı bu.

"Bir komünist ajanının burada konuşmasını hoşgöremeyiz."

Şaşkın bir sesle sordu Fouger:

"Siz kim oluyorsunuz?"

"Colmar delegesi."

Ve genç radikallerle Lebrault'nun adamları, bir tek parolaya itaat edercesine bağırmaya başladılar:

"Moskova'ya Moskova'ya!"

"Yaşasın Alsace!"

"Kahrolsun komünistler!"

"Haydut herif Larichaud'dan aldığın rüşveti anlat!"

"Besançon'dan bahset!"

"Irz düşmanı!"

"Darağacına! Darağacına!"

Sesini duyurmaya çabalıyordu Fouger ama boşuna, gürültü her şeyi bastırmıştı bir anda. Önce çan çaldı başkan, sonra masaya vurdu elleriyle. Sonunda usanıp Fouger'ye eğildi:

"Israr etmeseniz belki de daha iyi olacak."

Fouger'nin taraftarları müthiş öfkelenmişlerdi. Ama sayıca az oldukları gibi, salonda dağınık durumdaydılar ve Lebrault'nun adamları tarafından ablukaya alınmışlardı. Ağız dalaşmaları yer yer el hareketlerine dönüşmekteydi. Herriot, somurtkan bir edayla içini çekerek büvete doğru ilerliyordu. Fouger sonunda çaresiz kalıp kâğıtlarını topladı ve terk etti kürsüyü. Bir sonraki konuşmacıya söz verdi başkan. Herkes çıkış kapılarına doğruldu. Fouger'nin sesi bir kez daha çınlattı salonu:

"Grandel belgesini Tessat'ya verdiğim zaman."

Gerisi işitilmedi: Gürültü bir anda ayyuka çıkmıştı yeniden. Başkan toplantıyı tatil etti.

Günün kahramanı Weiss'tı: Herkes gelip onun elini sıkıyor, onu kutluyordu. Tessat'nın direktifiyle düzenlemeyi hazırlamış olan Marsilya grubu başkanı toptancı tüccar Billier, Lucullus lokantasına götürdü Weiss'ı. Harika bir yemek düzenlemişti: Marsilya'nın medar-ı iftiharı olan balık çorbası, acı biberli ve safranlı olarak hazırlanmıştı.

"Acı şeylere bayılırım," dedi Weiss dalgın bir sesle.

Kentin merkezinden uzakta, hayvanat bahçesinin yanında oturan eski bir dostuna akşam yemeğine gidiyordu Fouger. Sinirleri yatışsın diye yürümeyi tercih etmişti. Ve kararını vermişti artık: Yarından tezi yok bir açık mektup yollayacaktı Parti Komitesi'ne ve radikal gazeteler reddettiği takdirde *Humanité*'de yayımlatacaktı mektubunu. Kielmann meselesinin örtbas edilmesine göz yummayacaktı, hayır! O mu yoksa Tessat mı, gerçek yurtseverin kim olduğunu öğrenmeliydi ülke.

Düşüncelerine kapılmış ağır ağır yürürken, iki sportmen yet-ş-

ti arkasından. Golf pantolon vardı ayaklarında, üstlerine de kısa birer kırmızı ceket giymişlerdi. Fouger'yi geçip yolunu keserek durdular. Durumu kavrayamayan Fouger:

"Affedersiniz," diyerek geçmek istedi.

"Al bakalım şunu namussuz!"

Darbenin etkisi altında kendini kaybedip devrildi. Kimseler yoktu karanlık sokakta. Uzaktan uzağa bir kedi miyavlıyordu yalnızca. Havada çürümüş yaprak kokusu vardı: Güneyin gecikmeli sonbaharı da sona ermek üzereydi artık.

Aynı akşam, büyük bir otelin holünde ıhlamurunu yudumlayarak delegelerle sohbet etmekte olan Tessat, genç sekreterinin kendisine doğru seyirttiğini gördü:

"İki haydut, Fouger'ye saldırmış! Hastaneye kaldırmışlar. Cüzdanının çalınmış olduğunu söylüyor polis."

"Korkunç bir şey!" dedi Tessat.

Altüst olmuştu birden. Bir melankoli de çöküverdi üstüne. Acımıştı Fouger'ye. Ya bir beyin kanamasından gümbürdeyip giderse zavallı? Tek başına, hastanede.

Marchandeau'ya dönerek kederli bir sesle:

"Politika adamı olarak pek bir işe yaramaz ama coşkun ve şevkli insandır," dedi.

"Bu ne biçim rezalet canım! Ne zaman temizlenecek Marsilya bu gangsterlerden?"

"Zamanı geldi de geçiyor bile. Umarım ki çabucak yakalarlar o haydutları."

Mendiliyle alnını kurulayarak bardağını itti. Boğucu bir sıcak vardı. O dillere destan vurdumduymazlığıyla sordu Marchandeau:

"Ne mektubundan bahsediyordu kuzum Allah aşkına? Ve senin ne gibi bir ilgin var o mektupla?"

Omuz silkti Tessat:

"Bilmeyen de Fouger'yi tanımadığını sanır. Ne kadar hayalperest olduğunu unuttun mu Fouger'nin. Kitapların dünyasında yaşar o, tıpkı Don Kişot gibi. Bir alay belgeyle uğraştığını söylüyordu gene: Danton'la Grandel'i karıştırmış olmalı. Acıyorum zavallıya.

Tessat'nın konuşma sırası ertesi gündü. Korkacağı hiçbir şey kalmamıştı, ama gene de heyecanlıydı. Alabildiğine parlak bir ko-

nuşma yaptı. Siyaset erbabı olanlar, anlamlı bakışlarla süzdüler birbirlerini: Tessat formundaydı! Alçakgönüllü ve her türlü çıkar kaygısından uzak bir edayla yurt sevgisini överken, Lamartine'den birkaç dize döktürdü. Sonra da, yüzyılların alın teri ve kanıyla sulanmış eski kıtaya, o koca Avrupa'ya sıcak bir selam sarkıttı kürsüden:

"Asya'daki karınca yuvalarının ve Atlantik ötesindeki ilkellerin barbarlığına karşı Avrupa'yı savunmak zorundayız," diyordu. "Çeşitli ülkelerde yaşayan insanlar da, tıpkı eski katedrallerin kurucuları gibi, yepyeni ve daha iyi bir Avrupa'nın yaratılmasına karınca kararınca katılmaktadır. Almanya'dan ayıran nedir bizi? Bir ırmakla birtakım önyargılar. Avrupa'nın sınırları orada değil, çok daha uzaklarda, Doğu'da, Hıristiyan ve kahraman Polonya'nın sona erip, yarı Asyalı bir düzenin başladığı yerlerdedir."

Genç radikaller tarafından çılgınca alkışlanmıştı bu sözler. Hele Tessat, en saldırgan sesiyle:

"Komünistler, Halk Cephesi anlaşmasına ihanet etmek suretiyle kendilerini milletin dışında bırakmışlardır!" diye haykırdığı zaman, tezahürat son raddeyi bulmuştu.

Yarım yamalak önlemlerin çağı geçmişti artık, kendisini izleyen delegeler gibi düşünüyordu Tessat da. Haute-Marne radikalleri tarafından şerefine verilen bir akşam yemeğinde:

"Avrupa'nın iklimi baştan başa değişmiş bulunuyor," dedi gurla. "Ben bütün kalbimle gençlerden yanayım beyler. Modası geçmiş formüllere sarılıp kalmak neye yarar ki? Radikaller hep canlı bir parti olmuşlardır. Breuteuil, kaba kuvvete başvurarak ithal malı bir rejimi getirmek istiyor bu ülkeye. Hayır, arkadaşlar! Parlamentarizmin yaralarını gene bizler saracağız. Ve gene bizler kuracağız otoriter cumhuriyeti. Ama bunları yaparken dışarıdan değil, Fransız milletinin dehasından ve özgürlük aşığı partimizin ölümsüz geleneklerinden ilham alacağız!"

Bir yandan da durmadan atıştırıyordu: Yemekler nefisti doğrusu! Tam o sırada gelip, kentin merkezinde büyük bir yangın çıktığını haber verdiler. Böyle habersiz gelen felaketlerden hiç hoşlanmazdı Tessat. Bir yangını ya da bir su baskınını görmeye koşan arkadaşlarından nefret ederdi çocukken: Doğayı zincirini ko-

parmış bir halde görmek yaralıyordu onu. Ama bugün başkaydı: Ödevi vardı bugün. Bir bakan sıfatıyla felaket yerine yollanıp çilekeşlere yakınlık göstermesi gerekiyordu.

Bir kibrit kutusu gibi alev almıştı 'Nouvelles Galéries' mağazası. Mistral esmekteydi olanca şiddetiyle ve yangın, en iyi otellerin sıralandığı sokağın karşı tarafına doğru hızla yayılmaktaydı. Canebiére'i polis kordonu altına almışlardı. Tessat'yı tanıyan polisler selama durdular. Öksürmeye başladı dumandan. Şişman Herriot çarptı o sırada gözüne, bağırıyordu:

"Ne demek oluyor bu, Allah kahretsin! Bir tek yangın merdiveni yok koskoca kentte! Lyon itfaiyesini çağırttım. Ama ne zaman yetişebilirler ki!"

Birçok satıcı kızın öldüğü söyleniyordu alevler içinde: Mağazada bir tek yangın merdiveni bile yoktu. Lebrault'nun adamları çoktan unutmuşlardı kongreyi: Otellere doluşmuş, ellerine geçeni ceplerine doldurmakla meşguldüler. Öfkeye kapılmış olan halk: "Ne merdiven var, ne de hortum!" diye homurdanmaktaydı şimdi. Faşistlerin ekmeğine yağ sürecekti bu yangın: "Şu rezalete bak!" diyeceklerdi. "Kokuşmuş bir rejimde böyle olur işte! Hiç İtalya'da mümkün mü bu?"

Bir an için her şeyi unuttu Tessat: Sessiz bir hayranlığa kaptırmıştı kendini. Büyük binanın damından, karanlık gökyüzüne doğru yükseliyordu alevler. Havai fişekler gibi, diye düşündü. Hiç de dehşet verici bir manzara değildi bu, şimdi anlıyordu çocukluk arkadaşlarını! Ama hemen toparlandı Tessat: Toplumsal bir felaket karşısındaydı, kederli görünmesi gerekiyordu şu anda. Breuteuil yeni bir saldırıya geçmek için fırsat bilecekti bunu tabii. Yangının tam kongre sırasında çıkması ne pis rastlantı! Ne mutlu ki radikaller değil, sosyalistler çoğunluktaydı belediye meclisinde! Bir milyonluk bir kentte bir tek yangın merdiveni bulunmadığını öğrendiği zaman Viard'ın ne diyeceğini düşündü bir an. Ne derse desin! Bütün bu hikâye Herriot'nun işine yarayacaktı sonunda: Herriot Lyonluydu ve Lyon'dan geliyordu kurtarıcılar. Satıcı kızları anımsadı birden. Zavallıcıklar, kim bilir ne güzelleri vardı içlerinde!

İnmiş olduğu otel de zarar görmüştü yangından ve bakanlar için vali konağında yer hazırlamışlardı. Bagajları oraya taşıdılar.

Birçok delege evraklarını kaybetmişti. Tessat ise gururla göğsüne bastırmaktaydı çantasını: Lucien hikâyesinden beri tedbirli davranıyordu. Ucuz kurtulmuştu doğrusu. Yalnızca bir diş fırçası ziyan olmuştu. Üzüldü gene de: Çok güzel pırıl pırıl bir şeydi!

Vali konağının salonundaki şömineyi yakmışlardı. Neşeyle çıtırdayan ateşi görünce, Canebière'i hatırladı Tessat: Güzel bir manzaraydı, neme gerek. Gülümseyerek Daladier'ye döndü:

"Ben pek kayba uğramadım," dedi. "Topu topu bir diş fırçası."

Sinirliydi Daladier. Kötüye yoruyordu bu yangını. Tessat ise eski neşesini tamamıyla bulmuştu: Kongrede kazandığı zaferi yaşıyordu yeniden. Günlük bir olaydı yangın! Bir haftaya kalmaz unutulur giderdi. Ama Fransa'nın politikası öyle mi ya? Artık uzun bir süre Tessat tayin edecekti bu politikayı. Yeni bir dönem açılıyordu şimdi: Bir kriz daha patladığı takdirde, ülkenin başına Paul Tessat'nın geçmesi işten bile değildi!

Rahat bir koltuğa gömülmüş, yummuştu gözlerini. Başbakan olduğu zaman ne yapacağını hayal ediyordu ki, bir telgraf getirdiler: Karısının aniden ağırlaştığını bildiriyordu aile doktorları.

Gözyaşlarının tuzlu tadını duyar gibi oldu ağzının içinde. Ama kendine hakim olmayı başardı, Daladier'ye uzatarak mavi kâğıdı:

"Hemen Paris'e dönmem gerekiyor," dedi. "Zaten yarınki toplantı tamamıyla pratik içerikte. Bu pis yangının hayra alamet olmadığını söylememiş miydin sen? Haklıymışsın. Yo yo merak etme, kapıp koyuvermiyorum kendimi. Sakinim bak."

20

Ağır, iç bayıltıcı zambak kokularının dalgalandığı yarı karanlığın içinde iki kalın mum yanmaktaydı. Sakindi Amélie'nin yüzü, hatta rahattı: Bütün bedeni acılarından da kurtulmuştu sanki. Karısının başucuna oturmuştu Tessat ve her şeyin bittiğine inanamıyordu bir türlü. Otuz altı yıl birlikte yaşamışlardı. Ve hep yanında olmuştu Amélie, hep yanında soluyup inlemişti. Ölüme karşın canlıydı şimdi. İşte yok artık, diyordu Tessat kendi kendine. Ama bu 'yokluk' kelimelerdeydi yalnızca: Yaşamaya devam ediyordu

Amélie. Karısının günbatımı ışığında, çiçekler ve durmadan titreşen alevler ortasında aydınlanan yüzü, geriye, geçmişe doğru sürüklüyordu onu. Dumanlı bir uçurumdan yavaş yavaş yükselip belirerek, gençlik çılgınlıkları canlanıyordu hayalinde. Şu anda bunları anımsamak kötü bir şey, diye düşündü Tessat. Yalnızca Amélie'ye adanmış olmasını istediği bir hüznün dağılmasını duymak acı veriyordu ona. Uzun zamandır çiçek getirmemişti karısına. Oysa bir zamanlar çiçeksiz gitmezdi. Hercaimenekşeleri ve manisalalelerini severdi Amélie. Bütün dikkatini toplayarak, ilk karşılaşmalarını canlandırmak istedi hayalinde yeniden.

Mevsimlerden bahardı. Bir yaz önce diplomasını almıştı Tessat. Quartier Latin'de oturuyor, geniş kenarlı bej bir şapka giyip papyon kravat takıyor, Jaurès'in nutuklarıyla Rodin'in heykellerine tapıyor ve her önüne çıkan kızın ardından koşmasına rağmen tek ve sürekli aşka inanıyordu. "Bizlere yeni bir kan aşılayacak olan güç, proletaryadır!" diye haykırıyordu o çağlarda ve iki absent içtikten sonra kendinden geçip rastladığı ilk çamaşırcı kıza Rémy de Gourmont'nun dizelerini okuyordu:

> Tanrıyı utandıran, kutsal memelerin
> Çırılçıplak olmuşlar bir bahar şiiri gibi!

Amélie'ye de okumuştu bu mısraları. Ursuline rahibeleri tarafından yetiştirilmiş olduğu manastırdan yeni gelmişti o sıralarda Amélie ve bu mısraları işitince allak bullak olup ağlamıştı. "Bilsen Paul," diyordu durmadan, başka hiçbir şey söylemiyor ve dantelalı küçük bir mendili parmakları arasında buruşturuyordu. Bir gün tiyatrodan sonra evine götürmüştü. Oidipus rolündeki Mounet-Sully'nin kaderin gazabına uğrayıp hayatı lanetleyişini seyretmişlerdi. Küçük pencereleri koyu mavi perdelerle örtülü atlı arabalar vardı o çağda ve arabacılar pırıl pırıl bir şapka giyerdi. Boulogne Ormanı'nın karanlık yollarına sapınca sarılıp öpmeye başlamıştı Amélie'yi. Omuzluklu başlıkları andıran, uzun şeritlerle süslü küçücük bir şapkası vardı. Tessat'yı kollarının arasına almış: "Ne büyük mutluluk!" diye mırıldanıyordu durmadan, sonra da irkilerek ekliyordu: "Günaha giriyoruz!" ve bir kat daha güçle sarılıyordu Tessat'ya. Kalın etli dudakları vardı, Paulette'inkiler gibi.

Kendi kendine öfkelendi Tessat: Bütün bu yarım yamalak anılardan çok daha derin olsa gerekti çektiği acı! "Öldü... Öldü..." diye tekrarladı kendi kendine. Belki bu kelime dile getirebilirdi ıstırabını?.. Ama hayır, boş bir kelimeydi o da, boş ve resmi. Kaç kez ilgisizlikle telaffuz etmişti kim bilir bu kelimeyi başkaları için!.. Adını çağırmak istedi karısının, nasıl olsa duymayacağını düşünerek vazgeçti. Duymayacak. Mümkün müydü bu?.. Uykusu ne kadar hafif, diye düşündü içinden. Bundan böyle Amélie'den söz ederken, fiilleri geçmiş zamanda kullanmak gerekecekti. Marsilya'da olup bitenleri anlatamayacaktı ona, ne Fouger hikâyesini, ne de yangını. Hiç. Hiçbir şeyi anlatamayacaktı artık. Örgüsü hemen şuracıkta duruyordu: Onun için başladığı bir boyun atkısı yarım kalmıştı işte. İğneleri, yünü. İlmekleri saymaya koyuldu birdenbire ve uyuyakaldı: Dönüş yolculuğu boyunca bir saat olsun uyuyamamıştı endişeden.

Denise'in odaya girdiğini işitmedi bile. Haberi gazetelerden okuyunca koşup gelmişti Denise. Ölünün karşısında şaşırdı birden: Hiç böyle göreceğini düşünmemişti annesini. O kadar anlayışlı bir ifade vardı ki yüzünde kadının. Onu hiç tanımamışım!, diye düşündü Denise karmakarışık bir halde. Ve şimdi iş işten geçmişti artık. Babasına baktı. Yeşil yün yumağını dizlerinin üzerine almış, uyuyordu. Zambaklar vardı odada. Kilisedeki gibi. Katlanılmaz bir hava. Kötü bir düş sanki. Ve yabancı. Katlanabildiği ve tanıdık tek şey, annesinin eliydi burada. İlk kez eğilip değdirdi dudaklarını. Ağlıyordu. Her şeyi basitleştiriyordu gözyaşları: Acıyı hafifletmiyor ama yatıştırıyordu. Sessizce çıktı odadan. İyi bildiği uzun koridoru geçti sessizce. Duvardaki fotoğraflarda babası, maskaralığa devam etmekteydi.

Bir bayram havası vardı sokakta ve eski bir acılığın kokusu. Yağmur yağmış olmalıydı. Işıklar kaynaşıyordu asfaltın üzerinde. Mor, siyah ve gümüş renkli ışıklar. Her şey pırıl pırıldı.

Amélie ölürken son dini hizmetler yerine getirilmiş olduğu halde, sivil bir cenaze töreni istemişti Tessat: Solcuları kızdırmanın alemi yoktu. Hele Marsilya kongresinden sonra. Mezarlık kapısının çanı çınladı, ardına kadar açıldı bütün kapılar. Cenaze alayı ağır ağır ilerliyordu. Tessat vardı en önde, onu erkekler, onları da

kadınlar izlemekteydi. Gelişigüzel bir olay değildi bir bakan karısının cenaze töreni, 'Bütün Paris' oradaydı nitekim. Yan sokaklarda yüzlerce araba bekliyordu. Aynı arabaları, pek önemli Meclis toplantıları sırasında Palais-Bourbon civarında ya da gala akşamları tiyatronun önünde görebilirdiniz ancak. Çeşitli grupların milletvekilleri art arda koşup başsağlığı dilemişlerdi Tessat'ya. Viard oradaydı, eski tilkilerden Marin de oradaydı, sonra Marchandeau ve Breuteuil. Tessat'nın yönetim kurulu üyesi olduğu anonim şirketlerin temsilcileri ve avukatları, savcılar. Rothschild Baronu, Dessère, Méjeu gibi işadamları, Joliot ve Paul Morand'ın çevresinde çevrelenmiş gazeteciler, tiyatro direktörleri, diplomatlar. Alman elçiliği müsteşarının hazır bulunuşu, 'nefis bir dostluk gösterisi' olarak yorumlanmıştı. Çelenkleri bir kamyon taşıyordu. Joliot kocaman bastonunu havalandırarak: "Fouger mi?" diyordu gazetecilere. "Kendisi düzenlemiştir o dayak meselesini! Marsilya'yı bilmez değilim ben!.." Sükûnetini koruyabilmişti Tessat, ama sık sık mendilini çıkarıp üzüntülü bir edayla burnunu siliyordu.

Amélie, Père-Lachaise'e gömüldü. En pahalı mezarlık buydu ve cimrilik etmemişti Tessat. İyi bir yer seçmiş ve kendisi için de bir yer almıştı. Hayat böyleydi işte, herkes aynı şekilde hareket ediyordu. Yerin durumu, metre karesi, parası ve daha bir alay ayrıntı söz konusu edilmişti ve Tessat bunların hiçbirini ölüm fikrine bağlayamamıştı. Parayı verip kontratı imzalamıştı, o kadar. Eli yüzü düzgün mezarların arasında bir yerleri olmasına dikkat etmişti yalnızca. Sağında bir amiral yatıyordu Amélie'nin, solunda da bir senatör karısı.

Sık sık geldiği olurdu Tessat'nın mezarlığa: Görevlerinden biri de, bakanlarla milletvekillerini, son duraklarına kadar uğurlamaktı. Ama şu anda bir ev sahibi gözüyle bakıyordu çevresine ve şaşırıyordu: Bir kentti burası, başlı başına bir kent! Her sokağın ayrı bir adı vardı ve her evin bir numarası. Ev değildi tabii bunlar, mezardı. Ama numaralıydılar. Tertemizdi her şey. Ağaçları buduyordu bahçıvan. Yer olarak biraz sıkışık bir yerdi kuşkusuz. Ama insan da ölürken biraz kasılmıyor mu! Havadar bir yerdi buna karşılık. Mezarlığı bir kente benzetmek, böylelikle de hayata ekleyip bağlamak, Tessat'yı rahatlatmıştı.

Açık çukurun önünde tek başına duruyordu şimdi. Oğlunun kızıl saçlarını görür gibi oldu uzakta, başını çevirdi. Ne kadar Robert Amca'ya benziyordu Lucien!.. Haydudun biriydi o Robert. Bir daha baktı, ama Lucien çoktan kaybolmuştu bir anıtın arkasında. Ayakları kendiliğinden sürüklemişti Lucien'i oraya, bir uyurgezer gibi gelmişti annesine veda etmek için. (Eve gitmeye cesaret edememişti) Ama gümüş dallarla süslü tabutu, mezarcıların bir maskeli alaydaki başlıkları andıran şapkalarını, Breuteuil'in zayıf solgun yüzünü ve Joliot'nun mavi kravatını görünce anlamıştı ki annesi burada değildir. Ve çevresine ürkek bakışlar atarak, şanssız bir hırsız gibi kaçtı.

Mezarcının elinde tuttuğu kürek, taze toprakla doluydu. Ve herkes sırayla, resmi bir eda içinde yaklaşıp bir avuç toprak alarak tabutun üzerine attıktan sonra Tessat'nın elini sıkmaya yöneliyordu.

Kendisi de kaç kez böyle bir parça toprak alıp atmış ve eller sıkmıştı. Ama bugün, bir ayine özgü bu jestler bütün anlamlarını yitirmişti aniden. İnsanın gözlerini acıtan cinsinden, soğuk ve keskin bir rüzgâr esiyordu. Gözlerini kırpıştırıyordu Tessat durmadan. Birdenbire bir düşünce takıldı kafasına: Yoksa beni mi gömmekte bunlar?.. İki yer vardı çünkü önünde. Sendeledi. Bir el aceleyle yetişip tutmuştu kendisini. Gözlerini kaldırdı: Dormoy'nun sakalı. Bir de utanmadan, adamcağızın benden nefret ettiğini söylerler!

Tessat, şimdi bütün yüzlere teker teker bakıyor, mevcut milletvekillerini yokluyordu bir çeşit. Meclis'teki oylamaları anımsattı bu durum ona ve: 'Yaşıyorum!' diye düşündü sevinç içinde. Yorgundu yalnızca.

Akşam Paulette'e gitti. Uzun süre tereddüt etmişti: Karısının anısına karşı saygısızlık olmaz mıydı bu? Gene de gitti: Sempatiye, şefkate ihtiyacı vardı. Ev bomboş geliyordu ona ve her şey Amélie'yi anımsatıyordu.

Etine dolgun, güzel bir kadındı Paulette. Pek güçlü olmamakla birlikte alabildiğine hoş bir sesi vardı ve: *Quand le marin revient de guerre, Soul le soleil marocain* gibi duygusal şarkılar ya da asker türküleri söylerdi Variétés Tiyatrosu'nda. Açık saçık şakalardan hiç hoşlanmazdı. Soğukkanlı, telaşsız bir insandı. Rahat yaşamak için yaratılmış bir hali vardı. Çocuklara, bahçeciliğe, el

işlerine bayılırdı. Aptalca bir rastlantı, bir tuhaf gençlik macerası sonucunda sahne hayatına atılmıştı. Üç yıldır Tessat'yla birlikteydiler. Bu ilişkiden övünç duyuyordu kadın: Parlak bir avukat, bir milletvekili, bugüne bugün bir bakan görmeye geliyordu kendisini. O ki ikinci sınıf bir küçük aktristten başka bir şey değildi! Orta halli bir taşra tüccarının kızıydı Paulette, mektuplarında bol bol imla hatası yapar ve polis romanları okurdu boş zamanlarında. Tessat'ya karşı saygı doluydu: Bilmediği yoktu çünkü Tessat'nın, konuşmasının arasına güzel dizeler ve Latince sözler katar ve komşu evden söz eder gibi anlatırdı Amerika'yı. İyi yürekli bir kadındı, acıyordu da adama: O kadar işi başından aşkındı ki! Karısı sürekli hastaydı sonra ve çocuklarından yana hiç mi hiç şansı yoktu: Tessat'nın hoşuna gitmek için elinden geleni ardına koymaz, saçlarını onun istediği gibi kestirir, kravatlar örer, ona börekler pişirirdi. Ve Tessat da şımartırdı onu. Gerçi, Tessat'nın varlığından bile habersiz olduğu bir aşığı (Albert isimli bir jokey) vardı ama Paulette'in gözünde bir ihanet değildi bu. Tessat'ya sadık kaldığı fikrindeydi o gene. Haftada bir gün buluşuyordu jokeyle. Kısraklarından başka hiçbir şeyde gözü olmayan bir gençti, polis romanlarından da hoşlanmazdı üstelik. Hemen hiç konuşmazdı Paulette onunla, kravat da örmezdi ona, börek de pişirmezdi. Sessizce ve bir aç kurt gibi saldırarak öperdi yalnız. Adamdan ayrılırken de ne hüzün duyardı, ne pişmanlık.

Kapı çalındığında, üzeri balıkçıllarla dolu mavi kimonosunu giymiş oturmaktaydı. Koştu: Tessat! Şaşırdı. Aklının ucundan bile geçirmemişti geleceğini böyle bir günde. Sessizce selam verip odaya geçti Tessat, oturdu, gömleğinin yakasını çözdü ilkin: İyi hissetmiyordu kendini, boğulur gibiydi. Acı verici bir merhamet kaplamıştı Paulette'i: Ne söylemesi gerektiğini bir türlü kestiremiyor ve susuyordu hep. Dayanılmaz bir sessizlikti bu. Önce Tessat konuştu:

"Marsilya'da yangın çıktığı zaman, bunun hayra alamet olmadığını söylemişti Daladier. Ben aslında inanmam böyle şeylere. Ama işte, insanın bazen aklı karışıveriyor."

Batıl inançları olan bir kadındı Paulette: Merdivenlerin altından geçmeye korkar ve kırık bir ayna görse ağlamaya başlardı. Tessat'nın sözleri keyfini kaçırmıştı. Üstün bir güç gerçekten var

mıydı acaba? Ama Tessat çoktan bir başka konuya girmişti:

"En korkuncu da nedir bilir misin? Bu felaketin tam şu sıralarda gelmiş olması. Tamamıyla şaşkın bir haldeyim, oysa hemen davranmak gerekiyor. Bir genel grev hazırlıyorlar, başarırlarsa müthiş bir felaket olur. Zaten savaştan ucu ucuna kurtulmuş durumdayız."

Yıllanmış bir Armagnac şişesi getirdi Paulette. Küçük kadehi avuçlarının arasında ısıttı Tessat, sonra içti. Yeniden bir hüzün sardı içini, mezarın önündeymiş gibi. Düşünceleri darmadağındı.

"İki yer satın aldım biliyor musun?" dedi damdan düşercesine.

Başını çevirdi Paulette. "Ben de Amélie'ye böyle yapmıştım," dedi kendi kendine. Ve elini gömleğinin altına sokup kalbini yokladı. Bedeninin ısısı güven vermişti: Yaşıyordu! Kendi kadehiyle birlikte Paulette'inkini de doldurdu. Tokuşturdular:

"Sağlığına! Sinirleri yatıştırıcı bir ilaç verdi doktor. Söylediğine göre, hiç acı çekmeden ölmüş. Ama gene de düşününce korkunç geliyor insana! Aklım ermiyor bir türlü. Onun için kolaydı oysa mesele: Dindardı çünkü. Cehenneme gitmekten korkardı yalnız. Oysa ben, yalnızca korkuyorum. Amiral Leperrier'nin yanına gömüldü."

Gene içtiler. Paulette'in kimonosuna takıldı gözleri:

"Ne gülünç bir gecelik bu böyle! Şu kuşlara bak!"

Sanki o güne kadar hiç görmemişçesine odaya baktı uzun uzun. Bir piyano, duvarlarda kocaman kocaman imzalı aktör fotoğrafları, bir divan ve rengarenk bir düzine küçük yastık. Armagnac harikaydı. Gerçekten nefis!

"Nereden buldun bu Armagnac'ı? Dini törenle gömülmeyi arzu ederdi hep. Aslına bakarsan, ben buna karşı değilim. Ama sosyal mevkiim... Breuteuil'in etekleri zil çalardı tabii papaz takımını görünce! Ama sol kanadı da hesaba katmak zorundayım ben. O kadar hırçınlaştılar ki şu son günlerde. Hem sonra, papazlı olmuş papazsız olmuş, umurunda bile değil artık Amélie'nin: Duyamaz ki! İstediğim kadar sesleneyim, gene duymaz. Ben de zaten bunun için gerek görmedim dini törene. Paulette yavrucuğum, bir şarkı söyler misin bana. Kederli bir şarkı olsun!"

"Ne kadar kalpsizsin Allahım! Ne kadar kalpsiz."

21

Kasım ayının bulutları sarı, hardal renginde ve siyah olur. Kenar mahallelerin sıvaları dökülmüş isli evlerine sular sızmaya başlamıştı gene. Umutsuz bir sonbahardı. İşçilerin elinde, otuz altı yazında kazanılan şeylerden hiçbiri kalmamıştı. Her yeni kararname, işçilerin hıncıyla birlikte yoksulluklarını da artırmaktaydı: İş haftası uzatılmış, ek çalışma saatleri tarifesi düşürülmüştü. Zaten cılız ücretleri yeni yeni vergiler kemirmekteydi. Grevler patlak veriyordu orada burada. Fabrikaları boşaltıyordu polisler. Grev gözcüleri sanık sandalyelerinde boy gösteriyor ve yargıçlar şiddetle cezalandırıyordu elebaşlarını. "Kim idare ediyor bu ülkeyi," diye soruyordu işçiler birbirlerine. Daladier başbakandı. Daha geçenlerde Bastille Meydanı'nda yumruğunu havalandırarak: "Ben bir fırıncının oğluyum! Bir halk dostuyum ben!" diye haykırmış olan Daladier. Ve Tessat. Poitiers'de işçi oylarıyla seçilen Tessat! Hani hiç beklenmedik bir şeyle karşılaşmanın getirdiği bir hayal kırıklığı vardır, işte koca ülke böyle bir ezikliğin getirdiği yılgınlık içindeydi. Gazetelerin satışı durmadan düşüyor, siyasi toplantılar gitgide boşalan kimsesiz salonlarda yapılıyordu. İşçilerin toplandığı küçücük kahveler her zamankinden daha sessizdiler şimdi. Artık kahırlı bir suskunluk içindeki bu insanlar can çekişen İspanya'yı acılı gözlerle seyrederken, "Sıra bize geliyor!" diyerek homurdanıyorlardı.

Daladier karışıklıktan çok ürküyor ve bu onu illetli bir disiplin merakına, anlamsız bir sertliğe sürüklüyordu. Fransa'nın nasıl yorgun, nasıl yılgın olduğunu anlamıyordu bir türlü. Ama onun siyasi düşmanları da gerçeğin dışında yaşıyorlardı. Sendikalar yirmi dört saatlik bir greve karar vermişler ve grev gününü de çok önceden açıklamışlardı. Tessat öylesine öfkelenmişti ki, bu ona sevgili karısının, Amélie'nin acısını bile unutturmuştu. Tessat, gücünü kuvvetini toplamış, hayata yeniden dönmüştü. Ve her şey yeni bir tekrar gibi yeniden başladı: Bütün sokaklarda bütün duvarları sıkıyönetimi haber veren küçük afişler kapladı. Sıkıyönetim demek demiryolu işçilerinin, savaş malzemesi yapan fabrikalarda ve kamu hizmetlerinde çalışan işçilerin grev haklarının geri alınması demekti. Sıkıyönetim onları da bir çeşit asker sayar. Bu

işçiler grev yaparsa, hükümet onları asker kaçağı saymakta ve kaçak gibi cezalandırmakta serbesttir. Sıkıyönetim fikri Tessat'nındı. Yaptığı kurnazlığı beğenen insanların yılışıklığı ile her yerde ve her fırsatta kasılarak söylüyordu bunu: "Fikir benim, ben istedim! Önemli olan ilk adımı atmaktı zaten. Şöyle bir bakın çevrenize, sıkıyönetimin artık olağan bir şey olduğunu herkes biliyor."

Tessat ile uzun ve özel bir şekilde konuşan Joliot, yazdığı makalede grevin Almanlara yarayacağını söylüyor ve "Fransızlar, kendinizi Moskova'ya karşı korumak zorundasınız!" diye yazıyordu.

Her yerde bu sefer Dessère'in sözünü dinletemediğini, boyun eğmek zorunda kaldığını anlatıyorlardı. Büyük sanayicilerin katıldığı bir toplantıda yeni bir uzlaşma teklifi getirmişti: İşçiler grevden vazgeçerlerse hükümetin de bazı yasa önerilerini gözden geçirmesini istiyordu. Sert bir tepki gösterdiler ona: "Komünistlerin karşısında geri çekilmek mi? Olmaz!" dediler. Dessère boşuna çırpınıyor, "Savaş belası tepemizde. Şimdi işçileri kızdırmanın sırası değil!" diye boşuna uğraşıyordu. Montigny olanca öfkesini kusmuştu hemen: "Komünistlerin hesabını görmenin tam sırasıdır. Hitler nasıl yaptı? Bırakalım greve gitsinler. En azından fabrikalardaki komünistleri temizleriz, söker atarız!" diye bağırıp durmuştu.

Viard, koynundan çıkardığı termometreye baktı: Otuz yedi buçuktan biraz fazlaydı ateşi. Grip yüzünden türlü sorumluluklardan bir süre için uzaklaşmıştı.

Radikallerin izledikleri politika onu aslında tedirgin ediyordu: "Komünistlerin kucağına atıyorlar işçileri. Bunun sonu bir ayaklanmayla bitecek ve faşizm gelip başımıza bela kesilecek!" diyordu. Hastalanmadan önce iki ayrı anlama çekilebilecek kadar hünerli bir başyazı döktürmüş ve "İşçileri her türlü tahrikten korumak bizim ödevimiz olmalıdır. Hükümetin son aldığı önlemlerdeki anlamsızlığı görenler duruma müdahale etmezler ve elleri kolları bağlı seyrederlerse bu bizi eninde sonunda Fransa çapında bir felakete götürür," demişti. Onun bu yazısı ne bir grev çağrısıydı ne de grevi bir ihanet gibi damgalamak çabasıydı. Ama Viard'ın bazı dostlarının aracılığıyla işçilerden greve gitmemelerini istediği de biliniyordu.

Orta halli Fransız vatandaşı o günün sabahında evinin perdelerini meraklı bir tedirginlik içinde açtı. Aslında bu, ne olacağını

bilmemek ve kestirememekten doğan bir ürkeklikti. Bir kez daha tekrarlanan sisli bir sabahtı. Kahvelerin kaldırımları temizleniyordu. Yalnız bu sabahı daha öncekilerden ayıran bir başka şey vardı: Fabrikaların çevresi miğferli askerlerle doluydu. Tren istasyonlarının, postanelerin ve bakanlıkların önü devriyelerden geçilmiyor, her otobüste şoförün yanında bir memur göze çarpıyordu. Sokakların bu tehdit dolu görünüşü insanlara iç savaş sonrası önlemlerini, zindanları, anlamsız bir karanlığı anımsatıyordu.

Emektar ve yaşlı işçiler karamsardılar, sessizdiler. Grevin başarısız olmasından korkuyorlardı. Oysa bu yeni başlayan gün, Denise için bir dönüm noktasıydı. Hükümetin fazla dayanamayacağını ve işçilere boyun eğeceğini düşünüyordu. O zaman bu kaç zamandır süren büyük uğursuzluk, bu utanç dolu sessizlik bitecek ve Parisli işçiler İspanya'yı, çaresizlik içinde çırpınan ama henüz yaşayan cumhuriyetçi İspanya'yı kurtarmaya koşacaklardı.

Denise, kendini çok önceden hep bugün için hazırlamaya çalışıyor; yeterli gücü, zekayı ve kıvraklığı gösterip gösteremeyeceği sorusu kafasının içinde dönüp duruyordu. Kararsızları ve korkakları utandırmak için Michaud'nun gönderdiği mektubu, o İspanyol cumhuriyetçilerinin nasıl ümitle ve nasıl inanarak savaştıklarını anlatan mektubu okuyacaktı. Grevcilerin karşısına askerler getirilirse onlara 'Kardeşler!" diye haykıracaktı. Kuru gözlerinde inanmışlığın ateşi parlıyordu.

Hepsi, bütün işçiler orada, fabrikadaydılar. Ama kimse işbaşı yapmadı. Dökümhaneden gelenler orada bazı işçilerin çalıştığını haber verdiler. Bazı işçiler '*La Jeune garde*' türküsünü söylemeye koyuldular. Ama bu bir süre sonra acı bir sessizliğin içinde boğuldu. Başmühendis atölyeye girmişti. Yanında sivil polisleri getirmişti. Aralarında biri, korkulu gözleriyle birlikte tabancasını da işçilere doğrultmuştu. "Baylar!" dedi başmühendis, "Çalışmak niyetinde değilseniz atölyeyi terk etmenizi rica ediyorum." Dört bir yandan protesto sesleri yükseldi. Adam oradakilere aldırmayan umursamaz bir tavır takınmaya çalışarak omuz silkti ve sonra çıkıp gitti atölyeden. Ama polisler kaldılar. İşçiler usulca, mırıltı sayılabilecek bir kaynaşma içinde ne yapmaları gerektiğini tartışmaya başladılar.

"Dökümhanede çalışılıyor ama."
"Bu grevin bize faydası olmaz."
"Arkadaşlar!" diye bağırdı Denise.

Polisler üzerine çullandılar onun. Dışarıya sürüklediler. Bir tanesi kızı kolundan yakalamış, büküyor ve canını yakmak istiyordu.

Bazı işçiler işbaşı yaptı. İşbaşı yapmayanlardan bazıları fabrikadan çıktılar. Direnenlerden on-on beş kadarını polis tutukladı. Yan sokaklardan birine kocaman bir cezaevi arabasını yanaştırmışlardı zaten. Yakaladıklarını arabaya tıktılar. İşçilerden birinin çatışma sırasında dişleri dökülmüştü. Denise'nin de üstü başı adamakıllı yırtılmıştı. Ama o yanındaki arkadaşlarına, "Bizimkiler çıkmayacaklar kalacaklar! Göreceksiniz!" diyordu ve üstüne başına aldırmıyordu bile. Acı çektiği, tutuklandığı için kendini bir bakıma ödüllendirilmiş kabul ediyordu. Ne başkalarının sıkıntısı, ne öbür işçilerle beraber tıkıldığı bu hücrenin pisliği ve çirkinliği onu etkilemiyordu. Aldırdığı yoktu bunlara.

Polisler onu da aradılar: Ağzı alkol kokan mısır püskülü bıyıklı bir polis iri ve kaba eliyle kızın üstünü ararken yakası açılmadık küfürler ediyordu. Denise'in buna bile aldırdığı yoktu. Dalgın ve donuk bakışlarını artık hayli uzakta bir yere, greve, grevin yapıldığı fabrikaya dikmişti o.

Kentin öbür başında, Billancourt'da polis Seine fabrikasına saldırmaya hazırlanıyordu. Dessère fabrikadaki bürosundaydı. Oturduğu yerde bakışlarını tek bir noktaya dikmiş düşünüyordu. Çok dalgındı. Piposundan bir-iki nefes çekmeyi denedi. Öksürmeye başladı. 'Anjin dö puatrin olmalı,' dedi kendi kendine. İlk olarak kendini böylę güçsüz, böyle çaresiz görüyordu. İşadamlarının, büyük fabrikatörlerin budalalığı şaşkına çevirmişti onu. Bu kör herifler koca ülkeyi hangi uçurumun başına sürüklediklerinin farkında bile değildiler. İşçileri yumuşatmak, grevi böyle önlemek için Daladier'ye, Tessat'ya, Frossard'a koşmuştu. Onlara anlatmaya çalışmıştı. Ama hepsi onu yapmacıklı bir nezaketle dinledikten sonra güçlü birer aslan çalımıyla, "Komünistlerin hesabını görmenin sırasıdır!" demişlerdi. Büyük fabrikatörler de onun kendileri gibi davranmasını istemişler, tehdit dolu bir tavır takınarak, "Domuzdan yana mısın, bizden yana mısın?" demişlerdi.

Dessère, kendi fabrikalarını birkaç günlüğüne kapamayı, böylece aşırı ve saçma polis önlemlerine meydan vermemeyi düşünmüştü. Ama bu niyetini duyan Tessat ayağa fırlamış: "Bu sabotajdır! Hükümetin otoritesi..." diye bağırmıştı. Yanında çalışan mühendisler de aynı telden çalıyorlar ve "Hükümet komünistlere haddini bildirmezse kendimiz örgüt kuracağız!" tehdidini savuruyorlardı. Montigny skandal çıkaracağını söylüyordu. Ve Dessère boyun eğdi onlara. Bir zamanlar her şeyi kendi isteğine göre düzenleyen güçlü Dessère artık basit bir seyirciydi. Artık yalnızca olayları bekliyor ve kıvranıyordu.

Legreux, önceleri grev başarısızlığa uğrayacak diye korkuyordu: İşçiler bıkmışlardı, güvensizlik içindeydiler. Ama hükümetin, fabrikatörlerin tehditleri onları iyice öfkelendirdi. Çoğu, "Biz korkmuyoruz! Ne yapacaklarsa görelim!" demeye başlamışlardı. Bu gerginlik greve karşı olan işçileri bile susturmuştu. Atölyelerde ve avluda o mavimtırak sabah sisinin ortasında kırmızı bayraklar görülüyordu. İşçiler hazırdı.

Fabrikanın yönetim bölümünde bütün mühendisler Pierre'in çevresine üşüşmüşlerdi. Bağırıyorlardı ona:

"Demagogsun sen!"

"Moskova'nın ajanı değil misin!"

Pierre de onlara öfkeyle karşılık veriyordu:

"Siz de faşistsiniz! Hitler'cisiniz!"

Hava öylesine gergindi ki, eğer Dessère, Pierre'i yanına çağırtmamış olsaydı kıyasıya dövüşeceklerdi orada.

"Haydi, evinize dönün, Pierre. Tehlikeli bir oyuna giriyorsunuz şimdi. Otuz altıda değiliz ki artık. Bu grevi hükümettekiler istedi. Bu sefer ezerler sizi, hiç bağışlamazlar. Mühendissiniz çünkü. Ben de savunamam sizi. Ağır basarlar."

"Benim durumum önemli değil şimdi!"

"İyi yapmıyorsunuz ama. Evlisiniz, karınız, çocuğunuz var. İnançlarınızı bir yana koymalısınız şimdi. Viard'ın yaşlı soytarı olduğunu siz de gördünüz. Öbürleri de ondan hırlı değildir. Artık herkes kendi paçasını kurtarmaya bakmalı."

"Bu sizin için çok önemli. Siz kurtarmalısınız paçanızı. Burada da, Münih'te de kurtarmalısınız. Ama işiniz hayli zor!"

Sonra Pierre işçilerin safına gitti, onlara katılmaya. Binlerce el coşkunlukla havaya kalktı bir anda: Mühendis Dubois'yı kendileriyle omuz omuza görmekten doğan bir sevinçti işçilerinki. Bu hepsi de öfkeli, hepsi de kararlı adamların yakınlığı ve sevgisi Pierre'le beraberdi.

Avludaki işçi kalabalığından ürken polis komiseri Dessère'i buldu:

"Otoritenizi kullansanız?" dedi.

Omuz silkti Dessère.

"Elimden bir şey gelmiyor komiser. Size de fazla ısrar etmemenizi salık veririm."

"Özür dilerim. Kesin emir aldım. Uğraşmak zorundayım."

Polisleri gören işçiler ilkin sustular. Çoğu taşları avuçlamış, demir çubukları kavramışlardı. Su pompaları hazırdı. Legreux giriş kapısında duruyordu.

Kader gibi bir şey yeniden, yani bir kez daha onun duygu hayatını altüst etmeye hazırlanıyordu. Josette'e sevdiğini henüz söyleyememiş, bu cesareti bulamamıştı. Partinin para işlerini ilgilendiren bir konuyu konuşmak üzere Josette'in babasını görmeye, evlerine gitmişti. Çıkışta kız sormuştu ona: "Ne tarafa doğru yürüyeceksiniz?" demişti. Onun Suresnes yönüne gideceğini öğrenince, "Ben de oraya gideceğim," diye atılmıştı, "beraber yürürüz değil mi?" Beraber yürümüşler, sonra rıhtım boyuna geldiklerinde kız ona bakarak, "Yalan söyledim. Suresnes'de işim yoktu ki benim," deyivermişti. Nemli, ıslak bir sonbahar gecesiydi. Önce hiç farkına bile varmadan rıhtımı geçip köprüyü bir baştan öbür başa yürümüşler ve sonra tekrar geri dönmüşlerdi. İşte o zaman, "Bazen hiç gelmiyorsunuz bize. O zaman üzülüyorum, efkar basıyor," demişti Josette. "Sahi mi?" Sonra hemen eklemişti Legreux: "Size göre yaşlı sayılırım ben. Hem..." Ama kız onun dudaklarına sıcak bir öpücük kondurmuş, susturuvermişti onu. Şimdi grevi yaşıyordu Legreux. Yüreğinde o tutuşmaya hazır bekleyen ateşi düşünecek vakti yoktu.

Polislerin giriş kapısını parçalayıp da orada Legreux'nun üzerine atılışlarını gördüğünde Pierre yukarıda, laboratuvar bölümündeydi. Sağlam adamdı Legreux. İyi dayandı bir süre. Sonunda üstüne gelen polislerin çokluğu yenik düşürdü onu. Pierre ko-

şarak indi avluya. Orada birden gözlerinde çok acı veren insafsız bir yanma hissetti. Düşmemek için kapıya tutundu. Avluda büyük bir düzensizlik ve karışıklık vardı. Şaşkın bir ses duyuldu o anda:

"Gaz! Gaz sıkıyorlar üstümüze!"

Dessère penceredeydi. Her şeyi görüyor ve kendi kendine soruyordu: 'Fransa bu mu?' Ölesiye sevdiği Fransa artık yaşamıyordu. O işçilerin patronları düşman olmadan sıkıştırıp değiş tokuş ettikleri, sonra beraberce kadeh tokuşturdukları, o en ateşli konuşmalardan sonra güzel bir yemeğin önünde 'sosyal' aşırılıkların unutulduğu, çiçeklerin ve şakanın en güzel değerlendirildiği güzel ve büyük Fransa yaşamıyordu. Anılarda anlatılan, düşlerde yaşanan, kitaplarda okunan Fransa'yı kurtarabilmek için her şeyi gözden çıkarabilirdi. Ama şimdi bu işçilerin üzerine sıkılan gaz neyin nesi?.. Dessère de biliyor ki artık ne o ne de bir başkası kendi paçasını kurtarmaktan başka hiçbir işe yaramaz. Dessère bundan böyle paçasını sıyırmaya çalışacak, pipo içmeyi azaltacak, kendine iyi bakacak. Jeannette'e telefon edecek önce. Sonra? Sonra çok çok uzaklara Java'ya ya da Şili'ye gidecek.

Polisler yüz kadar işçiyi daha getirip öbür tutukluların yanına, o pis depo bozması hücreye tıktılar. Grevcileri ne yapmak gerektiğini onlar da bilmiyordu aslında. Her yarım saatte bir kamyon dolusu grevci getiriyorlardı ama...

Denise, polislerin konuşmasını, her sözünü büyük bir dikkatle izliyordu. Onların gittikçe kabaran öfkesine bakılırsa grevin başarıldığına inanmak gerekiyordu. Zaman zaman hücrenin kapısı açılıyor ve yeni bir işçi grubu içeriye tıkılıyordu. Bir santralcı kız, "Grev olmadı, yürümedi. Polisten korktular," diyordu. Son gelenlerin arasında metro işçilerinden birisi de vardı. Yüzü gözü kan içindeydi adamın. Soluyarak, "Hepsi alçak!" diye homurdanıyordu. Metro işçileri greve katılmamışlar, çalışmışlardı. Akşama doğru artık herkes gibi Denise de yalnızca büyük fabrikalardaki işçilerin greve katıldığını, öbür işçilerin oyunbozanlık ettiğini biliyordu. Polisler yeni üç işçiyi getirip de hücreye tıktıklarında hava kararmıştı. Hücredekiler son durumu onlardan öğrendiler.

"Siene fabrikasında herkes greve katıldı. Kimse çıkmadı. Polis gaz kullandı."

'Gaz' sözü oradakileri ürkütmüştü. Santralcı kız ağlamaya başlamıştı. Denise, bu çaresizliğin içinde birden dikildi. Dudaklarından bir türkü, inanç dolu bir sesle söylediği için yeni ve ümitli bir türkü döküldü. Ve bu türkü onun sesine durmadan katılan yeni seslerle büyüyerek genişledi. Polislerin tehditleri de söndüremedi türküyü. Yandaki hücrelerde, bu küf kokan koridordaki bütün hücrelerde gittikçe daha büyüyerek, gittikçe daha susturulmaz ve inatlı, cesaretin, öfkenin ve kardeşliğin bir çığ gibi büyümesine benzeyerek, Sibiryalı mahkûmların türküsüne benzeyerek genişledi. Bu Seine'deki, Gnome'daki, Renault'daki işçilerin sesiydi.

O gece Daladier radyoda konuştu. Kendi bürosunda, mikrofonun karşısında kimsesiz ve halksızdı. Sürekli olarak boşluğa bakıyor ve konuşurken alnındaki damarlar şişip kabarıyordu.

"Her şey hükümetin zaferi ile sonuçlandı," dedi.

Bunca eziklikten sonra, Münih hareketinden sonra işçilere karşı giriştiği kıyım hareketini süsleyebilmek için 'zafer' sözcüğünü nasıl iğrenç bir utanmazlıkla kullanıyordu!

Polis, hücrelerde tutukluların sorgusuna başlamıştı. 'Denise Tessat' sözü geçer geçmez komiser güldü:

"Akraba falan mı?" dedi.

Hiçbir işkence bu kızı ezemez, sindiremezdi. Ama bu adam genç kızın en zayıf, yani ona en çok acı veren yerine, içindeki tek büyük yaraya dokunmuştu. Denise yanıt vermedi önce. Daha sonra kimliğini gizlemenin kendisi için daha onur kırıcı bir şey olacağını düşündü:

"Evet. Sizin o sevgili bakanınızın kızıyım ben! Onun bakanlığı önemli değil. Devam edin siz."

Komiser gözünü kırptı ilkin, arkasından da durumu şefine yetiştirdi tabii. Önemli buldukları için hemen emniyet müdürüne haber verdiler.

'Önemli bir iş' için kendisine telefon ettikleri zaman Tessat yatağında mışıl mışıl uyuyordu. O gün çok yorulmuştu. Grevin genişlemesinden korktuğu için kabına bir türlü sığmamış, gün boyunca polis müdürüne telefon üstüne telefon açmış, sekreterinin getirdiği raporları adeta kaparcasına almıştı. Ancak gecenin geç bir vaktinde grevin durdurulduğuna, ezildiğine inanmış, o zaman

rahat soluk alıp hemen banyoya dalmıştı. Sabahın üçüydü ve Rigoletto'dan bir bölümü mırıldanarak yatağa girmişti. "Kızınız konusunda önemli bir..." diye uyandırıldığı zaman her şeyi, özellikle artık polis müdürüne gebe olduğunu anladı. Breuteuil'e haber sızdırmayacaklarını nereden bilebilir? Ya gazeteler için ne müthiş fırsat bu! Ah çocuk! Ah, deli kız!..

Emniyet Müdürlüğü salonundaki alçıdan cumhuriyet büstünün altında bekliyordu Tessat. Çok geçmeden kapı açıldı ve Denise'i içeri aldılar. Kızını karşısında görünce bir merhamet dalgası kaplamıştı içini: Elbisesi yırtılmış, saçları darmadağındı, bütün gece boyunca gözüne hiç uyku girmediği yüzünün solgunluğundan belli oluyordu. Ve durmadan sağlığının üzerine titrediği, sık sık kaplıcalara götürdüğü, en iyi profesörlerin sürekli kontrolü altında büyüttüğü kızı, buydu demek!.. Öfkesine hakim olmaya çalıştı Tessat. Okşayıcı, ama gene de hafif titreyen bir sesle:

"Seni serbest bıraktırmak için geldim Denise," dedi.

Planını hazırlamıştı önceden: Denise'in ayak takımı hakkında bir roman yazmak istediğini ve fabrikaya bunun için girdiğini söyleyecekti emniyet müdürüne. Böylece kızını alıp bağrına basacaktı ve öksüz yuva yeniden şenlenecekti böylece. Bak nasıl üzerine titreyecekti zavallı yavrucuğunun!..

"Yani benimle birlikte tutuklu olan bütün herkesi serbest bıraktıracaksınız öyle mi?"

Bu sözler, Denise'in sesindeki kesin eda ve bu hiç beklenmedik 'siz' hitabı, başından aşağı bir kova kaynar su dökülmüş kadar sersemletmişti Tessat'yı. Kendini tutamayıp haykırdı:

"Denise!"

Denise susuyordu. Karşısındaki bu kız, bir yabancıydı sanki: Geçirdiği şu son gün, bir anda bütün geçmişinden sıyırıp kurtarmıştı onu.

Tessat gürlüyordu şimdi:

"Bu sefilleri serbest bıraktıracağım öyle mi! Ağzından çıkanı kulağın duymuyor galiba?"

"'Sefil' dediğiniz kim sizin? Daha dün Almanlar karşısında kaçacak delik arıyordunuz. 'Hazır değiliz!' diyordunuz durmadan.

Elinizdeki gazların kimlere karşı kullanılacağı anlaşıldı şimdi: Meğer hazırmışsınız!"

"Senin tutukluların Almanlara çalışıyor, bilmiyorsan öğren bunu. Dün siz greve başlarken, İtalyanlar da taleplerini hazırlamaya başlıyorlardı: Nice'le Korsika'yı istiyorlar. İşte grevin ilk sonucu!"

"Almanlar için çalışan asıl sizsiniz! Kim kapattı uçak fabrikalarını! Sonra, şahsen siz, nasıl konuşabilirmişsiniz böyle! Fouger ağzını açmak istediği zaman, üzerine gangsterleri saldırtan siz değil misiniz!"

"Yalan! Adi bir iftira bu! Sana her söylenene inanmak için iyice aptallaşmış olman gerek! Budala!"

Daha uzun bir süre, en yaralayıcı sözleri haykırdı durdu kızın suratına. Sonra da birdenbire sustu. Neye yarar ki söyledikleri? Normal bir insan değil bu kız, sapık! Kafasına sokulmuş olanları çıkartamazsın artık. Onu ikna etmeyi bırakıp işi örtbas etmeye bakmalı.

"Boşuna tartışmayalım," dedi. "Herkesin kendi fikri kendine. Ama beni anlaman gerek. Basın bu meseleyi ağzına dolayacak olursa, ortak düşmanlarımızın, faşistlerin sevincini getir bir kez gözlerinin önüne! Breuteuil'i getir."

"Siz kendinizi Breuteuil'den daha mı iyi sayıyorsunuz yani?"

"Her şeyi döndürüp dolaştırıp politikaya bağlıyorsun sen. Duyguların da yeri vardır insan hayatında. Ve düşün ki benim kızımsın sen! Zavallı anneciğini anımsa biraz. Ne iyi kadındı! Yalvarırım eve dön Denise! Annenin aşkı için dön!"

Zaptedemedi kendini Denise:

"Susun," diye haykırdı. "Sefilin birisiniz siz!"

(Haykırır haykırmaz da pişman olmuştu, acı çektiğini gösteriyordu çünkü bu sözler.)

Kızından hiçbir şey elde edemeksizin döndü Tessat. Emniyet müdürüne baskı yapmaktan başka çaresi kalmıyordu. Denise'in tutuklanışı ve mahkûm oluşu, basında hasıraltı edildi. Öteki Gnome işçileriyle bir arada yargılanmıştı o da ve herkes gibi bir ay hapse mahkûm edilmişti. Ve mutluydu: Adını ağzında gevelemişti mahkeme başkanı, ana-babasının kim olduğunu da sormamıştı. Bunun babasına nelere mal olduğunu aklının ucundan bile geçirmiyordu.

Şimdi kin bağlamıştı Tessat komünistlere. O güne gelinceye kadar hiç kimseye düşman gözüyle bakmamıştı. Breuteuil'e ya da Viard'a öfkelendiği olmuyor değildi kuşkusuz. Ama partnerleriydi bunlar. Fouger'ye, o pis sakallıya bile şerefine leke sürmek istediği halde acımıştı. Ama komünistler, Denise'i, biricik kızını almışlardı elinden! Sevimli, tatlı bir yavrucaktan, ağzı köpükler saçan bir kundakçı yapıp çıkarmışlardı! 1793'te giyotinin çevresinde hora tepen kadınlar gibi!.. Bir siyasi parti falan değildi bu, hayır! İğrenç bir ruh mezbelesiydi!.. Eğer yok edilmezlerse, insanları boğazlayıp derilerini yüzeceklerinden hiç kuşkunuz olmasın. Bir tahtakurusundan başka bir şey değildi onların gözünde Tessat. Ama çok şükür, Fransa ayaktaydı henüz! Ve grev de çuvallamıştı işte. Durum gayet iyiydi. Ve gidip Paulette'in koynunda dinlenebilirdi Tessat.

22

Pierre'in fabrikada kalmasını istemiyor değildi Dessère aslında. Bu meseledeki güçsüzlüğüne öfkeleniyordu için için. Bakanlar karşısında iki büklüm olsunlar, siz gene bir avuç zırlağın sözüne kulak asmak zorunda kalın!.. Pierre'den ayrılmak şart olmuştu, evet: Sağcı gazeteler, 'Kızıl mühendis' efsanesini durmadan işliyorlardı.

"Amerika'ya göndereyim sizi," önerisinde bulundu Dessère. "Aradan bir yıl geçsin, düşünürüz."

Ama Pierre, bu 'sadaka'yı hemen reddetmişti.

Büyük kahvelerden birinin taraçasındaydılar, olağanüstü bir soğukluk vardı: Sıfırın altında dört derece. Pardösülerine sımsıkı sarınmış insanlar bir grog içmeye koşuyordu içeriye. Ve sokak sobaları ıssız taraçaya güçsüz ışıklarını saçmaktaydılar.

"Pek tabii ki, bana inanmak zorunda değilsiniz," diye devam etti Dessère. "Ama durum böyle. Hepimiz bağlıyız: İçinde yaşadığımız ortam, kamuoyu, önyargılar, hep bağlıyor bizi. Eminim ki işçilerin çoğu grev istemiyordu. Ama boyun eğmek zorunda kaldılar. Nitekim ben de, Sayın Bay Montigny'nin o pek ince hesaplarını göz önünde tutmak zorundayım! Diyeceksiniz ki faşistin biri? Hayır. Budala, ahmak bir soyguncudan ibaret benim gözüm-

de. Bir yandan, çok az bombardıman uçağımız var diye Cot'u suçluyorlar; bir yandan da beni, en iyi mühendislerimizden birinden, sizden ayrılmaya zorluyorlar. Bombardıman uçağı falan umurlarında bile değil, Fransa'yı da umursadıkları yok aslında!"

Bir zamanların o güven dolu Pierre'i, şimdi kuru ve kuşkulu bir insan olmuştu. Dessère'in bu suçlamaları, yapmacık gibi geliyordu ona:

"Onlara niçin öfkeleniyorsunuz ki," dedi. "Münih'i siz de savunuyordunuz!"

"Silahlı bir barış istiyordum ben. Görüşmeler yapılsın ve bir uzlaşmaya varılsın istiyordum. Ama onların istedikleri bir tek şey var yalnızca: Mümkün olduğu kadar çabuk Hitler'in hizmetine girmek! Bütün bu kargaşalık arasında yalnız namussuzlar el ele vermiş, fırsat düşürüp semirmeye bakıyorlar. Ve namuslu insanların da basireti bağlanmış."

"Hepsinin değil. Hiç Legreux ile sohbet ettiğiniz oldu mu hayatınız boyunca? Eşek sudan gelinceye kadar dövdü polisler, şimdi de hastanede. Ve onun gibi düşünüp davranan daha sayısız kimse var. Binlerce duygu ve düşünce vardır insanda, çoğunlukla dağılır bu duygu ve düşünceler: Sanatı yaratır insan, konforu yaratır, aile kurar. Niçin komünistlerden söz ettim size? Onlarda dağılma yoktur da onun için. Her şey bir tek ve aynı amaca yönelmiştir onlarda: Ve buna da basireti bağlanmak değil, seçilen amaca uzanmak denir."

"Şu brazerolara bakın. Bir sıcaklık kuruntusu veriyorlar o kadar. Sokağı ısıtmak mümkün olurmuş gibi!.. Donmak üzereyim biliyor musunuz? Son bir kez daha sormak istiyorum: Gene hayır mı?"

Agnès'in kendisine sitem edeceğini ummuştu Pierre: İşsizlik demek, sefalet demekti. Bir de Doudou vardı şimdi ortada. Ama Agnès'in ilk sözleri: "İyi etmişsin," oldu. Politika konusunda Pierre'le aynı fikirde değildi evet. Ama bağımsızlık ve onur söz konusu olduğu zaman, küçüklüğünde babasına yaptığı gibi, şimdi de kocasına hayranlık dolu gözlerle bakıyordu.

Üç hafta geçmişti. Daha düne kadar bir hayaletten, ürkütücü ama soyut bir kelime olmaktan öteye geçmeyen sefalet, şimdi şekillenmiş ve gelip eve yerleşmiş bulunuyordu. Agnès'in aylığı, ki-

rayı ve doktor masrafını karşılıyordu yalnızca. (Doudou hastaydı) Ve ay sonuna doğru, kelimenin tam anlamıyla meteliksiz kaldılar. Yoksulluğun ne olduğunu biliyordu ikisi de. Ama sefaletle tanışıyorlardı şimdi: Yaralayıcı ve küçük düşürücü sefaletle.

Pierre'in başvurmadığı bir tek fabrika kalmadı. Ama İşverenler Genel Konfederasyonu, kara listeye almıştı ismini. Mekanisyen, hatta basit el işçisi olarak çalışmak istedi. Boşuna: Hangi kapıyı çaldıysa, suratına kapadılar.

Saatini sattı, sütçünün borcunu ödediler. Sonra kışlık mantosunu eskiciye götürdü Agnès ("çok büyük bir manto!"), bir hafta için günde bir öğün yemek parası böylece çıktı. Kocasına destek olmaya çalışıyordu Agnès:

"Bayramda bize prim vereceklermiş!"

Sabahleyin erkenden çıkıyordu Pierre, bütün gün oradan oraya dolaşıyor, en ufak atölyeleri bile ihmal etmiyor, gazete ilanlarını adeta ezberliyordu. Akşam geç eve döndüğünde de, yolda rastladığı bir eski arkadaşının yemek ısmarladığını söylüyordu. Kılığı kıyafeti düzgündü Pierre'in, her sabah düzenli olarak tıraş olurdu. Ve hiç kimse düşünemezdi, saçları ağarmaya yüz tutmuş bu kibar ve dalgın adamın aslında yiyecek parası peşinde bir kimse olduğunu. Bakkal dükkânlarının önünden geçerken başını çeviriyordu.

Bir gün bir ilan çarptı gözüne: Kar yağdığı takdirde, sokakları temizlemek üzere adam arıyorlardı. Sabah beşte orada bulunmak gerekiyordu. Gökyüzüne baktı Pierre: Karardıkça kararmaktaydı.

Nitekim akşama doğru lapa lapa kar yağmaya başladı. Önce eridi yağan kar, ama sonradan tuttu: Kaldırımlar bembeyazdı şimdi. Sabahın dördünde, Agnès'i uyandırmamak için ayaklarının ucuna basa basa evden çıktı Pierre. Tir tir titriyordu soğuktan, ama gülümsemekteydi: Karısına sonunda yirmi, hatta belki de otuz frank götürebilecekti! Beşe çeyrek kala istenilen yerdeydi. Bembeyaz meydanı ve karanlık yüzlü binanın önünde toplanmış kalabalığı, büyük bir gaz lambası aydınlatıyordu. Kimler yoktu ki?.. İşsizler, dilenciler, grev yaptı diye işten atılmış Posta İdaresi memurları, yarı aç bir ressam. Alman göçmenleri, yaşlılar, henüz çocuk denecek yaşta olanlar. Kırk kişi istemişlerdi ve en azından üç yüz kişiydiler orada! Sabırla bekledi Pierre. Bir ses yükseldi çok geçmeden:

"Tamam!"

Ve Pierre, evin yolunu tuttu yeniden. Ağır ağır yürüyordu. Bacakları çözülüyor ve midesi bulanıyordu açlıktan.

Halles'den geçti. Hummalı bir faaliyet içindeydi ortalık: Lokantacılar, kasaplar, sebzeciler, meyveciler, kamyonların çevresini sarmış, mal kaldırmaktaydılar. Zola'nın tasvir etmiş olduğu bu doymak bilmeyen 'karın'dan başka belki de her şey değişmişti Paris'te. Ve bu derisi yüzülmüş nemli ve yapışkan kümes hayvanları yığınını görünce, çoktan unuttuğunu sandığı romanı hayal meyal anımsar gibi oldu Pierre: Bir gözü doymaz ve duygusuz tüccarlar aleminin ortasına düşen hapishane kaçağı, o dalgın ve aç adam canlandı gözlerinde.

Kırmızı ve mor, dayanılmaz bir şekilde taze, kocaman et parçası asılmıştı çengellere. Ne kadar öküz ve koyun gerekliydi acaba bu obur kenti doyurmak için? Zamanından önce büyümüş azman ciğerleriyle ne kadar kaz gerekliydi? Ve ne kadar benekli beç tavuğuyla ince parlak boyunlu sülün gerekliydi kim bilir?

Deniz ürünleri bölümünde, ebonitten yapılmış duygusunu uyandıran koca koca ton balıkları, ince kalkanlar, uskumrular, mezgitler, yapışkan pisiler, türlü türlü istiridyeler, midyeler ve deniz kestaneleri sıra sıra olmuştu. Dayanılmaz bir koku yüzüyordu içeride. Tuzdan kıpkırmızı kesilmişti satıcı kadınların elleri. Mermerlerin üzerinden sular akıyordu.

Sebzeler yer alıyordu biraz daha ileride: Soluk renkli hindibalar, havuçlar, şalgamlar, kuşkonmazlar, küçük, sevimli sepetlere yerleştirilmiş mantarlar, Rousillon marulları. Bal gibi sapsarı parçalar halinde Charentes tereyağları geliyordu sonra, peynirler, yumurtalar, ufak tenekelere konmuş kaymaklar geliyordu. Ve Messina, Yafa portakalları, elmalar, sıcak diyarların keskin soluğunu yayan olgun muz salkımları, hurmalar, ananaslar...

Satıcı kadınlar, soğuktan uyuşmuş parmaklarını karavananın ateşinde ısıtarak soğan çorbası yemekteydiler. Serseri dilenciler takımı, yerlere saçılmış patates tanelerine saldırmıştı. İşin erbapları peynirleri yokluyor, av etlerinin fiyatını soruyorlardı. Mürekkep kokan kâğıtlarını sallayarak gazete satıcıları koşuşturmaktaydı. Saint-Suctache'tan doğru bir çan sesi geliyordu. Kana bulanmış

önlükleriyle kasaplar, et parçalarını kesmekteydiler. Bostancılar, eski model Citroen'lerinden alabaş ve pırasa boşaltıyor, sonra da tezgâhın önünde sıralanıp konyaklı kahvelerini yudumlamaya koyuluyorlardı. Kanı andıran bir kırmızı şarap sızıyordu kaldırıma. Esrarengiz bir havası vardı dev demetler halinde derlenmiş çiçeklerin: Tonlarla karanfil, şebboy ve gül. Koku saçan yükleriyle koca trenler geliyordu Nice'ten ve Grasse'tan: Mimozalar, çuhaçiçekleri, yaseminler, inci çiçekleri, açelyalar, yığın yığındı. Takvimle alay ediyordu Paris: Bütün yıl boyunca bahara bürünmez miydi!..

Nemli tanecikler düşüyordu gökten. Talihliler, yolları temizlemekle meşguldü! Pierre yürüyordu. Bir robot gibi. Açlığını bile duymuyordu şimdi. İç bulantısı veriyordu ona bütün bu kokular. Ve bu yiyecek bolluğu karşısında ezilmekteydi: İstenecek, hayal edilecek cinsinden birer besin değildi bunlar; insana meydan okuyan bir ayrı dünya, bir felsefeydi. Satıcı kadınların, mezgitlerin, terazilerin ve yağlı cüzdanların dünyası. Ve yüz bin demet çiçek. Vanek'in gözyaşlarından neydi Paris'e, neydi Katalonya'nın sefaletinden, Legreux'nun ıstırabından, açlığından Pierre'in!... Paris yaşıyordu ya, yeter!.. Kırk kiloluk bir domuz sucuğunu sırtlamış, Paris daima Paris'tir!.. diye türkü söyleyen kasaba sorun inanmazsanız! Öyle bir canlılık vardı ki bu hayat çağrısında, bir an etkisine kapılmadan edemedi Pierre. Sonra, acele bir işi varmışçasına uzaklaştı. Nereye gidilebilir ki? Üşüyordu. Birdenbire yavaşlayıp gerisingeri döndü, Buci Mahallesi'nin çamurlu dar sokaklarında dolaşmaya başladı. Hep aynı dört yol ağzına geliyordu. Yassı ve yapışkan balıkların sergi arabalarının üzerinde can çekiştiği yere.

Islak bir sıranın üzerine oturdu, yerde sürünen bir gazeteye uzandı: "Avrupa yatışıyor... Tessat'nın söylevi... Barış güvencesi..." Ve birdenbire bütün her şey uyanıverdi çevresinde: Kızartılan patateslerin kokusu!.. Fokur fokur kaynayan büyük kazanların içinde kızartıyorlardı, kâğıt tabaklara koyuyorlardı sonra. Ve satıcı kadının sesi yükseliyordu bir fikri sabit gibi: "Sıcaak!.. Sıcakkkk!.. On meteliğe!.." On metelik: Ne ulaşılmaz bir düş! Bir uyurgezer gibi doğrulmuştu Pierre ve elinde buruşturmuş olduğu gazeteyi yoldan geçen birine uzatmaktaydı. İşine yetişmeye çalışan bir memurdu bu, şaşkınlıkla baktı Pierre'e sonra hızlandı.

Oturduğu sıraya döndü Pierre ağır adımlarla. Niçin yapmıştı bunu? Bir uyuşukluk çöktü üzerine yeniden. Otomobil kornaları ve satıcı kadının sesi, çok uzaklardan geliyordu şimdi.

Bir çift geçti yoldan. Pierre'e baktı genç kız. Ve, kızın yanındaki oğlanın kulağına bir şeyler fısıldadığını görür gibi oldu Pierre. Kısa ve eğri bacaklı bir yaşlı köpek yaklaştı sonra, ayakkabılarını kokladı Pierre'in ve kuyruğunu bacaklarının arasına alıp uzaklaştı. Bir hayvanın bile fark edebileceği kadar perişandı demek.

Evde yeni bir felaket bekliyordu:

"Babam geldi," diye fısıldadı Agnès.

Başka bir zaman olsa, nasıl da sevinirlerdi!.. Güneybatı Fransa'nın küçük kentlerinden birinde yaşayan Legendre, uzun zamandan beri kızını ziyaret etmek ve küçük Doudou'yu görmek isterdi. Bazen mektup aldıkları olurdu ondan. Çocuklara özgü, iri harflerle yazılmış mektuplar.

Agnès sık sık söz ederdi Pierre'e babasından. Legendre, bir zamanlar makinistti. Antimilitarist propaganda yaptığı için on ay hapis yatmıştı savaştan önce. Beş yıldan beri de, (artık eski gücü kalmamıştı) fabrikadan ayrılmış ve Dax'ta ufak bir garaj sahibi olan küçük kardeşinin yanına gitmişti. Araba tamirinde yardım ediyordu kardeşine, boş zamanlarında da bahçeyle uğraşıyordu. Altmış dört yaşındaydı. Uzun boylu ve hafifçe ağarmış bol saçlı bir adam olarak hayal etmişti Pierre hep kayınbabasını. Oysa şimdi önünde, kafası yeni doğmuş çocuklarınki gibi incecik bir tüy örtüsüyle kaplı kupkuru bir ihtiyar vardı.

"Babam geldi!" diye fısıldayan Agnès'in sıkıntısını hemen anlamıştı Pierre: Kızının, bir mühendisle evli olduğuna göre, bolluk içinde yaşadığını düşünmekteydi tabii adamcağız! Tam da sırasını seçmişti doğrusu! Gerçeği söylemek, adama acı vermek olacaktı. Evet ama, ya acı ya da yemek: İkisinden birini vermek zorundaydılar.

Kayınbaba, merakla ve tepeden tırnağa inceliyordu damadı:

"Sağlam ve güzel kunduralarınız var," dedi.

Eğri bacaklı köpeği, buruşuk gazeteyi ve patatesleri anımsadı Pierre. Daireyi baştan başa dolaştı Legendre, mutfağa girdi:

"Temiz bir mutfak," dedi memnuniyetle.

İşi hakkında sorular sordu Pierre'e ve damadının en son model

motorlardan söz etmesini hayranlıkla dinledi. Sonra politikaya gelip dayandılar. İçini çekti Legendre:

"Geri kaldım," dedi. "Allahın bir ücra yeri Dax. Kardeşime de bilinçli bir eleman denemez. Düşünün ki, Matin'e abone."

Münih'in anlamını kavrayamıyordu ve ancak Pierre İspanyollar'dan söz açtığı zaman canlandı.

"Yenecekler," diye haykırdı. "Göreceksiniz ki yenecekler!"

Sonra konuşma geçmişe döndü. Legendre'in keyfine diyecek yoktu artık. Grevleri ve gösterileri anlattı: "1916'da, elimizde bayraklarla sokağa inmiştik." Jaurès'i tanımış olmaktan gurur duyuyordu:

"Toplantılarda konuştuğu zaman, gömleğinin yakasını çıkarırdı hep: O çağda, gömlek yakaları ayrı takılırdı. Nasıl çırpınırdı görseniz konuşurken! Ve bir de sesi vardı ki!"

Pierre susuyordu: Bu şen şakrak ihtiyarın karşısında kendi güçsüzlüğü daha da bir dokunmaktaydı ona! Legendre ise bu susuşu bambaşka bir şekilde yorumluyordu: Hoşuna gitmeyen bir şey mi söylemişti acaba damadına? Sonra... Damadı kendisi gibi bir adam mıydı acaba? Pierre'in tavırları ürkütmüştü onu: 'Ne de olsa bir mühendis!...' diye düşündü. Agnès bambaşka bir dünyada yaşıyordu şimdi, kendine koca olarak seçtiği adam bir işçi değildi ki. İyice canı sıkılmıştı Legendre'ın birdenbire:

"Sizi rahatsız ediyorum galiba." dedi. "Douhet'ye uğrayacaktım zaten."

Agnès'le Pierre bakıştılar: Ne pahasına olursa olsun alıkoymak lazımdı. Ama yemek saati de gelip çatmıştı işte. Ne koyacaklardı önüne?.. Çorba vardı yalnızca, o da Doudou'ya ya yeter ya yetmez. Çıkmak üzere olduklarını, bir yere davetli bulunduklarını söyleseler, inciteceklerdi. Atıldı Agnès:

"Acelen ne canım. Dax'tan hiç söz etmedin bize?"

Hemen anlatmaya koyuldu ihtiyar: Yazın bir alay turist gelmişti, çok iyi para kazanmıştı kardeşi! Ama şimdi ölü mevsimdi artık. Sonra savaş korkusu sarmıştı ortalığı, eskisi gibi araba yapılmıyordu, satın alan da yoktu zaten, "Hükümet el koysun diye mi alalım!" diyordu insanlar. Hele kamyonların durumu büsbütün perişandı. İşsizlik gittikçe biraz daha yayılmaktaydı.

"Paris'te durum nasıl? Çok işsiz var mı?"

"Hem de nasıl! Ve bütün dallarda. Bugün kendi gözlerimle gördüm. Sokaklardaki karları temizlemek için gelmişlerdi. Bir basım işçisi, bir postacı, bir ressam. Tam iki saat bekledik."

Birdenbire fark etti kendini ele verdiğini! İhtiyar anlayamazdı, ama Agnès? "Beni mühendis olarak alıyorlar," dememiş miydi karısına! Ve Agnès, sefaletle gelen bütün küçülmeleri ilk kez olarak kavrıyormuşçasına, dehşet içinde bakıyordu Pierre'e. Legendre doğrulmuştu: Her şeyi anlamıştı o da bir anda. Agnès'in sıkıntısını, Pierre'in isteksizliğini, bomboş mutfağı, her şeyi.

"Ben şu köşeye kadar uzanmak zorundayım," dedi. "Douhet'ye telefon edeceğim de."

On beş dakika sonra da elinde bir litre şarap, sardinyalar, kaz ciğeri, peynir ve kahveyle döndü. Şekeri de unutmamıştı. Bir köşeye çekip azarladı Agnès'i: "Bir de benim kızım olacaksın!" Ve artık hiçbir soru sormadı. Masaya oturdukları zaman, grevi anlattı ona Pierre: Polislerin gaz kullandığını söyledi, Dessère'le yaptığı konuşmayı aktardı, kara listeyi açıkladı. Legendre iyice keyiflenmişti: Pierre de onlardandı işte! Yoksulluğa gelince. Gençtiler daha, dayanabilirlerdi!

Pierre'le kadeh tokuştururken:

"Zafere!" diye bağırdı.

Her şey apaçıktı onun gözünde: Çok geçmeden İspanyollar faşistleri ezeceklerdi. Bütün memlekette ayağa fırlayacaktı işçiler ve her yerde grevler patlayacak, barikatlar kurulacaktı.

Yiyecek ve şarap bir uyuşukluk vermişti Pierre'e: Isınmıştı ve rahattı. Ama bir hüzün vardı içinde, gitmek bilmeyen bir keder. Niçindi bu? Oysa yaşlı kuşak? Onlar da bozguna uğramıştı zamanında, onlar da biliyordu ne demek olduğunu hayal kırıklığının. Peki öyleyse? Öyleyse niçin Pierre'de bu ihtiyarınki kadar bir inanç, bir sükûnet, bir sevinç yoktu?

Doudou'yu yatırdılar. Edepsizlik etti, uyumak istemedi önce, ama yatağına uzanır uzanmaz sızdı. Ve Legendre, torununa bakarak fısıldadı:

"Güzel bir hayat yaşayacak görürsünüz. Bizim gibi olmayacak o. Bizler savaştan geçtik. Ben Champaigne'daydım. Bilseniz ne

korkunçtu! Ama artık savaş yok! İşçiler akıllandı artık! Ya Almanlar. Onlar bir savaşa boyun eğecek mi sanıyorsunuz? Orada da işçiler var! Meydanı boş bırakırlar mı hiç?"

Erken yatıp sabah beşte kalkmaya alışmıştı Legendre. Donup kalmıştı gözleri işte, cam gibiydiler. Birkaç dakika savaştı uykuya karşı. Doudou'nun küçük yatağının kenarında oturmuş uyuyakaldı sonra. Yüzü bir çocuk yüzü gibiydi.

23

Hiçbir zaman o kış olduğu kadar yavaş geçmemişti zaman. Esrarengiz bir sükûnete bürünmüştü kent. Aralık ayının maviye çalan alacakaranlığı şanlı eski anıtları tuhaf bir şefkatle sarmalıyordu. Camekanlarda boy gösteren atılgan renkli oyuncaklar ve kestane şekerleri, rahat bir Noel'in geçişine tanıklık etmekteydi. Gamsız delikanlıların ilham perisi kovaladığı ya da yalnızca taşralı bir kızın ardına düştüğü görülüyordu gene görülmesine ama kentte genel bir uyuşukluk, bir duygusuzluk saltanat sürmekteydi.

Her sabah düzenli olarak bakanlar, asi Posta İdaresi ya da demiryolu işçilerine yol veren kararnameler imzalıyorlardı. Açlık, yüz binlerce işsizin boğazına yapışmaktaydı. Milli savunmadan söz ediyordu Daladier durmadan, ama silah fabrikalarındaki makineler, başbakanla iddiaya girmişçesine durup kalmışlardı.

Gözü yaşlı ve memnun okurlarının parasıyla Bayan Chamberlain'e altın bir tuvalet takımı armağan etmişti Joliot. Ve her önüne çıkana, göbeğini gururla hoplatarak fısıldıyordu: "Hem de som altından!" Ama Chamberlain Paris'e geldiğinde, garın çevresine yığılmış işçiler tarafından ıslıklanmaktan kurtulamadı. Son olarak fikrini söylemişti halk. Sonra da bir sessizlik çökmüştü ortalığa. Durmaksızın işliyordu mahkemeler. Hapishanelerde makinistler, dökmeciler ve perdahçılar el ele vermiş, küçük şeker kutuları imal etmekteydiler.

Hastaneden alınarak adalet karşısına getirildi Legreux, iki jandarmanın kolunda durabiliyordu ancak. Ve kendisine söz verildiği zaman:

"Daladier'yi itham ediyorum," diye başladı.

Daha fazla konuşturtmadı başkan:

"Sanığı götürebilirsiniz."

Beş dakika sonra da, burnundan gelen bir sesle mırıldanıyordu:

"On iki temmuz kanunu uyarınca... Legreux Jacques... ay hapse."

Radikallerin grup toplantısında Fouger'nin dostları hükümetin istifasını istemekteydiler. Ve Tessat, tatlı tatlı gülümseyerek yanıt veriyordu: "Hükümetin istifası mı? Yani savaşa tutuşmamızı istiyorsunuz kudretli komşumuzla?"

Bir atlasın üzerinde incelemeler yapmakla geçirmişti bütün geceyi. Ve şimdi, birkaç milletvekiliyle birlikte öğle yemeğini yerken, en can alıcı anda, yani armudun bitip peynirin getirildiği sırada:

"Almanlar Doğu'ya dönecekler, göreceksiniz," diyordu. "Orada petrol var çünkü azizim. Ve ne demektir petrol, bilir misiniz? Yüzyılımızın kanı demektir!"

Von Ribbentrop geldi Paris'e. Bütün sokakları titizlikle boşaltı polis. Ve saygıdeğer konuk, şu akıl almaz manzarayla karşılaştı: Kıpkırmızı bir kış güneşi altında Concorde Alanı bir çölden farksızdı. "Bu sefer özellikle hoşuma gitti Paris," dedi kibarlık edip.

İtalyan birlikleri Barcelona'ya yaklaşıyordu. Milletvekilleri toplanıp, temsilci olarak General Franco'ya, Senatör Bérard'ı yollamaya karar verdiler. Tessat bu kararı hararetle destekliyordu: "Yanlış anlaşılmalara bir son vermek gerekir!"

Viard bir mitingde söz almıştı. Çek kadınlarıyla Katalan çocuklarının kara talihi hakkında dokunaklı şeyler söyledi. Ve işçi sınıfına saldıran iyi yüzlü hükümete veryansın ettikten sonra, duygusal bir sesle: "Bizim cumhuriyetimiz," diye haykırdı, "zincire vurulmuş bir Avrupa'da, özgürlüğün son kalesidir!" Tek tük alkışlar işitildi. Ama demeye kalmadan en ön sırada oturmakta olan ihtiyar Duchène ayağa fırlayıp: "Kim gider de ölür dersiniz o kale için?" diye bağırdı. "Bana kalırsa ermişlerle orospulardan başka hiç kimse! Gel gör ki, ermişler çoktan gökyüzüne çekildi, orospuların da hiç mi hiç ölmeye niyeti yok."

Seine'in eski gardiyanının bu sözlerini Tessat'ya naklettikleri zaman bir kahkaha savurmuştu:

"Kim ne derse desin, Fransızlar zeki ve nüktedan insanlardır. Ducamp'ın attığı karga çığlıkları ürkütmez beni: Çek değiliz biz."

Bununla birlikte, sık sık kederlenir olmuştu son zamanlarda, ne işim vardı sanki bu pisliğin içinde! diye kızıyordu kendi kendine. Komünistler: "Tessat darağacına!" diye haykırmaktaydılar. Ducamp bıkıp usanmaksızın Grandel meselesini çıkarıyordu ortaya: "Meclis'te bir Alman casusu var!" Parlamento komisyonları da seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Baskı rejimine son verilmesini istemekteydiler. Çalışma komisyonu adına Viard, gelip buldu Tessat'yı:

"Daha geçenlerde bir mitingde seni savunayım dedim, hemen sözümü kestiler. Biraz daha ısrar etsem, belki de linç edeceklerdi. Bardağı taşırdın sanıyorum. Halk asla tutmuyor hükümeti."

Omuz silkti Tessat:

"Söyler misin kimi tutuyor halk? Seni mi? Flandin'i mi? Yoksa Breuteuil'i mi? Hiçbirinizi! Halkın kimi tuttuğunu ben sana söyleyeyim istersen: Hitler'i tutuyor! Senin yerini almış olduğuma nasıl pişmanım bilsen! İnsan bugün muhalefette çok daha rahat ediyor. 'Baskı rejimine son verin!' deyip kapatıyorsunuz işi. Oh! Ben de bilirdim bunu söylemeyi! Yoksa beni vahşi bir hayvan mı sanmaya başladınız? Baskı rejimine son verilmesini arzu ediyorlarsa, önce bay komünistler kampanyalarına son versin! Biz barışı sağlamaya çabalıyoruz, onlarsa her şeyi sabote etmekteler. Cephede kıyılmak üzere on milyon adam göndermektense, on bin kişiyi hapse atmak yeğdir dostum. Onları önleyici içerikte tutuklamalara başvuruyorum işte!"

Kelebek gözlüğünü çıkarıp mendiliyle silmeye koyulmuştu Viard, yumuşak bakışlı miyop gözlerini Tessat'ya çevirerek sordu:

"Gerçekten inanıyor musun barışa sen?"

"Yani... Almanların Doğu'ya dönmesi büyük bir olasılık gibi geliyor bana. İşte o zaman, en azından bir yirmi yıl için kurtulduk demektir. Ama aldanabilirim de. Aslında oynamayı severim ben. Ama unutmamalı ki bugün artık bir oyuncu durumunda değiliz, oynanan ve dağıtılan kartlar durumundayız. Pis meslek, Allah kahretsin! İşsizlere nasıl gıpta ediyorum bilsen. Hiçbir şey düşünmeden yan gelip yatıyorlar köprü altlarında! Yaşamıyoruz biz

Auguste; yaşamaya, şöyle bir kendi kendimizle baş başa kalıp düşünmeye zamanımız yok. Amélie öldüğünde..."

Sesi titriyordu şimdi: Karısının odasındaki o iki mumu, vazolardaki zambakları anımsamıştı. Bir acıma duygusu doldu Viard'ın içine. Tessat'yı sevmezdi: Bir fırsatçı olarak görürdü onu. Ama şu anda, kendi benzerini bulmuştu Tessat'da. Aynı kitaplardan beslenmişlerdi, aynı tabloları sevmekteydiler. Ne yapmışlardı hayatlarını? En verimli, en iyi çağlarını parlamento görüşmeleri ve oylamalar arasında har vurup harman savurmuştu ikisi de. Tessat'ya yaklaştı ve dostça elini sıktı:

"Seni anlamıyor değilim. Çok, ama çok yalnızım ben de."

Komisyondaki oylamayı ve Fransa'nın kaderini çoktan unutmuşlardı. Kendilerini derin bir hüzne kaptırmış iki ihtiyardılar şimdi... Ve şikayete devam ediyordu Viard:

"İnsanın sığınabileceği manastırlar vardı eskiden: Çekilir okurdun, yaradılış üzerinde düşünceye dalar, çiçek sulardın. Ama şimdi. Şimdi hiçbir sığınak kalmadı artık."

Tessat hemen toparladı kendini: Bu karanlık düşünceler neye yarar ki? Neşeyle itiraz etti:

"Yok canım o kadar da değil artık! İki gün önce 'Folies Bergères'e gittim azizim. Kim ne derse desin, o kızlar yok mu o kızlar, her biri bir içim su! Bale değil tabii yaptıkları, Pavlova yok karşında. Ama şöyle bir sıçramıyorlar mı, insanın yüreği ağzına geliyor. İşte o zaman anlıyorsun yaşamakta olduğunu!"

24

Tessat, şimdi sağ kanada dayanmaktaydı. Çetin ceviz Breuteul'in desteğini kazanmaya önem veriyordu hep. Ama Breuteuil, gün geçtikçe biraz daha laf anlamaz oluyor ve Mandel'in istifasını şart koşuyordu. Spor kulüplerinin verdiği bir yemekte: "Heyhat!" demişti. "Bir Yahudi, yani Mandel, hâlâ bakan koltuğunda oturuyor ve Almanya ile aramızı açmak için elinden ne gelirse ardına koymuyor." Ve Tessat hemen Mandel'e koşmuştu üzüntüsünü bildirmek üzere. "Elden ne gelir!" demişti. "Bağnazın biridir

Breuteuil, Doğulu bir kafadır. Sonra unutmayın ki Lorraine'de doğmuş. Ama biz Descartes'çıyızdır azizim, bizim dünya görüşümüz tamamıyla farklıdır." Mandel'den ayrılınca da Breuteuil'e seğirtmişti: "Mandel hakkında söylediğiniz şeyler hepten de haksız değil. Kim ne derse desin, İsrail gene de yabancı bir unsur halinde kalmaktadır."

Grandel'in gölgesi ürkütüyordu Tessat'yı. Hangi taşı kaldırsan altından o çıkıyor ve sulu sulu gülümseyerek: "Aziz dostum..." diye başlıyordu konuşmaya. Kendi kendine sorar olmuştu Tessat, yoksa beni de mi bulaştırmak istiyor pis hikâyelerine? Grandel şimdi Paris salonlarının Tanrısı olmuştu. Çok beğenilen bir konferans vermişti 'Ambassadeur'da: "Bolşevizme karşı mücadelede Germen-Latin alemi." Aktüaliteler için konferansı filme almışlardı. Hafifçe gülümseyerek ve önemsemezmiş gibi: "Ukrayna," demişti, "incelenmeye değer. Mazzeppa'nın bir biyografisini okudum dün: Çok sürükleyici ve son derece öğretici bir şey!" Tessat kim olduğunu bile bilmiyordu Mazzeppa'nın. Bildiği bir tek şey vardı şu anda: Grandel'in hiçbir dediğine güvenmemek! Kielmann'ın mektubunu hatırlıyordu bazen, sonra da kendi kendine: Grandel bakan olmak istiyor, diyordu. Gözünü aç!

Ama Breuteuil, Grandel'i desteklemeye devam ediyordu gene, hiç kimsenin aklından geçemezdi aralarının bozuk olduğu. Fouger'nin ağzıyla konuşuyordu Ducamp, "Grandel'e dikkat edin!.." diye haykırıyordu her gittiği yerde. Ve kendisine: "Elinizde kanıt var mı?" diye sorulduğunda: "Kanıtım yok ama sezgim var!.." yanıtını vermekteydi. Breuteuil'e selam vermiyordu artık, grubu da terk etmişti. Korkunç bir kampanya açmıştı sağcılar ona karşı. 'Delilik'le, 'intikamcılık'la, 'Nasyonal-Bolşevik' olmakla suçluyorlardı Ducamp'ı. Ama dürüstlüğü su götürmeyen bir adamdı ve sağlam bir namuslu yurtsever ünü vardı. Güçtü bu şöhreti lekeleyip sarsmak. Nitekim, Breuteuil'in dostlarından birçoğu bile Ducamp'la görüşmeye devam etmekteydiler. Bir zamanlar çelikten bir disiplinle çalışan partide, kopmalar, çözülmeler beliriyordu yavaş yavaş.

Ducamp'ın iddialarıyla allak bullak olan General Picard, gelip Breuteuil'i bulmakta gecikmemişti:

"Bilirsiniz ki sizden hiçbir şeyi gizlemem. Ama Grandel, silah-

lanmamız hakkında bana birtakım şeyler soruyor. Böyle bir adama nasıl güvenebilirim ki?"

"Anlıyorum. Ama hakkında söylenenleri de biliyorsunuz. 1936'da değiliz artık, Fransa'nın başında Blum yok. Savaş patladığı takdirde, sorumluları biz olacağız."

Sinirli hareketlerle, örtünün ucunu buruşturmaktaydı Breuteuil:

"Oyun karışık evet," dedi. "Ve itiraf ederim, tehlikeli de. Ama tek başımıza yenmemiz olanaksız. Bir an boş bırakmayagörelim meydanı, karşımıza derhal Halk Cephesi çıkacak! Ben istemez miydim sanıyorsunuz, başka müttefiklerle iş görmeyi! Düşünün ki Lorraineliyim. Ama ne yazık ki, seçme hakkımız yok artık. İngilizler Olimpos Dağı'nın tanrıları sanki! Bozuk paradan farkımız yok gözlerinde: Bütün masrafı bizim Tunus'umuzla, bizim Hindiçini'mizle karşılamak istiyorlar. Sonra İngiliz parlamentosunda bir tek komünist var. Evet evet, yalnızca bir tek komünist milletvekili. Böyle bir durumda, bir üçlü pakttan söz etmek zor değildir. Ama bizim durumumuz öyle mi ya! Milli açıdan bakalım işlere şimdi: Almanlar bizi kullanmak istiyor, bunu anlamak hiç de zor değil. Ama Fransa bir bütündür, bölünmez bir bütün. Temeli sağlamdır Fransa'nın. Ne olabilir öyleyse bu durumda? Bence tersi olur: Yani Almanlar bizi değil, biz Almanları kullanmış oluruz. Anlıyor musunuz beni? Savaş tehlikesi, bizim komünistleri ortadan defetmemizi sağlayacak. Halka barış vaat eden kazanıyor bugün. Ve Hitler savaş çıkarmaya cesaret edemeyecektir: Küçümsenecek bir güç değil bizim ordumuz. Bunu benim size söylemem bile saçma: Kendiniz benden çok daha iyi biliyorsunuz."

"Artık hiçbir şey bilmiyorum inanır mısınız? Ve ordumuzun ani bir darbeyi karşılayamamasından ürküyorum. Silah durumunu kastetmiyorum hayır. Gerçi o konuda da korkularım var ama... İspanya'daki askeri ataşeyle görüştüm geçenlerde. Alman hava kuvvetleri hakkında topladığı bilgileri dinlemeliydiniz! Ama tekrar edeyim, söz konusu olan bu değil. Asıl kötüsü, ordumun morali bozulmuş durumda. Dövüşmek istemiyor subaylar. Şartlar savaşmayı gerektirdiği zaman da isteyip istemeyeceklerinden doğrusu endişeliyim! Bir noktaya kadar gerileyebilirsiniz, ama bir yerde durup direnmek lazım. Bunu başarabilecek miyiz? Hiç bil-

miyorum. Canlı bir organizmadır çünkü ordu."

Dili dolaşıyordu Picard'ın, ordu bir yara gibiydi içinde, ordudan başka bir şeyi yoktu. Breuteuil'e gelince, planını açıkladıktan sonra rahatlamıştı. Her şeyi söylemişti artık. Grandel'in Kielmann'la ilişkisini gizlemişti yalnızca. Ama bu, bir detaydı, teknik yanıydı işin. Oyun, tehlikeli bir oyundu kuşkusuz. Ve Breuteuil defalarca tereddüt etmişti! Yalnızca Tanrıya olan, Tanrının desteğine olan inancı yardım etmişti ona. Tanrı tarafından Fransa'yı kurtarmak üzere yollanan Domremyli çoban kızını anımsıyordu hep: Hayır, hayır, çökmeyecekti, çökemezdi Fransa!

Az sonra Breuteuil, kesin bir yalanlama talep etti Tessat'dan:

"Grandel'i çamurlayan söylentiler, Ducamp'dan yayılıyor. Sorumsuzun biri Ducamp. Ve hep şu sahte belge hikâyesi. Her seferinde de senin adını sokuyorlar işin içine. Bütün bunlara artık kesinlikle son vermelisin."

Tessat yanaşmıyordu:

"Sen hiç duydun mu benim bu olayı doğruladığımı? Ama yalanlamaya da niyetli değilim doğrusunu istersen. Sonra benimle ne ilgisi var bütün bu hikâyenin? Üstelik Grandel'e karşı en ufak bir sempatim bile yok. Doğrusunu söyleyeyim mi sana? Şu Grandel'e hiç mi hiç güven duymuyorum."

"Benim hoşuma gittiğini mi sanıyorsun yoksa Grandel'in? Bir maceracıdan, gözü paradan başka hiçbir şey görmeyen bir fırsatçıdan ibaret! Bir kızım olsa, asla ona vermezdim. Ama kişisel zevklerimizi tartışma sırası değil şimdi, siyasi bir mesele var önümüzde. Grandel'e karşı açılan kampanyayı yöneten kim? Fouger ile Ducamp. Onların arkasında komünistler. Halk Cephesi'ni hortlatmak istiyorlar. Bu takımın savurduğu iftiraları reddetmek demek, planlarını suya düşürmek demektir."

"Haklısın. Yalnız ben o mektubun bir sahte belge olduğuna inanmış değilim azizim. Laf aramızda, bu Grandel, öyle sanıyorum ki pis birtakım işlere burnunu sokmuş durumda."

"Belki, ama kanıtın var mı?"

"Yok."

"Gördün mi? Silkip atamayız Grandel'i. Bütün iş, meseleyi ahlaki açıdan değil siyasi açıdan değerlendirmekte. Eğer susmaya devam edecek olursan, bindirdikçe bindirecekler sana. Hem canım

uzun lafın kısası: Al kendi gözlerinle gör Ducamp'ın son çıkışını."

Ve Breuteuil, Ducamp'ın imzasını taşıyan ve birtakım sağcı milletvekillerine gönderilen bir mektup uzattı Tessat'ya: Mektupta yalnızca Grandel'in değil, 'Kielmann meselesi'ne adı karışmış bütün şahsiyetlerin maddi geçim kaynakları hakkında bir Meclis araştırması istenmekteydi. Öfkeden boğulur gibi oldu Tessat:

"Ne büyük bir alçaklık bu Tanrım!" diye haykırdı.

Ve Breuteuil, fazla güçlük çekmeksizin, kısa ama enerjik bir yalanlama imzalattı ona.

Akşam, bitkin bir halde, Paulette'e içini dökmekteydi Tessat:

"Breuteuil, tam bir oldu bitti karşısında bıraktı beni. Şantaj yapıyor bal gibi!.. Allahtan ki bir zafer daha kazanmış durumdayız: Bütçe komisyonu hükümeti devirmek istiyordu. Fouger'nin bir alay dostu var komisyonda. Ama benim de bir sürprizim vardı kendilerine: Fransız-Alman ortak bildirisi. Görür görmez yatıştılar! Art arda ne kadar zafer oldu görüyor musun: Münih, grevin çuvallaması, Bédard'ın gidişi, bildiri. Eskilerden birinin dediği gibi, böyle bir zafer daha kazandık mı hapı yuttuk demektir!"

"Kim yutacak hapı?"

"Kim olacak, Fransa!"

Politikayla falan uğraşmazdı Paulette, gazetelerde yalnızca cinayet haberleriyle tefrika romanları okurdu. Ama milliyetçi Fransız geleneği içinde yetiştirilmişti: Jeanne d'Arc, Napoléon, Victor Hugo, Verdun dendiği zaman içi titrerdi. Şimdi de dehşet içinde bakmaktaydı Tessat'ya. Tessat ise kahkahalarla gülüyordu.

"Niçin gülüyorsun?"

Tatlı bir sesle yanıt verdi Tessat:

"Ağlamaktan iyidir. Yorgunum yorgun. Benim de dinlenmeye ihtiyacım var. Şaka ediyorum yavrucuğum, sen üzme kendini. Dünya batar da Fransa gene batmaz!"

25

İspanyol hükümeti, Daladier ve Tessat'nın politikasına etki edebilmek amacıyla, uluslararası birliklerin yardımından vazgeç-

miş bulunuyordu. Paris Komünü taburu, sınır yakınındaki ve Katalonya köyünde kızağa çekilmiş durumdaydı. Ve sınır kapalıydı savaşçılara. Köylü kadınlar gene her zamanki gibi ırmakta çamaşır yıkıyor ve solgun kış salataları topluyorlardı. Sakin görünüyordu hayat. Ama birdenbire, fırtınadan önceki toz bulutları gibi, sığınmacılar akın etmeye başladı.

Barcelona sakinleriydi bunlar: Fas birlikleri kente yaklaşmaktaydılar. Ocaklarını terk ediyordu köylüler. Şaşkın katırlarını ve keçilerini önlerine katmıştı kimisi, kimisi de hayvanlarını öldürüyordu. Büfeler ve kümeslerle doluydu at arabaları. Kadınlar bütün pılı pırtılarını yüklemişlerdi. Sonra askerler gelmeye başladı. Terk edilmiş fişek sandıklarıyla doldu yollar. Topçular, arabalarını güçlükle çekiyorlardı. Faşist hava kuvvetleri bombalıyordu yolları durmadan. Çocuklar, nasılsa kurtulmuş oyuncaklarını göğüslerine bastırarak fıçıların içinde saklanıyorlardı.

Mor dağlara doğru bir koşuşmaydı bu: Orada Fransa vardı. Fransa vardı ama, Tessat da gazetecilere: "Sığınmacıların geçmesine izin veremeyiz," demişti. "Ben şantajı sevmem. Oysa komünist baylar bugün merhameti bir şantaj aracı olarak kullanmaktadırlar." Ve sınır açılmıyordu.

Subaylar, bir direnme hareketi düzenlemeyi denemekteydiler hâlâ. Adamlarının morallerini destekliyorlar, şaşkın kaçakları ta sınırdan döndürüp getiriyorlardı. Bastırabildikleri el kadar gazeteler, halkı sükûnete ve çarpışmaya çağırmaktaydı. Hükümet ve kurmay, tamamıyla göçebe bir hal almıştı; bir sınır köyünden bir başkasına aktarılıyordu her gün. Ambar ve depolarda underwood'ların kuru çıtırtısı işitilmekteydi. Cumhuriyetin son kentini, Figueras'ı bombalıyordu İtalyan uçakları. Bir kül yığını olmuştu kentin küçük balkonlarla süslü eski evleri. Yıkıntılar, sığınmacıların cesetleriyle doluydu.

Cortesler'in son toplantısı yeraltında yapıldı. Üst başları yolculuğun tozuyla kaplı milletvekillerinin belki bir haftalık sakalı vardı ve gözleri kıpkırmızıydı uykusuzluktan. Negrin konuştu önce: İspanyol halkının kutsal savaşından, Hitler'le Mussolini'nin barbarlığından, yaralılara ve kadınlara sınırlarını kapayan Fransa'nın insafsızlığından söz etti. Elleriyle yüzünü örtüyordu konuşurken

hep. Mahzene inen merdivene halı sermişti bir ihtiyar: "Her şeye rağmen," diyordu, "bunlar Cortesler'dir." Ve dışarıda, aralıksız süren bombardımanın altında, alev alev tutuşuyordu köyler.

Top ateşinin gürültüsü, Fransızların kamp kurmuş olduğu köye ulaştığı zaman:

"İlerliyorlar," dedi Michaud. "Hem de nasıl!.. Ama canlı olarak geçiremeyecekler bizi ellerine! Asla! Herkes yerine!"

Hemen faaliyete geçti tabur. Malzemenin nakline yardım ettiler, sonra da bir tank saldırısını püskürttüler. Yeniden canlanır gibi olmuştu hepsi: Savaş gene başlamıştı. Madrid'in, Teruel'in, Ebre'nin soluğu kamçılıyordu onları. Karanlığın içinden doğru, zaferin hayali gülümser gibiydi. Ama geceleyin bir otomobil geldi. Kolu sargılı, yüzü kireç gibi bir yaver:

"Son birlikler de yarın sınırı geçmiş olacak," diye haykırdı.

Öfkeli bir çığlık attı Michaud: Onun için savaş henüz başlamaktaydı! Fransızlar, yürekleri paramparça bir halde, kuzeye yöneldiler.

Sınır bölgesi, bir Çingene molasını andırmaktaydı: Fransa'ya kabullerini bekleyen sığınmacılar, iki haftadan beri orada kamp kurmuşlardı. Son koyunlarını kesip yemekteydiler. Dolapları, arşivleri, paçavraları, sandıkları, çamaşır dolu denkleri ateşe veriyorlardı. Niye sürükleyip getirmişlerdi sanki bütün bunları?.. Geceleri zehir gibi bir ayaz çıkıyordu ve ateşlerin çevresinde toplanıp ısınıyordu kadınlar. Eşeklerin anırdığı işitiliyordu yalnızca ve bir boru sesi yankılanıyordu uzakta.

Askeri otoriteler Daladier'ye, İspanyollar sınırda kendilerini savunmak zorunda kaldıkları takdirde, çarpışmaların kolayca Fransız arazisine sıçrayabileceğini bildirmişlerdi. Bunun üzerine, sınırın aralanmasını emretti Daladier. Jandarma ve özellikle Senegalli asker kordonları arasından geçirilerek içeri alındı gelenler. Tepeden tırnağa aranıyorlar ve yalnızca silahlarına değil, aynı zamanda hayvanlarına ve eşyalarına da el konuyordu. Jandarmalar, 'ganimet' ticaretine başlamışlardı Perpignan'da: Tabancalar, saatler, yazı makineleri doldurmuştu pazar yerlerini.

Hiç de yenilmiş bir kıta hali yoktu Paris Komünü taburunda. Uygun adım yürüyordu askerler. Önde sancak ve tüfek omuzda.

Yalnızca yüzlerinden okunmaktaydı bozgunun ıstırabı: Bambaşka bir dönüş hayal etmişti onlar!.. Şimdi ise, bir sürgüne gelir gibi dönüyorlardı. Terk edilmiş silahlarla kaplı ve bombalarla delik deşik bir İspanya toprağına son bir kez bakarken, çoğu gözyaşlarını zaptedemedi.

Senegalliler tutuyordu yolu ve Fransızların anlamadığı birtakım sözler haykırıyorlardı.

İşte o zaman bir komut verdi Michaud ve Paris Komünü, yağmur ve güneşten rengi atmış eski bayrağı selamlayarak geçti. Biraz beride duran Fransız askerlerini büyük bir heyecan kaplamıştı. Kar gibi beyaz dişlerini göstererek saf saf gülüyordu Senegalliler.

Michaud'nun arkadaşı makineli tüfeği kullanan Jules'ün kolundaki pansumanı söküp aldı bir jandarma:

"Altın mı sakladın oraya?"

Ve henüz kapanmamış olan yarayı görünce basmıştı küfrü. Fransızları ayrı bir kampa sevk ettiler: "Sonra icabına bakarız. Şimdilik kaçaksınız." Başkalarını da getirmişlerdi aynı kampa: İspanyollar, İngilizler, İsveçliler, Sırplar, kucaklarında bebekleriyle kadınlar, Barcelona Üniversitesi profesörleri, çocuklar, şairler, çobanlar, yaralılar. Gecikenleri dipçik darbeleriyle itelemekteydi Senegalliler.

Dikenli tellerin arkasında, bir tarlada toplanmış koyunlar gibi duruyordu insanlar. Soğuk bir kuzey rüzgârı yüzlerine kum serpiyordu. Yağmur yağmaya başlamıştı akşama doğru. Hiçbir barınakları yoktu. Vaat edilen ekmeği de getirmediler. Azmıştı deniz ve kamp kıyının hemen yakınındaydı. Tek tük tüfek sesleri işitiliyordu uzaktan.

Tessat'nın dostlarından bir milletvekili, Piroux geldi Paris'ten. Faşistlerin görünmesini gözlemek üzere bütün gün boyunca gümrükte kaldı. Ve dürbününün ucunda sarı-kırmızı bayrağı seçtiği zaman, diyecek yoktu sevincine. Bir çeyrek saat sonra da, kartvizitini uzatıyordu İspanyol generaline:

"Kazanmış olduğunuz parlak zaferden ötürü sizi tebrik ederim."

Alçakgönüllülükle gülümsedi general.

Günler geçiyordu. Açlıktan kıvranmaktaydı tutuklular. Kamptaki küçük kuyunun suyu sidik kokmaya başlamıştı. Kafesteki hayvanları görmeye gelir gibi, turistler görmeye geliyordu İspan-

yolları. Her gece cesetler taşınıyordu: Dizanteri ve soğuk algınlığı, kampta kol gezmekteydi.

Sevimli ve tasasız bir kentti Perpignan: Bademli yumurtalı pastaların pek revaçta olduğu, İspanyol şaraplarının yudumlandığı, ana meydanlarda askeri bandonun dinlendiği ve Halk Cephesi için oy kullanıldığı bir kent. Ama şimdi insan avı vardı Perpignan'da: İspanyol sığınmacılarını kovalıyordu ajanlar. Başı açık gezmeye alışkın İspanyollar, ceplerindeki son paralarla o kış moda olan küçük şapkalardan satın alıyorlardı hep. Ama boşuna: Kan çanağına dönmüş gözleri, onları hemen ele veriyordu.

Fransızların birçoğu ambarlarda, şarap mahzenlerinde, kabinelerde, çoban kulübelerinde, hep İspanyol saklıyorlardı. Gece bastırdığında binlerce fedakar insan sarp dağlara tırmanıyor ve yalnızca kendilerinin bildiği keçi yollarından sığınmacı getiriyorlardı.

Korkunç bir akşam: Genç bir İspanyolu tokatlamıştı bir jandarma ve delikanlı kendini asarak intihar etmişti. Genel bir çöküntü vardı kampta. Tayınları gene azaltmışlardı: Adam başına elli gram ekmek. Kendi payını İspanyol Fernandez'e verdi Michaud. Fernandez, son güne kadar bir istihkâm taburuna kumanda etmişti. Resim hocasıydı aslında.

"Ne utanç verici durum," diyordu Michaud. "Senin için daha kolay: Bu iğrençlikten sorumlu değilsin hiç olmazsa. Ama ben bir Fransızım."

Fernandez, saf bir edayla:

"Ben daha ilk olarak yurtdışına çıkıyorum," dedi.

"Bizim gerçek arkadaşlarımızı tanımamış olmana yanarım doğrusu! Seni temin ederim, başka Fransızlar da var. Ama neredeler? Ve kaç kişiler? Fransa bundan çok farklıydı eskiden. Paris Komünü idi bizim taburun adı. Ne güzel bir isim değil mi! Şimdikiler gelsin de tümenlerine Münih tümeni adını taksın bakalım. Olanağı mı var! Bizim bütün felaketimizi yapan nedir biliyor musun? İyi ve rahat yaşamak! Herkes unuttu 1914 savaşını. 'Böyle bir felaket bir daha asla başımıza gelmez, çünkü çok akıllıyız,' diyorlar şimdi. Zeka insanı felaketten korumaya yetermiş gibi! Yemekler bol, kadınlar güzel, deniz var, dağlar var, kahveler var adım başında ve her yer bağlık bahçelik. İklim dersen, ne çok sı-

cak ne çok soğuk oluyor. İşte bütün bunların sonucu, felaketten ürkmeye başladılar: Kaybedecek bir alay şeyleri var çünkü. Daha kötüsü, felaketi küçük görmeye başladılar zamanla. Rusları küçümserlerdi yirmi yıl önce. Daha çocuktum ama dün gibi anımsıyorum: 'Dünyayı değiştirmek istiyorlar ama,' denirdi, 'kıçlarına giyecek donları bile yok!' Ve tefe koyarlardı Rusları. Bugün de İspanyolları küçümsüyorlar: 'Hani mağrur insanlardı İspanyollar?' diyorlar. 'Hani onun bunun önünde diz çökerek yaşamak istemiyorlardı: Gelip bize sığındılar işte sonunda!' İğrenç bir düşünce tarzı bu! Görmüyorlar tehlikeyi. Ve basit duyguları, dostluğu, vefakarlığı değerlendirmesini bilmiyorlar. Öyle sanıyorum ki bugün Fransa'yı bir tek şey kurtarabilir: Büyük çapta bir insani felaket!"

Binlerce ve binlerce yıldız parlıyordu üstlerinde ve deniz homurdanmaktaydı: Mart fırtınalarının zamanı gelmişti artık.

26

Fotoğrafı görünce, gülümsemekten kendini alamadı Joliot: Genç bir aktrist, gaz maskesi takmıştı. Göğüslerini iyice değerlendirecek derecede dekolte giyinmişti. Ama maskeli kafasıyla bir domuzu andırıyordu.

"Bu sayının manşeti: Domuz yıldızı," dedi Joliot sekreterine. "Bugün de karnavalın son günü. İyi düşüyor."

Bir zamanlar karnavalın son günü demek, gerçek bir bayram demekti. Bulvarlardaki kalabalığı, Pierrotlar'ın arkadan ilikli çocuk göğüslüklerini, Arlequinlerin rengarenk kıyafetini, boleroları, bezekleri, dantelayla süslü siyah kadife kurtları, türlü çeşit konfetileri anımsıyordu Joliot. Zamanla o büyüsünü kaybetmişti karnaval. Ama son günü hep bir eğlence günü olmaya devam ediyordu. Maskeli toplulukların saldırılarına uğrardı kahveler, takma burunlu ve takma sakallı çocuklar doldururdu yolları. Oysa bugün?.. Bugün domuz-maskeler vardı işte!.. Gürültülü bir şekilde içini çekti Joliot. (Aşırı duygusallığı severdi her fırsatta, dalga geçenlere de: "Paris'te insanlar akıllarıyla yaşar," derdi. "Marsilya'da ise duygularıyla!")

Joliot'nun işleri çok iyi gidiyordu: Büyük paralar almaktaydı örtülü ödenekten. Ve armağanlara boğmuştu karısını: Gök yakuttan bir kolye, eksperin ağzına bakılırsa bir zamanlar Madam Récamier'nin kullanmış olduğu bir çekmece, Londra sergisinde birincilik kazanmış bir İskoç köpeği bunlar arasındaydı. Bir alay parazit besliyordu ayrıca: İşsiz gazeteciler, Marsilyalı şairler, nedendir bilinmez kendilerine 'anarşist' sıfatını layık gören birtakım sahtekarlar. Ve artık kimse onu, iftira etmek suçundan ötürü mahkemeye veremezdi. Bütün millevtekilleri peşindeydiler. Büyükelçilerle yemek yiyor ve sekreterine bıkkın bir edayla: "Romanya hakkında tek kelime istemem," diyordu. "Macarlar çok daha sempatik ve çok daha cömert insanlar."

Kazandığı başarılar ihtiyarlamaktan kurtaramamıştı onu. Solgunlaşmıştı üstelik: Yeni satın aldığı kravat iğnesi bile (yakut gözlü bir zümrüt papağandı bu) güzelleştiremiyordu kendisini. Koruyucularının akıl almaz dolapları sıkıyordu canını. Yazdıklarımı ben bile anlamaz oldum! diyordu kendi kendine.

"Kızıl Ordu'nun zayıflığı hakkında bir makale yazın," buyuruyordu Tessat. "İtalyan askeri ataşesini de tanık gösterin." Gösteriyordu Joliot. Ama iki gün ya geçiyor ya geçmiyordu aradan ve Tessat: "Rusya'nın askeri gücünü parlak bir şekilde belirtin," diyordu.

Bu sabah gene çağırmıştı:

"Uluslararası durum kritik bir hal aldı yeniden. Bizim için esas olan, sömürgelerle olan bağlarımızı korumaktır. Orta ve Doğu Avrupa'da olup biten şeyler bizi hiç mi hiç ilgilendirmez."

"Bay Marcel Déat'nın son derece isabetli bir şekilde belirtmiş olduğu gibi, bizler Danzig için ölmek istemiyoruz," diye başladı Joliot ve sağ gözünü kırparak devam etti: "Varşova, Belgrad ve Bükreş için de ölmek istemiyoruz." Bitkin bir halde yaslandı koltuğuna. Önemli olan, makaleyi iyi bir biçimde sunmaktı. 'Ölmek' kelimesini iri puntoyla verecek, makalenin altına da domuz maskesinin fotoğrafını yerleştirecekti.

République'in Yazıişleri Müdürü Gésier ile öğle yemeğindeydiler. Kiraz likörlü krepleri durmadan atıştırıyordu Gésier, bir yandan da neşeyle anlatıyordu:

"Herkes aklını kaçırdı dostum! Söylendiğine bakılırsa, Cham-

berlain İtalyanlara Tunus'u teklif etmiş. Bunu duyan Bonnet de: 'Malta'yı verseler ya!' diye gürlemiş. Genelevden beter oldu ortalık! Daha dün Daladier: 'Sosyal sigortalardan asla söz etmeyeceksiniz,' diyordu. Yarın Yahudiler'in çevirdiği dolaplar üzerine bir başyazı koyuyoruz. Yazan da bir Yahudi, iyi mi? Tam bir genelev, dedim ya!"

Armagnac içtiler sonra. Gésier'nin kaybedecek vakti yoktu pek. Gitti. Joliot ise o uzun yolu yayan yürüdü. Canı hava almak istiyordu. Bu Gésier sahtekarı budalanın biriydi. Malta'ymış. Hem Malta'yı Avrupa'dan saymak da ne oluyor? Wagram Caddesi'ndeydi, Etoile Meydanı'na doğru yürüdü. Havanın da sağı solu hiç belli olmuyor, günde yüz kez değişiyordu. Güneş yüzünü şöyle birazcık göstermeyegörsün, kestane ağaçları yeniden çiçekleniyor, kadınlar daha bir güzel ve çekici oluveriyorlardı. Ama sonra buz gibi keskin bir rüzgâr gelip de bulutları boşaltıyor, yağmur kış mevsimlerindeki gibi sıkıcı ve tatsız, durmadan yağıyordu. Joliot meydana gelince durdu. 'Meçhul Asker Anıtı'nın önündeydi. Sürekli titreyen ölgün meşalesi ve çelenkleriyle bir mezardı bu. Mezarın üstünde de Zafer Anıtı. Joliot buradan her geçişinde heyecanlanır, sık sık 'Marseillaise'i söylerdi ıslıkla. Kendi neslinden olan adamların çoğu gibi o da savaş yıllarını gençliğin ve vurdumduymazlığın penceresinden seyrederdi. Çavuşun bağırıp çağırmasını, tifoya yakalanıp da iki ay yatakta tıkılıp kalışını, cephede saldırıdan önceki kabus dolu dakikalarda romlu kahveyi yudumlayışlarını hep duygulanarak, hep hoşgörü ile düşünerek anardı. Bütün arkadaşları sanki bugün gibi aklındaydı. Dornier vardı; Deval, o miyop Deval vardı. Ya Clément? Ne keyifli çocuktu. Ölmüştü ama.

Ya şu Zafer Anıtı'nın altında kimler yatıyor? Clément bile burada belki. Neden olmasın? Generallerin, irili ufaklı elçilerin getirdikleri çiçek demetleri Clément için belki. Tessat gelip belki de onun önünde diz çöküyor. Zavallı Clément! Tarağının tırtıllarından ne melodiler bulur çıkarırdı. Ve küçük bir Marsilyalı kızla evlenmenin hayalini kurardı hep.

Yazdığı makaleyi anımsadı Joliot: "Bizler Danzig için ölmek istemiyoruz!" Ya Clément ne için ölmüştü? O zaman, "Sizler Fransa için ölüyorsunuz," demişlerdi onlara. O küçük Marsilya-

lı kız da bir başkasıyla evlenmiş olmalıydı. Kim bilir, belki o da ölmüştü? Yirmi beş yıl geçmişti aradan. Az şey mi bu!

Gazetede her zamanki gergin ve telaşlı hava vardı. Joliot, bu havaya severek girdi: Kendi başına kalınca düşündükleri ona yılgınlık veriyordu artık. Bakanlıktan bir makale geldi: "İtalya, Yakın-Doğu'da Batı uygarlığının bir köprüsüdür," diye yazmışlardı. Matmazel Groingroin birinci sayfa için bir şeyler karalıyordu. Aşağıda gazete dağıtıcıları bağırıyorlardı: "Beşinci baskı. Yazıyor!.. Ölmek istemiyoruz!.."

İlk fırsatta çıktı Joliot, kafe-konserin yolunu tuttu. Kaç zamandır ısrarla çağrılıyordu oraya. Yüzü gözü boyalı genç bir şarkıcı:

> Önemli olan yaşamaktır bugün
> Umurumuzda mı yarın!

diye söylüyor, salondaki kalabalık, "Umurumuzda mı yarın!" sözünü hep birlikte bağırarak tekrarlıyordu. Şarkıcıyı gaga burunlu beyaz bir maske ile sahneye gelen bir aktör izledi. Maskesini gözleri hizasında delmiş. İki kocaman ve kapkara delik açmıştı. Salonda birisi bağırdı:

"Ölüm bu!"

"Haydi be enayi! Bu, Tessat'nın ta kendisi! Burnunu görmüyor musun?"

Tatsız tuzsuz bir programdı. Neredeyse uyuyacaktı Joliot. Evine döndü. Karısı yemek salonundaydı, gazete okuyordu. Karısı ona işleri hakkında pek soru sormazdı. Onun kafası başka konularla dolu olurdu genellikle. Terziler, para durumu, kadın modaları gibi. Oysa son günlerde karısı da şaşkına dönmüştü, gazetelerde yazılanlara bakıp bakıp, "Allahım, neler yazıyor bunlar!" demeye başlamıştı. O gece kocasına bakıp şöyle bir cesaretlendi:

"Bildiğimi de unuttum."

Joliot iki yana savurdu kollarını:

"Ben unutmadım mı sanki? Böyle bir oyun tutturmuşlar gidiyor, belki de oynuyormuş gibi numara yapıyorlar. Eskiden hayrandım bunlara, 'Ne kurnaz adamlar,' derdim. Şimdi ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Belki de korkudan çıldırdılar hepsi."

Karısı onu dikkatle seyrediyordu. Bir mırıltıyla sordu:

"Almanlardan para almayasın sakın? İçim rahat değil. Böyle şeyler için kurşuna dizerler adamı."

Hemen atıldı Joliot:

"Delisin sen! Düşündüğün şeye bak. Kim verir bu parayı bana Fransızlardan başka? Hükümet veriyor."

Ve birdenbire karısının nedenini anlayamadığı bir sesle fısıldadı:

"Paris için ölmek... Zavallı Clément!"

27

"Nasılsınız?"

"Teşekkür ederim. Siz nasılsınız?"

Dessère sözün gerisini bile beklemedi. Yürümeye devam etti. Ve sonra kendi kendine düşündü: Herkes bu soruya açık açık, dürüst yanıtlar verse ne olurdu? İtirafların sonu gelmez, felaket haberlerinden ve mutsuzluk dolu yakınmalardan başka şey duymak mümkün olmazdı pek. Ama bu 'nasılsınız'lar, 'teşekkür ederim'ler aslında Tessat'nın söylevleri gibi, kilisede okunan dualar ya da aşıkların birbirlerine ayırdıkları sözler gibi, yuvarlak birer formül değiller miydi? Bizi kurtaran da biraz bu formüller galiba. Bir gün bile ayakta kalamazdık yoksa.

Aslında Dessère gittikçe çöküyordu. Ama görünüşü kendisini ele vermediği için kimse bunun farkında değildi. İşleri yine tıkırında gidiyor, eskiden olduğu gibi şimdi de Chicago ve Liverpool'daki iş çevreleri ondan emir alıyorlardı. Daladier ile takışması, grevden önceki tavrı geçici zayıflıklar olarak yorumlanıyordu. Montigny'ye bakılırsa Dessère eskisinden farksızdı. Ve Tessat onun adının geçtiği her yerde başını hayranlıkla sallıyor, sanki, "O ne kurnazdır, dünyayı parmağında döndürür, Şeytanın ta kendisidir!" demek istiyordu.

Oysa Dessère eskiden nasıl yapıyorsa yine öyle, boşluğa karşı, karşısında var olmayan bir rakibe karşı oynuyordu. Bütün bu olaylar boş ve anlamsızdı onun gözünde. Geceleri oturup Bizans'ın o çok uzun süren can çekişmesini anlatan kitaplar okuyor ve gülüyordu. Herkesin bir felakete koşulduğundan haberi olduğunu ama bunu değiştirmeye kimsenin gücünün yetmediğini daha iyi anlıyordu.

Tek çare, tek çıkış yolu Münih'ti onun kafasında. Ne pahasına olursa olsun anlaşmak gerekiyordu. Nasıl? Kiminle anlaşmak? Bir canavarla mı? Ne anlamsızlık bu!

Ellisine kadar Dessère hastalık yüzü görmemişti. Sigarayı elinden eksik etmemiş, içkisiz günü olmamıştı. Yıllar boyunca hiçbir zaman doğru dürüst uyumayı düşünmemişti. İşte şimdi bütün bunların acısını çekmeye başlamıştı. Sağlık durumu yüzünden tedirgin oluyor, doktorları büyük bir dikkatle dinliyor, gelgelelim eskiden edindiği bir alışkanlıkla düzensiz ve yıpratıcı bir şekilde yaşamaktan kurtulamıyordu. Üstelik şimdi ölümden daha çok korktuğu için eskisinden daha çok içiyordu. Gece bastırınca, yarış arabasına atlayıp yüzlerce kilometre yol gidiyor, sonra bir küçük kahveye girip demiryolu nöbetçileriyle bir kadeh şarap tokuşturuyor ve "Ne bok zaman!" diye söyleniyordu.

Başka birçok insan gibi onu da kurtaran şey düşüncelerindeki, davranışlarında ve gösterdiği tepkilerdeki durgunluk ve kıpırdamazlıktı. Hep finansman işleriyle ilgileniyordu. İki yeni fabrika açmış ve Roma ile ticari görüşmelere girmişti. Eski tutkulu hali yoktu artık. Ama bazen gerçek olmasa bile işleriyle coşkunluk kazandığı ve keyiflendiği oluyordu. Belki de o zamanlar Bizans'ın can çekişmesini, yakalandığı anjin dö puatrini ve yalnızlığını daha kolay unutabiliyordu.

Onun Jeannette'e koşması, bir çeşit bağlanması da yine bu unutabilmek isteğinden doğuyordu. Kendisine uzak ve yabancı gelen bu tuhaf kadını sevdiğini hiçbir zaman düşünmemişti, cesaret edememişti bunu söylemeye. Ama onunla birlikte yaşadığı gecelerden sonra kendini daha çok yalnız ve kimsesiz hissediyordu. Evine dönerken, kötü, diye düşünüyordu hep. Ne istediğini biraz kendisi de bilmiyordu.

Sık sık buluşuyordu Jeannette'le. Kentin varoşlarındaki kenarda köşede kalmış ucuz ve tenha yerlere gidiyorlardı birlikte. Bazen kızı arabasına alıyor, ıslak yollarda hızlı, daha hızlı gitmek isteği bir tutku gibi içine yerleşince gaza bastıkça basıyor, saatte yüz kırk kilometre hızla uçuyor, yüreğindeki sıkıntıyı kızla paylaşmaya çalışıyordu. Ayrılırlarken de kızın elini bir törende incelik göstermek zorundaki biri gibi özenerek öpüyordu. Buluşmalarını olanaksız

kılacak bir durum oluverse, çok önemli bir iş yüzünden büroda kalsa ve buluşmaya gidemese Jeannette'i düşünmüyordu.

Dessère stüdyoya girdi. Jeannette'i görmeye gelmişti. Şimdiye dek onu hiç mikrofonda konuşurken görmemiş, böyle bir isteği hep yakışıksız bulmuştu. Jeannette ona hiç borsada ne olup bittiğini sormazdı ki. Onu, duvarları kırmızı ve kalın bezlerle kaplı bir odaya alıp beklemesini rica ettiler. Bulunduğu yerden kızın sesini duyabiliyordu. Jeannette bir şiir okuyordu. O da şiiri daha önce bir yerde duyduğunu anımsar gibiydi:

Acı çekiyorum ama severek despotluğun yüzünden
Öylesine kudretlisin
Aynı gemiyle geçeceğiz Champs-Elysées'den
Yalnız ikimiz, bilmelisin.

Sonra hiçbir şey duyulmaz oldu. Kalın bir bulut gibi keder sarmıştı onu. Jeannette girdi o sırada.

"Çok güzel söylediniz şiiri," dedi.

Güldü kız:

"Rimel reklamıydı!"

Birlikte çıktılar. İnce bir yağmur çiseliyordu sokakta. Kız sordu:

"Savaş hakkında ne diyorlar?"

(Stüdyodaki konuşmaları anımsamıştı, onları Dessère'in de duymuş olabileceğini düşünmüştü.) Adam yanıt verdi:

"Müneccim değilim ki ben!"

Onların yanı sıra eski ve üzeri yırtıklarla kaplı peleriniyle bir kadın yürüyordu. Ellerinde bir yığın paket ve torba taşıyor, yüksek sesle konuşuyordu sürekli: "Parmağımı soktum boğazına, al bakalım sana! Ne matrak ama," deyip duruyordu. Dessère, "Bu kadın deli," diye fısıldadı usulca. Sıkıntılı ve gergin bir andı bu. Otomobile doğru hızlandılar. Dessère motoru çalıştırmadan önce bir süre dalgın, direksiyonda bekledi. Sonra hızla çıktılar yola. Yağmurun gözyaşı gibi dağılıp gittiği camların gerisinde parlayıp kaybolan yeşil kırmızı ışıklar vardı önlerinde. Arabanın farları, karanlıkları delen birer alettiler sanki, yağmurun gazabına uğramış ağaçları bir bir çekip çıkarıyorlardı geceden.

Dessère kızı kentin dışındaki villasına getirmişti. Gelmek iste-

yip istemediğini de sormamıştı kıza. Önce suskundu, pek konuşmuyordu. Neden sonra, bir kocaman şişe konyak çıkarmayı akıl edince açıldı çenesi:

"Konyak ısıtır sizi," dedi. "Çok güzel okudunuz şiiri. Tiyatroda oynamalıydınız siz. Anımsıyor musunuz, bir gün bana size güvenen rejisör para bulamadığı için oyun sahneleyemediğini söylemiştiniz? Buna çare bulmak kolay."

Başını salladı kız.

"Yok. Bitti artık. İnsan oynarken ağzından çıkan her söze inanmalı. Bu olmazsa seyirciyi inandıramazsınız. O zaman o sessizliğin içinde sesiniz kayboldu sanırsınız. Anlamıyor musunuz? Bittim ben! Bir zamanlar inanıyordum. O zaman bir aktörle beraberdim. O uyurken yanına uzanır ve Fedra'yı tekrar tekrar okurdum."

Bahçeye çıktı Jeannette. Yağmurun sürüklediği toprak kokusu yerdeki yaprakların kokusuyla birleşmişti. İlkbahar acele ediyor, hemen gelmek için soluk soluğa koşuyordu. Bu yağmurun hastalıklı tıkırtısında bile baharın ayak sesleri vardı. Doymak bilmeyen bir açlıkla ciğerlerine çekiyordu havayı Jeannette ve içerken, "Üşüteceksiniz!" diye seslenen Dessère'e yanıt vermiyordu. Bu birkaç dakika, onun için Fleury'de yaşadığı mutluluğa benzeyen kısa ve yeni bir mutluluktu. Şimdi de kendi düşüne inanıyordu. İçeriye girdiğinde gülümsüyordu, gözlerini kocaman bir şaşkınlıkla açarak Dessère'e baktı. Dengesi bozulmuştu adamın.

"Hayır," dedi Jeannette, "üşütmedim kendimi. Ama tükendim, Dessère. Bittim ben!"

Ve adama sarıldı. Nedenini bilmeden, kederli öpücüklerle öptü Dessère'i.

Bu adamla neden birlikte olduğuna kendisi de başından beri şaşmıştı. Aralarındaki ilişki ona türlü pişmanlıklardan, türlü acılardan başka ne verecekti. Ama bu gece, orada, yalnızca yağmurun sesine kulak vererek şu mısraları tekrarladı:

Orada, çok sevip ölenler, ağaçların altında,
Her gün göreceğiz onları,
Yiğit erkekler, cesur kadınların kanatlarında,
Türkülerinde hep aşk masalları.
Dans edeceğiz kıyılardaki çiçeklerle beraber,

El ele ve göz göze olacağız.
Ve böyle durmadan dönmek yorarsa sevgimizi,
Yeşillerin gölgesinde duracağız.

Dessère, birden sordu kıza:

"Jeannette, neden böyle kederlisiniz?"

"Keder değil ki benimki. Keder orada, Fleury'de, ağacımızın altında. Ya da şiirlerde. Benimkine ümitsizlik denir. Yolda rastladığımız deli kadını hatırlıyor musunuz? Siz de tükendiniz, Dessère. Siz de bitiksiniz. Ve ben görüyorum bunu."

Böyle konuşurken, bir yandan da gizli ve kaçamak öpücükler konduruyordu adama.

Sabah Paris'e döndüler. Jeannette'i içten içe kemiren bir şey vardı: Neden bütün bunlar diye soruyordu kendi kendine. Herkes Dessère'i yenilmez ve güçlü biliyordu. Gazeteler ona, 'Taçsız Kral' diye ad takmışlardı. Oysa Dessère bir dilenciydi. Yüreği, ruhu bomboştu onun. Dessère kendi kurtuluşunu ona sığınmakta buluyordu. Komik olan da buydu zaten. O, adamın ezikliği karşısında duygulanmamış mıydı? Acımamış mıydı adama? Ama aşkı acıdığınız şeylerle kuramazsınız, öyle yaratamazsınız ki sevgiyi. Ya okuduğu şiirler? Jeannette düşündü ki onlar aslında bir krem ya da süpürge reklamı için, bazen de unutmak için okunan şeylerdi. Örneğin kendisi hiçbir zaman gerçek bir artist olamayacağını biliyordu. Keyfi dilerse 'niye olamıyorum' diye matem tutabilir ama olamazdı. Dessère'le de evlenmeyecekti. Adam bunu kendisine teklif ettiğinde gülmüştü Jeannette. 'Taçsız Kraliçe' olmak için mi evlenecekti onunla? Hayır! Adamın kendine göre işleri vardı ve hâlâ bir işçi gibi işine koşmuyor muydu? Peki, o neden kendisinin, Jeannette'in de bir zavallı olduğunu, tüketilmiş, bitik bir yaratık olduğunu göremiyor? Kendinden olan ne varsa hepsini Figer için, Lucien için harcamış, tüketmişti Jeannette. Artık bomboştu. Dün gece şiirler söyleyen de o değildi. Şiirleri söyleyen Ronsard'dı belki, belki de yağmurdu. O yalnızca onun yanındayken sahtekar değildi ve kendine acımıyordu. André de onun gibiydi, ona benziyor, alışılmışın içinde yaşıyordu. Söylememiş miydi André, "rüzgârın önünde oradan oraya yuvarlanan dikenler gibi yaşıyoruz," dememiş miydi? Ama ikisi birden ayrı ve birbirinden uzak

yönlerde yuvarlanıyorlardı. Böyle yuvarlanan da yalnızca onlar değildi. Eskiden okumuştu: "Sanat yüzünden zehirlenerek," diye yazmışlardı bir yerde. Peki ama nasıl oluyor da o, Jeannette, André'den başka hiç kimseyi ve hiçbir şeyi düşünemiyordu? André'yi çok seviyordu, ondan böyleydi.

Bu gerçeği kendi kendine karşı ilk olarak kabul ettiği an çekinmeden Dessère'e söyledi:

"Başka bir adamı seviyorum. Ama bu hiçbir şeyi değiştirmeyecek. Onu görmüyorum. Hiç görmeyeceğim! Yalnızca bilmenizi istiyorum."

Kuru, katı ve resmi bir tavırla söylemişti bunu. Dessère önce arabayı durdurdu. Sonra kızın elini tuttu ve öptü.

"Şaşkına çevirdiniz beni," dedi. "Tiyatrodan vazgeçmeniz gerçekten yazık! Neyse, işin ucunda o bile önemli değil belki."

Dessère, onu evine bıraktı. Ayrılırken akşam tekrar buluşmak üzere sözleştiler. Aralarındaki bağ çok basit bir şeydi. Bunu ikisi de kesinlikle anlamışlardı.

Dessère, bürosunun üzerinde kendisini bekleyen bir telgraf buldu. Telgrafta Alman ordularının Prag kentine girdikleri yazılıydı. Birden gülmeye, inanılmaz gürültüler çıkararak gülmeye başladı. O kadar çok güldü ki sonunda dayanılmız bir öksürüğe kaptırdı yakasını. Dolaptan bir şişe içki çıkardı. Artık doktoru dinlemek, onun tutsağı gibi yaşamak neyc yarardı? Daha bir yıl geçsin, o zaman zaten her şeyin sonu gelecekti. Ya Jeannette? Kız onu değil, bir başkasını seviyordu zaten. İyi ama tuhaf bir kadındı Jeannette. Yolda gördüğü deli kadının gözlerine benziyordu onun gözleri de. Unutmak denen şeyi, bu dayanılmaz zorunluğu birlikte yaşayacakları da bir gerçekti.

28

"Orada defalarca gördüm seni. Oranın toprağı kırmızı. Tek bir çalılık bile yok dağlarda. Hava hep öyle sıcak ki, kalın bir tabaka gibi yayılıyor insanın önünde. Ve birden yanımdasın. Göğsümde hissediyorum seni ve kucaklıyorum. Denise, bu aşk neden böyle

anlatılması güç şey? Neyi söylemek istediğimi anlayacak mısın?"

Denise yanıt vermedi. Ama daha bir sıkı sarıldı ona:

"Eskiden ölümün çok güç bir şey olduğunu düşünürdüm. Hep böyle söylemezler miydi? Hayır! Çok basit şey ölüm. Sana nasıl söylesem? Şu yaşadığımız an gibi bir şey. İçinde yaşarken, karşı karşıya gelmişken anlayamadığın bir şey. Ama korkmadığın bir şey. Kötü ve korkutan şey ne, biliyor musun? Yenilmek. Yenilmek hasta ediyor insanı, yüreğini kaldırıyor, içinden konuşmak isteğini bile söküp alıyor. Aslında ölüm tanıdık bir yüz gibi, içinde taşıdığın bir şey."

"Hapisteyken yatakta kurşunların vızıltısını duyardım. Seni öldüremeyeceklerini biliyordum ama. Buna inanmak belki budalaca bir iş. Ama biliyordum. Öldüremezlerdi seni. Hep yanındaydım."

"Denise!"

"Efendim?"

"Hiç."

Bu, şimdi kaldıkları odanın duvarları kâğıt kaplı; kızıla çalan kasımpatları yaşıyor kâğıtların üzerinde. Yüz yıldan beri açan ve o günden bu yana hiç solmamış çiçekler. Neden duvara asmışlar şu bıyıklı generalin resmini? Ya şu şöminenin üstündeki kumbara, şu kırmızı takkeli cüce neyin nesi? Rastlantının yan yana getirdiği eşyalarla yaşayan bir oda bu. Başkaları burada belki bütün bir ömür boyu kalıp yaşayabilir, ömür tüketebilirler. Ama ikisi için yalnızca bir mola, bir soluk alma, bir saatlik mi, bir haftalık mı olduğu bilinmeyen bir bekleyiş burası. Kasımpatları birden solacak kadar korkusuz olmadıkça önemli de değil. Çevresini biraz da onları, ikisini kıskanmaktan doğan şaşkınlıkla seyreden bu general bıyığını ısırıyormuş gibi duruyor çerçevenin içinde. O şimdi unutulmuş kitaplarda yaşıyor. Kime karşı, nasıl ve neden hangi zaferi kazandığı şimdi kimsenin umurunda değil? Cücenin karnı boş. Porselenden gövdesindeki kumbarasında tek meteliği bile yok. Burnunu tutup çekseler, nanik yapsalar öfkelenecek hali yok. Kim bilir belki Denise hapishanede, o beyaz duvarları sıkıntıdan çatlayan ve bazen çatlakların gerisinde bir ağacı, bulutları ve bir Viking'in çehresini gizleyen hapishanede cüceyi anımsar? O zaman Michaud cephedeki siperinde gözlerini yummadan bile kı-

zıl renkli bir kasımpatıyı tekrar görecektir. Çiçeği koparmak için elini uzatacak, o sırada bir kurşun gelecek. Ona sorarsanız bu kurşun kendisine kötülük edemez. Adı kadar iyi biliyor bunu.

"Michaud! Söyle bana. Sen misin, yanımda mısın?"

Denise onun soluğunu kendi yanağında yaşıyor, duyuyor. Sesini duymak istiyor ama. Ellerini onun sert, katı saçlarında, alnında dolaştırıyor. Aslında bu da birlikte yaratılan bir mutluluğu doğrulayan şeydir.

Çılgınlığa özenen iki küçük çocuk gibi fır dönüyorlar odanın içinde.

"Michaud! Deli oldun sen. Aşağıdan ne diyecekler sonra? Hem böyle nasıl çıkacaksın sokağa? Bak aynada kendine, inanmıyorsun madem."

Michaud, uysallıkla bakıyor aynaya.

"Ne var?"

"Gözlerinin haline baksana! Görmüyorsun, delisin sen!"

Michaud'nun gitmesi gerekli: Toplantı saat dokuzda. Şimdi biraz ciddi duruyor; kafasını toparlamaya çalışıyor ya da sözlerini tartıyor olmalı.

"Parti daha güçlendi şimdi. Basit ve ucuz zafer düşkünleri bırakıp gittiler bizi. Onların yerine yeniler geldi. Hem daha sağlam olanlar bunlar. Neden Viard ölüm edebiyatı yapıyor? Boşlukta sallanıyorlar da ondan. Artık herkes hükümetleriyle alay ediyor. Bugün otobüste adamın biri yanındakine sataşıyor, 'Satılmışın birisin, Daladier'sin sen!' diyordu. Onları yeneceğiz, Denise! Hem de nasıl yeneceğiz!"

"Michaud! Sen misin, söyle. 'Benim' de!"

"Ben Luc Michaud. Ta kendisiyim. Senin tutuklandığını nerede öğrendim, biliyor musun? Perpignan'da. Ben öğrendiğimde sen çoktan çıkmıştın ama haberim yoktu, bilmiyordum. Zor tutuyordum kendimi. Herhangi bir polisi yakasından tutup çevirmek istiyordum. Hangisi olsa fark etmeyecekti. Senden ötürü gurur da duyuyordum. Denise, müthiş arkadaşlarımız var. Thorez partiyi kapatmak, dağıtmak istediklerini sanıyor. Tessat'nın politikası bu. Böyle bir şey yaparlarsa biz hazırız. Yeraltında çalışacağız. Çok sağlam bir temelimiz var bizim. Önemli olan öbür üyelerle il-

işkiyi koparmamak. Saint-Etienne'de görev verdiler bana. Oraya gidiyorum. Oradakileri örgütleyeceğim."

"Ne zaman gideceksin?"

"Daha bilmiyorum. Belki yarın, belki cumartesi."

Pardösüyü giydi sırtına, kasketini de başına yerleştirdi. İşine giden adamın görünüşüydü bu. Yalnızca gözlerinde hiç kaybolmayan bir mutluluğun parıltıları vardı.

Birlikte çıktılar sokağa. Metroya girdiler. Kalabalık. Uzun ve loş koridorlarda insanlar acele ve telaş içinde koşuşup duruyorlardı. İçerideki rutubetli sıcağın bunaltıcı bir baskısı vardı. Metro vagonları dizi dizi geçiyorlardı gürültüyle. Camlarında reklamlar, dizi dizi reklamlar görülüyordu.

Demek ki yarın yeni bir ayrılık başlayacaktı. Kalabalığın gürültüsünden konuşamıyorlardı beklerken. Ne aşklarından, ne önlerinde onları bekleyen gizli çalışmadan söz edebilirlerdi burada. İkisi arasında her şey konuşulmadan bilinen, üzerinde tartışmadan aynı şekilde düşünülen şeylerdi. Denise, Michaud'nun korkusuzluğundan, sevgilerinden ve önlerindeki çetin mücadeleden sonsuz bir gurur duyuyordu. Ama Michaud daha fazla dayanamayıp onun kulağına eğildi:

"Hem de nasıl," deyiverdi.

Evet: Hem de nasıl! Artık bu söz ikisinin parolası olacak. Şimdi ikisi çoktan ayrıldılar. Michaud kaldığı yerden devam ediyor yoluna. İşte karanlıklarda kaybolan bir kırmızı ışık daha yandı söndü. Denise koridorlarda aceleyle yürüyor. Aşağıya iniyor, yukarıya çıkıyor. Sonra tekrar aşağıya. Karışık ve kıvrımlı yeraltı geçitlerinin hepsi. Bir telaş, bir gürültü, bir insanların insanları fark etmezliği var her tarafta. Ve Denise düşünüyor, bu ilk ayrılığa katlandık ikimiz de. Ama sonra? Kim bilir daha kaç ayrılık yaşanacak, diye soruyor kendine. Koca bir hayatı bekleyerek geçirmek korkunç bir şey, acılı bir şey olmalı. Çok sonra bir gün, "Haydi, mutlu olun artık!" diyecekler. Çok geç olacak o zaman. Hayır! Doğru değil bu! Genç onlar. İkisi de. Her şeyi yaratmak için istemek, gerçekten istemek ve istenilen şeyi yaratmak için uğraşmak gerektiğini biliyorlar. O zaman hiç ayrılmamak, o kadar çok sevilen, beklenen ve özlenen kurtuluş, mutluluk; hepsi birer gerçek

olarak yaşanacak şeyler. Ve Denise, bütün bunları istiyor. Birden kalabalığın ortasında, metronun iskele yerinde, reklam yazılarının, otomatik makinelerin ortasında duruyor ve mırıldanıyor: Hem de nasıl!.. Michaud!.. Michaud!..

29

Bir düzen hüküm sürüyor André'nin atölyesinde, tekinsiz bir düzen. Boş şişeler ortalıktan kalkmış. Eski ayakkabılar, sanki utanç içinde, dolaba saklanmış. Tuvaller duvarlara dayalı. Büyük masanın üzeri tertemiz. Bir astronomi kitabı ile bir kartpostal var yalnızca. Kartpostal? Rügen'den bir manzara: Kumullar, oynayan dağlar, Almanya'dan geliyor. Peyzajları sevdiği ve balıklarla ilgilendiği için André'yi o kadar güldürmüş olan Almandan. Bir tek kelime yazmış karta balık uzmanı: "Selamlar." Ama adamla 'Sigara içen köpek'te karşılaştığı geceyi hemen anımsadı André. "Paris henüz yıkılmamışken Paris'i görmüş olmaktan son derece mutluyum," demişti. İki yıldan fazla zaman geçti aradan: Paris hep Paris işte. Ne var ki André değişti. Ya o Alman? Balıklarıyla uğraşabiliyor mu acaba gene? Herhalde uğraşıyordur. Sinirleri sağlamdır Almanların!.. Resmi boşladı André: Atölyede terebentin kokusu yok artık. Palet rafta, pas tutmuş bir ibriğin yanında bekliyor. Kendisini de afallatıyor bu düzen: Başka birinin evindeymiş gibi, korka korka dolaşıyor atölyesinde: "Siz de mi gidiyorsunuz?" diye haykırmıştı kapıcı kadın. Gitmiyor hayır! Ölümün yaklaştığını sezen insanların evlerini düzene koydukları iddia edilir. Oysa André'nin sağlığı da yerindeydi. Küstahça ve inatçı bir sağlık hem de: Dört kişilik yemek yiyor, bütün gün boyunca dolanıyor yollarda ve yatağa yatar yatmaz uyuyor. Mekanizmada yürümeyen bir şey var, ama ne?

Yazı kentte geçirmişti. İnsanlar: "Savaş patlayacak savaş!" diye şikayet ede ede tatile gitmişlerdi. Tıpkı bir yıl önceki gibi. Beklemekten usandı artık André, basının yaygaralarından, sokak tartışmalarından usandı. Her yerde, ölümden önceki o boğuntulu hal var. Da-

ğılıp parçalanıyor sanki hayat, ama gene de devam ediyor işte. Sonbahar sergisine davet ediyorlar André'yi. Ne matrak herifler!..

Altı aylık tüketici bir arayıp taramadan sonra Pierre sonunda, bir dolmakalem fabrikasında iş bulabildi. André'ye uğramıştı bir gün. "Güçlü olmamız gerek!" diyordu. Ama üzgün gözlerle bakıyordu çevresine. Ve elleri, ihtiyar bir adamın elleri gibi titriyordu.

André, bir defasında da büyük bulvarlarda Lucien'le karşılaştı. Her yerin hainlerle dolu olduğunu ve hayatın yalnızca zevk için yaşamaya değdiğini haykırıyordu Lucien. Ama André: "Demek iyi bir hayat sürüyorsun?" dediği zaman gürledi: "Ne münasebet! Bataklığın ortasındayım!"

Bugün gene alarm verdiler. Sansasyonel manşetlerle dolu gazeteler gene. Ama Südetler değil artık söz konusu olan: Danzig. Çok ender radyo dinliyor. Bazen de hatırlıyor: Jeannette. Ama çok zaman önceydi o, bir başka hayatta belki. Yağmurlu bir akşam, morlara bürünmüş şehri seyrederken dinlemişti André: Firma isimleri izliyordu mısraları.

> Biraz daha sık beni ve bir öpücükle
> Biraz daha hayat ver.
> Kırmayacak olursan gözlerin üzerine yemin ederim ki,
> Ve budur en büyük yeminim,
> Hiçbir başka macera o sevgili koynundan
> Koparıp alamaz beni.

Suratını buruşturdu: Bir rimel reklamıydı bu. Rimel kullanan güzeller rahatça ağlayabilir: Akmaz çünkü. Ya edilen yeminler? Herkes bozdu yeminini herkes! André de, Jeannette de, herkes!.. Bir tek canlı insan kalmadı.

Bir robot gibi soruyor Joséphine:

"Ne var ne yok?"

Hemen bir an için fırından dışarı atmış kendini. Yanakları kırmızı kırmızı olmuş ateşten. Ve antikacı Bolot yanıt veriyor kıza:

"Yaşıyoruz işte."

Yaşamaya devam ediyor evet, Cherche-Midi Sokağı: Başka ne gelir ki zavallının elinden?.. Her şey yerli yerinde. İhtiyar kunduracı çok yalnız, hani şu: "Hep aşktandır çektiğim," türküsünü

söyleyen: Geçenlerde sizlere ömür. Nefritten. Otuz yaşlarında bir başkası aldı yerini. Güzel bir karısı, iki de çocuğu var. "Bu pençeler var ya," diyor müşterilerine, "... savaşa kadar idare eder sizi!"

'Sigara içen köpek'teki av köpeği, kasıldıkça kasılıyor gene. Dişlerinin arasında hep aynı ağızlık. André bir gün dayanamayıp: "Tardieu'ye biraz fazla benziyorsun dostum," demişti. "Sen de Danzig'den söz etmeye koyulacaksın diye korkuyorum!.."

Bütün kadınları bir örgü merakıdır aldı: Sinirleri yatıştırırmış! André de rıhtımları arşınlarken, eski bir astronomi kitabı geçirdi eline: Yün örmesini beceremiyor ki André. O gün bugündür de, yıldızlara yaslanıyor toprağa basar gibi. Ve gerçek toprak, şu bizim dünya, gittikçe biraz daha kayıyor ayaklarının altından. Bir eğilmeyegörsün kitabın üstüne: Kalkmak bilmiyor artık. Okuduğundan değil: Birkaç satır okuyup hayale dalıyor. Rakamlar, tablolar, isimler, derken bir de bakıyor, sinirleri yatışıvermiş.

Çağımızdan iki yüzyıl önceydi: Nicea* kentinde bir Hipparkos, dünyanın güneşe olan uzaklığını hesaplamıştı. O zaman da krallıklar vardı kurulup yıkılan. O zaman da tanrılara tapıyor ve dinsizleri yakıyordu insanlar. Askerler ölüyordu, tunç sesleriyle çınlıyordu ortalık. Ve Hipparkos, yıldızların kataloğunu hazırlıyordu.

Bir keresinde de Herschel'in kaderine gıpta etti André: Sonbaharda günlerin eşitliği sırasında gökyüzünü gözleyen bu fakir müzisyenin oğlu, dürbününün camlarını kendi yaparmış! Parası yokmuş bir teleskop almaya: Ve Uranüs gezegenini keşfetmiş, karşı pencerede bir kız keşfeder gibi. Avrupa'da devrimler kol geziyor, Napoleón sürgününden tehditler yağdırıyordu. Bir örümcek ağını örer gibi, koalisyon ve anlaşmaları örüyordu William Pitt. Herschel ise, değişken yıldızlarla nebulaları keşfetmekteydi.

Pencereye yaklaşıyor André. Gazete satıcıları çağrışmaktadır.

"Roma'nın arabuluculuk yapacağı umulmakta! Moskova anlaşmalarının yankıları! Danzig! Danzig!"

André, sevgili kitabına dönüyor gene. Bir zamanlar Danzig'de yaşardı Hévélius da. Ayın topoğrafyasını çıkarmaktaydı, yazıyor da yazıyordu durmadan. Ama bütün yazıp çizdiklerini yakıp kül etti bir koca yangın. Ve Hévélius bir ihtiyardı. Ne gelir ki elim-

* Bursa'nın İznik İlçesi'nin Yunan dönemindeki adı. –ç.n.

den, diye düşündü: Çalışmaya koyuldu yeni baştan.

Ben de, ben de ihanet ettim, diyor André kendi kendine. Resme ihanet ettim, bıraktım fırçalarımı. Paris'te de astronomlar olsa gerektir ve çalışmaya devam ediyor olsalar gerektir şu anda. André'nin Kültür Sarayı'nda karşılaştığı o ihtiyar fizikçi örneğin?.. Kanserle mücadeleye devamda olsalar gerektir doktorlar. André'nin babası, soluk renkli ilk elmaları toplamaktadır şimdi. Yoksa kalkıp babasının oraya mı gitse? Bütün bunlardan sıyrılmak mümkünmüş gibi!.. Canı sıkıldı mı köşedeki meyhaneye atar kapağı, sert mi sert bir kalvados çeker tezgâhta ve sıcaklığın beyaz buğulara sardığı şehri bir kez daha yeni baştan katetmeye koyulur.

Hava ateş almış gibiydi. Sabahleyin bir fırtınanın kopacağını söylüyordu herkes. Oysa bulutlar dağıldı, ama ortalık serinlemedi. Bütün günü atölyede geçirdi André, boğucu bir sıcak vardı. Denkler hazırlanıyor, sandıklar çivileniyordu zemin katta: Tak tak!.. Tak tak!.. Ve André'nin şakaklarında yankılanıyordu bu tak taklar. 'Sigara içen köpek'e inmeye karar verdi akşama doğru: İçinde çöreklenen kederi, ancak alkol dağıtabilirdi. Sokağa çıkar çıkmaz anladı bir felaketin bastırmış olduğunu: Darmadağın bir gül yığınının üzerinde ağlamaya koyulmuştu çiçekçi kız.

"Şimdi ne olacak Allahım! Başımıza daha neler gelecek!"

İki kalvados doldurdu kahveci. Biri kendi için. Tokuşturdular:

"Sağlığınıza! Bu sefer şakası makası yok artık, savaş geliyor. Ah namussuz alayı ah!"

Çevrede gene tartışıyorlar:

"Savaş başlamadı henüz. Bu yalnızca seferberlik!"

"Yok canım, bal gibi savaş derler buna! O Hitler namussuzu yok mu, o Hitler!"

"Boş ver! Görürsünüz, anlaşacaklar gene."

Kasketli bir işçi küçük bir şeker parçası uzatıyor köpeğe:

"Haydi son defa olarak şöyle bir kasıl bakayım oğlum! Niçin anlaştılar geçen sonbaharda: Korkuyorlardı da ondan. Ruslarla omuz omuza yürümek istemiyorlardı. Şimdi değişti durum. Dövüşmek istiyorlar şimdi. İşin ucunda Hitler'i tutuyorlar. Ve bize ihanet edecekler, görürsünüz. Kim gidecek cephelere ölmeye? Bizler!.. Kasıl bakayım güzelim, kasıl biraz! Ben de ikinci sınıf askerim, iyi mi?"

Dükkânının kapısına bir kâğıt iliştirmiş kunduracı: "Yıllık seferberlik dolayısıyla kapalıdır." Savaş çıkacağına inandığından sanmayın sakın: "Ne savaşı?" der sorarsanız. "Geç allasen! Siparişleri yetiştiremedik de ondan." Çiçekçi kızsa hep ağlıyor.

Çantalar, valizler taşıyor insanlar gene. Karanlık, mavi ışıklar. Elveda Herschel, elveda yıldızlar! Haddinden fazla büyük bir valize birkaç gömlekle bir parça sabun yerleştiriyor André. Alabildiğine ilgisiz. Ve tembel tembel düşünüyor: Gene geçen seferki gibi. Ama bir de bakarsın, bu sefer ciddidir iş ve dövüşmek gerekir? Daha fazla düşünemiyor bile: Sıkıntı, hep sıkıntı. Yarın Toul'da olacak: Tek kesin şey, bu işte. Peki sonra? Sonrası kimin umurunda ki!.. Sonrasını da sonra düşünürüz.

Ne bir türkü yükseliyor, ne de bir çığlık: Yemin eden falan da yok. Bir tek insan yok kinini haykıran, zaferi düşünen de yok. Bir telaştır gidiyor o kadar. Ve çiçekçi kız hep ağlıyor. Hafif bir ışık dökülür gibi kestanenin dalları arasından: Jeannette'in yıldızı bu! Sızmasıyla sönmesi bir oldu. Nerede acaba? Yıldız değil hayır, Jeannette. O canlı, o narin ve sımsıcak elli ve bedbaht, kederli kadın. Çiçekçi kız gibi ağlamaktadır şimdi o da kuşkusuz.

Bir boru sesi yükseliyor bulvardan, yankılanıp sönüyor. Ve kunduracı sarhoş olmuş, haykırıyor:

"Bir iki! Bir iki! Sol yok sağ, sol yok sağ! İstikamet: Mezarlık! Marş marş!"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1

Karanlığa dalmış olan kentte yavaş yavaş ilerliyordu Lucien. Tuhaf bir yürüyüşü vardı. Sanki düşmanıydı da yol, onu yoklar gibiydi ayaklarıyla. Çınarların siyah dalları arasından mavi ampullerin gizemli ışığı sızmaktaydı. Yağmur çiseliyordu. Ve öfkeliydi Lucien. Savaş olmayacağını sanmıştı daha düne kadar. Sanmıştı ki babası, yeni bir hükümet krizi hazırlamaktadır. Pis sürpriz!.. Söylendiğine bakılırsa, Maginot Hattı'ndan ateş açmaya başlamışlar bile... Askerlik şubesine başvurması gerekiyor yarın akşam. Kimin için dövüşecek? Beck için mi? Yoksa, babasının deyimiyle, 'insan varlığının onuru' için mi? Öldürülebilir de, insanoğlu bu... En korkuncu, siperlerdeki hayat: Onbaşının küfürleri, kırk kilometrelik talim yürüyüşleri... Sefalet, tam sefalet!

Gürültülü bir şekilde esnedi Lucien. Bir kadın sesleniyordu:

"Haydi gel şekerim, gelsene!"

Güldü: Hiç kaçırmazlar fırsatı, ne olur ne olmaz diye mutlaka bir denerler...

Gaz maskeli fahişelerdi bunlar, sokağın köşesini tutmuşlardı.

"Görev başındasınız ha güzeller?"

Bir küfürle yanıtladı kız.

Bir barın storlarından ışık sızıyordu. Girdi. Tıklım tıklımdı salon. Bir yandan içiyor, bir yandan da bağıra çağıra konuşuyorlardı. Gözlerinden yaşlar süzülen bar sahibesi müşterilerle kadeh tokuşturmaktaydı.

"Ya sizinki?"

"Bugün gitti."

Romunu yudumlarken ortalığa ateş saçıyordu bakkal:

"Söyler misiniz bana, ne işimize yarayacak bu savaş? Hangimizin ne işine? Polonyalılarmış... Bilmem nereme kadar benim Polonyalılar!" Fikir birliği vardı barda:

"Tabii canım. İngilizlerin o kadar hoşuna gidiyorsa, gitsinler kendileri dövüşsünler!"

"Canım bilmeyecek ne var ki bunda: Bir milyon İngiliz lirası sıkıştırmışlardır Tessat'nın avucuna, olmuş bitmiştir..."

Duymazlıktan geldi Lucien. Hiçbir şey söylemeksizin içiyordu hep. Ama öfkeliydi. Çok kalmadan çıkıp, vedalaşmak üzere Jenny'ye gitti. Tabii biraz para da alacaktı. Sabahtan akşama içip zil zurna olmak istiyordu ertesi gün. En az bin frank almalı: Böyle bir günde de her zamanki gündelikle yetinecek değil ya!..

Jenny, üzgündü ama heyecanla karşıladı onu. Her şey olağanüstü gözüküyordu kadına: Lucien özgürlüğü savunmaya gidecekti, yerle bir olacaktı Paris, Louvre yıkılacaktı... Sımsıkı sarılmış, sıktıkça sıkıyordu Lucien'i:

"Bütün dünya katılacak bu savaşa göreceksin... Kalın elbiseler aldım sana."

İçi kürklü yeleği görünce kendini tutamadı Lucien:

"Yavrucuğum, bu ancak bir subaya yakışır. Bense ikinci sınıf bir asker parçasıyım. Sonra unutma ki, eylül ayındayız henüz. Ve kış bastırmadan her şey bitmiş olacak."

"Gaz masken var mı Lucien? Uçakları muhakkak gelip bombalar bugün... Bir maske satın almak istedim kendime, ama yabancılara vermiyorlardı. Bana bir losyon tavsiye etti eczacı. Gaz hücumu olursa, mendilime döküp burnumu tıkayacağım. Bak..."

"Sevimli bir şişe. İnsan bilmese, Molyneux parfümü sanır... Kim ne derse desin, lüks hayat gibisi yoktur işte! Siperdeki tahtakurularının da kibar davranacaklarını umarım!"

Ve 'Paris daima Paris'tir'i tutturdu. Ama yanlış söylüyordu. Kulaklarını tıkamıştı Jenny. Sonra birden ciddileşip sordu:

"Korkuyor musun Lucien?"

"Hayır. Tiksiniyorum yalnızca. Her şeyden tiksiniyorum."

"Ama gerçek bizden yana değil mi?"

Gözlerinden yaş boşanıncaya kadar güldü Lucien. Boşu boşuna dikmemişti barda dört kadeh! Soluk yüzü pembeleşmişti birden:

"Gerçek mi dedin? Dur, ben sana anlatayım işin aslını."

Yatağın dantel örtüsünü çekip aldı, omuzlarına atarak sarındı. Jenny'nin şapkasını geçirdi kafasına, ellerini göğsünde birleştirip, monoton bir sesle okumaya başladı:

"Aziz yavrularım, Kutsal Ruh, Bonnet ile Tessat'ya görünmüş bulunuyor. Şimdi Beck'in imdadına koşacağız. Kurban edilen zavallı Beck'in. Bu namuslu kişi, Çekoslovakya'nın Teschen kentinde Hazreti Meryem tarafından ziyaret edilmişti. Daha önce de Bielovejsk Ormanları'nda ve Aziz Sébastian'ın eşliğinde (Aziz Sébastian'ın dünya adı Mareşal Goering'dir) günahlarını ödemek için oruç tutmuştu. Şimdi de Belzébuth kalkmış, Danzig'i almak ister Beck'in elinden. Secdeye gelip tövbekar olun, dinsiz alayı! Kutsal Ruh'u Paul Tessat kurtaracak!.. Amin..."

Olduğu yerde kalakalmıştı Jenny: Kimdi bu, Lucien'in sözünü ettiği Beck? Teschen neredeydi? Gazete okumaz, siyasetle ilgilenmezdi Jenny. Ama bir derin hüznün dalgalandığını sezmişti Lucien'in maskaralığının altında. Kahveyi sessizce içtiler. Gene Jenny oldu dayanamayıp lafı açan:

"Özgürlük için savaşacağınız doğru değil demek?"

"Hangi özgürlük için?"

"Ne bileyim ben... Özgürlük için işte... Yani gazetelerde her isteyenin her istediği şeyi yazabilmesi için."

Lucien esnedi:

"Daha dün bir Kızıldı Joliot. Bugünse kar gibi beyaz maşallah. Yarın bir de bakarsın yemyeşil kesilmiş. Ne kepazelik!"

Bir an düşünceye daldı Jenny, sonra da saf saf:

"Öyleyse," dedi, "devrim yapmak gerek."

Birden celallendi Lucien: Çekmediği kalmamıştı bu 'devrim' kelimesi yüzünden! Kültür sarayı, makaleleri, kitapları, babasıyla olan tartışmaları... Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, şimdi de ahmak bir Amerikalı kadın çıkmıştı karşısına ve 'devrim yapmak gerek!' diyordu.

"Kendi ülkenizde yapın canınız o kadar çekiyorsa! Dört kez yaptık biz, artık yeter! Hem uzatma da soyun, uykum var benim."

Canavar düdüğüyle uyandı. Tir tir titremekteydi Jenny. Sabahlığını bir türlü giyemiyor, geniş kolların arasında çırpınıp duruyordu. Lucien öteki tarafa dönmüştü yatakta: Ne halleri varsa görsünler!.. Kalkmaya niyeti yoktu hiç... Mahzene inmeleri için boşuna yalvarıyordu Jenny. Sonunda kapı vuruldu:

"Aşağı inin!"

"Defolup gidin şuradan!"

"Mahalle sorumlusuyum, aşağı inin!"

Çaresiz indiler. Boğucu bir sıcak vardı mahzende ve sıkış tepiş bir haldeydiler. Pijamalı erkekler, saçları başları darmadağın yarı çıplak kadınlar. Tıraşını tamamlayamamış birisi vardı ortada: Mahalle sorumlusu. Bağırıyordu durmadan:

"Susun lütfen! Gaz maskelerinizi hazırlayın!"

Verdiği emir üzerine, ufak tefek yaşlı kapıcı kadın, bilinmeyen bir nedenle duvarlara su sıkmaya koyulmuştu. Çocuklarını göğsüne bastırmış ağlamaktaydı bir başka kadın. Yan sokağa bomba düştüğünü söylüyorlardı. Jenny, esrarengiz losyonlu şişeyle bir küçük dantel mendil almıştı eline. Güzel omuzlu bir kadın dikkatini çekti Lucien'in. İnsanları ite kaka ilerleyip sokuldu kadına. Ama kadın korkuyla gerilemişti.

"Savaş hali bu bayan, kusura bakmayın," diye homurdandı Lucien hırçın bir sesle.

Jenny ağlıyordu: Kıskançlıktan, korkudan, bir an sonraki ayrılışın kederinden. Lucien'se esniyordu hep.

Bir türlü dinlenemedi Lucien. Sabahleyin gözleri uykusuzluktan kapanıyordu ve küfürler savurarak ayrıldı. Apartmanın girişinde bir kadın öfkeyle haykırmaktaydı: Bir şarapçı dükkânı varmış ve mahzenini sığınak yapmak üzere elinden almak istiyorlarmış!..

"Gidip bakana çıkacağım, görürsünüz! Sabahtan akşama kadar öter dururlar, Fransa güçlü olmalıdır diye. Öyleyse niçin tüccarın belini kırmaya kalkıyorlar? Boşaltmıyorum mahzenimi, işittiniz mi? Ölümü çiğner de girersiniz buraya!"

Yumru yumru şapkasını çıkarıp selama durdu Lucien:

"Bravo bayan! Racine'in büyük kahramanlarını anımsattınız bana. 'Silaha sarılın yurttaşlar!' Ne kepazelik!"

2

Her gece canavar düdükleriyle uyanır olmuştu Parisliler. Bazıları, yıkılmış binalar gördüklerini iddia ediyordu. Tessat ise gülümsüyordu yalnızca:

"Basit bir önlem. Alman uçakları sınırı aşar aşmaz alarmı veriyoruz. Böylelikle de kente özveri ruhunu aşılamaktayız."

Başkentten ayrılmayı tercih edenlerin sayısı gittikçe artmaktaydı. Zengin mahalleleri bomboştu artık. Buna karşılık olarak da, Normandiya ve Bretagne'daki kaplıca kentleri dolup taşmaktaydı. Yedek askerler doğuya doğru giderken, sağduyu sahibi burjuvalar batıya yönelmişlerdi.

Ailesini Auvergne'e yollamıştı Montigny:

"İdeal bir yer..." diyordu. "Yüz kilometrelik bir daire çizin, bir tek fabrikaya rastlayamazsınız."

Çoluk çocuğunun hayatını güvence altına alınca, iyice karmaşık bir başka işe girişti Montigny: Sermayesini Amerika'ya transfer etmeye koyuldu. Durumdan haberdar olan Ducamp 'Namert Bir Fransız' başlıklı bir makale yazmıştı: Sansür yasakladı yazıyı. Gazetede boş kalan iki sütun da bir makas deseniyle süslendi. Ducamp'ın saldırılarını kendisine yetiştirdiklerinde, öfkelendi Montigny: "Şu Danton'a da bakın hele!.. Hırsızlık mı yapıyorum yani ben? Benim malım olan, yalnızca bana ait olan bir şeyi korumaya çalışıyorum. Ve öyle sanıyorum ki, benim iflasımdan Fransa hiçbir şey kazanmaz..."

Morvan'daki halasına gitmeye karar vermişti Paulette: Zehirli gazdan korkuyordu. Tessat bunu öğrenince allak bullak oldu: Böyle kritik bir anda, yumuşacık bir okşayıştan yoksun kalmak!..

"Beni yapayalnız bırakacaksın demek?"

"Ama ben bir kahraman değilim ki Paul."

"Korkman için hiçbir neden yok. Bir kez uçakları buraya kadar gelemez: Oyunun kuralını bozamazlar çünkü... Paris'e dokundukları anda biz de Berlin'i bombalayacağız. Onlar zararlı çıkar bu işten..."

Paulette, hıçkırıklarını tutamıyordu artık:

"Nereden icat ettiniz bu savaşı?"

"Kim?"

Sesi titriyordu Tessat'nın. Haykırdı:

"Nasıl söyleyebilirsin böyle bir şeyi!.. Benim barışı korumaktan başka hiçbir çabam olmadığını en iyi bilenlerden biri sensin. Ama elimizden ne gelebilir ki başka? Ağaca ilkin onlar tırmandı."

Hep ağlıyordu Paulette:

"İnsanları öldürmek olur mu hiç!"

"Kimseyi öldürdüğümüz yok bizim. Polonyalılar savaşıyor, biz

değil. Bu da onların kendi bilecekleri bir iş... Danzig, Strasbourg değil ki! Hiç kuşkusuz, tek tük ölen bulunacaktır. Örneğin Maginot Hattı'nda ve tesadüfen... Ama sen otomobil kazalarında ölenlerin sayısını merak ettin mi hiç!.. Artık anlamalısın ki sevgili yavrum, bugün her şey değişmiş durumdadır. Eskisi gibi değerlendiremeyiz işleri. Eski savaşlara benzeyen bir savaş değil bu savaş. Bizim Maginot Hattı'mız var, onların da Siegfried Hattı... Ve hiç kimse, ne onlar ne biz, anlıyor musun, bir tek kilometre bile ilerleyemez!.. Karşılıklı bakışıp yumruk sallamakta devam edeceğiz daha bir süre. 'Etajerin üzerindeki biblo köpekler gibi...' derdi Amélie'cik... Polonyalılar aslan gibi savunuyor kendilerini. Zaten emindim böyle olacağından: Şövalye bir halktır Polonyalılar! Bahara kadar dayanacaklardır, belki de daha fazla. Bu süre içinde de biz elimizden geldiği kadar silahlanacağız. Silahlanınca da, Almanlarla anlaşmamız işten bile değildir. Görüyorsun ki, korkman için hiçbir neden yok..."

"Ama bütün bu olup bitenler o kadar korkunç ki! İçimi afakanlar basıyor sokağa çıkınca! Geceleyin de o canavar düdükleri..."

Bu ağlar haliyle daha çok arzu veriyordu Tessat'ya. Bir kuş kafası kadar küçük başını, genç kadının göğsüne yasladı:

"Gitme ne olur, cicikom! Bitkin bir haldeyim bak. Ve bilemezsin daha beni bekleyen ne büyük işler var. Kesin karar günleri olacak önümüzdeki haftalar..."

"Hani bir şey olmayacak demiştin!"

Güldü Tessat:

"Korkak kedi! Tabii hiçbir şey olmayacak... İç meselelerden söz ediyorum ben sana. Gerçi mecliste çoğunluğu daima sağlayabiliriz. Ama biliyor musun komünistleri temizlemenin ne demek olduğunu? Bir polis ekibiyle batakhane basmaya benzemez bu iş! Büyük çapta bir kampanya gerekli... Ancak bir Napoléon kalkabilir altından bu işin... Ama merak etme sen, sonunda onları da haklayacağız..."

Donup kalmıştı yüz çizgileri. Bir yurttaşlık örneği vermekte olduğunu tasarlıyordu şimdi.... Hiç kimse bilemezdi Denise'i nasıl sevdiğini! Ama şimdi Fransa'nın düşmanları arasındaydı o ve her türlü babalık sevgisini söküp götürmüştü yüreğinden Tessat'nın.

Birdenbire güldü:

"Sana çok komik bir şey söyleyeceğim! Bil bakalım yarın ne ya-

pacağım ben? İmkanı yok bilemezsin, boşuna yorma kafanı: Yarın ben, bir dini ayinde hükümeti temsil edeceğim. Gözlerinin önüne geliyor muyum diz çökmüş bir halde? Ne komik değil mi!"

Ağlamaya devam etti Paulette.

Çocukluğundan beri kiliseye ayak basmamıştı Tessat. Dinle ilgili ne varsa nefret ederdi. 'Günlük kokuyor...' derdi birisini gülünç duruma düşürmek istediği zaman. Papazlara gelince, 'kargalar' sıfatını yakıştırırdı onlara. Amélie kahrolurdu üzüntüden...

Yalnızca kocakarıların kiliseye gittiğini düşünmüştü. Ama dua edenler arasında erkekler ve hatta askerler olduğunu görünce epey şaşırdı. Gene yarı karanlık, gene mumlar... Amélie'nin tabutunu anımsadı ve bir hüzün sardı içini yavaş yavaş. Kilise şarkıcılarının tiz sesleri ve koyu mor camlardan süzülen güneş ışıkları, yitirilmiş cenneti telkin ediyordu sanki... Şimdi anlıyordu Tessat bu dili: Amélie'yi, çocuklarını, huzurunu, her şeyini almışlardı elinden. Bütün bu ayinler bir önyargıdan ibaretti kuşkusuz. Ama bazen günlük tasaların dışına çıkmak ve unutmak, hoş olsa gerekti...

Piskoposa baktı: Kırmızı küçük damarlar belirmişti adamın yüzünde, üzgün ama zeki gözleri vardı. Tasaları olsa gerek onun da... Papayla, kardinallerle, cemaatle iyi geçinmesi lazımdı, öyle ya. Hayat demek politika demektir! Dört bir yanında mum yakılan bir tabut demektir sonra da...

Küçük çan sesiyle birlikte herkes diz çökmüştü. Bıyık altından gülüyordu Tessat: Tiyatrodaydı sanki... Ama uysal diz çöküp gene herkesle birlikte doğruldu.

Bitmek de bilmez bu ayinler!.. Ta içinden kopup gelen dayanılmaz bir esneme arzusunu güçlükle bastırdı. Sonra canlandı birdenbire: Uzun siyah elbiseli bir genç kadın vardı sağında. Geniş yuvarlak alınlı ve kıpkırmızı ince dudaklı bir kadın... 'Bronzino'nun portrelerini anımsatıyor 'Floransalı olmalı...' diye düşündü Tessat. Çok ateşli olur bu kadınlar, yapıştılar mı sülük gibi emerler insanı, bırakmazlar katiyen...

Breuteuil'in sert bakışlarını hissetti üzerinde. Ürperdi ve dudaklarını kımıldattı dua edermiş gibi... Birtakım avanaklar da, Almanya ile yakınlaşma politikasının şampiyonluğunu yaptığı için, Breuteuil'in rolünün bittiğini sanıyordu... Ama geleceğin adamı Breu-

teuil'di Tessat'nın gözünde. Herkesin Halk Cephesi'ne lanet okuduğu bir çağda, parlamento çoğunluğu sağa kayıyor demektir. Sonra savaş çıksa bile, sonsuza dek sürecek hali yok ya!.. Hem böyle bir durumda Breuteuil'den başka kim anlaşabilirdi ki Hitler'le. Breuteuil'i okşayıp idare etmek lazım evet, bağnaz olsun varsın ne çıkar!

Orgun nameleri Tessat'yı yeniden bir kedere gömmüştü: Diyecek yok doğrusu, çok güzel çalıyorlardı!.. 1917'de bir 'Bertha' obüsü düşmüştü bir kilisenin üzerine ve bir alay insan ölmüştü... Ya bir bomba da şimdi buraya düşerse? Yok canım, mümkün değil: Başlamaya cesaret edemezler. Hiç kimse savaş istemiyor ki... Açık konuşmak gerekirse, bu Polonyalılar birer vahşiden farksız. Ve Almanlar şimdi orada sömürge savaşı yapıyor... Oysa Fransızlara öteden beri değer verirler! Bir türlü anlaşmamış olmaları ne yazık! İşi Mussolini'ye bıraksalar, pekala anlaştıracaktı işte. Ama olmadı, acele ettiler... Şimdi de savaş tabii!... Gamelin de düşüne düşüne bir orman harekâtı bulmuş... Orada maden yatakları var diye manevra üzerine manevra yapıyorlar, bir alay insan yok yere ölüp gidiyor... Belki Lucien bile öldürülmüştür! Tessat oğlu için merkezde bir görev uydurabilirdi ama ortaya çıkmadı ki hergele! Şimdi de artık ara ki bulasın!.. Üzücü! Üzücü ama ne gelir elden... Üstelik şu sırada her şey bir üzücü... Öff bu org da bir türlü susmak bilmedi...

General De Vissé de buradaymış ha! Ne kadar da içten dua ediyor! Oysa Fouger'nin dostu bir Kızıl, derlerdi adama... Gülünç bir manzara bu: Köylü kadınlar gibi secdeye kapanmış bir ordu kumandanı! Yoksa gerçekten inanıyor mu üstat, Meryem Ana'nın bekaretine? İnansa da kendi bileceği bir iş!.. Meryem Ana'nın bekaretine inanmak Fouger gibi biriyle omuz omuza vermekten çok daha iyidir üstelik!..

Ayin sona ermişti. Kilisenin gölgesinde, pırıl pırıl güneşli sonbahar gününün tadını çıkarıyordu Tessat. Altın suyuyla yıkanmış gibiydi kestane ağaçları. Champs-Elysées üzerinde, güneş ışınları, küçük su damlacıkları gibi titremekteydi. Daha da güzelleşmişti sanki kadınlar... Bombardımanlara karşı bir önlem olarak, kâğıt şeritler yapıştırmışlardı camlara: Ortaya tuhaf tuhaf şekiller çıkmıştı. Sırıttı Tessat: İşte en son dekorasyon üslubu!

3

Aylardan ekimdi. Aralıksız yağmur yağıyordu. Meclis koridorlarında bağırmaktaydı Tessat:

"Ben hep söylememiş miydim bu Polonyalıların bir aydan fazla dayanamayacağını! Hırsızlardan ve ayyaşlardan ibaret bir halk, ne olacak!.. Ama hiçbir şey kaybetmiş değiliz henüz. Hatta tam tersine... Hitler, Doğu'da kazandığı zaferlerle Almanları güzelce uyuttu. Ama Maginot Hattı'nın ne demek olduğunu şimdi anlayacaklar işte! 14 Temmuz gecesi pırıl pırıl aydınlatılmış sokaklarda dans edeceğiz, görürsünüz!"

Gökyüzünden bomba yerine bildiriler yağmaya başlamıştı gene. Ve zengin mahalleleri eski canlılıklarını yavaş yavaş yeniden buluyordu. Montigny çoktan getirmişti ailesini: Allahın dağındaki bir konakta, yağmur altında çile doldurmak yeterdi artık!.. Ve homurdanıp duruyordu. Montigny'nin karısı, yiyecek tehditlerine boyun eğemiyordu bir türlü:

"Neler çektiğimi bir Allah bilir, bir de ben! Hükümetin mutfak diye bir derdi yok ki! Akşam yemeği denen şeyi unuttuk artık: Pazartesi günleri koyun pirzolası satmak yasak, salıları rozbif, çarşambaları pasta... İnsanla alay eder gibi canım!"

Uzun süre kahve bulamadılar ve Bayan Montigny köpürüyordu hiddetten:

"Corcelett'ye uğradım, yok. Cardama'ya uğradım, yok; yok oğlu yok sözün kısası... Ve bütün bunlar, hep o Polonyalıların yüzünden! Çaylarından vazgeçiyor mu İngilizler? Ne münasebet! Suç kimde peki? Daladier'de: Başbakan falan değil, beceriksizin biri!"

Ancak kahve gelince yatıştı Bayan Montigny.

İşler iyi gidiyordu: Ölümün kapıyı tıkırdattığı duyulunca, din değiştirip savurgan olmuştu bütün cimriler. Lokantalarda boş masa bulmak mesele haline gelmişti. Sipariş yağıyordu modaevlerine. Asker başlıklarını andıran kadın şapkaları çıkmıştı. Tank-broşlar, İngiliz bayrağıyla süslü pudra kutuları, üzerlerinde: 'Fransa'da bir yerde' yazılı muskalar ve kibritlikler dolduruyordu vitrinleri...

O can sıkıcı N... harfinin yerini, 'Fransa'da bir yerde' formülü almıştı şimdi. Gazetelerde sık sık: "Dün Fransa'da bir yerde Gene-

ral Sikorski, birlikleri teftiş etti..." gibilerden haberler yayımlanmaktaydı ve pencere altlarını dolduran sokak şarkıcıları da: 'Fransa'da bir yerde - Anıların öpücüklerde...' türküsünü söylüyorlardı.

Askerlerin boş durmaktan sıkıldığı haberi çıkınca, fotoğraflar, futbol topları, iskambil kâğıtları, domino takımları, polis romanları toplanmaya başlandı onlar için. Sevgili karıları subaylara yün yelekler, Napoléon konyakları ve başkentin en iyi aşçıları tarafından hazırlanmış konserveler yolluyorlardı.

Yabancı gazetecilere verilen bir ziyafette Tessat:

"Eskisi gibi yaşamakta devam ettiğimizi söyleyin bütün dünyaya," dedi. "Topların homurtusuna, 'Paris daima Paris'tir' şarkısının güftesiyle yanıt veriyoruz."

Savaşın bir yığın üzüntü ve yoksunluk getireceği sanılmıştı. Oysa parlak bir şekilde başladı sonbahar mevsimi: Prömiyerler, sergiler, ziyafetler birbirini kovalıyordu. Ve her yerde görmek mümkündü Grandel'i. Bir tek resepsiyon yoktu katılmadığı, Paris'in sevgilisi olup çıkmıştı.

Savaşın ilk günlerinde cepheye, ön hatlara gönderilmesini istemişti Grandel: "Dövüşmek isterim ben de!" demişti. Milletvekilleri itiraz etmişlerdi: "Burada daha faydalı olabilirsiniz." Grandel'in halkın gözündeki itibarı o kadar artmıştı ki, Ducamp kayıp belgeyi ima etmek istediğinde, hepsi öfkelendiler: "Kişisel hikâyelerle milli birliği zedelemeyiniz!"

Grandel, son ana kadar bir uzlaşmaya taraftar olduğunu gizlemiyordu:

"1 Eylül akşamı bile her şeyin henüz hallolabileceği bir aşamadaydık. Kont Ciano ile bir telefon görüşmesi yapmıştı Bonnet; ve ben, dört başbakan arasında bir toplantı yapılmasında ısrar ediyordum. Kendi grubumun milletvekilleri de destekliyordu beni. Ama olaylar büyük bir hızla gelişti... Tarih herkesin sorumluluk payını meydana çıkarmakta herhalde kusur etmeyecektir. Ama artık tartışmak boşunadır. Madem ki savaş açılmıştır, şimdi bu savaşı kazanmak gerekir..."

Savaş, Grandel'i de geçmişinden kurtarmıştı: Oyun tersine dönmüştü şimdi. Ve dövüşmeye hazırdı Grandel. "Yenmemiz şart!" dediği zaman, gerçekten saf bir heyecanla titremekteydi sesi.

Milletvekilleri Grandel'in yurtseverliğine hayrandılar. Sanayicilerse, "Kafalı adam!" diyorlardı onun için. Sosyete hanımlarıysa ağızlarından düşürmüyorlardı onu: Aman ne yakışıklı bir adamdı, konuştuğunda ağlamak geliyordu insanın içinden, sakin göründüğüne bakmayın siz, sönmez bir ateş vardı içinde...

Breuteuil bile afallamıştı: Bir uyutmacaya mı kurban olmuştu yoksa? Lucien'in sözlerine inanmıştı ve ucuz bir romantikten başka bir şey değildi Tessat'nın oğlu. Oysa Grandel'in tutumu, kelimenin tam anlamıyla kusursuz bir tutumdu...

Breuteuil için savaş, gerçek bir dramdı. Düşüncelerinin sonuna kadar yürümeyi denemiş, ama başaramamıştı. Savaşı kazanmak şart! diyordu bazen kendi kendine. Ve hemen bıyık altından gülüyordu: Bu milletvekilleri çetesi iktidarda kaldıkça, kazanmak imkansızdı. Sonra... kazanılacak zafer ne getirebilirdi Fransa'ya?.. Gerekli olan şey, parlamentoyu dağıtmak ve gevezeleri hapse tıkmaktı o kadar! Ancak düşmanın ateşinde eriyip yeniden toparlanabilirdi Fransa...

Grandel'in de şakakları ağarmıştı artık, gizli bir melankoli okunuyordu bakışlarında. Onu her görüşünde, "Benim gibi o da acı çekiyor..." diyordu Breuteuil. Nitekim, bir gün yalnız kaldıklarında ilkin Breuteuil sıktı Grandel'in elini:

"Geçmişi unutalım."

Breuteuil'le Grandel'in, bir yıldan fazla zamandır aralarının açık olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Dolayısıyla, barıştıklarından da haberi olmadı kimsenin. Milletvekillerinin ve ülke halkının gözünde eski birer dosttular ikisi de. Breuteuil'in onu çok önemli bir göreve getirmesini, savaş endüstrisinin yöneticisi yapmasını çok olağan buluyordu herkes.

Oysa Breuteuil, Grandel'i bu göreve yükseltebilmek için ne aşağılatıcı bir şekilde yalvarmıştı Tessat'ya. Bugün bile onun direnmesi ihtimalini düşünerek içi eziliyordu. Ama eski hikâyelerle uğraşacak, zaman kaybedecek halde değildi Tessat. Breuteuil, Lucien'in getirdiği belge hikâyesine pek inanmıyor, Grandel hakkındaki bu hikâyeyi inandırıcı bulmuyordu. Aslında Grandel'den kuşku duyanlar Fouger ve Ducamp gibileri değiller miydi? Oysa Fouger radikal gruptan kovulmuştu artık. Moskova görüşmeleri sırasında Chamberlain'i suçlayan o değil miydi? Neredeyse Paris'le Londra'nın ara-

sını açacaktı. Ducamp ise ne yaptığını bilmiyor, zırvalıyordu. Kendini yeni bir Cambetta sanıyordu. Herkes düşman kesilmişti ona. Viard, onun için, "Naftalin kokan bir şovendir," dememiş miydi? Breuteuil de hakaret ettiği gerekçesiyle mahkemeye vermişti onu. Yok, gerçekten Grandel'in bütün düşmanları inanılacak, sözlerine güvenilecek kimseler değillerdi. Bir de gerçekleri olduğu gibi görmek gerekiyordu. Grandel komünistlerden nefret ederdi. Onların yakınında bulunmuş, ne mal olduklarını yakından görmüştü. Halkın gözünde Grandel bir solcuydu, insanlığı kemiren yüz karası iki yüz aileyi açıktan açığa alaya alır, Amerikan oligarşisine karşı çıkan broşürler yazmaktan çekinmezdi. Oysa, komünistlere karşı gerçek savaşın verileceği alan, savaş endüstrisi değil miydi? Grandel'i rahat bırakmak, işçileri kodese tıkmasına ses çıkarmamak, çalışma haftasını uzatmasını, ayrıca da ücretleri düşürmesini seyretmek daha iyiydi. Çizmeyi aşınca yine onun tepesine binmek, onu harcamak mümkündü. Böylece Tessat ve radikaller hiçbir zaman kirlenmeyeceklerdi.

Daha geçenlerde Breuteuil, Tessat'ya "Dünya yıkılsa o herife kızımı vermem," demişti Grandel için. İkisi de bu konuşmayı unutmuşlardı şimdi. Şimdi savaş vardı ve böyle anlarda parti kavgalarının üstüne çıkmak gerekiyordu:

"Onu seçmeni doğru buluyorum," dedi Tessat.

Dessère'in dışındaki bütün büyük sanayiciler bu seçimi desteklemişler, Grandel'den yana olmuşlardı. "Hiç olmazsa Grandel disiplin getirecek. Siperlerin gerisinde anarşi hüküm sürerse nasıl savaşırız? Ameleler hiçbir fedakarlığa yanaşmıyor. Onları sözle yola getirmek de mümkün değil. Demir bir yumruk inmeli tepelerine," diyordu Montigny.

Sanayiciler sendikasının başında Méjeu vardı. O da Grandel'den yanaydı, onu kayırıyordu. Bir gün Ducamp, Méjeu'nün Almanlara İsviçre yoluyla boksit sattığını söyleyince Méjeu yanıtını yapıştırmış, "Yalan bu! Ama benim de bir planım var," demişti. Onun istediği Berlin'e karşı değil Moskova'ya karşı savaşmaktı. Onun savaş parolası Üçüncü Enternasyonal'in üzerine yürümekti. Tessat söze karışıp, "ne yazık ki Almanlarla savaşıyoruz," deyince Méjeu şu çok ilgi çekici yanıtı vermişti: "Unutmayın ki daha oyunun birinci perdesindeyiz." Savaşın ilanından sonra da Madrid'e

gitmiş ve söylentilere bakılırsa orada Alman büyükelçisi ile uzun uzun görüşmüştü.

Grandel'in bu görevin başına gelmesini yalnızca Dessère iyi karşılamadı. "Oraya gerekli adam, konuyu bilen bir teknisyendir. Yoksa entrikacılığı bilinen bir politikacı değil," dedi. Ama Dessère'in durumu ve çevre üzerindeki etkisi geçen yıl boyunca önemli sarsıntılar geçirmişti. İş çevrelerinde onun sonu kötü biten yatırımlara girdiği söyleniyordu. Milletvekilleri ise onun çok yanıldığı inancındaydılar: Halk Cephesi'ni desteklemiş ve SDN'nin aldığı kararlarla savaşı kontrol edebileceğini sanmıştı. Breuteuil onun 'Çevreye toz püskürten bir itfaiyeci' olduğunu söylüyor, Tessat bile ona karşı yenilgiye düşmüş bir zavallıya davranıldığı gibi küçümseyen bir tavır takınıyordu.

Aradan bir ay geçti. Grandel görevinde yorulmayan, durmadan çalışan bir adam pozunda gözüktü. Her gün Breuteuil'e gelip ona adeta rapor veriyor ve akıl danışıyordu. "Komünistler... bir de Dessère, Augias'nın ahırındakiler bunlar. Başlamadan önce hepsini, her şeyi temizlemek şart," diyordu.

Seine fabrikalarında normal işçi sayısının ancak üçte biri çalışabiliyordu şimdi. Dessère artık her şeyin gerekli açıklığa kavuşmasını istiyordu. Fötr şapkasını ve bastonunu koluna takarak öfkeyle geldi Grandel'i görmeye. Konuşurken bastonunu sallıyordu. Onu dinleyen Grandel gülümsüyor, bir yandan da masasının üstündeki evrakla ilgileniyordu. Aslında o bu manzaranın tadını çıkarıyordu. Daha son günlere kadar kendisini sevmeyen, kendisine karşı Briand ve Boncour'un adaylığını destekleyen, onların koruyucu meleği olan Dessère işte şimdi karşısında basit bir iş takipçisi gibi oturuyordu.

Dessère, artık gerçekten bunalmaya başlamıştı. Hastalığının son derece önemli olduğunu biliyor ama yine de tedavi olmuyor, sürekli içiyordu. Artık özel hayatı da işleri ölçüsünde tatsızdı; o özel hayatını da umursamıyordu şimdi; Jeannette'le arasındaki ilişki hüzünlü buluşmalarla, acımalarla ve bunalmalarla sürüklenip duruyordu. Kent dışındaki villasında geçirdiği yalnız geceler ve ölüm korkusu. Ölmekten korkuyor, bu korkuyu yenmeye çalışıyor, ama başaramıyordu. Ülkenin bir uçuruma sürüklendiğini görüyor, kendi çaresizliğinden, eli kolu bağlı oturup bir şey yapama-

maktan ötürü acı çekiyordu. Dün ne kadar güçlü ve sözü dinlenir bir adam durumunda idiyse, bugün o kadar olayların dışına itilmiş artık sözü yalnızca kabalık olmasın diye dinlenen ama hiç önemsenmeyen adam durumuna düşmüştü. Eski güzel günlerin bir posası, bir kalıntısı olmuştu. Şimdi herkes Montigny budalasını ve birkaç milyon uğruna anasını bile satmaktan çekinmeyecek yaradılıştaki Méjeu herifini dinliyordu. Herkes herkesi dinliyordu ama artık Dessère'i dinleyen, ona aldıran yoktu.

Grandel'e dönüp şunu söyledi:

"Bu istediğiniz malzemeyi kasım ayında nasıl teslim ederim size? Yeterli sayıda işçi yok ki elimde. Henüz savaş başlamış değil, hiçbir cephede çatışmaya girişmiş değiliz. Oysa bütün usta ve yetişmiş işçilerimi cepheye sürdüler."

"Özür dilerim ama, galiba başka çaremiz yok. İşçilere özel davranamayız. Fransa bir tarım ülkesidir. İşçilere öyle davranırsak köylüler ne diyecekler bize? Yani işçiler çift gündelik alırken onlar mı ölmeli? Adalet duygusunu küçümseyerek savaş kazanılmaz."

"Ya kırk yaşındaki işçiler neyin nesi? Onlar da mı cephede, siperlerin içinde? Onlara kışlalarda cam sildiriyorlar ama."

"İşçilere özel haklar tanıyamayız."

"Makinelere, motorlara ihtiyacınız var mı, yok mu? Onu söyleyin siz. Uçaklarınız olmadan nasıl savaşmak niyetindesiniz, anlamıyorum? Eğer uçak istiyorsanız işçilerimi geri verin bana. Daha dün Seine fabrikasından iki yüz işçi götürüldü. "

"Veba hastalığını merhemle iyi etmek mümkün değildir. Biz aslında Halk Cephesi'nin budalalıklarını ödüyoruz şimdi..."

"Halk Cephesi'ni bu konuya neden karıştırıyorsunuz?" derken sanki Grandel'i vurmak istiyormuş gibi bastonunu havalandırmıştı. "Sonra unutmayın ki, siz de Halk Cephesi'nin oylarıyla meclise girdiniz..."

"Anımsadığım kadarıyla Bay Dessère, siz de Halk Cephesi'nin zaferi için az para dökmediniz... "

Dessère ona, onun kusursuz hatlı yüzüne, ince kaşlarına, biçimli burnuna, hemen hiç belli olmayan donuk ve soğuk gülümseyişine baktı. Öfkesi daha da kabardı.

"Her şeyi anımsıyorum... Şeyi de anımsıyorum, Fouger'nin bulduğu sizinle ilgili belgeleri."

Grandel tepki göstermedi. Yine iğneli gülümseyişiyle devam etti:

"Şimdi savaştayız. Düellonun sırası değil. Üstelik ben artık gitmenizi rica edeceğim."

Dessère, çıkarken öfkesinden elindeki şapkayı düşürdü. O sırada boğucu bir öksürük yapıştı yakasına. O anda, Grandel masasındaki bir yazıyı okuyormuş gibi numara yapıyordu.

O gece Grandel'in evinde bir yemek vardı. Davetiyelere bakılırsa bu Askerin Yemeği'ydi. Sinek evsahibeliği yaptı. Lucien'le darılıp koptuktan sonra uzunca bir süre hasta yatmış ve Alp dağlarında dinlenmeye gitmişti. Hâlâ güzel bir kadındı ama, biraz vaktinden önce solmuş bir çiçeğin çekiciliğini taşıyordu üzerinde; bütün tavırlarında hastalığın getirdiği bir yılgınlık ve hüzün okunuyordu.

Herkes gittikten sonra Grandel, üzerindeki smokini çıkardı. Şaşırtıcı beyazlıktaki gömleğinin üzerinde pantolonunun askıları ince birer şerit gibi görünüyordu. Karısına döndü:

"Albay Moreau, sana kur yaptı galiba. Önemli bir adam. Genelkurmay'da önemli şeflerden biri olarak karşıma çıkarsa hiç şaşmam."

Esnedi. Çok yorulmuştu. Pantolonunu özenle katladı.

"Ama biz yeneceğiz sonunda!" dedi birden.

Sinek, kocasının işleriyle ilgilenmezdi. O uğursuz mektup olayını bile düşünmüyordu şimdi. Lucien'le son karşılaşması yüreğini ve beynini akıtmış, boşaltmıştı sanki. Savaş, bombardımanlar ve Maginot Hattı için söylenenler, kocasının kariyeri, hepsi küçük bir perdeye yansıyan karışık ve bulanık resimlerdi. Ama bu kez, kendisinin de sonradan şaşırdığı bir şey yaptı. Sordu:

"Biz kim yani?"

Hemen arkasından hata ettiğini, kötü bir şey yaptığını anlayıp döndü. Grandel sakin bir tavırla yanıt verdi:

"Biz... Fransızlar."

Oynamak, yani numara yapmak Grandel'in ruhunda yaşayan bir kavramdı. Bütün yaşamı yeşil kumar masalarının çevresinde şekillenen mırıltıların, anlaşılmaz ve boğuk seslerin bir özetini andırırdı. Üst üste budalalıklar yaptığı o aylarda, seksen bin frank kaybedip de kendi yıkımını yarattığı günlerde de aynı şekilde, yani şimdi nasıl oynuyorsa öyle oynamıştı. Sürüklendiği çıkmazdan Vernon çekip çıkarmıştı onu. Ama bu ona Kielmann'ı tanımak zorunluluğunu da

getirmişti... Almanlara sırlar vermek... Bütün bunları anımsamak niye? Şimdi güçlü olan kendisi değil mi? "Biz yeneceğiz sonunda," derken gerçekte hangi tarafı düşünerek konuştuğunu kendisi de bilmiyordu. Tekrar söylendi yüksek sesle. Bunu kendi kendisini inandırmak için mi, yoksa karısı için mi böyle istediğini o da bilmiyordu:

"Ne tuhaf! Bazı budalalar şanstan bile daha kurnaz görünmek istiyorlar. Aynı ata oynuyorlar. Oysa bu işte de ruletteki gibi davranmak gerekir. Sürekli numara değiştirmek, şansın hangi tarafta olduğunu koklamak, şansın peşine gitmek kazandırır insana. Önemli olan da budur..."

4

Montigny bile memnun değildi durumdan. "Komünistleri kodese tıkmak başka şey, yaşlı işçileri kışlalarda pinekletmek başka şey. Elimde işçi yok," diyordu sürekli. Meclis koridorlarında da en çok konuşulan konu savaş endüstrisi oluvermişti. Baştan beri kaynayan muhalefet birden boy göstermişti.

Grandel, Dessère'e 'adalet'ten söz ederken Breuteuil'in sözlerini tekrarlamıştı aslında. Gerçekte Grandel köylülerden nefret eder, onları hiç sevmezdi. Üstelik ürkerdi onlardan: "Köylüler adam değildir, boktan yaratıklardır," der dururdu. Oysa Breuteuil, endüstrinin gelişmesi ve kentlerin büyümesi yüzünden Fransa'nın felakete sürüklendiğine inanıyordu. Köylerde sinemaların yokluğu, çalışma şartlarının zorluğu gençleri hep büyük kentlere kaçırıyordu ona sorarsanız. Fransa'da hemen hemen terk edilmiş sayılabilecek o kadar çok köy vardı ki... Evler birer harebe olur, ahırlar çürür gider ve o işlenmiş toprak bile vahşileşirdi bir süre sonra. Zaten Halk Cephesi'ymiş, komünizmmiş, dinsizlikmiş, felaketmiş ne ararsanız bu yüzden bela kesiliyordu ülkenin başına. Breuteuil, savaşın köylülere eski değerlerini kazandıracağını düşünüyordu. İşte Grandel'e "İşçilere sakın taviz verilmesin!" emrini bu yüzden vermişti.

Ama yine de taviz verildi işçilere. Ekim sonunda hükümet, savaş endüstrisinde çalışan kırk yaşındaki işçileri cepheden geri çağırdı.

Legreux de bu işçilerden biriydi. Savaş ilan edilince onu da fab-

rikadan alıp güneye göndermişlerdi. Toulouse yakınlarında, artık kullanılmayan küçük ve dar bir demiryolu harabesinin başındaki bir köprüyü korumakla görevlendirilmişti. Köprünün üstü çoktan yabani otlarla örtülmüş, demiryolu ise hemen hemen kaybolmuştu. Ama bu bölge askeri savunma bölgeleri arasında gösterilmişti. Legreux kocaman iki ay boyunca üzerinde benekli ineklerin otladığı bir alanı seyretmekten başka iş yapmamıştı.

Bu ölü geçen sürede çok şeyler düşünmüştü. Birinci savaşı, gençliğindeki Argonne Ormanı'nı ve askeri hastaneyi aklına getirmişti önce. Sanki bütün bunları çok eskiden değil de dün yaşamış gibiydi. Oysa daha dün içinde yaşadığı, seyrettiği ve katıldığı olaylar ona sanki hiç yaşanmamış gibi silik görünüyorlardı. İki savaş arasında sanki topu topu bir tek gün akıp geçmişti. Birinci savaştan sonra bütün insanların daha bir akıllandığı düşünülmüştü. Bundan böyle savaşa neden olanların hepsine hadlerini bildireceklerine inanılıyordu. Kimi Wilson'a güvenmiş kimi de bütün inancını ve umudunu Lenin'e bağlamıştı. O zaman onlara yirmi yıl sonra bu savaş belasının yeniden sofraya getirileceğini söyleselerdi insanlar başka türlü davranırdı!..

Josette konusunda sıkılmaya başlamıştı Legreux. Kendisinin mutluluk için hayli şanssız olduğunu düşünüyordu şimdi. Oysa yazın evlenmeyi kararlaştırmışlar, kendilerine göre bir ev aramaya başlamışlardı. Ama artık bütün bu hayaller suya düşmüştü. Josette'in babası tutuklanmış, Josette, Besançon'daki kız kardeşinin yanına gitmişti. Oradan kısa ve kederli mektuplar gönderiyordu. Gece boyunca, Legreux, Josette'i ve onun yumuşak ve şefkatli davranışlarını düşünüyor, sıkıntıyla esniyordu.

Fabrikada eski arkadaşlarından hiçbirini bulamadı: Michaud ve Pierre cepheye gönderilmişlerdi. Akşam, karanlık bastırınca eski günlerin acısını tazelemeye çıktı. Eski arkadaşların toplandıkları kahvelere gitti. Kapalı durağı kütüphanenin dolaylarında sürttü durdu. Montrouge'a, arkasından Villejuif'e gitti... Tanıdık kimseyi göremedi: Bazıları tutuklanmıştı, bazıları da saklanıyordu.

Legreux, kendini yalnız hissediyordu. Uğraşacağı, kendini vereceği bir işi yoktu. Parti'nin ne yaptığını bilmiyordu. İşe yaramaz bir körden bile beter olmuştu. Komünistlerin alçak olduğunu, Ruslа-

rın Siegfried Hattı'nda savaştıklarını yani Nazilere yardakçılık ettiklerini, Maurice Thorez'in Almanya'ya sığındığını yazan gazeteleri hınçla savurup atıyordu. Toulouse'da ona *L'Humanité*'nin gizlice yayımlandığını, gizlice dağıtıldığını söylemişlerdi. Fakat nasıl edip de bulacaktı gazeteyi? Bilmiyordu. Fabrikada onun yanında çalışanların hemen hepsi yeni insanlardı. Onu tanımıyorlar ve belki de bir muhbirdir kuşkusuyla tuhaf tuhaf bakıyorlardı.

Legreux şu ortada kalmış halinden, bu zorunlu hareketsizliğinden ötürü acı çekiyordu. Tam dört gün geçti böyle. Beşinci gün onu tutukladılar.

Geceyi dar bir hücrede geçirdi. Burada kimi arasan vardı: Siyasi tutukluları, elebaşlarını, Alman sığınmacıları, Polonyalı Yahudileri, Daladier'nin yiyip içtiği şeylere, Tessat'nın yatıp kalktığı kadınlara dair türlü hikâyeler anlattıkları için suçlanan insanları, durumdan karamsarlığa kapılıp da "Artık süt bile içemeyeceğiz," ya da "On yedi yaşındaki çocukları da askere alacaklar," gibisinden yalnızca kendilerinin inandığı sözler eden küçük burjuvaları yakalayıp getirmişlerdi.

Legreux, sabah sabah Komiser Neuville'in önüne, sorguya çıkarıldı. Adam Herriot'yu Daladier'ye tercih ettiğini söylemekten çekinmiyordu. Bir polis için bu 'ileri görüşlülük' bile sayılabilir. Komiser, Legreux'nün Seine fabrikasındaki işçilerin elebaşlarından biri olduğunu biliyordu. Legreux günah çıkarsa bu büyük etki yapar, gazetelere de 'İşte doğru yola gelen biri daha' diye yazarlardı. O zaman Tessat da onun ne becerikli bir polis olduğunu anlar, elbet bir ödül düşünürdü. "Bir tövbekar on günahkara bedeldir," derdi herhalde. İşte bu kurnazlıkla komiser başlangıçta görülmemiş şekilde kibar davrandı. Legreux'ya sigara bile tuttu.

"İşin ucunda emir kuluyum ben," diye başladı... "Memurum. Kendi düşündüğümü söyleyemem. Ama faşist değilim! Hiç olmazsa bu kadarını bilmenizi isterim. Halk Cephesi'nin başarısına benim kadar sevinmiş insan da azdır. O günlerde bu cephenin sağlam bir şey olduğuna hepimiz inanmıştık. Ama dipteki kaypaklığı görememişiz. Hoş, zaten şimdi parti kavgasının da sırası falan değil ya, neyse... Bütün Fransızlar birleşmeli bugün. Bakın, siz örneğin... Siz komünistsiniz ama Fransızsınız. Savaşta yara bile aldınız. Sizi nasıl olur da bir hain olarak görebilirim?.."

Legreux ne diyecek, ne söyleyecek diye bekledi bir süre. Ama

öbürü oralı değildi pek. Sessizce kasketiyle oynuyordu. Üzeri dosyalarla dolu masaya bakıyordu.

"Susuyorsunuz... Neden susuyorsunuz?"

"Pek söylenecek bir şey yok da... Sizin de söylediğiniz gibi eskiden komünisttim... Şimdi de öyleyim."

"Komünist kalışınızı anlıyorum, saygı da gösteriyorum buna. Çünkü böyle düşünmek için dürüst nedenleriniz de var. Fakat dostum, inanın ki bu nedenleri fazla önemsemenin sırası değil artık. Çünkü oyuncak yaptılar bizi. Aldattılar. Vatanseverlik dediler, faşistlerin karşısına sürüklediler sizi. Ama şimdi ne oldu?.. Maurice Thorez kaçtı, gitti."

"Yok. O kadar değil! Kaçak bizler değiliz! Kaçak başkaları! Maurice Thorez şimdi nerededir, bilmiyorum. Ama herhalde sizin gazetelerin yazdığı gibi Almanya'da değil. Sanıyorum ki *L'Humanité*'yi yayımlıyor. Sağlam iş yapıyor yani. Kaçaklara gelince, onlar nerede, ben bilirim. Münih'i unutmadım ben. İspanya'yı da unutmadım! Burada Bonnet Fransa'nın düşmanlarına yardım ederken bizimkiler İspanya'da faşistlere karşı dövüşüyorlardı. Bunu herkes, sokaktaki çocuklar bile biliyor. Siz konuşurken şaşıyorum... 'Faşistler' diyorsunuz ama elinizdeki coplarla, tabancalarınızla daima onları korudunuz siz! Ve şimdi onlar, faşistler iktidarda."

Komiser gülümsedi:

"Kırk üç yaşındasınız, ama genç bir delikanlının heyecanı var sizde. Hayran olmamak elde değil. Ne yazık ki gerçeği görmemekte inat ediyorsunuz. Partiniz hepinize ihanet etti. Partiniz Almanya'nın zaferi için çalışıyor."

"Hiçbir zaman inanmam buna!"

"Peki, ya ne yapmak istiyorlar öyleyse?"

"Partinin direktifleri şimdi nelerdir, bilmiyorum. Ama siz numara yapıyorsunuz: Baksanıza *L'Humanité* yasaklanıyor, bütün dürüst adamlar tutuklanıyor. Siz bana çalım atmak istediniz. Fakat ben çok şeyi tek başıma da anlıyorum. Bugün komünistleri kim kovalıyor? Kim sevmiyor? Daladier, Tessat, Viard, Breuteuil, Laval gibiler. Çete bunlar. Onların iktidardaki varlığı ve komünist avına çıkmaları da gösterir ki komünistler değil ihanet eden. Eğer Laval tutup, 'Bravo komünistlere!" diye bağırsaydı o zaman düşünürdüm. Ama bugün?"

Neuville sigarasını söndürdü. Zile bastı ve "Götürün!" diye emir verdi.

Legreux'yu başka komünistlerle birlikte bir toplama kampına sürdüler. Noisy-Le-Sec istasyonunda komünist tutukluları götüren tren bir saat kadar bekledi. Jandarmalar trene kasaba halkından kimseyi yaklaştırmıyorlar, trendekiler için halka "Bunlar asker kaçağıdır. Cepheden kaçıp da yakayı ele verdiler," diyorlardı. Askerler ve kasaba kadınları jandarmaların sözüne kanmışlardı. Vagonlara hınçlı gözlerle bakmaya başladılar: Alçaklar sizi! Başkaları ölsün, siz keyfinize bakın, öyle mi! İçlerinden bir ses olanca gücüyle vagonlara doğru bağırdı: "Alçaklar!" O zaman Legreux Enternasyonal'i söylemeye başladı. İstasyondakiler şaşırmışlardı. Saygı duruşuna geçtiler. Vagonlardaki insanlar dışarıdakilere bağırıyordu: "Kaçak değiliz işçileriz! Komünistiz!" Enternasyonal'den sonra hep beraber Marseillaise'i söylediler. Buna istasyonda bekleyen askerler de katıldı. Jandarmalar onları daha geriye almaya çalışıyorlardı. Legreux vagonun penceresinden dışarıya sarktı, bağırıyordu:

"Bizim savaşta yara aldım ben. İşte, burada yüzümde. Bunu silemeyecekler. Bir uçak fabrikasında tutukladılar beni. Tuvalet yıkamaya götürüyorlar bizi. İhanet edenler bellidir. Bonnet, Tessat, Flandin gibileri ihanet etti Fransa'ya! Biz Fransa'mız için ölmesini biliriz!"

Yumruğunu havaya kaldırdı. Bu havaya kalkan yumruk bu tehdit ve umut dolu yumruk 1936'nın şimdi unutulan simgesiydi. Gerçekleşmemiş büyük umudun simgesi. Tren yavaş yavaş hareket etti. İşte o zaman yüzlerce yumruk kalktı havaya: İstasyondaki kadınlar ve askerler trendeki tutukluları selamlıyorlardı.

5

Önceden hazırlanmış tutuklama listeleri vardı. Bu da yetmiyormuş gibi, gelişigüzel bir ihbar ya da basit bir kuşku üzerine tutukluyorlardı. Yumruğunuzu sıkmak suçtu, suçtu ıslıkla Enternasyonal'i söylemek, birisini de duvarında Kremlin'in bir resmi var diye tutuklamışlardı. Polis raporlarını okuduğunda, kollarını havaya kaldırarak haykırmıştı Tessat:

"Pıtırak gibi her yerden bitiyorlar!"

'Nevers Amatör Balıkçılar Derneği', 'Var İli Satranç Oyuncuları Birliği', 'Granoble Dağcılar Kulübü' ve daha bunlar gibi niceleri, Komünist Partisi'nin birer şubesi halindeydiler!..

Evet evet... diyordu Tessat kendi kendine. Gerçek bir güç bunlar!.. Şimdi anlıyorum zavallı Denise'ciğimi nasıl artlarından sürükleyebildiklerini!..

Komünist milletvekillerinin kurşuna dizilmesini istemişti Breuteuil. Tessat ise: "Aman dikkat dostum!" demişti. "Kurşuna dizilsin dediğiniz kimseler, halkın oyu ile seçilmişlerdir..." İleride komünistlerin de yararlanabilecekleri kötü bir örnek yaratmaktan korkuyordu... Ayrıca da, tutuklanan milletvekillerine karşı mesleki bir dayanışma duygusu vardı içinde. Kurtarmak istiyordu onları: "Üçüncü Enternasyonal'den çekildiğinize dair bir belge imzalayın, milletvekili olarak kalın..." demişti. Tutukluların bu teklifi reddettiğini öğrenince de zıvanadan çıktı:

"Ne bağnaz herifler! Kendilerini kurtarmak için elimden geleni yaptım işte..."

Fouger'nin hücumlarına göğüs germesi gerekti yeniden. Marsilya'da yediği yumruklar aklını başına getirmemişti daha üstadın, "Komünistlerin göz hapsinde bulundurulması, ordunun moralini bozmaktadır," diyordu. Derhal haykırdı Tessat: "Yani siz de mi Hitler'i destekliyorsunuz?" Meclis alkışlamaya koyulmuştu ve Fouger ıslıklar arasında indi kürsüden.

Kendisini hiç bu derece hırpaladığını anımsamıyordu Tessat: Günde bir saatçik ya ayırabiliyordu ya ayıramıyordu Paulette'e! Ve bitkin bir halde kendi kendine soruyordu: Her şeyi yüzüstü bırakıp çekilse daha mı iyi olurdu acaba? Ne anlamı var bu oyuna devam etmenin? Yaşlandı artık. Yaşayacak ne kadar zamanı kaldı ki? Neyse ki hemen sıyrılıyordu bu pis düşüncelerden: Clemenceau, kendisinden çok daha yaşlı olduğu halde, Fransa'yı kurtarmamış mıydı! Clemenceau'nun ardılıydı Tessat. Şimdiden görür gibi oluyordu büyük meydanları süsleyen boy boy heykellerini. "Tessat Caddesi... Sokak ismi olarak hiç de fena değil!" dedi bir gün Paulette'e...

Stratejiyle, ekonomiyle, hatta mekanikle bile o uğraşıyordu. Pamuk stokları, en son model bombardıman uçakları, Venezuela'yla

imzalanan ticaret anlaşması... Hep onun sırtındaydı bunlar. Herkes her şeyi ondan istiyor, ona şikayete koşuyordu. Önceleri yalnız milletvekillerinin ya da sermaye sahiplerinin dertlerini dinlerken, şimdi askerlerle de uğraşmak zorundaydı. Teknik terimleri anlamıyor, karşısındaki bu üniformalı adamlara nasıl davranacağını, nasıl konuşacağını, neler vaat etmek gerektiğini kestiremiyordu bir türlü. "Ordu bir başka alemdir..." diyordu sıkıştıkça ve içinden ekliyordu: "İkinci sınıf bir alem!"

General De Vissé'nin kendisiyle görüşmek istediğini haber verdiklerinde, Tessat'nın canı sıkılmadı değil: Söylendiğine göre, bu suratsız ihtiyarla anlaşmak hiç de kolay olmazmış!..

1915'te Chemin-des-Dames'da bir tugaya kumanda ettiği sıralarda kendini göstermişti General De Vissé. Bacağından yaralandığı halde terk etmemişti görevini... Altmış dört yaşındaydı ama gücünü ve delikanlı yaratılışını koruyordu. Bir buldoğu andırırdı kocaman kızıl bıyıklı yanık yuvarlak yüzüyle. İyi ama çabuk parlayıveren bir adamdı. Karısıyla konuşurken birden öfkeleniverir, yaverini haşlardı durmadan. İki şey vardı hayatta sevdiği: Askerlik ve bahçecilik. Boş zamanlarında bir delikli kovayla bir makas geçirir eline, gül fidanlarını desteklerine tutturur, ortalıkta aşılanıp budanmadık ağaç bırakmazdı...

Siyaset hakkında konuşmazdı hiçbir zaman. Şu ya da bu bakan üzerindeki fikri sorulduğunda: "Ordu büyük bir dilsizdir," yanıtını verirdi hep. Bazılarına göre kral yanlısıydı General De Vissé ve Paris kontunun adamlarıyla sıkı temastaydı. Bazıları da (ki bu arada General Picard'da bulunuyordu) De Vissé'nin komünist değilse bile komünist hayranı olduğunu, Fouger'yi kulaklarını dört açarak dinlediğini, dolayısıyla da Sovyet Hava Kuvvetleri'ni boş yere övmediğini iddia etmekteydiler. Tessat onu kilisede dua ederken gördüğünde afallamıştı: "Bir de Fouger'nin dostu derlerdi adama!"

Niçin gelmişti ama? Askerlerin sol gazeteleri okumasını yasaklayan Picard'ı şikayet edecekti belki? Belki de tam tersine, orduya papaz gönderilmesini isteyecekti? Bilmek zordu.

Tessat rahat bir koltuğa buyur etti Generali ve hemen bir puro kutusu açtı:

"'Partagas'. Ve yanılmıyorum, taptaze. Korkarım bu yakınlar-

da bir daha kolay kolay bulamayacağız bunları: Başka mal yüklü artık şilepler... Beni ziyaret ederek şereflendirmenizi neye borçluyum aziz Generalim?"

De Vissé uzun uzun hazırlanmıştı bu görüşmeye; yapacağı konuşmanın planını bile çıkarmıştı evde: Yurtseverlik, son savaştan aldığı dersler ve askerlik ödevleri üzerine küçük bir söylev... Gel gelelim, her şeyi bir anda unutuvermişti. Öfkeyle dişleyip kopardı puronun ucunu, tükürdü ve damdan düşercesine konuya girdi:

"Felaket bir durumdayız; baştan başa eksiklerle doluyuz! Tabur başına kaç makineli düştüğünü biliyor musunuz?.. Hele hava kuvvetlerimizden hiç açmayalım. Çünkü, örneğin benim emrimde, yalnızca on bombardıman uçağı var, o kadar. Evet evet, yanlış duymadınız: On tane! Ne postalımız var, ne de battaniyemiz... Kış da bastırmak üzere."

Üzgün bir tavırla başını sallıyordu durmadan Tessat:

"Bilmez olur muyum hiç, biliyorum. Halk Cephesi'nin mirası bu bize. Ücretli tatil de öyle değil mi!.. Ama durum pek yakında düzelecek. Amerika'dan satın almaya başlayacağız..."

"Almalı ve bir an önce almalı!"

Koruyucu bir gülümseyiş dolaştı Tessat'nın dudaklarında:

"Ekonomist olmadığınız nasıl da belli! Amerika'dan uçak satın almak bizim için avantajlı değil. Yedek parçaları getirmek çok daha iyi. Her motorda biraz kazançlı çıkıyoruz böylece. Sonra düşünün ki, sanayicilerimiz de endişeli. Méjeu tamamıyla cephe almış durumda: Milli endüstriyi sabote edemezsiniz, diye bar bar bağırıyor. Ama tekrar söyleyeyim: Amerika'dan da bir şeyler satın alacağız. İtalya'ya bir alay sipariş vermiş bulunuyoruz. 1941 baharında..."

General sözünü kesti:

"Peki, ya 1940 baharında başlayacak olurlarsa?"

"Benden çok daha iyi bilirsiniz ki Maginot Hattı'nı delmek olanaksız."

"Olanaksız diye bir şey yok. Feda edecekleri adam sayısına bağlı her şey. Hem sonra Maginot Hattı bizi kuzeyden gelecek saldırılara karşı korumuyor ki..."

"Liège istihkâmlarını nereye koyuyorsunuz peki, Albert Kanalı'nı nereye koyuyorsunuz? Belçikalılara dokunulduğu takdirde,

aslan gibi savaşacaklardır: Şövalye bir halktır Belçikalılar."

"Belki öyledir, ama başkalarına güvenmek doğru bir hesap değil. Kuzey sınırımızı güçlendirmek zorundayız."

"Yıllar isteyen bir iş. Ve şu sırada da bir kuruşu harcarken bile düşünmemiz gerekiyor. Kimin daha fazla altını varsa, savaşı o kazanacaktır."

Tessat, acır gibi bakıyordu Generalin yüzüne: Kocaman bir çocuktu işte karşısındaki adam! Ve kıpkırmızı olmuştu General. Nişanları sallanmaktaydı göğsünün üzerinde.

"Ben askerim..." dedi. "Görevim, itaat etmektir. Ama fikrimi de söylemek zorundayım. Susamam... General Picard, ağır toplara, ancak 1942'de Siegfried Hattı'nı delmek için ihtiyacımız olacağı iddiasında. Ama gördünüz Polonya'da neler olup bittiğini. Motorize birliklerini pekala gördünüz değil mi? Ya burada da cepheyi delecek olurlarsa? Sınırlı bir bölgede örneğin? Ve daha geçenlerde, tanksavar topları üretimimizin artacak yerde azaldığını öğrendim. Niçin? Çünkü işçiler fabrikalarından alınıp toplama kamplarına yollandı! Gidip işçileri de gördüm: Çuval örmekle uğraşıyorlar! Şeker kutusu yapsınlar daha iyi! Grandel'i buldum hemen. '1942'den önce imkansız...' diyor. Diyor ama size haber veriyorum: Uçuruma doğru yol almaktayız! Uzman işçiler..."

Tessat hiddetlenmişti:

"Fouger'yi dinlemişsiniz hep ve haksızsınız. Yalnızca komünistler var kamplarda. Ben sizin stratejinize karışıyor muyum, siz de politikayı rahat bırakın!"

"Politikanın ne işi var burada? Size toplardan, uçaklardan bahsediyorum ben..."

Ayağa kalkmıştı Tessat, bir-iki adım yürüdü ve bir mahkeme heyeti karşısında konuşur gibi kolunu uzatarak:

"Kilisede dua ederken gördüm sizi..." dedi. "Şaşırdığımı gizleyemeyeceğim. Ben kendim laik bir aile içinde yetişmiş olmama rağmen, dine saygı gösteririm ve dindarları anlarım. Şimdi söyleyin bana: Siz bir Katolik olarak, nasıl olur da komünistleri savunabilirsiniz?"

"Komünistleri savunan da kim? Orduyu emanet ettiler bana, onu savunuyorum yalnızca. Bu işin dinle bir ilgisi yok ki... Yarın kim hesap verecek? Biz askerler, Almanlardan nefret ederiz. Anlıyor musunuz bunun ne demek olduğunu? Tamam. Ve Almanlar

yarın buraya, Paris'e gelebilirler ordularıyla... Bu durumda ben, değil komünistleri, elime geçirsem bizzat şeytanı bile fabrikalara yollarım. Yeter ki silah yapsınlar bana!"

"Boş yere sinirlenmektesiniz Generalim. İçinde bulunduğumuz savaşın özel şartlarını hesaba katmıyorsunuz hiç... Savaştan çok, bir silahlı barış içinde bulunmaktayız bugün... Gamelin bir alay insanın hayatını Warndt Ormanı'nda niye kurban etti, bir türlü anlamam. Doğum oranı düşük bir ülkedir Fransa, bu bakımdan iki kat tutumlu davranmamız gerekir... Parlak jestler çok pahalıya mal oluyor. Oysa bu savaşın kaderi, başka şekilde tayin edilecek. Bizim tek silahımız, ablukadır! Ve unutmayın ki, ablukanın masrafını da İngilizler yükleniyor! Almanlar bizi değil, İngilizleri torpilliyor. Ve İngiltere'nin hissedilir şekilde zayıflamış olarak barış masasına oturması, herkesten önce bizim işimize yarar. Dev bir pres makinesidir abluka: Bu makinenin vidalarını sıkıştıracağız biz. Ama çok değil. Çok değil, çünkü Almanları çaresiz bırakmak da hata olur: Asıl o zaman yüklenebilirler Maginot Hattı'na. Ürkütmek gerekir Almanları, anlaşmaya zorlamak gerekir. Almanya ile neden savaşmaktayız biz? Uğursuz bir yanlışlık yüzünden yalnızca... Açık konuşmayı severim General, beni bağışlayın: Askerlerin mümkün olduğunca ortada gözükmemesi gerekiyor bugün. Çünkü bu savaşı generaller değil, diplomatlar kazanacaktır."

Daha sonra, bakanla görüşmesini naklederken bar bar bağırıyordu De Vissé:

"Basit bir uşak gibi çıkardı beni odasından: Bizi ilgilendirmezmiş bu savaş! Amerika'dan bir iğne bile satın almak istemiyorlar: Çok pahalıymış... Burada hiçbir şey yaptıkları yok: Çünkü onlara bakarsanız, bütün işçiler komünist! Savaşmaya da niyetleri yok üstelik. Ordu... diyorlar... uslu uslu otursun. Ne istiyorlar peki? Anlayana aşkolsun!.."

O akşam radyoda konuştu Tessat. Hiç sevmiyordu mikrofon karşısında konuşmayı: Ani bir dikkatle parıldayan ya da bir sevgi halesiyle buğulanan bakışların yokluğu, buz gibi ediyordu içini... Nitekim, operatörler hazır olduklarını bildirdiklerinde, Tessat ihtiyar odacıyı çağırttı:

"Ben konuşurken karşımda dur Maurice," dedi. "Yüzünden ilham alacağım."

Ağzı kulaklarına varan Maurice, gösterilen iskemleye ilişip hareketsizleşti. Ve dudaklarında tatlı bir gülümseyişle başladı Tessat:

"Rübikon'u aşmış bulunmaktayız! Bizim savaşımız, yirminci yüzyılın haçlı seferleridir. Üstün ahlaki değerleri, Hıristiyan hümanizmini ve bilinçsiz mekaniğin insani bir hale getirilmesini savunmak ve korumak amacıyla çektik kılıcımızı. Ve bu kılıç, amansız olmasını da bilir. Düşman karşısında bir devlet sırrını bile açıklamaktan çekinmiyorum: Fransa gökleri, hiçbir zaman bu derece üstün nitelikli saldırı tankları taşımadı sırtında. Çelikten zırhımızı daha da güçlendirmek için, gece gündüz demeden çalışıyoruz. Ve bu çabalarımız, kahraman müttefiklerimiz İngilizler ve okyanus aşırı büyük demokrasi ülkesi tarafından desteklenmektedir. Ama asıl gücümüzü oluşturan şey, hangi partiden ve hangi sınıftan olursa olsun bütün insanlarımızı birbirlerine kenetleyen kardeşlik ruhudur, milli birliğimiz ve yenilmez irademizdir. Fransızlar! Uygarlığın gözü kararmış düşmanını yere sermeden önce, kılıcımızı kınına koymayacağız!"

Yüzünde donup kalmış bir gülümseyişle iskemlenin ucuna yerleşmiş olan Maurice, kıpırdamaya bile cesaret edemiyordu: Poz verir gibiydi objektife...

6

Ordu kurmayı, zengin bir Alsacelı sanayicinin konağına yerleşmişti. Kış bahçesi ve bilardo salonu da olan büyük bir binaydı bu. Subaylar akşamları bilardo partisi yapıyorlardı salonda. Konağın kütüphanesinde haritalar üzerinde inceleme yapılmaktaydı. Çocuk odası, çalışma bürosu haline getirilmişti. Underwoodların aralıksız ateşi işitiliyordu bu odadan. Bir Mickey asılıydı duvarda. Platin saçlı ve uzun mor takma kirpikli sekreter kız Lucie, bu resmin altında çalışıyordu. Generalin favorisi Binbaşı Leroy'un aynasıydı Lucie.

Ev sahibinin biblolara pek düşkün olduğu hemen anlaşılıyordu. General Lerideau'nun masasında Piza Kulesi biçiminde bir mürekkep hokkası göze çarpmaktaydı. Ayrıca, Kopenhag porseleninden bir penguen heykelciğiyle Paris, San Francisco ve Tokyo'daki vakitleri gösteren üç kadranlı bir saat de vardı... Ve çalışmaya başladığı zaman General, kırarım korkusuyla alıp bir kenara kaldırıyordu penguenı.

Kırıp dökmekten nefret ederdi: Parkenin üzerindeki mürekkep lekesini ya da bir çimenlikteki asker postallarının izini, doğrudan doğruya kendisine edilmiş bir hakaret gibi ta içinde duyuyordu.

Bu kişilikte bir kimsenin kendine başka bir meslek seçmiş olması gerektiği sanılır. Ama aile, babadan oğula askerdi. 1914'te alay kumandanıydı Lerideau. Titiz bir asker olarak sivrilmiş ve böylece de generalliğe kadar yükselmişti. Üstleriyle olduğu kadar astlarıyla da çok iyi geçinmeyi beceren bir adamdı. Her zaman en ön safta yer alır, Foch'un bir ardılı olarak gösterirdi kendini. "Bizim meslekte..." derdi, "esas olan, soğukkanlılıktır, ölçülülüktür." Hep güler yüzlüydü, sinekkaydı tıraşlıydı, kolonya kokardı. Kimseyi kırmaz, herkesin hoşuna gitmeye çabalar, bunun için de herkese güven verirdi. Bir tek şanssızlığı vardı hayatta: Kısa boylu oluşu... Yanında ayakta duran birisi varsa, asla izin vermezdi fotoğrafçıların resim çekmesine.

Lerideau'nun başarısında inceliğinin büyük bir payı vardı. Aslında milletvekillerinden nefret eder, ama bir sivil onun yanında politakadan söz açtı mı: "Milletin seçtiklerine güvenirim ben..." derdi. Breuteuil, Ducamp, Viard, sözün kısası hepsi, Lerideau ile iyi geçinmeye özel bir önem verirdi. General bu kişilerle, yerine göre, Marne zaferinde 75'lik topların oynadığı rol hakkında ya da klasik şiirin erdemleri üzerinde uzun uzun sohbet etmekten kaçınmıyordu. Edebiyat delisiydi. Corneille ile Racine'in lüks baskılarıyla doluydu kitaplığı. Hatta bir zamanlar, galiba otuz yıl kadar önce, *Parma Manastırı'nı askerlik sanatı açısından inceleyen Stendhal'deki bazı yanlışlar hakkında* başlıklı bir makale bile yazmış ve makalesi de bir taşra dergisinde yayımlanmıştı.

Lerideau mesleğini sevmiyor değildi. Bir düzensizlik kaynağı olarak gördüğü savaş canını sıkardı. Manevralardaki o güzelim mükemmellik, savaş başlar başlamaz ortaya çıkan bin bir terslikle altüst oluyordu! Bayağı zayıflamış ve ihtiyarlamıştı şu son üç ay içinde. Sancılarından şikayetçiydi. "Karaciğer," demişti doktor. Ama Lerideau: "Kaygılanmak hasta etti beni..." diyordu. Her şeyden bir kaygılanma payı çıkarıyordu kendine: Örneğin cepheyi çok dar buluyor ve emri altındaki birlikleri nasıl kullanacağını kestiremiyordu. "Benim derdim de bolluktan işte..." diyordu. Açık havada yatıp kalkıyordu askerler ve kasımda bir grip salgını başgöster-

mişti. Erlerin kafa tutmasından çekinen subaylar, talime çıkmaz olmuşlardı. Askerler de sıkıntıdan içkiye vermişlerdi kendilerini. "Gamelin, Siegfried Hattı'na yüklenmek için bütün ağır topları elinde topluyor..." dendiğinde, Lerideau içini çekiyor ve: "Benim subaylarımınsa tabancası bile yok işte..." diyordu.

Zaman konusunda son derece titizdi. Sabah altıda herkes kalkmış oluyordu. Albay Moreau günlük raporları okumakla görevliydi. Gazeteleri taramakla görevli olan Binbaşı Leroy ise, çok geçmeden sıkılır ve Lucie'in çalıştığı odaya kaçamak bakışlar atmaya koyulurdu. Binbaşı Giset, levazım subaylarıyla uğraşmaktaydı. Albay Javogue ise, haritalarla. Dazlak ve dalgın bir adam olan Yüzbaşı Sanjet de Paris'teki gece kulüplerini anımsayıp içlenirdi. Günlük raporu hazırlayan oydu: "Ziwinger'de iki erimiz yaralandı... Almanlar, 186. alaylarını 36. tümenimizin karşısına yerleştirdiler... Düşman hava kuvvetleri önceki gün faaliyet göstermemiştir... Thionville'de bir zührevi hastalıklar dispanseri açılmış bulunmaktadır..." Ve eeneral, pengueni özenle bir kenara alarak mırıldanırdı: "Bak hele!.. Bak hele sen!..." Çok geçmeden de öğle olurdu zaten ve sofraya geçilirdi.

Strasbourg böreği vardı o gün yemekte. Albay Moreau ilan etti listeyi:

"Bura tanrılarının bize bir lütfu..."

İçini çekti General: Sıkı perhiz vermişti doktor. Sonra da kendi kendini avutmak için:

"En faydalı şey, salatadır..." dedi. "Otçul olup çıkıyor insan zamanla, et falan görmüyor gözü... Çok doğal bir şey değil mi?"

Bir parça böreği aceleyle yutan Yüzbaşı Sanjet'ye düştü bu soruyu karşılamak:

"Tabii..."

Yemek sohbetinin konusu o gün Hitler'di. Etyemez olduğu söylendi Hitler'in. General afallamıştı:

"Bak hele!... Bak hele sen!.. Tuhaf!.. Çok tuhaf..." dedi bir kaç kez üst üste.

Sonra da Binbaşı Leroy, günlük basını gözden geçirdi:

"Finlandiya, bütün dikkatleri üzerine çekmeye devam ediyor. Rusların ne yapacağı merakla beklenmekte..."

Canlanmıştı General:

"İlginç bir durum, evet, çok ilginç. Dairesel bir hareketle Botniya Körfezi'ne akmayı deneyebilirler örneğin. Helsinki'yi İsveç'ten kesip koparmak için... Ya da, Mannerheim Hattı'na doğrudan doğruya saldırıya kalkışabilirler. Göreceğiz yakında, göreceğiz."

Onun gözünde Finlandiya savaşı demek, basit bir strateji meselesi demekti. Koca savaşı Paris'teki çalışma odasında halledebilecekmiş gibi bir tavır takınmıştı... Hüzünle içini çekerek sordu:

"Bizim hakkımızda ne diyor gazeteler?"

"Pek bir şey yok bugün. *Epoque*'ta iki sütunu sansür kesmiş..."

"İyi etmiş. Ducamp'ın ya da Kerillis'in makalesiydi kuşkusuz. Böyle adamların yazı yazmalarını yasaklamak gerekir aslında!"

General Picard'ın yakın dostuydu Albay Moreau ve her ikisi de nefret ederlerdi Ducamp'dan... Nitekim Albay, fırsatı kaçırmadı:

"Paris'ten aldığım habere göre, Ducamp buraya gelmek niyetindeymiş..." dedi. "Bir bu eksikti işte!.."

General dudaklarını yaladı: Öfkelendiğine işaretti bu.

"Yo, bu olmaz! Böyle sürprizler yapmasın Daladier bize... Kendi korkusunu buradaki herkese aşılayabilir Ducamp... Kendi kulaklarımla duydum onu: 'Baharda Almanlar kesin harekâta geçmiş olacak!' diye haykırmaktaydı. Bir zamanlar havacıymış, anladık. Ama strateji konusunda tam bir cahil, burnunun ucunu bile göremez. Ona sorarsanız Maginot Hattı, Aisne ya da Somme ırmakları üzerindeki istihkâmlardan farklı değil..."

Bir armut seçti General, iyice olgun mu değil mi diye uzun uzun yokladı, sonra bir meyve bıçağı alıp özenle soydu ve ıslak parmaklarını özenle kuruladı bir peçeteye...

"Bıçak tereyağına girer gibi girdi mi, armut iyi demektir. Tadın bakalım kumandan..."

Sanjet'ye uzatmıştı meyvenin yarısını. Devam etti:

"Ducamp denilen o gevezeye gelince, Albay De Gaulle'ün etkisinde kalıyor. Okudum raporunu... Gamelin haklı: Vesveselinin biri! Almanların blöf yaptığını anlamak istemiyor bir türlü. Ve her şeyi birbirine karıştırıyor. Polonya'yı, bir avuç anarşistin düzenli birliklere karşı çarpıştığı İspanya'yı, bizim cephemizi, her şeyi işte... Genel olarak şunu söyleyebilirim ki, bir insan, askerlik sanatının klasiklerini incelemek dururken, sansasyonel olaylarla besledi mi kendi-

ni, hiçbir işe yaramaz... Bu De Gaulle de yenilikçi olduğunu sanıyor. Gerçekteyse, kafasında Sedan'la Napoléon'un savaşlarından başka bir şey bulunmayan bir alaylı. Unutmuş büyük savaştan aldığımız dersleri. Sanıyor ki, bir zamanlar süvari birliklerinin yaptığı gibi bugün de tanklar koca Avrupa'da oradan oraya koşabileceklerdir! Oysa yıldırım savaşlarının devri kapandı artık. Uzun süreli kuşatma savaşlarına dönmüş bulunuyoruz gene. Truva savaşı işte..."

Peçetesini özenle katladıktan sonra halkaya geçirdi ve kalktı. Kahveyi salonda içtiler.

"General Monnet'den bir yazı geldi..." dedi Albay Moreau. "Manevraya benzer bir şeyler yapmak istiyorlarmış. Askerleri, uçakların pike dalışına alıştırmak için."

'Manevra' kelimesi barış zamanını anımsatmıştı Lerideau'ya. Ama derhal astı suratını: Şu Monnet'nin bir icadı gene!.. Her şeyi kendi bilir ve herkesten önce sıvanır... Sonradan görmenin biri!..

Devam ediyordu Albay Moreau:

"Vali bu tasarıya karşı. Çünkü Munster'in ötesindeki arazide yaşayan halk, henüz boşaltılmadı ve köylüler bu manevraların ekinlere zarar vermesinden korkuyor."

Bir baş işaretiyle onayladı General:

"Valiyle tamamıyla aynı fikirdeyim. Alsacelıları özel olarak kayırmak zorundayız. Gülünç bir teşebbüs Monnet'ninki... 'Pike uçuşları!..' Uçaksavar topları bulunmayan bir cephede, Polonya ya da İspanya'da olsak, hadi neyse!.. Almanların attığı oltaya takılmak derler buna. En küçük bir söylenti çıkmayagörsün, hemen bozuluyor moralleri. Bunları aynen iletirsiniz General Monnet'ye... Günlük talimden başka hiçbir şey istemiyorum... Hem insanları biraz da dinlendirmek gerekmez mi canım..."

Yemekten sonra General ve Yüzbaşı Sanjet, savunma hattına gittiler. Lerideau'nun şoförü, sanayici Méjeu'nün oğluydu. Babasının yüzü suyu hürmetine ordu kurmayında görevlendirilmiş genç bir sportmendi bu. Genç Méjeu, otomobile son hızını vermişti ve Lerideau durmaksızın:

"Yavaş olalım dostum..." diyordu. "Acelemiz yok..."

Şoförüyle ahbaplık etmekten hoşlanırdı General: Bölgede olup biten ne varsa haberdardı çünkü Méjeu.

"Yeni haberler var mı dostum?"

"Tam bir sessizlik generalim. Munster'e gittiğimde noterle konuştum: Eşyasını toparlamak üzere gelmiş Périgueux'den Rossé davasının Alsacelılar üzerinde çok kötü bir etki bıraktığını söylüyor."

"Dememiş miydim ben!"

Lerideau, Sanjet'ye dönmüştü:

"Paris'tekilerin gözleri hiçbir şeyi görmez oldu artık. Rossé'nin Alman casusluk örgütüne bağlı olduğunu kabul etsek bile, bu sorunu ortaya çıkarmanın sırası mıydı yani!.. Siyasi uyuşmazlıkları büsbütün ciddi bir hale getirmek, sanki neye yarar?"

Gene şoförüne döndü General:

"İlk hatlara uzandınız mı albayla birlikte?"

"Ernestein'a gittik generalim. Yüzbaşı Lesage'ın ağzını bıçak açmıyordu: Askerlerin morali iyi değilmiş..."

Askerlerin, Yüzbaşı Lesage'ı nasıl taze sığır gübresine buladıklarını anlatacaktı az kalsın, tam zamanında tuttu kendini: Öfkesinden kudurdu yoksa general. Zavallı yüzbaşının çığlıklarını anımsayarak gülümsedi Méjeu...

"Çaresiz," dedi Lerideau. "Sıkılıyor işte insanlar, daha zekice eğlenceler lazım onlara."

Araba Strasbourg'a giriyordu şimdi. Kentte incin top oynuyordu. Ağustos sonundan kalma gazeteler görülüyordu satıcı barakalarının camlarında. Kahve taraçalarında küçük mermer masalarla örme iskemleler müşteri bekler gibiydi. Kum torbaları yığmışlardı katedralin kapısına. Meydanlardaki saatlerin her biri ayrı bir zamanı göstermekteydi. Bir mağaza vitrininde açık mor bir sabahlık gören General, içini çekti derin derin: Sophie'nin de bu renk bir sabahlığı vardı... Bundan dört yıl önce, bir hekim yüzbaşının kızıyla ikinci evliliğini yapmıştı Lerideau. Yirmi altı yaşındaydı Sophie. Akıllı, titiz ve kocasına karşı ilgi dolu bir kadındı. Lerideau, çalışmaya oturduğunda, evde herkes ayaklarının ucuna basarak yürürdü. Ve Sophie, en sevdiği yemeği yapardı kocasının: Sirkeli zeytinyağı salçalı bir dana başı... 'Jasmin de Corse' kokusu sürünürdü hep....

Gözleme yeri, bir akarsu yarığının kıyısında, köknar dallarıyla örtülü bir bahçe çardağının içindeydi. Dürbüne sarılan Lerideau, bir siperin yanında adamlar gördü. İşte düşman, diye düşündü ister istemez. Sonra bir levha çarptı gözüne: "Fransızlar! Ortak düşmanımız, İngiltere'dir." Biraz arkaya da Hitler'le Jeanne d'Arc'ın re-

simleri konmuştu yan yana. Yüzünü buruşturdu Lerideau: Tam bir zevksizlik örneği! Askeri harekât yerine propaganda yapıyorlar üstelik! Savaş mı, yoksa seçim kampanyası mı belli değil... Biraz ileride kırmızı damlı evler var, incecik bir mavi duman yükseliyor, bağlar var sonra... Savaş demeye bin şahit ister gerçekten! Kolaylıkla aldanabilir insan, bir manevra sanabilir bütün bunları... Maviler nehri zorlamaktalar. 1916'da böyle miydi ya! Péronne'u hatırlıyor Lerideau. Yıkıntılar, molozlar, cesetler... O günler bir daha geri gelmez artık. Piyade pantolonlarıyla ve türküler söyleyerek başlamıştık savaşa. Şimdi ise Maginot Hattı'mız var.

Islak bir yoldan ilerliyorlardı. Nemli toprak kokuyordu ortalık. Bulanık bir kış güneşi çıkmıştı. Birden bir müzik işitti General: Schubert... Sophie çalmıştı bir gün bu parçayı...

"Nedir bu kuzum?"

"Hoparlör..." dedi alay komutanı... "Alman propagandasını böylece bastırıyoruz generalim. Kendi müziğini dinletiyoruz düşmana. Böylece de Almanlara karşı hiçbir kinimiz olmadığını göstermiş oluyoruz."

"Güzel bir buluş..." dedi Lerideau.

"Müzik parçalarının arasına Alman dilinde kısa cümleler katmamızı teklif etmişlerdi. 27. tümende denedik, ama yersiz göründü bana..."

"Haklısınız: Savaşta savaşmak gerek. Politikayı politikacılara bırakmalı... Konser veriyorsunuz demek bütün gün?"

"Bu sabah, 7'den 7.45'e kadar bir topçu düellosu oldu. Bataryaları..."

"Biliyorum, biliyorum... Kurban verdiniz mi?"

"Üç asker öldü, bir de ağır yaralı çavuş var."

Bir dakika kadar bir sessizlik olmuştu. Derhal Fransızca konuşan bir ses yükseldi karşı taraftan:

> İngilizler makine verir,
> Fransızlar canlarını...

27. Tümen karargâhına doğru hareket etti araba. Orada siyasi propaganda yapılıp yapılmadığını kendi gözleriyle görmek istiyordu Lerideau... Ama çok çabuk unuttu hoparlörleri: Önemli bir haber vardı... Bir Alman avcı uçağı düşmüştü Ernestein dolayların-

da ve ölmüştü pilot. Cebindeki bir kâğıtta: Teğmen Karl von Schierau ibaresi bulunuyordu.

Gösterişli bir gömme töreni düzenlenmesini emretti Lerideau:

"İşte yerli yerinde bir propaganda size! Böylelikle, düşmana saygı duyduğumuzu göstermiş olacağız. Albay Moreau temsil edecek beni..."

Bir an daldı, sonra:

"Von Schierau mu dediniz?.." diye sordu. Von... "Asil bir ailenin çocuğu olsa gerek... Almanya'da büyük bir etki yaratabilir bu tören... Bizzat bulunmaya çalışacağım..."

Daha sonra hastaneyi ziyaret etti General. Hastane olarak kullanılan bir barakalığa girmişti. Ortadaki iskambil kâğıtlarının üzerine telaşla bir kaput attı askerler.

"Nasılsınız yavrularım, dinleniyor musunuz?"

"Sağol generalim!"

Diyecek başka bir şey bulamayan Lerideau çıkmaya davrandı. Tam kapıya ulaşmıştı ki, bir ses yükseldi arkasından:

"General Parmak Çocuk!"

Kendisine bu pis adın takıldığını biliyordu General. Paris'te, yolda işitmişti daha önce. Ama burada, cephede, onunla alaya cesaret edilebileceğini aklından geçirmemişti. Komünistin biri olmalıydı bu küstah! Dudaklarını yaladı. Yüzbaşı Sanjet ise, içini çekmişti: O akşam üç günlük bir izin istemeye hazırlanıyordu Generalden... Gel de iste artık!

Döndüler. Lerideau hazmedememişti bir türlü hakareti. Büyük bir ayna vardı girişte. Önünden geçerken durdu ve Albay Moreau'yu istetti:

"Kepaze bir düzensizlik var 27. tümende. Moral diye de bir şey kalmamış. General Monnet, askerlerini düzene sokacağı yerde propagandayla uğraşıyor... Hoparlörlerden Almanlara siyasi kaçakların nutuklarını okuyorlar. Bu siyasi sığınmacılar da Alman komünistleri olsalar gerek. Başkumandana bir rapor yazacağız sizinle, bir kopyasını da Daladier'ye göndereceğiz."

İçini çekti Albay: O gün Binbaşı Giset'den son yenilginin rövanşını almayı tasarlamıştı, iki tavuğuna iddiaya girecekti. Yüzbaşı Sanjet, Leroy'a çoktan uçurmuştu haberi:

"Dudaklarını yalıyor yine bizimki: 'Parmak Çocuk' diye bağır-

dılar arkasından. Ben de yarın Paris'e gitmek için izin isteyecektim, iyi mi! Hayat değil, kepazelik!"

Saat altıyı vuruyordu. Boşalmıştı büro. Bir tek Lucie kalmıştı çalışan. "Dubois Pierre, çavuş..." deyip bitirdi o da sonunda yazmayı, kopya kâğıdını dosyaya yerleştirip makinesini örttü ve çevresine dikkatle bakınarak bir üst kata yollandı. Binbaşı Leroy orada bekliyordu kendisini:

"Kapat gözlerini güzelim ve Venedik'te bir gondolda hayal et kendini."

7

Sabahtan beri aralıksız yağmur yağıyordu, delinmişti sanki gökyüzü. Pis bir kış yağmuru. Kirli sarı bir renge bürünmüştü ortalık, havada sonsuz bir hüzün vardı. Ve su içinde kalmış postallarına bakıyordu Pierre... Sık sık bir noktaya dikerdi gözlerini böyle: Orada bir şey keşfedecekmiş gibi. Ama hiçbir şey görmezdi. Hiçbir şey düşünmezdi de üstelik. Çevresinde olup bitenler öylesine bulanıktı ki. Uyumadığına inanmak için, kolunu çimdiklemek ve bağırmak arzusu duyuyordu bazen. İşin aslında, olup biten bir şey de yoktu: Özetlemek gerekirse, 37. tümenden bir çavuş yağmur altında ıslanmaktaydı o kadar. Bazen Liszt'in bir rapsodisini dinliyordu bu çavuş, bazen astsubayın küfürlerini. Ve hem astsubayın küfürleri, hem de Liszt zaman zaman bir topçu ateşiyle delik deşik olurdu. Ama müthiş bir şey vardı bütün bunların arkasında gizlenen: Düşünmeye cesaret edemiyordu Pierre.

Sıcak bir ağustos günü gelmişti bu hal ona. Ertesi sabah uyandığında sevinçle gerindi. Kahve pişiriyordu Agnès, Doudou yerde oynamaktaydı, kırmızı atına çark ettiriyordu durmadan. Oda güneş içindeydi. Ve hemen anımsamıştı Pierre.

O günden beri de sürekli bir uyuşukluk içinde yaşamıştı. Doğrulamıyordu bir türlü ve susuyordu hep. Oysa taşkın yaradılışta bir adamdı.

Pierre'in memleketi şu anda sımsıcaktır. Noel gülleri açmaktadır şimdi. Ve uzakta görülen Canigou'nun kızıl zirvesi ateş saçar gibidir ortalığa. Eskiden Canigou'ya tırmanmıştı bir kez...

Bugün bu yağmurun dineceği yok, anlaşıldı. Yarın da dinmeyecek, öbür gün de. Çok geçmeden, bu soluk gökyüzünden doğru, hoparlörden çıkmış gibi boğuk bir sesle inlemeye koyulacak sanki melekler: "Ne mutlu gökyüzünde olana..."

Hareket anına kadar bir mahkûm gibi dolaşıp durmuştu Pierre. Ve kocasının karardıkça karardığını gören Agnès, bir çıkar yol arıyordu:

"Uzaklara, Amerika'ya gidelim Pierre. Orada çalışırız."

Başını salladı:

"Yalnızca bizim için değil, herkes için kötü gidiyor işler. Kendi canımı niçin kurtarmaya kalkayım bu durumda? Geçmişe de geçmiş derler."

Halk Cephesi devrini kastediyordu bu son sözleriyle.

Bir zamanlar, olaylarda bir payı varmış, kendisi de sorumluymuş gibi geliyordu ona. Viard'ın dönekliğinden sonra bile, bizimkilere uçak gönderiyorum ya, diyerek avutabilmişti kendini. Şimdi ise, oduncunun baltayı indirdiği bir ağaç gibiydi. Ortadan kalksa, makinenin işleyişini yavaşlatmaktan bile aciz küçücük bir çark.

Hareket ettiği gün, birbirlerine girmelerine ramak kalmıştı. Agnès alnını kırıştırarak:

"Siz istediniz bunu," demişti.

Patlayıverdi Pierre:

"Hayır! Bizim savaşımız değil bu savaş!"

Agnès'in gözünde savaş savaştı: Mermi, çamur, kan ve ölüm. 1939 Eylülünün 1938 Eylülüne hiçbir şekilde benzemediğini nasıl anlatabilirdi ona? "Politika bunlar, kelime oyunu hep..." diye bastırıyordu yanıtı. Oysa Pierre'in gözünde bunlar, gerçeğin ta kendisiydi. Yedek askerlerin uygun adımı başka bir ses veriyordu şimdi. Hiç kimse türkü tutturmuyordu artık. Mahkûmların boyun eğmiş ifadesi okunuyordu yüzlerde. Ve çıkar yol göremiyordu Pierre.

Şimdi anlıyordu kendisini Michaud'dan ayıran şeyi. Boşu boşuna değildi durmadan tartışmaları. Kırabilirsin Michaud'yu: Dün Jules nasıl devrilip gittiyse, devrilir gider o da. Ama Michaud'yu eğemezsin: Beli sağlamdır çünkü, katılır gülmekten, haykırır: "Hem de nasıl," ama dimdik durur. Nerede acaba şu anda? Onu görmeyi, bir an olsun konuşmayı öylesine isterdi ki Pierre. Ama hayır, Michaud'nun hiçbir yardımı dokunamaz ona. "İşin sonrası-

na bakmak lazım," diyecektir. "Olayların diyalektiği bu."

Pierre tuhaf bir yalnızlık duygusuna kaptırmıştı kendini. Onu çoğunluğu ürkek ve mızmız Bröton köylülerinden oluşmuş bir birliğe vermişlerdi. Adamların hepsine onu bir anarşist olarak tanıtmışlardı: Köylülere anlatılanlara bakılırsa İspanya'da kiliseleri ateşe vermiş bir inançsızdı o. Birliğin başındaki Teğmen Esterelle, Breuteuil'in emrinde çalışmıştı. Şiire tutku derecesinde hayranlığı vardı. Sefaletin romantizmine ve faşizmin kaynağındaki mistik güce inanıyordu. Bütün bu emrindeki ter kokan, Fransızcayı kötü konuşan, Aziz Guénolé resimlerindeki hikmete sımsıkı bağlı insanları küçümsüyordu. Bütün öbür subaylara da onu göstererek, "Dikkat edin bu adama. Böylesi ensesinden vurur adamı," demişti. Pierre'in mühendisliğini, L'Atelier'nin ve Eluard'ın şiirlerinin hayranı olduğunu öğrenince canı pek sıkılmıştı.

Pierre birliğin içindeki tek Parisli ile, Jules ile dostluk kurmuştu. Jules eskiden bir gaz fabrikasında çalışmıştı. Çok şakacı çocuktu, Pierre'i boyuna güldürürdü: "Surat asmanın sırası mı şimdi! Neler gördük biz! Bu saatte Maurice Thorez mutlaka bir çare arıyordur bu işe. Sonunda bulacak. Ben ava çıkıyorum: Burnuma tavuk kokuları geliyor. Ne zamandır iyi bir et yemedim." Pierre'i içindeki sıkıntıdan çekip alan oydu: "İyimserim ben. Bütün olayları bir domuzun görüş açısından düşünelim. Savaştan önce haftanın yedi günü domuz kesilirdi mezbahalarda. Şimdi pazartesi ve salı günleri domuz eti satmak yasak. Demek ki bu hızla domuzlar, yüzyıl sonra dokunulmazlık kazanacaklar, göreceksin!.." O böyle konuştuğu zamanlar Pierre sıkıntılarını unuturdu. Gülerdi. Oysa Jules ölmüştü artık.

Pierre çok kısa mektuplar yazıyordu karısına. Agnès'e ne anlatması gerektiğini bilemiyordu. Yağmur var diye mi yazsın kıza? Jules'ün sululuklarını mı anlatsın? Jules'ün ölürken kendisine bakıp, "Yaban turbu var mı?" dediğini mi söylesin? Yoksa Teğmen Esterelle'in Valéry'den şiirler okuduğunu, ama asker kaputu gördüğü zaman ölesiye korktuğunu mu? Agnès'in mektupları baştan sona kocasının sağlığı üzerine sorularla ve bir de küçük Doudou'nun yaptığı maskaralıklarla doluydu. İkisinin de birbirlerine o kadar çok söyleyecek şeyleri vardı ki, ama ikisi de susuyor, bir şey yazmıyorlardı. Pierre sık sık Agnès'i düşünürdü: Onun yolu uzun ve dümdüz bir yol. Göz kamaştırıcı parlaklıkta bir temmuz ışığı. Ya

kendisi? Kendi önünde hep keçi yolları ve labirentler. Yolunu şaşırdığını biliyordu Pierre.

Ya bu yağmur? Bitmek bilmez mi bu yağmur? Pierre Toulouse Havaalanı'ndaki yağmurlu geceyi anımsadı. Nasıl acı çekmişti o gece? Ama şimdi hiçbir şeyin, acının bile sancısını duymuyordu: Kloroform koklayıp ölmek gibi. Islak bir köpek nasıl kokarsa kaputu öyle kokuyordu şimdi. Ve o bunu bile önemsiyor. Yaşayan tek şey bu koku, bu yüzden önemsiyor. Bir de bunun ötesinde başka hiçbir şey olmadığı için. Fonografın sesi... Almanlar eğlencesiz kalmasın diyeymiş. Soytarılar sizi!

Teğmen Esterelle çağırttı Pierre'i:

"Bu kitabı Yüzbaşı Gémier'ye götürün."

"Olur, teğmenim."

Kitabı aldı. Teğmen onu aşağılamak, ezmek istiyordu aslında. Bir komünist ancak proleter şairleri tanır. Öyleyse bu proleter olmayan şairin kitabını taşısın bakalım!

Topçu birliklerinin karahgâh kurdukları çiftlik dört kilometre ötedeydi. Yüzbaşı Gémier de estetti. Bir sanat meraklısı yani. "Bana okuyacak bir şey gönderin. Sıkıntımı dağıtmak için uyak sözlüğü hazırlıyorum," diye yazmıştı.

Pierre bir saçağı siper alıp açtı kitabı: *Şiirler*. Şairin adına bakmamıştı.

> Onu sarhoş edecek mutluluklar çok uzakta
> Umudunu kesmiş, yaşıyor, mutsuz bir tuzakta...

Kapattı kitabı. Agnès'in sesini duymuştu sanki. Onu çağıran bir sesti bu. Sonra Agnès ona yaklaşıp adamın ıslak yanaklarını okşamıştı avuçlarıyla. Alev alev yanan bir el. Yağmur damlacıkları yanaklarından aşağıya süzülüyordu.

Yoluna devam etti. Yol bağların arasında kıvrım kıvrım dolanıyordu. Kilise sağ taraftaydı. Çan kulesi yıkılmıştı. Büyük bir obüs çukurunun yanından geçti. Aklından, isabetli bir iş yapmışlar, diye geçirdi. Tarlalara doğru uzaklaştı.

Miyop ve sıkılgan tavırlı bir adamdı yüzbaşı. Pierre kitabı verdi. Orada, topçu askerleriyle birlikte sirke gibi keskin şaraptan bir kadeh yuvarladı. Tekrar yola koyuldu. Yağmur da kesilmişti şimdi. Hoparlörler alışılmışın dışında bir saat öncesinden susmuşlardı.

Gürültüsü bütün vadiye yayılan bir patlama duyuldu ve karşılıksız kaldı. Tekrar sessizlik geldi. Pierre tekleye tekleye anımsamaya çalıştı: "Onu sarhoş edecek mutluluklar çok uzakta." Bu gece Agnès'ten mektup alacak. Sonra gece ve koğuş: Saman kokusu, insanların boğucu ve kızgın solukları, yanında yatan kızıl saçlı delikanlının, Yves'in horultuları...

Tekrar bir top gürüldemesi. Tekrar bozulan sessizlik. Günde iki kez tekrarlanırdı bu. Ama bu ilk gürültüye, bu ilk patlamaya hiç alıştıramamıştı kendini. Sanki dünya yıkılırcasına değişiyor, yırtılıyordu. Bizimkiler şimdi karşılık verir buna, diye geçirdi içinden. Yoldan ayrıldı. Eğilerek yere yattı. Nasıl ıslak, sırılsıklam bir toprak. Şimdi burada en azından bir saat böyle kakılıp durmak zoruna gidiyordu. Ama olsun, nasıl olsa akşam okuyacağı bir mektubu var.

İkinci patlamayı önce fark etmedi. Bir an sarsıldığını hisseder gibi oldu, o kadar. Oysa bir obüs parçası kalbura çevirmişti onu. Yarım saat kadar sonra çevreyi kolaçan eden topçu askerleri buldular Pierre'i.

Ertesi sabah kendine gelir gibi oldu. Ampulün çiğ ışığı gözlerine kaçınca yeniden kapattı gözlerini. Yavaş yavaş anımsamaya başlıyordu. Önce kitabı, sonra askerleri, içtiği şarabı ve obüsü. Yaralı olmalı. Belki de ölmek üzere. Yok... yok... Uyku hali belki onunkisi. Pierre hep sağ tarafına yatarak uyuduğu için eski bir alışkanlıkla sağ tarafa dönmek istedi. Acı dolu bir çığlık attı. Galiba ölüm yakınındaydı. Çok önemli bir şeyi unuttuğunu sezinliyor ama unuttuğu şeyi bulup çıkaramıyordu. Agnès'i görmek istemişti birden. O yüzbaşıya giderken saçağın dibinde karşısına çıktığı gibi o haliyle tekrar gelmeliydi Agnès. Şimdi onun yüzünün hatlarını bile tam anımsayamıyor, bir türlü netleştiremiyordu. Kendi kendini inandırmak için, "Agnès!" diye tekrarlıyordu boyuna. Hastabakıcı kadın yaklaşıp yastığını düzeltti. Bir çizgiyi andıracak kadar uzun yüzlüydü. Kadın onun farkında bile değildi. Sonra yastığın üstünde canlı ve parlak renkli bir oyuncak gördü Pierre. Parlak yeşil kıvılcımlar saçan kırmızı bir midye kabuğu. Pierre kumların üzerindeydi. Midyenin kabuğundan pastalar çıkıyordu. Hayır! Balıktı bunlar. Yok, uzun sakallı bir cüce! Kum çok kuru. Pastanın hamuru bile tutmuyor ıslak olmadığı için. Bağırdı: "Neden kuru bu?" Hemşire ıslak bir bez koydu onun alnına. Pierre hiçbir şey duymadı, tekrar kaybetmişti kendini.

Pencerelerden içeriye taşıp gelen bir müzik vardı. Bu, öldürülen Alman pilotunun ölümüne saygı içindi. General Lerideau nutuk çekiyordu:

"Bir savaşçının cenazesi önünde eğiliriz... vatan sevgisi... görev sevgisi..."

Yağmur yeniden, hem de dünkünden daha şiddetli yağmaya başlamıştı. O bile kaybettiği zamanın peşinden koşar gibiydi.

Pierre'in umut ettiği gibi Agnès'in mektubu o akşam geldi. Mektup üç gün acılar içinde kıvranarak bekledi. Sonunda geri gönderdiler mektubu ve üzerine: "Ölmüştür. İadesi." diye yazdılar.

8

La Voie Nouvelle, beyaz boşluklarla çıkmaya başlamıştı. 'Anastasia Teyze'nin kendisini mezara yolcu edeceğinden yakınıyordu Joliot: Her şey yasaktı. Vosges bölgesinde soğukların bastırdığını yazmak, yasak; İtalyanların Almanya büyükelçisini alkışladıklarını yazmak, gene yasak; Şili hükümetinin İspanyol sığınmacılarını kabul ettiğini yazmaksa, hepten yasak! Kollarını iki yana açarak bağırıyordu Joliot:

"Bromürden başka bir şey kalmadı yazacak!"

Cephede karısız oynaşsız canları sıkılmasın diye, askerlerin yemeğine bir parça bromür katıldığı söylenmekteydi. Hatta Joliot bu konuda bir nakarat bile koymuştu gazeteye:

Hemen geliyorum, bekle Greçen;
Bu sefer bromürsüz geliyorum hem!

Dessère'in durumunun sarsılması üzerine, kendine bir başka koruyucu aramaya koyulmuştu Joliot. Breuteuil onu Montigny ile tanıştırdı. *La Voie Nouvelle*'in daha önce de yön değiştirdiği olmamış değildi gerçi ama bu sefer Joliot gerçekten üzgündü. Görgü sahibi bir adamdı Dessère, kibarca bildirirdi şartlarını ve sigara ikram eder gibi doğal bir jestle verirdi çekleri. Oysa Montigny, karşısında uşağı varmış gibi Joliot'yu azarlıyordu. Yazı işlerine bile sokmaya başlamıştı burnunu. Bir radikalin ya da bir sosyalistin evlendiğini bildiren masum bir haber çıkmayagörsün gazetede. Küp-

lere biniyordu Montigny. Dünya alemle de bozuşamazdı ya Joliot! Montigny ile sonsuza dek yaşamaya ve onu desteklemeye devam edemezdi.

Muhabirlerden biri de bir haberde, Almanları küçümsemek için kullanılan 'boche' kelimesini kaçırmıştı kaleminden. Tepiniyordu Montigny:

"Rezalet bu! İnsanoğlunun en barbar, en hayvani yanlarına hitap etmeye başladınız! Almanya ile savaş halindeyiz, anladık. Ama bu savaş, şövalyeler arasındaki bir yarışmaya benzer, tarihi bir dramdır. Ve üstün bir devlet adamıdır Hitler!"

Alman havacısının büyük bir törenle toprağa verilmiş olduğunu öğrenince Joliot'nun nasıl sevindiği kolayca tahmin edilebilir. Törenin anlatımına ve Lerideau'nun söylevine tam bir sütun ayırdı gazetede. Ama ertesi gün gene dört dönmekteydi. Yazacak şey kalmamıştı! Sözümona üç aydır sürüp gelmekteydi savaş, ama savaşı gören kim? Savaş ortada yoktu. Askerler ölmesine ölüyordu, ama çarpışmaktan değil, gripten. Ve daha bir gün önce mecliste, Ren üzerindeki demiryollarının ortak kullanımıyla ilgili bir anlaşma yapılacağı bildirilmişti Almanya ile. Allahtan ki milletvekillerinden birisi, o da tam oylama sırasında, yazın meclise getirilmiş olan bu kanun tasarısının yürürlüğe konamayacağını, çünkü Ren üzerindeki bütün köprülerin çoktan havaya uçurulduğunu anımsamıştı! Halk, 'savaş maskaralığı' adını takmıştı bu savaşa. "Şu savaş maskaralığı hakkında ne düşünüyorsunuz kuzum?" diye soruyordu insanlar birbirine. Ve eğlenceli birtakım hikâyeler anlatılmaya başlıyordu. Ama yazacak hiçbir ciddi şey yoktu.

Düşman kimdi? Bilen yoktu bunu. Bomba yerine bildiriler ve broşürler dökülüyordu Alman uçaklarından. Ve "Çok güzel basılmış doğrusu..." diyordu insanlar. Stuttgart Radyosu'nun yayınlarını dinliyorlardı. Fransızdı spiker, Joliot, 'Stuttgart haini' adını takmıştı ona. Ama herkesin tanıdığı bir kişi olup çıkmıştı adam. Milletvekilleri bir araya geldiklerinde, ilk iş olarak şunu soruyorlardı birbirlerine: "Neler söylemiş gene 'Stuttgart haini' bizim gizli oturum hakkında?"

Ve hiç beklenmedik bir anda bir mucize olmuştu. Montigny gece geç saatte çağırttı Joliot'yu. İlk olarak neşeli, hatta sevimliydi. Juoliot'nun istemiş olduğu meblağı hiç pazarlığa girişmeden verdi. Sonra da coşkun bir edayla:

"Siyasi yorumları Breuteuil'den isteyin," dedi. "Ve bulabildiğimiz kadar da kahramanlık hikâyesi bulup koyun gazeteye. En iyi savaş muhabirlerinizi de hemen yola çıkarın."

Düşmanın kim olduğunu sonunda saptayabilmişlerdi. Nitekim iki gün sonra da özel muhabirler Helsinki'ye hareket ettiler.

Tessat, İtalyan büyükelçisine bir yemek verdi. Roma mutfağını, Piemonté şaraplarını, Veronese'in tablolarını ve Mussolini'nin siyasi dehasını uzun uzadıya övdü yemek sırasında:

"'Duçe'nin müdahalesine rağmen savaş başladığında ne kadar üzülmüş olduğumu bilemezsiniz! Şu son aylar benim için gerçek bir kabus halinde geçti. Bütün uygar Avrupalılar için de öyle oldu zaten. Ama ilk umut ışığı belirmiş bulunuyor işte: Moskova'nın hareket tarzı karşısında dünyanın gösterdiği tepki, her şeyin henüz kaybolmamış bulunduğunu kanıtlıyor. Bu arada özellikle İtalya'nın takındığı tavır, benim için büyük bir destek oluşturmaktadır. 'Benim için diyorum, çünkü ben kendimi bildim bileli, Latin ülkeler arasında bir ittifak için mücadele ettim. Büyük Roma'nın çocuklarıyız bizler. Danzig, hatta bütün Polonya, uygarlığının kaderi söz konusu olduğunda ne ifade eder ki! Açık konuşalım: Bizim ortak düşmanımız, Moskova'dır! Ve bugün Paris'le Roma'nın, ama aynı zamanda da Berlin'in geleceği, Karelya Körfezi'nde başlayan savaşın sonucuna bağlıdır."

Herkes canlanmıştı yeniden: 'Kuzey günleri' düzenliyordu Bayan Montigny. Ve Sibelius'un nağmeleriyle aşka gelen sosyete hanımları, Finlandiyalı askerler için yün çoraplar ve kulaklıklar örüyorlardı bu partilerde. Yalnızca Méjeu, Mannerheim yararına düzenlenen piyango için bir buçuk milyon frank bağışlamıştı: Çek, Fin mareşalinin kızına büyük bir törenle teslim edildi. Öte yandan, Marsilyalı gangster Billier ise, Moskova Sokağı'nın Helsingfors Sokağı olarak değiştirilmesini istemekteydi.

Madeleine Kilisesi'nde, Fin ordularının zaferi için bir ayin yapıldı. Aşk ve şevk ile dua etti Breuteuil. Kiliseden çıkışta da *La Voie Nouvelle*'in idarehanesine gitti ve şaşkına çevirdi Joliot'yu (oysa şişman gazeteci öyle kolay kolay fallayacak tiplerden değildi):

"Derhal gidip Viard'ı bulun ve Finlandiya hakkında birkaç yazı isteyin kendisinden."

Oysa Montigny'nin hiç tahammülü yoktu Viard'a. Eski baka-

nın sözü geçer geçmez haykırmaya başlıyordu: "İşçilerin gemini elden o koyuverdi, onlara plajlarda yan gelip yatmayı da öğreten odur!" Tabii Joliot, yeni hamisinin zevklerini göz önünde bulundurmak zorunda olduğundan, pek aramıyordu Viard'ı. Palais-Bourbon'un yanındaki Marius lokantasında karşılaşmışlardı bir gün, Viard melankolik bir sesle:

"Unuttunuz artık beni," diyerek içini çekmişti.

Joliot da feryat etmişti hemen:

"Ne sanıyorsunuz kuzum siz beni? Tanrı değilim ben, Tanrıların sözcüsüyüm yalnızca. Montigny'nin ne kadar hoyrat bir adam olduğunu bilmez değilsiniz! Dessère'in tökezlemesi tam bir felaket, yalnız benim için değil, Fransa için de felaket. Şimdi Breuteuil söylüyor, ben yazıyorum. Sağı solu olmayan yobazın biri, tatlı dil nedir bilmez, zehir gibi laflar eder. Alman kurt köpeğiyle Fransız horozu karışımı bir şey. Marsilya'da yoktur böyle adam. Kaç kez söyledim kendisine: Peki Viard ne olacak, diye. Milli birlik dedikleri şey, yalnızca lafta kalıyor, heyhat! Oysa ben size büyük değer verirm bilmez değilsiniz, sayarım sizi. Daha da önemlisi, severim!"

Acı acı gülmüştü Viard, kenarda bir masaya geçmişti. Doktorun öğütlerine göre yemesi gerekiyordu, üstünde taşıyordu kendisine yasak olan yiyeceklerin listesini: Kuzu kulağı, domates... hayır; havuç... evet.

İşte şimdi de Breuteuil, Joliot'u tutmuş Viard'a yolluyordu. Şişman gazeteci öylesine şaşkındı ki, bütün yol boyunca kendi kendine söylenip durdu: Ne devir yahu! Her şey her gün değişiyordu yeni baştan. Kime çamur atıp kime gülümseyeceğini haddinse gel de kestir!

Viard şimdi, tablolarıyla kitaplarının arasında tam bir inziva hayatı yaşamaktaydı. Tiksintiyle seyrediyordu olayların akışını. Kötü bir piyesin zorunlu seyircisi gibi: Kalkıp gitmesi imkansızdı, oyunsa korkunç sıkıcı... "Bütün bu olup bitenlerde, bir tek fikir kırıntısına bile rastlayamıyorum..." diyordu. Sonra da, memnun ekliyordu: "Her şeye rağmen şansım varmış! Tam sırasında geçti Tessat yerime. Çektikleri şarabı içsinler bakalım şimdi!" Viard meclis-te, tahmin edilebileceği gibi, hükümet lehinde oy kullanmaktaydı. Yurtseverliğin gerekleri üzerine iki kez konuşmuştu. Ama, faydasız bir ezber okurmuş gibi, kuru ve cansız bir sesle konuşuyordu. Yersiz bir kargaşalık gibi görünmekteydi ona bu 'savaş maskaralığı.'

Çin'de de adam öldürüyorlardı. Niçin?

Komünistlere karşı zulüm hareketleri başladığında biraz canlanmıştı. Eski hıncı uyanmıştı içinde. Kendi yenilgisinden komünistleri sorumlu tutuyordu. Fabrikaların işgalini düzenleyenler, küçük esnafı kızdıranlar, Daladier'yi Breuteuil'in kucağına itenler, hep komünistlerdi. Durmadan yurtseverlikten söz açarlardı. Münih'e kızmış gibi görünmüşlerdi nitekim. Ama iş savaşmaya gelince, tereyağından kıl çeker gibi sıyrılmışlardı işin içinden. Ve şimdi de işçiler: "Savaşa karşı olan, yalnızca komünistler var," diyordu. Viard bunun usta bir seçim manevrası olduğunu düşünüyordu : Bir milyon oy kazanılır, diyordu kendi kendine. Ve tabii, komünist milletvekillerinin tutuklanması teklifini desteklemişti. "Haklı bir önleme ne denebilir," şeklinde bir beyanat vermişti. Senatör Cachin'e el sürülmemiş olduğunu işittiği zaman da küplere bindi. Nefret ediyordu Cachin'den. Bir zamanlar, aynı partinin üyesi olarak, aynı toplantılarda birlikte söz almışlardı. Genç komünistler, bir başka alemin adamlarıydı Viard'ın gözünde, onlara kızmıyordu. Ama Cachin'i büyük bir hain olarak görmekteydi: Hem üstün kültürlü bir insan, bir hümanist, bir ünlü demokrat olacaksın; hem de komünistlerle el ele yürüyeceksin!

Her gün yüzlerce insan tutuklanıyordu. Hatta taşrada yer yer sosyalistlere bile el atmaya başlamışlardı. Heyecanlandı Viard: "Gericiler gene azdı!" diye düşündü. Tapınaktan ayrılmayan bir yaşlı papaz gibi, geleneklerin koruyucusu olarak görüyordu kendini. Müdahale etmeyi düşündü ilkin, ama hemen vazgeçti. Komünistlerin oyununa gelmek olmaz mıydı bu!

Kendi kabuğuna kapandı yeniden. Cézanne'ın küçük bir natürmortunu satın almak şansına ermişti bu yakınlarda. Lake bir tepsi üzerinde iki elma. Ve tuvalin önüne geçip saatlerce seyrediyordu. Kendi başlarına iki dünyaydı bu elmalar. Tamamlanmış ve olanca ağırlıklarıyla ortada duran iki dünya. Tıpkı madde gibi.

Coşkunluk çağını artık geride bıraktığını sanıyordu. Tanımıyordu kendi kendini. Finlandiya olayları, gençliğine kavuşturdu onu. İki sert konuşma yaptı mecliste. Tıpkı yirmi yıl önce olduğu gibi, burnunun üzerinde dans etti gene kelebek gözlüğü. Savaş, aniden bir anlam kazanmıştı: "Komünistler... İşte emperyalizmin gizli ordusu!"

Joliot, Breuteuil'in ondan beklediği şeyi açıkladığında:

"Hay hay dostum, derhal," dedi. "Yaşlılığıma ve hastalığıma rağmen yapacağım hem de. Doktor çalışmamı yasakladı. Zayıflar gevşediğinde, göreve koşmak bize düşer. O eski parti kavgalarını unutmakla iyi etmiş Breuteuil. Şimdi gerçekleştirebiliriz işte kutsal birliği. Hem de öyle lafta değil, eylem halinde."

İlk makaleyi hemen yazdırdı. Sesi titriyordu heyecandan.

"Tiksinti duyuyor insan. Von der Goltz'un askerleri, haklı bir dava uğrunda savaşmışlardı. Mareşal Mannerheim, bir adalet şampiyonudur."

Sonra da:

"Çok güçlü bir müttefikimiz var," dedi Joliot'ya: "General kış hazretleri."

Joliot belirsiz bir jestle:

"Doğrusunu isterseniz, bu Finlandiya'nın nerede bulunduğunu bile doğru dürüst kestiremiyorum," diye yanıtladı. "Müthiş bir soğuğun hüküm sürdüğü söyleniyor orada. Gönderdiğimiz askerler kıkırdayacak demektir, yanılıyor muyum? Ya İtalya'nın tutumu hakkında ne düşünüyorsunuz? Bunu bir Marsilyalı olarak soruyorum size. Yurtsever biri olarak. Marsilya üzerine yürürler mi dersiniz, ha?"

"Asla! Moskova'nın çevirdiği dolaplara müthiş öfkeleniyorlar. Bizden farkları yok yani. İtalyan tehlikesi söz konusu değildir artık bizim için."

Kızı Louise sökün etti ertesi gün. Ve damadının askere alınmış olduğunu öğrendi Viard:

"Korkunç bir düzensizlik gördüğünü yazıyor Gaston. Tanksavar topları mı nedir, işte ondan hiç yokmuş hele. Askerlerin de postalı yokmuş, moralleri de çok kötüymüş. Öyle ki, askerlerle sohbet etmeye bile korkuyormuş Gaston. Ne olacak Fransa'nın bu hali baba?"

Dinliyordu ama, dalgındı Viard.

"Akıl almaz bir şey!" dedi. "Bu savaşın doğru dürüst hiçbir sonuç getirmeyeceğini söyledim hep ben. Bir fikir kırıntısına rastlasam canım yanmayacak. Ama o bile yok. Finlandiya ise, ayrı bir dava."

Karelya'daki harekâttan, kayakçı savaşçılardan, piyangolardan hararetle söz etmeye koyulmuştu. Louise kesti:

"Bazen biliyor musun baba, sabahın beşine kadar uyuyamıyorum bir türlü. Kara kara düşünüyorum hep. Ya Almanlar kazanırsa zaferi?"

"Mümkün."

O kadar sakin bir tonla söylemişti ki bunu, afalladı Louise:

"Ne dedin baba? Mümkün mü dedin!"

Dudakları titriyordu, ağlamak üzereydi. Kızını yatıştırmak istedi Viard:

"Korkma," dedi, "Maginot Hattı'mız var ya."

Gazeteyi getirdiler. Kendi yazısını dikkatle okudu. Kafasını sallıyordu durmadan, onay makamında... Sonra da fotoğrafa bir göz attı: Bir kar manzarası. Ve ayakta, soğuktan donmuş iki asker. Sımsıkı yapışıp kalmışlar tüfeklerine. Saldırmak üzereymiş gibi. Jestin canlılığını olduğu gibi korumuştu soğuk. Üzüldü Viard: 'Durulma da yok, çıkış yolu da yok,' dedi kendi kendine.

Louise gitmişti. Yüreği huzur içinde koltuğuna gömülmüş düşünüyordu şimdi. İlk kez kimin yenip kimin yenileceğini bilmenin kendisini hiç mi hiç ilgilendirmediğini anladı. Yalnızca Finlandiya'da değil, burada da. Hiçbir şey değişmeyecek. İnsanlar, çırpınıyor, düşüyor, donup ölüyorlar işte. Hayat bu. Ama o, Viard, her şeyin üzerinde yüzen kendi başına bir dünya. Tablodaki elmalar gibi tıpkı. Hem artık yetmez mi bunca heyecan, bunca söz, bunca çırpınma! Biraz da dinlenmeli, zamanıdır artık! *La Voie Nouvelle*'in fotomuhabiri bozdu rahatını. Joliot'nun hemşerisi olsa gerek adam. Gürültücünün, farfaranın biri.

"Rahatsız ettim, bağışlayın! Birinci sütun için portreniz lazım oldu. Finlandiya olaylarıyla birlikte koyacağız: Özgürlük ve adaletin yorulmaz savaşçısı!"

Gözlüğünü düzeltti Viard ve yüzüne erkekçe bir ifade vermeye çalıştı.

9

Müşterilere elbise götüren bu şirin kızın kendi kızı olabileceğini asla aklından geçiremezdi Tessat: Dalgalı kısa saçlar, dudaklar kırmızıya boyanmış, aşçıların taktığı cinsten kenarsız bir şapka ve elinde de koyu renk bir şeritle bağlı bir karton.

Malesherbes Bulvarı'ndaki bir dikimevinde çalışıyordu Denise. Gece elbiseleri dikiyordu işçi kızlar. Büyük aynalar süslüyordu sa-

lonu. Müşteriler gittikçe azalıyor ve patron, işlerin kötülediğinden yakınıyordu. Ağarmaya yüz tutmuş küçük bıyıkları ve hüzünlü gözleri olan, orta yaşlı bir adamdı. *Vogue*'u ya da *Jardin des modes*'u karıştırır dururdu hep. Yarı karanlığın içinde, ziyaretçileri andırırdı mankenler. Dikiş makineleri türkü söyler, elektrik ütüleri dans ederdi. Dayanılmaz bir cızırtısı olurdu ipekli bir kumaşı yoklayan uzun tırnakların. Arka taraftaki bölmede, topal Eugéne, baskı makinesine bir kâğıt yerleştirmekle meşguldü. Oraya kurmuşlardı gizli basımevini. Modadan pek bir şey anlamazdı patron. Denise'in zarif bir karton içinde götürdüğü bildirileri kaleme alırdı.

Denise'in bayramı var bugün, Belleville'e doğru koşuyor. Elinde bir adres. Michaud'yla buluşacak. Dört aylık bir ayrılıktan sonra ilk buluşmaları bu.

Michaud başlangıçta, yedek deniz eri olarak Brest'e gönderilmişti. Ama künyesi okunup da kimliği meydana çıkınca, karargâh derhal bir 'bozguncu'dan kurtulma çarelerini aramaya koyuldu. Nitekim on beş gün sonra da Michaud'yu, Arras'taki bir piyade alayına sevk ettiler. Görevi kışlada yerleri silmekti. Tabur Komutanı Fabre, ayyaş ve burnunun dikine giden bir adamdı. Politikadan nefret eder, üstlerine güvenmez ve: "Hayatta iki güzel şey vardır," derdi. "Sünepe köpekler ve kaktüsler." Önce bir hırsız sanmıştı Michaud'yu. Ama bu 'suçlu'nun İspanya savaşına katılmış olduğunu öğrendiği zaman hoşuna gitti ve 'Don Kişot' adını taktı Michaud'ya. Sonra da hep yumuşak ve dürüst davrandı. Nitekim Michaud'ya Paris'e gitmesi için iki günlük izin veren de oydu.

Heyecanlıydı Denise. Epeyce aradıktan sonra buldu dar ve karanlık sokağı. Kapıyı yaşlı bir kadın açtı. Henüz gelmemişti Michaud.

"Oturun güzel kızım. Kahve yapayım size. Havalar soğuk, üşümüşsünüzdür. Michaud da neredeyse gelir zaten."

Ama Michaud gelmiyordu bir türlü. Kadın sordu.

"Benim Jeannot'cuğumu tanır mıydınız? Faşistler tarafından fabrikada vurulup öldü."

O zaman anımsadı Denise, Michaud'nun Clémence hakkında söylediklerini.

"Demek o sizdiniz?"

Önlüğünün ucuyla gözlerini kuruladı Clémence. Şimdi anlıyor-

du Denise, bu küçük odanın dilini. Duvarda, kocaman kulaklı bir delikanlı resmi asılıydı. Kitaplar ve defterler duruyordu küçük masanın üzerinde. Ve bir kasket. Oğlunun eşyasından ayrılmaya bir türlü gönlü elvermemişti Clémence'ın. Arkadaşlarıyla ilgilenir, yedirir içirir onları, söküklerini dikerdi. Savaş başladığı zaman, geceler boyunca ağlamıştı hepsi askere alındı diye! Tanımadığı biri çaldı kasım ayında kapısını:

"Beni Michaud gönderdi," dedi. "Yarın sabaha kadar burada kalabilir miyim? Arıyorlar da."

Şimdi evinde hep komünistleri gizlemekteydi. Gelenlere hiçbir şey sormaz, yemeği hazırlar, yatağı yapardı. Olayları anlatırlardı ona. Kendisine gösterilen güvenden ötürü gurur duyardı.

"Ortalığı bulandırmak, insanları biraz daha uyutmak için, şimdi de Finlandiya'yı icat ettiler," dedi Denise'e.

Sonra dikkatle süzdü onu ve gülümseyerek ekledi:

"Çok zaman önce söylemiştim Michaud'ya: Niye yalnızsın diye. Allahtan ki fark etmişsiniz onu. Ürkeğin biridir. Ama altın gibi bir yüreği var! Müthiş de zeki aynı zamanda. Çok geçmeden Maurice Thorez gibi olacak, görürsünüz. Ama kadınsız ilerlemek kolay değildir. Jeannot kadınsız değildi, ben vardım."

Ve işte Michaud! Ne kadar tuhaf olmuş üniformanın içinde.

"Sen!"

Clémence'la kucaklaştılar. İhtiyar kadın hemen kahve koydu ona.

"Benim işe gitmem lazım. Ben dönmeden önce çıkacak olursanız, kapıyı kapatır, anahtarı da paspasın altına koyarsınız. Dikkatli ol, Michaud, öldürtme sakın kendini. 'Savaş mavaş yok ki...' diyorlar ama insanlar da sapır sapır dökülüp ölüyor bir yandan. Sana ihtiyacımız var daha. Biraz önce bu genç hanıma, Maurice Thorez gibi olacak diyordum senin için."

İhtiyar gittikten sonra Denise'i kucaklayıp göğsünde sımsıkı tuttu Michaud:

"Sıkılıp sıkılmadığımı merak ediyorsun değil mi orada? Hem de nasıl!"

Kısa kış günü sona ermek üzereydi işte. Gurup vaktinin mavi ışığı kaplamıştı odayı. Clémence neredeyse dönecekti artık. Ve birbirlerine söyleyecek daha o kadar çok şeyleri vardı ki!

"Tam bir keşmekeş var cephede. Biz Belçika sınırındayız. Önce siper kazmak istiyorlardı, ama fikir değiştirdiler. 'Almanların buraya geleceğini söyleyenler, bozgunculardır!' diye bağırıyordu albay, kulaklarımla duydum. Bu 'bozguncu' kelimesine de bayılıyorlar bilsen, ağızlarından düşürdükleri yok maşallah! Ama asıl bozguncu kim? Kendileri tabii. Almanların bizi yıkması için ellerinden gelen ne varsa yapıyorlar. Ah, bir başka hükümet olsaydı başta, her şey değişiverecekti! Sonuna kadar dayanırdık o zaman. Neden korkuyorum biliyor musun? Önce bizi ezecekler, sonra da: 'Hadi kurtarın ülkeyi' diyecekler. Askerler sorup duruyor: 'Peki, ya komünistler? Onlar ne diyor bu işe?' beyannameleri dağıttığım zaman, balıklama atlıyorlar üzerine. Subaylar, özellikle seçilmiş sanırsın. Süzme faşist hepsi. Hem de Hitlerci cinsinden. Yalnızca benimki var içlerinde, o da kafasını kaktüslere takmış bir ayyaş, zavallı. Ötekilere gelince, bütün lafları: 'Halk Cephesi'nin ceremesini ödüyoruz. Komünistler bize ihanet etti,' gibi zırvalardan ibaret. Ve nasıl korkuyorlar askerlerden, görmelisin. Askerlerse bekliyor. Neyi beklediklerini bilmeksizin bekliyorlar. Barut fıçısı dolmuş durumda sözün kısası. Bir tek kıvılcım eksik. Ama Paris yürüyecek olursa, ardından onlar da yürüyeceklerdir."

"Burada da durum aynı. Fabrikalarda öfkeli bir hava hakim, ama susuyorlar hep. Biraz kımıldanmaları için Finlandiya olayları gerekti. 'Finli faşistler için mi uçak yapacağız yani?' demeye başladılar şimdi. Grevler başlayabilir. İşte o zaman patlama geliyor demektir."

Dış haberleri öğrenmek istiyordu Michaud. Moskova'nın ne düşündüğünü bilmek istiyordu. Denise hepsini anlattı. Michaud birden gülümsemişti:

"Her şeyi de öğrenmişsin!" dedi. "Seni ilk kez bir toplantıya götürdüğüm günü hatırlıyor musun?"

Sevişmeye başladıkları ilk günleri, susuşlarını, ürekliklerini, şaşkınlıklarını anladılar. Ne elleri yetiyordu, ne dudakları, ne gözleri... içlerinde büyüyen duyguyu olanca gücüyle aktarmaya. Ve işte yeniden ayrılacaklardı.

"Bir İngiliz kaptanının macerasını okumuştum gazetede. Genç karısıyla birlikte yeni yılı kutluyormuş. Tam yemek sırasında bir patlama duyulmuş. Bir Alman denizaltısı! Kaptan hemen karısının

üzerine bir cankurtaran yeleği geçirip güverteye sürüklemiş onu. Kadınsa, kocasının aklını kaçırdığını sanarak çırpınıyormuş. Atmış karısını suya kaptan ve kurtarmış. Ne korkunç bir soğukkanlılık değil mi? Ve ne büyük bir sevgi! Bıkıp usanmadan söyleyip tekrarlayarak, gerektiğinde azarlayarak, güçlü olmaya zorlamalısın sen de beni. Tehlike bakımından demiyorum, beni tehdit eden hiçbir şey yok şu anda. Ama ayrıldığımız zaman, her seferinde soruyorum kendi kendime: Ya bu kez kesinse?"

"Bir kurtarma sandalının üzerindeyiz hepimiz. Gemiyi de çoktan batırmış durumdalar. Ama dayanıyoruz işte. Ve de kıyıya sağ salim ulaşacağız Denise, göreceksin!"

İki sokağın kesiştiği bir köşede ayrıldılar birbirlerinden. Karanlık, geniş ve sessiz iki sokak. Gecenin içine akan iki ırmak gibi. Michaud, bir tomar beyanname ile *L'Humanité*'nin son iki sayısını yerleştirmişti ceketinin iç tarafına. Trenin hareketine daha üç saat vardı. Gara kadar yayan gitti. Karartılmış haliyle, yepyeni, akıl almaz bir kent olmuştu Paris. Çıplak ağaç dalları uzanıyordu karanlığın içinden. Evler görünmüyordu. Uzaktaki dağlar gibi hayal meyal seziliyordu. Bir çocuk kahkahası, "Eldivenim düştü," diyen bir kadın sesi, bir otobüs düdüğü, bir sigara ateşi... Mavi bir buhar vardı karanlıkta yüzen. Ve kentin, med-cezir andıran uğultusu.

Denise'i düşünüyordu Michaud. Aceleyle ve sinirli bir şekilde ayrılışlarını. Acı çektiklerini itiraf etmekten korkmuştu ikisi de. "Sigaraları cebine koydum," demişti Denise. Ve Michaud: "İyice örtün, soğuk alacaksın," demişti. Ne zaman görecekler bir daha birbirlerini? Görecekler mi?

Irmakları andırır hep bu sokaklar. Elinde bir cep lambası, bir adam ilerliyor. Küçük ışık, bir güneş gibi parıldıyor karanlığın içinde. Kaldırımları, ağaçları çeviren bodur parmaklıkları, yoldan geçenlerin ayaklarını aydınlatıyor. Göz kamaştırıcı ışıklar saçan ayaklı fenerlerle aydınlanırdı eskiden bu sokaklar! Kayboldu işte o küçük ışık. Adam, köşeyi dönmüştü. Ne mutlu olurdu ah! Bir el lambasının ışığı gibi, o küçük alev gibi taşıyabilseler bu karanlık yıllar boyunca aşklarını!

10

André, Poitiers'ye sevk edilmişti. Alayın Maginot Hattı'na yollanacağı söyleniyordu her gün. Ama bu söylentiler bir türlü doğrulanmıyordu. Dört ay geçmişti aradan. Ve albay, Niort Markizi'nin salonundan çıkmaz olmuştu. Yaşlı Grandmaison, Bakü'ye karşı girişilecek harekâtı onunla tartışıyor; arkeologlar, bombardımanların Poitiers'yi tehdit edip etmediğini öğrenmek için ona başvuruyorlardı. Subayların hepsi metres tutmuştu. Bütün randevu evlerini ezbere bilen askerlerse, kabarelere borçluydular. André her akşam ajandasını açıyor ve geçen günü karalıyordu. Arkadaşı Lorier de:

"Bir gün kazandık mı, yoksa kaybettik mi bilmek isterdim doğrusu," diyordu.

Monoton bir şekilde geçiyordu hayat. Tıpkı bir hapishanede gibi. Talime çıkıyorlar, avluyu süpürüyorlar ve şalgam çorbası içiyorlardı. Sonra da kente dağılıyordu askerler. Mağazalardaki satıcı kızlarla ilişki kuruyor, sinemaya gidip eski filmleri bir daha seyrediyor, aperitif içiyorlar, sonra da dökme sobanın çevresinde toplanıp, oflayıp puflayarak uyuklamaya başlıyorlardı. Yavaş yavaş gevşeyip yayılan, o endişeli ve kurnaz ifadelerini yavaş yavaş yitiren yüzleri gözlüyordu André. Ve bir peyzajı anımsatıyordu ona bu yüzler. İnsanla toprak arasındaki benzerliği, çömlekçiyle kil arasındaki bağı düşünüyordu. Ve bir çalışma arzusu uyanıyordu içinde. Kendi kendiyle alay ediyordu sonra. Paris'te hiçbir şey yapmadan yan gelip otur, sonra burada resim yapamıyorum diye sıkıl. Lorier daha o gün: "Bir haftaya kalmaz, yola çıkmış olacağız," demişti. Büyük duman kasırgalarını, buzlu safakları, dikenli telleri ve güneşsiz ama gene de eşyaya rengini ve biçimini kaybettirecek kadar göz kamaştırıcı bu dayanılmaz günlere benzer boş ve soluk ölümü görür gibiydi André.

Yumuşak başlı, konuşkan bir adam olmuştu. Paris'teyken kendi kafesinde, tuvallerinin ortasında yaşardı tek başına. Yeni çevresinde ise ötekileri dinliyor, anlatıyor, gülüyor, şakalaşıyordu. Lorier ile dost olmuştu özellikle. Avignonlu bir müzisyendi Lorier, kahvelerde çalardı. Ve bütün Güneyliler gibi biraz çocuk, biraz kaygısız, 'Her şey yolunda güzel markiz' şarkısını söylerdi. Hemen ardından da: "Bu savaşı daha yüzyıl sırtımızda taşıyacağız," derdi ve

eklerdi şaka yollu: "Mumdan kol ve bacaklar sundu albayım Meryam Ana'ya. Yaralanmamak için avans veriyor."

Bretagneli Yves ise iç geçirirdi hep: "Toprak burada bir harika! Ve bir sürü keçi var. Bizdeyse arasan bulunmaz keçi. Kim icat etmiş kuzum bu savaşı?" Her ağacın önünde duruyordu bir hemşerisine rastlamış gibi. André ona gübreleri ve arpa cinslerini anlatıyordu uzun uzun. Bazen de Yves geceleri sayıklıyordu: Karısı, çocukları ve evi sıkıyordu canını...

Nivelle askere alınmadan önce, büyük bir şirkette kahve garsonluğu yapıyordu. İki ay hastanede gözlem altında kalmıştı. Karısı düzenli olarak sardunya getiriyordu ona, Nivelle'e sardunyanın bir kalp hastalığına yol açtığını, bunun sonucunda çürüğe çıkacağını söylemişlerdi. Ama hayal kırıklığına uğramıştı. Hastalanmıyordu bir türlü. Kızıyordu. "Niye alıkoyuyorlar sanki beni burada? Ne işlerine yarıyorum yani? Günde seksen frank kazanıyordum işimdeyken! Çarp otuzla. Kaldı ki şimdi işler eskisinden çok daha iyiymiş. Café de Paris'in garsonu iki kat daha fazla kazandığını söyledi dün bana. Bu demektir, ayda iki bin dört yüz çarpı iki... Şimdi anlıyorum neden benimle dalga geçtiklerini. Elimde olsa, dalga nasıl geçilirmiş gösteririm ben onlara. Ve kim bilir kaç kişi vardır Fransa'da benim durumumda olan? En azından üç milyon kişi. Yani, dört bin sekiz yüzü çarp üç milyonla. (Ucu kemirilmiş bir kurşun kalem çıkarıyordu cebinden.) On dört milyon dört yüz bin eder. Çarp on ikiyle..."

Muhasebeci Labonne uçaklardan korkuyordu en çok: "Bir kurşunla devrilip ölmek yeğdir," diyordu. "Tepeden yemektense darbeyi." Karısının uzakta, tehlike dışında olduğunu bilmek teselli ediyordu onu. Ve randevuevlerinden çıkmaz olmuştu: "Nasıl olsa öldürecekler beni. Ama gebermeden önce hiç olmazsa şöyle bir yaşamış olurum, yalan mı?"

Zayıf, soluk yüzlü bir delikanlı olan Givert ise, şiirler döktürüyordu durmadan. Siyah bir sokaktan bahsediyordu şiirlerinde hep, bir de sonradan delirmiş bir laternacı...

İşte bütün bu üstadlar bir arada yaşıyor, bir arada hüzünleniyor, bir arada çekiyorlardı kafayı. Birden bir haber geliyordu: "Yarın hareket emri var!" Ve birbirine giriyordu ortalık. Mektuplar yazılıyor, kızlar son bir kez kucaklanıyordu. Sonra anlaşılıyordu

haberin uydurma olduğu. Ve Yves bir kez daha iç geçiriyordu: "Neden bütün bu telaş, neye yarar sanki?"

André bir gün:

"Hiç anlamaya, kavramaya çalışma," demişti Lorier'ye. "Tam bir arapsaçına benziyor hayatımız. Kiminleyiz? Kime karşıyız? Belli değil ki. Hareket halinde bir kalabalığız gibi geliyor insana, ama hiç kimse kımıldamıyor. Ne dinleyeceksin laflarını, işin mi yok. Gerçeği söylemiyorlar ki. Kurnazlık edip bizi uyutuyorlar akılları sıra. Ben resim yaparken böyle olurdu biliyor musun? Bir kırmızı boya tüpü alıp sıkardım, siyah çıkardı içinden; çinko beyazı alırdım, Prusya mavisi çıkardı. Onlar böyle işte! Düşünme, boşver."

Hafif müzik bitip de haberler başlar başlamaz kapatıyorlardı radyoyu. Daladier'nin kültürden yana olduğunu, cephede hiçbir yeni gelişme kaydedilmediğini ve Almanların on yedi bin tonluk gemi batırdıklarını dinlemekten bıkmışlardı.

Savaşı unutmuştu kent. Seferberliğin bulandırdığı hayat, birkaç hafta sonra eski halini almıştı yeniden. Berber Chardonnet, milli piyangodan iki yüz bin frank kazanmıştı. *Revue d'archéologie*'nin bir sayısı baştan başa Afganistan'da yapılan kazılara ayrıldı. Niort markizi hayat pahalılığından şikayetçiydi. Bahçıvanına yol vermek zorunda kalmıştı bu yüzden, şoför aynı zamanda bahçeyle de uğraşacaktı zaman buldukça. Ama bahçıvan da bu arada boş durmamış ve ayrılırken markizin bir saatiyle gümüş takımlarını çalmıştı. Kendisini bir randevuevinde tutukladılar. Mahalli gazeteler bu işe, Uruguay sahillerindeki deniz savaşından çok daha fazla yer ayırmışlardı. Bir de bir sirk gelip yerleşti kentin ana meydanına. Üç yorgun ve cılız leopar, bir koltuktan öbürüne güçlükle sıçrıyorlardı.

Ocak ayında albay, Yves'e bir güzel giydirdi.

"Şu halinize bakın da utanın! Askerden çok itfaiyeciye benziyorsunuz."

Kışlaları baştan aşağı temizlediler. Mavi, kırmızı, beyaz şeritler astılar ana caddeye. Bakan olan Poitiers milletvekilini bekliyorlardı. Belediye başkanı, hoş geldiniz konuşmasında, eski büyük adamlara ve özellikle de Clemenceau'ya benzetti Tessat'yı. Başını durmadan sallayarak dinledi bakan bu konuşmayı, sonra da kendisi söz aldı:

"Benden güvenini esirgememiş olan kenti, bu tarihi günlerde

özellikle ziyaret etmek istedim. Biliyorum ki, Poitiersli delikanlıların yüreklerinde kutsal bir ateş yanmaktadır. Ve kentinizin koruyucusu Aziz Hilaire'e ilham veren bu ateştir. Bugün Maginot Hattı'nın savunucularını coşturan da gene bu ateşten başka bir şey değildir. Bugün bir tek düşüncemiz, bir tek kaygımız vardır: Zaferi kazanmak."

Tessat aslında, Vienne bölgesinde bir mülk satın almak için gelmişti buraya. Bir zamanlar eline geçen bütün parayı har vurup harman savururdu. Şimdi ise parasını nereye harcayacağını bilemiyordu bir türlü. Çok kazanıyordu. Üyesi bulunduğu bütün anonim şirketler her geçen gün biraz daha semiriyorlardı. Parasının bir kısmını Amerika'ya transfer etmeyi düşündü ama vazgeçti. Neye yarardı ki bu? Soyut bir rakam haline gelecekti para. Üstelik insana huzur veren cinsinden bir yatırım da değildi bu. Ne aksiyonlara, ne de dolara inanıyordu artık Tessat. Bir tek sağlam şey vardı: Toprak. Güzel bir arazi alacak, Paskalya sırasında da Paulette'i getirecekti oraya; çiçekleri arasında savaşı da, Breuteuil'i de, generalleri de unutacaktı. Daha geçenlerde Laval'le alay etmişti Tessat: "Auvergneli," demişti, "ne olacak, cimri işte: Toprak almaktan başka hiçbir şeye aklı ermez!" Şimdi de kendisi, noterin bürosunda, planları ve fotoğrafları inceliyordu heyecanla. Sonunda bir malikane beğendi. Cephesi XVIII. Yüzyıl, parkı Petit Trianon tarzındaydı ve bütün konforu vardı.

Pré-des-Daims'a gitti ertesi gün. (Seçtiği yerin ismi buydu) Yün çamaşırlar giymişti içine, iki de yün yelek geçirmişti üst üste. Kış sertti. Kendi kendine: "Lucien ne yapıyor acaba?" diye soruyordu sık sık. Ölmüş ve donmuş görüyordu oğlunu düşünde.

"Burası da Finlandiya'dan farklı değil hani," dedi noter. "Sabah gazetelerini okudunuz mu kuzum? Alman isimli o Fin mareşali yok mu: Büyük bir kahraman! Zaferden eminim."

Çıplak bir orman perisi, tunçtan bir kavanoz tutuyordu elinde. Ve kavanozdan, küçük oklar halinde buz parçaları sarkmıştı. Orman perisi de üşüyordu anlaşılan.

"Ev bir harika," dedi Tessat. "XV. Louis tarzında silmeli tavanlar ve kalorifer. Bayılıyorum bu karşıtlığa!"

Akşama doğru kente dönerken, bir zamanlar Denise için şekerleme alıp eve götürdüğünü anımsadı ve kederlendi birden. Aradan dört yıl geçmişti tam. Savaş olmamış olsa, şimdi yeniden seçmenle-

rinin karşısına çıkmış olması gerekecekti. Oysa bugün, milletvekili seçilmekten çok daha büyük kaygıları vardı Tessat'nın. Ne kadar kolaymış yaşamak o zamanlar! Tek aday olarak o kalmıştı, bütün ötekiler çekilmişti seçimden. Evde karısı ve çocuklar beklerdi kendisini. Gülümserdi Denise. Lucien bile sevimli olmaya çalışırdı. Sağ olsaydı da Pré-des-Daims'ı satın aldığını görseydi, kim bilir ne kadar sevinirdi Amélie'cik! Nasıl da severdi kırları, kümes hayvanlarını, sebzeleri zavallı! Peki bugün, kime yarayacaktı bu mülk? Kimin içindi? Paulette için mi? Méjeu'nün oğlu cinsinden paralı bir delikanlı yakalar yakalamaz terk edecek değil miydi kendisini Paulette? Hayır, hayır, hiç kimse için değil, kendisi için ve yalnız kendisi için satın almıştı bu toprağı. Satın almış olduğu bir başka toprak parçasını anımsadı birden: Père-Lachaise Mezarlığı'nda, Amélie'nin yanı başındaki toprağı. Bir karanlık bürüyüverdi içini, ağlamak üzereydi. Niort markizinin o akşam kendi şerefine bir resepsiyon verdiğini anımsadı neyse ki ve teselli buldu.

"Komşumuz olmanızdan ötürü o kadar mutluyuz ki. Çok iyi ettiniz arazi almak için Poitou'yu seçmekle."

Bölgenin bütün asillerinden başka, arkeologlar, askeri erkan ve eski rakibi yaşlı Grandmaison da vardı salonda. Tessat girdiğinde, bar bar bağırmaktaydı Grandmaison:

"İyi bir ders vermek lazım onlara! İngilizlerin kibarlığını doğrusu anlamıyorum. Karadeniz'e bir dalsalar her şey olup bitecek."

Çevresini saran kalabalığın ortasında Tessat, bir yandan açık bir çay yudumluyor, bir yandan da ciddi bir edayla anlatıyordu:

"Her şey önceden hazırlanmış bir plana göre yürütülmektedir. Almanya'yı bağdaşık bir kitle olarak görmek hatalıdır. Kış, çok şey öğretti onlara. Von Thyssen'in Almanya'dan kaçışı, benim gözümde büyük bir askeri zaferden çok daha anlamlı ve önemlidir. Şaşkınlıktan ne yapacağını bilmez durumda şimdi Reichswehr. Almanlarla ciddi bir görüşme olasılığı belirmiş durumdadır. Goering gibi bir adam, bu durumu rahatlıkla değerlendirebilir. Ve hele Hess!"

Seçimdeki rakiplerinin şimdi ne alemde olduğunu sormuştu. Breuteuil'in yandaşı tarım uzmanı Dugard'ın silah altına alındığını söylediler. Eskiden benzincilik yapıyordu. Komünistlerin adayı Makinist Didier'ye gelince, Ré Adası'ndaki toplama kampına gönderilmişti. İçini çekti Tessat:

"Korkunç bir şey bu türlü önlemlere başvurmak zorunda kalması insanın. Ama elimizden başka ne gelir: Düşman, Fransa sınırlarına dayanmış durumda."

Tessat ertesi gün ayrıldı kentten. Selam duruşunu André'nin taburu yaptı. André, çok işitmişti Tessat'yı Lucien'den. Ama hiç görmemişti. Şaşırdı: Ufak tefek, kuş gibi bir adam! Son derece ciddi bir edayla geçti Tessat askerlerin önünden. Eldivenli eliyle, uzun burnunu kuruluyordu arada bir. Marseillaise ortalığı çınlatmaktaydı.

Törenden sonra askerler Tessat'nın ziyareti üzerinde tartışıyorlardı. Hepsi biliyordu üstadın bir malikane satın almış olduğunu. Yves gene:

"Ah hergele!" diye iç geçiriyordu. "Bura toprağının kokusunu almış hemen! Üstelik de cimrilik etmemiş, epey paraya kıymış. Toprak fiyatlarının korkunç yükseldiğini söylüyorlar bu memlekette. Üç franktan on iki franga çıkmış!"

"Fiyatların yükselmiş oluşu ona dokunmaz ki!" diye homurdandı Nivelle. "Atılan her kurşunda kazancı var. Benim bir zamanlar her bira bardağından kazandığım gibi. Ama beni buradan serbest bırakıp işimin başına yollamak, aklından bile geçmez namussuzun!"

"Bembeyaz bir suratı var," dedi Lorier. "Cenaze töreninden geldiğini sanırsınız. Ama gel gelelim, 'Zafer bizimdir!' diye bağırıyor. Bugün sirke gitsek mi dersiniz çocuklar?"

Pudra ve hayvan sidiği kokuyordu sirk. İp cambazı kadının etekliğinde pullar parıldıyordu. Öksürüğü tutmuştu maymunun. Gök gürültüsünü andıran sesler çıkarıyordu dev bir org. 14 Temmuzu, atlıkarıncayı, mavi fili anımsadı André. Jeannette neredeydi şu anda? En son öksürük şurubunun yararlarını övmektedir herhalde? Ya da ağlamaktadır. Onun da şansı yok belli! Şansın yalnızca kendisine sırt çevirmiş olduğunu düşünürdü André eskiden, şimdi biliyordu ki hiç kimsenin şansı yaver gitmiyor. Lorier haklı, evet: Barışı görmeyecekler. Bir anlaşma imzalansa bile, bir ya da haydi bilemedin iki yıllık bir süre kazandıracak bu onlara. Sonra bu pislik yeniden başlayacak.

Yves topraktan ayıramıyor aklını:

"Ne bereketli toprak be! Bura köylüleri kurnaz azizim, şeytana külahını ters giydiren takımından. Hükümete teslim etmemek için, buğdaya darı karıştırmışlar. Hiç kimseye güvenleri yok. Nitekim,

bakın toprak fiyatları nasıl fırladı! Peki ama bütün bu numaraları kim icat etti?"

Işıktan rahatsız olan leoparlar, gözlerini kırpıyor, kulaklarını sarkıtıyorlardı. Hayvan terbiyecisi çelimsiz bir adamdı. Ahududu rengi bir elbise geçirmişti sırtına ve durmadan kırbacını şaklatıyordu.

"Bu koltuklar da pek rahat değil galiba," dedi Givert.

Ve org yeniden org homurdanmaya başladı. André ile Lorier çıktılar.

"En korkuncu nedir biliyor musun?" diye yakındı André: "Her yerde bir ilgisizliğin, bir vurdumduymazlığın hüküm sürmesi. İnsanlar sirke gidiyor, kahveleri dolduruyor. Tessat toprak alıyor, köylüler buğday gizliyor. 'Peki yarın ne olacak,' diyen yok hiç. Öteki savaşta böyle değilmiş. Belki daha aptalca, ama kuşkusuz çok daha insani imiş durum. 'Berlin'e!' diye haykırırlar, Almanların dükkânlarını başlarına geçirip başarlarmış küfürü. Ve savaşırlarmış. Hem de şevkle, tutkuyla. Ateş saçıyordu örneğin Clemenceau: 'Önden, arkadan, içerden, sonuna kadar savunacağız Paris'i,' diye haykırıyor. Sonra: 'Lenin diyor ki...' diye başlayan bildiriler. Fıkır fıkır kaynayan bir kazanmış ortalık, sözün kısası. Şimdi ise, iğrenç bir sessizlik var o kadar. Bu leoparlara benzetiyorum kendimi. 'Dünyanın en korkunç vahşi hayvanları...' diyor afiş. Gidip bir de bakıyorsun, tüyü dökülmüş kedilerden daha acınacak halde zavallılar, kımıldamaya bile halleri yok. Korkuyorum Lorier!"

Lorier'nin yanıtı hiç beklemeden geldi:

"Ben de."

11

Askerler dalga geçiyordu Lucien'le:

"Sakın baban olmasın bu üstat? Yahut da bir akraba?"

"Basit bir isim benzerliği..." diyordu Lucien.

Ama gene de engel olamıyordu, soyadının merak ve endişe uyandırmasına. Tedbirli bir adam olan binbaşı, kör bir kurşuna kurban gitmesi olasılığına karşı, Lucien'i revire hastabakıcı almıştı.

Aslında revir, bir akıl hastanesiydi. Eski bir manastırı hastaneye çevirip doldurmuşlardı içine delileri. Azılı kaçıkları zaptetmek,

hipokondriyakları burunlarından beslemek, Lucien'in görevleri arasındaydı. Herkesi süngüleyerek öldürmek isteyen bir çavuş vardı örneğin, yatağına sımsıkı bağlamak zorunda kalmışlardı adamı. Askerlerden biri, Béranne, durmaksızın bağırıyordu: Her şey ürkütüyordu onu. Fırça, tükrük hokkası, hekim yüzbaşının gözlükleri, her şey... Bir başkası vardı, çizdiği çıplak asker resimlerine kadın memeleri ekliyordu durmadan. Bir Marsilyalı da tebliğlerdeki formülü tekrarlıyordu sabahtan akşama kadar: "Kayda değer bir şey yok. Kayda değer bir şey yok."

Askerlerden biri Lucien'e şu itirafta bulunmuştu:

"Bilerek yapıyorum azizim. Başlangıçta, karaciğerimin beni bu pislikten kurtarmaya yeteceğini sanmıştım. Limoges'dayken günde tam on beş yumurta yiyordum karaciğerim bozulsun diye. Şimdi bunu düşündükçe bile midem bulanıyor. Hastalanmadım Allah kahretsin ve tutup cepheye sevk ettiler. İşte o zaman da düşündüm düşündüm, öküz gibi böğürme usulünü buldum sonunda. Ama kalkıp da beni ihbar edeyim deme sakın!"

Omuzlarını silkti Lucien:

"Bana ne birader! Devam et böğürmeye."

Kumar oynayarak zaman geçiriyordu hastabakıcılar. Randevuevlerinin de gedikli müşterileri arasındaydılar. Manastırın bir zamanlar aziz heykelciklerini barındıran oyuklarında şimdi şişeler yığılıydı. Lucien'se sobaya adeta yapışıyordu, tek keyfi buydu. "Ateşe tapanları şimdi anlıyorum," diyordu kendi kendine. Söner gibi olup da birden parlayan, genişleyen ve kütüğü tüketen alev, sanki büyülüyordu onu. Ve saçları, bu alevin bir uzantısı gibiydi.

Jenny, Amerika'ya döndüğünü yazmıştı. Kendini haklı göstermek çabasıyla, konsolosun bu konuda ısrar ettiğini söylüyordu. Paris ya da New York'ta mutlaka birbirlerine kavuşacaklardı, ona kalırsa. Mektubu sobaya attı Lucien. Jeannette'i sevdiğini ancak şimdi anlıyordu. İnsanın düşmanı zamandır, derler. Yalan! Kabuğu kaldırıp atar yalnızca zaman; yapay duyguları, yüzeysel sevgileri ortadan kaldırır. Gerçek duygular hiçbir zaman silinmez. Jeannette için bir yabancı olarak kalmıştı, nasıl ki Jenny de onun için bir yabancıysa. Ne tuhaf bir oyun: Parçalanmış bir resim gibi tıpkı. Yapıştırıp yeniden kurmak istiyorsunuz resmi, ama artık parçalar birbirini tutmuyor.

Radyo gürlüyor: "... Bir şey yok." Ve haykırıyor avazı çıktığı kadar Marsilyalı: "Kayda değer... Kayda değer..."

Yılbaşı geçtikten sonra, Lucien ön hatlara gönderilmesini talep etti. Ölüme yakın olmanın her şeyi güzelleştireceğini sanmıştı. Oysa dapdaracık ve sıkıntılı bir hayat buldu orada da. Soğuktu üstelik, küfürler de daha boldu. Şaşmaz bir dakiklik içinde insanları öldürmeye devam ediyordu obüsler. Herkes alışmıştı artık ölüme: "Piyango kime vurdu?" diyor ve esniyorlardı.

Lucien burada kendine bir muhatap buldu: Alfred. Uzun boylu, at çeneli, insana kendinden geçmiş gibi bakan bir Normandiyalıydı bu. Arkeologdu. Büyük Sahra'daki kazıları anlatıyordu Lucien'e: Batık bir dünyadan kalma kemikler varmış. Buzları, penguenleri düşünüyordu Lucien. Sonra savaştan konuşuyorlardı. Alfred güven doluydu. Daladier'nin ateşli bir özgürlük taraftarı olduğunu ve zaferden sonra bütün sanatların Atina ve Rönesans'takini andırır bir gelişme göstereceğini ispatlamaya çalışıyordu hep. Arkadaşının gözünü açmak çabasına bile katlanmıyordu Lucien. Zaman zaman sözünü kesmekle yetiniyordu: "Ne mutlu ki tanımıyorsun babamın takımını!..."

Ayakları donanları terhise başladılar. Ulaşılmaz bir düştü bir çift yün çorap bulmak. Finlandiya'ya asker gönderileceği söylentisi çıktı bu arada.

Hayatın ölüm karşısında pes dediği soğuk bir şubat günü (bembeyaz bir ova ve ovanın üzerinde alev alev tutuşmuş kırmızı bir güneş gelsin gözlerinizin önüne), bir meclis heyeti müstahkem mevkileri ziyarete geldi. General Picard eşlik ediyordu milletvekillerine.

Oysa daha yenilerde, Picard'ın Suriye'ye yollanacağı iddia edilmekteydi. 'İtfaiyeci' sıfatını yakıştırmıştı kendi kendine Weygand: Ortadoğu'yu saran yangını söndürmekle görevli hissediyordu kendini. Picard'sa aynı fikirde değildi:

"Savaşta bir yangın bombası, yangın söndürme hortumundan çok daha yararlıdır," diyordu.

Sefer planlarını Picard hazırlamıştı. 'Bakü ordusu' adını takmıştı Suriye ordusuna. Gelgelelim Finlandiya olayları onu Kuzeye doğru dönüp bakmak zorunda bıraktı.

"Önemli bir güç göndermemiz gerek Finlandiya'ya," dedi Tessat'ya. "Almanlarla savaşamayız. Üstelik savaşmayı istemiyoruz

da. Ama askerleri böyle atalet halinde bırakmak tehlikeli olur. Komünistler boş durmuyor, çalışıyorlar durmadan. Baharda kargaşa başlayacaktır. Ancak Findandiya'da kazanacağımız kesin bir zafer bizi bu çıkmazdan kurtarabilir."

Meclis koridorlarında Laponya maden ocaklarından, 'kil ayaklı dev'den, Roma'nın bu tutuma karşı duyduğu sempatiden söz ediliyordu hep. Milletvekilleri Maginot Hattı'nın sağlamlığı hakkında fikir edinmek üzere bizzat gelmiş ve incelemelerde bulunmuşlardı. Bir Kuzey seferini kabul etmeden önce, bütün kapıların iyice kapalı olup olmadığını anlamak gerekiyordu. İnceleme heyeti, üç radikal, iki sağcı, bir de sosyalist milletvekilinden kuruluydu. Ve Breuteuil hariç hiçbiri hiçbir şey anlamıyordu savaş sorunlarından. Haberleri olmaksızın sahneye itilmiş seyirciler gibiydiler: Şapkalarından, sivil kılıklarından, her şeyden sıkılıyorlardı. Aralarından biri (en şişmanı):

"Kafama bir şeyler düşmesin," diyerek bir miğfer istedi.

Yerli yersiz sorular soruyor; bir Ortaçağ şatosunu gezen turistler gibi, 'Ah! Oh!' sesleri çıkararak ziyaret ediyorlardı tabyaları. Ağır topları gördükleri zaman korkuyla irkilmişlerdi.

General Picard, Breuteuil'in yanında yürüyordu. Kuzey seferinin olası sonuçları hakkında konuşmaktaydılar. Keyfi yerindeydi Breuteuil'in:

"Bir dönemeçteyiz," diyordu. "Sosyalistlerin bu hareketi frenlemesinden ürkmüştüm. Ama Blum susuyor, Viard ise çarpışmak için yanıp tutuşmakta. Dağ avcılarının sevki bugünlerde meclisten çıkmış olacak."

Karakolun önünden geçiyorlardı. Lucien selama durdu. Kıpkırmızı kesilmişti: Ya Breuteuil tanırsa kendisini? Ama Breuteuil tamamıyla kendi havasına dalmıştı. Askerleri yakından incelemek adeti de yoktu üstelik.

Birtakım acı anıların hücumuna uğramıştı Lucien. Kafalarının üzerinden kurşunlar vızıldayıp uçuyormuş gibi iki büklüm ilerleyen milletvekillerini görmek bile neşelendiremedi onu. 'Utanç kızarması'nın ne demek olduğunu anlamıştı. Utanç verici bir geçmişi vardı, evet. Nasıl olmuştu da inanmıştı bu duygusuz adama? Adı gibi biliyordu Breuteuil'le Picard'ın ne hakkında konuştukarını: Fransa'yı dize getirmek istiyorlardı! 1936'nın öcünü alacaklardı böylece. Suriye'ye, Finlandiya'ya, daha bilmem nereye gönderecek-

lerdi askerleri... Ve Hitler'e kapıyı ardına kadar açacaklardı! Grevlere öfkelenen babasının: "Almanların gelmesi bunlardan iyidir!" dediğini anımsadı Lucien. Hepsi de aynı bokun soyu işte! Ve içlerinde en suçsuz olanı belki de Grandel. Bu arada durmadan öldürülen insanlar da cabası! Dün Charles'a isabet etti piyango. Bir dağlıydı. Çoban. Fifre çalar. Niçin öldürdüler onu? Namussuz alayı!

Akşam olmuştu, Alfred'in yanına çöktü Lucien. Ateş yanıyordu ama üşüyorlardı. Bir süre sustular. Sonra Alfred:

"Milletler Topluluğu tarafından alınan karardan sonra..." diye başladı.

Patlar gibi gürledi Lucien:

"Laf! Boş laf bütün bunlar! İhanetleri, kişisel çıkarları, kindar hesapları gizleyip örtbas etmeye yarayan laflar. Breuteuil'i gördün işte. Cennete gitmekten başka tasası bulunmayan saygıdeğer bir adam dersin değil mi? Büyük bir 'yurtsever'. Lorraine dediğinde ağlayacak sanırsın. Duy bak: Adı gibi biliyor Breuteuil, Grandel'in Almanya hesabına çalışan bir casus olduğunu. Biliyor ve saklıyor. Sanıyor musun ki Picard savaşa hazırlanmıştır? Ne münasebet! Faşist hükümet darbesini hazırlıyordu. Nereden aldılar makinelileri? Düsseldorf'tan. Parayı kim verdi kendilerine? Kielmann isimli bir Alman. Bu çamurun ortasında sen de tutmuş, Milletler Cemiyeti'nden söz ediyorsun! Charles'ı niçin öldürdüklerini düşün biraz da."

'Haçlılar'ı, Montigny'nin evindeki toplantıları, ihanet örgütünü uzun uzun anlattı Lucien. Kielmann'ın mektubunu nasıl ele geçirmiş olduğunu söylemedi yalnızca. "Tessat'nın oğluyum," demeye karar veremiyordu bir türlü. Dünyanın en utanç verici şeyi gibi görünüyordu bu kendisine. Alfred perperişan olmuştu, gözlerinin feri tükenmiş gibiydi. "Eğer böyleyse... eğer böyleyse..." diye tekrarlayıp duruyordu kendi kendine. Sonunda dayanamayıp:

"Eğer böyleyse," dedi, "bunu haykırmak gerekir. Hükümeti devirmek... kurtarmak Fransa'yı..."

Kötü kötü güldü Lucien:

"Tıpkı Jenny gibisin sen de, anam avradım olsun! Amerikalı bir kızcağız tanımıştım. Birlikte yaşıyorduk: O, ben ve dolarları. 'Öyleyse devrim yapmak lazım!' diyordu o da. Ama artık iş işten geçti azizim. '36'da neredeydiniz? O zaman belki olurdu o iş. Şimdi olanaksız. Tahtakurusu gibi çiğneyecekler bizi, Gauleiter olarak da

Breuteuil'i dikecekler başımıza. Ya da her şeyi yerle bir edecekler, olup bitecek. Seni de, beni de, her şeyi. Aynı anda. Yirmi yüzyıl sonra da bir 'Dunhill' çakmağı çıkarırlar kazılardan, bir 'Messerschmidt' motoru çıkarırlar ya da asil ruhlu Viard'ın dangalak kafasını. 'Ne kadar büyük bir uygarlıkmış!' deyip içlerini çekerler. Teselli bul hadi: Biz orada olmayacağız bu yalan söylenirken. Brrrr! Amma soğuk be! Hem sana daha açığını söyleyeyim mi: Ben bıktım artık bu yaşamdan."

12

Joliot yeni yılı karısı ve kayınbiraderiyle birlikte kutladı. (Hekim yüzbaşı olan Alfred, üç gün izinli gelmişti.) Yemeği lokantada yediler. İki şişe de şampanya devirdiler. Pembe ve mavi konfetiler saçıyordu genç kızlar ortalığa. Alfred ürkek bir sesle: "Kâğıttan bombalar..." diyerek gözlerini kırpıştırıyordu. Joliot kadeh kaldırdı:

"Zafere içiyorum! Yılbaşını Berlin'de kutlarken görür gibi oluyorum askerlerimizi..."

Batıl inançlı olduğu için, masanın kenarına vurmuştu, yüzünü çevirdi Alfred. İçin için öfkeleniyordu Joliot'nun kaygısızlığına... Gözleriyle kardeşini okşayan Marie:

"Seni öldürmeye kalkmasınlar da!" diyerek içini çekti.

Joliot açıklamaya koyulmuştu gene:

"Mantıken çürütülmesi mümkün olmayan bir sonuç bu: Yıl sonunda bir Alman topuna karşılık, tam beş tane ağır topa sahip olacağız."

"Ben bilmem..." diye karşılık verdi Alfred. "Hiçbir şey anlamıyorum işin o yanından. Bildiğim bir şey varsa, o da serum sorununun bir türlü hallolamadığı... Ve günün birinde apışıp kalmaktan korkuyorum. Birinci savaş sırasında tetanostan..."

Joliot sözünü kesti: Hastalık ve ölüm lafına hiç tahammülü yoktu...

Alfred ertesi gün gitmişti. Joliot bir daha düşünmedi bile onu: İyi bir çocuk ama, alabildiğine silik. Marie ise, sık sık ağlar olmuştu: Öldürülmesinden korkuyordu kardeşinin... Joliot istediği kadar nefes tüketsin: "Hekimler cephe gerisinde durur hep, en küçük bir

tehlikeyle olsun karşılaşmazlar..." diye. Dinleyen kim? Marie sızlanıyordu hep:

"Ya bir de öldürüleceği tutarsa?"

Joliot gene eskisi gibi hareketli bir hayat yaşıyordu. Finlandiya'daki birtakım yer isimleriyle doluydu şimdi kafası. Fin adlarının telaffuz güçlüğüne öfkeleniyordu için için. Uyumadan önce, gökyüzünden buz parçaları gibi sarkan donmuş adamlar görüyordu hep. Bir üşümedir kaplıyordu içini, bir kat daha sarınıyordu battaniyeye.

Cimri bir adam değildi Joliot: Herkes bu bala bir parmak çalsın isterdi. Nitekim, dostlarından bir düzine kadarını Finlandiya'ya ve Stockholm'e yolladı. İşini bilir bir Marsilyalı olan yeğeni Marius'e şu öğüdü vermeyi ihmal etmemişti:

"Bir gala gecesi düzenle hemen. Mannerheim hakkında bir şeyler uydurup anlatırsın. Sonra da yaparsın bir Fin 'lotta'sı. Görürsün bak, para nasıl akıyor!"

On beş gün sonra da Marius, tam karşısındaki Joséphine Montigny'ye durmadan göz süzerek, seçkin bir kalabalık önünde şakımaktaydı:

"Mareşal bir gün bir ağacın altına oturmuştu. İğrenç devrim daha yeni başlamış bulunuyordu o günlerde. Üstü başı hırpani bir asker, Bolşevik olduğu küstahlığından belli, yaklaştı ve ateş istedi kendisinden. Bu arada mareşalin bir puro tüttürmekte olduğunu da unutmayalım. Mareşal asil bir edayla süzdü askeri ve bütün tehlikeyi göze alarak: 'Sana ateş vermektense...' dedi... 'bu puroyu yanar haliyle yutarım daha iyi!'"

Bayanlar çılgınca alkışlamaya koyuldular. Toplanan para, doğal olarak, 'lotta'ya değil Marius'ün cebine girdi.

Joliot, birikmiş borçları hakkında hiçbir zaman ağzını açıp ona tek kelime söylememiş olan Matbaacı Poirier'ye duyduğu minnettarlığı çoktandır kanıtlamak istiyordu. Bunun için güzel bir de fırsat çıkmıştı şimdi. Genelkurmay, Finlandiya haritaları istiyordu. Poirier'yi salık verdi Joliot. Matbaacıya bu işten bahsederken şöyle dedi:

"Aziz dostum, sokakta yürürken dört yüz bin frank bulmuş sayın kendinizi. Ama haritaya bakayım demeyin sakın: İnsanın aklını başından alan barbar adlarıyla dolu mübarek! Pudasyarvi, örneğin... Ağzım birdenbire çamurla dolmuş gibi oluyor telaffuz ederken!"

Gazetenin mali durumu iyinin de üstündeydi şimdi. Ama şişman üstat gene de melankolikti. Tuhaf bir korku vardı içinde, ama kendisi de bilmiyordu neden korktuğunu... Günde iki kez resmi tebliği getiriyorlardı:

"Kayda değer hiçbir şey yok..."

Paris, gün geçtikçe biraz daha zenginleşiyor ve durmadan eğleniyordu.

"Evlerle otomobillere bakın hele..." diyordu Joliot: "Ekmek peynir gibi satılmaktalar!"

Fin avcı askerlerinin yanı sıra Megéve ve Chamonix'de yapılan kayak yarışlarının fotoğrafları da yer alıyordu gazetede: Parisli kibar hanımlarla Mannerheim'ın erleri rekabet halindeydiler! Gelgelelim Joliot, cici kayakçı hanımlara da inanmıyordu, tebliğlere de... Korkunç şeyler olup bitmekteydi bu dünyada. Soğuklar bütün şiddetiyle devam ediyordu. Hem de ne soğuk! Sevilla'ya kar yağmıştı, duyulmuş şey değil! Ve güneş çarpmasından yüzlerce insan ölüyordu Arjantin'de... Türkiye'de deprem üstüne deprem oluyordu. Hayra alamet değildi bütün bunlar! Batıl inançlarına her zamankinden fazla gömülen Joliot, bir uğur nazarlığı taşır olmuştu üzerinde. Ve geceleri örneğin: "Bugün gene bir merdiven altından geçtim.." diyordu... "Uğursuzluk gelecek!" Marie: "Alfred'den gene haber çıkmadı!" diye içini çektiği zaman da, "Alfred şimdi keyif çatıyor..." diyordu. Ama bunu söylerken, cebindeki nazarlığa dokunmayı da ihmal etmiyordu...

Ruhr Havzası'nın büyük patronu, Baron Von Thyssen geldi Paris'e. Bütün fotoğrafçılar adamın ardındaydılar. Ama genç kızlardan fırsat bulup da yüzünü gören kim! Baronun köpeğinin bir fotoğrafını koydu *La Voie Nouvelle*: Breuteuil'in Alman zenginiyle özel olarak ilgilendiğini öğrenmemiş değildi tabii!

Ama işler bu kadarla kalmadı: Breuteuil telefonla, Von Thyssen'in kaleme aldığı bir yazı serisinin gazetede yayımlanmasını istedi.

"Bizim çıkarımıza olacak..." diyordu. "Karşılıklı bir anlayış havası beliriyor..."

Joliot, zaman geçirmeden Hotel Crillon'a koştu. Baron oraya inmişti. Tantanayla döşenmiş bir salonda epeyce bekledi. Nihayet, bakışları küçümseme dolu bir yaşlı adam ilerledi kendisine doğru. Sevimli olmaya çabaladı Joliot: Eğildi, büküldü, gülümsedi, özgür-

lükten, kardeşlikten dem vurdu. Von Thyssen yanıt olarak, dişlerinin arasından fısıldar gibi:

"Meşgulüm, özür dilerim..." dedi.

Yazılarını verip gitti. Elindeki kartonun kapağını kaldırdı Joliot: "Bu ilkbaharda komünistlere karşı girişilecek harekâtın planlarını Hitler'le beraber ben hazırladım..." yazılıydı.

Joliot üzgün döndü evine... Karısının ağlamakta olduğunu görünce:

"Alfred için canını sıkma..." dedi. "Savaş mavaş yok, olmayacak da. Şu pis Almanı görmüş olmanı isterdim: Yeri burası değil, bir toplama kampı... Ve şu anda Tessat'nın yanında bulunuyor. Yarından itibaren de anılarını yayımlamaya başlıyoruz gazetede. 'Temas kurulmak üzere...' diyor Montigny. Görüyor musun kepazeliği? Ağlayıp durma rica ederim! Hiçbir şey olmaz Alfred'e... Finlandiya'dan başka yerde savaş falan yapılmıyor ki!"

Ağzının üzerinde sımsıkı tuttuğu küçük mendili çekti karısı ve işitilmeyecek kadar hafif bir sesle:

"Alfred öldürüldü..." dedi.

Masanın üzerinde duran pulsuz sarı zarfı ancak o zaman gördü Joliot.

13

Michaud'nun alayı Le Havre'a nakledilmişti. Michaud önce telaşlandı: Yoksa Finlandiya'ya mı göndereceklerdi onları?

Michaud'nun gözünde Moskova, hayatın faydasız bir şey olmadığını, mutluluğun boş bir sözden ibaret bulunmadığını gösteren tek kanıttı. Orada düşünülüp tasarlanan ve gerçekleştirilen her şey esrarengiz bir kılığa bürünüyordu, ama aynı zamanda çok yakın ve vazgeçilmeyecek kadar kendisiyle ilgiliydi. Dudaklarında hayranlık dolu bir gülümseyişle dinlerdi radyonun Abhazya'daki limon ağaçlarından söz etmesini. Moskova metrosunun inşaat hazırlıklarını, kendi evi söz konusuymuş gibi, dikkatle izliyordu. "Brüksel yarışmasında piyanistlerimiz birinci oldu!" derdi örneğin. Ve bu 'piyanistlerimiz' kelimesi, doğal bir sözdü onun ağzında. Bir gün: "Orada çiçekler bile bizimle birlikte..." demişti Denise'e... "Evet evet çi-

çekler. Papatyalar, laleler bile..." Sovyetler Birliği haritasına sığınırdı canından bezdiğinde: Bu bitmek tükenmek bilmeyen ülke, huzur veriyordu ona. Denise'le son buluştuğunda: "Moskova sergisi nasıl gidiyor?" diye sormuştu. Orada kırk yıl yaşamışçasına gözlerinde canlandırabiliyordu bu uzak kenti. Ve onun için ölmeye hazırdı. Yalnız da değildi bu konuda... Bu ortak inançtan gelen bir rahatlık vardı içinde: Aralarında yaşadığı askerlerden yüzlercesi onun gibi düşünüyordu. Öteki alaylarda da farklı değildi durum... Milyonlarca insanı birbirine bağlayan gizli bir kardeşlik kurumuydu bu...

Şimdi Le Havre'ın geniş caddelerinde cirit atıyor rüzgâr, tabelaları söküyor, reklam panolarını deviriyor, sürüklüyor insanları. Limandaki canavar düdükleri haykırıyor hep bir ağızdan. Vinçler dişlerini gıcırdatmakta. Gece gündüz demeden, devam ediyor çalışma. Ve Kuzeye yollanacak bir savaş birliğinden söz ediyorlar...

Askerlerin birini bırakıp birini yakalıyor Michaud, bilmiyor hangisinin komünist olduğunu. Ama bir alay belirti görüyor: *Huma*'sızlıktan şikayet ediyor işte birisi, bir başkası Viard'ın sözümona asil tutumuyla dalga geçiyor, birisi de Thorez'den söz ederken, "Maurice'imiz..." diye kaçırdı ağzından... Michaud fısıldıyor.

"Bizi Rusların üstüne salmak isterlerse, reddetmemiz gerekir. Ve saklayamazlar reddettiğimizi, böylece de bütün ülke öğrenmiş olur."

"Bilmem ki... Sonra öteki arkadaşlar ne diyor bu işe? Seçim zamanı oy kullanmaya benzemez çünkü bu. Kurşuna dizerler adamı.."

Michaud'da hoşlarına giden taraf, çenesinin düşüklüğüyle şen şakrak oluşuydu. Çavuşun tütününü aşırdığı zaman keyfine diyecek yoktu çocukların. Ama üstlere karşı yapılan küçük hınzırlıklar başka şeydi, isyan etmek başka şey... Michaud bile bilmiyor askerlerin ne diyeceğini. Anlatıyor, ikna ediyor; en güzel kelimeleri kullanarak, Rusların savunmakta olduğu büyük Kuzey kentini canlandırıyor onların gözünde: "Leningrad'da büyük bir ırmak vardır ve saraylarda oturur işçiler, Lenin bu kentte yaşamıştır..." Cepheden kaçmaya hazır bekleyen hainlere çatıyor sonra bütün öfkesiyle... Herkese ayrı bir dille konuşuyor, anlayabilecekleri şekilde. Ve acele etmesi lazım: Hemen ertesi günü harekete zorlayabilirler...

Kumanda ettiği alayın Kuzeye gönderilecek birlikler arasında bulunduğunu öğrendiğinde, Albay Kérieu'nün uykuları kaçmıştı.

Geceleri fal açıyordu. Öfkeli ama zayıf kişilikli bir adamdı. Cesaretiyle terfi etmişti büyük savaşta, iki nişan kazanmıştı. Ölüme karşı kayıtsızdı. Hayattan korkardı yalnızca, şeflerinden, politika oyunlarından, ihbarlardan, sokak gösterilerinden korkardı.

Bütün kış boyunca alay Picardie'de konakladı. Siper kazmak gerektiğine karar vermişti Kérieu: İnsanları böyle eli boş bırakmak da olmazdı ki! Sert bir azar işitti General Picard'dan: "Kim söyledi size, ortalığa panik saçın diye? Siper de ne demekmiş: Buraya kadar nasıl uzanabilir Almanlar? Bozguncuların sözüne uydunuz demek..."

Korktu Kérieu: Ne olur ne olmaz! Ordunun içine kadar soktular politikayı... Çalışmaları durdurma emri verdi: "Siperler yararsızdır. Almanların buraya kadar gelebileceğine ancak bozguncular inanır..." diyordu emirde.

Bugün gene Finlandiya hakkında konuşuluyor. Askerlerin nasıl bir tavır takınacağını önceden kestirmek mümkün değil. Ya tutup Ruslarla kaynaşırlarsa? Kim tasarladı bu girişimi Allahaşkına? Milletlerin ortak atasözüdür: Bir tek düşman hep iki ayrı düşmandan iyidir, derler. Sonra: Nasıl yenebiliriz biz Rusya'yı? Napoléon bile çuvallayıp kalmamış mıydı orada? Gamelin'in böyle bir işe alet olmasına imkan yok... Ama Gamelin de bugün aciz durumda: Politikacılar karar veriyor bugün...

Umutsuz bir hareketle önünden itti haritaları. Falı kapalı çıkmıştı gene, iki vale eksikti. Ve altıncı seferdir ki, hep böyle oluyor! Demek ki bu işin sonu geldi artık!.

Bu sırada Michaud arkadaşlarına:

"Sınırı gördünüz değil mi?" diyordu. "Müstahkem mevki diye bir şey yok. Birlikleri de geri çekiyorlar. Ruslarla savaşmak için bütün bunlar. Fransa'ya da Hitler'in askerlerini davet edecekler. Onların anladığı savaş bu işte!"

Ampulün donuk ışığı hafifçe aydınlatıyordu çehrelerini. Yarım yamalak sıvanmış duvarın üzerinde sarsak gölgeler oynaşmaktaydı. Arkadaşlarının susuşundan bir anlam çıkarmaya uğraşıyordu Michaud. Ama boşuna: Her biri ayrı bir dünyaydı çocukların... Asnièresli bir tesviyeci vardı, olasılıkla komünist. Sonra bir köylü... söylediğine bakılırsa güzel bir çiftliğin sahibi. Bir dikiş makineleri satıcısı, bir hamal, bir kasap çırağı, bir posta idaresi müstahdemi... Bir bilebilse ne düşündüklerini...

İşin sonu, hiç ummadık bir anda çıkageldi. Picard'ı bekliyorlardı. İki bölük dizdiler. Kérieu ayakta duruyordu, başını önüne eğmişti, bakamıyordu askerlerine. Aniden arka sıralardan doğru bir ses yükseldi:

"Nereye götürüyorsunuz bizi?"

Kıpkırmızı kesildi albay, mendiliyle yüzünü kurulayarak sordu:

"Kim o bağıran?"

"Hepimiz!"

Afallamıştı Kérieu. Tehdit savurmaya kalkışmadı, iknaya da girişmedi. Silahlarını aldırdı askerlerin. Hepsinin savaş mahkemesine sevk edileceği söylenmekteydi. Geceleyin hiç uyumadı askerler: Çocuklarını, huzur dolu anlarını, aile hayatlarını andılar...

Elebaşıları öğrenmek istediler. Herkes biliyordu elebaşının kim olduğunu: Michaud... Ama hiçbirinin ağzından bu ad çıkmadı... Mart sağanakları altını üstüne getiriyordu kentin.

Ertesi günü Picard, albaya:

"Üç-dört tanesini kurşuna dizmek gerekecek..." dedi. "İbret olsun diye."

Kérieu, dayanamayıp haykırmıştı:

"Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz? Hepimizi öldürürler!"

Ama hemen toparladı kendini ve uysal bir edayla başını eğdi. Generalin kendisini savaş mahkemesine sevk etmesini bekliyordu. Elebaşı oydu sanki...

Picard, sırtı albaya dönük, pencerenin kirli camını tıkırdatıyordu parmaklarıyla. Bir astının içerde olduğunu unutmuştu çoktan, kendi kendine konuşuyordu: Marne Savaşı... sonra Verdun... Geçmiş başkaydı... Ya şimdi? Ordu mu denir buna? Bir devşirme güruhu, bir sürü, o kadar! Kaç kez söylemişti Breuteuil'e "Dikkatli olun... Bütün bunlar bize pahalıya oturabilir..." diye. Bir Kuzey seferi, hiç kuşkusuz, ordunun moralini düzeltmeye yardımcı olurdu. Gel gör ki radikaller gene kararsızdılar. Sonra da... bir alay komünist vardı askerler arasında. Bu durumda ne yapılabilir ki? Subaylarınsa Almanlarla asla savaşacağı yok. Daha başlangıçta kollarını kaldırıp: "Teslim oluyorum..." demek çok daha namuslu bir iş olurdu. Piyonlara varıncaya kadar henüz bütün taşların ortada durmasına rağmen, oyun çoktan kaybedilmişti.

Dışarıya bir göz attı. Gazete satıcısının çevresini sarmıştı askerler. Sert bir rüzgâr, yaprakları kapıp uzun sokak boyunca sürüklüyordu.

"*Voie Nouvelle*! Son baskı! *Voie Nouvelle*! Helsinki ile Moskova arasında görüşmelerin başladığını yazıyor!"

14

Haberleri getirdiklerinde, rafadan yumurtasını yemekteydi Tessat. "Barış görüşmeleri... Stockholm... Finlandiya delegasyonu..." Birbirine karışıyordu kelimeler. Yumurtanın sarısı yeleğine dökülmüştü. Canı yanmış gibi suratını buruşturdu Tessat. Olanca cesaretini toplayıp Daladier'ye telefon açtı:

"Gördün mü felaketi?"

Radyoda konuşacağını söyledi Daladier: Kuzey'e gönderilecek birliklerin hazır olduğunu bildirerek, Finlileri direnmeyi sürdürmeye davet edecekti. Başını salladı Tessat:

"Çok geç aziz dostum! Kimse inanmayacak size. Başka şeyler düşünmek lazım artık."

'Küçük milletlerin trajedisi'nden bahsediyordu Daladier. Tessat, hırçın bir sesle sözünü kesti Başbakanın:

"Gerçekten de bir trajedi, evet. Ve yalnızca Finliler için değil. Ben iyi koku alırım dostum, güvenebilirsin: Hükümet bir haftaya kalmaz düşecektir."

Oyların sayısını hesapladı hemen: Çoğunluk karşıdaydı. Adalet diye bir şey kalmadı ki dünyada! Mannerheim budalasının beceriksizliği dönüp dolaşıp zavallı Tessat'nın başına patlıyordu işte. Finli mi dedin: Pis vahşiler, ne olacak!

Korktuğu başına geldi: Hükümet azınlıkta kalmıştı. İktidar koltuğuna Reynaud oturuyordu şimdi. Nefret ederdi Reynaud'dan: Harika çocuk pozlarında yerden bitmenin biri!

Tessat'ya bakanlıkta kalması teklif edildiğinde:

"Düşüneceğim," dedi. "Dostlarımla bir görüşeyim hele."

İlk işi koşup Daladier'yi bulmak oldu. Aperitifini almaktaydı eski başkan. Gözlerini devirerek konuştu:

"Reynaud tam bir felaket! Ama ben sonuna kadar istifa etmemeye karar verdim."

Başka hiçbir şey çekip çıkaramadı Tessat ve Breuteuil'e başvurmaya karar verdi: Yarının adamı, Breuteuil! Eğer o, kendisine muhalefete geçmesini öğütleyecek olursa, hemen bakanlıktan ayrılacaktı. Beklemesini de bilmek gerek hayatta, Allah kahretsin. Medeni cesaret sahibi olmak lazım!

Breuteuil'in çalışma odasında, uzun boylu mavi gözlü bir adamla karşılaştı Tessat.

"Sizinle," dedi adam. "Marsilya kongresi sırasında tanışmak mutluluğuna ermiştim."

Hayal meyal anımsıyordu Tessat adamı: Colmar delegesiydi bu, Fouger'yi konuşturmamış olan genç... Ve Tessat, en sevimli gülümseyişiyle:

"Anımsamaz olur muyum hiç!" diye atıldı. "Daha dünmüş gibi aklımdasınız."

Weiss çıktığında Breuteuil:

"Radikallerin beni görmeye gelmesine şaşma," dedi. "Milli birliği gerçekleştirmekteyiz. Weiss şimdi Grandel'le çalışıyor. İşlerimizin yürüyüş şeklinden genellikle memnunum."

Breuteuil'in bu keyifli hali iyice afallatmıştı Tessat'yı.

"Bana soracak olursan," dedi, "bundan daha kötü gidemezdi işler. Çok pis bir oyun oynadı Finliler bize. Reynaud'ya gelince, öyle bir adam ki her şeyi bekleyebilirsin."

"Yoksa beni Reynaud'nun kara gözlerine aşık mı sanıyorsun?" diye başladı Breuteuil. "İngilizlere hayran bir komisyoncu işte: Bizi de dominyonu haline getirmek istiyor. Ama Reynaud kalıcı değildir. Yaza kadar bile dayanamaz. Bu arada da, Gamelin'i başımızdan defetmek için onu kullanabiliriz: Ne kazanırsan kardır, demişler. Picard'ı desteklememiz lazım. Sonra unutma ki ayak değneklerinin üzerinde duruyor bücür ve büyük bir jest yapmadan edemez. İlk sıçrayışta da yuvarlandı demektir."

"Bana da bakanlık teklif ediyor ama kabul etmek niyetinde değilim."

"Sakın ha! Hemen kabul et: Milletin üstün çıkarlarını hesaba katmak zorundasın. Sonra, hükümetin içinde bizden birisinin bulunması şarttır."

Hiç nazlanmadı Tessat: Madem ki millet böyle istiyor! Reynaud'yla da işbirliği yapacaktı, evet. Hem biraz da solları memnun et-

mek gerekmez miydi canım! Sağcılara gelince, çatlasınlar bakalım! Ağızlarını bile açamazlar, Breuteuil arkasındayken. Kalacak evet, hükümette... Sonra, ne yalan söylemeli: Bakan olmak, olmamaktan kat kat iyidir! Kat kat şereflidir de! Tessat'nın büyük bir özveri örneği vererek bu kara günlerde görevden kaçmadığını tarih elbette yazacaktır!

Yeni hükümet üyelerinin listesini eline aldığı zaman haykırdı Joliot:

"Bu kadarı olmaz doğrusu! Pes yani! Otuz bakandan tam on altısı avukat. Hükümet değil baro sanki! Bir de tutmuşlar buna, 'savaş hükümeti' diyorlar."

Ajans haberlerini getirdiklerinde rengi birden solmuştu:

"Uğursuzluk işaretleri belirdi gene! Etna yeniden ateş püskürmeye başlamış: Herhalde nedensiz değil. Bizimkiler de Finlandiya'nın kaybına yakınıyorlar. Bense makarnacı takımının Marsilya üzerine yürümesinden korkarım."

Matbaacı Poirier, kendisine ısmarlanan haritaları teslim ettiği zaman, Genelkurmay'da bir şaşkınlık oldu: "Finlandiya haritaları mı? Ne işimize yarayacak bu?" Ama parayı ödediler.

Üç hafta geçti aradan. Bir sabah erkenden, Norveç kıyılarının mayınlandığını öğrendi Joliot. Hemen Poirier'ye telefon etti.

"Kutlarım azizim. Yeni bir sipariş var size! Reynaud da beyaz ayılar ülkesine gitmek istiyor. Yakında Norveç haritalarına ihtiyaçları olacaktır. Dediydi dersiniz! Fiyatta ılımlı davranın."

Montignylerde son derece parlak bir davet verildi. İlk kez Tessat'yı aralarına alıyordu sağcılar: Breuteuil, Laval, Flandin, Grandel, Méjeu, General Picard... hepsi oradaydı.

Tatili nerede geçirmenin daha tercih edilebilir olduğunu tartışıyordu hanımlar. Picard'ın karısı, Briançon'u seçmişti:

"İtalyan sınırının burnunun dibinde," diyordu. "Ama Mussolini'nin asla cesaret edemeyeceğini söylüyor kocam. Ben de bıktım usandım artık bu pis savaştan, biraz dinlenmeye ihtiyacım var canım. Görseniz bayılırsınız, öyle şirin, öyle dingin bir yer ki."

Bayan Méjeu ise, uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra sonunda Biarritz'de birkaç hafta geçirmeye karar vermişti: Okyanusla yüksek sosyeteyi bir arada bulabileceğiniz kaç tane yer var ki!

Nereye gitmeyi tasarladığını sordular Sinek'e.

"İsviçre'ye gideyim istiyor kocam. Ama henüz bilmiyorum."

O cici İsviçre pansiyonunu, turistlerin kahkahalarını, Kielmann'ın ensesini, ineklerin boynundaki çanları anımsadı birden. Sonra da Lucien'in son günkü o gergin yüzü geldi gözlerinin önüne.

Açık bir elbise giymiş, omuzlarını pudralamayı da ihmal etmemiş olan Bayan Montigny, ikrama boğuyordu konuklarını:

"Düşünün ki bugün günlerden salı: Lanetli bir gün! Et yok, pasta yok, içki yok dükkânlarda. Allahtan ki biz Fransızlar ukala değilizdir! Şu Armagnac'tan mutlaka yudumlamanızı isterim, saygıdeğer generalim: Ağabeyimin özel mahzenlerinden geliyor. Biraz sıkıntılı görüyorum sizi, neyiniz var Allahaşkına?"

"Yo yo, gayet iyiyim. Armagnac da nefis doğrusu."

"Haberler ne alemde?"

"Kötü. Askeri olaylardan söz ediyorum tabii. (İç geçirdi General.) Bergen-Oslo arasındaki demiryolu hattını koruyabileceklerini iddia ediyorlardı, ama Almanların umurunda bile değil. Yalnızca uç kuzey bölgesi kaldı ele geçiremedikleri. Durum..."

Generalin yalnızca son sözünü işitmiş olan Tessat hemen atıldı:

"Durum hissedilir derecede düzelmiş bulunuyor, evet. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben şahsen güçlü bir çoğunluk beklemekteydim zaten. Ama meclisin oybirliğiyle bizi iktidara getirmesi doğrusu beni bile şaşırttı. Ne büyük bir siyasi olgunluk örneği, öyle değil mi? Bundan böyle, bütün Fransa'nın iradesini dile getiren sadık sözcüler sayılırız. Yanılıyor muyum generalim?"

Picard, sözüne bıraktığı yerden başlayarak Bergen'i ve fiyortları anlatmaya koyuldu, ama hemen itiraz etti Tessat:

"Canım bunlar basit ayrıntılardan ibaret."

Picard'a öfkeleniyordu: Bütün askerler gibi, burnunun ucunu bile göremeyecek kadar kördü o da! Almanların ne işleri vardı o sefil buz diyarında bilinmez ki. Fiyortları görmeye gidenleri, gece yarısı güneşini hayranlıkla anlatanları, öteden beri birer yarı kaçık olarak bellemişti zaten Tessat. Almanlar, Norveç'te de oltaya takıldı, diye düşünüyordu. Oh ne ala! Gözden uzak olsunlar biraz, bizimle uğraşmasınlar da ne yaparlarsa yapsınlar!

"Bu Norveç sorununu ortaya çıkaran İngilizlerdir," dedi. "Bizim hiçbir katkımız olmadı bu işte. O kadar ki, Amiral Darlan'ı görseniz, ağzı köpükler saçıyor. 'İngilizlerin yanında Hitler bir melek!' diyor."

Breuteuil sırıtmıştı:

"İngilizler... Onları bir zamanlar Somme'da da görmüştük. Her sabah tıraş olurlardı siperlerin içinde. Saat beşte de çay içip sandviç yerlerdi. Şimdi göreceğiz tundralarda nasıl davranacaklarını."

Davetlilerin hayal gücü çalışmaya başlamıştı:

"Morina balığı yer dururlar artık."

"Zaten bayılırlar da morina balıklarına."

"İster misin morinalar onları yutsun!"

"Reynaud'nun korkusunu gözlerimde canlandıryorum da!"

"Gerçekten de bizim bücürün durumu pek rahat olmasa gerek."

"Avustralya hükümeti bile İngilizler nezdinde bizimkinden daha bağımsız durumda vallahi."

Hükümeti savunmak gereğini duymuştu burada Tessat:

"Hiç kuşku yok ki Reynaud, bir İngiliz hayranı ve bir züppedir. Ama Portes Kontesi'nin son derece akıllı bir kadın olduğu unutulmasın. Ve ben kontesin dostlarından birinin, Baudouin'in aracılığıyla hareket etmekteyim."

Davetlilerden birisi küçük bir kahkaha savurdu:

"Yani kontesin sevgilisi aracılığıyla!"

Tessat işitmezlikten gelerek devam etti:

"Breuteuil ve Laval gibi dostlarımızın kabinede bulunmayışı gerçekten üzüntü verici bir olay. Ama sizleri gene de temin etmek isterim ki, Norveç sorununda asla bir serüvene sürüklenmeyeceğiz. Bilirsiniz: Finlandiya'ya yardım konusunda ilk ve en çok ısrar eden ben oldum. Fransa zayıfların yardımına koşmaktan hiçbir zaman kaçınmamıştır. Bununla birlikte Norveç'in kaderi bizleri hiç mi hiç ilgilendirmez: İngilizlerle Almanlar arasında bir sorundur bu. Halletsin bakalım Churchill! Bizim öz topraklarımıza gelince, her türlü sürprize karşı tedbirli durumdayız. Hollanda'dan geçemezler: Böyle bir girişim karşısında Felemenkliler, derhal açacaklar boşaltım havuzlarını. Bu alandaki denemeler son derece doyurucu. Belçika'daki müstahkem mevkilere gelince, çekinmeden söyleyebilirim ki, Maginot Hattı'ndan hiç de aşağı kalmazlar. Gerçi Almanların uçak ve tank alanında avantajları yok değil. Ama bu üstünlük yetmez. Gerçek bir saldırıya geçebilmek için bizim bir topumuza karşılık Almanların altı top sahibi olması gerektiğini söylüyor General Lerideau.

Görüldüğü gibi, partiyi şimdiden kaybetmiş durumdalar."

"Bizim zayıf noktamız, geri hatlar," dedi Méjeu. "Komünistler gene kımıldamaya başladı bakın. La Courneuve'deki grev ilk habercidir. İşte dağıttıkları bildiriler."

"Ne namussuzluk!"

"Milletvekillerini kurşuna dizmemekle hata ettik."

"Bir de reklamlarını yaptık üstelik. Bugün bütün milletin ağzında Greuze'ün mahkemede yaptığı konuşma dolaşıyor."

"O davanın açılması başlı başına bir hataydı zaten. Daladier'ye kaç kez söyledim: Ya, mahkemeye sevk etmeksizin hapiste alıkoymak gerekiyordu herifleri ya da mahkemeye verince, vatana ihanet suçlamasında ısrar etmek."

"Bizi kanunlar bağlıyor," dedi Tessat içini çekerek. "Jürinin verdiği karara bakın: İki yıldan üç yıla hapis. Kimi korkutabilirsiniz ki bu cezayla? Reynaud gevşeğin biri. Mandel'e gelince, Hitler'e karşı korkunç bir kinle dolu. Tehlikeli bir demagog. Komünün sürdürücülerinden biri sanıyor kendini. Sérol'ün desteğine güveniyorum ben. Gerçi sosyalisttir ama namuslu adamdır. Adalet Bakanlığı'na getirilmiş olması ne mutluluk! Moskova yarasını kızgın demirle dağlamaktan başka çıkar yol bulunmadığını açıkça söylüyor."

Elindeki Armagnac kadehini dikip bitirdi. Aniden bir hüzün sarmıştı içini. Ya Denise de kurşuna dizilirse! Ama hemen toparladı kendini, işte gene kesin ve erkekçe bir kararlılık duygusuyla doluydu. Davetliler sözlerini hararetle onayladılar. Tek ayaklı küçük bir yuvarlak masanın yanında ayakta duruyordu, poz verir gibi bir hali vardı. Bir şeker kaşığı tutuyordu elinde: Devlet gemisinin dümenini tutuyormuş gibi geldi Tessat'ya.

General Gort hakkında anlattığı hikâyelerle şimdi Picard üzerine çekmişti bütün dikkati.

Joséphine Tessat'ya yaklaştı ve alçak sesle:

"Lucien nerede?" diye sordu.

Gafil avlanmıştı Tessat: Oğluyla ilgili bir soruyla ilk olarak karşılaşıyordu. Düşünmeden bastırdı yanıtı:

"Kayıp!"

Bu sözün ters yorumlanabileceğini anladı hemen ve ekledi:

"Belki de öldürülmüştür. Zavallı Lucien!"

Sesi titriyordu. Dayanamadı Joséphine, hıçkırmaya başladı.

Tessat da gözyaşlarının tuzlu tadını duyar gibi olmuştu ağzında. Küçük kuş burnunu parmağının ucuyla gizlice kuruladı.

Montigny gelmişti yanına. Ve Tessat toparlanmıştı: Kendini duygulara kaptırmanın sırası değildi! Güçlü olması gerekiyordu. Clemenceau gibi. Hemen başladı konuşmaya.

"Hitler bir hata daha işledi: Foklarla savaşacak. Bu arada biz, rahatça yaşayıp çalışabiliriz. Yarım milyon köylüyü terhis etme kararı aldı Daladier. Dönüp topraklarını sürsünler, tohumlasınlar: Ekmeksiz yaşanmaz ki! Ducamp'la Fouger şom ağızlı kehanet gösterilerine devam ededursun, biz Fransızların akıllı olduğunu bütün dünyaya kanıtlayacağız aziz dostum."

Başıyla onaylıyordu Montigny. Sonra gelip Tessat'yı kucakladı. Kalın sesi bütün salonu inletiyordu şimdi:

"Poitou'da bir arazi aldığınıza çok iyi etmişsiniz. Fransa'nın göbeğidir seçtiğiniz bölge, bütün sınırlardan uzaktır. Benim Savoie'da bir toprağım var ve doğrusunu isterseniz, içim pek rahat değil. Kim ne derse desin İtalyanlara güven olmaz. İçgüdüleriyle hareket ederler çünkü. Sizse kaygısızca uyuyabilirsiniz: Hiç kimse Poitou'ya kadar uzanmaya cesaret etmez. Gerçek bir devlet adamlığının bütün niteliklerine sahipsiniz azizim. Her zaman söylemişimdir bunu Breuteuil'e."

15

Méjeu, Daladier'nin yerine Reynaud'nun Başbakan olduğunu öğrendiğinde:

"Bir mayısa kadar yüz seksen bombardıman uçağı teslim etmekle mükelleftim," dedi Grandel'e. "Ama şimdi durum değişti. Ek denemeler yapmanın şart olduğunu söyleyin lütfen kendisine."

Gülümsedi Grandel:

"Sizi anlıyorum. Reynaud serüvencinin biri, gerçek bir savaşa sürükleyebilir bizi. Narvik'e avcı birlikleri göndermeye ne gerek vardı yani? Ama yakında düşeceğini sanıyorum. Bir yenilgi yeter bunun için. Almanlar da kendisine bu yenilgiyi tattırmakta kusur etmeyeceklerdir. Dessère'in kendisini kutladığı söyleniyor. Bundan daha emin bir işaret olamaz: Dessère'in dostluğu kime uğur getirmiş!"

Daha düne kadar en güçlü adam durumunda olan Dessère, bu-

gün herkesin alay konusuydu. Karikatürler ondan geçilmiyordu.

"Dessère'e yükleneceksiniz," buyuruyordu Breuteuil, Joliot'ya. "Enternasyonal bir fırsatçı, bir hayasız silah tüccarı, gözü paradan başka bir şey görmez bir egoist olduğunu yazın. Aşırı bir savaş taraftarı dersiniz. Karalayabildiğiniz kadar karalayın, sözün kısası. Sansürden de korkunuz olmasın: Tessat'nın vaadi var, sansüre göz yumacak."

Onun ardından da Montigny, Dessère aleyhinde bir kampanya açılması için kesin emir verdi Joliot'ya. Üstad ağlamaklıydı:

"Hadi diyelim ki insanoğlu siyasi fikirlerini pekala değiştirebilir ve bu da normaldir. Ama Dessère, en sıkışık anlarımda omuz vermiştir bana. Şimdi bunun ne demek olduğunu anlıyor musunuz? Eski bir dostu çiğnemeye sürüklüyorlar beni. Üstelik de Dessère namuslu bir adamdır. Gerçi Marsilyalı değildir ama sever Marsilya'yı. Cassis'deki balıkçılarla dertleşirken görmüştüm onu. Gerçek bir Fransızdır sözün kısası! Ve ben şimdi bütün bunları bile bile, Dessère'in Amerikalılara satılmış bir Avusturya Yahudisi olduğunu yazacağım."

Çok göz önünde bir adamdı Dessère. Ve herkesin, onun tepesi taklak geldiğine inanması için, hafifçe sendelemesi yetmişti. "Zavallı adam," diyorlardı, "aniden yuvarlanıverdi." Oysa Dessère'in bütün fabrikaları ve aksiyonları, olduğu gibi duruyordu henüz. Ama hiç kimse, işin bu yanını merak edip de soruşturmuyordu ki. "Yıl sonundaki idare meclisi toplantısına kadar bile dayanamaz," diyordu mühendisleri. Emektar bahçıvan bile endişeye kapılmış ve üç-beş aylığının peşin ödenmesini istemişti.

Gün geçtikçe biraz daha fazla içiyordu Dessère. İnsanlardan kaçıyor, anjin dö puatrin nöbetlerini gizliyordu Jeannette'den. Yolda bir tanıdığıyla karşılaştığında:

"İzin verin de tanıtayım kendimi," diyordu şaka yollu. "Bahçıvanının peşin ücret talep ettiği zengin bir Avusturya Yahudisi!"

Başını çeviriyordu muhatabı o zaman. Yüzüne bakılmaz bir hale gelmişti: Hastalık ve hayal kırıklıklarıyla altüst olan çizgileri gevşemiş ve sarkmıştı.

Derin ve neredeyse dayanılmaz bir acıma duyuyordu Jeannette onun için. Ve bu duygu, her ikisini de birbirinin gözünde küçük düşürüyordu. Kaç kez öfkelenmeye, bağırıp çağırmaya çalışmıştı Des-

sère'e. Onun da kendisine yükleneceği umuduyla, küstahça sözler etmişti. Ama Dessère her seferinde boyun eğip, yaşlı bir köpeğinkini andıran dolu gözlerle bakıyordu kendisine. Ve Jeannette, ona sarılıp öpmekten başka yapacak şey bulamıyordu. Belirsiz, ama dokunaklı sözler dökülüyordu ağzından... "Jeannette!" diye mırıldanıyordu Dessère: Onun ağzında bu kelime, bir çeşit duaydı. Jeannette kurtarabilirmiş gibi onu! Kendisini hayata bağlayan tek şeyin bu kız olduğunu seziyordu. Ve her zamankinden daha çok korkuyordu ölümden. Acısından değil ama ölümün boşluğundan ve hiçliğinden korkuyordu. Ne iyi ne de kötü hiçbir şey kalmazmış ya insan ölünce. Bu düşünce, avazı çıktığı kadar bağırmak arzusu veriyordu ona.

Jeannette'i perişan ettiğini düşünerek kendi kendini suçluyordu sık sık. Ayrılmaya karar veriyor, birkaç hafta dayanıp aramıyor, sonra birdenbire gidip bir gece yarısı uyandırıyordu kızı. Gitmek değildi bu: Deliler gibi koşuyordu, korku içinde soruyordu otel kapıcısına, "Girebilir miyim?" Eliyle taramaya koyuluyordu ağarmış saçlarını ve ürkek iri gözlerinden yaşlar boşanıyordu.

1 Mayıs günü Carlton'da Méjeu'ye rastladı. Barın tezgâhındaydılar.

"Rahatsız olduğunuzu işittim," dedi Méjeu,

"Yoo... Sağlığım çok iyi tam tersine."

"En önemli şey, insanın sağlığı! Hele şu günlerde... Bugün ayın kaçı biliyor musunuz? 1 Mayıs. Ve hiç kimsenin umurunda değil. Anımsıyor musunuz geçen 1 Mayıstaki telaşımızı, endişelerimizi? Grevler, gösteriler bekliyorduk. Bir de bu yılkine bakın: Aylade bir gün işte. Yoksa siz öyle düşünmüyor musunuz?"

Dessère'in su katılmadık bir Kızıl' olduğunu o kadar çok söylemişti ki Méjeu, sonunda kendi uydurmasına kendi de inanmıştı.

"Sakin, evet," dedi Dessère kayıtsız bir edayla. "Hatta bana kalırsa, haddinden fazla sakin."

Çiçek satan genç bir kıza yakalandı caddede:

"Şu inci çiçeklerinden almaz mısınız! Yirmi kuruş topu topu. Size uğur getirir."

Fırlak, sivri dişleri vardı kızın ve kovalanan bir vahşi hayvanın gözleriyle bakıyordu karşısındakine. Küçük bir demet aldı Dessère: Çan çiçekleri henüz açmamıştı. "Bize uğur getirecek..." Hadi oradan! Gülümseyişi Méjeu'nün, çiçekçi kızın bakışı, Jeannette'i,

kendisini, herkesi... Tezgâhta ayaktaydı, elinden alınacakmış gibi içiyordu konyağı. Radyo gürüldüyordu:

Dalgalara doğru eğilmek mutluluktur
Ama bu dünyada mutluluk yoktur

Bir hafta sonra Dessère, yolda Jeannette'e rastladı. Onu görmeden geçmişti Jeannette, yürürken gülümsüyordu. Anladı: O yokken, hayattan daha bir tat alıyordu kızcağız. Koparmak gerekiyordu bu ilişkiyi!

Jeannette'e defalarca, daha iyi bir yere taşınmasını teklif etmiş, ama kız istememişti. Bonaparte Sokağı civarındaki o eski küçük otelde kalıyordu gene. Tombul bedenli, yüzü mavi pudrayla dolu otel sahibesini ve spiral merdiveni gayet iyi biliyordu Dessère. Her basamakta soluk soluğa kalıp dururdu. Bir kuşku kemirirdi içini hep. İdrar, kozmetik ve yemek kokardı koridor. Jeannette ın odası uzun ve dardı. Şöminenin üzerinde bir Daphnis, elli yıldan beri sarılır dururdu tunçtan bir Chloe'ye. Kim yaşamıştı acaba bu odada eskiden? Günün birinde ünlü olmayı uman bir ressam? Folies-Bergères'deki o takma saçlı rengarenk kravatlı yüzüne bakılmaz güzellerden birine tutulmuş bir muhasebeci belki? Ya da bir Alman sığınmacı, Fransa'da kalma izni alamadığı için sudan çıkmış balığa benzeyen o titiz Almanlardan biri? Mannheim'dan bir manzara resimli kartpostalları seyrederdi herhalde geceleri, sonra da ayakkabılarını çıkarıp odada volta atardı. Hiçbir zaman iyi havalandırılmayan bu odada ağır bir yalnızlık kokusu vardı.

Sakin bir sesle konuştu Dessère:

"Birbirimizi bir daha görmemeliyiz."

Önceden hazırlamıştı bu cümleyi. Jeannette'in, "Niçin?" diye sormasından ya da gözlerini gözlerine dikmesinden korkuyordu. Dayanamayacağını biliyordu çünkü. Ama Jeannette sırtını dönmüş ve:

"Doğru," demişti.

İçinden de, artık hiçbir şey yok: Aldanmak olasılığı bile. Böylesi daha iyi! diye düşündü. Dessère'se, bu kadar sakin kalabildiğine şaşıyordu. Ölümdü çünkü bu, ve ölmekten korkmuyordu artık.

Tatlı, ılık 1 Mayıs gecesi. Karartılmış kentin üzerinde yıldızlar yanıp sönüyor. Çiçek açmış kestane ağaçları. Ve kilisenin çalar saati her on beş dakikada bir kusursuz çınlamaktadır.

"Tam bir aşıklar gecesi," diye güldü Dessère.

Pencerenin yanında, ayakta duruyordu.

"Aşıklar eksik yalnız. Yıldızlar var, ağaçlar var, şiir var o kadar. Görüyorsunuz ki yaşlandık Dessère."

"Daha yaşamadınız bile siz. Ben engel oldum hep. Ama bitti artık. Engel olmak istemiyorum artık size, yaşamak da istemiyorum."

Kendine rağmen dökülmüştü dudaklarından bu son sözler. Kendi kendine kızdı yakınmış olduğu için. Şimdi de ona yalvardığını sanacak Jeannette. Oysa Dessère gayet iyi bilir aşkın parayla satın alınmayacağını. Gözyaşlarıyla da satın alınmaz aşk, onu da bilir.

Dessère'in şaşkınlığını fark etmedi Jeannette.

"Hiçbir yaşama isteği kalmadı içimde," dedi. "Eskidenmiş o. Ama başaramadım işte. Ya siz?"

"Ben ölümden korkuyorum. Yani... bir türlü anlayamıyorum ölmenin ne demek olduğunu."

Tam gitmek üzereydi ki, DCA toplarının gürültüsü kapladı birdenbire ortalığı. Durmaksızın havlayan başıboş bir köpek sürüsü gibiydi bu. Kadifeden gökyüzünü tırmalıyordu projektörler. Alarm düdükleri de başlamıştı ötmeye. Canlı, hayvani bir yan seziliyordu bu düdüklerin haykırışında. Jeannette sordu:

"Nedir bu?"

"Başlangıç olsa gerek. Mevsim bahar ne de olsa. Tam aşıklar için bir gece demiştim ya size. Bu arada Almanların kollarını kavuşturup bekleyeceklerini sanmışlardı. Keyfini yapan yoktu Méjeu'nün. Her şey ne kadar sakin! deyip duruyordu hep. Zavallılar! Aslında zavallı falan değiller tabii: Hepsi birer hain. Neyse... Hiçbir şeyi değiştirmez bu, işin ucunda. Söyleyin bana Jeannette: Hiç mi korkmuyorsunuz ölmekten?"

Kararlı, hatta kuru bir sesle yanıt verdi Jeannette:

"Korkmuyorum."

Alarm bitmişti. Pencerenin yanında bir koltuğa oturmuştu Dessère. Sabaha kadar kalmak üzere izin almıştı Jeannette'den. Kuşlar çoktan uyanmış, ötüşüyorlardı. Basit, arı, çocuksu sesler. Yanlamasına iniyordu güneş ışıkları. Gölgeleri uzatarak. Hava serindi. Sebze yüklü arabalar yollanıyordu şimdi çarşıya. Bir sütçü kadın geçti. Ve hiçbir şey olmamış gibi geldi Dessère'e: Ne gece alarmı, ne de kopuşma. Jeannette'e baktı. Uyuyordu. Sakindi yüzü. Ve ka-

yıtsız. Gözleri kapalı olduğu zaman, bütün öteki kadınlara benziyor, diye düşündü. Ve onun bu düşüncesini fark etmiş gibi uyanıverdi Jeannette. Dessère'e bakıyordu. Dessère başını çevirdi.

"Günaydın Dessère," dedi Jeannette neşeli bir sesle.

Yoksa o da mı unutmuştu akşam olup biteni? Açık pencereden, okullu çocukların gülüşü doldurdu odayı:

"Su aygırı beni derse kaldıracak olursa, ayvayı yedik demektir."

"Donumun içine saklamıştım problemin çözümünü arkadaş. Dün gece de sinemaya gidip *Ölüm Öpücüğü*'nü gördüm bir güzel."

Çocukların konuşmasını radyonun vızıltısı izledi:

"Üçüncü vuruşta saat, tam yediyi bir dakika geçmiş olacaktır. Şimdi sabah haberlerini veriyoruz. Sayın dinleyiciler, Alman birlikleri bu akşam Hollanda ve Belçika sınırını aşmış bulunmaktadırlar."

Jeannette bir çığlık atıp pencereye koşmuştu. Sokakta bir kadın, kolunda sepeti, durmuş radyoyu dinlemekteydi.

"Almanlar, Hollanda topraklarına paraşütçü kıtaları da indirmişlerdir."

Sepetini koyuverdi kadın yere. Soluk pembe renkleriyle iri iri çilekler kapladı kaldırımı. Dessère, Jeannette'e döndü:

"Ne demiştim size dün akşam? Bu, yalnızca başlangıç."

Sokaktaki gazeteci barakası büyük bir kalabalığın hücumuna uğramıştı işte. İşçiler, dükkâncılar, ev kadınları itişip kakışıyorlardı. Ayrı bir ses çıkıyordu her kafadan.

"Tıpkı 1914'teki gibi işte! Buraya kadar gelebilirler gene."

"Yok canım, orada batağa saplanıp kalacaklardır. Farz edelim ki aldılar Hollanda'yı. Peki sonra? Sonra ne yapacaklar yani? Böylesi bizim için çok daha iyi."

"Hollandalıların memleketi su altında bırakacağını yazıyordu gazeteler daha dün."

"Almanlar bal gibi bir paraşütçü birliği indirebilirler azizim. Hem de Paris'in göbeğine!"

"Bir bakmışsın, harp okulunun bahçesine inmişler."

Dessère ani bir hareketle pencereyi kapattı.

"Hep aldattılar bu insanları!"

Gelip koltuğa oturmuştu gene. Göğsü sıkışıyordu, güçlükle solumaktaydı şimdi. Kolunda ve omzunda bir ağrı vardı.

"Jeannette, bana bakın! Gözlerinizden ürküyorum ama, gene

de bakın. Ve dinleyin. İyi dinleyin beni! İnsanları ben de aldattım. Ötekilerden daha fazla aldattım belki. Korumak istiyordum çünkü. Neyi korumak diyeceksiniz, Tessat'yı mı? İşte cezası! Ne olacağımızı bilmiyorum şimdi. Hitler'in geleceğini biliyorum o kadar ve Fransa'yı koydunsa bul artık! Pierre haklıydı: 'Bırakın bütün bu herifleri!' demişti bana. Ölü gibiyim şimdi. Ama yaşıyorum. Beni değil, Pierre'i öldürdüler. Sizi de öldürmesinler Jeannette, sizi de öldürmesinler! Haydi Allahaısmarladık! Kim derdi ayrılışımızın böyle bir güne rastlayacağını. Sanki bir tiyatro. Ama gerçekte çok basit bir şey bu, korkunç."

Boğuk bir sesle ve kesik kesik konuşuyordu. Kapıya geldiği zaman aniden eğilip Jeannette'in elini öptü. Ve Dessère'in bütün sevgisini, acısını, umutsuzluğunu dile getiriyordu bu öpüş, bu çökmüş omuzlar, bu titreyen el.

"Size bir pasaportla gerekli vizeleri bulurum Jeannette. Gidin buradan! Uzağa, Amerika'ya."

Başıyla bir 'hayır' işareti yapmıştı Jeannette. Alabildiğine bıkkındı. Ama birdenbire dayanılmaz bir acıma dalgası yükseldi içinden: Hollandalılara, pencerenin altında bağırmaya devam edenlere, Dessère'e... herkese acıyordu. Dessère'e özellikle. Herkes de güçlü bir adam sanır Dessère'i, oysa Jeannette'den çok daha mutsuz işte: Bir tutsak. Ya da bir kukla. Bir gölge. Ve ilk olarak, 'sen' diye hitap etti ona.

"Üzme kendini! Her şey bitecek. Nasıl biteceğini bilmiyorum ama, bitecek. Dessère... Elveda sevgilim!"

16

Sapsarı kesilmişti Binbaşı Leroy. Çenesi titriyordu. Kendi kendine konuşur gibiydi. Omuz silkti Lerideau:

"Anlamıyorum doğrusu! Köprülerle ne ilgisi var bu işin?"

"General Moquet söyledi bana. Telefonda bizzat kendisiyle görüştüm generalim."

Bu sözleriyle General Moquet savaş mahkemesini boylamayı hak ediyor doğrusu! Düşman şu anda, ırmağın geçit noktalarından altmış kilometre uzakta bulunuyor. Bir aldatma harekâtından baş-

ka bir şey değil bu yaptıkları, eminim. Eminim, çünkü birliklerimizin büyük bir kısmı, Vervins ve Le Cateau üzerinden Belçika'ya dalmış bulunuyor. En kötü olasılığı hesaba katarak saldırının doğrudan doğruya bizi hedef tuttuğunu farz etsek bile, Meuse'e kadar gelebilmeleri için bir ay lazım onlara. Ve bir ay derken, son derece hızlı bir saldırı ritmiyle ilerlediklerini farz ediyorum ve bizim karşı saldırılarımızı da hiç hesaba katmıyorum. 7. Ordu neredeyse Anvers'e girecek. Ne demektir size göre saldırı ya da savunma? Eğer bu bir saldırıysa, köprüleri atalım demek için kara cahil olmak gerekir. Anladınız mı söylediklerimi? Şu mırıldanmayı da kesin lütfen."

"Ben..."

"Siz?.. Paris'te geçirmişsiniz siz birinci savaşı! Savaşta ilk kural, soğukkanlılığını korumaktır. Savaş, şu anda çetin bir aşamaya ulaşmış bulunuyor, doğal bir şey bu. Ama bizler gene de, eskisi gibi çalışmak zorundayız. Zaferin sırrı buradadır işte. Bu sabahki gazetelerde neler var, söyler misiniz?"

Kendine hakim olmaya çalıştı Leroy:

"Romier, *Figaro*'da, düşman saldırılarının Namur-Anvers Hattı üzerinde durdurulabileceğini yazıyor."

Yeniden titremeye koyulmuştu çenesi. Dayanamadı:

"Sayın generalim. Almanlar altmış değil, kırk kilometre uzakta bulunuyorlar. Marches'i işgal ettiler."

"Sanki subay değil, milletvekilisiniz! Bir kere, verdiğiniz bilgiler ne dereceye kadar doğrudur araştırılmamış. İkinci olarak da, düşmanın önce kuvvetleri Marches'a yaklaşmış olsalar bile bu, hiçbir şey kanıtlamaz. Çekilebilirsiniz. Albayı gönderin bana."

Büyük bir harita açtı Lerideau. O her zamanki sarsılmaz haliyle Albay Moreau girmişti:

"Ne güzel bir gün! Şimdi geldim daha. Tankçılara gitmiştim. Harika bir memleket doğrusu: Küçücük korular, şirin mi şirin tepecikler."

Kendi düşüncelerine dalmıştı Lerideau:

"Arazi çok engebeli," dedi. "Bu durumda paniğe kapılmaya gerek yok. Bakın: Mavi kalemle çizdim cephe hattını. Size gelen bilgilere uygun mu?"

Dev yapılı albayın yanında Lerideau bir cüce gibi kalıyordu. Hiç telaşsız, adeta himaye etmek ister gibi baktı Generale albay:

"Cephe diye bir şey kalmadı. Marches-Libramont arasını düz bir çizgiyle bağlamışsınız. Sabahleyin doğruydu bu. Ama şimdi saat, ikindinin dördü."

"Yani, ilerlemeye devam ediyorlar mı demek istiyorsunuz?"

"Dördüncü vitesle geliyorlar üzerimize."

Lerideau afallamıştı, gözlerini yumdu bir an. Kalın, mavi gözkapakları vardı. Toparlandı hemen:

"Onlar için felaket olur bu! Cephe gittikçe biraz daha uzamakta demektir. İki yanları da bizim birliklerimizle dolu. Şimdi bize, düşmanın zayıf noktasını bulmak düşüyor. Bu konuda General Picard'la görüşmem gerekir. Sizin burada, yanımda bulunmanız iyi oldu albay... Kumandanımız tamamıyla kendini kaybetmiş durumda. Moquet de öyle. Oysa durumda korkulacak bir yan yok. Sizin fikriniz?"

"General Picard'ın yedek kıtalarını ortaya süreceğinden kuşkuluyum. Bu savaş hakkında generalin ne düşündüğünü biliyorsunuz."

"Evet, ama durum tamamıyla değişmiş bulunuyor. Düşman bugün saldırıya geçti. Biz de bir şeyler yapmak zorundayız."

"Artık hiçbir tedbirin fayda vermemesinden korkarım. En azından yedi yüz tankla saldırıya geçtiler. Bizim savunmamız da son derece zayıf. 47'lik toplarımız için cephanemiz bile yok."

"Bu bir ayrıntı. Çünkü sıkıştığımız takdirde, sahra toplarımızı da kullanabiliriz tanklarına karşı. Görüyorum ki siz de kendinizi genel psikoz havasına kaptırmış bulunuyorsunuz. 1914 Ağustosu'nu anımsamanızı öneririm albay. O zamanki durum, bundan çok daha berbattı. Charleroi'dan Meaux'ya kadar o alelacele gerilememizi asla unutmayacağım. Topçular toplarını terk edip atlarla kaçıyorlardı. Ama sonra ne oldu? Aradan on beş gün geçmeden, Aisne Irmağı'na kadar püskürttük Almanları. Sağ kanadını kapatmayı unutmuştu Von Klück ve bunun cezasını pahalı ödedi. Bugünse sıkışık bir sütun halinde ilerliyorlar. Çılgınlık bu! Bağlantılarını açıkta bırakıyorlar."

Strateji kanunları, savaş halinin cilveleri, Fransız topçularının üstün nitelikleri hakkında uzun bir nutka girişti. Pencerenin yanında ayakta duran albay, düzgün yamaçlı tepeciklere dikmişti gözlerini. Tarlalar bezenmekteydi işte. Belli belirsiz gülümsüyordu albay. Sonra da, uçaksavarların mevzilerini gözden geçirmek üzere

çekildi. Lerideau yalnız kalınca mendilini çıkarmış ve şakaklarında biriken ter tanelerini silmişti. Bir süre dalıp gitti. Moreau gibi soğukkanlı bir adamın da morali bozulduğuna göre, hayra alamet değil bu. Düşmanın inanılmaz bir hızla ilerlediğini de kabul etmek gerekir. Ya hepten akıllarını kaybetti bu Almanlar ya da korkunç güçlü durumdalar. Düzenli bir askeri harekât yerine, al sana tam bir karmaşa! Arapsaçından beter! Maginot Hattı'ndayken çok daha rahatlardı, bir çeşit sürprizlerle karşılaşmak korkusu yoktu hiç olmazsa. Modern savaş dedikleri de bu işte. Hadi canım! Savaş falan değil, mahalle kavgası derler bunun adına!

Nisan başından itibaren kuvvetlerin toplanmasına girişilmişti. Sedan sektörü sakin bir geri hattı o zaman. Askerlerin keyfi yerindeydi, kaçak Belçika tütünü de buldular mı hele! Lerideau ise sıkılıyordu. Emindi Almanların Belçika'ya dalmayacaklarından. "Wilhelm'in hatalarını tekrar etmeleri için ne sebep var yani?" Norveç'teki harekâtı izliyordu dikkatle. Ve İngilizlerden alıyordu hıncını.

"Asker falan değil bunlar. Tüccar işte!"

Akşamları albayla satranç oynuyor ya da Sophie'ye uzun mektuplar yazıyordu.

Ve bütün bunlar, Lerideau'nun deyimiyle, 'geçerli kuralların dışında' olup bitmişti. Alman saldırısı, başı boştu onun gözünde. Herkese güven aşılıyordu: "Tuzağın içine atıyorlar kendilerini!" Ama şimdi. Moreau'nun sözleri onu da sarsmıştı: Belki de durum sandığından daha ciddiydi gerçekten? Reynaud da tutmuş De Gaulle'ü öne çıkarmak istiyor. Bir cahille bir haris: Ne güzel bir çift! General Picard küplere biniyor. Haklı. Kendi durumu da pek parlak değil şimdi! Sakin olalım, sakin olalım! Telaşlanacak bir şey yok henüz. Bir kâğıt çekti haritanın üzerine: Sophie'ye yazacaktı.

"Benim küçük sevgili bülbülüm, senden mektup almayalı neredeyse üç gün olacak. Bu uzun susuş endişelere boğuyor beni. Sanjet, mide hastalıklarının Paris'te ortalığı kasıp kavurduğunu söyledi. Salata ve meyveleri çiğ çiğ yemekten sakın güzelim. Ben iyiyim, moralim de yerinde, yalnız şu son günler çok yorucu oldu. Düşmanın büyük çapta bir harekâta giriştiğini gazetelerden öğrenmişsindir. Ama soluğu çabuk kesilecek. Bu kesin. Havalar hâlâ güzel gidiyor ve ben gene her gün iki saatlik bir gezinti yapmaktayım. Dün General Picard'ın yaveri Binbaşı De Graves ziyarete geldi bi-

zi. Çok iyi bir müzisyen bu genç adam. Bize Grieg çaldı. Kendisini kutladım, ama için için de: 'Benim Sophie'ciğimin yanında solda sıfır kalır!' demekten kendimi alamadım. Eksikliğini nasıl duyuyorum, bilsen! Sevgili küçücük ellerinin piyanonun tuşları üzerinde martılar gibi uçtuğunu yeniden göreceğim günleri hayal ediyorum hep. Stendhal yerden göğe haklı, gerçek aşkın..."

Bir patlama Lerideau'yu koltuğundan sıçrattı. Tavandaki sıvaların mektubunu yer yer kirlettiğini görünce öfkelendi General. Moreau, kapıyı vurmadan girmişti:

"Sığınağa ineceğiz."

Mahzen serindi. Raflarda, esrarengiz pırıltılar saçan tozlu şişeler sıralanıyordu. Şarap kokuyordu ortalık. Subaylar esniyor, geriniyorlardı. Moreau, ata biner gibi bir fıçının üzerine yerleşmiş gülümsemekteydi. General için bir tabure getirdiler. Lerideau'nun suratı asılmıştı gene: Mektubunu tamamlamaya fırsat vermemişlerdi.

Binbaşı Leroy:

"Bizi hedef alıyorlar," diye geveledi.

Başıyla onayladı Moreau:

"Enfes bir casusluk örgütleri var. Biz bir yere göçer göçmez hemen haber alıp bombalıyorlar. Yarın gene yer değiştirmek gerekecek. Ben de yeni gittiğim bir yerde ilk geceleri asla uyuyamam."

"Çaresiz katlanacaksınız," dedi Lerideau. "Savaş hali bu, manevra değil ki. Ama insanların da vahşileştiğini belirtmek lazım. Birinci savaşta hiç kimse dokunmazdı ordugâhlara. Karşılıklı bir saygı vardı. Şimdi ise tutmuş, adi bir bataryayı arar gibi, bizi bulmaya çalışıyorlar. Şövalyelik ruhu diye bir şey kalmadı artık! Yapmayacakları yok. Pompée'yi hatırlıyor musunuz albay? Gerçek bir şaheserdir doğrusu. Hele Pompée'nin ölümüne ağlayan Corneille'nin komplonun varlığını öğrendiği sahne. Şöyle der César'a:

> Ölümüne karar verdiler, yeminliler, hazırlıyorlar;
> Pompée'nin kellesinin yanına seninkini de koyacaklar.
> İçlerinde benim kölelerim de var; onlardan öğren
> Suikastın elebaşlarını, düzen şeklini ve suç ortaklarını.
> Hepsini hükmüne terk ediyorum.

Sağlam karakter diye buna derler işte! Ya mısralardaki asalet?.."

Hedef oldukları top ateşi umurunda değildi artık, Corneille okuyordu şimdi Lerideau. Sonunda sıkılıp sustu, esnemesini güçlükle zaptetti. Binbaşı Leroy, sigara içmek istedi, elleri titriyordu durmadan. Yüzbaşı Sanjet ise, ıslıkla: 'Her şey yolunda madam la markiz'i söylemekteydi.

"Susun Allah aşkına!" diye bağırdı Leroy.

"Özür dilerim. Şişeleri, fıçıları, şiiri görünce dayanamıyor insan. Montmartre'da bir gece kulübünde sanıyor kendisini."

Bombardıman bittiğinde Lerideau, yarım kalan mektubunu tamamlamak istedi. Ama Moreau dalmıştı gene içeriye:

"Gösteri devam ediyor," dedi. "Alman tankları Paliseul'deler."

General, haritayı inceledikten sonra, odayı arşınlamaya koyulmuştu. Endişeliydi ama, biraz önce aldanmış olduğunu kabul etmek istemiyordu Moreau'nun yanında.

"Size söylemiştim albay, bunların çılgın olduğunu! Cebi genişletmeyi bile denemiyorlar."

Bir an sustuktan sonra ekledi:

"Evet... Bu durumda, Nouzon'la Monthermé arasındaki köprüleri havaya uçurmak kaçınılmaz hale geliyor."

"Bu sabah bağlantı halindeydik. Ama öyle sanıyorum ki Nouzon'u boşalttılar."

"Yüzbaşı Senjet'i gönderin bakalım anlamak için. Aynı zamanda da Genelkurmay'a haber verin: Köprüleri uçuracak olan birlik gecikirse, harekâtı uçaklar tamamlasın."

Ve nihayet bitirebildi mektubunu:

"... Durum karışıyor. Ama ben gene de seni ay sonundan önce görmek umudunu yitirmiş değilim. Almanların, bu kadar insan ve yakıt kaybından sonra, mutlaka ilerleyişi durdurmaları gerek. Kendine iyi bak!"

Sanjet, kahvesinin içine biraz konyak boşaltıp içtikten sonra, Leroy'la vedalaştı:

"Pek tatlı bir gezinti değil bu."

Bir saat sonra da Binbaşı Leroy, Sanjet ile şoförün, hareket ettikten hemen sonra yolda öldürüldüklerini haber alıyordu. Demeye kalmadan, bir köylü topluluğu geldi koşarak.

"Almanlar! Almanlar vurdu."

"Olamaz," dedi General. "Bizzat gidip göreceğim."

Sanjet'nin kimlerin saldırısına uğradığı sorusu, bir türlü yanıtlanamadı. Otomobildeki iki cesedi görünce, asker selamına durmuştu Lerideau. Sakindi.

"Daha ileri gidecek miyiz?" diye sordu Albay Moreau.

"Hayır."

Generalin kararını bekliyordu hepsi. Lerideau ise arabaya yerleşti ve buyurdu:

"Hiçkimse gitmesin Nouzon'a. General Moquet çocuk değil ya, ne yaptığını bilir elbette. Köprülere gelince, uçaklara bırakacağız. Ne duruyorsunuz albay? Binsenize yanıma."

"Geri mi dönüyoruz?"

"Hayır, Rethel'e gideceğiz. Hayatımızı tehlikeye atmaya hakkımız yok. Askerliğin ilk kurallarından biridir bu."

Ölü yüzbaşının dudaklarındaki sırıtma ifadesi canlanır gibi oldu gözlerinde, diliyle dudaklarını yaladı. Sonra da:

"Geri hatlarımız beş para etmez işte!" dedi.

Ağır ağır ilerlemekteydiler, yol tıkalıydı: Arabalar, traktörler, beygirler... Ve hepsi karşıdan doğru gelmekteydi bunların. Lerideau bir parça yatışmıştı şimdi:

"Açtıkları gediği desteksiz koruyamayacaklarını nihayet anlamışa benziyorlar," dedi.

Charleroi yakınlarında bağıra çağıra bekleşen askerler durdurmuştu otomobili, Generali görünce sustular.

"Ne var, ne oluyor?" diye sordu Lerideau.

Arka sıralardan doğru, ürkek bir ses yükseldi:

"Almanlar..."

Ve askerler hep bir ağızdan konuşmaya başladı:

"Ani bir iniş yaptılar."

"Gar şefini öldürdüler."

"Paraşütçüler!"

"İki subay daha öldürdüler!"

Lerideau arabanın içinde doğrulmuştu:

"Susun! Nereye gidiyorsunuz?"

Askerlerden yanıt gelmedi. Moreau, sinsi bir alaycı sesle:

"Kaçak oldukları belli..." dedi.

Tam o sırada, havlamayı andıran bir ses yükseldi yerden doğru:

"Bizi burada mı ekip gideceksin yani General?"

Lerideau renk vermedi:

"Susun dedim!"

Kendisine bağırmış olan adama bir göz attı: Yaralı bir askerdi bu. Yattığı yerdeki toprak kana bulanmıştı çepeçevre.

"Bu askeri ilk yardıma Méjeu..." diye buyurdu Lerideau.

Yaralıyı şoförün yanına yerleştirdiler. Adam susuyordu artık, gözlerini yummuştu.

Durmadan klakson çalıyordu Méjeu, ama boşuna: Sıkışık topluluklar halinde göçebeler doldurmuştu yolu baştan başa. Çoğu, hayvanlarını önüne katmıştı. Sürülerin arasından geçmek gerekiyordu sık sık. Köylü arabaları iki sıra halinde ilerliyordu. Sabırsızlanmaya başlamıştı Lerideau:

"Bu gidişle hiçbir zaman yetişemeyiz!"

Méjeu, otomobili aniden durdurup dışarı kulak verdi. General başını uzattı pencereden: Bombardıman uçakları vardı gökte. Göçebe köylülerle askerler darmadağın bir şekilde tarlalara yayılmış ya da küçük koruya sığınmışlardı. Bir adım bile ilerlemek olanaksızdı artık: Köylü arabaları ve hayvan sürüleriyle doluydu yol. Üçü de arabadan inip araziye daldılar. Albay yüzükoyun yere uzanmıştı, Méjeu de onu izlemekte gecikmedi. Onları taklit etmek küçüklüğüne düşmemek gerektiğini düşünmüştü Lerideau: Ayakta kalmış, gökyüzüne bakıyordu. Kısacık boyuna rağmen, bir büyüklük vardı bu tavırda... Dokuz uçak geliyordu.

"Düzenli uçuyorlar..." dedi General.

Bombalardan biri küçük koruya isabet etmişti. Yeniden arabaya binecekleri sırada, altı-yedi yaşlarında bir kız çocuğu gördü. Bir sedyeye uzatmışlardı kızcağızı: Bacakları kopmuştu. Lerideau burnunu sildi ve alçak sesle.

"Korkunç bir şey!" dedi albaya.

Sonra da yaralı askere döndü:

"Kahramanımız nasıllar?"

Susuyordu asker. Méjeu biraz sonra:

"İzin verirseniz indireceğim," dedi. "Üzerime yığılıyor, rahat hareket edemiyorum."

"Delirdiniz mi siz? Yaralı bir askeri yolda bırakmak!"

"Yaralı değil artık..." dedi Méjeu. "Çoktan soğudu."

Oradan oraya yığılıyordu askerin vücudu. Sırttan bakılınca, uykudan ayakta duramayan bir adam sanılırdı...

Garın önünde durdular. Méjeu motora su koymak istemişti. Peronun üzerine bir alay obüs yığılmıştı. Lerideau hemen inceledi:

"47'lik mermiler. Bir de elimizde yok, diyordunuz. Ama burada ne arıyorlar anlayamadım? Ne düzensizlik! Akıl almaz doğrusu!"

Baştan aşağıya dolaştılar garı. Kimseler yoktu. Telgrafçının odasında, ayakları çıplak bir asker yere çömelmiş bir şeyler çiğnemekteydi ağzında. Generali görünce korkup ayakkabılarını giymeye davrandı. Lerideau sordu:

"Hangi alaydansınız?"

"173'üncü alay. Bacağımı kırdım..."

"Tüfeğiniz nerede peki?"

Asker yanıt vermedi.

"İstasyon şefi nerede?"

"Hiç kimse kalmadı. Almanların hemen burnumuzun dibinde olduğu söyleniyor... Motosikletle geliyorlarmış... Korkunç bir şey..."

Çocuk gibi ağlamaya koyulmuştu. Tiksintiyle suratını buruşturdu General.

Su aldıktan sonra yeniden hareket ettiler, Lerideau susuyordu. Araba Rethel'e yaklaşırken birdenbire albaya dönüp:

"Savaşı kaybettik işte!" dedi. "Milletvekillerinin ne düşüneceğini bilmem. Reynaud başta olmak üzere hepsi de serüvenci ve cahil. Bizim sorumluluk devremiz böylece sona eriyor: Elimizden geleni yaptık. Romalıların dediği gibi, daha iyisine gücü yeten varsa beri gelsin."

17

Taburun konakladığı köy, arapçasına dönmüş dünyadan tamamıyla habersizdi. Ardıç ateşinde domuz sucuğu islerdi köylüler. Ve inekler, eski tanrılarınkini andıran bilgelik dolu gözleriyle, yoldan geçen kamyonları seyrederlerdi. Yoncalar yeşillenmişti, çiçek açıyordu safranlar...

Gazeteler geldiğinde, hemen son sayfayı açıyordu askerler. Ne torpillenen gemiler, ne de Trondhjem savaşları ilgilendiriyordu onları. Buna karşılık, günlük haberlerle ilanları bir daha, bir daha okuyorlardı. Yer yer tiyatrolar, taraçaları müşterilerle, şen şakrak kibar kadınlarla dolu kahveler hâlâ çalışmaktaydı.

Paris'ten ayrı düşmüş olmasına üzülmüyordu André. Normandiyalı bir köylü çocuğuydu o. Yavaş yavaş akıp giden ağdalı hayat tarzı içinde kendini yeni baştan keşfediyor gibiydi. Geçmişi düşündüğü ender saatlerde, Jeannette'in gülümseyişi ya da, kül rengi evlerle arduvaz rengi Seine Nehri cinsinden, henüz tamamlanmamış tuvaller gibi belirsiz, masal yapısını andıran şekiller canlanıyordu gözünde...

Askerler bu hayata çoktan alışmışlardı. Sıkı dostluk kurmuşlardı köylülerle. Givert, zümrüt gibi gözleri olan bir küçük kız için mısralar döktürmeye koyulmuştu: Efsane tanrıçalarına benzetiyordu kızcağızı. Lorier, bir kaval geçirmişti eline, her düğünde kaval çalıyordu. Nivelle'se, bu konuların bir uzmanı olarak, 'Crucifix' vermutunun 'Cinzano'dan çok daha avantajlı olduğunu kanıtlamaya uğraşıyordu köy kahvesinin patronuna. Yves her zamanki gibi: "Buranın toprağı bereketli..." diyordu. Ağzı bir karış açık kalıyordu şaşkınlıktan: Toprak, istisnasız her yerde iyiydi. Ve herkes André'yi seviyordu. Yüzünde hep aynı mahcup gülümseyiş, son tutamlık tütününü Yves'e ikram ediyordu André, ya da portresini çiziyordu Givert'in. "Nişanlısı için..."

Bölük Komutanı Teğmen Fressinet, askerlikten önce fotoğrafçıydı: Yeni evlilerin, henüz doğmuş çocukların, taşralı dilberlerin fotoğrafını çekerdi hep... Belki biraz suratsız ama sonuna kadar namuslu bir adamdı, biraz da fazla duygusaldı. Verdun Savaşı'nı anlatırdı askerlere: "İnsanlar başkaydı o zaman: Daha budalaydılar, ama daha merttiler.." İşi edepsizliğe vurmayıp, gülümsemekle yetinirdi askerler: Kahramanlığa inanmıyor, şan şeref peşinde koşmuyor, anlamadıkları ve kendilerine alabildiğine yabancı duydukları bu savaşı hiçbir şekilde benimsemiyorlardı... Fressinet: "Bu da bir ordu mu yani... Tahtakurusu gibi ezecekler bizi. Daladier ise burnunun ucunu bile görmüyor..." diye hayıflanıyordu geceleri.

Başaklar yavaş yavaş boy veriyordu işte. Daha bir uslanmıştı danalar. Yakında kesileceklerini sezermiş gibi bir acılık belirmişti bakışlarında. Sıcaklar başlıyordu. Kahvelerde askerler, artık grog

yerine bira istiyorlardı. Gramofon sesleri dalgalanıyordu havada. Ne yazık ki plaklar pek sayılıydı. "Hiçbir zaman bitmez bu dert..." diye inliyordu bir tenor. Ve askerler hep bir ağızdan devam ediyorlardı... Bretagne'daki küçük beyaz evciğini düşünüyordu Yves. André ise, iş bu ya, yıldız dolu gökyüzüne bakıyor ve Herschel'in nebulalarını hayal ediyordu.

Destur demeden gelip çattı savaş, herkes gafil avlandı: İnsanların yürekleri kadar kurmay kafaları da. Geçen sonbahar, savaşa ve ölüme daha hazırlıklıydı askerler. Ama bu kadar uzun zaman beklemek, morallerini bozmuştu. Ve Lorier: "Başlıyor!" diye koşup geldiğinde, hiçkimse inanmadı kendisine. Yves küfrü basarak iskambilleri karıştırdı. "Palavra bütün bunlar!" dedi Nivelle, sonra ekledi: "Bundan daha kötü kâğıt veremezdin bana..."

Dört gün geçti aradan, hiçbir şey değişmedi. Radyo durmadan ilan ediyordu: "Fransız birlikleri Hollanda sınırına ulaşmış bulunmaktadırlar. Roosevelt, Alman saldırısından duyduğu tiksintiyi belirtmektedir. Belçikalıların 'asker kral'ı, kahraman Liège savunucularını kutlamıştır."

Beşinci gün sabah erkenden otomobil ve motosiklet gürültüleriyle doldu ortalık, sıkı bir top ateşi yırttı sabah sessizliğini.

"Alın görün bakalım Hollanda'yı!" dedi Fressinet.

Düşman bombardıman uçakları öğle vaktine doğru sökün etti. Kiliseyle birlikte sekiz bina yerle bir olmuştu, bir kadın öldürülmüştü ayrıca. Dar köy yolunu dolduran göçebeler: "Almanlar önlerine geleni vuruyorlar!" diye bağırıyorlardı. Hava saldırılarından hiç mi hiç ürkmemiş olan köylüler, göçebeleri görünce akıllarını kaybeder gibi oldular: Kadınlar ağlaşıyordu. Bütün pılıpırtıyı arabalara yüklüyorlar, domuzları kesiyorlar, inekleri yola sürüyorlardı. Evini ateşe vermişti köylülerden biri, askerler büyük bir yangını güçlükle önleyebildi. İstediği kadar haykırabilirdi Fressinet köylülere: "Nereye gidiyorsunuz? Yolda deşik delik ederler sizi..." dinleyen kim! Gözleri yuvalarından dışarı uğramıştı insanların. Laf anlamıyorlardı artık. Akşama doğru hiç kimse kalmamıştı. André, evlerden birine gelişigüzel daldı: Sıcaklığını hâlâ koruyan ocakta bir tencere sebzeli sığır çorbası duruyordu.

Askerler de vardı göçebeler arasında. Ve çoğu silahsızdı. Almanların beş kilometre yakında olduklarına yemin ediyorlardı.

"Haddi hesabı yok ellerindeki tankın!"

"Bizimkiler de sus pus olmuş, ateş etmiyorlar. Neden?"

"Ateş etmez olur mu bizimkiler, ediyorlar pekala! Gelgelelim mermiler tesir etmiyor Almanlara... Nah böyle tankları var çünkü!"

Parmağıyla bir tepeyi işaret etmişti adam. Nivelle arkadaşlarına döndü:

"Ne dersiniz çocuklar? Kıralım mı biz de zaman geçmeden?"

Öfkesinden bir balgam atmıştı Yves:

"Sen gitmek istiyorsan defolup gidersin!"

Nivelle öfkelenmişti:

"Yoksa beni kalleşin biri mi sandın?" dedi. "Herkes kaçmak istiyor sandım ben, ne suçum var ki. Ama kalalım derseniz, ben de kalıyorum."

André, şaşkın bir bakış fırlattı Yves'e doğru: Kim tahmin edebilirdi ondan bunu! "Buranın toprağı bereketli azizim..." Yves'i bu toprağa, bu terk edilmiş ıssız köye bağlayan bağı birdenbire sezmişti André. Sonra düşündü: Daha bir saat öncesine kadar tamamıyla yabancı bir şeydi savaş onun gözünde. Büyük bir haritanın üzerine iliştirilmiş küçük bayraklardan ve Tessat'nın politikasından ibaretti. Ama işte savaşın ta göbeğindeydi şimdi. Hiçbir yere bakmadan, hiçbir değerlendirme yapmadan, çıplak tepenin doruğuna uzanmış bekliyordu. Demek bu tarlaları, kavak ağaçlarıyla süslü bu yolu ve tepenin yamacındaki şu küçük evi terk edeceklerdi. Terk etmeye mecburdular öyle mi? Hayır, bin kez hayır! Bir tek düşünce kalmamıştı kafasında, karanlık ve kavuran bir duygu vardı yalnızca: "Gitmeyeceğim!" Ve yanı başında Givert... hani şu... süreğen bir gırtlak iltihabının kemirip tükettiği çelimsiz oğlan... şu şair hani... –efsane tanrıçaları hakkında şiir de yazar öyle ya!– şu bizim Givert, şimdi Yves'le birlikte: "İmkanı yok gidilmez!" diyor. Lorier... Şu çevreye neşe saçan Lorier maskarası, bir latife yapmayı deniyor işte:

"Aman ağzını sımsıkı kapat Yves," diyor. "Düşman tankçıları görüp de hendek sanacaklar!"

Ve Yves, hep ayakta, kocaman ağzı hep kulaklarına kadar açık, hareketsiz bekliyor.

"Daumont'da durum bundan daha berbattı," diyor Teğmen Fressinet hırçın bir sesle. "Ama insanlar başkaydı, insanlar..."

André soruyor:

"Bizi mi kastediyorsunuz?"

Eliyle bir 'hayır' işareti yapıyor Fressinet. Onları değil tabii, Paris'i kastediyor.

Gece bastırmıştı. Öteki köylere varıp baksanız, bütün geceler gibi bir gecedir bu gece: Köpekler havlamakta, yaşlılar horlamaktadır ve cıyak cıyak bağırarak uyanmaya hazırlanmaktadır bebekler. Gel gelelim bu köyde ne köpek var ne çocuk, ne de bir yaşlı: Ölü bir köy bu köy... Kuru toprağın üzerine uzanmıştı askerler, susuyorlardı. Gece uzun sürmedi: Sabah dörtte doğdu gün ve güneşin ilk ışıklarıyla birlikte uçaklar da göründü. Yüz dokuz kişi telef oldu taburdan.

Ve gene askerler doldurmuştu vadiyi: Soluk soluğa koşuşuyorlardı.

"Cephanemiz kalmadı."

"Perşembeden bu yana yakıt da bulamıyormuşuz."

"Peki, ya hükümet ne halt ediyor?"

"Bozuk paraya sattılar bizi!"

Nivelle içini çekiyor: Gitmek istiyor aslında, çekip gitmek istiyor. Ama tek başına nereye gidebilir? Hele arkadaşları boyun kırıp: "İstersen defolabilirsin!" dediklerinde. Avunmak için hesaba koyuluyor: Elinde var olanın üçte ikisini kaybettiğin zaman önemli bir kayıp vermiş sayılırsın, diyor kendi kendine. Var olanın üçte ikisi demek, yüz kişiden altmış altı, yuvarlak hesaba altmış yedi asker demektir. Üç yaralıdan birini öldü kabul etsek, yüz kişiden on yedisi ölecek demektir: Bu durumda paçayı kurtarabiliriz.

Tepeyi yan çizip tuğla harmanının kıyısından geçti Alman tankları. Ama kurşunlar dört bir taraftan vızıldıyordu.

Niçin hep bu tepecikte ısrar ederler? Sağda Almanlar var. Önde Almanlar, arkada Almanlar. Solda? Kim bilir solda kim var! Bizimkiler tutmuştur belki de: Üçüncü tabur. Ama sol kanatta da bir kaçıştır başlıyor işte. Gitmek? Hayır hayır... André'nin gözünde dünyanın en değerli şeyi, şimdi bu tepedir. Gelişigüzel bir tepe değil şimdi bu tepe, gazetelerin dediği gibi basit bir 'mevzi' değil. Bu tepe, hayattan arta kalan tek şey! O güne kadar hiçbir şey olmamıştı sanki André'nin hayatında: Sanki bu makineli tüfeğin yanında doğup büyümüştü! Ötekiler de farklı bir şey duymuyorlar şu anda. Bir şeyler mırıldanıyor Givert: Mısra falan değil bu hayır, küfür! İçinde her şey tutuşmaktaydı.

Uçaklar geldi gene. Ve Nivelle öldürüldü. O neşeli kahve garsonu yok artık! Hiç kimse anmaz bundan böyle Amers Picon'u... "Sence bu gökyüzünde kaç tane yıldız var? On sekiz binine isim uydurulmuş diye okudum ben dergilerde. Çarpı yüz..." diyecek başka bir insan da kalmadı.

Derken ikinci gece de geldi isimli ve isimsiz yıldızlarıyla. Kaderin bir lütfu bu! Askerler sıkıntıyla bisküvi kemiriyor. Bir kurtuluşu bekler gibi şafağın sökmesini, savaşın başlamasını ve ölümü beklemekteler.

Saat dört buçukta Fressinet'nin komutu çınladı:

"Makineli tüfekçiler, silah başına!"

Yolun berisindeki gümüş rengi sisin kımıldayıp harekete koyulduğunu görmüştü Lorier.

"Birinci makineli, dikkaaaat!.."

"Ateş!.."

Bir direnme ummamıştı Almanlar: Tepedeki askerlerin çoktan kaçıp kurtulduğunu sanmaktaydılar. Delice bir sevinç dalgası sarmıştı André'nin içini: Yıllanmış iyi bir şarap gibi sarhoş etmişti. Haykırıyordu Yves:

"Böyle takla attırırız adama!"

Almanlar yolun kenarındaki bir hendeğe sığınmışlardı. Yirmi dakika geçmeden, şiddetli bir topçu ateşi taramaya başladı tepeyi. Mermiler başlangıçta çok uzağa düştüler.

"Köyü ateşe tuttular! Kendi adamlarını biçiyorlar iyi mi!"

Sonra obüsler tepeye yağmaya koyuldu. Toprak fışkırır gibiydi yerden. İnsanların haykırdığı işitiliyordu iki patlama arasında: İnanılmaz ve çılgınca bir haykırıştı bu. Gözleri kör edercesine parlak bir güneş vardı. Bir tek düşünce yaşıyordu kafalarda: Dayanmak, gerekirse girip içine yerleşmek, kökleşmek bu kaynayan, uçan toprağın. Gerekirse onunla birlikte yok olmak... ama dayanmak sonuna kadar... dayanmak!

Sonra sessizlik oldu. Hiç kimse kalmamıştı sanki. Gözlerini kırpıştıran Givert'e şaşkınlık içinde baktı André. Demek yaşıyordu. Lorier'nin kahkahası işitildi biraz sonra: Lorier de yaşıyordu demek! Budala bir kuş ötmeye koyulmuştu otların arasında. Ve Fressinet bir sigara yakmıştı. Yves nerede peki? Öldürülmüş olmalı. Bütün bu düşünceler art arda sıralanıyor kafasında. Ne üzüntü, ne

de dehşet duyuyor André. "Şimdi sıra bende," diyor o kadar. Ve zarar yok! Geçemeyecek Almanlar! Bir makineliyi sevdiği kadar yeryüzünde hiç kimseyi sevmemişti André.

"Altı yüz elli mermi var!"

Gene uçaklar: Taş gibi düşüyor bombalar gökten.

Dizinin üst tarafında acı bir yanma duydu André. Ne olduğunu görmek istedi. Gözlerini ovuşturdu uzun süre: Gözlerine toprak dolmuştu. Lorier'yi gördü sonunda. Yüzü kan içindeydi. O da tepelendi demek, ama zarar yok! Geçemeyecek Almanlar!

Arka tarafa taşıdılar onu.

"Givert, Corneau'nun yerini alın!"

Yüzü dikenli otların arasında uzanmış kalmıştı André. Almanlar yeniden saldırıya geçmişlerdi.

Bir yarı uyku içinde, makinelinin tıkırtısını dinlemekteydi. Bu ince ve sürekli gürültü onu yatıştırıyordu. Birden sustu makineli ve Givert bir çığlık attı:

"Tuh Allah kahretsin! Makinelinin diski bozuldu!"

Son bir çabayla sürünmek istedi André: Konuşmak, anlatmak, açıklamak. Ama dili ihanet ediyordu. Büyük bir gayretle kolunu havalandırıp indirdi avucunu diskin üzerine:

"İşte!"

Ve kafası yeniden düştü toprağa.

André kendine geldiğinde, gece olmuştu. Saman kokusu. Tarlanın birinde uyuyup kalmış olduğunu düşündü ilkin. Niye bu otları bu kadar zamansız biçmişler kuzum? Çok eskiden, babasına sormuştu bu soruyu. Sonra anımsadı: Yaralıydı... Lorier uzanmıştı yanına. Yüzünü görmüyordu ama ses onun sesi.

"Sen misin?"

"Benim evet."

Acıdan yüzünü buruşturdu. Konuşmak istedi, hiç durmadan, uzun uzun konuşmak.

"Lorier, dinliyor musun beni? Makineli bizi kurtardı azizim. Tessat'yı anımsa. Nasıl da akıyordu burnu! Arazi satın almaya gelmişti üstad. Korkarım öldürdüler Yves'i... 'Buranın toprağı bereketli topraktır.' Ne tuhaf şey! Bir de ne diyordu? 'Ama, ama... bu hiçbir zaman sona ermeyecek.'"

Lorier tatlı bir sesle:

"Hiçbir zaman," diyor.

Bir lokomotif düdük öttürüyor durmaksızın, bir türlü hareket edemezmiş gibi. Birisi yaklaşıyor.

"Yves! Sen misin Yves! Ben de seni öldürdüklerini sanmıştım!"

"Beni?"

Öfkelenmişti Yves:

"Kolay mı be! Hem sen fazla konuşma: 'Konuşmaması lazım,' dedi hastabakıcı kız. Bir türlü içeri bırakmak istemiyordu beni, konuştururum diye."

"Yok yahu! Yves, söylesene dayanabildiniz mi?"

"Tabii dayandık. Bizim tanklar zaptetti yeniden köyü. Dört tane tank. Saat 7'de. Sonra da bir motosikletli ordugâhın köyü boşaltma emrini getirmez mi azizim!"

"Ne diyorsun?"

"Yalanım yok inan olsun! General Picard'ın emriymiş. Fressinet emri okur okumaz tabancasını çekip bir kurşun sıktı beynine. Aynen! Biraz sinirliydi ama namuslu adamdı neme gerek. Onun hayrına bir mum yakacağım. Bir de Nivelle'in hayrına. Ama alınmış tepeyi geri vermek bana nasıl koydu bilsen!"

André'nin içi burkuluyor: Kavaklarla süslü yol. Küçük ev... dikenli otlar... "Buranın toprağı bereketlidir azizim." Toprak evet... Sonra Jeannette.

"Gitme Yves! Ne olur gitme kal burada! İşitiyor musun beni Yves? Gitme!"

18

Gazetelere bakılırsa, Almanlar oldukları yerde saymaktaydılar. Ama bozguna uğramış olan dokuzuncu ordunun askerleri çok geçmeden Doğu Paris banliyösünde boy gösterdiler. Montigny, Biarritz'e yollamıştı ailesini. Cadillac, Hispano-Suiza, Buick cinsinden bütün lüks arabalar kenti terk etmekteydi. Boulogne Ormanı'nda siper kazıyorlardı. Beşinci kola mensup paraşütçülerden söz ediliyordu, esrarengiz yaratıklar gibi. Breuteuil, beşinci kolun yabancılardan, siyasi sığınmacılardan kurulu olduğunu ileri sürüyordu. Ve onun ısrarı üzerine polis, binlerce Alman Yahudisini,

faşist İtalya'dan kaçmış binlerce işçiyi ve İspanyol cumhuriyetçilerini tutuklamıştı. Bütün polis memurlarına silah dağıtılmıştı. Tüfeklerinden müthiş gurur duyan bu üstatlar, dörtyol ağızlarını tutmuş trafiği düzenlemekteydiler. Gene eskisi gibi akıp gitmekteydi büyük kent hayatı: Kahvelerde iğne atılsa düşecek yer yoktu. Mağazalar adam almıyordu. Marie Antoinette'in el yazılarıyla Directoire tarzı mobilyalar açık arttırmada yan yana satılmaktaydı. Kış koleksiyonlarını hazırlamaya başlamıştı modacılar. Borsa'nın çevresinde müthiş bir canlılık göze çarpıyordu: Değerler, her şeye rağmen yükselmişti. Otobüs kalmamıştı ortada yalnız: Askeri birliklerin nakli için devlet otobüslere el koymuştu. Parislilerin içini rahatlatan noktalardan biri de bu durumdu: Marne Savaşı'ndan önce General Gallieni'nin bütün taksilere el koyduğunu anımsıyordu Parisliler; ve Marne'da Almanları yenmişlerdi.

16 Mayıs sabahı, Alman tanklarının Laon dolaylarında olduğunu bildirdi Tessat'ya sekreteri. Sonra da anlamlı bir sesle ekledi:

"Beş günde tam yüz kırk kilometre yol aldılar. Laon-Paris arası da topu topu yüz otuz kilometre."

Öfkelendi Tessat:

"Nasıl cesaret edebiliyorsunuz bu moral bozucu dedikoduları yaymaya? Kendinize gelin lütfen!"

Sekreter çıkar çıkmaz da Reynaud'ya telefon açmayı ihmal etmedi.

"Almanlar hakkında söylenenler, umarım ki ciddi değildir?"

"Laon dolaylarındalar."

"Yani sen de... Paris üzerine yürüdükleri fikrinde misin?"

"Bu konuda en ufak bir kuşkuya bile yer yok."

"Bu durumda, en geç dört gün içinde burada olacaklar? Çünkü ben bizzat saydım, günde otuz kilometre yapıyorlar."

"Gamelin'in ağzına bakarsan, bu akşam Paris banliyösüne girmiş olabilirler. Arşivleri yakma emrini vermiş bulunuyorum. Hemen hareket etmeye hazır bulunmak gerekir. Bir saate varmaz telefon ederim sana."

Tessat sekreterini çağırdı:

"Demin biraz sert konuşmak zorunda kaldım," dedi. "Bu kadar çelişik haberin ortasında insan rahatça aklını kaybedebilir, anlamaz değilsiniz. Telaşlandı falan sanmayın beni: İçim rahat. Ama

gene de birtakım acil önlemler almak gerekiyor. İlk iş olarak da, arşivleri yok edin. Sonra boşaltılacak personelin bir listesini çıkarırsınız. Şoförüme söyleyin, arabayı muayeneden geçirsin ve hangi nedenle olursa olsun uzaklaşmasın buradan, beklesin. Belki de yemekten sonra gideceğim."

Paulette'i anımsadı: Onu da götürsem mi acaba? Olanaksız. Halk ayaklanmış durumda, üstelik de Paulette'i herkes tanıyor. Tatsız olaylar patlak verebilir. Ve dört elle sarılır sosyalistler böyle bir skandala. Sömürdükçe sömürürler artık! Nasıl anlatmalı şimdi Paulette'e bütün bunları? O kadar saftır ki, Allah selamet versin! Hemen ağlamaya başlar. En iyisi, telefonla söylemek.

"Hemen gitmem lazım, yavrucuğum. Fazla hiçbir şey söyleyemem sana, zaten sormamalısın da. Haberler çok kötü. Akşam burada olacakları muhakkak gibi bir şey. Ama henüz hiç kimse bilmiyor bunu sen de kimseye söyleme: Ortalığa panik saçmak doğru olmaz! Hemen bir arabaya binip Lyon Garı'na git ve ilk trene atla. Ben mi? İmkansız yavrucuğum. Sonuna kadar burada, görevimin başında kalacağım. Başka çaresi yok, üstelik de bu bana bağlı bir şey değil. Böyle anlarda kahramanca davranmak lazım. Elveda yavrucuğum."

Telefonu kapadıktan sonra başını masaya yaslayıp ağladı. Ne kadar büyük ve beklenmedik felaket! Daha bir hafta önce süt limandı ortalık. Norveç harekâtı tartışılıyordu. Ve Tessat, Pré-des-Daims'a götürmeyi tasarlıyordu Paulette'i. Beş günde yüz kırk kilometre! Akıl almaz bir şey doğrusu! Demek ki bizimkiler dörtnala kaçıyor, başka türlü nasıl olur! Ama onların da suçu yok: Bir hiç uğruna ölmek ister mi insan? Zavallı Fransa!

Birden ürperdi Tessat: Saatine baktı hemen. Niçin hâlâ telefon etmiyor Reynaud? Kaçmaya karar vermiş ve kendisini unutmuş olabilirler pekala, can pazarı bu!

Zile basmıştı.

"Bernard'a söyleyin, arabayı hazırlasın. Yedek benzin alsın bagaja. Yolların hali belli olmaz."

"Bay Dessère, acele bir iş için kendisini kabul etmenizi rica ediyor."

"Dessère mi? O da nereden çıktı tam böyle bir anda! Tam da iş sırası hani. Alın içeri."

Birbirlerine bakmaktan kaçınarak, sessizce el sıkıştılar. Tes-

sat'nın gözlerine kan oturmuştu. Bir ihtiyardan farksızdı Dessère. Ağarmış kalın kaşlarının altında, şaşkın gözleri güçlükle fark ediliyordu. Eldivenlerini çıkardı önce, sonra tabakasını açıp bir sigara çekti, ama içmeyi unuttu. Masanın üzerindeki hokkayı itti mekanik bir hareketle. Tessat için bunaltıcı bir şeydi bu sessizlik.

"Hep böyle susacak mısın Jules?"

Gözlerini odada belirsiz bir noktaya dikmiş, bakmaktaydı Dessère. Kendisi de bilmiyordu niçin gelip Tessat'yı aradığını. Tam bir manyak gibi, kurmay bürolarıyla bakan odaları arasında mekik dokuyordu. Sırasıyla, Reynaud'ya, Mandel'e, General George'a gitmişti. Yerine göre ikna ve tehdit ediyor, ispatlamaya uğraşıyordu. Nezaketle gönderiyorlardı kendisini. Sonunda konuştu:

"Yarın sabah Paris'e girmiş olabilirler. Dakikalar bile sayılı artık. Çekilin, istifa edin! Ya da kesin bir karşı koyma hareketi yaratacağınızı söyleyin memlekete. Her yer casus dolu. Zaman geçirmeden yakalayıp kurşuna dizmek gerekiyor. Ama işçileri değil: Laval'i, Grandel'i, Breuteuil'i, Picard'ı."

"Ağzından çıkanı kulakların işitmiyor mu yoksa senin? İki eski dostuz, kabul. Ama bir bakanım ben, sorumluluğum var. Ve sen şimdi bana bir hükümet darbesi teklif ediyorsun!"

"İstifa etmeni teklif ediyorum ben. Ya da dövüşe girmeni. Paris'i savunabiliriz. Sokak sokak hem de..."

"Eksik olma, anladım! Paris'i sokak sokak savunmak? Sayın işçilerimiz komün ilan etsin diye mi! Hayır azizim, şerefimi kurtarmayı tercih ederim ben."

"Ama Fransa..."

"Fransa, 1871'den sonra nasıl silkinip doğrulduysa, bu sefer de silkinecektir merak etme."

"Ama düşün ki o zaman bir Belfort vardı dayanan, Loire kıyılarında dövüşmekteydiler. Gambetta, halk hareketini ayağa kaldırmıştı, Paris kuşatmaya dayanmaktaydı, gönüllü asker doluydu ortalık... Şimdi ise hepsinin dörtnala kaçması için, Almanların şöyle bir görünmesi yetiyor!"

"Peki ne öneriyorsun?"

"Direnmeyi. Paris düştüğü takdirde, Loire kıyılarında savaşılır. Daha da olmazsa Cezayir'e çekiliriz. Her şeyi vermeye hazırım ben. Yalnızca paramı değil. Hayatımı da. Ve benim gibi davrana-

cak bir alay insan var. Hiç kimsenin size güveni kalmadı, bunu anlamıyor musun hâlâ?"

Tessat'nın iyice canı sıkılmıştı.

"Senin güvenine ihtiyacımız yok," dedi. "Parlamento destekliyor bizi. Parlamento, yani bütün memleket. Bugün Cezayir'e çekilelim diyorsun. Sana kalsa, yarın da Madagaskar'a gitmemiz gerekecek."

Birden uyanmıştı Dessère. Tessat gibi bir adamı ikna etmeye çalışacak kadar alçaldığı için kendi kendisine içerledi. Ve bu sefer soğuk bir sesle:

"Kendini de düşün Paul!" dedi. "Zaferi kazandıkları takdirde parlamento falan kalmayacak. Bir Gauleitier getirecekler memleketin başına: Laval ya da Breuteuil'i... Ve sen, haddinden fazla çamura bulanmış durumdasın. Ne yapacaksın o zaman?"

"Başımın çaresine bakarım elbette. Breuteuil'e gelince, Komün'den iyidir. Hem sonra sen insana uğur getirmiyorsun. Batıl inançlara saplıyım sanma, örneğin on üç rakamı bana uğur getirir. Amélie nitekim, ayın on dördünde ölmüştü. Ama herkesin kendi gözlemleri var. Breuteuil'i destekledin: Halk Cephesi doğdu. Viard'ı tuttun: Tepetaklak devrildi. Şimdi de direnin diyorsan, teslim olmak gerekir."

Dessère kalkmış, kapıya ilerliyordu. Birden acıdı Tessat: "Niçin Amerika'ya gitmiyorsun Jules? Paran yok değil ki. Ve Amerika cennetten farksız. Benim elimde değil, yoksa giderdim. Ama görevlerim var, sorumluluğum var. Bunu da sana borçluyum zaten. Birbirimize girmenin sırası değil! Sözümü dinle ve git."

Dessère dimdik olmuştu, bir alev parlıyordu sanki bakışlarında. Hazin bir gülümseyişle:

"Gitmek mi?" dedi. "Kötü bir Fransız olabilirim. Kabul. Ve bu bakımdan, günün birinde hakarete uğramak beni şaşırtmaz. Kötü mötü ama gene de bir Fransızım ben!"

Tessat omuz silkerek kapıyı kapattı. Kapatır kapatmaz da unuttu bu konuşmayı. Beraberinde götüreceği eşyanın listesini yapmaya koyuldu: Bir kurmay haritası, bir kutu antetli kâğıt, *Revue des deux Mondes*'un son sayısı, bir şişe 'Hématopol', bir şişe yıllanmış Armagnac, bir Michelin kılavuzu...

Tam yola çıkmak üzereydi ki, Reynaud telefon etti:

"Laon bölgesinde durum tamamıyla düzeldi. Olanca güçlerini,

Saint Quentin Péronne bölgesinde, birinci orduya yöneltmiş bulunuyorlar. Görünüşe bakılırsa, kıyıya ulaşmak niyetindeler. Bugün mecliste konuşacağım."

Tessat keyfinden neredeyse uçacaktı. Sekreterini karşısına alıp, kendinden emin bir gülümseyişle şu küçük nutku çekti:

"Paniğe kapılmamak gerektiğini söylemiştim size değil mi? Bu yaşamda, mertliği size ben öğretiyorum bakın. Oysa mertlik, gençliğe has bir özelliktir."

Paulette'e telefon etti. Ama çok geç! Gitmişti. Joliot'yu çağırttı hemen. Şişman gazeteci soluk soluğa daldı içeriye ve cümleleri art arda sıralamaya başladı:

"Kentte tam bir panik havası hüküm sürüyor. Montigny kaçtı. Kasamda topu topu yüz frank para var. Ve bütün gazeteler taşınıyor. Ben nereye gidebilirim ki? Marsilya'yı düşündüm ama Roma radyosunu dinleyince vazgeçtim. Öyle sanıyorum ki İtalyanlar, yarına kalmaz harekete geçecekler."

"Para bakımından korkmayın, onu hallederiz. Sizi endişelendiren şeyi anlamıyorum. Uzun zamandan beri durum hiçbir zaman bu derece istikrarlı olmamıştı. Yoksa Almanların Paris'e yürüdüğünü mü sanıyorsun? Asla! Londra'ya yürüyorlar."

Ve kendinden emin bir tavırla gülmeye başladı. İtirazı denedi Joliot:

"Burada olup bitenleri bir dakika sonra haber alıyorlar. Ama biz... biz bilmiyor muyuz onların planlarını?"

Ama Tessat, kendisine örtülü ödenekten üç yüz bin frank verdireceğini söyleyince, Almanların planlarını unutuverdi. Yazıhanesine döner dönmez de bir başyazı dikte etti:

"Düşmanın manevrası belirli bir hale girmektedir. Almanlar, müttefiklerin zayıf noktası olan Büyük Britanya'yı işgale hazırlanmaktadır. Bizlerse denizaşırı dostlarımızın kendilerini gafil avlatmayacaklarından emin bulunmaktayız."

Sonra evine koştu:

"Bavullarını boşaltabilirsin Marie'ciğim, kalıyoruz. Londra'ya doğru yöneldiler. Tessat bana üç yüz bin frank verdi. Şu anda İngiltere'nin halini düşünüyorum da! Almanlar bize bir aylık kredi açmış bulunuyorlar, kar kardır."

Joliot'nun yazısını okuyan Parisliler, rahat bir soluk almışlardı.

Hükümetin iki önleme başvurduğu ilan ediliyordu gazetelerde: Ertesi gün için Notre-Dame Katedrali'nde Reynaud'nun da hazır bulunacağı büyük bir ayin düzenlenmişti, ayrıca içişleri ve adalet bakanları Paris'teki son komünist organizasyonların kalıntılarını da temizlemek konusunda kesin emir vermişlerdi. Nitekim, üzerlerinde *l'Humanité*'yle yakalanan sekiz işçi, beşer yıl hapse mahkûm edilmişti. Belçika'daki Alman birlikleri ağır kayıplara uğramaktaydılar ve kıtalar dolusu Alman askeri kaçmıştı cepheden. Gene gazeteye bakacak olursanız, Borsa en parlak günlerinden birini yaşamıştı!

Reynaud meclisteki konuşmasında, kararlılık ve cesaret konularını işledi. Kürsüden indiğinde, Tessat kendisini kutlamaya koşmuştu:

"Bugün gene formundasın. Hükümetin bu sabah gitmemiş oluşu çok iyi. Almanların Londra'ya yürüdüğünü söylediğinde nasıl rahatladım bilemezsin azizim!"

"Londra'ya mı?"

Reynaud, kaşlarını çatmıştı:

"Londra'ya yürüdüklerini değil, kıyıya ulaşmak istediklerini söyledim ben sana. Amiens'e yürüyorlar. Orduyu sarmak için. Anladın mı şimdi?"

Bir baş hareketiyle 'anladım' demişti Tessat, ama inanmamıştı. Beş dakika sonra da Breuteuil'in kulağına eğilmiş fısıldıyordu:

"Patronları için endişe duymakta Reynaud. İngiltere'nin hizmetinde bir komisyoncu: Almanların Londra üzerine yürümesi hoşuna gitmiyor tabii! Zaten birkaç günlük ömrü kaldı hükümetin. Almanlar Amiens'e girdikleri anda, Reynaud da düşecektir. Ne kadar erken düşerse, Fransa için o kadar iyi."

19

Mızmız bir ihtiyar sesi, güçlükle geliyordu Generalin kulağına. De Vissé alıcıya bağırmaktaydı:

Bir uğultu bastırıyordu bütün sözleri. Sonra birdenbire gürültü dindi ve Picard'ın sesi yan odadan geliyormuşçasına berrak, çınladı:

"Düşman Laon tarafına doğru ilerlemekte. Başkent tehlikeye düşmüş bulunmaktadır!"

De Vissé zıvanadan çıkmıştı:

"Çılgınlık bu söylediğiniz! Laon önlerinde basit bir gösteri, klasik bir şaşırtma numarası yapıyorlar. Asıl hedefleri Amiens. Bana takviye gönderecek olursanız, durum düzelebilir. De Gaulle'ün tank tugayını yollayın bana. Duyuyor musunuz?"

Alabildiğine bıkkın bir kadın sesi, durmaksızın tekrarlıyordu.

"Paris... Paris..."

Uğultular arasında şu kelimeleri seçebildi De Vissé nihayet:

"Hücum tankları tugayı... gönderilmeyecektir."

Boğucu bir sıcaklık vardı odada. Ateş gibi olmuş olan telefon alıcısından tatsız bir koku yayılıyordu. Boyun düğmesini çözdü De Vissé, bir bardak ılık su içti. Sakalı uzamış yanaklarında ter taneleri parlıyordu. Kan çanağına dönmüş gözleri, yuvalarından fırlamış gibiydi. Üç günden beri bir an bile uyumamıştı.

Kurmay başkanı girdi:

"General Gort, sabah altıda saldırıya geçeceklerini bildiriyor."

"On birinci alayla bağlantı halinde misiniz?"

"General Vignaud, aklını kaçırmışa benzer: Alayının savaşacak durumu kalmadığını bildiriyor bana. Sol kanatlarını savunmak zorundalarmış."

"Tanklara karşı mı?"

"Hayır, piyadelere karşı. Kamyonlarla geliyorlar."

"Hımm!"

Kıpkırmızı kesilmişti General. Bir bardak su daha içti.

"Tam kargaşalık! Ama her şeye rağmen İngilizleri desteklemek zorundayız. General Gort bir karara varmadan önce benim fikrimi alabilirdi pekala. On birinci alay kurmayı şu anda nerede bulunuyor?"

"Granges'da..."

"Kaç kilometre?"

"On yedi kilometre ama oraya ulaşıp ulaşamayacağınızı bilmiyorum. Düşmanın nerede bulunduğunu söylemek çok güç. Karılan bir hamurdan farksız durum. Bazen biz, bazen Almanlar çıkıyor üste, sonra gene Almanlar."

Bozuk bir hücum tankı tıkamıştı yolu. Küçük köylü çocukları, keçi sürülerini önlerine katmış kaçırmaktaydılar. Adım başında kırık dökük otomobiller göze çarpıyordu. Çoğu Belçikalı olan kaçak-

lar, birer harabe haline gelmiş evlerine dehşet içinde bakıyorlardı.

Yarım saat duraklamak gerekti: Lastiklerden biri patlamıştı, yedek lastik de yoktu arabada. Yaşlı bir kadın yaklaştı Generale. Buruşmuş esmer yüzü, toprağı andırıyordu. Bir yandan ağlıyor, bir yandan da önlüğüyle gözyaşlarını kuruluyordu.

"Niçin gidiyor bütün bu askerler? Niçin terk ediyorlar bizi?"

"Sakin olun," dedi De Vissé. "Yaşlı bir insanım ve eski bir askerim ben. Yalan söyleyemem. Buradan gitmeyeceğiz. Siz de gitmeyin."

Granges'a yaklaşırken, General aniden şoföre arabayı durdurmasını emretti:

"Nereye gidiyorsunuz böyle vali bey?"

Ceketinin yakasında küçük bir kırmızı gül taşıyan son derece şık giyinmiş bir adam indi karşıdaki arabadan. Şaşkınlıktan eldivenini düşürmüştü. Genç bir kadın vardı arabanın içinde, valizlerin ve paketlerin ortasında kaybolup gitmişti adeta. Vali kaçmaktaydı.

"Ben..." diye kekeledi.

İnsafsız bir sesle haykırdı De Vissé:

"Ben söyleyeyim size ne olduğunu. Siz bir alçaksınız!"

Eğilip eldivenini aldı vali, sonra kayıtsız bir edayla sükûnetine korumaya gayret ederek:

"Ben yalnızca içişleri bakanının emrini uyguluyorum," dedi. "Hakaretinize gelince, şerefli geçmişinizi göz önüne alarak..."

Tamamlayamadı sözlerini: De Vissé ilerleyip adamı tokatlamıştı. Arabanın içindeki kadın, boğulur gibi bir sesle:

"Gaston!" diye haykırdı.

Sonra da De Vissé'ye dönüp inledi:

"Kasap!"

General anında unutmuştu bu tatsız olayı. Ertesi günü başlayacak olan harekâtın kazanma şansını hesaplıyordu şimdi. Almanlar çok daha avantajlı durumdaydılar. Bağdaşık bir kumanda heyetleri vardı hiç değilse. Niye onun fikrini almadı yani General Gort? Belçikalıların da yalnızca kendi hesaplarına hareket ettikleri söyleniyor üstelik. Tam bir anarşi! Başka bir tercih olanağı yok ki Allah kahretsin! Neyse ki İngilizler en azından sekiz Alman tümenini meşgul edecektir. Eğer hava kuvvetleri dayanabilecek olursa.

Saldırı planını açıkladı General Vignaud'ya. Vignaud susuyordu hep. De Vissé, ona cesaret vermek amacıyla:

"Özellikle de, Paris ne der diye düşünmeyin," dedi. "İşin içine ettikleri yeter artık! Sanıyorlardı ki savaş, karşılıklı bir söz düellosundan ibarettir. Hitler'in üç nutkuna karşılık, Daladier altı nutuk verecek olursa savaşı kazanırız sandılar. Gaf üstüne gaf yaptılar. Nedir o 'Hollanda seferi' denilen rezalet! Bizim zayıf noktamızın dokuzuncu ordu olduğunu pekala biliyordu Almanlar. Lerideau savaşmayı dans etmekle karıştıran bir general. Allahtan ki bugün durumda bir tersine dönüş beliriyor. İngiliz hava kuvvetleri çok iyi iş gördü, neme gerek. Savaş tutsaklarının söylediğine göre, Almanların bayağı ağır kayba uğradıkları anlaşılıyor. Arras bölgesinde tanklarıyla piyade birlikleri arasındaki bağlantı kopmuş durumda. De Gaulle'ün tugayını inşallah gönderirler. Birçok şey yarınki harekâtın sonucuna bağlı. Cambrai'ye kadar ilerleyebilecek olursanız..."

Vignaud kesmişti sözünü. Yakışıklı bir ihtiyardı Vignaud. Bir genç kızınki kadar pembe, taptaze bir yüzü ve bembeyaz bıyıkları vardı.

"Tümenimi desteklemedikleri takdirde, kendi kendimizi bile savunmaktan aciz kalacağımızı, General Ramiller'e bildirdim," dedi. "Uçaklarımızın sesini işitmeyeli üç gün oluyor. Tank birliklerinin bağlantısız kaldığını söylediniz. Bu bir şey ifade etmez ki. Tankların zırhını delebilecek nitelikte toplara sahip değiliz! Benim kadar siz de biliyorsunuz bunun böyle olduğunu. Yalnızca dün, üç bin iki yüz kişi kaybettik. Askerlerin morali alabildiğine bozuk. Subaylarsa verilen emirleri uygulamıyorlar. Nasıl bir hızla ilerlediklerini göz önüne alacak olursak..."

De Vissé masaya bir yumruk indirmişti. Kül tablası yere düştü.

"Burada durum değerlendirmesi yapmıyoruz!" diye haykırdı. "Ne biçim laf bunlar? 'Nasıl bir hızla ilerlediklerini göz önüne alırsak,' ne demek! Bırakınca ilerlerler tabii! Verilen emri yerine getirmediklerini söylüyorsunuz subayların: Ama bizzat siz kendiniz örnek olmaktasınız onlara bu konuda! Ben size saldırıdan söz ediyorum, sizse karşıma geçmiş ağlamaktasınız. Savaş mahkemesine sevk edeceğim sizi. Utanç verici bir hal bu! Geçmişinize hiç yakışmayan bir şekilde, çocuk gibi davranıyorsunuz."

De Vissé, on birinci tümene düşen görevi bir kez daha açıkladıktan sonra gitti. Yaverine döndü General Vignaud:

"Hücuma falan kalkışamayız," dedi. "Kimin savaş mahkeme-

sine sevk edileceğine gelince, bunu ileride göreceğiz."

On birinci tümen kurmayı, sahiplerinin terk ettiği güzel bir çiftlik binasına yerleşmiş bulunuyordu. Mısır tanelerinin ardından telaşla koşuşup duruyordu tavuklar. Gencecik gözlüklü bir teğmen avlunun ortasında ayakta durmaktaydı. General De Vissé'yi görür görmez askeri duruşa geçip haykırdı:

"Generalim, hücum emrini veriniz. Yoksa askerlerimin hepsi kaçacak. Generalim!"

De Vissé başıyla onaylayıp sırtını döndü: Gözleri yaşarmıştı...

"Kırk ikinci tümene gidiyoruz!"

Péronne'a doğru hareket etti araba. General telsizli radyosunu açmıştı. Paris, gene fokstrot çalıyordu. İğneyi çevirdi De Vissé ve Stuttgart'ın Fransızca yayınını yakaladı:

"Hâlâ direnmekte olan Hollanda ordusunun artıkları dün teslim olmuşlardır. Saint Quentin'i de işgal eden birliklerimiz, Lille'den Péronne'a uzanan geniş bir cephe üzerinde hızla ilerlemektedirler. Hollandalıları saymak şartıyla, saldırının başlangıcından beri yüz on bin tutsak aldık. Ayrıca da, önemli miktarda savaş malzemesi ele geçirmiş bulunuyoruz. İsviçreli gazetecilerden sızan bilgilere göre, Paris'te tam bir panik havası hüküm sürmekte. Hükümet üyelerinin çoğu, başkenti şimdiden terk etmiş durumda. Kont Ciano da, paktın yıldönümü şerefine verdiği büyük bir nutukta: 'İtalya, artık müdahale etmeden kalamaz...' demiştir."

Düşünceye dalmıştı De Vissé: Yarın belki de Péronne'da olacaklar... Sonun başlangıcı... Weygand, Gamelin'den çok mu iyi yani? İki apayrı adam dışarıdan bakılınca, ama zihniyetleri tamamıyla aynı: Dört elle geçmişe sarılmışlar, zamanın değişmiş olduğunu anlamak istemiyorlar bir türlü... Memleketin dümeniyse, birtakım aciz maskaraların elinde!.. Tessat ile olan konuşmasını anımsadı General: "Bu iş, askerlerin işi değil..." Çoktan ele geçirebilirdi Almanlar Paris'i... Ama orduyu yok etmek istiyorlar daha önce... Yarınki harekât bir sonuç verir mi acaba? Vignaud gibi korkak herifler var adım başında. Ya bunların arasındaki hainler!..

Paris'e getirdi iğneyi yeniden. Ciddi bir sesle ilan ediyordu spiker:

"Churchill bugün şu beyanatı vermiştir: Fransız hükümeti, Fransızların her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar savaşacakları hususunda bana kesin güvence vermiş bulunmaktadır..."

İnanmayan insanlara özgü bir gülümseyiş dolaştı Generalin dudaklarında: Kimdi acaba bu vaatte bulunan? Tessat'dır herhalde!... Tabii canım! "Sonuna kadar savaşacağız..." demiştir en acılı sesiyle. Sonra da metresini kucaklayıp güneye kaçmıştır. Tıpkı o vali gibi... Bir tek şey var gerçek olan: Ordu, sonuna kadar savaşmalıdır. Ama ötekiler istemiyor savaşa devam etmeyi... Picardların, Vignaudların bir tek hayali var şimdi: Teslim olmak! Canlı bir örnek vermek gerekiyor bunlara, görev başında ölmek gerekiyor... Böylelikle gelecek kuşaklar da öğrenmiş olur ki, gerçek Fransızlar da vardı bu lanetli devirde!... O ufak tefek, gözlüklü teğmeni anımsadı De Vissé ve boğazında bir şeylerin düğümlenir gibi olduğunu sezdi. Şerefiyle ölmek istiyordu şimdi, o kadar. Ve hep aynı duanın sözlerini mırıldanıyordu durmadan... Çocukluğunda zor bir sınava girmeden önce de böyle yapardı...

Araba Péronne'da ilerliyordu.

"Tuhaf şey," dedi yaver. "Okul binasıydı 142. Tümen Karargâhı, ama görünürde kimsecikler yok."

Sorup öğrenecek bir insan da bulamadılar. Ölmüş gibiydi küçük kent. Herhalde bombardıman korkusundandı. Evlerin harabeleriyle tıkanmıştı yol. General indi, çevresine bakındı. Yaşlı bir kadın belirmişti bir kapının aralığında.

"Askerlerin nerede konakladığını biliyor musunuz nineciğim?"

Kadın, parmağıyla belediye binasını gösterip ağlamaya koyuldu. Birbiri ardına bomboş odalardan geçti De Vissé. Bir alay kâğıt parçası, asker çantası ve miğfer sürünmekteydi yerde. Bilgi edinmek üzere yaverini gönderip beklemeye karar verdi. Ve siyah bir örtüyle kaplı büyük bir masanın üzerine oturdu. Eline ilk geçen kâğıdı okumaya koyuldu dalgın gözlerle: Bir nüfus kâğıdıydı. Yeniden hayale daldı: Valence'daki evi, küçücük bir kediyle oynayan kız torunu canlanmıştı gözünde. Bir daha hiçbirini göremeyecek onların. Bir tek şey kalmıştı evet: Şerefiyle ölmek.

Bitkin bir haldeydi, güçlükle açtı gözlerini. Karşısında Almanlar vardı: Bir subay ve bir alay asker. Bir yara izi göze çarpıyordu albayın yanağında. Kelebek gözlüğü pırıldıyordu. Küstahça bir gülümseyiş dolaştı yüzünde subayın ve kötü bir Fransızcayla:

"Yanılmıyorsam, General De Vissé'yle karşılaşma şerefini kazandım?" dedi. "Size saygılarımı sunmakla bahtiyarım."

"... İhanet ettiler! İşlenen suçlar için ölüm çok hafif bir cezadır. Askerlerimizin savaş meydanında öldüğünü unutmayınız. Korkaklarla hainleri perişan edeceğiz! Eğer Fransa'yı artık yalnızca bir mucize kurtarabilirse, ben mucizeye inananlardanım!"

Reynaud, sözlerini bitirdiği zaman, senatörler kibarca alkışlamıştı. Hepsi de deneyimli kurt politikacılardı ve hükümetin çok geçmeden düşeceğini anlamışlardı. Milletvekillerine ayrılmış olan locada, Fouger'nin ağladığı görülüyordu. Bu sakallı hayalperesti bir Türk mendiliyle yaşlarını kurularken gören gazeteciler, bıyık altından gülmekteydiler.

Tessat, tam arabasına binmek üzereyken Fouger yetişip kolundan yakaladı:

"Seninle konuşmam lazım. Çok güzel söyledi Reynaud: 'İhanet ettiler.' Namuslu ve cesur bir söz. Bir kırbaç darbesi gibi. Şimdi zaman kaybetmeden davranmak gerekiyor."

Bütün bu son sözler boyunca, kaygısızlıkla en derin umutsuzluk arasında mekik dokuyarak yaşamıştı Tessat. Haberler durmadan çelişmekteydi. Kimi zaman, başarılı bir karşı saldırıdan söz açılıyor; hemen ardından da, Paris'in bir güne kalmaz düşeceği ileri sürülüyordu. Pétain'e bakacak olursanız, ordu diye bir şey kalmamıştı ortada. Birbirleriyle bağlantılarını tamamıyla kaybetmiş, başıboş birlikler vardı. Mandel'se hâlâ, bir dayanma hareketinin olası olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Bakanlar bir anda Paris'i terk etmeye karar veriyor, bir an sonra da başkentin her türlü tehlikeden uzak bulunduğunu ilan ediyorlardı. Ve ne uyku kalmıştı Tessat'da ne de iştah. Hastalanmaktan korkmaya başlamıştı. Dehşet içinde baktı Fouger'ye. Bir bu eksikti işte! Fouger ise çoktan arabaya yerleşmiş ve gök gürültüsünü andıran sesiyle başlamıştı bağırmaya:

"Toptan ayaklanmamız lazım!"

"Çok geç," dedi Tessat.

Ve karamsar bir edayla burnunu sildikten sonra devam etti:

"Ben bir mistik değilim, mucizelere falan inanmam. Ama dün Arrals'la Amiens'ı işgal ettiler ve bugün kıyıya ulaşmış durumdalar. Orduyu kuşattılar sözün kısası."

"Kırk tümen var orada. pekala yarabilirler çemberi."

"Kim yaracak? Belçikalıları sil bir kez hesaptan. Kral Léopold'un koyu bir Alman taraftarı olduğunu sokaktaki çocuklar bile biliyor. İngilizler daha bugün iki tümenlerini Bapaume'den Dunkerque'e doğru çektiler. Weygand haklı olarak, General Gort'la karşılaşmayı reddetti! Tek kelimeyle: Mahvolduk!"

"Nasıl düşünebilirsin bunu? Daha biraz önce: 'Korkaklara ölüm!' demişti Reynaud. İlkin seni kurşuna dizmeli!"

Bar bar bağırıyordu Fouger, sakalı titremekteydi ve tükürük saçıyordu karşısındakinin yüzüne. Tessat yumuşak ve uzlaşmak isteyen bir sesle:

"Boşuna bağırıp durma, hiçbir işe yaramaz. Zevahiri kurtarmak için öyle konuşuyor Reynaud. Git bir de başbaşayken dinle bakalım ne diyor! Namuslu bir adamsın ama hayalperestsin. Biliyorum benden nefret ettiğini. Haksız yere Marsilya'da sana saldırdıklarında içtenlikle üzüntü duymuştum."

"Böyle bir anda bula bula bunu mu buluyorsun söyleyecek? Bırak şu politik hesapları artık bir yana! Ölüyor Fransa, ölüyor! Hizipleri unut, partileri sil artık."

"Dedim ya hayalperestsin diye! Aslında ondan da betersin. Geçmişin adamısın, geçmişin. Bir tarafta yetmiş tonluk tanklar duruyor, karşı tarafta da Yurttaş Fouger. Yoksa General Kleist'in askerlerini 'İnsan Hakları Bildirisi'ni elinde sallayarak durduracağını mı sanıyorsun?"

"Şakanın sırası değil."

"Şaka etmiyorum inan. Hiç bu kadar ciddi olmadım. Biz çoktan unumuzu eleyip eleğimizi astık, anlamıyor musun? Breuteuil belki sıyrılabilir bu işin içinden. Ama o da yaşlandı, kiliseden çıkmıyor, ağzında hep bir dua. Grandel, Laval, Méjeu, işte gelecek bunların. Her ikimiz de radikal olduğumuz halde sen beni namussuzun biri olarak görmektesin, biliyorum. Ducamp'a saygı beslersin sen. Cachin'e beslersin. Ama düşün ki bunlar, geçen yüzyılın kahramanları. Öteki ülkelerde XIX. yüzyıl tam zamanında, yani birinci savaşla ölüp gömüldü. Ama Fransa'da tecilli kaldı XIX. yüzyıl... Bizdeki yaşlılar ölmek bilmiyor. Bak Pétain'e seksen yaşında. Ve hâlâ plan kuruyor, proje yapıyor. Ama XIX. yüzyıl bizde de ölmek üzere. Can çekişiyor artık. Senin Dessère gibi tıpkı.

Dessère dedim de. Geçenlerde gelip buldu beni. Ne teklif ediyor biliyor musun? Paris'i savunmayı."

"Haklı, yerden göğe kadar haklı hem de! Madrid'in iki gün bile dayanamayacağını söylüyorlardı, ne çabuk unuttun. Tam iki yıl dayandı! Silahlandırın işçileri, görürsünüz ne mucizeler yaratacaklardır.

Tessat omuzlarını silkmişti.

"Zaten seninle konuşulmaz," dedi. "Geçmişte yaşıyorsun hep. Yani sana kalırsa, yetmiş tümen askerle üç bin tane tank, bir avuç barikatın önünde gelip duracak öyle mi? Komünistlere silah dağıtmak çılgınlığı da işin cabası! Sen bayılırsın tabii böyle bir şeye, ama sen ayrısın. Bütün radikaller yeri göğü birbirine katar öyle bir şey olsa. Hele sosyalistler? Ya hele sağcılar? Geçenlerde Picard bana ne dedi biliyor musun: 'İşçiler iktidara el koymayı denerse, cepheyi açarım,' dedi."

"Hemen tutuklatmalısın onu. Breuteuil'i de. Reynaud ihanetten söz etti mi, etmedi mi? Bu durumda üstüne düşen görevi yerine getirmeni talep ediyorum. Bütün bu güruhun sana diş bilediğini anla artık be adam! Breuteuil iktidara geçecek olursa senin gözünün yaşına bile bakmayacaktır. Bir radikalden, pis bir masondan, bir Halk Cephesi yaratığından başka bir şey değilsin onun gözünde! Al bak yazdıklarına, inanmıyorsan."

Bir bildiri uzatmıştı Fouger. Tessat, daha ilk bakışta gördü kendi ismini. Elleri titremeye başlamıştı aniden.

"Arabanın sarsıntısından da hiçbir şey okunmuyor," dedi.

Bal gibi okumuştu oysa: "... sokak fenerlerinde sallandıracağız..." Beyannamenin altında: Haçlı kumanda heyeti imzası vardı.

Araba bakanlığın kapısında durduğunda, Tessat titreyen bir sesle:

"Acı şeyler söyledimse beni bağışla," dedi. "İnan ki çok üzgünüm... ama çok..."

Eve döndüğünde dikkatle okudu bildiriyi. Ve birdenbire anladı. Haklıydı Fouger... '36'da sıkıp havalandırdığı yumruğu, Viard'a beslediği dostluğu ve Denise'i kurtarmak için müdahale edişini hiçbir zaman affetmeyecekti Breuteuil ve adamları!

Yarım saat kadar uyukladı. Bir alay göçebe, tank, darağacı geçti gözlerinin önünden. Uyanmıştı. Divana oturdu ve dizlerini kollarının arasına alarak:

"Söz konusu olan ben değilim," dedi yüksek sesle. "Fransa! Fransa'yı düşünmek gerekiyor."

Daha bir hafta önce paniğe kaptırmıştı kendini, gitmek, kaçmak istiyordu. Ama şimdi sükûnetle yürüyebilirdi ölüme doğru. Ne yazık ki sorumluluk taşıyordu üzerinde. Bakandı ve hakkı yoktu ölmeye. Bir şeyler yapması, memleketi kurtarmayı denemesi gerekiyordu. O Ducamp çılgınının işi işti doğrusu! Yalnızca kendini düşünen, kendi reklamını yapan bir adam. Bir egoist, sözün kısası. Teğmen rütbeli bir milletvekili. Ne kadar hazin bir tablo! Ne yapabilir sanki bir Ducamp? Ne gelir ki elinden? Memlekette teğmen kıtlığına kıran girmiş gibi!

Hayır hayır, bağırıp çağırmak değil, dahiyane bir numara gerekli burada, olağanüstü bir buluş, büyük çapta bir manevra gerekli. Moskova'yla yeniden uzlaşmanın şart olduğunu söylemez mi hep Mandel? Almanlar çoktan anladı Rusya'nın ne yaman bir güç olduğunu. Ve o aptal Daladier de bizi Ruslarla kanlı bıçaklı hale getirdi. (Tessat şu anda, Mannerheim'a yardım meselesinde şiddetle itiraz etmiş olarak hatırlıyordu kendini!) Uçağa ihtiyacımız olduğunu söylüyordu De Vissé. Ruslar bize pekala bin kadar bombardıman uçağı verebilir. Satın alırız ya da değiş tokuş ederiz bir şeylerle. Bu ikinci şık daha iyi.

İyice hayale kaptırmıştı kendini. Bu tarihi anda, yüce bir görev yükleniyordu omuzlarına. İradesiz ve ahmak insanlarla doluydu her taraf. Şu kendini beğenmiş Reynaud'ya bak bir kez! Ya o burnunun ucundan ötesini görmeyen Daladier? Mahvettiler Fransa'yı sersemler! Ama Tessat olanca cesaretini harekete geçirerek olanaksızı olanaklı kılıp durumu kurtaracaktı. Moskova'yla anlaşmalıydı, evet evet. O zaman İtalyanlar savaşa cesaret edemez. Ya Almanlar? Almanları da korku alır bu durumda, kolay mı! Köklü bir değişiklik olur Fransa'da, zafere yeni baştan inanır halk yığınları. Ve tıpkı 1917'de Clemenceau'nunki gibi, bu sefer de Tessat'nın vatanı kurtardığını, haddine düşen varsa kabul etmesin!

Fouger'yi bakanlığa davet etmişti:

"Geldiğin için çok teşekkür ederim dostum. Son konuşmamız birçok olayda gözümü açtı benim. Meğer biz başkalarının ağzında yemlik durumundaymışız! Şimdi dinle, sana planımı açıklayacağım: Moskova'ya göndereceğiz seni, ne dersin? Seni ya da Pierre Cot'u."

"Moskova'ya mı? Ne yapacak mışım ben orada?"

"Sana çok saygıları var. Ama reddedecek olursan, Pierre Cot'a da başvurabiliriz."

"Ne yapacağım ben orada diye soruyorum sana?"

"Ne demek ne yapacaksın? Çünkü böyle bir gezi, büyük bir etki yaratacaktır. Örneğin İtalya üzerinde. Sonra bizdeki morali de düzeltir. Hem Ruslar niçin bize savaş malzemesi vermesin yani? Örneğin bir kaç yüz uçak?"

Fouger birden öfkelenmişti:

"Sen aklını mı kaçırdın?" diye haykırdı. "Ne demeye uçak verecekmiş Ruslar sana? Daha iki ay olmadı, sen değil miydin Bakü'yü havaya uçuralım diye bağıran?"

"Asla! Asla öyle bir şey yapmadım ben! Tam tersine, ben karşıydım Bakü'nün yok edilmesine. Ama o Daladier'nin inatçılığı yok mu, ah! 'Vaucluse boğası' derler ya Daladier'ye, hiç doğru değil. Basit bir eşek o kadar. Hem sonra, şimdi geçmişi anımsamanın sırası mı canım? Biz şu anda Moskova ile dostluk bağları kurmak arzusundayız. Ve sen de bana yardım edebilirsin."

"Rusların tutup da seni ciddiye alacaklarını sanıyorsun öyle mi! Alay ederler adamla alay. Haksız da sayılmazlar. Her şeyden önce açık konuşalım. Kimi temsil ediyorsunuz siz? Arkanızda koskoca bir boşluk var o kadar. Öte yandan da, işçileri deliğe tıkmaya devam ediyorsunuz. Daha bu sabah, sekiz komünistin mahkemeye sevk edildiğini yazıyordu gazeteler. Sonra o, 'Vaucluse boğası' mıdır, 'eşeği' midir her neyse, bugün hükümetin Dışişleri Bakanı. Fransız halkı anlaşabilir Moskova'yla ancak. Sen değil. Sana bir tek öğüdüm var, hemen cumhurbaşkanına yazıp istifa ettiğini bildir. Bize gerekli olan bir hükümet değil, bir Milli Kurtuluş Komitesi'dir!"

Ve kapıyı çarparak çıkıp gitti. Tessat, başkaca ne gibi bir girişimde bulunabileceğini düşündü bir süre. Bu durumda, komünistlere başvurmaktan başka bir çare yoktu. Denise de babasıyla bozuşmak için tam zamanını seçmişti hani! Ah deli kız, ah!

Ferronet ile görüşmeye karar verdi sonunda. Ferronet, sık sık komünistleri savunan bir avukattı.

"Komünistler arasında bir alay tanıdığın var, biliyorum. Bir mektup yazsam ulaştırabilir miydin?"

"Kime?"

Kıpkırmızı olmuştu Tessat. Güçlükle telaffuz etti:

"Kızıma. Çok önemli bir mesele. Ve çok acele. Hayatta her şeyden fazla değer verdiğim bir varlık söz konusu."

"Peki yaz."

Sinsi bir alayla ekledi Ferronet:

"Casusların işgüzarlık etmezse, mektup bu akşam yerini bulur."

Tessat yazıyordu:

"Denise, seninle konuşmam lazım. Özel bir sorun değil, son derece önemli bir memleket davası. Tekrar ediyorum: Benimle ya da herhangi bir çıkarla ilgili bir durum değil. Ayrıca bu ziyaretten hiç kimsenin haberi olmayacağını sana temin ederim. Baban, Paul Tessat."

Yemekten sonra Bakanlar Kurulu toplantısına gitti. Bir kulağından girip öteki kulağından çıkmıştı Reynaud'nun okuduğu rapor:

"Weygand dönmüş bulunmaktadır. Durum kuşkusuz kritiktir. Buna rağmen, bir karşı saldırı için hazırlıklarımız devam ediyor. İngilizler şimdiden atağa geçmiş durumdadırlar: Beşinci tümen, Arras'a yaklaşmaktadır."

Kendi düşüncelerine dalmıştı Tessat. Toplantıdan sonra Reynaud'yu yakalayıp bir köşeye çekti:

"Moskova'yla bir yakınlaşmaya ne dersin?"

"Vallahi azizim, şu son günlerde durum öylesine ciddileşti ki, bütün zamanımı askeri meseleler kaplıyor. Diplomasiyi olduğu gibi Baudouin'e bıraktım."

Tessat o gece bir uyku ilacı aldı ve sabah sekize kadar uyudu. Bir hanımın, 'kişisel' bir mesele için kendisini görmek istediğini haber verdiklerinde, kahvaltı etmekteydi.

"İçeri alın."

Kendi icat etmiş olduğu oyuna o kadar dalmıştı ki, babalık duygularını tamamıyla unutmuştu. Denise'in yüzüne dikkat bile etmedi: Kızıyla değil de, bir milletvekiliyle konuşuyordu sanki!

Denise soğuk bir edayla.

"Eğer bu bir tahrikse, başarı kazanamayacaktır," dedi. "Parti buraya geldiğimi biliyor."

"Biliyor mu? Mükemmel! Durumun son derece ciddi olduğunu bilmiyor değilsin Denise. Büyük bir bozgunun arifesindeyiz. Bütün kişisel sorunları bir kenara bırakmak gerekiyor şu anda.

Söz konusu olan, Fransa'nın kurtuluşudur. Oysa insanın memleketini kurtarabilmesi için her şeyden önce şevk içinde olması lazım. İşte ben komünistlere elimi uzatıyorum. Biz kendi yönümüzden baskıya son vereceğiz. Onlar da propagandalarını kessinler. Söylemek istediğimi anlıyor musun? Yurttaşlık göreviniz, Moskova'yı etkilemektir. Öyle sanıyorum ki, Pierre Cot'u göndereceğiz Moskova'ya. Önce Fouger'yi düşündüm ama, yaşlı. Sonra, laf aramızda biraz da ukaladır. Öyle değil mi? İşte bu teklifimi Thorez'e ya da Duclos'ya, Cachin'e... tek kelimeyle, sorumlu yöneticilerinize ulaştırman için çağırdım seni. Eğer gerekirse, kendileriyle bizzat görüşebilirim. Her şeye hazırım Fransa için."

"Bu sözlerinizi ciddiye alacaklarını hiç sanmıyorum. Otuz dört bin komünist var hapishanelerde. Önce onları serbest bırakmakla işe başlayın. Ve çekilin iktidardan. Halk hükümetine terk edin yerinizi."

"İktidar bir ev değil, ha deyince terk edilmez!"

Öfkelenmişti Tessat, ama hemen toparladı kendini ve soğukkanlı bir sesle devam etti.

"Anayasanın emirlerini uyguluyoruz biz. Parlamento güvenoyunu geri almadıkça çekilemeyiz. Tutukluları serbest bırakmaya gelince, ben kendi payıma bunda bir sakınca görmüyorum. Ama korkarım ki bu tasarıyı gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Çünkü sosyalistler karşı. Daha dün Sérol, komünistleri siyasi hayata döndürmeyeceğini söylüyordu bana. Ve kendisine, bugün bize gerekli olan şeyin milli birlik olduğunu ima ettiğim zaman da: 'İlkin komünistler silahı bıraksın,' yanıtını verdi. Görüyorsun ki durum karışık! Sağcılar da üzerimize saldırmak için küçücük bir fırsat bekliyor. Komünistleri serbest bırakacak olursak, daha ilk oylamada devrilir hükümet."

Bitkin bir haldeydi Denise. Bütün şu son günler boyunca, askerlerle konuşmuştu hep. Ve dehşet verici ihanet ve alçaklık hikâyeleri dinlemişti. Göçmenlerle gelen bir ıstırap dalgası kaplamıştı Paris'i. Ve polis, komünistleri tutuklamaya devam ediyordu. Daha dün, güler yüzlü Lucie'yi almışlardı içeri. Fabrikada birlikte çalışıyorlardı. Sokak ortasında tutuklamışlardı Lucie'yi. Ardında bir bebek bırakıyordu. Lucie, çocuğunu da almak için itirazda bulunmuş, kendisini nereye götürdüklerini sormuştu. "Sizi ilgilendir-

mez!" yanıtını vermişti ajanlar. Michaud Kuzeyde kuşatılmış olan ordudaydı. Denise'in almış olduğu son mektuplar, mayıs tarihini taşıyordu. Savaştan önce yazılmışlardı yani. Sinirleri iyice gergindi, birden koyuverdi kendini, hıçkırmaya başladı.

Fouger'yi de, tüm planlarını da unuttu Tessat: Kızıydı bu karşısında ağlayan, Denise'di! Ve ne kadar zayıflamıştı ya Rabbim! Kıt kanaat yaşıyordu kuşkusuz. Kim bilir nerelerde gizleniyor geceleri ve her an tutuklanmak korkusuyla. Kelimeler kendiliğinden döküldü ağzından:

"Benim zavallı küçük yavrum!"

Denise hemen toparlandı. Şaşkın bir bakışla babasına baktı.

"Hiçbir zaman anlayamayacaksınız niçin ağladığımı. Ve babam olduğunuzu, ikimizin de aynı dili konuştuğumuzu, aynı bombayla ölüp gidebileceğimizi düşünüyorum da! Anlamıyor musunuz daha? Aramızda bir bağ bulunduğu duygusuna bile tahammülüm kalmadı."

"Bense bir kızım olduğunu hissetmekten bir an bile geri kalmadım."

Odayı arşınlamaya koyulunca, Denise'i buraya ikna etmek için çağırmış olduğunu anımsadı:

"Parti kavgalarını bir yana bırakalım Denise! Bana yardım etmelisin. Ben Fransa'yı kurtarmak istiyorum. Ve sana da şimdi Fransa'nın başı için..."

"Yeter! Bir zamanlar da hep: 'Annenin başı için' der dururdunuz. Fransa'nın..."

Tamamlayamadı sözlerini. Göçmenler, askerler geçiyordu gözlerinin önünden. Hıçkırıklarla sarsılıyordu. Zayıflığını bir kere daha göstermek istemedi Tessat'ya ve koşarak çıktı.

Tessat öfkelenmişti: 'Sanki bir azize!' dedi kendi kendine. Lucien kepazenin biridir tamam, ama bundan daha insandır. Ne biçim kız bu: Ne kendisi yaşar, ne de başkalarını yaşatır! İsterik işte!

Hemen koşup Baudouin'i buldu ve Pierre Cot'u görevlendirmek meselesini açtı. Ama o konuya girmekten kaçındı Baudouin, döndürüp dolaştırıp İtalya'ya getirdi sözü:

"Bazı tavizlerde bulunmanın zamanıdır," diyordu. "Cibuti'yi terk etsek İtalyanlara, hatta Tunus'un bir kısmını versek. İngilizler üzerinde de baskı yapabiliriz. Onlar da bir şeyler versin. Malta

Adası'nı örneğin. Mussolini görüşmelere girmeye hazır. Yalnız Roma'ya bu işi başarabilecek bir adam yollamak gerekiyor. Laval'i ya da Breuteuil'i."

Baudouin'den ayrılır ayrılmaz Fouger'e telefon etti:

"Korkarım ki beni yanlış anladın. Seni ya da Pierre Cot'u, kesinliği olmayan bir işle görevlendirmek söz konusu. Galiçya madenleri için tazminat konusunda pazarlıklara girmek gibi bir görev örneğin. Ya da, kereste ithalatı konusunda. Görev bile değil aslında, bir çeşit zemin yoklaması. Böyle bir gezi dışarıda da bir çeşit zemin yoklaması şeklinde yorumlanacaktır ve biz de hiçbir angajmana girmiş olmayacağız. Sağcılara da: 'Saçmalamayın,' diyeceğiz. 'Moskova'da elçimiz bile yok!' Breuteuil'in çenesi böylece kapanmış olur. Kaldı ki, bir yandan da Mussolini ile ciddi görüşmelere girişmek üzereyiz. Ve İngilizler, İtalyan gemilerini her türlü kontrol dışı tutacaklarına dair bize söz verdiler. Bir zafer sayılmaz mı bu? Dinliyor musun beni?"

Yanıt gelmedi. Alıcıyı öfkeyle fırlatıp atmıştı Fouger.

Tessat'nın planı yürümemişti. Kendini teselli etmek için arabaya atlayıp kentin kenar mahallelerinde bir gezintiye çıktı. Harika bir gündü doğrusu. Leylaklar, yaseminler, salkım çiçekleriyle doluydu ortalık. Havada nefis bir koku vardı. Duygulandı Tessat: İlkbahar bu, dedi kendi kendine. Her şeyi siliyor!

Vincennes Ormanı'na uğradı dönüşte. Askerler tanklar için hendek kazıyorlardı. Önce hal hatır sordu Tessat. Sonra da neşeli bir sesle:

"Paris'i ele geçirmek hiç kimsenin haddine düşmemiştir," dedi. "Aslanlar gibi savunacaktır Paris kendini!"

21

Picardie'nin bütün kentlerine benzer küçücük bir kentti bu da. Bir meydan ve tuğladan yapılmış basık evlerin sıralandığı uzun bir cadde. On altıncı yüzyıldan kalma bir belediye binası süslemekteydi meydanı. Kulenin üzerinde altından bir aslan heykelciği. Binanın yanında bir lokanta-han: İsmi Cheval Blanc. Sonra iki kahvecik. Ve bir büyük mağaza.

Kent nüfusunun büyük kısmını, iki kilometre ilerideki bisiklet fabrikasında çalışan işçiler oluşturuyordu. Kadınlar arasında bir alay usta dantelacı vardı. Açık kapıların önüne oturur, iğnelerini tıkırdatırlardı durmadan. Yazları tek tük turist uğrardı kente. Belediye binasını ziyaret eder ve meydanda bira içerlerdi. Kışları ise işçiler, yemekten sonra kahvelere doluşur, uzun pipolarına tütün koyup siyaset tartışırlardı. Savaştan önceki belediye başkanı, bir komünistti. Ve 14 Temmuz bayramında, belediyenin damında iki bayrak dalgalanırdı yan yana: Bir kızıl bayrakla bir Fransız bayrağı. Duvarlarda hâlâ: 'Kahrolsun Faşizm!', 'Yaşasın Halk Cephesi' yazıları okunmaktaydı. Yazıların yanında da beceriksizce çizilmiş bir orak çekiç resmi vardı. Bayram günlerinin arifesinde ardıç rakısı içilirdi hep ve horoz kövüşü düzenlenirdi. *Öldüren Öpücük* filmi oynardı sinemada. Kanal boyunca gezinerek nilüfer toplardı aşıklar. Kent erkenden uyurdu. Saat on bir dedi mi, hiç kimseyi bulamazdınız sokakta. Belediye binasının saati duyulurdu yalnızca. Ve zaman zaman bir ninni yükselirdi küçük evlerin birinden: "Uyusun da büyüsün..."

İlk bomba istasyon civarındaki bir eve isabet etti. Yaşlı bir demirci ölmüş, iki kadın da yaralanmıştı. İkinci bombada ise, belediye sarayı yerle bir oldu. Molozlarla dolmuştu meydan. Yıkıntıların arasında büzülüp kalmıştı altın aslancık. Ve halk kaçmıştı. On sekiz bin nüfustan, yüz kişi ya var ya yoktu.

Kahvenin sahibesi, mineli bir cezveyle yaklaştı ve Michaud'nun fincanını doldurduktan sonra, alçak sesle:

"Gidiyor musunuz?" diye sordu.

"Yeni geldik daha."

"Gideceğinizi söylediler de. Herkes kaçtı biliyor musunuz, bir tek ben kaldım. Annem hasta. Gitmeyecekler dedim sizin için kendisine."

Michaud gülümsüyordu:

"Gitmeyeceğiz tabii. Dehşet verici bir şey bu olup bitenler. Arkalarına bile bakmadan kaçıyor insanlar. Engel olan da yok kendilerine. Kepazelik doğrusu. Bir de tutup bizi Finlandiya'ya göndereceklerdi. Şöyle bir görünüverdi Almanlar, koydunsa bul artık bizimkileri! Utanmaz herifler! Ah ah... Başka insanlar gerekli bize! Ama içiniz rahat olsun: Kalacağız. Mahzeniniz var değil mi? Eşya-

nızı oraya taşıyın ve bekleyin. Biz de elimizden geleni yapacağız."

Tabur Kumandanı Fabre, kenti her ne pahasına olursa olsun savunma emri almıştı. Zararsız bir yarı çılgın gözüyle bakıyorlardı Fabre'a: Üstat ilk aperitifi sabahleyin içiyor ve kaktüslerin güzelliği hakkında nutka başlıyordu. Ama büyük bir cesaret gösterisinde bulunmuştu şu son günlerde. Cambrai'de tabur vuruşa vuruşa geri çekilirken iki kez karşı saldırıya geçmiş ve Almanlar tarafından kıstırılıp tutsak alınmış on iki askeri kurtarmışlardı. Pike bombardıman uçaklarının ilk saldırısında Fabre, erlerden birinin elindeki tüfeği kaparak ateş etmeye koyulmuştu. Ve herkesin moralini yükseltmişti bu, panik önlenmişti. Bir de uçak düşürüldü o gün. Ama tabur, bir haftada, üçte bir oranında kayıp vermişti.

Emri aldığında iyice afalladı Fabre:

"'Her ne pahasına olursa olsun,' demesi kolaydır. Almanlar tanklarla saldıracak olurlarsa nasıl dayanabiliriz?"

Askerlerin Michaud'ya taptıklarını biliyordu Fabre. Nitekim, Albay Kérieu iki bölüğü terhis etmek istediğinde, engel olmuştu. Ve Le Havre 'ayaklanması'nı da örtbas etmişlerdi. Herhangi bir karar almadan önce hep Michaud'nun nabzını yoklardı: "Bay Don Kişot ne düşünür bu mesele hakkında?" Bu sefer de öyle oldu. Michaud'nun yanıtı kesindi:

"Dayanmalıyız."

Paris'le çoktandır teması kaybetmiş olan Michaud, Parti'nin talimatlarından yoksun kalmıştı. Tek başına karar vermesi gerekiyordu. Ama tereddüt etmedi: Komünistler alçak insanlar olamazdı, hayır! Bütün herkese göstereceğiz nasıl dövüştüğümüzü. Böyle bir durumda ne Reynaud'nun, ne Tessat'nın, ne de Daladier'nin önemi yok. Fransa için çarpışıyoruz şu anda.

Ve her yer düşmanla dolu. Kimi eline kelepçe vuruyor, kimisi de yukarıdan bombalıyor seni. Önünde Hitler'in adamları var: İspanya'yı çarmıha germiş olan Thaelmann'ın cellatları, ölüm süvarileri. Ya arkanda? Gene Hitler'in dostu olan faşistler: Breuteuiller, Grandeller, Picardlar.

O huzur dolu kaygısız Fransa'dan eser yoktu ortada. Düşmanın insafına terk etmişlerdi güzelim ülkeyi. Burada da aynı durum. Uzayıp giden harabeler, ağlayan kadınlar. "Bizi bırakmayacaksınız değil mi? İmkansız bir şey değil mi bu!"

Yıkıntılara bakıyordu Michaud. Profesör Mallet bir gün bu belediye sarayından söz ederken: "Rönesans'ın incilerinden biridir," demişti. Ayakta kalmış olan bir duvar parçasında şu yazıyı okudu: "Ekmek. Barış. Özgürlük." Ve '36'yı yaşar gibi oldu yeniden. Grevleri, bayrakları, devrimci türküleriyle.

Felakete uğramış haliyle Fransa'yı yepyeni bir güçle seviyordu Michaud. Ve her şey birbirine karışıp yankılanıyordu bu duygunun içinde. Çocukluğunu geçirmiş olduğu Savoie dağları, o gürül gürül şelalelerin ve koyu yeşil otlakların ülkesi. Paris sonra, onun Paris'i. 'O güzel kocaman köy' boz renkli evlerin ve taptaze gülümseyişlerin kenti. Jeannot'nun öldüğü, Clémence'ın yaşadığı kent. Paris... ve Denise! Gözleri Alp Dağları'nın çiçekleri gibi masmavi, incecik bir genç kızı savunduğunu düşündü Michaud, tekrarladı kendi kendine: "Fransa... Ve Denise..."

Askerler bütün gün boyunca hendek kazmış, toprak çuvallarını taşımış ve makinelilerle tanksavar tanklarını kamufle etmişlerdi. Akşamleyin Fabre, tümen karargâhıyla temas kurdu. "Düşmanı bütün hatlarda geri püskürtmekteyiz. Size destek göndereceğiz. Çekilecek olursanız, ikinci taburu ölüme atarsınız," denildi kendisine.

Fabrikayı dolaştı Michaud. Makinelileri oraya yerleştirmişlerdi. Fabrika binaları bir gün önce uçaklar tarafından bombalanmıştı. Bir obüsün açtığı kocaman bir delik göze çarpıyordu montaj atölyesinde. Su ile doluydu delik. Sabahleyin bardaktan boşanırcasına yağmur yağmıştı. Makine parçaları yüzüyordu suların içinde. Yan atölyede yepyeni bir freze gördü Michaud. Ve bir çocukluk arkadaşına rastlamış gibi duygulandı birdenbire. Her türlü malzeme ve makineye bayılırdı. Canlı birer varlıktan farksızdılar Michaud'nun gözünde. Azarladığı, okşadığı olurdu onları. Bütün gençliği makineler içinde geçmişti! 'Ne yaptılar, ne oldu bu insanlara?' diye düşündü sonra. 'Hepsi de iş, sevgi mutluluk istemekte. Ama bir okyanustalar ve gemi azıya almış durumda. Şimdi sahile ulaşmak gerek!' Kendisinin mutlaka öldürüleceğini düşünüyor Michaud, kıyıya çıkamayacağını hayal ediyor. Ama ötekiler... Pierre, Legreux, ihtiyar Dechène yaşayacaklardır. Sonra çocuklar. Onlar da yaşayacak. Denise de... ve Magnitogorsk'takine benzer koca koca fabrikalar kuracaklar (bir dergide fotoğraflarını görmüştü o fabrikaların)... Dün, tarlalardan geçmişlerdi. Buğday

telef olacak, çiğneyecekler buğdayı. Zaten hasadı yapacak hiç kimse kalmadı ya! Ama zarar yok. Baharda yeni baştan ekilir. Son zaferi gene hayat kazanacaktır. Şu pis günleri bir atlatabilseler!

Muhafız karakoluna gitmişti. Yoldaşları, uykusuzluğa rağmen tartışmaktaydılar. Seslerinde karamsarlık hakimdi: "Nasıl dayanabiliriz ki? Topu topu üç yüz kişiyiz. Onlarınsa bir alay tank var ellerinin altında." Michaud, İspanya'daki savaşmalarını anlatarak cesaret vermeye çalıştı onlara:

"Tanklarla desteklenen koca bir tabur karşısında yalnızca otuz kişi kaldığımız olmuştu. Ve el bombalarıyla atılıyorduk tankların üzerine, başka çaremiz yoktu. Pépé isimli küçücük bir oğlan, tek başına sekiz tankı yok etmişti."

"Evet ama oradaki tanklar aynı değildi. Bir de Alman tanklarının zırhlarını getir gözünün önüne!"

"Bir şeyi değiştirmez. Oradaki insanlara benzer insanların olmasında asıl iş. Gözünü budaktan sakınmayan insanlar."

"Sen oradayken, ne adına savaştığını biliyordun Michaud. Ben de katılmak istedim İspanya savaşına. Ama şimdi? Ne adına ölüme yolluyorlar bizi şimdi? Kimi savunmak için söyler misin? Tessat'yı mı?"

"Hayır," dedi. "Tessat gibileri için söylenecek çok şey var. Ama burası bizim toprağımız! Şu kadınları görmüyor musun? Kocaları tıpkı bizler gibi cephede onların da. Gidemeyiz hayır! İlk örneği biz komünistler vereceğiz. Sonra her şey bir yana, bütün bunları düşmana bırakmak bana ağır geliyor yoldaşlar. Bir freze gördüm bugün ki..."

Tamamlayamadı: Kulakları sağır eden bir gürültü kopmuştu. Şafaktan önce saldırıya başlıyordu düşman. Solgun gökyüzünde küçük yıldızlar görülüyordu daha. Patlamalar kötü bir etki yapmıştı. Herkes saldırının güneşin doğuşuyla birlikte başlayacağını sanıyordu. Birden ürperdi Michaud, dışarıda çiğ var, ondan olsa gerek, dedi kendi kendine. Ama dışından değil içeriden geliyordu soğuk. Makineliyi yokladı eliyle ve içi rahatladı.

On beş dakika sonra ateşe ara verdiler. Ve sükûnet içinde doğdu güneş. Tarla kuşlarının cıvıltısı kapladı ortalığı. Sular pembeye büründü. Askerler susuyordu. Denise'i düşünüyordu Michaud. Tıpkı İspanya'daki gibi, omzunun ılıklığını anımsıyordu, sonra dudaklarındaki o tuz tadını, sonra kokusunu çam ağaçlarının.

"Sevgilim!" Ve işte her şeyin sonu! Hoş değil bu elbette. Ciddi ve ağır bir durum. Ama korkmuyordu Michaud, Denise'i bir daha göremeyeceğine üzülüyordu yalnızca.

Tanklar kanala kadar sokulmuş durumdaydı. Ve bir ulumadır kapladı ortalığı. Toprak ulumaktaydı sanki. Michaud döndü, sabırsızlık ve acz içinde bağırıyordu Fabre:

"Şeridi ver!"

Yeniden bir durulma olmuştu.

"Neredeyse başlarlar gene. Yerimizi buldular."

Güldü Michaud:

"Gelecekleri varsa görecekleri de var! İspanya'dan tanırım bu hazretleri ben. Önlerinde kaçmaya koyuldun mu keyiflerine diyecek yoktur. Ama buradaki coşkunluk içinde karşıladın mı, suratı hemen asılır faşist beylerin."

"Dayanabilecek miyiz dersin Michaud?"

"Hem de nasıl!"

Saat dokuza doğru yeniden saldırıya başladılar. Obüslerin altında tuz buz oluyordu evcikler. Michaud'nun üç yüz metre kadar ötesinde bir tank yanmaktaydı.

"Patates tarlasının soluna dikkat!"

Alman motosikletlileri ilerliyordu. Onları durdurdular, ama bu kez de tanklar harekete geçti yeniden. Fabre bir çığlık attı. Yaralıları çiğniyorlardı.

"Vay namussuz hayvanlar! Kendi adamlarını çiğniyorlar!"

Bölük kumandanı ölmüştü. Yerini alan çavuş çok geçmeden gidip bir mahzene saklandı. Sürüne sürüne Michaud'nun yanına geldi Fabre.

"Hiç kimseyi dinleme. Ateş etmene bak!"

Ne kadar zaman geçmişti acaba? Birkaç dakika mı, yoksa bir saat mi? Birden bir patlama duyuldu. Sol eline baktı Michaud ve kan gördü.

"Buraya gel çabuk!"

Ama Michaud kımıldamıyor. Zaten duymadı da.

"Şeridi ver bana! Yakalayın şunu."

Öğlende tamamıyla sükûnet bulmuş bir dünyayı aydınlatmaktaydı güneş. Ne bir kurşun sesi artık, ne de bir çığlık. Yaralılar bile susuyor, sessizliğin altında ezilip gitmiş gibi. Kamyonlara yük-

lediler yaralıları. Michaud elini kaldırdı. Gitmeyi reddetmişti. Ölüleri gömdüler. Teneke kokan ılık sudan içtiler sonra. Yorgunluktan bitkin bir hale gelmişlerdi, ağır bir hastalıktan yeni çıkmış gibiydiler. Gülümsemek istiyorlar, ama yapamıyorlardı. Alabildiğine basit, ama bir o kadar da akıllara durgunluk verici bir şeyin, yavaş yavaş farkına varmaktaydılar.

Kenti vermemişlerdi.

Michaud'ya yaklaştı Fabre ve homurdanan bir sesle:

"Aferin Don Kişot!" dedi. "Neydi İspanya'daki rütben senin?"

"Teğmen."

"Albay hapse attırmak istiyordu seni. Bana kalsa, bugün general olmuştun. Komünistmişsin öyle mi? Tuhaf şey doğrusu! Eğer hepsi senin gibiyse pes."

Yaşlanan gözlerini kuruladı Fabre, romla dolu matarasını dikti sonra.

"Karargâhla bağlantı kurmaya çalışacağım," dedi. "İyi haberi bir an önce verelim."

Aynı donuk sesi işitti gene, bir gün önce kendisine: "Her ne pahasına olursa olsun dayanın!" diyen sesi. Bu sefer Fabre'ın da konuşmasına izin verdiler. Sözlerini bitirdiğinde de:

"Geceleyin terk edin kenti," dediler.

"Ama niçin?" diye haykırdı Fabre.

"Toplanıyoruz."

Fabre, alıcıyı fırlatıp tükürür gibi bağırdı:

"Buna general değil, adıyla sanıyla bir pezevenk derler!"

Michaud yoldaşlarına:

"Alçaklar!" dedi. "Satıyorlar ülkeyi."

Hepsi anlamıştı artık. Biliyorlardı ve susuyorlardı.

Hoşça kal işte sevgili freze! Belediye sarayının altın heykelciği, sen de hoşça kal! Sen de... sen de zavallı kadın... çinili bir cezveden hasta annesini anlatarak kahve dolduran, gözleri korkudan büyümüş bacım, sen de hoşça kal! Yolumuz uzun bak. Yenilmişlerin yolu. Öğle vakti, o boğucu sıcak ve sessizliğin içinde zaferi görür gibi olmuştuk. Şimdi anlıyoruz, niçin bize kahveci kadın gibi korkuyla baktığını zaferin. Dünyanın en güzel düşü, sen de hoşça kal!

22

Akşamları, derin bir ormanı andırıyordu Paris. Mavi ampulleri bile söndürüyorlardı. Kimlik kontrolü için yoldan geçenleri çevirmek, artık en normal önlemler arasında yer alıyordu. Casus ve paraşütçü hikâyeleri dolduruyordu günlük konuşmaları. Cherche-Midi Sokağı'ndaki sütçü dükkânının topal sahibini tutukladılar. Adamın, uçaklara sinyal verdiği iddia ediliyordu! Paris'te tam kırk bin Alman askerinin kılık değiştirerek gezdiğine ilişkin iddiaya girenler bile vardı. Mandel, üç 'Haçlı' tutuklattı. Bazı İtalyanların adresleriyle, uçaksavar bataryalarının mevzilerini gösteren bir Paris planı bulunmuştu üzerlerinde. Breuteuil haberi alır almaz yaygarayı bastı: "Fransız yurtseverlerine zulmedilmektedir!" Ve ertesi gün de, 'Haçlı' üstatlar serbest bırakıldı. "Buraya da geleceklermiş Almanlar!" diye ağlıyordu Breuteuil'in karısı. Breuteuil ise istifini bozmadan yanıt veriyordu: "Dua et, dua et! Ne olacağı belli değil henüz. Belki de Mareşal Pétain kurtaracaktır Fransa'yı..."

Göçmen doluydu sokaklar. Şaşkın şaşkın garların civarlarında dolaşıyorlardı hep. Bomboş, hiçbir şey görmeyen gözlerle bakıyorlardı Parislilere. Hayat taşan kentin uğultusuna karşı sağır gibiydiler. Şoförlerin korna çalıp küfretmeleri boşunaydı: Duymuyordu göçmenler. Çok daha korkunç seslerin uğultusuyla doluydu hâlâ kulakları.

Kadınlar, bitkin halde, kaldırım kenarlarına atıyorlardı kendilerini. Ve çevrelerinde hemen insanlar birikiyor, onları merakla süzerek soruyorlardı. "Nereden geliyorsunuz?" Savaş Parislilere alabildiğine uzak bir şey gibi görünüyordu. Gazete sayfalarını kaplayan çarpışmalar sanki Fransa'da değil de, kutupta olup bitiyordu! İnsanların yüreğinde endişe yaratan tek şey, göçmenlerdi. "Almanlar... cani alayı... Mucize sonucunda kurtulduk..." diye geveleyen göçmenler. Ve polisler, meraklıları uzaklaştırmakla görevlendirilmişti. Huzursuzluk verici hikâyelerin kulaktan kulağa yayılmasını istemiyorlardı.

İhtiyatlı kimseler, taşradaki akrabalarına göç ediyorlardı. Ötekilerse her zamanki gibi çalışmaya, ticarete ve eğlenceye devam etmekteydiler. İlk boğuntu günlerinde kapatılmış olan gece kulüplerinin yeniden açılıp açılmaması gerektiği tartışılıyordu basında.

Gençlere cesaret veriyordu yaşlılar: "Hiç kuşkunuz olmasın, tıpkı 1914'teki gibi bu sefer de Almanları kovacağız."

Ne Pétain'in dehasına ne Weygand Hattı'na, ne de mucizelere inanmayan bir adam sıfatıyla Viard, koleksiyonunu paketlemekle meşguldü. Çekiç darbeleri, şafakla birlikte yankılanmaya başlıyordu apartmanında. Ev bir alay işçiyle dolmuştu. Tek kaygısı vardı Viard'ın. Tablolarını kurtarmak. Ambalaj sandıklarının karanlığında kaybolan her tuvali şefkat dolu okşayan bakışlarla izliyordu. Sonra da, kayıtsız bir edayla gazeteleri gözden geçirmeye koyuluyordu. Partinin kesinlikle kaybedildiğini artık anlamıştı ve işin kapanmasında hazır bulunmak sıkıntısına katlanmak istemiyordu.

Bu sıkıntıya derin bir öfke de karışıyordu. Viard'ın genellikle melankolik ve iyimser gözleri son zamanlarda karanlıklaşmıştı. Hayatının şu son demlerini rahatça geçirmesine izin vermemişlerdi işte! Kime kızacağını bilemiyor ve herkese; Almanlara, Daladier'ye, Tessat'ya, komünistlere, İngilizlere, generallere, herkese kin besliyordu.

Çivilenmiş sandıkların çevresinde dolaşırken, geleceği düşünmekteydi. Avalon'daki o küçük ev ne olacaktı şimdi? Salkım çiçeklerin altında kaybolup gitmiş çardağı ve kırmızı kumların üzerine güneşin vurmasıyla ortaya çıkan ışık oyunlarını yeniden görür gibi oluyordu. Paris'in işi bitikti. Peki, ya daha da ilerlemeyi akıllarına koymuşsa Almanlar? Hayır, hayır, mümkün değil bu! Paris'i verirsin, üç-dört gün de işgal etmelerine göz yumarsın (Prusyalı gururunu okşamak gerek!), sonra da imzalarsın barış antlaşmasını. Alsace-Lorraine, iki taraf arasında bir oraya bir buraya atılıp duran bir toptan farklı değil ki zaten! Varsın otuz-kırk yıl süreyle bir Alman kenti oluversin Strasbourg. Karşılığında barışa kavuştuktan sonra! Ama gene de bitmek bilmiyordu sıkıntısı. Ya Churchill tutup da Reynaud'yu, Paris'in terkinden sonra bile savaşa devam etmeye zorlayacak olursa? Şu anda bir İngiliz dominyonu değil miyiz işin ucunda! Viard bütün bunları düşündükçe öksürüyor ve uşağıyla işçilere öfkeli bakışlar atmaya koyuluyordu. Dünya umurlarında bile değil işte. Çalışıyor, fırsat buldukça da çalıp çırpıyor ve eğleniyorlardı.

Tessat'yı görünce neşesi yerine geldi. Üstadı tedirgin ve tıraşsız bulmak sevindirmişti onu. Onun da durumu pek rahat değildi demek ki! Layığını bulmuştu işte!

Sansasyonel bir haberle konuşmaya girmişti Tessat:

"Mareşal Pétain'i, tartışma konusu olan sorunları halledebilmek umuduyla hükümete almıştık. Oysa durum gittikçe biraz daha ağırlaşıyor. Sana korkunç bir haber vereceğim. Belçika Kralı, kayıtsız şartsız teslim oldu."

Gözlerini Viard'a dikmiş, büyük bir tepki beklemekteydi Tessat. Oysa Viard, ilgisiz bir edayla, gözlüğünün camlarını parlatıyordu.

"Hem de General Blanchard'a haber vermek zahmetine bile katlanmadan," diye devam etti. "Ordu son derece güç bir durumda. Görüyor musun bu namussuzluğu! Babası Albert, 'asker-kral' lakabını hak etmişti. Léopold ise, 'hain-kral' diye geçecek tarihe."

Viard, titremeyen bir sesle:

"Kral da kendine göre haklı," dedi. "Terçih yapma imkanı kalmayınca ne yapsın? Sonra bazı durumlar vardır ki... teslim olmak bir kahramanlık olur."

"Aynı kahramanlığı biz göstermeye kalkarsak, Hitler'in dikte edeceği şartları gözlerinin önüne getiriyor musun? Alsace'ı isteyebilir örneğin. Lille'i işgale bile girişebilir."

"Bunu çok daha önceden hesaplamak lazımdı. Hır çıkarmak gibi olmasın ama, bozgunu önlemek için hiçbir çaba göstermedin. Savaşın başlamasında tam altı ay önce uyardım seni. Daladier'nin halk tarafından tutulmadığını söyledim. Daha savaşa girmeden teslim ettiniz ülkeyi. Bu bozgun, Münih'te hazırlanmıştır. Yani sen hükümetteyken."

"Senin de desteklediğin hükümette yani. Bozgunun nedenlerine gelince, '36 grevlerini ve kırk saatlik iş haftasını unutmamak gerekir. Sanayiyi başıboş hale biz mi getirdik? Sonra ya İspanya? Mussolini'yi bize karşı azdıran Blum değil mi? Franco'yu önce kızdırdınız, sonra da destekleyip zaferi kazanmasına yardım ettiniz. Bundan daha saçma bir politikayı, arasan bulamazsın!"

Bağırmaya koyulmuştu Tessat. Son on beş gündür çektiği heyecanların etkisiydi bu. Viard kelimeleri ağzında geveliyordu, bir havlamayı andıran boğuk bir sesle konuşuyordu. Uzun süre, karşılıklı olarak suçladılar birbirlerini. Parlamento dolaplarını, düşüncesizce yayımlanan bildirileri, oylama şantajlarını, sözün kısası bütün kirli çamaşırları döktüler ortaya. Önce Tessat toparlandı:

"Hırlaşıp durmaktan bir şey çıkmaz," dedi. "Karşılıklı haksızlık ediyoruz birbirimize! Sinirlerimiz bozuk da ondan. Ama unutmayalım ki, çok korkunç bir an yaşamaktayız. El ele vermemiz lazım. Hükümete girmeni teklif etmek üzere geldim sana. Reynaud bir sürpriz hazırlıyor. Yeni bir hükümet bunalımı, dışarıda çok kötü etki yaratır. İşte bunu hesaba katarak, meseleyi aile içinde halletmeye karar verdik. Başlangıç olarak da Daladier'yi atıyoruz. Bu semerli eşek, koca Fransa'yı mahvedecekti neredeyse! Başka değişiklikler de olacak. Sarraut da gidecek örneğin. Baudouin'i, Prouvost'yu çağıracağız. Birkaç işadamının hükümette olması iyidir. Sana gelince... Milletin vicdanı olarak görüyoruz seni. Sonra da sen, işçi sınıfının bizimle birlikte olduğunu gösteren en iyi simgesin."

Sinsi sinsi gülümsedi Viard: Avanak sanıyorlar kendisini! Teslimin arifesinde hükümete girmek, öyle mi! En büyük idealler uğrunda verilmiş elli yıllık bir mücadeleyi bir çizgide silip atmak yani... ve kendi kendini lekelemek! Ne karşılığında? Tessat'nın "Teslim anlaşmasını Viard da imzaladı," diyebilmesi için. Geç efendim! Bu kadar açık bir tuzağa düşmek de biraz fazla ayıptır.

"Sana ve Reynaud'ya gerçekten teşekkür ederim," dedi. "Anlatamayacağım kadar duygulandırdınız beni. Ama ne yazık ki kabul edemem. Benim partim, hükümette zaten temsil edilmektedir. Bu bakımdan, sosyalistlerin sorumluluktan kaçtığını söylemeye kimse cesaret edemez. Ama sağcıların bana tahammülü yok. Ayrıca da İngiltere, daha genç birini bana tercih eder harhalde. Sırtınızda yük olmak istemem dostum."

Gene de ikna etmeye çalıştı Tessat:

"Uçurumun kıyısında bulunuyoruz Auguste, bunu reddedemezsin! Gönlümüzde yer etmiş olan ne varsa tehlikede bugün. Başta Fransa, sonra parlamenter sistem ve anamızın sütüyle birlikte emdiğimiz bütün fikirler!"

İyice kaptırmıştı Tessat, kendi söylediklerine kendi heyecanlanmıştı. Amélie'nin ölümünü, Denise'le son görüşmesini, "Çok geç!" demekten başka bir şey bilmeyen Pétain'in kargalar gibi haykırmasını anımsadı. Neredeyse ağlayacaktı. Müthiş bir haz duydu Viard. Ama bununla da yetinmeyip, Tessat'yı iyice çökertmek için son darbeyi indirdi:

"Hangi fikirlerden bahsediyorsun kuzum? Aynı dünya görüşü-

ne sahip değiliz ki. Senin fikirlerin artık tamamıyla iflas etmiş durumda, çünkü ekonomi alanında liberalizmi savunuyorsun. Bense çağıma ayak uydurmuşum. Ne tasarlıyor Hitler, bak? Sosyalizm... Biraz kılık değiştirmiş, Alman modasında bir sosyalizm kuşkusuz bu. Ama olsun varsın. Biz nasyonal sosyalizmi alıp da Saint-Simon'un, Proudhon'un ve sendikacılarımızın ahlaki görüşleriyle bütünleyecek olursak hem gerçek hem de kökü bakımından tamamıyla Fransa'ya ait bir sisteme ulaşmaz mıyız?"

Tessat dinlemiyordu bile. Bir doktrin tartışmasına girmenin sırası mıydı yani! Çalışma odasındaki kargaşalığı fark etti birden. Denkler ve sandıklarla doluydu ortalık. Hemen sordu:

"Yoksa gidiyor musun?"

Viard bozulmuştu?"

"Evet," dedi. "Yani... ben şahsen gidiyor değilim. Kadehi sonuna kadar içeceğim. Ama tablolarımı gönderiyorum. Koleksiyonumu en küçük bir tehlikeye bile atmaya hakkım yok. Fransız zekasının ulaştığı en yüksek zirveleri bir araya getirdim burada. Devlet sistemleri yıkılabilir, ama kör bir bombanın başyapıtları yok etmesine göz yumamayız."

Tessat yutmamıştı bunu ve ayrılırken:

"Hayatımı tehdit eden tehlike ne olursa olsun, ben gene de Paris'te kalıyorum," dedi kızgın bir sesle. "Benim koleksiyonum yok ama Fransa'm var. Ve onu düşünmek zorundayım!"

23

Méjeu, hiç paniğe kapılmamıştı. Her zamanki gibi devam ediyordu çalışmaya. Yalnızca, akşamları yatmadan önce, uçaksavar toplarının gürültüsünden rahatsız olmamak için veronal alıyordu. Hep aynı gülümseyiş vardı soğuk yüzünde. (Bir Lyonludan çok bir Almana, hatta bir İsveçliye benzerdi) Yakışıklı ve sağlam bir adamdı. Fiziğine de son derece dikkat ederdi. Şişmanlamamak için tenis oynuyordu. Oturduğu lüks apartmanda resmi bir sessizlik hüküm sürerdi. Ne tablo, ne biblo vardı çalışma odasında. Yazı masasının tam karşısında, Napoléon'un bir büstü dururdu o kadar. Kitaplıkta, rafların üzerine gelişigüzel atılmış birkaç yıllık göze çarpıyordu.

Okumayı sevmezdi Méjeu. Buna karşılık, müziğe düşündü. Bach'a bayılırdı özellikle ve: "Benim dinim de işte bu!" derdi.

İki çocuğu vardı. Oğlu yeni mühendis çıkmıştı. Dedikoduları önlemek için, askere, Lerideau'nun karargâhına yollamıştı onu. Kızı İsviçre'de oturuyordu. Kısa zamanda bütün nikel madeni ürünlerini toparlamış olan zengin bir bankacıyla evliydi.

Altı dil bilirdi ve bütün dünyayı dolaşmıştı. Kendi evindeymiş gibi rahat ederdi gittiği yerlerde. Şanghay lokantalarında yediği reçelli balığı ne kadar seviyorsa, Kaliforniya meyveleriyle Cezayir 'kuskus'unu da bir o kadar tattığını söylerdi hep. Teknikle ilgilenmez, mühendislerine bırakırdı şu işi. Buna karşılık, hammade kurlarını ve dünya piyasalarını dikkatle izlerdi. Bütün dünyaya dal budak salmıştı işyeri. Alman kimya sanayiinden tutun da Norveç'teki azot ve Chaco'daki platin madenlerine kadar her yere yatırım yapmıştı. Cahil bir heveskar olarak görürdü Dessère'i. "Bu tipte insanlar, ancak savaş sonralarının genel düzensizliği sayesinde yükselebilirler," derdi. Dessère'in o kılık kıyafete önem vermeyen halk adamı tavırlarına tiksintiyle gülümseyip geçerdi.

Ve Dessère'in düşüşünden biraz teselli bulmuştu. Ne de olsa bir mantığı vardı olayların! Ama zaman çetinleşmişti. İşler şimdi çok iyi gidiyordu, ama sonra? Kapışan tarafların tükenmesi halinde, hiç de hoş bir durum çıkmayacaktı ortaya. Belirtiler kötüydü evet. Bozgun olduğu takdirde, kargaşalıklar başgösterecek, belki de ihtilal patlak verecekti. İş zaferle son bulduğu takdirde de, Dessère gibi sonradan görmeler dolduracaktı ortalığı. Méjeu, kendi kökeninden övünç duyuyordu. Dedesi, zamanında, demiryollarının üçte ikisini elinde tutmuştu. Büyük bir bankacı olan dedesinin dedesini ise, Balzac bir romanına örnek almıştı.

Köhne çağların pis bir kalıntısı olarak görünüyordu Méjeu'ye savaş. Vatan-millet edebiyatıyla dolu nutuklar karşısında, alayla karışık bir öfke duyardı. Ama muhatabını kırmamaya çalışır, açıkça alay etmekten kaçınırdı. Örneğin, Lourdes mucizelerine inanan karısına hiçbir zaman yüklenmemişti. "Ortaçağ kalıntısı birtakım kör inançlar!" diye düşünüp omuz silkerdi. Ama her cinsten kiliseye bağışlamak üzere karısına para vermekten de geri kalmazdı. Méjeu'ye göre, milletlerin birbirlerinden yalıtılmış bir halde yaşadığı çağlarda savaş, meşru bir şeydi. Ama bugün öyle

miydi ya? Halkların çıkarları tamamıyla iç içe geçmiş bir durumdaydı bugün. İngiliz kauçuğundan nasıl vazgeçebilir Amerikalılar? Almanların petrole ihtiyaçları yok mu sanki? Deterding'in ya da Sovyetlerin eline bakıyorlar. Ya Fransızlar? Onlar artık bütün dünyanın eline bakıyorlar. Böyle bir durumda çarpışmak aptallık olmaz mı yani? Eğer Avrupa deliler tarafından değil de Méjeu gibi işadamları tarafından idare edilse, anlaşmazlık diye bir şey kalmazdı.

Savaşın daha ilk gününden beri, müttefiklerin zaferine ihtimal vermemişti Méjeu. Ama Almanların zaferine de inanmıyordu: Üçüncü bir eşkiya kazançlı çıkacak bütün bu hikâyeden! diyordu kendi kendine. Harekete geçmiş olan harp makinesini durdurmayı denemiş, önce Madrid'e, sonra da Almanya'ya gitmişti. Sağduyu ortalığa hakim olur gibi bir hava esmişti kış aylarında, ama sonra durum tamamıyla tersine dönmüştü. Chamberlain çekilmiş, Bonnet iktidardan uzaklaştırılmıştı. Mayıs ayı işte böylece gelip dayanmıştı.

Ve şimdi, henüz iş işten tamamıyla geçmeden, mümkün olanı kurtarmak gerekiyordu. Fransa savaşı kaybetmişti. Eksiden olsa, bütün Fransızlar dehteşe kapılırdı bu sözler karşısında: Fransa demek, bütün dünya demekti. Oysa şimdi. Hitler, hiç kuşku yok ki Almanların ruh halini hesaba katmak zorundadır. Versailles'ın öcünü alacaktır Almanlar. Ama Hitler zeki bir adamdır, kapıp koyuvermez kendini. Üstelik de bütün bunlar, kafayla değil duygularla ilgili şeyler. Hanımlara özgü Déroulèdeler'nin modası geçti artık çok şükür! Savaştan çok önce kaybetti yerini Fransa. Yufka yürekliler varsın ağlasın, çok geçmeden yorulup susarlar. Ve ülke, yaralarını sarmaya koyulur.

General Picard, soluğu kesilir gibi konuşmuştu:

"Ama siz bana teslim olmayı öneriyorsunuz!"

Méjeu'nün yanıtı ise basit ve kesindi:

"Kelimelerden korkmayalım," dedi. "Akla uygun tek çıkar yol, benim teklif ettiğim şeydir."

İşte o zaman, hiç umulmadık bir şey oldu: Napoléon'un büstünün yanında durmakta olan General, ağlamaya başladı. Méjeu, küçük bir taşralı kızın ağlayabileceğine ihtimal verirdi, ama General bir çocuk değildi ki. Memleketin nereye doğru sürüklendiğini bilmesi gerekirdi General, Breuteuil'in dostuydu. Sonra biz-

zat kendisi, "Yenileceğiz," dememiş miydi defalarca? Öyleyse şimdi, 'teslim' kelimesinden niçin korkuyordu?

"Tekrar ediyorum: Tek çıkar yol budur. Kuzey ordusunun hali harap. Hele Belçikalılar işten el etek çektikten sonra. İngilizlere ise laf anlatmak imkansız. Ama Almanlar Londra'yı bombalamaya başlayınca onları da görürüz. Ayrı bir barış imzalayarak İngilizlerden önce savaşa devam ettiğimiz takdirde, Hitler Paris'i, İtalyanlar da Marsilya'yı işgal edeceklerdir. Lyon'da ise Komün kurulacaktır. Şimdi tercih edin: Eski köhneleşmiş sınırları mı, yoksa uygarlığı mı korumak daha yerindedir? Bir on beş gün daha kaybedecek olursak, komünistlerin harekete geçeceğinden hiç kuşkunuz olmasın."

Birkaç aydan beri Picard, sürekli kuşkular içinde yaşamaktaydı. Günde on kez fikir değiştiriyordu. Bazen, bizi bir güzel yenecekler ve çok da iyi olacak. Bu iğrenç sistem yıkılıp gidecek, diyordu kendi kendine. Bazen de, Fransız ordularının şerefini düşünerek hayal kuruyordu: Ya bir de zaferi kazanacak olursak? Hiçbir düşmanlık duymuyordu Hitler'e karşı, hatta saygısı vardı. Alman sığınmacılara tiksintiyle bakıyor ve 'düşman safına geçen kaçaklar,' diyordu. Alman saldırısı, Picard'ı şaşkına çevirmişti. Verdiği emirleri bir saat geçmeden geri alır olmuştu. Soğukkanlı olunması gerektiğini haykırıyordu, ama 'paraşütçü' sözünü işitir işitmez müthiş bir korkuya kapılıyordu: Ya bir de genelkurmaya saldıracak olurlarsa? Siyasi düzenlerin ağı içinde, pusulayı tamamıyla şaşırmış bulunuyordu. En basit bir karara varmak için bile, Breuteuil'e başvurur olmuştu. "Düşmanı hiç değilse bir ay zaptetmeye çalışın," demişti Breuteuil. "Reynaud'yu düşüreceğiz. Sonra da Almanlarla anlaşabiliriz." Ve Picard yurt sevgisiyle dolu günlük emirler yayımlamıştı: "Askerler! Topraklarımızın her karışını savunacaksınız...", "Canınız pahasına da olsa bir adım bile geri çekilmeyeceksiniz..." Ama günde ortalama otuz kilometre hızla ilerliyordu Almanlar. "Dayanamayacağız," diye bağırıyordu Picard, Breuteuil'e. Ve Breuteuil, kılını bile kıpırdatmadan yanıt veriyordu: "Dayanabileceğinize hiçbir zaman inanmamıştım."

Ama gene de hiç kimse bugüne kadar Picard'a, tutup da teslim olmaktan söz etmemişti. Ve Méjeu, "Artık yatalım, geç oldu," der gibi rahatlıkla: "Biz de Belçika gibi davranmalıyız," diyordu. Bu kadarı fazlaydı işte. Ağlıyordu Picard. Biraz yatışır gibi olunca:

"Elimizde ordu namına hiçbir şey bırakmayacaklar," diye kekeledi.

"Sizin için ağır bir darbe, bunu anlamıyor değilim. Ama serinkanlılığınızı korumanız lazım. '36'da artık her şeyin bittiğini sanmıştım. Grevciler fabrikalarımı işgal etmişti! Ama ben gene de çalışmaya devam ettim, yılmadım. Bize bir ordu bırakırlar meraklanmayın. Belki büyük bir ordu değil ama zararı yok. Genç subayları yetiştirirsiniz. Bilgi ve deneyimleriniz harcanmayacaktır. Şerefli bir savaşçı geçmişiniz var ve mareşal size saygı besliyor. Şimdi söz konusu olan, Paris'i kurtarmaktır. Ve bunu yapabilirsiniz. Karşı koyarak değil. Hükümet üyeleri arasında aklı başında olan adamlar da var kuşkusuz. Dün örneğin De Monzie, görüşmelere oturmak önerisinde bulundu. Ama Reynaud, gemi azıya almış durumda. Laf dinlemiyor ki! Sonra... Mandel tarafından oynanan rolü de unutmamak gerekir. Fransa'nın kötülük odağıdır Mandel. Paris'i savunalım, diyor. Bu ise, başkentin yerle bir olması ve korkunç bir yıkım anlamına gelir. Komünistler kendi deyimleriyle, 'Versailleslıların torunları'na acıyacak mıdır sanıyorsunuz! Büyük bir otoriteye sahip bulunuyorsunuz. Askeri bakımdan Paris'i savunmanın kaba bir ütopyadan başka bir şey olmadığını hükümetçe açıkça beyan etmelisiniz. Bunu yapmakla, Fransa'ya büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız."

O parlak temmuz güneşini anımsadı Picard. Zafer Anıtı'nın çevresinde havaya kalkmış sıkılı yumrukları ve kızıl bayrakları görür gibi olmuştu birdenbire.

"Peki," dedi. "Görevimi yapacağım. Düşmanı zaptetmeye çalışacağız. Weygand Hattı'nı da yardıkları takdirde, Paris'in gerisine çekilmeyi önereceğim. Kent düşmana, her zamanki kusursuz düzeni içinde teslim edilmelidir. Görev başında duran polis memurlarıyla... Çocuklarımız için, torunlarımız için esirgemek zorundayız Paris'i."

24

Silah fabrikalarının korunması, Grandel'in korumasına geçmiş olan Alsacelı Weiss'e verilmişti. Enerjik bir insan olarak kendini göstermişti Weiss. Sabotajları önlemek üzere fabrikalara sivil ajanlar sokulmasını emniyet müdürüne öneren oydu. Ama polis

milleti, üretim düzenine akıl erdiremiyor ve saçma sapan talepler, cezalar, tehditlerle işçileri canlarından bezdiriyordu.

Polisler, Méjeu'nün fabrikasında özellikle küstahça davranmaktaydı. Son olarak bir işçi kadını tutuklamışlardı. Nedeni, işine engel olunan kadının birden öfkelenip, polislere: "bir de genç olacaksınız, kendinize güveniyorsanız gidin de cephede dövüşün! Almanlar Beauvais'de, siz burada maşallah. İşi aksattığınızı görmüyor musunuz!" diye bağırmasıydı. Ama tutuklama gerekçesinde, kadının bir makineyi kırmak istediği yazılıydı.

Boğucu bir gündü, bir fırtına kokusu dalgalanıyordu havada. İnsanı kör edici beyaz bir ışık kaplamıştı ortalığı. Güçlükle soluk alıyordu insanlar. Méjeu'nün fabrikasındaki işçiler arasında bir kaynaşma hüküm sürüyordu: Almanlar Paris'e yaklaşmaktaydılar! Askerler uçak yok diyor, zenginlerse Güneye tüymekte. Kim ödeyecek peki bu işin faturasını?

Öğle tatilinde, fabrika binalarının arka tarafındaki bir boş arsada toplandı işçiler. Maden köpekleri arasında düğün çiçekleri göze çarpıyordu. Hitler'den, ajanlardan, yaklaşan sondan söz etmekteydiler.

Komünist yeraltı örgütünün ruhu, genç makine işçisi Claude'du. Henüz ocak ayından beri fabrikada çalışıyordu Claude, ama kendisini kısa zamanda sevdirmeyi başarmıştı.

Ağır bir tüberküloz hastası olduğundan çürüğe çıkarılmıştı. Bakışlarındaki parıltı bir ruh gerginliğine yorulabilirdi gerçi (için için yanan tiplerdendi Claude), ama ıslık çalar gibi kesik kesik nefes alışı hastalığını hemen ele veriyordu.

Geceleri durmadan okur (Tolstoy ve Flaubert, Şolohov ve Marlaux), hayallere dalardı. Beş yıl önce, kültür sarayının belli başlı müdavimlerinden biriydi. Orada tanışmıştı Lucien'le. Konuşmuşlardı. Lucien o zamanlar, 'bitimsiz fırtına' lafını ağzından düşürmüyordu. Ve Claude, ürkek bir sesle: "Size çok saygım var, her şeyi biliyorsunuz, ama bu yeterli değil... Bence bir şair, namuslu bir insan olmalıdır. Öyle değil mi?" demişti. Ve Lucien: Dar kafalı ahmak! diye düşünmüştü onun için.

Vaillant Couturier çok severdi Claude'u. "Şiirler yazıyor musun?" diye sorardı. Sonra eklerdi: "Bahse girerim yazdığına." Claude susardı hep. Şiir yazdığı doğruydu evet. Ama itiraf etmekten

utanç duyuyordu. Acayip şiirlerdi bunlar. Bir işçi grevinin tasviriyle başlıyor, sonra birdenbire, nemli bir korunun ortasındaki bir eğreti otuna ya da bir geminin direklerine gelip dayanıyordu. Kendisi de anlamıyordu niçin böyle yazdığını ve ciddi bir iş değil yaptığım! diye düşünüyordu.

İspanya'ya geçmek istemişti iki yıl önce. Ama sınırda yakalanmış ve Paris'e dönmüştü. O sıralarda Seine fabrikasında çalışmaktaydı. "Bizim propaganda şefimiz de sensin," derdi Legreux ona. Kararsız göründüğü ve alabildiğine alçakgönüllü olduğu halde, karşısındakini ikna etmeyi becerirdi Claude. Konuştuğunda hiç ısrar etmezdi. Muhatabından öğüt bekliyormuş gibi bir tavır takınırdı hep. Düşündüklerini dile getirme tarzında ani susuşlarında, söylemek istediğini tam anlatan kelimeleri arayıp bulma çabasında, çocuksu ve alabildiğine içten bir yan vardı. İnsanlara güven veren de, belki bu yandı.

Savaş başladığında tutuklanmış ve dört ay hapiste yatmıştı. Doktor muayenesinden sonra serbest bırakıldığında, artık iş bulamayacağını düşünüyordu. Ama şansı yolunda gitti. Méjeu fabrikasında tornacıya ihtiyaç vardı. Başvurduğu memur, belgelerini görünce ("Claude Duval, komünistlikten mahkûm.") duraklamadı değil, ama gene de aldı işe. Çil yavrusu gibiydi şu sırada Duvaller! Ve Claude kısa zamanda bir yeraltı örgütü kurmakta geçikmedi.

İşçiler onun çevresinde toplanmış, ağzına bakıyorlardı.

"Reynaud'nun Daladier'den ne farkı var yani?" diye başladı Claude. "Her ikisi de satmaya hazır bizleri."

Öksürük nöbeti gelmişti. İçlerinden biri:

"Gazetelere bakarsan, kenti savunacaklarmış" dedi. "Orduya da artık gerilemesin diye emir vermişler. Paris civarında hendek kazıyorlar, gözlerimle gördüm."

"Savunmak isterlerse biz de çalışırız. Hem de sıkı çalışırız, canımızı dişimize takarak. Öyle değil mi? Méjeu için durum başka. Reynaud'yla da Hitler'le de para kazanır o. Ama benim gözümde bu uçaklar, apayrı bir şey. Kenti bombardımanlardan koruyabiliriz. Fransa kurtulabilir. Askerlerle konuştum, 'Bizim hava kuvvetlerimiz ne oldu?' diye soruyorlar hep. Askerlere yardım etmeliyiz. Ama önce şu pis polisleri alsınlar başımızdan. Almanlar göçmenlere ateş ederken, bizim elimizde avcı uçağı yok. Çünkü bu namus-

suz alayı varken çalışmaya imkan yok. Öyle değil mi?"

Bir heyet yollanmasına karar verildi. İşçiler üretimi artırmaya hazır olduklarını bildiriyor, ama polis memurlarının atölyelerden geri alınması konusunda ısrar ediyorlardı.

Weiss, Claude'u süzdükten sonra nazik bir gülümseyişle:

"Size çok teşekkür ederim," dedi. "Paris işçilerinin ne kadar yurtsever olduğunu gayet iyi biliyorum. Ve gene biliyorum ki her yeni uçak, zafer saatini biraz daha yaklaştırmaktadır. İsabetli deyiminizle, 'maskeli polisler'e gelince, bunlar atölyelere yalnızca ve yalnızca, 'maskeli komünistleri' meydana çıkarmak için yollanmışlardı. Beni tamamıyla anlamış olduğunuzu umarım?"

Mavi gözlerini Claude'un gözlerinin içine dikmişti Weiss. Claude gözlerini kaçırdı.

Méjeu fabrikası delegelerinden sonra başka delegeler de gelmişti: Bütün belli başlı fabrikalar, iş gününü uzatmaya hazır olduklarını bildiriyor, ama polisin faaliyetlerine artık bir son verilmesini istiyorlardı.

Weiss, derhal Méjeu'nün yanına gitmişti: Yüz on dört işçisinin tutuklanacağını bildirmek istiyordu kendisine. Méjeu, isim listesine kayıtsızca bir göz attıktan sonra:

"Çoğu kalifiye işçi," dedi. "Ayrıca da bunun artık hiçbir önemi yok. Kenti boşaltmak konusunda ne düşünüyorsunuz?"

"İşçilerden kurtulmak ilk şart. Gerileyiş sırasında ne kadar az işçi olursa, o kadar iyidir."

"Kuşkusuz. Yalnız ben, işin kendi fabrikamı ilgilendiren konusunda, aletlerin ve makinelerin boşaltılmamasını tercih ederdim. Çünkü öteki türlüsü hem çok karmaşık, hem de boşuna olur."

Weiss gülümsemişti:

"Paniğe kapılmamış olduğunuzu görmek beni son derece mutlu etti Bay Méjeu," dedi. "İnanın ki daima yarı çılgına dönmüş adamlar buluyorum karşımda. Aletlere dokunmayacağız, içiniz rahat olsun."

Claude'a durumu haber verebildikleri zaman, bütün çıkış yolları tutulmuş durumdaydı. Arkadaşları, yüksek avlu duvarını aşmasına yardım ettiler. Düdük sesleri işitti arkasında, ama bir eskici barakasına ulaşmayı başardı. Paçavra yığınlarının üzerinde oturmuş olan bir ihtiyar kadın, onun aniden içeri daldığını görünce:

"Paraşütçüler!" diye haykırdı.

Claude'sa alçak sesle.

"Sus bakalım," dedi. "Fransızım ben, bir işçiyim."

Kadın bunun üzerine sakladı onu. Fırtına bir türlü patlamak bilmiyordu. Paçavra ve toz dolu barakada boğulacak gibiydi Claude. Ve yoldaşlara haber vermek lazımdı. Bir göz attı dışarıya: Kimsecikler görünmüyordu. Père Eugène kahvesine kolayca ulaştı. Yoldaşlar, orada toplanmaktaydı.

Kahve iki salondan meydana geliyordu. Tezgâhın da bulunduğu birinci kısım, müşteriler içindi. Bira içilir ve kahvenin patronu 'Baba Eugène'le sohbet edilirdi burada. Hep gömleğinin kolları sıvalı gezen, şişman, kalın, siyah bıyıklı ve neşeli, uysal bir adamdı bu. Hayatta taparcasına sevdiği iki varlık vardı: Yusyuvarlak ve kıllı bir kadın olan karısıyla, Maurice Thorez. Fırsat düştükçe, büyük bir gururla ilan ederdi: "1937'de, spor sarayındaki mitingden sonra yanına sokuldum Maurice'in ve benimle el sıkıştı. "Baba Eugène, iç kısımda komünistler toplandığı zaman hiç kimseyi bırakmaz, girmek isteyenleri, "Bilardolar dolu," deyip geçiştirirdi. Ve çeşitli hücrelerin temsilcileri, yeşil masanın çevresinde ıstakalarla kura çektikten sonra, Parti'nin direktiflerini tartışırlardı.

Claude girdiği zaman, Gnome fabrikasından Jules'ü buldu içeride yalnızca. Çok geçmeden öbür yoldaşlar sökün ettiler. Hepsinin de kafası tutuklamalarla doluydu: Yedi yüz işçiyi daha tutuklamıştı polis.

"Dördünü de ölüme mahkûm etmişler. Sabotaj suçundan. Aralarından en genci on sekiz yaşında! Savunma avukatlığını Ferronet yapıyordu. Biraz önce gördüm kendisini. Bu meselenin açık bir tahrik olduğunu söylüyor. Zaten mahkeme sırasında patlama olayının bir düzenden ibaret olduğu anlaşıldı. Weiss'ten kuşkulanıyor Ferronet."

"İğrenç bir adam o Weiss," dedi Claude. "kendisine gittiğimiz zaman öyle bir bakış baktı ki bana! Kim olduğumu hemen anladı, ama ben de anladım onun kim olduğunu. Ne demektir bu, biliyor musun Denise? Hitler'in casusları iktidarda demektir!"

Ona cesaret vermek istedi Denise, ama ne söyleyeceğini kestiremedi. Mırıldandı sadece:

"Ama halk..."

Claude anlamamıştı. Ne demek istediğini de sormadı. Denise,

arkadaşlarından ayrıldıktan biraz sonra koşarak geri döndü:

"Sana bir oda buldum Claude. Hiç kimse farkına varamaz artık."

Loş kahveyi, sessizlik ve sıcak kaplamıştı. Hepsi de susmuşlardı. Uçaksavar toplarının uzak uğultusunu, gökgürültüsü sanıp sevindiler. Ama çok geçmeden alarm düdükleri çalmaya başladı. Hiç kimse kımıldamıyordu şimdi. Dar kadife divanın üzerinde sıkışık bir şekilde ve üzgün, oturmuş bekliyorlardı. İşin nasıl sona ereceğini düşünüyordu hepsi: Almanlar gelebilir mi gerçekten buraya kadar?

Yarım saat sonra da müthiş bir sağanak başladı. Gök delinmiş gibiydi. Claude sokağa çıktı biraz hava almak için. Meudon ve Saint-Cloud ormanları Paris'in içine girmiş gibiydi. Yemyeşil çınarlar. Bir kır kokusu kaplamıştı ortalığı. Denise yanına gelmişti:

"Claude... günün birinde Fransa..."

Gene tamamlayamadı sözlerini. Eugène bira getirmişti.

"Michaud neler yazıyor?" diye sordu Denise'e.

"Uzun zamandır haber alamadım. Kuzeyde biliyorsun."

İçini çekti Eugène:

"Bu ne biçim kepazeliktir anlamadım gitti doğrusu! İnsanlar orada canlarını dişlerine takmış dövüşürler, ölürler. Ya burada? En temiz, en namuslu insanları yakalayıp deliğe tıkarlar. Hem de kimler? Hitler'in ispiyonları! Ah bir Maurice bakan olmuş olsa, Almanlar sonsuza dek beklerdi Paris'e girebilmek için!"

Weiss, gece geç vakit Grandel'e uğradı, günün olaylarını aktardı kendisine:

"Sonuç olarak, her şeyin umduğumuz gibi yürüyüp kapandığını söyleyebilirim. Öyle sanıyorum ki şimdi, fabrikaları ortalığı karıştırıcı unsurlardan temizlemiş bulunmaktayız. Boşaltma işine ne kadar erken girişirsek o kadar iyi olacak. Mahkeme çok güzel geçti. Bir soğuk duş etkisi yapacaktır bu orada."

"Temyiz onaylarsa tabii. Ferronet bugün gidip Lebrun'le görüşmüş. Cumhurbaşkanı uzun uzun dinlemiş onu ve tabii hüngür hüngür ağlamış. Breuteuil'in de dediği gibi, Üçüncü Cumhuriyet'in başkanları arasında en yufka yürekli olanı Lebrun. Ama işin ucunda iyi davranıyor neme gerek."

"Nasıl yani?"

"Ne yapması gerekiyorsa onu yapıyor Lebrun. Yani hiçbir şey yapmıyor, ağlıyor yalnızca."

Her ikisi de kahkahayı bastılar.

Yalnız kaldığında kravatını gevşetip gerindi Grandel. Yorgun hissediyordu kendini. Ama işler de harika yürüyordu. Kendisini böyle bir geleceğin beklemekte olduğunu hiç ummamıştı. Bir tesadüf Kielmann'la karşılaştırmıştı onu (kumarda büyük bir para kaybetmiş, intiharı düşünmekteydi). Grandel başlangıçta, bu Kielmann hikâyesinin bir hata, bir düşüş, hayatı için karanlık bir leke olduğunu düşünmekteydi. Ama başarı dönemi, işte bu lekeyle açılmıştı. İlk hamlede doğru yolu bulduğu söylenemezdi pek tabii. Acı çekmesi, hakaretlere, küçülmeye boyun eğmesi gerekmişti bunun için. Adi bir muhteristen başka bir şey olmayan Tessat, bir aile kadını bir fahişeye nasıl bakarsa öyle bakıyordu örneğin kendisine. Ama, 'parayla değil, sırayla' demişler. Yakında hesabını görecekti onun! Almanlar Paris'e girdikleri gün, Grandel bu memleketin bir numaralı adamıdır. Ve bütün hepsi iki büklüm olacaktır karşısında. Kumarda esas olan kazanan numarayı tahmin etmek değil midir? Tam numarasına oynamıştı işte Grandel ve şimdi bir çeyrek daha beklemesi gerekiyordu o kadar. Çok yakında iktidar, şan şeref ve bütün onur kendisine ait olacaktı. Herkesin yüzüne bakabilecekti alın akıyla. Kielmann? Marklar? Küçük hikâye bütün bunlar efendim! Kişisel durumlar kimseyi ilgilendirmez. Biz şimdi işin nesnel yanına bakalım. Almanların barış şartlarını yumuşatmasını sağlayarak, milyonlarca insanın rahat bir hayat sürmesini mümkün kılarak, Fransa'yı o kurtaracaktır. Buna vatanseverlik denemez de ne denir baylar! Ducampvari histerik davranışlara karnımız tok bizim, gerçekçiliğe bakalım!

Birden, birilerine hakaret etmek ve böylece, kendi üstünlüğünü kendi gözünde ispatlamak istedi. Yatak odasına geçti kendiliğinden. Sinek, bitkin bir halde yatıyordu. Uzun zamandır içini kemiren hastalık yatağa çivilemişti kadını sonunda. Grandel şaşkınlıkla: "Ya bunu bir zamanlar kucaklayıp sevmiş olmama ne buyrulur!" diye düşündü bir an. Yarı ölü gibi göründü karısı ona. İlaç kokuları içini bulandırmıştı.

"Üç yıl önce beni aldatmıştın," diye başladı. "Ve sana hiçbir şey demedim. Neye yarardı ki? Kıskanç birisi sanabilirdin beni. Ama şimdi açık yüreklilikle konuşabiliriz. Öyle sanıyorum ki artık aşklarını hayal etmekten vazgeçmişsindir. Allah babaya dua

etmek zamanıdır çünkü şimdi. Sözün kısası, anasının ipini satmış bir kopuğu, bir jigoloyu bana tercih ettiniz. Babasını mumla aratacak bir hergeleyi... Lüle lüle saçları ve asil tavırlarına büyülendiniz, yanılmıyorsam. Oysa Romeo'nuz çıka çıka bir haydut çıktı bayan. Ve o zamanlar benim güvenilmez pis bir tip, bir casus olduğumu düşünüyordunuz. Aldandınız prenses. Bugün Fransa'yı kurtarabilecek durumda olan tek insan benim."

Kımıldamaksızın yatıyordu Sinek. Başı yastıktan kaymıştı. Dayanamayıp haykırdı Grandel:

"Prenses hazretleri niçin susuyorlar? Hâlâ konuşmayacak mısın sen, aşağılık karı!"

Küçük hava kabarcıkları belirmişti Sinek'in solgun dudaklarında. Yeni doğmuş çocuklarda olduğu gibi tıpkı. Bir an tiksintiyle baktı Grandel ve çıktı.

25

Akşama doğru göründü güneş. Denizin üzerinde asılı duran süt rengi sis, şimdi kavuniçine dönmüştü. Bir ay manzarasını andırıyordu kumullar. Uzun bir kadın saçı gibi, deniz melteminin her esişinde dalgalanıyordu. Kum tepeciklerini yer yer örten kuru ve bodur otlarda tarih öncesi çağlardan kalma bir bitki havası vardı. Deniz köpüklüydü. Gelgit henüz başlıyordu. Suyun içinde patlıyordu obüsler, deniz kaynamaktaydı sanki. Bataryaların gürültüsüne rağmen, hayattan kopmuş bir hali vardı çevrenin.

Sisi yırtıp açmak, kumulları üfleyip dağıtmak ve denizi karaların içine çekmek istiyordu Lucien. Kum tepecikleri arasında ilerlemekteydi. Bu yakınlarda bir yerde mevzilenmiş olmalıydı İngiliz makinelileri. Ama nerede, bilemiyordu. Fişeği tükenmişti. O gürültü dolu saçma sapan hayattan bütün elinde kalan, avucundaki bir el bombasıydı işte. Ve şefkatle bakıyordu bombaya. Son bir yudum suya bakar gibiydi.

On bir günden beri sürmekte savaş. Ve bir kez olsun haritaya bakmadı. Deniz karşısındaydı işte. Demek ki artık sonuna gelmişti! Arkadaşları çağırmışlardı. Orada, sis perdelerinin ötesinde İngiliz gemileri vardı. Yani hayat. Gitmek istememişti. İngilizlerle

geçirmişti bütün günü. Sonra da kalmıştı. Ve şimdi, bu lanetli kumların ortasında tek başınaydı.

Daha savaşın ilk gününden bu yana ısrarla ve inatla ölümü aramıştı Lucien. Dimdik ayağa fırlayıp, makineli ateşi altında ilerlemişti. Elinde bir el bombası, karınüstü sürünerek tanklara saldırmıştı. Belçika'da bir çiftliğin ambarına mevzilenerek, bir Alman karakoluna ateş açmış ve geri püskürtmüştü. Ve her defasında ölüm, özellikle kaçmıştı sanki ondan.

Gazete okumuyordu. İçinde domates sarılı bir kâğıt parçasının üzerinde: "Zırhlı Jeanne d'Arc imdadımıza gelecektir," diye bir cümle görmüş ve kâğıdı, bir küfür bile savurmaya gerek görmeden fırlatıp atmıştı. Çevresindeki bütün arkadaşları bar bar bağırıyorlardı: "İhanet! İhanete uğradık!" diye. Kimisi Almanlara öfkeleniyordu, kimisi İngilizlere. Kimisi de Fransız generallerinde buluyordu suçu. Lucien susuyordu hep. Ya da avazı çıktığı kadar şarkı söylüyordu:

İşte bir araba, işte bir yatak!
Kulağında vızıltı: Bir kurşun... tak!

Belçikalılar teslim mi olmuş? Ne halt ederlerse etsin pezevenkler! Zafere inanmıyordu Lucien. Bir zamanlar Breuteuil'e taşımış olduğu gizli belgeyi anımsıyordu. Ve gayet iyi biliyordu ki, babası ya da General Picard cinsinden adamların ellerinden gelmeyecek şey yoktur. Hitler'in avanesiydi bütün bunlar. Fransa'nın sonu gelmişti artık. Kendi geçmişine bakınca, ölümü özlüyordu. Pisliğin dibine vurmuştu, yukarı çıkmak istiyordu şimdi. İhanete ve bozguna uğramış bir ordunun askeri için tek kurtuluş yolu, çılgınca bir ataklık gösterisidir. Tehlikeyle karşı karşıya kalmak Lucien'i arıtıyor, Breuteuil'in dosyalarından, dolarlardan, ağlanası soytarılıktan başka bir şey olmamış gençlik anılarından sıyırıp kurtarıyordu.

Bu on bir günlük sürekli savaştan, bir tek olay kalmıştı hatırında. Tiyatro oyuncusu Genteuil'le karşılaşması. Paris'te tanımayan yoktu Genteuil'ü. Kaderin şımarttığı mutlulardan biriydi üstat. Orta halli bir yeteneği vardı, ama yaşamasını bilir ve herkesi eğlendirirdi. Hayat, yeşil bir kumar masasından ibaretmişçesine, kazandığı bütün parayı sokağa atardı. Genç kızların çeyizlerini ve dul kadınların birikmiş paralarını, güzel bir kuş darı tanelerini yutar gibi, büyüleyici bir zarafetle yiyip tüketirdi. Ve tankçı yapmış-

lardı Genteuil'ü. Ve içlerinde onun da bulunduğu sekiz Fransız tankı, düşman mevzilerine kadar sokulduktan sonra çivilenip kalmıştı. Yakıtları yoktu. Gece bastırıncaya kadar ateş etmişlerdi. Sabaha karşı destek geldiğinde, tanklardan beşi delik deşik haldeydi. Genteuil kurtulmuştu. Kapkara bir çehreyle döndü birliğe. Başından geçenleri sordukları zaman da yanıt vermedi. Onu böyle görünce, Henri'yi anımsadı Lucien: Bir adamı baştan başa değiştirmek için, birkaç dakikacık yetmişti işte!

Dünya daha güzel görünüyordu şimdi Lucien'e ve insanları yavaş yavaş sevmeye başlıyordu. Birçok kez, arkadaşlarının hayatını kurtarmıştı. Kendiliğinden, düşünmeksizin yapmıştı bunu. Ve denizi görünce sevindi. Alfred kurtulacaktı! Oysa Alfred neydi onun gözünde? Bir arkeolog, yeryüzünde adaletin varlığına inanan saf bir karaböcek. Ama hayır, bu değil söz konusu olan. Alfred, mert bir çocuk! Eskiden bu basit sözler Lucien'in aklına bile gelmezdi. Zekalarından, canlılıklarından, yeteneklerinden ötürü değer verirdi insanlara eskiden. Ama şimdi: "Mert bir çocuk!" diyordu. Bazen de durup dururken, Jeannette'in eczanenin önündeki bakışını, Sinek'in umutsuzluk içinde ağlayışını ve Jenny'nin odasındaki, altın yaldızlı bir katafalkı andıran o kocaman yatağı anımsıyor ve yüzünün kızardığını hissediyordu.

Kıyıya yayılmış küçük müfrezeler, düşmanı oyalamaktaydılar. Boşaltmanın son günüydü. Kumullar arasında çatışmalar oluyordu: İnsanlar yüzükoyun sürünerek birbirlerine ulaşıyor ve el bombasıyla, tüfekle, süngüyle öldürüyorlardı birbirlerini. Güneşle sedeflenen opal rengi sis sütunlarının ürperdiği görülüyordu. Bir kumulun tepesine ulaşmış olan Lucien yüzüstü uzandı. Nemli bir plaj uzanıyordu ayaklarının altında. Uzakta, yarı çıplak insanlar sürünerek ilerliyor ve kendilerini denize atıyorlardı. Çoğu yaralanmış halde. Dev bir balık alttan sarsıyormuşçasına, kabarıp saçılıyordu sular. Daha ileride ise obüslerin fışkırttığı kaynaçlar görülüyordu. Yalnızca çılgın bir cesaret kurtarıyordu insanları. Ve son kumullar üzerinde de, ötekilerden daha cesur, daha gözüpek başka insanlar, dipçik darbeleriyle karşılıyorlardı düşmanı. Çok geçmeden de Alman uçakları sökün etti, hem kıyıya hem suya bomba yağdırdılar. Gün kararıyordu, kirli ve soğuk bir renge bürünüyordu deniz.

Kuru otların arasında bir miğfer gözüne çarptı Lucien'in. Aşa-

ğıda Almanlar sürünmekteydi. Öfkeden kudurmuş gibi fırladı Lucien ve bir çığlık atarak bombayı fırlattı. Kumullar da haykırıyordu şimdi. Yayılan yankı, çok geçmeden, bataryaların gürültüsü içinde eridi. Ve o sırada Almanların biri Lucien'e doğru koştu. Lucien de koşuyordu kumlara bata çıka. Ve iki sevgili sarılır gibi, birbirlerinin üzerine düştüler.

Almanı nasıl haklamış olduğunu anımsamıyordu bile Lucien. Anımsadığı tek şey hasmının altından kurtulmanın ne kadar güç olduğuydu. Olanca kuvvetiyle sarılmıştı boğazına Alman. Damarları fırlak, ince ve sert elleri vardı. Bir de adamın şeytan tırnakları canlandı gözlerinin önünde hayal meyal... Yüzüne gelince... Bakmamıştı ki...

Şimdi son el bombasını da kullanmış bulunuyordu işte. Soğuk kumların üzerinde koşmaya başladı. Deniz geriliyordu sanki ve hiçbir zaman denize ulaşamayacakmış gibi geldi Lucien'e. Sonra suya attı kendini ve yüzmeye koyuldu. Canını kurtarmak için değil, hayır. Kurşunlara obüslere doğru yüzüyordu. Acı duyacak kadar çabalıyordu. Ve kızıl saçları, bir alev gibi parıldamaktaydı suyun yüzünde.

Bir kez daha kaçtı elinden ölüm: Bir İngiliz kotrasına çıkarmışlardı. Pantolon ve viski verdiler. Bir yandan içiyor, bir yandan da sövüyor ve beddua ediyordu. Düşü sona ermişti artık, İngilizlerden biri, çocuksu bir gülümseyişle yaklaştı ve kötü bir Fransızcayla:

"Şimdi artık zaferi kazanmak lazım," dedi.

Başıyla bir evet işareti yaptı Lucien, sonra da için için: "Yaşamak lazım asıl, yaşamak," dedi. "Hem daha kolay, hem de güç..."

26

Şaşkınlık içinde fısıldaşıyordu komşu kadınlar: Agnès'in soğukkanlılığını anlayamıyorlardı bir türlü. Bazıları hayrandı: "Karakter sabihi kadın, neme gerek!" Ama bazıları da: "Kocasının ölümü umurunda bile değil!" diyordu. Agnès gene oğlunun defterlerini düzeltiyor, yapraklar ve etaminler çiziyor, ev işlerine bakıyor, Doudou'ya giyecek örüyordu. Resmi sarı zarfı getirdikleri günden beri hayatında hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Altı yüz frank vermişlerdi (öldürülen aile reislerine ayrılmış ödenek bu kadardı) ve: "İmzalayın," demişlerdi. Eli titremeden imzalamıştı, gözleri de kuruydu. Doudou, babasının

nerede olduğunu soruyordu durmadan ve Agnès her seferinde aynı yanıtı veriyordu: "Yakında gelecek." Sabahları Doudou'yu götürüp, ihtiyar Mélanie'ye teslim ediyordu. Ve Mélanie, oğlana baktıkça kendini tutamıyor, ağlamaya koyuluyordu. Doudou soruyordu hemen: "Neden ağlıyorsun?" "Dişim ağrıyor da ondan," diyordu Mélanie. Agnès hiç ağlamıyordu. Bir tek Pierre sezmişti ondaki bu büyük dayanıklılığı, "Öldürsen ağlamaz," derdi hep. Acı ve yalnızlık, Agnès'in fiziğini de değiştirmişti. Tatlı miyop gözleri sertleşmişti, eskiden kamburunu çıkarırdı hafiften, şimdi ise dimdik duruyordu. Ve alıp yürüyordu dedikodular: "Yeni açmış çiçeğe döndü görmüyor musunuz! Bir aya kalmaz yeniden evlenecek, nah şuraya yazıyorum işte!"

Geceleri de ağlamıyordu Agnès. Yatağına uzanıyor ve gözleri açık, uykusunun gelmesini bekliyordu. Anlamak istiyordu olup biteni, ama anlayamıyordu. Niçin ölmüştü Pierre? Bu düşünce kıvrandırıyordu onu. Seyrek ama sert tartışmalarını hatırlıyordu sık sık. Pierre siyasete düşkündü, devrime gönül vermişti. En ufak İspanyol kentlerinin düşüşünden bile derin bir acı duyardı. Agnès ise onun gibi düşünmüyordu. Ama kocasının içinde yanan ateşi duyar ve ona gıpta etmekten alamazdı kendini. Pierre Barcelona'ya gittiğinde deliye dönmüştü. Kapının her çalışında bir kara haber sezgisiyle fırlıyordu yerinden. Her an öldürebilirler onu, diyordu. Oysa, şimdi, sözsüz ve umutsuz bir şekilde ayrılmışlardı. Bir mahkûm gibi gitmişti Pierre. Garda son olarak: "Bizim savaşımız değil bu savaş," demişti Agnès'e. Ve işte, seçmediği, istemediği, kendisinin olmayan bu savaşta, onu öldürmüşlerdi. Ne düşünmüştü acaba son anlarında? Agnès'i? Doudou'yu? Ama belki de bir başka savaşı, 'kendi savaşı'nı düşünmüştü. Ah, bir barışmış olabilse Pierre'le ve gerçeği öğrenebilse ondan! Kalkıp Doudou'nun yatağına yaklaşıyor ve çocuğun soluk alışını dinliyordu uzun uzun. Ya onu da öldürürlerse? Geçmişteki o ılık hayattan, o gömülmüş ilkbahardan elinde kalan başka ne var ki!

Sabahleyin yiğitçe giriyordu sınıfa. Bu soğukkanlı kadının, geceleri hangi düşüncelerle harap olduğunu hiç kimse bilemezdi.

Doğa vergisi bir dayanıklılıktı bu. Canını dişine takıp çalışmaya, ekmek mücadelesine ve sevdiklerinin durup dururken kaybına alışık bir atalar kuşağından devralmıştı Agnès bu dayanma gücünü. Paris varoşlarının, odalarına sokak savaşmalarının dumanı sin-

miş evlerine benzeyen bir atalar kuşağı... Savaş sırasında bir an olsun çalışmaktan geri kalmadığını anlamıştı bir gün babası: Pantolon yamar, çakmak yapar, çiftlik evlerinin pencerelerini onarır, ambara saman doldururmuş. Sonra da tatlı bir gülümseyişle eklerdi: "Ölmedik işte, yaşıyoruz." Agnès de bugün öyle yaşıyordu işte.

Sokaklarda göçmenler belirmeye başlamıştı. İçi çocuk dolu ve döşemesi bir kurşunla delik bir otomobil görmüştü Agnès, birden ürpermişti. Ne Pierre'in ölümünü düşündü, ne de Doudou'yu beklemesinden korktuğu geleceği. Ama gene de perişan oldu. Uykusuz gecelerinin bir uzantısı gibiydi bu araba.

Camlara gene ince kâğıt şeritleri yapıştırmaya başlamıştı. Karmaşık bir desen tasarlamıştı: Güller, yıldızlar, palmiyeler... ve bir çiğ tabakasıyla örtülmüş gibi oluyordu pencere.

"Nedir bu?" diye sordu Doudou.

"Uçaklar," dedi.

Sonra hemen toparlandı, düzeltti:

"Yani... bir bahçe..."

Pierre'in gençken yazdığı ve kendisine bir gün okumuş olduğu bir şiiri anımsamıştı:

> İnsanoğlu ölmeden önce bir tezgâh görür düşünde:
> Kış, kaprislerini dokumaktadır...

Günler geçiyor, göçmenlerin sayısı gittikçe artıyordu. Lille sakinleri, Valenciennes dokumacıları, Lens maden işçileri, Picardie köylüleri sökün etti art arda. Agnès'in çalıştığı okul, göçmenlere ayrıldı. Ve Agnès, yeni görevine büyük bir hevesle verdi kendini. Doudou'yu da alıp okula taşınmıştı. Hastalara bakıyor, erzak ve ilaç alışverişiyle uğraşıyor, yemek pişiriyordu. Büyük bir aile vardı sırtında. Uzun ve tutarsız hikâyeleri dinlemek ve tesselli etmekle yükümlüydü. Fourmies'deki işçi sitesinden bir kadın vardı örneğin, durmadan tekrarlıyordu: "Saat yedide... Uçakların geleceğini biliyordum zaten." Koyu kan lekeleriyle kaplı bir çocuk göğüslüğünden ayrılmak istemiyordu bir türlü: "Lapasını yemekteydi," diyordu. "Ah katiller!... Katiller!..." Belçikalı bir maden işçisinin karısı, yolda beş yaşındaki kızını kaybetmiş olduğunu anlatmıştı Agnès'e. Gelinini ve torunlarını aramaktaydı Roubaixli bir ihtiyar. Agnès soruyordu:

"Niçin geldiniz?"

Bazıları: "Korkunç bir şey! O kadar alçaktan uçuyorlardı ki! Bir bomba bizim evin yanına düştü," diyordu. Bazıları da: "Almanlarla bir arada yaşamak mı?" diyordu. "Allah korusun! Birinci savaş sırasında tam dört yıl gördük onları. Paris'te bilmezler neler çektiğimizi. Ama biz yakından tanıyoruz. Roubaix'de rehineleri kurşuna dizdiler. Bizim orada da François'ya, Ménil'e: 'Kazın mezarınızı,' dediler ve hepsini öldürdüler. Çocuklara bile acımıyordu alçaklar!"

Bazılarıysa itiraf ediyordu: "Herkesin kaçtığını görünce nasıl duralım? Biz de kaçtık tabii." Bağıra çağıra anlatıyordu bir işçi kız: "Berget, pat diye bizim eve damladı. Hepimiz biliyorduk faşistin biri olduğunu. Avazı çıktığı kadar haykırıyordu: 'Hepinizi öldürecekler!... Tüyün, bir an önce tüyün!' diye. Tek başına o kaldı. Almanları törenle karşılamak için. Hepsi hain bunların."

Sık sık değişmekteydi göçmenler: Gidenlerin yerine hep yenileri geliyordu. Güneye iniyorlardı kafileler halinde. Yalnızca ihtiyar Riquet kalmıştı. Hastaydı ve güçlükle gelebilmişti Paris'e kadar.

"Karım öleli epey oluyor," diye anlatmıştı Agnès'e. "Oğlumu çekip askere aldılar. Yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyorum. Kaldım tek başıma. Sonra komşular üşüştü: 'Almanlar geliyor,' dediler. 'Biz gidiyoruz.' Ne güzel tavşancıklarım vardı görseniz! Bırakmak zorunda kaldım onları. Yalnızca Follette'i aldım yanıma. Köpeğimi. Öyle vefakar bir köpekti ki! On iki yaşındaydı, alışmıştım ona. Compiègne'de zorla trenden indirdiler bizi. Yola yürüyerek devam ettik. Bombaları doğrudan doğruya üzerimize sallıyordu Almanlar. Zaten bilirim onları birinci savaştan. Bir gürültü, bir kargaşalık. Bir de baktım, herkes kaçışmış. Follette'i koydunsa bul artık!"

Ve ayaklarını sürüyerek oradan oraya gidiyordu ihtiyar, Follette'i çağırıyordu.

Güzel bir yaz günü bombardıman uçakları belirdi Paris göklerinde. Bir çatırtıdan ibaretti sanki bütün gökyüzü. Camlar sarsılıyor ve Doudou bağırıyordu: "Bum bum!" Patates soymaktaydı Agnès. Bir an bıçağı bıraktı o kadar. Sonra yeniden işine koyuldu. Bir koşuşmadır başlamıştı. "İki bin ölü var!" diye bağırıyorlardı. İşte o zaman, deli gibi Doudou'yu kucakladı: Ya onu da öldürürlerse! Sonra da bir utanç kapladı içini: "Korkacak bir şey mi kaldı!" dedi kendi kendine.

Akşam rıhtımlardan geçiyordu. Yıkılmış büyük bir evin önün-

de insanlar toplanmıştı. Bakıyor, küfrediyor, şakalaşıyorlardı. "Hımm! Doğrusu özenli çalışıyorlar," dedi karanlık bir ses. Parçalanıp ilk unsurlarına bölünmüş gibiydi hayat. Taşlar, demir parçaları, sıvalar, çubuklar. Agnès bir kitabın üzerine basmış olduğunu fark etti: Güzel bir deri cilt gördü. Ayakta kalmış duvarlardan birinde gelinlik elbisesiyle bir kadın portresi asılıydı. Ve Agnès birdenbire, bir balkonun parmaklığına takılıp kalmış küçük bir çocuk beşiği gördü. Dehşet içinde, koşarak döndü okula. Harabelerin hemen yanı başındaki kahve teraslarında, gülerek içkilerini yudumlayanlar vardı.

O gece Pierre'i gördü düşünde ve her şeyi anladı: Hiçbir şey düşünmüyordu Pierre, acı çekiyordu yalnızca ve üşüyordu, yalnız hissediyordu kendini. Agnès onu ısıtmak istiyor ama başaramıyordu. Kıvranıp durdu sayıklayarak. Uçaksavar toplarının homurtusu şafağa kadar sürdü. Doudou da düş görüyordu herhalde. Çocuklara özgü basit kelimeler dökülüyordu dudaklarından.

27

Tessat'nın keyfi yerindeydi o sabah. Sevinçten etekleri zil çalan bir tavırla Joliot'ya:

"Burunları Weygand Hattı'nda kırılacak," dedi. "Bir devler savaşının başlamakta olduğunu yazabilirsiniz."

"Yazmak kolay. Söz konusu olan bu değil. Benimle belki dalga geçeceksiniz ama, batıl inançlı bir adam olduğumu hiçbir zaman gizlemedim. Almanları buraya çeken biziz, emin olun! Bir şey kırk kez söylenirse olurmuş derler. Hiç ağzımızdan düşürmedik ki: 'Gelecekler! Geliyorlar!' diye. Ve işte geldiler sonunda."

"Kocakarı masalı bunlar! Bir kere henüz gelmiş falan değiller, Somme'da savaşmaktalar."

"Belki. Gözümle görmediğim şeye inanmam ben. Ama bildiğim bir şey var. O da, dün Marsilya'yı bombaladıkları. Ne demek olduğunu anlıyor musunuz bunun? Marsilya, Fransa'nın taa öbür ucunda. Hangimizin aklından geçerdi ki buna cesaret edecekleri? Her şey bitti şimdi! İtalyanların harekete geçeceklerinden emin olabilirsiniz. Bugün değilse yarın. Weygand da birlikleri İtalyan sı-

nırında çekecek zamanı buldu tam! Somme'daki o aptalca savaşa sanki çok ihtiyacımız varmış gibi!"

Tessat bir el işaretiyle üstadı yatıştırdıktan sonra, kayıtsız bir sesle sordu:

"Dinlediniz mi İtalyan radyosunu?"

"Bir saat önce dinledim. Susuyorlar. Susuyorlar dediğim, Pompei'deki duvar fresklerinden söz açıyorlar. İyiye işaret değil bu."

Tessat bir kahkaha attı:

"Resimlerden söz açtılar öyle mi! Viard için olsa gerek bu! Sırası gelmişken size haber vereyim ki, 'kahraman savaşçı'mız denklerini hazırlamakla meşgul. Sırra kadem basacağı muhakkak. Şimdilik güle güle azizim! Akşama doğru uğrayın bana, ama biraz geç gelin, bayılacağınız bir haber vereceğim."

Bunu söylerken, hükümette kısmi bir değişiklik olacağını tasarlıyordu. Islıkla, Rigoletto'dan bir melodi tuturmuştu ki, Picard'ın geldiğini haber verdiler. Çağrılmadan geliyordu General. Ve Tessat onu daha görür görmez anladı. İşler kötüye gidiyordu. Almanların Somme'u aşıp Rouen'a doğru ilerlediklerini bildirdi Picard. Tanklar yola çıkmıştı, iki-üç gün içinde de her şey kesinleşmiş olacaktı.

"Ancak aklını kaçırmış olanlar, ciddi ciddi Paris'i savunmaktan söz edebilir!"

Başını salladı Tessat. Kederli ve resmi bir ifade yerleşmişti yüzüne. Önemli kişilerin cenaze törenlerinde hep bu yüzü takınırdı. Picard'ın elini hiç konuşmadan sıktı. General gittikten sonra da, lanetli dakikalar, dedi kendi kendine. Konuşuyorduk, çırpınıyorduk, umuyorduk ve işte birdenbire işin sonuna geldik! Birilerini bulup da bu düşüncesini paylaşmak istedi, ama ortalığa panik saçmamak gerektiğini anımsayarak vazgeçti.

Bakanlar kurulu toplantısına geldiğinde, Fransa'nın kaderini hemen unuttu. Hükümette değişiklik yapılmıştı: Geç bile kalındı! diye düşündü. Bazı atamalar son derece yerindeydi. Dışişlerine Baudouin getirilmişti örneğin. Tessat'nın dostu olan Prouvost da İstihbarat Bakanı olmuştu. Bunlara karşılık, Delbos'nun Fouger'nin adamı olduğunu herkes biliyordu. Ama De Gaulle'ün savunma bakan yardımcılığına atandığını öğrenince büsbütün isyan etti. Bu kadar önemli bir mevkiye, serüvencinin birini getirmek, çılgınlık değil de neydi!

Tamamıyla kendi havasına dalmış olan Tessat, yarım yamalak dinliyordu konuşulanları. Cephedeki durumdan söz ediyorlardı. Picard'ın sözlerini anımsadı birden ve Reynaud'ya sordu:

"Esas olarak neye güveniyorsunuz?"

Maginot Hattı'ndan ve İtalyan sınırından destek güçleri gelmekte olduğunu söyledi Reynaud. İngilizler de çok sayıda Kanada tümeni yollamayı vaat etmişlerdi. Ayrıca Reynaud dün, yardım istemek için Başkan Roosevelt'e başvurmuş bulunuyordu.

Sıkıntıyla dudak büktü Tessat:

"Beni asıl ilgilendiren şey, Almanlar Paris dolaylarına dayandıklarında ne yapmayı düşündüğün."

Böyle bir durumda hükümet Tours'a, hatta gerekirse Bordeuax'ya taşınacaktı.

"Ya daha sonra?"

"Mecbur kalırsak Cezayir'e geçeriz. Unutma ki koca bir donanmamız ve sömürgelerimiz var."

Tessat ısrar etmedi. Bir deliyle tartışmak ne işe yarar ki! Hükümet değil bu, bir intihara hazırlananlar derneği! Kurtarsa kurtarsa Breuteuil kurtarabilir kendisini. Ama o da kurtarmaz. 'Haçlılar'ın beyannamesini anımsamış ve gözlerini yummuştu: Korkuyordu.

Ama gene de Breuteuil'i görmeye gitmeden edemedi: Korku içinde yaşamaktansa ölmek daha iyiydi! Breuteuil yüz çevirecek olursa, Fouger ile anlaşmayı dener, o da olmazsa kalkıp Amerika'ya giderdi.

O soğuk ve kibirli edasıyla çalışma masasının başındaydı Breuteuil. Objektife poz verir gibi bir hali vardı.

Çok tatsız bir an yaşamıştı sabahleyin. Karısı ağlayarak: "Almanlar Paris'i alacak işte. Canavar! Bunu sen istedin!" diye haykırmıştı. Siyasi rakiplerinin bağırıp çağırması dokunmazdı Breuteuil'e. Ducamp ve Fouger gibi tiplerin, bütün hatayı başkalarının sırtına yüklemek istemesinden daha doğal ne olabilirdi! Sanki Breuteuil, Almanya ile savaşın bir cinayet demek olduğunu defalarca söyleyip de onları uyarmamış gibi! Ama ölmüş oğlunu anımsayarak: "Onu öldürdüğün yetmedi de şimdi hepimizi mi öldürmek istiyorsun!" diye haykıran karısına ne diyebilirdi?

Önündeki haritaya dalmış düşünüyordu Breuteuil. Teslim olduk, barışı da yaptık. Peki sonra? Fransa'nın ne bir Arnavutluk,

ne de bir Bohemya olmadığını anlayacaklar mıydı Almanlar? Anlamayabilirler bunu. Başka yapıda, başka kandan, başka bir kumaştan dokunma insanlar çünkü. Ve anlamazlarsa, her şey bitti demektir! Lorraine, sevgili Lorraine'i Almanya'nın olacak! Ve gelecek kuşaklar, kendisine lanet okurken, o soytarı Ducamp'a bir kahraman gözüyle bakacaklar.

Hiçbir şeyi görmeksizin yaşamıştı uzun yıllar boyunca. Bir tek duygu hükmetmişti hep kendisine. Halk Cephesi'ne karşı beslediği kin. Ve Hitler'in, Mussolini'nin, Franco'nun zaferlerini kendi zaferleri saymıştı. Sonsuz bir sevinç duyuyordu Beneş'in Prag'ı terk etmiş oluşundan. Daha geçenlerde, Danimarka hükümetinin kararını öğrenince, "İşte sosyal demokratlar bir kez daha çuvalladı!" diye düşünerek, memnun, gülmüştü.

Peki ama, içindeki bu sıkıntı, bu karanlık, bu perişanlık nereden geliyordu? Sinirler... Kendisini toparlaması lazım. İktidara geliyor şimdi. Parlamentoyu feshedip düzeni o kuracak. Küçük düşmeler, umutsuzluklar, hatta gözyaşlarıyla ödemek gerekecek belki bu düzeni. Ama olsun! Yepyeni bir Fransa doğacak ya, değer... Tessat geldiğinde, karısının sitemlerini ve kendi korkularını unutmuştu Breuteuil. Her zamanki gibi soğuk ve vakur bir edayla karşıladı bakanı. Tessat daha içeri girerken cıyak cıyak bağırmaya başlamıştı:

"Hepsi çılgın bunların! Hükümetin Madagaskar'a taşınmasını öneriyor Reynaud. Bakir ormanlardaki atalarını özlemiş olsa gerek maymun! Ve bu arada da Almanlar, Rouen'a yaklaşmaktalar. Bir şeyler yapmamız gerek mutlaka! Dakikalarınız bile sayılı."

"Bütün bunları sana önceden haber vermemiş miydim?"

"Sen mi haber vermiştin? Ya peki hükümette kalmamı bana öğütleyen kim? Sen. Şimdi de tereyağından kıl çeker gibi sıyrılıyorsun işin içinden öyle mi?"

Elini kolunu da oynatmaya başlamıştı şaşkınlığından.

"Senin 'Haçlılar'ının bana kızdıklarını bilmez değilim. Ama bir yanlış anlama var bu işte. Onlara açıklamalısın. Ben meclise bile senin desteğin sayesinde girmiştim. Böyle kritik bir anda insan dostlarını ortada bırakmaz!"

"Sinirlenmekte haksızsın. Direnmenin saçma bir şey olacağını haber vermiştim sana ben. Bunu söylemek istedim demin. Öteki meseleye gelince, milli çevreler sana çok değer veriyor. Ve şimdi bu-

rada, bir dostunun evindesin. Sakin ol lütfen! Durumu incelemek ve yeni hükümetin olası kuruluşunu kararlaştırmak zorundayız."

"Hükümette bugün değişiklik yapıldı."

"Bir paçavrayı yamamak gibi bir şey o değişiklik dediğin. Birkaç güne kalmaz, barış görüşmeleri meselesi ortaya çıkacak. Böyle bir anda ülkenin güçlü bir iktidardan yoksun kalmasına göz yumamayız. Komünistler harekete geçebilir. İktidara mareşal gelmeli. Üstelik de güzel bir adı var: 'Verdun kahramanı!' Bütün bunları yarım saatte halledebiliriz."

"Peki ama Reynaud?"

"Ya kendiliğinden kaçacaktır ya da bizim tarafımızdan büyükelçi olarak Amerika'ya gönderilir. Önemli olan, ihtiyarın başa geçmesi. Ve tabii Laval. Sonra ben. Eskilerden de bir kaçını almamız lazım."

"Bence Baudouin de kalmalı."

"Haklısın. İtalyanlar onu tutar. Sonra Prouvost da sanayicilerin adamıdır. Méjeu, bir üstat diye bakar Prouvost'ya. Listeye seni de aldım tabii."

Memnuniyetini gizlemek istedi ama başaramadı Tessat. Gene de laf olsun diye itiraz etmekten geri kalmadı.

"Ben çok yaşlıyım. Gençlerden birini seçmek daha iyi olmaz mı?"

"Ne münasebet! Senden daha çok yararlanacağız. Memleketin bu kabine değişikliğini bir hükümet darbesi diye görmemesi lazım. Frenlemek önemli! Herkes sana alışmış bulunuyor. Orta halli Fransızın gözünde sen, hiçbir değişiklik olmayacağını garantileyen bir unsursun. Ve bu güç zamanda, her şeyden önce, memlekete güven vermek gerekir."

Ağzı kulaklarına varıyordu Tessat'nın. Fouger hergelesi göze alınmadı demek ki! 'Haçlılar'ın beyannamesine gelince, aptalca bir tahrikten ibaret olsa gerek. Tessat'nın namuslu bir Fransız olduğunu Breuteuil anlıyor ya, yeter. Ve daha birkaç gün önceki kaygılarını unutup, yeni hükümetin programı hakkında fikir yürütmeye koyuldu.

"Hükümet programında, barış görüşmelerine girmeye hazır olduğumuzu bildirecek olursak, çoğunluk bizimledir. Korktuğum bir nokta var. O da, Almanların kabul edilmeyecek kadar ağır şartlar koşması. Kazandıkları zaferlerden başları dönmüş olabilir

pekala. Onlara laf anlatacak birisi gerekli. Bu bakımdan, listende bir isim eksik. Önerim biraz fazla cüretli gözükebilir. Hatta birçokları bu öneriyi, tehlikeli bir jest olarak da değerlendirebilirler. Ama bugün hoşgörülü davranmamız gerekiyor."

"Viard'ı mı teklif ediyorsun?"

"Viard mı dedin!"

Şaşkınlıkla bakıyordu Breuteuil'e. Nihayet konuştu:

"İhtiyar öküzün biridir Viard! Zaten şu anda kaçmış olsa gerek. Hayır azizim, Grandel'i kastediyorum ben. Eski dostlarız biz ve açık yüreklilikle konuşabiliriz aramızda. Mektup hikâyesini herhalde unutmuş değilsin?"

Breuteuil, elindeki cetveli kızgın bir hareketle masaya vurmuştu.

"O mektubun sahte olduğunu söylemiştim sana," dedi. "Böyle bir anda bu türlü sahtekarlıklara nasıl olur da aklını takabilirsin?"

"Beni yanlış anlama. Grandel'den söz açıyorsam, onu lekelemek amacıyla değil. Tam tersine. Grandel'in hiç kuşkusuz Berlin'de bir alay dostu var. Böyle bir adam şu sırada bizim için elzemdir."

Kuru ve resmi bir sesle yanıt verdi Breuteuil:

"Bu tahminlerini son derece yersiz buluyorum. Grandel'i dışarıda tanıdıkları muhakkak. Yenilikçi bir adam, üstelik de derin bilgi sahibi. Bu bakımdan da hükümetimize büyük hizmetleri dokunacaktır. Ama birisinin de Paris'te kalıp beklemesi şart. Arkamızda büyük bir siyasi şahsiyet bırakmadan başkentten ayrılamayız. Laval ve ben, iktidarı devralmak için Reynaud'nun peşinde olmak zorundayız. Sen de kalmamalısın Paris'te. Parlamenter çevrelere olan hakimiyetinle, orada bizim için çok daha faydalı olabilirsin. Sonra da, seni böyle acı bir sınava zorlamak istemem. Bir Fransız için, Paris sokaklarında yabancı askerleri görmek, acı verici bir şeydir. Ve benim bildiğim kadarıyla, Almanlar senden pek hoşlanmamaktalar. Bizim inceliklerimizi anlayamazlar ki. Onların gözünde sen, Halk Cephesi'nin yarattığı, yumruğu havaya sıkılı bir adamsın."

Tessat afallamıştı. Uzun bir sessizlik oldu. Breuteuil'in karısının ağladığı işitiliyordu yan odada. Breuteuil ise, yüzü acıyla gerili bir halde, bu hıçkırıklara dikmişti kulaklarını. Nihayet Tessat alçak bir sesle sordu:

"Sence... çok geçmeden buraya gelecekler midir?"

"Bir gün... hatta saat meselesi."

Breuteuil'in evinden perişan ayrıldı Tessat. Yeni hükümette kendisine sunulmuş olan koltuk, sevinç vermiyordu ona şimdi. Anlaşılmaz ve kötü niyetli bir şey olarak görünüyordu dünya. Ya bir de Reynaud, Tessat'nın Breuteuil'le anlaştığını öğrenecek olursa? Mandel'den her şey beklenir. Tutuklattırabilir, hatta kurşuna bile dizdirebilir Tessat'yı! Onlara bakacak olursan, Tessat'nın davranışı tam bir vatan haini tavrıdır çünkü. Almanların gözünde de, bir 'Kızıl' Tessat. Tam bir 'Kızıl' değilse bile, ona yakın bir şey. Ne iğrenç bir bataklık şu politika! Askerler mutlu canım. Düşmanlarının kim olduğunu bilirler hiç değilse. Ama Tessat'nın en ummadığı yerden düşmanları çıkıyor! Gene kendi içine kapanmıştı.

"Daveti perşembeye koydum," dedi sekreter.

"Zavallılar!" dedi Tessat içinden. "Perşembeye Almanlar Paris'te olacak ve hiçbirinin bundan haberi yok!" Çıkıp biraz dolaşmaya karar vermişti. Bu karamsarlığın açık havada dağılacağını umuyordu.

Sinsi ve korku veren bir havası vardı karanlığa gömülmüş olan kentin. Çığlıklar, trampet sesleri ve tuhaf uğultularla doluydu. Kapıların önünde küçük gruplar toplanmıştı yer yer. Tessat konuşulanlara kulak kabarttı.

"Gamelin'in beynine bir kurşun sıkarak intihar ettiğini söylüyorlar."

"Reynaud da Amerika'ya kaçmış."

"Hepsi kaçacaklar hepsi. İş gene bizlere düşecek."

"Almanlar korkutmuyor beni. Neyim ki ben? Dokunmazlar bile. Ama bombalardan korkuyorum doğrusu."

"Namussuzun tekidir Almanlar. Babam anlatırdı: 1915'te amcamı diri diri gömmüşler!"

"Tessat da Hitler'le kucak kucağa geldi bile."

Konuşma kesilmişti. Tessat bir sokak fenerine yaslanmış ve gölgeye çekilmişti hemen. Kalbi çarpıyordu. Sokakta askerlerin resmi geçit yaptığını görür gibi oldu. Haykırmamak için sımsıkı gözlerini yumdu. Bu ayak sesleri ne peki? Baktı. Bir kahvenin storuna düşen iri yağmur taneleriydi bunlar.

Bütün hayatı boyunca hiç böylesi bir dehşete kapılmamıştı Tessat. Soluk soluğa geldi bakanlığın kapısına. Ve çalışma odasına girip de pırıl pırıl yanan ışığı görünce çocuk gibi sevindi.

İşte tam o sırada uçaksavarların gümbürtüsü başladı. Tessat önce pencereye koşmuş, ama hemen çekilmişti. Almanlar Paris'e yaklaşıyorlardı. Ve onların gözünde pis bir 'kızıl'dan başka bir şey değildi. İşçilerin gözünde de, Hitler'le kucak kucağa gelen bir vatan haini! Karşısında göğsüne nişanlanmış tüfekler, bir duvar dibinde görür gibi oldu kendini. Ama belki de kurşuna dizmez, linç ederlerdi. Bu çatırtı da neyin nesi oluyor? Yakınlarda bir yere bir bomba düşmüş olsa gerek. Bakanlığı seçtiler herhalde hedef diye! Beş yüz kiloluk bombalar. Düştükleri yerleri tuz buz ediyor. Cesetlerin kime ait olduğu bile anlaşılmazmış. Beklemek yeter. Kurtulmak için bir şeyler yapmalı artık!

Oradan oraya gidip geliyordu odada ve bir türlü bir karar veremiyordu. Bir an için oturuyor, sonra birden fırlayıp kalkıyordu gene. Titremesi tutmuştu. Nihayet zili çaldı:

"Arabayı hazırlayın," dedi. "Yedek benzin de koyun. Beni Genelkurmay'a götüreceksiniz."

Ve Joliot, sabahleyin vaat edilen iyi haberi almak üzere on bir buçukta bakanlığa geldiğinde 'Sayın bakanın, Genelkurmay'da bulunduğunu' bildirdiler kendisine. Israr etmedi Joliot, gittikçe biraz daha hızlanarak çıktı binadan ve rüzgâr gibi girdi evine:

"Valizlerini hazırla Marie, kaybedecek bir dakika bile yok, hemen gidiyoruz! Tessat denen namussuz çoktan tüymüş yavrucuğum! Ah hergele, ah itoğlu it! Daha bu sabah gidecektim ben, ayağıma sarıldı it. Batan gemiyi ilkin farelerin terk ettiğini söyler eskiler. Yalan, bin kez yalan. Kaptanlar fırlayıp canını kurtarıyor önce. Ve zavallı fareyi içerde kaderiyle baş başa bırakıyorlar. Ama bu fare başka fare Marie'ciğim, aptal değil bu fare, göstereceğim onlara! Aman elini çabuk tut!"

28

Birkaç haftadan beri, Jeannette'in, daima aynı şeyi düşünüyormuş gibi dalgın bir hali vardı. Ama aslında hiçbir şey düşündüğü, hiçbir şeyle ilgilendiği yoktu. Bir ağır hastanın bitkinliğini andırıyordu hayatı. Dessère'den ayrıldığından bu yana, büyük, boğucu, akıl ermez bir boşluk duygusu kaplamıştı içini.

Eskiden olduğu gibi gene stüdyoda çalışmaktaydı. İş arkadaşları sabahtan akşama cephe haberlerini tartışıyor, gazetelerin son baskılarını kapışıyorlardı. Jeannette dinlemiyordu bile konuşulanları. Her zamanki gibi sözlerine aldatıcı bir önem yükleyen bir sesle, ilaçların ya da içkilerin erdemlerini övmeye devam ediyordu. Ağaç, sessizlik, rüzgâr gibi, dokunaklı ama yararsız kelimeler fısıldıyordu mikrofona. Şiiri reklamdan ayırt edemez olmuştu uzun zamandan beri. Zaten öteki spikerlerin anlattığı şeyler de, tanımadığı acayip bir firmanın reklamı gibi geliyordu ona: "Bin ton batırıldı. Yerlerde yağ lekeleri var..."

Gürültü ve hareketin içinde kendi kendini avutmaya çalışarak, akşama kadar başıboş dolaşıp durmuştu o pazar günü. Nefis bir gündü. Ve Parisliler, endişe verici söylentilere kulaklarını tıkayıp Boulogne Ormanı'na koşmuşlardı. Tenis kortları ve göldeki kayıklar adam doluydu. İnsanlar, kahvelerin gölgeli teraslarına yığılmış, yemyeşil nane likörlerini ya da altın rengi portakal şuruplarını yudumluyorlardı. Çocuklar kum havuzlarında toprak karıyordu. Gagasıyla tüylerini düzleyen çok güzel bir karatavuk çarptı gözüne. Melankolik bir sesle mırıldandı:

"Karatavuk."

Ve kuş havalanıvermişti. Gölgelik bir yolda bir çiftle karşılaştı. Bir asker ve yüzü çille kaplı pembe elbiseli bir genç kız. İncecik bir siyah bıyığı vardı askerin ve yüz hatlarında ancak çocukların başarabildiği bir ciddiyet dalgalanıyordu. Miğferini eline almıştı. Ağlıyordu genç kız. Ve asker:

"Her şey düzelecek, göreceksin," diyordu.

İmrendi Jeannette. Ne büyük mutluluk böyle ayrılmak! Oysa kendisinin artık umudu bile yok, hüzün bile duymuyor.

Pazartesi günü öğleye kadar odasından çıkmadı. Perdeleri de sımsıkı kapatmıştı. Işığa tahammül edemiyordu. Öğleden sonra çıktığında afallayıp kaldı. Tanınmaz bir haldeydi Paris. Bütün mağaza ve kahveler kapalıydı, beyaz bir leke halinde dört köşe kâğıtlar yapıştırılmıştı kapılara ve sanki hep aynı titrek elin yazdığı: Kapalıdır, sözü okunuyordu bütün kâğıtlarda. Evlerin önünde insanlar koşuyor, pencereleri tahta panolarla örtüyor, valizler, torbalar, aceleyle bağlanmış paketler taşıyorlardı. Sokağın karşı kıyısına geçmek imkansız gibiydi. Ardı arkası kesilmeyen bir dizi halinde

akıyordu otomobiller. Arabaların üzerine yatak yorgan bağlamışlardı. Gözyaşlarıyla ıslanmış korku dolu çehreler beliriyordu kapı aralıklarında.

Oysa daha bir gün önce Parisliler şaşkın bir edayla soruyordu göçmenlere: "Niçin beklemediniz kuzum? Weygand Hattı var ya!.." Şimdi onlara gelmişti sıra. Garlara koşuyor, kamyonlara yığılıyor, şoförlere yalvarıyorlardı: "Ne olur, bizi de götürün!..." Dibi delinmiş bir çuval gibi, her an biraz daha boşalıyordu kent.

Emekliler Bakanlığı'nın önünde sıra sıra kamyonlar vardı: Masaları, dolapları, klasörleri, bütün mobilyayı yüklemekteydiler. Niçin? İhtiyar bir kadın, gramofondan çıkar gibi boğuk bir sesle, durmadan tekrarlıyordu:

"Beni de götürün, ne olur!.. Beni de götürün!"

Dehşet içinde sordu Jeannette:

"Ne oluyor Allahaşkına, ne demek bütün bunlar?"

Şaşkın gözlerini Jeannette'e dikmişti ihtiyar:

"Bilmiyor musun?" dedi. "Almanlar Rouen'da!"

Filesi elinden kaymıştı kadının. İçindekiler yere saçılmıştı. Bir yün yumağı, bir elbezi, birkaç mum ve iki portakal. Ağlamaya başladı kadın. Ve işte o zaman, Jeannette de ağladı. Bir şeyler yapmak gerekiyordu hemen. Neredeyse gelecekler, bombalayacaklar kenti, insanlara ateş edecekler! Aklını kaçırır gibi oldu Jeannette, o andan itibaren de insan olmaktan çıktı. Jeannette değil, bütün öteki çöplere benzer bir çöp daha savruluyordu şimdi umutsuz sokaklarda.

Birden durdu. Gitmek, ama nereye? Lyon'u, yaşlı babasının sırıtışını görür gibi oldu. Fleury'yi anımsadı sonra, omçalarının mavi yaprakları, sıcak günleri ve sessizliği... (yalnızca sineklerin vızıltısı işitilirdi, öyle ya!) Hiçbir zaman duymadığı kadar şiddetli bir yaşama arzusu duydu Jeannette. Ona hep kahredici görünmüş olan hayat, eşsiz bir tada bürünmüştü bir anda. Gitmek!

Lyon Garı'na doğru ilerledi. Büyük caddenin kalabalık olduğunu gördü uzaktan. Meydana sokulmak imkansızdı. Polis kordonları insan yığınını güçlükle zaptediyordu.

"Hainler! Bizi ortada bırakıp kaçtılar işte!"

"Namussuz alayı!"

"Korkunç bir kapana kısıldık!"

Polisler, akşama tren olduğunu söylüyorlardı ama kendileri de

inanmıyordu söylediklerine. Ve kalabalık bekliyordu. Akşama doğru açlık ve yorgunluk kendini duyurdu. Henüz kapanmamış dükkân aramaya koyuldu insanlar. Kaldırımların kenarlarına çöküp, ellerine ne geçerse yemeye başlamışlardı. Ortalık, büyük bir Çingene obasını andırıyordu. İhtiyar bir işçi, bir dilim ekmekle birkaç dilim sucuk kesip Jeannette'e uzattı. Teşekkür etmek istedi ama konuşamadı Jeannette, dudaklarını kımıldatabildi yalnızca. Yiyemeyecekti, ateşi yükselmişti, hastalanmış gibiydi.

Ve her zamankinden daha erken gelip bastırdı gece. Simsiyah bir sis örtmüştü kenti. Rouen'ın alevler içinde olduğu söyleniyordu. Çevreyi yatıştırmaya çalışıyordu adamın biri:

"Yangın falan değil, bir duman perdesi canım."

Kadınlar deli gibi çığlık atıyorlardı. Boğulacak gibiydi Jeannette. Ertesi gün, daha şafakta yeni yeni insan yığınları doldurdu mahalleyi. Ve hâlâ tren yoktu.

Jeannette bir sokağa sapıp rıhtımlara ulaştı. Görmeden bakan şaşkınlık dolu gözleri kimseyi yadırgatmıyordu şimdi. Herkes öyle bakıyordu. İnsanlar birbirlerini durduruyor, nasıl edip de bir valiz veya bir el arabası bulabileceklerini soruyorlardı. Ve son haberler dolaşıyordu ortada: "Nantes'dalar... Chantilly'deler!.. Champs-Elysées'ye paraşütçüler inmiş. Trenler Austerlitz Garı'ndan kalkıyor! Tren miren yok kalkan, boşuna umutlanmayın! Sattılar bizi, bozuk paraya sattılar hem de namussuzlar!"

Genç bir kız, elindeki çöreği hırsla yiyor, bir yandan da hüngür hüngür ağlıyordu. Bir general geçti otosunun içinde. Yaşlı bir adam, generale şöyle bir göz atıp ince hafif sesiyle mırıldandı:

"Cehenneme kadar!"

Yan sokakta küçük bir kız, kafası kopuk kocaman bir oyuncak bebeği göğsüne bastırmış ağlamaktaydı.

Saint-Jacques Sokağı'nın köşesindeki fırın hâlâ açıktı. Sımsıcak bir ekmek kokusu duydu Jeannette ve kendini toparladı. Yaşama arzusu doldurdu gene içini. 'Ne yapabilirim acaba?' diye düşündü heyecanla. Stüdyoya seğirtti. Kapalı buldu kapıyı. Kapıcı bile gitmişti. Maréchal aklına geldi birden ve koşmaya başladı. Rüzgâr gibi girmişti eve. Bir valizin içine kitaplar ve şişeler yerleştirmekteydi Maréchal. Küçük bir zenci tanrısını sığdırmaya çalışıyordu valizin köşesine o girdiğinde. Ama heykelcik, hapsedilmeye bir

türlü razı olmuyor, Maréchal'in tüm çabasına rağmen başını uzatıp, kurnazca gülümsemeye devam ediyordu.

"Son haberi biliyor musun?" diye homurdandı Maréchal. "İtalyanlar bize savaş ilan etti. Görüyor musun namussuzluğu? Bugüne kadar bekledi çakallar! Ve hükümet de kaçmış: 'Sonuna kadar savaşmak!' dedikleri buymuş işte! Otomobil satışları hızlandı birden, biz de sıraya girdik otomobil almak için. Grandet benzin aramaya gitti. Bulacak olursa seni de götürürüz."

Jeannette sevince boğuldu:

"Fleury'ye gidelim, ister misin?"

Ama benzin bulmak imkansızdı. Üstü başı toz içinde, şafakta döndü Grandet:

"Charles dün arabayla yola çıkmıştı, bugün yayan dönmüş. Benzin namına bir şey kalmadı ülkede! Bari bir at bulabilseydik! Böyle durumlarda attan daha emini yoktur. Père-Lachaise'e top yerleştiriyorlardı, gözlerimle gördüm. Askerlerse durmadan gidiyor, ama nereye belli değil. Anlayan varsa beri gelsin! Amerika da savaşa girmiş söylendiğine bakılırsa. Ama ben inanmıyorum."

Maréchal zıvanadan çıkmış, haykırıyordu şimdi:

"Ne gazete var, ne de radyo! Hepsi kaçtı anlıyor musun, hepsi defolup gittiler! Yüzüstü bıraktılar Paris'i!"

Durup bir an soluk aldıktan sonra da Jeannette'e döndü:

"Korkma yürüyerek gideriz."

Jeannette telaşlanmıştı. Fleury'ye yürüyerek gitmek! Ama çocukça bir sevinç duydu bundan.

"Ayakkabılarımı değiştireyim, bunlarla imkanı yok yürüyemem!"

Otele koştu.

Ama canlılığı sokağa çıkar çıkmaz sönmüştü. Otomobillerin homurtusuyla, birbirini itekleyen, bağıran, ağlayan insanların müthiş kaynaşması, kapkara bir hüzün çökertmişti içine. Nereye kaçılır ki? Ve neye yarar kaçmak? Hiçbir yerde huzur duymayacaktı.

Otel sahibesi, bir akraba gibi sıcaklıkla karşıladı Jeannette'i:

"Gitmemekle çok isabet ettiğiniz! Hiç kimse kalmadı kentte. Utanç verici bir şey bu panik! Sonra niye kaçıyorlar, anlamıyorum. '14'te Almanlar Meaux'ya dayanmıştı ve gene kaçmıştı insanlar. Kaçtılar ama geri dönmediler bir daha. Kırk tümen asker yollandı-

ğını söyledi bugün sütçü. Demek ki Almanları püskürtecekler."

Jeannette konuşmaksızın başıyla onaylıyordu kadını. Bir, belki iki saat kımıldamadan oturdu kaldı. Otelcinin odasını iyice ısıtmıştı güneş. Şöminenin üzerinde küçük bir kedi, hareketli bir ışık yuvarlağını yakalayabilmek için oradan oraya atıyordu kendini. Bir sıçrayışta fırlayıp kalktı Jeannette, kediyi görünce: Yaşamak. Yalnızca yaşamak şimdi!

Maréchal'e koştu yeniden. Kapının üzerinde bir kâğıt vardı. "Jeannette, seni saat dörde kadar Denfert-Rochereau Metrosu'nun girişinde bekleyeceğim." Boğulur gibi baktı saatine Üç... Demek ki zaman var daha. Tesadüfen açık kalmış bir lavantacıya girip kolonya istedi. Ağır hareketlerle sarmaya koyuldu şişeyi adam. Jeannette yalvardı.

"Ne olur, biraz çabuk!"

Nasıl olmuştu da karıştırmıştı istasyonların ismini! Alésia Metrosu'nun girişinde saat beşe kadar bekledi. Ve o zaman aklına geldi Maréchal'in kâğıdını çantasından çıkarıp bakmak. Bayılacak gibi oldu birden. Hiç kimse kalmamıştı Denfert-Rochereau'da. Postaneye koştu: Kapalı! Zaten her yer kapalıydı. Otele döndü yeniden ve Dessère'e telefon etti. Duygular falan bir yana, ancak Dessère kurtarabilirdi kendisini! Ama ondan da yanıt çıkmadı. Elinde telefon defteri, kime telefon ettiğini bile düşünmeksizin bütün numaraları sırayla çevirmeye koyuldu. Hep aynı monoton sesi işitiyordu. Dehşet içinde: "Hiç... Ama hiç kimse kalmamış!" dedi kendi kendine.

Otelci kadın, kayınbiraderini görmüştü arada. "Gelecek tümenleri bekleyin isterseniz," demişti adam. "Polislerle itfaiyecilerden başka kimse kalmadı kentte! Bizim general bile Chantilly'ye gidip kendiliğinden Almanlara teslim oldu." Topların gümbürtüsü geliyordu kuzeyden doğru. Jeannette'in: "Hiç kimse kalmamış!" diye çığlık attığını işiten kadın çaresizlik içinde kollarını havaya kaldırdı, sonra da aceleyle eşyasını toplamaya başladı.

Odasına çıktı Jeannette. Uzun bir süre pencerenin yanında ayakta durdu. Göçmenler dalgası, aralıksız bir şekilde akmaktaydı sokaktan. Bazıları, içi eşya dolu el arabalarını hızla iterek ilerliyordu. Tek atlı arabalar geçiyordu bazen de, bağdaş kurup oturmuş bir ihtiyar kadın oluyordu içlerinde veya havlayan bir küçük köpek.

Çevredeki bütün pencerelerin perdesi kapalıydı. Bir kere daha:

"Hiç... Ama hiç kimse kalmamış!" dedi Jeannette.

İşte bir adam, tamamıyla şaşkın bir halde, sırtına bir koltuk almış gidiyordu. Küçük bir çocuk da, tahtadan atını sürüklüyor işte. Ayrılamamış olmalı. Sonra yaşlı bir kadın, kadının elinde bir kafes, kafesin içinde bir kuş. Kelebek gözlüklü bir adam, koltuğunun altında bir çanta, elinde bir kediyle geçiyor. Umutsuzca miyavlıyor hayvan, kaçıp kurtulmak istiyor. Bir nineyi de el arabasının içine oturtmuş götürmekteler. Kadının biri de iki küçük oğlanı birden kucaklamış. Bisikletli insanlar geçiyor son hızla. Çöle dönmüş bir büyük kent kadar insana boğuntu veren, başka ne vardır!

Koşarak indi Jeannette. Otelci kadın yoktu. Her şeyini yüzüstü bırakıp gitmişti. Jeannette'e haber vermeden. Kapısını bile kilitlemek zahmetine katlanmadan.

Şosenin ortasından yürüyor Jeannette şimdi. Ortalıkta bir yanık kokusu var. Boğucu bir hava. Otomobil depoları alev alıyor yer yer. Kurumla karışık bir yağmur başladı. Siyah gözyaşları yağmur damlalarına karışıyordu yüzünde. Kafası bomboştu, alabildiğine büyümüştü gözleri. Kendini kalabalığa kaptırmıştı, vebalı kentten hızla uzaklaşıyordu.

29

Bütün sabah gazete arayıp durmuştu Agnès. Yeni kapanmış tek tük gazete kulübelerinde, fi tarihinden kalma haftalık dergiler vardı. Sonra kulübeleri de kapattılar. Gazetelerin artık çıkmayacağını söylüyorlardı. Ama akşama doğru Agnès, bir gazete satıcısının çığlığını işitti. Koparırcasına aldı oğlanın elinden gazeteyi. Bir fotograf vardı birinci sayfada. Rıhtımda köpeğini yıkayan bir kadın. Fotoğrafın altında da şu saptama: "Paris daima Paris'tir..." Agnès öfkelenmişti. Eski bir sayı satmışlardı kendisine! Ama hayır, tarih 10 Haziran! Okula koştu, radyo dinleyecekti. Önce bir ayini naklen verdiler. Birleşik Devletler Büyükelçisi Bullit, Jeanne-d'Arc heykeline kırmızı güllerden bir demet koyduktan sonra, koyu bir Anglosakson şivesiyle haykırdı:

"Jeanne, kurtar onları!" Ve bunu tango izledi:

Biz ki en önde gelenleriz
Gezer eğlenir dans ederiz!

Sonra da, kelimelerin üzerine basa basa ilan etti spiker: "Kahraman avcı birliklerimiz, Narvik kentinin doğusunda ilerlemektedirler."

Telaşla sordu Riquet:

"Ne diyorlar?"

"Hiç... Resmi tebliği bekliyorlar herhalde. Yarın verirler artık haberi."

Ama sabahleyin radyodan çıt çıkmadı. Umutsuzluğa gömüldü Agnès. İlkin, gitmeyi düşündü. Dax'a, babasının yanına. Almanlar oraya kadar ilerleyemezdi.

Odaları dolaştı. Paçavra yığınları, boş konserve kutuları. Daha düne kadar göçmenler yaşıyordu burada. Şimdi yalnız Riquet kalmıştı, inliyordu durmadan: "Kımıldayamıyorum ki..." Ne yapmayı düşündüğünü sormamıştı Agnès'e. Anlamıştı gideceğini. Anlamıştı ama, gene de küçük bir davranışını bile gözden kaçırmıyordu. Belki de gitmez kim bilir!

Her şeyden çok, yalnız kalmaktan korkuyordu.

"Herkes gitti işte," diyordu. "Ya kentte ne olup bitiyor?"

Kısa bir sessizlikten sonra Agnès ekledi:

"Ben gitmeyeceğim."

Gülümsemek istedi Riquet, ama ancak yüzünü buruşturabildi. Agnès, Doudou'yu sımsıkı kucaklamış, düşünüyordu. Niye kalmaya karar vermişti? Riquet'ye acımıştı belki de? Oysa Doudou'yu da düşünmesi gerekirdi. Kurtarmak gerekiyordu çocuğu. Ama Doudou'yu yolda kaybetmek de vardı hesapta. Küçük kızını yolda kaybetmemiş miydi Belçikalı kadın! Ama Paris'i bombalayacaklar ve gene iki bin kişi ölecek. Daha da korkunç bir şey bu. Daha ne bekliyor öyleyse, niçin gitmiyor? Gururundan gitmiyordu. Daha bir saat önce radyodan ses yerine boş bir vızıltı çıktığını işittiğinde perişan olmuştu. Utanç verici bir şey olarak görünüyordu ona bu kaçış. Bütün iradesini toparlamıştı. Herkes terk etse de, o, Paris'te kalacaktı.

Kendisiyle birlikte gelmeye ikna etmek için Mélanie koşmuştu.

"İşçiler götürecek bizi," demişti. "Dört kamyonları var. Ne de olsa bizim canlarımız işçiler."

Kalmaya karar verdiğini söyledi Agnès. Mélanie kızmıştı. Agnès hakkında söylenenler doğruydu demek ki. Kocasının kimler tarafından öldürüldüğünü bilmek ve burada Almanların içinde kalmak umurunda bile değildi öyle mi!

"Nihayet sizin bileceğiniz bir iş!" diye bitirdi sözlerini Mélanie. "Ben karışmam."

Riquet'ye yemek verdikten sonra çıktı. Kalabalık akmaktaydı gene sokakta. Nasıl da gitmek istiyordu herkes gibi! Ama karanlık bir edayla: "Hayır!" diyordu kendi kendine. "Gitmemem gerekir." Belediye binasının duvarında küçük bir afiş asılıydı. Resmi bir afiş. "Fransız Cumhuriyeti. Özgürlük. Eşitlik. Kardeşlik." Okudu Agnès. "Paris, açık kent ilan edilmiştir. Askeri vali, General Dentz."

"Ne demektir, 'Açık kent?'"

Omuz silkmişti adam.

"Ben de bilmiyorum. Paris'in bir müstahkem mevki olmadığı anlamına geliyordur belki. Ya da Papa'nın isteğiyle olmuştur. Ama ne olursa olsun, hoş bir şey değil bir hanımefendi."

Bir işçi yaklaşmıştı şimdi de. İlanı okuyup haykırdı:

"Namussuzlar alayı! Demek anlaştılar sonunda!"

Tek gözüyle ağlıyordu işçi. Gözlerinin birisi camdı ve ilgisiz bakıyordu Agnès'e.

Bıyıklı ve babacan tavırlı şişman bir polis, çevresinde toplananlara:

"Düzeni sağlamak için bizi burada bıraktılar," diyordu. "Açık kent demek, insanlar öldürülmesin diye. Çok geçmez, barış anlaşmasını imzalarlar artık."

Ama insanlar gidiyordu durmadan. Agnès, imrenerek bakıyordu gidenlere. "İnsan yürüdüğü zaman, düşünmeye fırsat bulamaz," diyordu.

Akşam Riquet'yi teselli etmek için:

"Paris'i 'açık kent' ilan ettiler," dedi. "Yani bu durumda Almanlar ateş açmayacak ve bomba atmayacaklarmış."

"Bombalar değil benim korktuğum. Yolda gelirken, durmadan bombalıyorlardı zaten. Benim asıl korkum, geldiklerini görmek."

Sırtını döndü Agnès. Uzun zamandan beri ilk olarak ağlıyordu. Tıpkı Riquet gibi kendisinin de bir tek şeyden, geldiklerini gör-

mekten korktuğunu anlamıştı! O ana kadar olayların kıyısında yaşamıştı hep. Aynı şey değil mi, diyordu kendi kendine. Farklı biçimde giyinmişti, ama aynı insanlar. Ve şimdi birdenbire, kalbi çatlayacak gibi olmuştu. Gelecekleri belli oldu demek! Almanlar Paris'te! Hep bu iki kelimeyi tekrarlıyor ve durmadan ağlıyordu.

Yeniden dışarı çıktı. Yerinde duramıyordu bir türlü. Kirli ve alabildiğine yorgun askerler iniyordu sokaktan. Karanlık gözlerle bakıyorlardı evlerin kapalı pencerelerine. Güçlükle yürüyorlardı ama, kenti bir an önce terk etmek istedikleri belliydi. İçlerinden birine bir parça ekmekle küçük bir çikolata uzattı. Fısıldar gibi bir sesle:

"Teşekkür ederim," dedi asker. "Elveda."

Adamın bakışını unutmayacaktı. Sonra, niçin o alışılmamış sözü, 'elveda' sözünü kullanmıştı acaba?

Döner dönmez radyoya koştu. Reynaud'nun konuşmasını veriyorlardı Toulouse'dan, Roosevelt'e son bir çağrıda bulunduğunu söylüyordu. Çok kötü geliyordu ses. Başbakandan sonra bir piskopos, halkı pişmanlığa davet etti: "Başımıza gelenler, Ulu Tanrının bize takdir ettiği bir cezadır." Bunu karışık bir uğultu izledi. Ve birdenbire, yan odadan gelir gibi net bir ses yükseldi radyodan:

"Burası Mili Uyanış radyosu... Silahları bırakın! Gizli topluluklar kurmuş bulunuyoruz. 16. Müfreze, Arles'daki bütün masonları ve Marksistleri kurşuna dizmiştir. Grenoble'da, 47. Müfreze..."

"Ne olur kapat şunu!" diye yalvardı Riquet. "Dinlemeye tahammülüm kalmadı!"

Yatmadı Agnès, bütün geceyi kapalı pencerenin yanında oturarak geçirdi. Uçak ve top seslerini dinliyor ve bir ölüye ağlar gibi, Paris'e ağlıyordu. Sabahleyin, çocukla Riquet için bir parça süt bulabilmek umuduyla Doudou'yu yanına alıp çıktı. Ama bütün dükkânlar kapalıydı. Ve hiç kimse kalmamıştı sokaklarda. İçi çocuk yüklü bir arabayı iten bir kadın gördü nihayet. Demek göç devam ediyordu.

Soluk soluğa bir asker fırladı yan sokaklardan. Hayal meyal Pierre'i anımsattı ona. Gözlerinin akı ilk bakışta göze çarpan esmer bir adam.

"Orléans Kapısı ne tarafta? Çabuk söyleyin!"

Yolu gösterirken sordu:

"Neredeler?"

Eliyle anlaşılmaz bir işaret yapıp koşarak uzaklaştı asker. Ag-

nès devam etti yoluna. Bütün perdeler sımsıkı kapalıydı. Bir tek canlı bile yoktu ortalıkta. Meydan saati üçte durmuştu. Dört bir yanda mutlak bir sessizlik dalgalanıyordu.

Bir çatırtı koptu aniden. Alabildiğine alçaktan uçuyordu uçaklar. Kanatlarındaki siyah gamalı haçlar seçilebilecek kadar alçaktan. Şimdi bombalayacaklar, diye düşündü Agnès. Sonra da gösterdiği sükûnete şaştı. Doudou'yu öldürecekler ve umurunda bile değil. Demek aklını kaybetti artık, hiçbir şey anlamıyor.

Bulvara sapmış ve birden durup kalmıştı. Almanlar geliyordu karşıdan doğru. Açık bir otomobilin içinde tüfekli askerler gördü. Ve hiçbir şey düşünmeksizin, Doudou'nun gözlerini kapattı eliyle. O bari görmesin! Düşünemiyordu artık. Görmek istemiyor, ama bakışlarını bir türlü çeviremiyordu bu yabancı yüzlerden. Ve bir tek cümle dönüyordu kafasında: Girdiler!.. Girdiler!..

Sıra süvarilerdeydi şimdi. Atlar durmuştu. Hayvanların sidiğiyle ıslanan şose, pırıl pırıl parlamaktaydı. Bir un çuvalının üzerinde, 'Lille' damgasını gördü Agnès. Sonra bir subay geçti bir otomobilin içinde. Yanağında yara izi vardı adamın ve aşağılayan bir gülümseyiş dolaşıyordu yüzünde. Bir başkası da eline bir fotoğraf makinesi almış, fotoğraf çekiyordu durmadan. Belki Agnès'in fotoğrafını da çekmişti. Gitmek istiyordu ama bacaklarına söz geçiremiyordu. Yeniden askerler sökün etti. Bir şeyler çiğniyorlar ağızlarında. Çocuk denecek kadar genç insanlar. Ve çoğu gözlüklü. Neden acaba? Onlar da onun gibi miyop mu yoksa? Hayır hayır, onlarla ortak hiçbir şeyi olamaz Agnès'in! Korkunç bir şey: Girdiler! Girdiler!..

Agnès, bir araba kapısının yanında duruyordu. Siyah hotozlu yaşlı bir kadın çıktı. Almanları görür görmez ağlamaya koyulup yeniden içeri kaçmıştı. Çıtkırıldım iki kız geçti daha sonra. Gülüyorlar ve subaya bakarak mendil sallıyorlardı.

Doudou sevinçle haykırıyordu:

"Anne bak, askerler geliyor! Babam da artık gelecek değil mi?"

"Sus!" dedi Agnès. "Asker değil onlar, Alman!"

Kendi sesinden kendi de korkmuştu. Doudou avazı çıktığı kadar ağlamaya başlamıştı şimdi. Oğlanın elini acıtacak derecede sıkarak dar bir sokağa attı kendini. Bir an önce okula dönmek istiyordu!

Boğucu bir sıcak vardı. Bir çürük kokusu yükseliyordu süprüntülerden. Her evin önünde bir çöp kutusu. Ta üç gün önce,

kent henüz terk edilmeden konmuşlardı oraya. Okul kapısının önüne, bir kasaplık öküz leşi uzanıp kalmıştı. Bütün sokağı doldurmuştu çürüyen et kokusu. Kuyruklarını kısmış başıboş köpekler dolaşıyordu çevrede. Gelip leşi kokluyor, sonra burunlarını havaya dikip uluyorlardı.

Koridorda Riquet'yi gördü Agnès. Sırtüstü devrilmişti. Tırnaklarını geçirircesine sarılmış aralık kapı kanadına. Dili dışarı sarkmıştı.

Doudou sordu:

"Nesi var Riquet'nin anne?"

Agnès yanıt vermedi. Bir askeri marş sesi geliyordu dışarıdan.

30

André kalmıştı. Almanların Paris'e gireceklerini aklı kestiğinde, ne tren vardı ne de otomobil. Yürüyerek gitmeye gelince, mümkün değildi. Hasta bacağını güçlükle sürüklüyordu. Oturduğu ev tamamıyla boşalmıştı. İki gün boyunca André, askeri bandoları ve askerlerin ayak sesinden başka bir şey duymadı. Yiyeceği kalmamıştı, ama açlık da duymuyordu. Olup bitenleri anlamayı denemiyordu bile. Baltalanmış bir ağaç gibi, divanına uzanmış yatıyordu yalnızca. Bazen gerçekten tamamıyla koptuğu oluyordu. Hayatının hiçbir döneminde bu kadar çok düş görmemişti. Ve her şey birbirine karışıyordu bu düşlerde. Elma ağaçlarının altında makinelisinin yanına uzanmış görüyordu kendini, babası ona fişek şeridini uzatmaktaydı, derken bir düğün başlıyordu. Nivelle elma şarabı dağıtıyor ve: "İşte evlendim..." diyordu Jeannette. Ama kiminle, belli değildi. André uyanıp, karanlık atölyeyi süzmeye koyuluyordu şaşkın gözlerle. Paris'teydi evet. Ve Paris'te Almanlar vardı.

Kafa patlatırcasına türkü söylüyordu dışarıda askerler. Görmüyordu onları. Pencereye yaklaşmıyordu bile artık. Beni öldürmemiş oluşları ne tuhaf! diyordu kendi kendine.

Üçüncü gün kapı vurulmuştu. Kımıldandı André, kalkmaya gayret etti. Kim olabilirdi ki? Kim olacak, onlardır. Ve doğruldu. Ama Almanları değil, Lorier'yi buldu karşısında. Gözünde siyah bir şerit vardı.

"Demek sen de kaldın?" diye sordu André.

"Para verdim, saatimi teklif ettim. Önce şoförün biri bizi almak istedi, ama sonradan vazgeçti. Anam ihtiyar, yürüyebilir mi o yolları? Gelip nereye dayandık görüyor musun André?"

"Hayır. Görmek de istemiyorum."

"Bir tepeyi savunmak için savaşmıştık biz. Ve hazırdık canımızı vermeye. Ama onlar? Onlar Paris'i verdiler."

André susuyordu.

"Yalnız mı yaşıyorsun?"

"Evet. Geldiklerinden beri adım bile atmadım dışarıya. Ama ister istemez çıkmak zorundayım, çünkü tütünüm kalmadı."

Koca Cherche-Midi Sokağı'nda tek canlı yoktu. Tütün kulübesi kapalıydı. Birden durdu André: Her şey o kadar güzeldi ki! Yıkanmış gibiydi kent. Ancak gün doğarken böyle görmüştü André bu eski sokakları. Oysa şimdi öğlendi. Göz kamaştırıcı bir ışık ve kısacık gölgeler. Sonra sessizlik. Turistler de Pompei sokaklarında böyle dolaşıyordur herhalde. Turistler. Ama biz, biz turist değiliz ki! "Pompei sakinleriyiz." Hüzünlü bir gülümseyiş dolaştı dudaklarında.

Eskiden bu vitrinde peynirler dururdu, şurada da pipolar. Çoban kızı heykelciklerinin tozunu bizzat alırdı Antikacı Bolot. Ve Josephine yahni yapardı. Ya bu ne peki? Köşedeki binanın cephesinde, yavrularını kendi etiyle besleyen bir pelikan bulunduğunu nasıl olup da fark etmemişti bugüne kadar! Beş yüz yıl yaşarmış pelikanlar ve kim bilir neler görüp geçirmişlerdir. Ama hiçbir şey görmemiş belki de. Çevresine bakmadan, yavrularını beslemiştir böyle hep!

Lorier anlatıyordu:

"Anam ağlayıp duruyor şimdi... 'Gitar çalmak ne işine yarayacak?' diyor. Hakkı da var. Gidip Almanların düğünlerinde gitar çalacak halim yok ya."

André'yi güldürmek için gülümsemeyi denedi. Bombardıman edilmiş bir evi andırıyordu tek gözlü çehresi. Başını çevirdi André.

Bir fırının önünde durmuşlardı. André birden acıktığını hissetti. Girdiler. Saint-Germain mahallesindeki zengin konaklarıyla elçilikleri besleyen bir kibarlar fırınıydı bu. Elli yaşlarında, yanakları boyalı, iri göğüslü bir kadın olan patron, bir kadın müşteriye:

"Almanların birer vahşi olduğu iddia edilir," diyordu. "Tam tersine efendim. Son derece terbiyeli insanlar. Ve her şeyin parasını ödüyorlar vallahi!"

"Yeni bir düzen getireceklerini ve işçilerimize nasıl çalışmak gerektiğini öğreteceklerini söylüyor bizim hanım. Yapsınlar ya, aferin!"

Ballı ekmek yiyordu André ağzı dolu dolu:

"Sizin hanımın ağzından sanki bal akıyor!" dedi.

Kasadaki kız André'nin kulağına eğilmişti:

"Bayan Méjeu'nün kahyasıdır bu kadın. Neyle ödeyeceksiniz? Frankla mı, markla mı?"

Sinsi bir alayla yanıt verdi André:

"Markım yok benim, kazanmadım daha henüz. Bay Méjeu değilim ki ben."

Kasiyer, bu sözlerdeki alayı sezmemişti. Telaşlı bir sesle devam etti:

"Bu markların sahte olduğunu iddia ediyorlar. Dediklerine göre Almanya'da geçmiyormuş bunlar. Ama öyle sanıyorum ki, yalan bu sözler. Pekala eli yüzü düzgün insanlar efendim, sahte para kullanırlar mı hiç!"

Lorier'nin omzuna vurdu André:

"Duydun mu?" dedi. "Bak Bayan Méjeu'ye. Bizim Fressinet bir anda anlamıştı her şeyi ve beynine bir kurşun sıkıp kurtuldu. Şimdi rahat o. Bizim halimiz ne olacak, düşün bakalım!"

Her evini, her fenerini teker teker tanıdığı sokaklardan yürüyordu André, ama gene de bir yabancı hissediyordu kendini.

Ballı ekmek iştahlarını açmıştı. Bir lokantaya girdiler. Bütün masalar Alman doluydu. Yıllardır aç kalmış gibi yiyorlar, yemeklerin birini bitirmeden bir ötekini ısmarlıyor, biranın ardından şampanya içiyorlardı. Galiplerin kendine güveni ve memnuniyeti, bayraklarda müziklerde değil, asıl burada, bu lokantada ve bu tıka basa doymuş adamların geğirmelerinde ortaya çıkıyordu. On yumurtalı bir omlet! Adam başına bir piliç! Beş şişe şampanya! Gözlerini müşterilerinden kaçırmaya çalışarak elinden geldiğince tatlı bir gülümseyişle oradan oraya koşturuyordu patron. Ellerinde yepyeni marklar hışırdıyordu.

André'yle Lorier, komşularına bakmaksızın, sessiz ve ağır bir işi yeni bitirmiş gibi dalgın, yemekteydiler.

Birdenbire rengi soldu Lorier'nin, tabağını hırsla itti.

"Neyin var kuzum?" diye sordu André.

"Görmüyor musun şunu?"

Eliyle büyük aynayı işaret ediyordu. Bir levha asmışlardı aynaya: "Burada Yahudilere servis yapılmaz." Homurdandı André:

"Yeni efendilerinin şerefine ortalığı donatıyoruz işte, kötü mü!"

Lorier o kadar heyecanlanmıştı ki, güçlükle konuştu:

"İyi olmasına iyi belki. Ama ben bir Yahudiyim. Aklımdan bile geçirmezdim böyle bir şeyi!"

André, yemeğini yarım bırakıp hesabı ödemişti. Patron aşırı bir saygıyla onlara doğru koşuyordu:

"Yemeklerimizi beğendiniz mi beyefendi?"

Tiksintiyle baktı André adama:

"Niçin astınız buraya bu pisliği?"

Patron, fısıltı halinde bir sesle:

"Başka çaremiz yok ki," diye özür diledi. "Müşterilerimizin zevklerini hesaba katmak zorundayız. Sakın ha, benim de böyle düşündüğümü sanmayın beyler. Onlar için bu..."

Ateş saçan tek gözünü adamın gözlerine dikmişti Lorier:

"Ya bu kimin için?" dedi. "Onlar için mi, yoksa sizin için mi?"

Bantla örtülü gözünü gösteriyordu.

Tek kelime konuşmaksızın eve döndüler. Denecek ne kalmıştı ki? Orada, tepenin üzerinde, makinelinin yanındayken özgürdüler. Kaçmak, hayatla ölüm arasında bir tercih yapmak, tamamıyla ellerindeydi. Ama şimdi baş eğmek, saatini Berlin saatine göre ayarlamak gerekiyordu. İşte duvardaki ilan. Düşüncelerinizi, duygularınızı ayarlayacaksınız. Peki sonra? Alman düğünlerinde gitar da çalacak mıyız sonra? Fırçaya sarılıp Berlinli veznedarların yemek yerken resimlerini de yapacak mıyız? Sus be André, sus aslanım!... Ne renk kaldı, ne de sis. Ve Jeannette de yok işte!..

Cadde kenarındaki sıralardan birinde bir ayyaş dilenci kaykılmış oturuyordu. Muzip gözleri vardı. Boş bir içki şişesi duruyordu yanında. Kelimeleri birbirine karıştırarak sayıklıyordu üstat:

"Barış mı dediniz? Resmi bir kâğıt verin bana hemen imzalarım barış anlaşmasını. Neden imzalayamaz mışım yani? Neden? Boğazım kupkuru bak. İçim yanıyor susuzluktan. Vallahi imzalarım. Hiç gözünün yaşına bakmam: Kayıtsız şartsız imzalarım hem de!"

Cherche-Midi Sokağı'nda genç Alman askerleri yerinde sayı-

yordu. Boş bakışlı açık renk gözleri vardı hepsinin. Avazları çıktığı kadar bağırarak şarkı söylüyorlardı. Yaşlı evler asık suratla dinliyordu bu anlaşılmaz şarkıyı. Askerlerden biri durdu, ipincecik sokağa bakarak gülmeye koyuldu:

"Ne kadar pis bir kent bu böyle! Bir de Paris diye adı çıkmıştır. Zencilerin kenti bu!"

Ve yoluna devam etti.

"Biz de kendi kendimize ne yapmamız gerektiğini sorup duruyorduk," dedi André. "Yapmamız gereken şey belli oldu işte: Paris'i temizleyeceğiz. Çünkü Paris bugün ne zencilerin ne de Fransızların!"

Gençlerin ardından kırkına merdiven dayamışlar geliyordu. Bıkkın ve üzgün görünüyorlardı. Birinci savaşı anımsıyorlardı belki de. Zaferlerin ardından bastıran bozgunu, açlık ve düşkünlük yıllarını.

Yanında iki çocuğu, sütçü kadın duruyordu André'nin evinin önünde. Almanların geçişini seyrediyor ve ağlıyordu. "Günaydın," dedi gözyaşları arasında André'ye, sonra da ekledi:

"Bir türlü alışamıyorum bunlara!"

Bir asker yaklaşmıştı kadına. Yaşlıca ve kupkuru yüzlü bir adam. Teselli etmek için olacak, bir şeyler söyledi. Ama kadın anlamıyordu söylenenleri. Cebinden bir fotoğraf çıkardı o zaman adam. Şapkasında küçük bir tüy, pazar kıyafetine bürünmüştü ve dört çocuk vardı yanında. Kadının hâlâ anlamadığından korkarak parmaklarıyla da işaret ediyordu. Dört... Sütçünün çocuklarını okşamak istedi sonra. Ama çocuklar ürküp annelerinin arkasına saklandılar. Teşekkür etti kadın. Hatta gülümsemeye bile zorladı kendini. Asker uzaklaştıktan sonra da André'ye dönüp:

"En müthişi nedir bilir misiniz?" dedi. "Bir dakika için acıdım adama, onun ne suçu var ki diye düşündüm. Ama acımamak lazım. Acımak yerine onları..."

Hıçkırıklar sesini örtmüştü.

Ağır ağır ve güçlükle tırmandı André spiral merdiveni.

"Bizim tepe ne kadar uzakta kaldı değil mi! Tüttür bakalım. Ve düşün ne yapabileceğimizi. Hiçbir şey bilmiyorum artık. '36'da bazı şeyleri anlıyordum. Anladığımı sanıyordum hiç değilse. Bir arkadaşım vardı: Pierre.... Strasbourg civarında onu da öldürdü-

ler. Pierre de bütün olup biteni anlıyor değildi aslında. Ama ateşli bir ruhtu, inanmıştı. Ve halk vardı o zaman. Halk... Konuşur, tartışır, gülerdi insanlar. Ya şimdi? Şimdi sen ve ben, tek başımızayız işte. Kafamın içi ne kadar darmadağın bilsen! Ama darmadağın olmayan ne kaldı ki! Yaşamaya değer mi diye soruyorum hep kendi kendime. Ve Almanlar Paris'e yerleşiyor."

Lorier yanıt vermemişti. Uzun süre karşılıklı oturup, sessizce tütün içtiler. Dışarıda türküler çınlamaktaydı. Acı bir çığlık halinde soysuzlaşan türküler.

31

Hiç durmaksızın şafağa kadar yürüdü Jeannette. Ayak sesleri, çocuk haykırışları ve uzak patlamaların yankıları işitiliyordu gecenin içinde. Gün doğduğunda Jeannette de ötekiler gibi çiğnenmiş otların üzerine attı kendini. Birkaç saat uyudu. Bir patlama sesiyle sıçradı yerinden. İleride bir toz bulutu gördü. İnsanlar, toprağın içine girmek ister gibi, yüzükoyun uzanmışlardı. Sonra, karnı delik deşik olmuş bir kız çocuğunu götürdüler.

Jeannette yirmi kilometre kadar daha yürüdü. Hali kalmamıştı artık. Açlıktan iki büklüm olmuştu ve ayaklarının altı yanıyordu. Ulaşmış oldukları köy, sakinleri tarafından toptan terk edilmişti. Kapalı bir dükkânın önüne yığılmıştı göçmenler. İçlerinden birisi dayanamayıp haykırdı.

"Daha ne bekliyoruz arkadaşlar? İki gündür benim çocuklarımın ağzına lokma girmedi!"

Dükkânı yağmaladılar. Şişeler ve teneke kutuları havada uçuşuyordu. Reçele bulanmıştı yaşlı bir kadının yüzü. Bir kutu konserveyle bir avuç bisküvi uzattı bir işçi Jeannette'e. Oraya kadar birlikte yürümüş olduğu kimselerden ayrı kalmaktan korkuyordu Jeannette. İnsanları tanımıyordu ama birtakım işaretler bellemişti. Yaşlı bir kadının ağarmış kahkülleri, küçük bir oğlanın sırtındaki denizci gömleği, üzerinde bir ibriğin çalkanıp durduğu bir el arabası. Bir yandan onlara yetişmek için koşuyor, bir yandan da aceleyle bisküvi kemiriyordu.

Yol üzerindeki köylerden birinde tek tük köylüler kalmıştı. Bir

karı koca duruyordu bir kapının önünde. Jeannette bir bardak su istedi. Hınçla baktı kadın:

"Paris'te değilsiniz!" dedi çatlak bir sesle. "Suyu kuyudan çekmem lazım. Bir frank isterim."

Kocası şaşkın gözlerle baktı kadına. Hayatında sanki ilk defa görüyordu karısını. Birden bir küfür savurdu:

"Kaltak!"

Sonra her şey, müthiş bir çatırtının içinde birbirine karıştı. Deli gibi yere attı kendilerini insanlar. Sımsıcak bir toz bulutu örttü Jeannette'i. Ve kalkıp yeniden yürümeye koyulduğunda, uzun bir süre çığlıklarını işitti kadının. Kocası ölmüştü.

Askerlerle karşılaştılar. Yol kıyısında mola vermişlerdi. Soru üzerine soru yağdırıyordu göçmenler.

"Almanlar nerede?"

"Loire'ın sol kıyısını savunacak mıyız?"

Askerlerse basıyordu küfrü:

"Allah kahretsin! Ne yapacakları belli değil ki heriflerin! Albay defoldu gitti. Almanların sol kıyıya atladığı söyleniyor, eğer doğruysa boku yedik demektir."

"Durum basit. Daladier'ye beş milyon vermişler. Her şey önceden ayarlanmış yani. Ah namussuz alayı! Asılmayı bile hak etmiyorlar!"

Kafasında kocaman sargılar taşıyan kısa boylu bir asker, Jeannette'e doğru koşarak bağırmaya başlamıştı.

"İspanya için yutturdular, bir! Çekler için yutturdular, iki! Ödeyen kim? Ödeyen ben. Beyzadelerse Bordeaux'ya tüymüş. Şimdi söyle bakalım, ne kadar acı çekebilir bir insan?"

Buz gibi bir sesle yanıt verdi Jeannette:

"Çok."

Göçmenler geceyi geçirmek üzere bir kilise seçtiler. Binanın içine kurutulmuş çiçek ve günlük kokusu sinmişti. Jeannette'in yanında çocuğunu emziren şefkat dolu bir anne vardı. Bir yaşlı kadınsa sunağın ayak ucuna uzanmış inlemekteydi. Sabaha doğru sustu. Güneşin ilk ışıkları büyük camlı pencerelerden sızdığında, hareketsiz olduğunu gördüler kadının. Burnunu kubbeye doğru dikmişti. Ölü mü uyuyor mu, belli değildi.

Oturduğu yerde uyukluyordu Jeannette. Bir yarı düş hali içinde, anı parçacıkları geçiyordu gözlerinin önünden. Bir temmuz ge-

cesiydi işte, André'nin yanında daracık bir sokakta ilerliyordu. Atlıkarıncadaki mavi fil canlandı sonra. Sonra bir sokak feneri. Nihayet kocaman dallı bir kestane ağacı... Ve sıcak bir öpücük.

Herkes harekete gelmişti. Uzun iç çekişlerle uykudan sıyrılarak yola devam ettiler. Şimdi güneşle yıkanan kireç badanalı küçük kiliside, bir tek o ihtiyar kadın kalmıştı.

Öğleye doğru bir tepenin üzerinden Loire'ı gördü Jeannette. Hareli bir ırmak. Ve: "Kurtuldum!" dedi kendi kendine. O da bütün yoldaşları gibi, ırmağı aşmanın yettiğine inanmıştı. Hayat vardı karşı kıyıda.

Ateşe verilmiş ya da terk edilmiş otomobiller ve doğranmış ağaçlarla doluydu ortalık. Direklerden kopmuş telgraf telleri sarkıyordu. Birden tökezlemişti Jeannette. Baktı. Kocaman açılmış ağzında iri sapsarı dişleri görünen bir at leşiydi bu. Hayvan gülümsüyordu. Yaralanmış bir kadın uzanmıştı yolun kıyısına. Bir başka kadın vardı, yanında oturmuş. Elleriyle yüzünü örtmüştü. Altını üstüne getirmişlerdi Gien kentinin. Molozların arasında tencereler, kitaplar, asker çantaları sürünmekteydi. Tesadüfen ayakta kalmış bir duvar parçası üzerinde, parlak renkli bir afiş göze çarpıyordu: "Loire şatoları, Fransa'nın incileridir."

Yıkıntıların içinde kendisine güçlükle yol açabiliyordu Jeannette. Yakıcı bir güneş vardı. Keskin bir leş kokusu saçılıyordu taş yığınlarından. Ölüleri gömmeye zaman bulamadıklarından olacak, taşlarla örtmüşlerdi. Vücut parçaları gözüküyordu yer yer. Bir baş, ufacık iskarpinleriyle bir çift kadın ayağı, bir ihtiyar adam eli... Hiçbir şey görmeksizin, bir uyurgezer gibi yürüyerek ırmağa doğru ilerliyordu Jeannette.

Birden durup bir çığlık attı. Köprüyü havaya uçurmuşlardı. Bir taşın üzerine çöktü ve şaşkın bir gerginlik içinde, hiçbir şey görmeksizin, hiçbir şey düşünmeksizin, birkaç gün önce treni nasıl beklediyse öylece, ölümü bekledi. Ve Alman uçakları, dört bir yana devrilmiş bitkin göçmenlerle dolu yolu makineli ateşiyle taradıklarında, Jeannette kımıldamadı bile. Ötekiler gelip de seslenmemiş olsalar, sabaha kadar kalacaktı o taşın üzerinde. Ortak tehlike karşısında bir dayanışma doğmuştu. Hatta yaşlı bir kadının kaybettiği küçük köpeği bile bulup getirmişlerdi.

"Aşağıda kayık var," demişlerdi Jeannette'e.

Jeannette arkalarından yürüdü.

Karşı kıyıya ulaştığında gülmeye başlamıştı. Dayanılmaz bir arzu bürümüştü içini: "Buradayım işte, ölmedim!" demek istiyordu ağaçlara.

Tepeyi tırmanmaya koyuldu. Güçlükle nefes alıyordu. Birden bir ses durdurdu kendisini:

"Jeannette!"

Karşısındaki pasaklı ve yabanıl askerin Lucien olduğunu, ilk bakışta anlayamadı Jeannette. Lucien onu ellerinden yakalamış sarsıyor ve kahkahalarla gülüyordu. Birbirlerini görmeyeli dört yıl olmuştu. Yalnızca bir kez, bir tiyatro fuayesinde görmüştü Lucien, Jeannette'i; ama kendini belli etmeden geçip gitmişti. Ve şimdi ağzı kulaklarına varıyordu sevinçten. Böyle bir anda ve binlerce insanın arasında Jeannette'i yeniden bulmak. Ne büyük mutluluktu bu! Hep onu, yalnız onu sevmiş olduğunu duydu içinin içinde. Sonradan geçmiş olan her şey, sıkıcı bir oyundan ibaretti o kadar. Jenny, kumullar... ne kötü ve uzun bir düş! Ama işte gene Jeannette var karşısında ve konuşuyor işte ve sesini işitiyor gene!

"Lucien! Ne hale geldik görüyor musun Lucien! Felaket bu, korkunç bir felaket! Karşı kıyıyı bilsen... Kadınlar, çocuklar... Daha biraz önce ufacık bir çocuk öldürüldü Lucien. Tamamıyla kaçırdım ipin ucunu, hiçbir şey anlamıyorum artık."

Soluk bir gülümseyiş dolaştı Lucien'in dudaklarında.

"Yalnızca bu yol üzerinde, en azından yirmi bin kişi öldürüldü," dedi. "Ve bu yol gibi daha kaç tane yol var, düşün! Kuzeyde daha da beterini gördüm. Yürüyorduk, önümüzde göçmenler vardı. Geçmek imkansız. Ve onların önünde de Almanlar. Anlamıyorsun değil mi? Baştakilerin istediği de buydu zaten. Orduyu bir tuzağa itip kaçmak! Toptan kılıçtan geçelim istiyorlardı. Biri de babam, düşün! 'Almanlar bile bundan daha iyidir!' der dururdu hep, kaç kez işittim! 'Daha iyi...' dediği buymuş işte!"

Hüzünle elini okşadı Jeannette'in:

"Bir an önce gitmen gerekir," dedi. "Bombalayacaklar gene. Ortalık asker dolu, bak. Ama subay dersen, yalnızca üç tane. Gerisi hep kaçtı. Şu karşıda gördüğün tepeyi savunacakmışız. Ama inanmıyorum. Hep böyle oluyor çünkü: 'Savunacaksınız,' diyorlar kazıyoruz siperleri, beklemeye başlıyoruz. Demeye kalmadan yeni

bir emir geliyor! 'Geri çekilin!' Arkasından da başlıyor Alman bombardımanları. Haydi Jeannette, kalma daha fazla, git!"

"Peki ya sen Lucien? Sen kalacak mısın burada?"

"Bana bakma! Dunkerque'deki cehennemden kurtulup geldim buraya ben. Öldürseler belki de daha iyi benim için."

"Korkuyorum Lucien. Nasıl korkuyorum bilsen! Yaşamak istiyorum, yaşamak."

Sımsıkı sarılıp öptü Lucien'i ve koşarak uzaklaştı. Tepeye gelince durdu. Güneş batıyordu. Yusyuvarlak, kocaman ve kıpkırmızı bir güneş... Yıkıntılar görünmüyordu buradan. Yemyeşil, taptaze ve sakindi hayat. Geniş ama sığ bir ırmak, Loire, tembel tembel parıldamaktaydı uzakta. Kumlu adalar, çalılıkların altında kaybolup gitmişti. Jeannette'in yanı başında iki kocaman ağaç yükseliyordu. Nöbetçiler gibi ciddi ve vakur. Karanlık uzun dalları bütün gökyüzüne yayılmıştı sanki. Masmavi görünüyordu uçları. Yüksek otların arasına dalıp çıkan leylekler vardı. Kalın sesli bir köpek havlamaya koyuldu uzakta. Küçücük beyaz bir ev gördü Jeannette. Herhalde terk edilmişti. Çağrıldığını duyar gibi oldu. Hava ne kadar güzel! diye düşündü ve bir bisküvi çıkardı çantasından. Yaşama sevinci doldurmuştu içini.

Çok iyi bildiği bir çatırtı koptu tam o sırada. Uysallıkla kendini yere attı. Herkes gibi o da mümkün olduğunca otların arasına sokuluyor, kendini büzerek küçülmeye gayret ediyordu. Anlatılamaz bir koku yayılıyordu otlardan. Jeannette'in çocukluğunun, ilk yazlarının kokusuydu bu. Kalbinin hızla çarptığını hissetti. Gittikçe genişleyerek yaklaşıyordu gürültü. Nane ekmiş olsalar gerek buraya, nane kokusu var, diye düşünecek kadar zamanı kalmıştı.

Can çekişmesi uzun sürmedi. Elbisesiyle birlikte çevredeki otlar da kana bulanmıştı. Alabildiğine sakindi yüzü. Hafif bir rüzgâr, lüleli uzun saçlarını dalgalandırdı. Şaşkınlık dolu kocaman gözleriyle ilk yıldızlara bakar gibiydi.

32

İspanya büyükelçisiyle Tessat, Chapon d'or lokantasında yemek yiyorlardı. Görüşme, yorucu olacağa benziyordu. Ama Bor-

deaux mutfağının nefaseti ve lokantanın ünlü şarapları durumun acılığını biraz olsun hafifletiyordu.

Korkunç bir hafta geçirmişti Tessat. Tours'a, meslektaşlarından iki gün önce gelmişti. Ve bu sayede de, uygun bir yer bulabilmişti kendine. Sonradan gelen bakanlar, başlarını sokacak bir delik bulamamaksızın oradan oraya savrulup durmuşlardı. Ve düşman, kenti durmadan bombalamaktaydı. Roosevelt'e telgraf yağdırmaktan başka bir şey yapmaz olmuştu Reynaud. Tessat dalga geçmekten geri kalmıyordu: "Hükümet başkanımız, *United Press*'in özel muhabirliğini de yapıyor!" Öylesine büyük bir kargaşa vardı ki, Roosevelt'e gönderilen telgraflardan biri bütün bir gece postanede kalmıştı. Ve Almanlar, günde elli kilometre hızla ilerliyordu. Kaçak ve göçmenlerle doluydu yollar.

Tessat, Breuteuil'i arayıp duruyordu hep. Ama Breuteuil'in ortaya çıkmasıyla ortadan kaybolması bir oluyordu. Söylediğine göre, karısı sinirlerinden hastaydı. Kuşkusuz doğruydu! Çünkü Tessat, nasıl olup da kendisinin hastalanmadığını bir türlü anlayamıyordu. Yalnızca Laval keyifliydi içlerinde. Bembeyaz kravatıyla, yeni evlenmiş bir güveyi andırıyordu. Ve Tessat'yı tanımazlıktan geliyordu Laval. Hükümet üyeleriyse, Reynaud'nun yerleştiği şato ile kent arasında mekik dokumaktaydılar. Bir uğraşları daha vardı: "Ne zaman yola çıkıyoruz?" gibisinden saçma sapan sorularla kendilerini rahatsız eden sekreterlerini kayıp bavulları aramaya memur etmek!

Hükümet toplantısında Tessat barış görüşmelerine girişmeyi önermişti. Hemen sözünü kesti Reynaud:

"Dostlarımıza olan sözlerimizi ne yapacağız peki? Roosevelt'in yanıtını beklememiz şarttır."

Mandel'in bakışlarını kendi üzerinde hisseden Tessat, hemen arkasını dönmüştü. Bu adamdan her şey beklenir! Tessat bir hain onun gözünde. Ve artık çocuklar bile biliyor ki, Mandel birinin defterini dürmek istedi mi, adama ağıt yazmaya başlayabilirsiniz! Ne soluk bir benzi vardır. Bir damla kan bile bulamazsınız! İşkenceci canım, tam bir işkenceci!

O sırada hiç ummadığı bir çağrı geldi. Allahtan General Picard, son derece önemli bir haber vermek üzere toplantıya kabul edilmesini istiyordu. Genellikle sakin bir adam olan Picard, ağlayacak haldeydi. Kelimeleri yutuyordu konuşurken. Generalin dişi olma-

dığını fark etti Tessat. Takma dişlerini nerede kaybetmişti acaba? Tessat, Generalin ne söylediğini pek anlamamıştı ilkin. Durmadan tekrarlıyordu Picard:

"Evet evet, tam söylediğim gibi, bir komünist devrimi! Ayak takımı Elysée'yi kuşatmış durumda. Ve Paris'te yer yer büyük yangınlar çıkıyor."

Dehşet içinde gözlerini yumdu Tessat. Ne bombalardan, ne de obüslerden korkusu vardı. Hatta hapsedilebileceği düşüncesine bile alıştırmıştı kendini. Gerçi bu da müthiş bir olasılıktı ama, Almanlar ne de olsa uygar kişilerdir, koskoca bir bakana da adi bir suçlu muamelesi yapacak değiller ya! Yalnız ve yalnız komünistlerden korkuyordu Tessat. Hele Denise'le son görüşmesinden sonra, Kızılların kendisinden nefret ettiğini artık iyice anlamış bulunuyordu. Ve gayet iyi biliyordu ki komünistler iktidara geldiği takdirde, kendisi de darağacına yollanacaktır. Fransa için ne büyük felaket! Almanlar Paris'e girdiklerinde, milli yas ilan ederiz, olur biter. Şurası gerçek ki, Almanlar komünistlerden kat kat iyidir. Bayraklarını dikerler çok çok Elysée'ye, ama güzelim saraya el sürmeye kalkmazlar. Oysa komünistler her şeyi ateşe verecektir. 1871'de olduğu gibi tıpkı. Başladılar bile işte! Gözleri iyice dönmüş! İnsan değil ki bunlar, vahşi hayvan sürüsü!

Paris'le bir telsiz konuşması yapmayı başarmış olan Mandel, yarım saat sonra ilan etti:

"Başkentte sükûnet hüküm sürmektedir."

Picard önce tartışmayı denemiş ama hemen vazgeçip, kibirli bir gülümseyişle:

"Mümkün," demişti. "General Dentz dostumdur ve en iyi kumandanlarımızdan biridir kendisi. Düşmana silahlı direnişi örgütlemek isteyen tahrikçilerin üzerine ihtarsız ateş açılmasını emretmiştir kuşkusuz."

"Tours'u bir an önce terk etmeliyiz," diye dayatıyordu Tessat. Bir gün daha geçti. Almanlar elli kilometre daha ilerlemişlerdi. Günlerden 14 Hazirandı: Lanetli bir tarih! Ona hiçbir zaman uğur getirmemişti zaten bu on dört rakımı. Amélie ayın 14'ünde ölmemiş miydi! Almanların Paris'e girdiğini haber verdiklerinde Tessat berberde tıraş olmaktaydı. Bu habere çoktan hazırlanmıştı ama gene de haykırmaktan alamadı kendini.

"Büyük felaket!"

Dayanamayıp bağırdı berber:

"Bugün canım çalışmak istemiyor. Defolun dükkânımdan!"

Komünistin biriydi kuşkusuz!

Tessat akşamleyin Bordeaux'ya hareket etti.

Daha önceki gün olup bitmişti bütün bunlar, ama Tessat'ya aradan bir yüzyıl geçmiş gibi geliyordu. Art arda bu kadar felaket! Günlerin sırasını bile şaşırmıştı artık. Almanlar ilerlemeye devam ediyordu, Loire'a ulaşmışlardı işte. Ve Paris'te kalmış olanların keyfi tıkırdı şimdi. Çilesi bitmişti onların! Oysa burada bir şeyler yapmak, birtakım kararlar almak gerekiyordu. Churchill gene şantaj yapıyordu. Ve De Gaulle'ün de Bordeaux'ya geldiği haberi dolaşıyordu ağızdan ağıza. Belki de komünistlerle temas kurmak için gelmiştir kim bilir! Bordeaux bir liman kenti değil mi? İt sürüsü gibi dok işçisi var. "Bunlar tehlikeli unsurlardır," diyerek uyarmasını yaptı ama vali, dinleyen kim? Reynaud'yu başımızdan defetmeliyiz. Lebrun'se hâlâ tereddütte, ağlamaktan başka bir şey bilmiyor. Ağlamanın sırasıymış gibi! Bugün bize gerekli olan gözyaşı falan değil, demirden bir eldir!

İspanya büyükelçisiyle görüşmekle görevlendirmişti Breuteuil Tessat'yı. Berlin, şartlarını İspanya aracılığıyla bildirecekti. Birçok şeyin bu görüşmeye bağlı olduğunu da çıtlatmıştı Breuteuil. Ve Tessat, görevinden gurur duyuyordu. Ama aynı zamanda da cesaretsiz hissediyordu kendini. İspanyolu kendi lehine çekmek çabasındaydı. Nitekim büyükelçi Bordeaux şarabını övmeye başladığında, ustaca sözünü kesmiş ve:

"Sizin Rioja şarabınızdan da ben tattım," demişti. "İnanın ki, en iyi Fransız şaraplarıyla rahatça boy ölçüşebilir."

Hafifçe içini çektikten sonra da ekledi:

"Milli savaşınız sırasında, oğlum Lucien Salamanque'ta Fransa konsolosuydu. Kendisi sayısız Falanjistle dostluk kurmuş ve General Franco'ya da aktif şekilde yardım etmiştir."

"Şimdi nerede oğlunuz?"

Hemen yanıt vermedi Tessat: Kıpkırmızı olmuştu, ne pis bir sıcak vardı bu lokantada!

"Öldü," dedi nihayet. "Komünistler tarafından öldürüldü."

Horoz şiş de yenip bitince, Tessat sadede gelti. Berlin'in barış

şartları nelerdi acaba? Kaçamak yanıtlar verdi ilkin İspanyol. Ufak ayrıntılara takılıp kalmak gereksiz olurdu; karşılıklı bir anlayış havası gerekliydi her şeyden önce ve galipler Fransa'yı küçük düşürmek istemiyorlardı, vs. Tessat'nın keyfine diyecek yoktu. Ama büyükelçi, 'ufak ayrıntı' diye nitelediği noktaları açıklayınca, sırtında bıçak gibi bir soğuk ürperti dolaştı Tessat'nın:

"Ama bu imkansız!"

"Bazı noktalarda bazı değişiklikler düşünülebilir kuşkusuz. Biraz önce de belirttiğim gibi, esas olan, karşılıklı teması kurmaktır. Ve bu arada, birçok şey, Fransız donanmasının akıbetine bağlıdır. Berlin'in birtakım kuşkuları var: Mareşal iktidarı eline aldığı zaman, bütün herkesi emirlerini uygulamaya zorlayabilecek midir? Sonra Almanları özellikle endişelendiren bir nokta da, Fas ve Suriye'de hakim olan olumsuz havadır."

"Bir yanlışlık var: Bugün Fransa'da Verdun kahramanından daha büyük otoriteye sahip olan bir tek adam daha bulamazsınız."

"Öyleyse çok iyi. Tanrılara layık bir içki bu Armagnac!"

Yemekten sonra Tessat, Breuteuil'e koştu:

"Almanlar çıldırmış! Akıl almaz şartlar koşuyorlar bize. Yalnız akıl almaz değil, açıkçası onur kırıcı şartlar! Korkarım ki sonunda Reynaud haklı çıkacak ve toptan Madagaskar'a kaçmak zorunda kalacağız!"

Ama Breuteuil'in Alman talepleri karşısında şaşkınlığa düşmediğini görür görmez yatışmıştı.

"Hiç kuşku yok ki durumu soğukkanlılıkla değerlendirmek gerekir," dedi. "İşin ucunda, ilkin düşünmüş olduğum kadar korkunç değil bu şartlar. Ama gene de hemen yayımlamamak uygun olur fikrindeyim. Önce anlaşmayı imzalarız, sonra da şartları açıklarız. Yoksa durumu komünistler kullanmaya kalkabilir. Komünistler ya da De Gaulle. Bordeaux'ya gelmiş biliyor musun? Merak ediyorum doğrusu ne halt etmeye geldiğini. Sıkıntılı günler bekliyor azizim bizi. Ama tabii sonra her şey düzelecek."

Reynaud o akşam istifasını verdi. Ve Tessat, tebrik etti Pétain'i:

"Muzaffer bir kumandan olarak hak ettiğiniz itibar..."

Mareşal, sözünü kesmiş ve boğuk bir sesle yanıt vermişti:

"Teşekkür ederim, teşekkür ederim."

Yeni hükümetin bakanlarını gecenin geç saatlerinde yazdırabil-

di Tessat, Joliot'ya: Şişman gazeteci, *Voie Nouvelle*'i Bordeaux'da sınırlı olarak basma imkanını yaratmıştı.

"Hiç kuşkusuz ki," diye ekledi Tessat, "hükümet bunalımı, geleneğe uygun bir şekilde çözülmemiştir. Ama Mareşal'in elinde hazır bir liste vardı. Meclis toplantısı sonunda kabul edilen bildiriyi açıklamam imkansız. Başka çaremiz de yok, çünkü burada sığınmacı durumundayız."

Joliot sormuştu:

"Almanların şartları neler?"

"Açıkayamam," dedi Tessat. "Açıklayamam, çünkü devlet sırrıdır. Yalnız bir tek noktayı rahatça belirtebilirim: Şartlar, onur ve şerefimizle mükemmel biçimde bağdaşan şartlardır. Zaten başka türlü olsa, Mareşal kabul etmezdi."

Yutmamıştı Joliot:

"Onur dediğiniz, esnek bir şeydir," dedi gözünü kırparak. "Beni bütün ilgilendiren, Almanların buraya kadar gelmesine izin verilip verilemeyeceği. Çünkü burada iyi kötü bir matbaa ayarlayıncaya kadar anamdan emdiğim süt burnumdan geldi. Ve bir de, sonsuza dek otomobilde yaşamak istemiyorum!"

"Buraya ailece yerleşebilirsiniz. İkinci başkent Bordeaux olacak."

Saatler aylar kadar uzun geliyordu. Almanlar yanıt vermekte aceleci davranmıyor ve ilerlemeye devam ediyorlardı. Tessat günde iki kez haritanın başına çöküyor ve düşman tarafından zaptedilen kentlerin altını çiziyordu: Orléans, Cherbourg, Rennes, Dijon, Belfort... Dördüncü gün dayanamayıp haritayı önünden kaldırttı ve büyük bir karamsarlık içinde Pomaret'ye dönerek:

"Elimizde kalan kentleri say bana," dedi.

Chautemps, damdan düşercesine atılıp:

"Defterimizi dürmek istiyorlar," demişti Tessat'ya. "Ortaya sürdükleri şartların altına imza koyacak bir tek Fransız yoktur!"

Sonra da alaycı bir edayla ekledi:

"Senin Grandel hariç tabii. Ama o da Paris'te."

Tessat birden öfkelenmişti.

"Grandel ne zamandan beri 'benim' olmuş! Sonra da ben, ille de teslim olalım demiyorum ki. Yüz ağartıcı bir barış yapalım demiştim ben, bundan daha doğal ne olabilir? Ama gerekirse barış yapmaz, gideriz. Cezayir'e gideriz, ben şahsen hazırım gitmeye.

Hatta belki başlangıçta Perpignan'a taşınmak daha iyi. Sıkıştığımız takdirde Port-Vendres'dan çıkmak zor bir iş değil."

Bir direniş hareketini ciddi olarak düşünmeye başlamıştı Tessat. Uzun uzun haritayı inceliyor ve General Lerideau'yla bu meseleyi tartışıyordu. Radyodan bütün memlekete hitaben bir de konuşma yaptı:

"Askerler, denizciler! Ateşkes henüz imzalanmamıştır. Mücadele devam ediyor. Müttefiklerimizle dirsek dirseğe, karada, denizde ve havalarda, şerefimizi sizler savunacaksınız!"

Akşama doğru bir baş ağrısı yapmıştı. Biraz hava almak için çıktı, limana kadar ilerledi. Kendisini tanıyan dok işçileri, derhal bağırmaya başladılar:

"Hainler sehpaya!"

"Yakalayıp denize sallandıralım!"

Tam o sırada bir taksi gördü Allahtan. Kurtuluş uzaklaşmaktaydı! Boğucu bir sıcak vardı ama gene de arabanın camlarını sımsıkı kapatmakta kusur etmedi. Heriflerin ağzı köpürmüş, pekala takip edebilirler kendisini. Doğru Breuteuil'e gitti.

"Chautemps yeni bir entrika peşinde. Hükümetin önce Perpignan'a, sonra da gerekirse Afrika'ya gitmesini istiyor. Bu oyunun arkasında Churchill var, adım gibi eminim. Chautemps'ın ne kadar paraya düşkün olduğunu bilirsin. Stavisky hikâyesini anımsa. Almanların şartlarını derhal kabul etmeliyiz. Aksi takdirde kargaşaya, anarşiye doğru yuvarlanacağız!"

Ama Almanlar yanıt vermemeyi sürdürüyorlardı. Bordeaux üzerine yürüyorlardı şimdi.

Tessat sabah erkenden art arda kopan patlama sesleriyle uyandı. Alman uçakları, kentin üzerinden damlara sürünürcesine uçmaktaydılar. Bir saat sonra haber getirdiler. Yedi yüz kurban vardı! Kalkıp ister istemez hastaneyi boyladı. Yaralı çocukların manzarası bir yandan, eter kokusu öbür yandan, sinirleri tamamıyla laçka olmuştu. Haykırmaya başladı:

"Biz onlara telgraf gönderiyoruz, onlarsa yanıt yerine üstümüze bomba yağdırıyorlar!"

Bordeaux Belediye Başkanı Marquet koşup gelmişti. Kenti kurtarabilmek için hükümetin hemen gitmesini istiyordu. Ve işte o zaman panik başladı. Tessat bütün günü İspanya büyükelçisinin ya-

nında geçirdikten sonra akşamleyin Joliot'ya:

"Halkı temin edebilirsiniz," dedi gururla. "Almanlar, kente dokunmayacaklarına dair, mareşale söz vermiş bulunuyor."

Ertesi günü de pişman oldu. Joliot'la konuşmaya mecbur muydu sanki! Yarı çılgına dönmüş göçmen yığınları akın ediyordu dört bir yandan Bordeaux'ya. Sokaklardan arabayla geçmek imkansız hale gelmişti. Ekmeğin damlası yoktu fırınlarda. İnsanlar meydanlarda uyuyordu. Ve birbirini kovalıyordu göçmen dalgaları. Tessat valiyi çağırttı.

"Hiç kimsenin kente girmesine izin vermeyeceksiniz, yoksa mahvolduk demektir. Kapılara otomatik tüfekli polis memurları yerleştirin. Bu konuda orduya güvenmek isabetli olmaz. Askerlerin morali bozuk, herkesi bırakırlar içeriye: Kaçakları, Almanları, komünistleri, herkesi yani herkesi..."

Tours kentinin hâlâ direnmekte olduğunu Tessat'ya haber verdiklerinde, iyice zıvanadan çıktı. Bu ne çılgınlık! Hitler'i kızdırmaktan başka ne işe yarar ki bu! Ve hükümet, Tessat'nın teklifi üzerine, bütün Fransız kentlerini 'açık kent' ilan ediyordu.

Tessat radyoda yeni bir konuşma yaptı. Heyecandan sesi titriyordu.

"Düşmanlarımızın bunu anlayışla karşılayacaklarını düşünüyoruz. Fransız halkı daima realist olagelmiştir. Gerçeğe korkmadan bakmasını bilen bir milletiz ve kılıcımızı kınına koymamız gerektiğinde: 'Asıl yenilmez olan, fikirler ve ruhtur!' deriz. Ama şu anda heyhat! Tanklar fikirleri ezip geçiyor."

Bitkin bir halde yığılıp kalmıştı koltuğuna, yüzü ter içindeydi. Birden kapı açıldı ve Weiss girdi. Afallamıştı Tessat: Nasıl olur da kendisine haber vermeden içeri bırakırlardı bu adamı? Kendisinin bakan, Bordeaux'nun da şu anda başkent olduğunu unutuyorlar mıydı yoksa!

Bir kâğıt uzattı Weiss kendisine:

"İmzalayacaksınız."

"Nedir bu?"

Anlattı Weiss: Uçaklarıyla birlikte İngiltere'ye kaçmak isteyen bir alay havacı vardı. Ve bunlara engel olmak için, benzini kullanılmaz hale getirmek gerekiyordu.

"Ama bu benim yetkilerim içinde değil ki... Generale başvurun."

Weiss sırıtarak:

"Kendisine ihtiyaç duyulduğu zaman General bulunmaz oluyor," dedi. "Oysa mesele çok acil. Formalist olmamanızı önereceğim size. Bakanlıkların yetkisi hiç kimseyi ilgilendirmiyor artık. Ve her kayıp uçak için, Almanların önünde hesap verecek olan sizsiniz. Derdimi anlatabildiğimi umarım?"

'Küstah! Sefil casus!' diye haykırmak istedi suratına adamın. Ama vazgeçti. Bir çılgın gibi baktı Weiss'ın yüzüne. Sonra da dolmakalemini çekti ve gözlerini kırpıştırarak imzaladı. Weiss, büyük bir nezaketle teşekkür etti kendisine.

33

Tours iyi dayanıyordu. Kenti savunanlar, iki kez üst üste yıkmışlardı dubalı köprülerini. Biraz ötesinde Loire'ın ışıldadığı bu gri ev yığınına şaşkın gözlerle bakıyordu Almanlar. Güneye doğru inen Poitiers yoluna hükmediyordu Tours ve bu beklenmedik engel muzaffer orduyu sinirlendirmekteydi. Edebiyatı seven ve bunu da göstermekten hoşlanan bir Alman generali:

"Gördünüz mü?" demişti subaylarına. "Bu kurbağa yiyicileri Balzac'ın yurdunu savunmaktalar."

Peki ama nasıl oluyor da Tours açık kent ilan edilmemiş bulunuyordu? Söylentiye bakılırsa, belediye başkanı halkı direnişe teşvik etmişti. İşte o zaman, kent sakinlerinin cesareti karşısında utanca kapılan askerler gerilememeye karar vermişti. İlk Alman saldırılarının, kent hastanesinde yatan yaralılar tarafından püskürtüldüğü dolaşıyordu kulaktan kulağa. Sakinlerin, Loire şaraplarıyla dolu fıçılar arasında gizlenmekte olduğu mahzenlerde, kahramanlık efsaneleri doğuyordu. Tümen halini alıyordu çok geçmeden taburlar. Alman tanklarını yerle bir eden esrarengiz obüslerden söz açılıyordu. Ve hiç kimse, kentin niçin hâlâ direndiğini anlayamıyordu. En korkunç bozgun günlerinde bile, cesur insanlar ve cesur kentler bulunabiliyordu demek! Kentin bütün savunması, topu topu iki taburun sırtındaydı. Bir de bu taburlara, yüz kadar yaralıyla bir o kadar gönüllü katılmıştı. Birinci savaşta çarpışmış yaşlılarla, henüz askere alınmamış gencecik delikanlılardan kuruluydu gönüllüler.

Kenti savunanlar arasında bir de milletvekili vardı: Teğmen Ducamp... Askerler ona 'dede' lakabını takmışlardı. Bir yıl içinde bayağı yaşlanıvermişti. O güne kadar hayatına anlam veren ne varsa, hepsi bir hayalden ibaret çıkmıştı. Ve Ducamp kör değildi: Anlıyordu hatasını. Ama ruhunun derinliklerinde kıvranan bir duygu vardı gene de. Kitaplardan okuyup sevdiği o eski Fransa'nın, özveri sahibi insanların kanıyla dirilip kalkınacağına inanmaktaydı. Ve Tours savunması, kaderin son bir lütfuydu onun gözünde.

Bundan otuz beş yıl önce bir edebiyat toplantısına katılmıştı Ducamp. O çağlarda alabildiğine çirkin, kocaman sarkık kulaklı bir delikanlıydı. Ve havacı olmayı hayal ediyordu. Şair Charles Péguy de gelmişti toplantıya ve bir şiirini okumuştu:

Ne mutlu ama toprağı için vurulup ölenlere

Haklı bir dava için ölenlere ne mutlu!..

Marne Savaşı'nın ilk gününde öldürüldü Péguy. Ve bu savaşın zaferle sonuçlanacağını bilmiyordu. Akıl almaz bir bozgunun, müthiş bir panik'in ve dörtnala bir kaçışın tanığı olarak ölmüştü. Paris'i savunurken ölmüştü. Ve yenmişti Fransa. Ve bugün işte Ducamp, o çok sevdiği mısraları tekrarlıyor durmadan, umutsuzluk anlarında Péguy'nin şiirine sığınıyordu. Bordeaux'da olup bitenleri düşünmemeye zorluyordu kendini. Obüs sesleriyle yaralıların inleyişleri arasında bölüştürdüğü uykusuzluk gecelerinden bitkin düşmüştü ama gene de inanıyordu zafere. Bu küçük kenti savunmak, bütün Fransa'yı savunmaktı onun gözünde.

Loire'ın sağ kıyısı üzerinde mevzilenmiş olan Alman bataryaları, kenti yerle bir etmeyi amaç edinmişlerdi. Ve bombardıman uçakları, bu amacın bir an önce gerçekleşmesini sağlamakla görevliydi. Eski konakların silmeli, sütunlu, çıkma kuleli cephelerini azgın bir hırsla çökertiyordu bombalar. Kenti savunanlarınsa erzakı, cephanesi ve ilacı tükenmişti. Fransız topları susmuştu. Yalnızca makineli ateşleriyle zaptedebiliyorlardı düşmanı.

İkinci günün bitiminde küçük bir mola oldu. Rıhtıma bakan evlerden birinde Ducamp'la Çavuş Maillot yemek yiyorlardı. Ekmekle biraz sucuk getirmişti askerler onlara. Lokmaları gürültüyle çiğniyorlardı ve koyu sessizliğin ortasında insana rahatlık veren

bir şeydi bu şapırtı. Oda yarı karanlıktı, üst üste yığılmış kum torbalarıyla örtülüydü pencereler. Evin mobilyası geçmiş zamanları anımsatıyordu insana. Dolabın üzerinde, küçük pembe horoz kabartmalarıyla süslü çini kaseler sıralanmıştı. Yerlerde fişek kovanları, teneke kutular, yırtılmış mektuplar sürünmekteydi. Yan odada askerler uyuyordu.

Birisi radyoyu açtı. Tessat'nın konuşması yayımlanmaktaydı Bordeaux'dan. Yeni hükümetin üyesi, tanklardan ve 'ölümsüz fikirler'den dem vuruyordu. Haykırdı Ducamp:

"Sustur şu namussuzu!"

Askerler gülmeye başlamışlardı:

"Bir türlü bırakmazlar 'dede'yi rahat rahat yemek yesin!"

Radyoyu kapattılar. Ve Çavuş Maillot, yüzü beyaz kıllarla dolu, gözleri kıpkırmızı, aniden sordu Ducamp'a:

"Niçin desteklediniz bunları '36'da?.. Namuslu bir adamsınız siz. Ve gördüğüm kadarıyla da buradan sağ çıkmayacağız. Birlikte ölmeden önce, neden öldüğümüzü anlamak isterdim."

Hafifçe güldü Ducamp.

"Anlamak mı? Ben kendim bir şey anlamıyorum ki, size anlatayım! Aklar kara çıktı, karalar da ak... Kör hale geldik. Ya da tersine, yeni yeni görmeye başlıyoruz gerçeği belki. Daha hâlâ şerefli insanlar var Allahtan. De Gaulle örneğin. İngilizler de teslim olmayacak. Bize gelince..."

Belirsiz bir işaret yaptı eliyle.

"Son savaşta, Kuzeyde Arras'taydım," dedi Maillot. "Yerle bir olmuştu kent, ama kelimenin tam anlamıyla 'yerle bir...' Bu savaşta da Arras'ta buldum kendimi. Baktım: İnsanlar yirmi yılda kenti yeni baştan kurmuşlardı. Ve alabildiğine sakindi Arras: Cephe gerisiydi tabii, başlangıçta. Önlerinde Belçika vardı. Ve kimse kötü olasılıkları aklından geçirmiyordu. Sonra... Sonra Arras'ı gene yerle bir olmuş halde bıraktık. Moloz yığınları ve toz bulutları içinde. Gene kuracaklar yeni baştan, ne gülünç bir oyun! Hep böyle yaşanmaz ki! Bir şeyleri ta kökünden değiştirmek gerekiyor."

"Komünist misiniz?"

"Hayır. Askere alınmadan önce öğretmendim. Size vermedim oyumu. Halk Cephesi'ne verdim. Ama politikayla uğraşmıyordum. Şimdi ise umutsuzluk içindeyim. Yüzbaşı Grémy dün ne de-

di bana bilir misiniz? 'Kötü bir Fransızsınız,' dedi. Ama her şeyin eskiden olduğu gibi kalması mümkün mü hiç?"

Yer yer kekeleyerek, güçlükle konuştu Ducamp:

"Buradan kurtulacak 'hayır' diyecek olan ilk insan benim. Ama şimdi sırası değil. Şimdi yanıt verin bana: Kenti savunmaya devam edecek misiniz?"

Bir obüs verdi yanıtı. Mola sona ermişti.

Üçüncü gün her şey belli olmuştu. Almanlar kente girdiler. Kütüphane yanıyordu. Rıhtımla bulvarlar arasındaki dar sokaklarda çarpışıyordu insanlar. Dumanların arasında güneş, kirli bir pembeye bürünmüştü. Yanık kokuyordu ortalık.

Bir ambarın çatı penceresine mevzilenmişti Ducamp. Kiremit damlar ve damların arasından görünen dolambaçlı uzun bir sokak vardı önünde. Ve Ducamp, hiç de kötü bir nişancı değildi. Doğup büyüdüğü kentte panayır kurulurdu bir zamanlar ve genç kızlara kur yapmasını bilmezdi Ducamp. Kekemeydi, utanç duyardı halinden. Ama atış tahtalarının önüne geldi mi, bambaşka bir insan kesiliverirdi. Ve çevresine toplanan meraklıların hayranlık dolu çığlıkları ("Amma da tutturdu be!" "Müthiş bir atıcı doğrusu!") gururla doldururdu delikanlı yüreğini. O zaman bir gurur kaynağıydı nişancılığı, evet. Ama bugün, tek umut kaynağıydı. Pahalıya satacaktı hayatını, katiyen ucuza değil.

Almanları gördü ileride. Birbirlerinin ardı sıra ve gri duvarlara sürtünerek geliyorlardı. Sokağı Fransızlar bir barikatla kapatmıştı daha önceden. Evlerden alınıp yığılmış fıçılar, mobilyalar, yataklar...

Birden bir Fransız askeri gözüne çarptı Ducamp'ın: Çavuş Maillot idi bu. Ama ne yapıyordu o öyle? Çılgınlık! Almanlara doğru koşuyordu Maillot! Sonra aniden durup bir el bombası savurdu. Üç Alman kaldırıma yığılıp kaldılar. Ötekiler kaçmaya koyuldu. Sevinçten çılgına dönmüş olan Ducamp haykırıyordu:

"Bravo çavuş! Eline sağlık, bravo!"

Ayakta, donup kalmış gibi hareketsiz duruyordu Maillot. Bir yayılım ateşi çınlattı ortalığı ve Maillot, kollarıyla havayı döverek yığıldı olduğu yere.

Almanlar çok geçmeden yeniden görünmüşlerdi. Ducamp on ikiden tutturuyordu her attığını. Ve Almanlar, dayanamayacaklarını anlayınca dönüp, rıhtıma doğru çekildiler.

Ceketinin koluyla alnında biriken terleri sildi Ducamp, matarasını dikti. İçi kavruluyordu uzun süreden beri. Damlardan atlaya atlaya, yan sokaktan yaklaşabileceklerini düşünmemişti Almanların. Aniden, kızıl saçlı, uzun boylu bir asker beliriverdi önünde. Uzun süre mücadele ettiler. Sonunda hakladı Almanı.

Bir dakika kadar sessizlik oldu. Ambara dalan bir eşek arısının vızıltısından başka bir şey işitilmiyordu. Sonra gene tüfeğini omuzladı Ducamp: Damların üzerinde sürünerek ilerleyen düşman askerleri vardı. İki el ateş etti. Kısa bir düşünce yanıp söndü kafasında: "Bu dokuzuncu!" Ve birden sendeleyip bir ağaç gibi gürültüyle devrildi.

34

Tessat, güçsüz bir halde, sofada uzanmıştı. Sinekler perişan ediyordu kendisini. Burnuna, çıplak kafasına konuyor, hatta kulağına kadar sokulup gıdıklıyorlardı. Kımıldayacak hali yoktu. Uyumak istiyordu ama gelmek bilmiyordu uyku bir türlü. Bir dakika denen şeyin, aslında ne kadar uzun bir zaman süresi olduğunu düşündü. Sonra da, günlerin ve ayların, hiç farkına varmadan geçip gitmiş olduğunu... Dehşet içinde soruyordu kendi kendine. Nerededir şimdi Denise? Almanlar yakalamıştır kızı muhakkak. Peki ya Paulette nerededir? O da ölmüş olsa gerek. Yoksa gelip bulurdu kendisini. Bir bakanı bulmaktan kolay ne var! Yolların boydan boya kaçakların cesetleriyle dolu olduğunu anlatıyor görenler. Ya peki Lucien? O da kurtulamamıştır. Gözüpek budalanın biridir çünkü ve herkesten önce bu tiplere çatar ölüm...

Ne olacağını da bilmiyor Tessat. Laval gülümsüyor hep. Marquet, Bordeaux şaraplarını övüyor kibirli kibirli. Breuteuil: "Her şey düzelecek," diyor. Ama bulutlarda ufacık bir aralanma bile yok. Ve Almanlar ilerlemeye devam ediyorlar. Brest ve Lyon'u da ele geçirdiler. La Rochelle'i aldılar en son olarak. Burnunun dibindeler yani Bordeaux'nun. Bir parlamento heyeti yollandı Almanlara, içlerinde Picard da var. Ama ne yanıt vereceklerini Allah bilir artık. Belki de özellikle böyle uzattıkça uzatıyorlardır işi. Memle-

ket çalkalanmakta çünkü. Pomaret'nin dediğine göre, Marsilya'da komünistler bütün meydanları tutmuş, avaz avaz bağırmaktalarmış. Buradaki ruh hali de oradakinden daha iç açıcı değil. (Dok işçileriyle karşılaşmasını anımsayıp içini ekti Tessat.) De Gaulle, askerleri açıktan açığa başkaldırıya davet etmekte, ağzından çıkanı kulağı işitmiyor sanırsın. "Düşmanın eline geçmemesi için uçakları ve bütün savaş malzemesini tahrip ediniz!" denir mi canım... Weiss küstahın biri kuşkusuz, ama doğru söylüyor işin ucunda: Uçakların hesabını vermek gerekir. Kim verecek? Bazı radikaller de Afrika'ya kaçmaya hazırlanmakta. Pek de o kadar aptalca bir şey değil düşündükleri. Massilia vapurunda bir yer bile teklif ettiler Tessat'ya. Tam kabul ediyordu ki, "Massilia yolcularını kurşuna dizdireceğiz," dediğini işitti Breuteuil'in ve haykırdı: "Çok iyi edersin! Böyle bir anda yurt terk edilmez!"

Telefon çaldı. Tessat'yı hükümet toplantısına çağırıyorlardı.

Durmadan burnunu silen Lebrun'ü görür görmez, haberlerin pek de iç açıcı olmadığını hemen anladı Tessat. Breuteuil, General Picard tarafından telsizle bildirilmiş olan Alman şartlarını, ölü duası okur gibi monoton bir sesle okumaya koyulmuştu şimdi, Tessat'nın kanına dokunmuştu birden, haykırdı:

"Bu şartlar baştan aşağı utanç verici!"

Breuteuil bir an Tessat'ya baktı, sonra buz gibi bir sesle:

"Unutmayın ki," dedi, "galip durumda değiliz."

Haklıydı ve hemen başıyla onayladı Tessat:

"Anlamıyor değilim evet. Bana sorarsanız, imzalayalım derim."

Yorgunluktan yarı ölü bir halde yaklaştı mikrofona, genzini temizledi ve tıpkı eskiden olduğu gibi mert bir edayla, 'millete hitaben' yeni konuşmasına başladı:

"Soğukkanlılığımızı kaybetmeyelim! Temsilcilerimiz tarafından imzalanmış bulunan ateşkes şartları ağır olmakla birlikte onur kırıcı değildir. Şerefli insanlara teklif edilen ve şerefli insanların kabul edebileceği şartlardır bunlar. Bu sözlerimin en büyük kanıtı da bizzat kendi hayatımdır!"

Bir bardak maden suyu içti ve Breuteuil'e dönerek, titreyen bir sesle:

"Aman şartların yayımlanmamasına dikkat et!" dedi. "Asker-

ler terhis oluncaya kadar hiçbir şey açıklanmamalı... Ateşle oynamaya gerek yok. Ve unutma ki, orduda, kafası tütsülü olanların sayısı hiç de az değil."

Picard, Bordeaux'ya dönmüştü. Hemen Generalin yanına koştu Tessat, meraktan çatlayacaktı:

"Nasıl oldu? Yani... atmosfer nasıldı demek istiyorum?"

Işığı sönmüş bomboş gözlerle baktı General:

"Üniformamdan utanıyorum," dedi.

"O tamam ama, ayrıntılar?"

"Ayrıntılar? Ayrıntılar basit. Bir çadıra buyur ettiler bizi. Çadırın ortasında bir masa, masanın üzerinde de bir sürahi su, bir mürekkep hokkası, birkaç da divit vardı. Subaylardan biri: 'Size büyük ikramda bulunamıyoruz,' dedi ve sürahiyi göstererek: 'Çam sakızı, çoban armağanı,' diye ekledi, sonra da meslektaşlarına dönüp: 'Ben Mareşal Foch değilim ki,' diye sırıttı."

"Peki ya Hitler? O ne yapıyordu, o?"

"Bir sinema oyuncusundan farksızdı. Oradan oraya koşup duruyordu hep. Bir de konuşma yaptı: Boğuk bir sesi var. Fransız toprağını ayakları altına aldığını iyice belirtmek için, yerdeki otları çiğniyordu durmadan. İşte bu kadar hepsi. Sonra ne olup bittiğine gelince, onu kendi kendime bile anlatmayacağım. Çok utanç verici bir şey çünkü."

Üç gün daha geçti aradan, Tessat durmadan çalışıyordu. Düşünmesine bile zaman kalmıyordu günlük işlerden. Onun bizzat göz altında tutması gerekiyordu her şeyi. Yabancı gazetecileri o kabul ediyor, polis kordonlarını o kontrolden geçiriyordu. Kente düzenli şekilde un gönderilmesinden olduğu kadar İspanya elçisinin sağlık ve neşesinden de o sorumluydu. Bu arada hükümette bir değişiklik daha yapılmış ve kabineye iki yeni bakan girmişti.

Parlamento heyeti bu sefer de Roma'ya gitmişti. Herkes işin sonunu beklerken, Almanlar kentleri bombalamaya devam ediyorlardı. Joliot bağırmaktaydı gene:

"Artık hiç kimseye inanmıyorum! Göreceksiniz, Bordeaux'ya da gelecekler."

Ateşkes şartları da nihayet yayımlandı. Breuteuil, bir 'milli yas günü' düzenlemeyi öneriyordu. Güldü Tessat:

"Aklı fikri dua etmekte!" dedi. "Bayılıyor günlük kokusuna ne yaparsınız."

Ayin sırasında çok sıkıldı. Saçma sapan düşünceler üşüşüyordu kafasına. Ya Paulette de ölmemiş ve başka birisiyle oturmaya başlamışsa? Viard da kabineye girmemiş olduğu için alabildiğine memnundur şimdi; sırası geldiğinde: "İmzayı atan ben değilim, benim ellerim temiz," diyecektir. Ve iki gün sonra da Bordeaux'dan taşınacaklar. Ne kadar gülünç bütün bu olup bitenler! Hitler'in bıyığı tıpkı Şarlo'nunkini andırıyor değil mi? Öff, ne sıcak!

Tessat tam katedralden çıkarken, orta yaşlı, kibar tavırlı ve ceketinin yakasında siyah bir matem şeridi takılı bir adam yaklaşmıştı. Nazik bir sesle sordu Tessat:

"Buyurun beyefendi?"

Yanıt yerine bir tokat attı adam. Tessat yanağına götürdü elini ve hiçbir şey anlamadan bağırdı:

"Peki ama neden?"

Kin dolu karanlık gözlerini Tessat'nın gözlerine dikmişti adam:

"İki oğlumun ikisi de öldürüldü..." dedi.

Sözlerini tamamlayamamıştı: Polisler kendisini yakalayıp götürdüler. Bir kalabalık birikmişti çevrede. Alaycı ve sinsi bir ses yükseldi:

"Suratına güzel bir şamar attılar!"

Tessat hızla ilerleyen otomobiline bindi.

Henüz kendine gelememişti ki, Joliot'yu buldu karşısında:

"Beni bir kez daha aldattınız," diyordu Joliot. "Ateşkes şartları uyarınca Bordeaux'yu işgal ediyorlarmış. Niçin Marsilya'yı da bırakmadığınızı merak ediyorum doğrusu!"

Tessat ne söylediyse kar etmedi. Joliot bir türlü yatışmıyordu.

"Harika matbaalar var Clermond-Ferrand'da, gazetenizi rahatlıkla bastırabileceğiniz gibi büyütüp geliştirmek imkanına da sahip olursunuz. Size ayrıca para yardımında da bulunuruz."

Bu son söz üzerine ağzını açıp gözünü yummuştu Joliot:

"Yardımınızı alıp başınıza çalın!" diye haykırdı. "Size kim yardım edecek bakalım bundan sonra! Siz zaten birer uşaksınız, yalan mı? Uşağın uşağı olmaya hiç niyetim yok benim! Gider Marsilya'da balık satarım daha iyi!"

Ve daha bir süre bu biçimde bağırıp çağırdıktan sonra soluk

soluğa otele gelip karısının yanına çıktı. Koca bir sürahi dolusu Seltz suyu içti yatışıncaya kadar ve nihayet:

"Hükümet Clermond-Ferrand'a taşınıyor," dedi. "Etti dördüncü başkent. Ardından da beşincisi gelmekte gecikmez. Ama ben artık yeter diyorum! Anlaşıldı ki bundan böyle Fransa'yı Almanlar yönetecek. Bu durumda Paris'e dönmek en iyisi. Orada hiç olmazsa kendi dairemiz var."

"Peki ama Paris'te ne yapacaksın?"

"Ne mi yapacağım? Gazetecilik yapacağım tabii, *Voie Nouvelle*'i gene Paris'te çıkartacağım. Almanların bir gazeteye ihtiyacı olmayacak mı sanki! Kim beni kınayabilir, söyle? Tessat mı? Daha bugün yediği tokattan yanağı şişmiş durumda. Ama ne sevindim, bilsen."

Birkaç gün sonra da hükümet Clermond-Ferrand'a hareket etti. Tessat bütün kâğıtlarını geniş bir çantaya yerleştirmiş, bavullarının kilidini de birer birer kontrol etmişti. Sonra gidip pencereden bir göz atayım dedi, ama gitmesiyle geri sıçraması bir oldu: Almanlar geçiyordu sokaktan. Şık bir teğmen, tek tük Fransızları hoşgörüyle süzmekteydi. İçi paralandı Tessat'nın. Akşama kadar bekleyemezlermiydi sanki! Hiç de hoş bir şey değildi bu durum. Hükümran bir hükümet ve yanı başında istilacılar... Dışarıda kim bilir ne düşünürler! Kadife perdeleri sımsıkı kapattı. Kendini Almanlardan soyutlamak istiyordu.

Sekreter, arabanın ancak bir saat sonra hazır olabileceğini haber vermişti. Motor tamirdeydi. Yola çıkmadan önce biraz dinlenmek için uzandı Tessat. Perdelerin arasından sızan güneş ışıkları oynuyordu duvarda. Birdenbire, kendisini tokatlamış olan adamın gözlerini anımsadı: Sert ve madeni bakışlı bir çift göz. Sakın bir şey yapmış olmasınlar adamcağıza? Babalığın ne demek olduğunu anlamak gerekir. Denise... Lucien... Kim bilir neredeler şimdi!

Kalkıp telefona uzandı, valiyi istedi:

"Sizden bir ricam olacak. Bugün bir saldırıya maruz kalmıştım. Teşekkür ederim, bir şeyim yok hayır, gayet iyiyim. O adamı serbest bırakmanızı rica edeceğim sizden. İki oğlunun da öldürüldüğünü söylemişti. Sizin de çocuklarınız var, babalığın ne demek olduğunu bilmez değilsiniz. Benim de... İki çocuğum evet... İkisi de öldüler..."

Güçlükle bitirebildi sözünü. Gözyaşlarından konuşamıyordu. Sekreteri girmişti:

"Araba kapıda."

Saçını başını düzeltti Tessat, çabucak toparladı kendini. Ve birkaç dakika sonra da otomobil, milletin güvenine sahip olduğuna yeniden inanmış bir adamı götürüyordu Bordeaux'dan...

35

Hükümetin Clermond-Ferrand'ı seçmesinin nedeni, çevrenin, otelleriyle ünlü kaplıca kentleriyle dolu oluşuydu. Laval, Clermont'da kalmıştı. Öteki bakanların kimi Vichy'yi, kimi Mont Dore'u, kimisi de La Bourboule'u seçmişlerdi. Tessat ise, Royat'da kalmayı uygun bulmuştu: Cumhurbaşkanı için de aynı kentte yer ayırmışlardı.

Kocaman 'A la Marquis de Sévigne' pastanesi tıklım tıklım doluydu. Küçücük bir masa boşalır umuduyla saatlerce sokakta bekleyen insanlar vardı. Mültecileri buraya çeken, pastanenin ünlü şokolasından çok, gelenlerin hep tanıdık oluşuydu. Yaşadıkları müthiş felaketlerden sonra dostlarıyla karşılaşmak ve uzun uzun dertleşmek ihtiyacındaydılar. Rond Point'dan Marigny'ye, Carlton'dan Lucien'in bir zamanlar müdavimi olduğu Fouquet's'ye kadar bütün Champs-Elysées kahvelerinin demirbaşları burada randevulaşmış gibiydiler.

Sıcaktan ve üzüntüden boğularak anlatıyordu Bayan Montigny:

"Felekatten bir hafta önce Paris'e dönmek zorunda kalmıştım. Kocamın anjini vardı çünkü. Sonra da geri gelebilmek için akla karayı seçtik. Ne korkunç bir yolculuk yaptık bilemezsiniz! Benzinimiz Nevers'de bitti ve Cadillacımızı ister istemez yolda bıraktık. Ne idiği belirsiz bir adam getirdi bizi Vichy'ye kadar. Ama arabam inşallah bıraktığım gibi duruyordur."

Bir başka masada da, günün en rağbet gören tiyatro yazarlarından biri acı acı yakınmaktaydı:

"Prömiyeri ayın on altısı olarak tesbit etmiştik. Ve felaket, ayın onunda gelip çattı. Tiyatro mevsimi ne zaman açılacak hiç kimse bilmiyor şimdi."

Bir borsacı, karşısına bir sağır almış bağırıyordu adamın kulak borusuna.

"Gerçi New York kurlarını bilmeden kesin bir şey söylemek çok zordur ama ben sizin yerinizde olsam, henüz satmaz beklerdim. Ortalık yatışır yatışmaz, elinizdekilerin değerleri fırlayacaktır."

Dessère bütün bu hikâyeleri, şikayetleri, peygamberce tahminleri dinliyor ve acı acı gülümsüyordu. Başlarına gelen şeyi daha henüz kavrayamamıştı bu insanlar. Bir hafta ya da en fazlasından bir ay sonra, eski hayat yeniden başlayacak sanıyorlardı.

Niçin gelmişti buraya Dessère? Kibar yerlerden hoşlanmaz, şarabı şokolaya tercih ederdi. Ve şimdi bu korkmuş, saçı başı dağınık hanımların cıvıltısı, bavulları tozlu kocaların yakınmaları, King-Charles ve terrierlerin havlayışları, "Moulins'de bir valizimi kaybettim," cinsinden şikayetler, "Kapıcının eline üç bin frank sıkıştırınca hemen bir oda buldum," cinsinden sevinçler, bütün bu kibar ve yarı kibar takımının anlamsız aptalca kaynaşması karşısında çifte bir tiksinti duyuyordu. Aradığı da buydu zaten. Pisliğin dibine kadar inmek.

Bir boğulma duygusuna kapılıyordu dedikoduları dinlerken. Bütün rezalet, bütün çamur buradaydı işte! Bir de ortalığa saçılmış kanlar görür gibi oluyordu Dessère. Paris'i Nice'e bağladığı için 'Route d'Azur' diye anılan yoldan otomobille geçmişti. Bir zamanlar, şortlu bayanlar, sportmen delikanlılar, züppeler, güneş ya da rulet düşkünleri dolaşırdı hep o yolda. Şimdi kaçaklar vardı yalnız. Alman havacılarının dudaklarının ucuyla sırıtarak kurşun yağmuruna tuttuğu kaçaklar. Ve Dessère, içi cesetlerle dolu hendekleri görmüştü. Binlerce ve binlercesi kaçıyordu. Mutlu kişilerin üst üste yığıldığı birer ev haline gelmişti otobüsler. Aç askerler, bir avuç pancar ya da şalgam bulabilmek umuduyla, tarlalarda dört dönmekteydiler. Delilik nöbetine kapılmış gibi haykırıyordu kadınlar. Kayıp çocuklarını çağırıyorlardı. Kentlerin yerini harabeler almıştı. Sütleri sağılmamış inekler, acıyla böğürerek oradan oraya atıyorlardı kendilerini. Ortalıkta bir yanık ve bir leş kokusu vardı.

'Route d'Azur'ün anısını defetmek ister gibi gözlerini yummuştu Dessère. Bir kahkahayla toparladı kendini. Tessat duruyordu karşısında:

"Sen de buradasın demek! Dünyanın küçücük olduğuna işte şimdi inandım! Şu yaşadıklarımızı yaşamış olmak ve sonra da tutup 'A la Marquise de Sévigne'de rastlamak birbirimize!"

Dessère susuyordu hep, Tessat ise coşmuştu:

"Yüzünü gözünü hiç beğenmedim, Jules. Silkin biraz, toparla kendini! Ben şahsen çok daha kötü durumlara düşeceğimizi ummuştum. Ama her şey yoluna girdi işte. Bizim enayiler, Mandel ve avanesi, Afrika'ya tüymek istiyorlar biliyor musun? Ama resti çektik derhal, böyle zamanlarda millet bir bütün halinde olmalıdır dedik. Şimdi artık belli oldu: Çok geçmeden Londra üzerine yürüyecek Almanlar. İki-üç aylık bir mesele bu. Biz paçamızı sıyırdık tehlikeli oyundan, ne büyük avantaj değil mi! Ne yapmayı düşünüyorsun, tasarıların var mı yeni? Bize faydalı olabilirsin. Ekonomik kalkınma hamlesine hemen başlıyoruz çünkü. Niçin gülüyorsun kuzum? Son derece ciddi konuşuyorum ben."

Dessère gülmüyordu artık. Düşünceliydi.

"Bütün şansın, kavrayışsız olmak!" dedi. "İç şokolanı ve hiçbir şey düşünme hadi! Çünkü bir tahtakurusundan başka bir şey değilsin sen. Kızma bana. Zavallı ve saygıdeğer bir tahtakurusu! Ev çoktan yanıp kül olmuş, ama tahtakurusu hâlâ yaşıyor. Daha ne kadar yaşayabilir ki? Yalnızca acıyorum sana... acıyorum."

"Acınıana ihtiyacım yok senin, al da başına çal acımanı! Ve asıl sen kendini düşün!"

Şaşkınlık ve hiddetten avaz avaz bağırıyordu Tessat:

"Benim adım Fouger değil! Yepyeni fikirlerin adamıyım ben. Geçmişe takılıp kalan sensin asıl. Halk Cephesi, liberalizm, Amerika... bunlar hep senin fikirlerin. Ama biz memleketi pislikten arıtacağız, göreceksin! Yeni anayasa metnini ben hazırlıyorum. Hitler'in en geçerli fikrini alıyoruz. Sınıflar arası işbirliği, hiyerarşi ve disiplin fikri. Kendi öz geleneklerimizi, aile anlayışımızı, sağduyumuzu katacağız bu fikre. Ve işte o zaman..."

Dessère dinlemiyordu. Hep dalgın ve içine dönük, tekrarlıyordu durmadan:

"Zavallı tahtakurusu... Zavallı ve köhne..."

Tessat ısrar etmeyip ayrıldı. Dessère artık yanı başında konuşulanlara kulak bile kabartmıyor, insanlara şöyle bir göz bile atmıyordu. Sonunda kalktı ve hafifçe sendeleyerek kapıya yöneldi. Birisi yüksek sesle:

"Bakın bakın, Dessère de burada!" demişti yüksek sesle. "Demek ki işler yolunda."

Dönmedi. Belki de yanlış işitmişti.

Direksiyondaydı şimdi. Moloz yığınlarıyla, el arabalı kaçaklarıyla, kalın bir sisin içinden doğru görür gibi oluyordu yeniden Paris'i. Amatör balık avcılarının, kandillerini Cafès du Commerceler'in, yani çocukluğunun Fransa'sını kurtarmak ve olduğu gibi korumak istemişti Dessère. Bir gün, sessiz ve sakin bir sokakta yürürken, ışıklı pencereleri göstermişti Pierre'e: Yemek yiyordu insanlar, ders hazırlıyor, kazak örüyordu. Kıskananlar vardı, öpüşenler vardı. Ya şimdi? Şimdi hiçbir şey yok artık. Oyulmuş gözleri andıran simsiyah pencelerler, bombaların yıktığı duvarlar, bir de Concorde Meydanı'nda Alman askerleri var. Ve sonuna kadar değerlendirme yapmaya devam etti. Bütün bunları kurtarmak istemişti evet. Ama ne olmuştu sonunda? Bir tahtakurusunu semirtmişti o kadar. Yüzlerce tahtakurusunu... Halk meyhanelerini ve milyonları sevdiğini söylerdi hep kendi kendine. Hepsi yalan! Jeannette de bundan ötürü bunalıyordu ya işte. Uzun hayatı boyunca bir tek kadını sevmişti Dessère. Coşkunluk dolu, alabildiğine iyi ve hayatta hiçbir bağı olmayan bir kadını. Neredeydi şimdi Jeannette? Belki de bu yakınlarda bir yerde geceyi geçirmek için bir kovuk aramaktadır? Belki de ölüp gitmiştir yollarda? Ya da orada kalmıştır, pencerenin yanında, ayakta, sokağa bakmaktadır belki de? Ve haki üniformalarıyla askerler geçmektedir sokaktan, zaman zaman yerlerinde sayarak... Jeannette'e yardım etmek ne mümkün artık! Kim ona yaklaştıysa felakete uğradı.

Oteller, mağazalar, arabalar çoktandır geride kalmış ve ılık kokularla dalgalanan tazeliği başlamıştı otlakların. Hayatın alacalığından usanmış gözleri dinlendirmek için birebirdi bu koyu yeşil otlar. Ve Dessère, nereye gittiğini bilmek istemeksizin sürüyordu.

Kendiliğinden sağa saptı, yokuş başlamıştı. Ne güzel havaydı bu. Arabayı durdurup indi. Issızdı ortalık.Ve Dessère, uzun zamandan beri ilk kez yalnız kalıyordu. Sarı, pembe, mor, rengârenk çiçeklerle bezenmiş çayırları sevgiyle seyrediyordu. Şu pembe çiçeklerin adı 'aslanağzı' olacak. Ne kadar çocuksu bir ad! Ve ileride koyu mavi dağlar yükseliyor. Üzerindeki beyaz lekeler de, keçi sürüleri olmalı.

Hava tertemizdi. Şaşkın ve hayran, derin derin soluk alıp veriyordu Dessère. Şu son zamanlarda sürekli olarak boğulacakmış gi-

bi hissetmişti kendini. Oysa şimdi burada, kalbi daha hızlı çarpıyor, şakakları ürperir gibi oluyor ve derin bir uğultu dolduruyordu kulaklarını.

Bernard'ı anımsadı birdenbire. Eski bir dosttu Bernard ve çok usta bir cerrah. Beynine bir kurşun sıkıp intihar etmişti. Ölümünü daha bir gün önce haber vermişlerdi Dessère'e. Ibsen'in piyeslerinden çıkıp gelmiş bir papazın yüzünü andırırdı yüzü. Kuru ve sert. Ama yaşamayı severdi. Çiçek tarhlarını kendisi beller, kız torunuyla saatlerce oynamaktan usanmazdı. Ama canına kıymaktan çekinmemişti işte. Penceresinin altında Almanları görünce, bir kâğıt parçasına: "Buna dayanamayacağım," diye yazmış ve gitmişti.

Eskiden olağanüstü ve anlaşılmaz bir şey olarak görürdü ölümü Dessère ve korkardı. Ama şimdi Bernard'ın davranışına, olağan, tamamıyla anlaşılabilir ve bilgelik dolu bir hareket olarak bakıyordu. Ölümün, hayatın bir parçasından başka bir şey olmadığını ve hayatın içinde yer aldığını birdenbire anladı. Artık ölümden korkmuyordu.

Çayırı geçip bir ağacın altına geldi. Tuhaf bir şekilde ilerlemişti. Çiçekleri çiğnememek için zikzakiar yaparak. Fleury'yi, Jeannette'le buluşmalarını anımsattı ona ağaç:

> Unutuluşun denizinde bir tek gemidir
> İkimizi de alıp giden...

Unutuluşun –ve mutluluğun– denizi, ayaklarının altında uzanıyor işte şimdi!

Ne tuhaf bir görüntüydü bu: Uzun bir pardösünün içine büzülmüş yaşlı ve iriyarı bir adam, çayırda kollarını sallayarak yürüyor mırıldanıyordu:

"Tohum... aşk... soğuk..."

Ortalıkta hiç kimse yoktu. Uzaklarda yalnızca, dağların üzerinde bir yerde, çalı çırpı ateşi yakıyordu çobanlar. Eski zamanlara özgü bir gönül huzuru içinde yaşıyorlardı. Ne radyonun boğuk sesi, ne de can çekişmesi kaçakların, henüz onlara kadar ulaşmamıştı.

Dağın ardında kayboldu güneş. Ve ölüm, hafif bir sis kılığına bürünerek yaklaştı. Tıpkı keçiler gibi canlı, ürperen, oradan oraya sıçrayan bir sisti bu. Orada değilmişçesine gülümsedi Dessère. Pantolonunun cebinden büyük bir tabanca çıkardı; yakıcı bir sı-

cakta susuzluktan ölen bir adam matarasına nasıl sarılırsa, öylece yapıştırdı aç dudaklarını namlusuna silahın.

Geniş yankılarla uzaklaşıp yayıldı ses. Ve dağ çobanları titrer gibi oldular. Aman vermez savaşın, sürüne sürüne kendilerine kadar sokulduğunu hissetmişlerdi.

36

Haziran sonuna dayanmışlardı ama Limousin fundalıkları mayıs ayındaki parlak yeşilliğini hâlâ koruyordu. Günler boyunca bu yeşilliği seyredip kaldığı oluyordu Lucien'in. Böylece yatışıyordu. Sonra doğruluyordu yeniden ve yola devam ediyordu. Nereye gittiğini bilmeden ilerliyordu. Büyük bir dişbudağın gölgesine uzanıp kendini unutmak istiyordu aslında. Ama açlık, yürümeye, durmadan yürümeye zorluyordu onu. Acı bir gülümseyişle, hayatta en son duyulan şey, açlık olsa gerek, fdedi kendi kendine. Havuç ve pancarla besleniyordu yalnızca. Bazen yolda karşılaştığı, tıpkı kendisi gibi pasaklı ve saçı başı darmadağın bir askerin ekmeğini bölüşüyorlardı. Bazen de köyün birinde, bir kase taze süt ikram ediyorlardı ona. Ve bir zamanlar başını döndürüp midesini bulandıran sıcak ağıl kokusu, bir mucize, kaybolan gençlikten bir son kalıntı, bir hayat kaynağı gibi geliyordu Lucien'e.

Kendine bir değnek yontmuştu. Daha bir hafta önce 87. Alay askeriydi. Ama ordu diye bir şey kalmamıştı şimdi ve Lucien kendini başıboş bir serseri olarak görüyordu. Bir köyde, babasının ateşkesi ilan eden konuşmasını dinlemişti radyodan. Küfür ve lanet yağdırıyordu askerler. Lucien'in yanında duran bir yaşlı kadınsa:

"Demek sonunda bitirebildiler, çok şükür!" demiş, sonra da bir resim 'nü'sü kadar pembe ve kayıtsız domuzunu iterek uzaklaşmıştı.

Lucien'se, şaşkın, radyodan yükselen sesin tınlamasına kulak kabartmaktaydı: Babasının sesiydi bu, evet. Uzak çocukluğunu görür gibi olmuştu. Hastaydı, babası yatağına doğru eğilmiş. "Amélie sevgilim," diyordu. "Umudumuzu yitirmeyelim. Bilimin elinden gelmeyen yoktur." Şimdi ise aynı Tessat: "Ölümsüz olan, fikirler ve ruhtur," diyordu. Ve yaşamak istiyordu Jeannette... ya-

şamak... Alman havacılarının, kadın ve çocuklara böyle yakından ateş edebilmesi için, son derece sağlam sinirli olmak gerekli. Sonunda Breuteuil'in affına erişmişti demek babası! Hitler'den bir 'gamalı haç' nişanı bile alabilirdi artık! Uzun uzun esnedi Lucien. Biraz süt bulabilse. Binlerce asker geçip gitmişti ondan önce bu köyden. Ve köylüler kapılarını sürgülüyorlardı.

İhtiyar kadına yetişti. Elleriyle domuzunu örtmüş ve bağırmaya başlamıştı kadın:

"Yiyecek bir şeyim yok... hiçbir şeyim yok!"

O akşam her zamankinden çok daha açlık duyuyordu, tüfeğiyle tehdit etti ihtiyarı. Kadın bağırmayı kesmişti. Ama domuzun bağlı olduğu ipe sımsıkı yapışarak:

"Vermem sana onu!" diye mırıldandı.

Sıkıntıyla tükürdü Lucien.

"Uzun hikâye!" dedi kendi kendine.

'Uzun' derken kadını haklamayı değil, domuzla uğraşmayı düşünüyordu.

Yola koyuldu yeniden. Yolun biraz berisinde, pencere kapakları sıkı sıkıya kapalı bir çiftlik evi yükselmekteydi. Akşam basmı burunlarını bile dışarı çıkarmaktan sakınır olmuştu köylüler. Yalnızca köpekler kalıyordu dışarıda. Yorulmak bilmeden havlayan köpekler.

"Biraz ekmek verin alçak herifler!" diye bağırdı Lucien.

Kimse yanıt vermedi. Köpekler kudurmuştu sanki. Lucien biraz daha bekledikten sonra ırmağa yöneldi, eğilip çamur kokan ılık suyu yudumladı bir süre. Sonra da ambarın önüne uzanıp uyuyakaldı.

Bir kadın sesiyle uyandı:

"Asker ağa, hey asker ağa!"

Genç bir kız duruyordu karşısında. Geceliğinin üzerine bir erkek paltosu geçirmişti. Ayışığıyla yıkanıyordu ortalık. Lucien merak ve şaşkınlıkla bakıyordu köylü kızına. Hatta bir ara: "Hoş bir kız!" diye düşünür gibi oldu. Parlak gözleri ve kalkık burnu, tatlı şen bir hava veriyordu yüzüne. Ama aslında pek neşeli olmasa gerekti. Ürkek ve kısık bir sesle tekrarlıyordu durmadan:

"Asker ağa, uyansana asker ağa!"

Lucien doğruldu. Bir parça ekmekle domuz sucuğu getirmişti kız.

"Hanımın yatmasını bekledim. Sucuğu dışarıda bırakmış ama

geri kalan ne varsa dolaba kilitlemiş. Avluda beklerken gördüm seni. Bey aslında kötü bir insan değildir, ama senin gibi bir sürü asker gelip geçiyor her gün. Hangi birine yetiştireceksin! 'Biz kendimiz açlıktan ölürüz,' diyor bey. Çıkıp baktım ki, ırmağa iniyorsun. Onlar uyuyunca da bunları alıp koştum."

Lucien yanıt vermeden bıçağını çekti ve sessizce yemeye koyuldu. Kız, hep aynı yerde, ayakta bekliyordu. Uzun uzun yedi Lucien. Doymuştu ama ayrılamıyordu bir türlü. Gözleri yorgunluk ve uykudan kapanarak sordu:

"Akrabaları mısın sen?"

"Hayır, hizmetçileri."

Sonunda bitirmişti yemeyi. Bıçağını otlarla temizleyip cebine koydu ve kıza baktı. Hayran gözlerle bakıyordu kız da kendisine. Şaşırdı Lucien, kırmızı kıllarla kaplı bu suratla insanlara olsa olsa korku veririm, diye düşünür olmuştu. Yeşil gözleri parlamaktaydı şimdi. Toprak ve ter kokuyordu kaputu. Eliyle yanına çağırdı kızı. Ve hiç itiraz etmedi kız, nazlanmadı da. Gelip oturdu. Ufak tefek bir şeydi, Lucien'in omuzuna ancak ulaşıyordu başı. Ve Lucien, sakin, biraz da dalgın, sol kolunu yavaşça atıp sarıldı kızın boynuna, yumuşak bir hareketle başını devirdi ve dudaklarından öptü. Öldürücü bir susuzluğu gidermiş gibi hissetti kendini. Kızsa şimdi onu, ateşli öpücüklere boğuyordu. Ve dinlenmek üzere otların üzerine uzandıklarında:

"Asker ağa, asker ağa," diye mırıldandı gene.

Tan yeri ağarmaya başlamıştı artık. Gitmek için davrandı kız:

"Hanım neredeyse uyanır."

Lucien sordu:

"Adın ne senin?"

"Prélisse Jeanne..."

Birden heyecanlanmıştı Lucien. Kızın pembe ve sert elini tatlı tatlı okşadı. Dudaklarını kımıldattı kendiliğinden. Hoşuna gidecek bir şeyler söylemek istemişti ona, ne söyleyeceğini kestiremiyordu bir türlü.

"Jeannette," diyebildi sonunda.

"Ya senin adın ne?"

"Lucien..."

"Yalnızca Lucien mi?"

"Lucien Duval."

Kaputunun tozunu silkti ve başını çevirmeden yola doğru yürüdü.

Irmak kıyısında geçirdiği o gece, kaderin akıl almaz bir lütfu gibiydi. Bir ölüm mahkûmunun düşü. Şimdi uyanmıştı artık! Duval, Durand, Prélisse... ne olursa olsun adı, tek Tessat olmasın da! İşkence masasına uzatsalar, gene itiraf etmezdi adını. Kendisini derhal tıkabasa yedirip içirmeleri, sonra da giydirip en güzel arabayla Vichy'ye götürmeleri için, Tessat'nın oğluyum demesi yeterliydi kuşkusuz. Ama domuzlu ihtiyarı boğmak, bundan iyidir.

Tıpkı kendisi gibi bir değneğe yaslanmış bir asker geliyordu karşıdan doğru. Ve iki asker, birbirlerini tepeden tırnağa süzüp göz kırpıştılar. Şakalaştı biri:

"Zavallı mareşal! Ordusunu da kaybetti."

"Hem de bir iğne kaybeder gibi."

Ve her biri kendi yoluna devam etti. Yeni bir gün başlıyordu. Yiyecek bir şeyler bulmak lazımdı gene.

Orduyla uğraşmaktan çok daha önemli saydığı bir başka işi vardı Mareşal Pétain'in. Daha dün büyük bir söylev vermişti Fransız milletine. Hiç kimseyi aldatmak istemiyordu Mareşal ve kısık bir sesle durmadan tekrarlıyordu.

"Devlete güvenmeyiniz. Devlet hiçbir şey vermeyecektir sizlere. Çocuklarınıza umut bağlayın. Dinimize ve aile hayatına bağlı bir zihniyet içinde yetiştirin onları. Asıl desteğiniz onlar olacaktır.

Mareşalin konuşmasını dinlerken, derin bir hüzün bürümüştü Tessat'yı: Ne sefih oğlu Lucien, ne de gururlu Denise, hiç kimsesi yoktu destek olacak! Ama birkaç dakika sonra aynı Tessat, sinsi bir edayla Laval'e fısıldıyordu.

"Seksen beş yaşındaki bir adamdan da başka bir şey beklenmez. Hele kendisini besleyen, çocukları değil de devletse!"

Hiç kimsenin askerleri umursadığı yoktu. Seyyar memurlarına yatacak yer bulmak, Breuteuil başkanlığında Paris'e heyet göndermek, yeni anayasa metnini hazırlamak, savaş malzemesini Almanlara bir an önce teslim ve De Gaulle taraftarlarıyla daha etkili bir şekilde mücadele etmekle meşguldü şimdilik bakanlar. Ve ordu kendiliğinden dağılıp terhis olmuştu. Trenler çalışmıyordu. İşgale uğramamış bölge sakinleri, yürüyerek iniyorlardı güneye doğru. Parisli-

lerle kuzeylilerse tamamıyla başıboş kalmışlardı. Ve köylüler, kendilerini askerlerden korumaları için, jandarmalara yalvarıyorlardı.

Tepeyi tırmanmaya koyulmuştu Lucien. Bütün gün hiç kımıldamaksızın otların üzerine uzanıp kalmıştı. Tatlı bir havaydı. Doğuya, ilerideki kentin gri kulelerine doğru yollanan ufak yuvarlak bulutların arkasına gizlenip duruyordu güneş. Lucien bununla oyalanıyordu. Hiçbir belirli şey anımsamayı, geçmişin en kesin sahnelerini bile gözlerinde canlandırmayı denemiyordu zamanı duymak için. Bulutların akışına dalmak yetiyordu. Kısa ve hareketli bir şerit halinde görüyordu her şeyi. Henri'nin ölümünün, Jeannette'in eczanenin önünde durup da gülümseyişinin, kumulların ötesindeki denizin ve gri kulelerin üstünde sallanan hafif sisin birbirine karıştığı bir şerit. Nitekim, güneş batıp da bulutlar akşam karanlığında kaybolduğunda, hayatının sonuna gelip dayanmış olduğu duygusuna kapıldı Lucien. Ve derinden derine ürperdi. Soğuktan mı bu ürperiş, yoksa korkudan mıydı? Bilemiyordu. Ölüm hiçbir zaman ürkütmemişti onu. Ama bu tepenin üzerindeki, bu sisli yıldızların altındaki bu serin akşamda bütün benliğini saran boğuntu, başka türlü nasıl açıklanabilirdi? Kendisi de afallamıştı iyiden iyiye.

Sonra birden haykırdı:

"Açım da ondan, Allah kahretsin!"

Sabahtan beri bir tek lokma olsun girmemişti kursağına, insan ürpermez de ne yapar! Biraz yiyecek bulmalıydı şimdi.

Adımlarını hızlandırarak vadiye doğru indi. Dört köşe küçük bir pencereden sızan ışık titriyordu ağaçların arasında. Yaklaşıp kapıyı çaldı. Bir yandan da bağırıyordu:

"Askere bir dilim ekmek!"

Serjet'nin çiftliğiydi burası. Ve Serjet, günah çıkartmaya gidiyor diye karısını öldürmüş ihtiyar bir deliydi. Demirkıran cinsinden dev yapılı bir adam. İninin dibinde pusuya yatmış bir ayı. Daima panik halindeki bir hizmetçiyle, tek başına yaşıyordu Serjet. Genç bir kızdı hizmetçi, patronu azarladığında hemen hıçkırığı tutardı. Serjet'nin büyük oğlu epey zaman önce Kanada'ya gitmişti. Komşu köyde kayınbabasının evinde oturan küçük oğluysa, başlangıçta solak diye çürüğe çıktığı halde, bir ay önce askere almışlardı. Ve tesadüf Lucien'i Serjet'nin küçük evine sürüklüyordu.

Avazı çıktığı kadar bağırarak kapıyı yumrukluyordu Lucien:

"Ekmek! Ekmek!"

Lahana ve soğan kokuları geliyordu bir başka pencereden. Hizmetçi kız çorba hazırlıyordu. Ve bu koku kendinden geçiriyordu Lucien'i. Delice bir öfkeye kapıldı. Pencere aydınlıktı ve ses gelmiyordu. Tahammül dışı bir şeydi bu! Küfretsinler, kovsunlar, dövsünler, razıydı. Ama susmasınlar böyle. Kendisine yanıt bile verilmemesi için mi savaşmıştı yani?

Yüzünü cama yapıştırarak içeri baktı. Breuteuil'i anımsatan bir ihtiyarın yüzünü gördü tüllerin arkasında Serjet'nin 'Haçlılar'ın şefine benzediği yoktu aslında, Lucien'in hiddetinden doğan bir aldanıştı bu. Hızını almak ister gibi bir parça açıldı pencereden ve haykırdı:

"Aç ulan namussuz, yoksa kurşunu yersin!"

Gerçekten de, o parlak ve pis ışıklı lekeye ateş etmek üzereydi ki, bir patlama sesi çınlattı ortalığı. Ve sağ ayağının üzerinde dans edermiş gibi bir yarım daire çizip devrildi Lucien.

Düşerken bağırmamıştı. Serjet'ydi o uzun acı çığlığı koyuveren. Öylesine bir çığlık ki, yakınlarda oturan olsa insanlar dayanamaz koşardı mutlaka. Ama koca vadide yalnızca bu ev vardı. Yankılanarak gidiyordu çığlık:

"Aaaaahhh!"

Ve mutfakta hizmetçi, dehşetten yarı ölü bir halde, durmadan hıçkırmaktaydı.

Bir zamanlar yalnız domuz avlamak için kullandığı tüfeğini fırlatıp Lucien'e koşmuştu Serjet. Can çekişmesi uzun sürmedi. Aniden ölmüştü. Ayışığı yeşilimsi bir renge boyamıştı şakaklarını. Gözleri, kedi gözleri gibi parlamaktaydı. Eflatun sarısı saçları ışıldıyordu karanlığın içinde. Ve Lucien, resimlerdeki yakışıklı hayduta benziyordu şu anda. Kaputunun üzerindeki kan (Serjet bir de fener getirmişti gelirken) henüz kurumamış bir yağlıboya gibiydi.

Fenerin yanına, yere çöktü ihtiyar. Tabakasını çıkarmıştı cebinden, ama tütün sarmayı unuttu. Ve gece yarısına kadar, hiç kımıldamaksızın orada kaldı. Dağınık ak saçlarla kaplı kocaman kafası, zor fark edilir bir hafif titreyişle sallanıyordu o kadar.

Hizmetçi kız evden çıkarak korka korka ölüye yaklaştı. "Ne güzel bir oğlan!" dedi dayanamayıp.

Ve hemen hıçkırığı tuttu.

"Kes sesini!" diye homurdandı Serjet.

Kız gitmek isteyince de:

"Burada kal!" dedi.

Sonra da doğrulup, duygusuz bir sesle konuştu:

"Haydutlar! Her şeye rağmen kim bu? Bir asker. Bir Fransız üstelik."

Hizmetçi birden sarardı: Efendisi, ölünün üzerine kapanmış haykırmaktaydı:

"Pierrot! Evladım! Pierrot'cuğum benim!"

Sabahleyin zabıt tuttular. Tutanağın altını imzaladıktan sonra:

"Beni de götürün," dedi Serjet.

Ama jandarmaların fazla uğraşmaya niyeti yoktu. Çavuş atıldı.

"Meseleyi inceleyip gerekirse sizi çağırırız."

Lucien'in üstünü aramış, ama hiçbir şey bulamamışlardı. Tutanağa: "Asker kılığına girmiş kimliği meçhul bir adam," yazdılar. Tam o sırada bir çığlık attı hizmetçi kız:

"Buldum!"

Ölünün küçük gömlek cebinden çıkardığı bir kâğıdı uzatıyordu çavuşa. Dörde katlanmış kağıt açılınca, titiz bir elin özene bezene yazdığı şu üç kelime çıktı ortaya: "Fransa, Jeannette, Hass..."

Haydutlar!" deyip bir balgam attı çavuş.

37

Clèmence'in evine sığınmıştı Denise ve yaşlı kadın yalnızca bunun için Paris'te kalmıştı. Ne trampet sesleri, ne de türküler uzanabiliyordu sarp sokağa. Dayanılmaz bir sessizlik oluyordu. Denise'in dışarı çıkmak için her davranışında, Clèmence atılıp engel olmuştu:

"Bekle daha! Ortalıkta kimsecikler yok: Hemen farkına varırlar..."

Clèmence, sabahları elinde zembiliyle çıkıyor ve ekmek, sebze, bazen de et getiriyordu. Büyük bir coşkunlukla hazırlıyordu yemeği: Jeannot'cuğu için çalışıyordu sanki...

Günün haberlerini getirmekte de kusur etmiyordu Clèmence:

"Devilleler döndü. Rousseau'yla karısı da döndüler. Söylediklerine göre, insanların çoğunu geri getireceklermiş. Deville ağlaya-

rak soruyordu bana: 'Komünistler şimdi meşru durumda değil. Yeraltı faaliyetlerindeler. Bunun için de bilgi edinmek güç... Ama teslim olacak cinsinden adam değildir onlar...' Başka ne diyebilirim ki! Ama bu onlara yetmiyor... 'Komünistlerden başka kime güvenebiliriz ki şimdi?' diyorlar. Hiçbiri Alman çizmesi altında yaşamaya niyetli değil sözün kısası. Şu sucuktan ye, çok güzel. O kadar aradım, tereyağı bulmanın imkanı yok. Zaten yakında hiçbir şey kalmayacak: Almanlar her şeyi yağma ediyorlar. Paraları bitecek gibi değil ki! Alıp alıp dağıtıyorlar askerlerine! Sandıklar dolusu erzak götüren emir subayları gördüm yolda. Ne bulurlarsa alıyorlar. Kahve, çorap, ayakkabı. Sen gene yememeye başladın Denise! Yarın öbür gün kıtlık başlayacak. Sapasağlam olmak zorundasın. Deville'in hakkı var: 'Şimdi bütün umudumuz sizde...'"

Panik başlar başlamaz Denise'e haber gelmişti: "Paris'te kalıp çalışacaksın. Bağlantıyı Gaston sağlayacak." Almanların geldiği günün arifesinde Denise, verilen adrese gitmişti. Yaşlar içinde bir kadın açtı kapıyı: "Gaston'u tutukladılar," dedi. "Ben de yürüyerek gideceğim." Bütün yoldaşların evine birer birer uğradı, ama bulamadı hiç kimseyi. Ya gitmişlerdi ya da gizleniyorlardı...

Denise için en korkuncu, eylemsizlikti. Geçmek bilmiyordu saatler. Tiktakları öylesine bezdiriyordu ki, bazen saati kırıp parçalamak geliyordu içinden. Ve bir de, bozuk lavabodan düzenli aralıklarla damlayan su.

Michaud nerededir şimdi? Ne yapmaktadır? Michaud'nun yaşayıp yaşamadığını bile öğrenmeden ölecek işte, 'Hem de nasıl'ını bir daha duyamayacak. Oysa birlikte olabilir ve mutlu bir hayat sürebilirlerdi. Oysa bu düşündüklerinin hiçbiri olmayacak. Ne görecekler birbirlerini, ne de yaşayabilecekler! Almanlar Paris'te. İnanıncaya kadar tekrarlamak gerekiyor bu kelimeleri. Ve Michaud hâlâ gelmiyor... Sakın öldürülmüş olmasın? Ya da tutsak alınmış? Ne korkunç: Ellerine canlı düşmek! Koskoca orduları tutsak ettiler.

Uzun haziran gecesinde, yarı uykusunda, durmadan tekrarlıyordu Denise: "Michaud! Michaud!"

Birden anımsadı: Kendisini Paris'te bırakacaklarını söylemişti Claude... Claude'u bulmak lazımdı! Adresi anımsıyordu. Mayıstaki alarmdan hemen sonra, Denise bulup göstermemiş miydi Claude'a o odayı? Belki de hâlâ aynı yerdeydi, kim bilir?

Uzak bir yolculuğa çıkarmış gibi, Denise'i uzun uzun kucakladı Clèmence:

"İyice boya dudaklarını. O cins kadınları ellemiyorlar."

Kentin merkezinden geçmesi gerekti. İlk Almana rastlar rastlamaz, şöyle bir geriledi Denise. Hani kendini tutmasa, gerisin geri dönüp koşuya koyulacaktı. Ne pis bir surat! Kolunda da bir gamalı haç! Ama gün sinirlerine hakim olma günüdür; her şeyi dikkatle gizleme günüdür! Yalnızca bir tek şeyi: Claude'u bulacağını ve birlikte çalışacaklarını düşünerek devam etmeye karar vermişti.

Ve işte büyük caddeler. Bakmak istemiyordu Denise, ama elinde değildi. Ve baktı. Kahvelerin taraçasına kurulmuş Alman subaylarının yanında fahişeler vardı. Plaj kıyafetindeydiler. Çıplak ayaklarında birer sandalet, tırnaklar kırmızıya boyalı. Gülüyor, şampanya içiyor, kadeh tokuşturuyorlardı. Almanca sözlüklerle, Paris kılavuzları doldurmuştu kitapçı vitrinlerini. Satıcılar, hatıralık eşya uzatıyordu askerlere. Minyatür Eyfel kuleleri, süs iğneleri, Paris manzaraları, müstehcen fotoğraflar. İşgali umursamıyordu ticaret. Herkes para değiştiriyordu. Ve gazete satıcıları haykırmaktaydılar. *"Le Matin! Le Victoire!"*

Bir gazete aldı Denise, açıp baktı: "Sevimli konuklarımız, Paris mutfağının inceliklerini herhalde değerlendireceklerdir." Ve yanında bir ilan: "İki fakülte mezunu, Almanca konuşan bir genç garsonluk yapmak üzere iş arıyor..." Fırlatıp attı gazeteyi.

Bir çölü andıran bu zaptedilmiş kalabalık kentte, yer kurtlarının ve karaböceklerin bulanık ve kuşkulu hayatını yaşıyordu insanlar. Her şeyi satıyorlardı. Tabloları, gömlekleri, tebessümleri, elde kalmış son şeref kırıntılarını... Tiksintiyle soruyordu Denise kendi kendine:

"Bu muydu Paris? Paris, bu mudur?"

Nehrin sol kıyısına geçip uzun bir süre ıssız sokaklarda ilerledi. İnsanlar olmayınca, yollar sonsuz gibi görünüyordu.

Büyülenmiş bir kent! Terk edilmiş mağazaların vitrinlerinde, bilinen eşyalar vardı hep. Boyunbağları, oyuncaklar, kavanozların içinde İngiliz bonbonları. Unutulmuş bir şemsiye çarptı gözüne. İhtiyar bir adam gibi, kapalı bir kapıya yaslanıp kalmıştı. Balkonun birinde, kurumuş bir sardunya. Sonra bir kafes, içinde ölü bir kuşla. 'Ormanda uyuyan bir güzel,' diye düşündü Denise. Çocukluk kitaplarından kalma bir resmi anımsamıştı. Gösterişli cepheler,

Rönensans anıtları, Louis tarzlarında sütunlar. Hiç bu kadar dikkatli, bu kadar yakından bakmamıştı bunlara. İnsan kalabalıkları örtüp gizlerdi taşları eskiden. Bugünse taşlar, insanları yenmişti.

Port-Royal Bulvarı'nda bir kambur, ağaçları seyretmekteydi. Kaldırımı bastonuyla yoklayarak ağır ağır ilerliyordu körün biri. Topal bir delikanlı geçti aksayarak. Kentten kaçamamış olan bütün sakatlar, şimdi deliklerinden çıkıp yollara dökülmüşlerdi.

Ihlamur ağaçları çiçek açmıştı artık. Her yer bir kır kokusuna bürünmüştü. Ürkek bir hali vardı, dallar arasında uçuşan küçük kuşların. Motorların uğultusuna bir türlü alışamamışlardı. Şafaktan geceye kadar Alman uçakları geziniyordu zaptedilmiş kentin üzerinde. Damları yalarcasına alçaktan uçuyorlardı.

Bomboştu yol! Ve birdenbire bir kalabalık belirdi. Kaçaklar dönüyordu! Uyuyup kalmış bitkin çocuklar vardı kollarında. Daha bir hafta önce terk etmişlerdi kenti. Ve giderken, yüzlerinde dehşet ve umut bir arada dalgalanıyordu. Yol soruyor, hainleri lanetliyor, hayata kavuşacaklarını düşünüyorlardı giderken. Şimdi ise, kesime götürülen hayvanlar gibi, ayaklarını güçlükle sürüyerek gelmekteydiler. Ve ne kadar çok şey görmüşlerdi bu birkaç gün içinde! Makineli tüfek ateşi altında yatmış, trenleri zorla durdurup binmiş, zehirlenmiş kuyuların başında ağlamışlardı. Akrabalarını kaybetmişti birçoğu. Ama hepsinin birden kaybettiği bir şey de vardı: Umut. Paris'in kuşatılmış olduğunu bilmiyorlardı giderken. Ama çok geçmeden, Chartres'da, Orléans'da, Gien'da, Almanlarla karşılaşmışlardı. Ve yollarını kesmişti Almanlar, gerisin geri göndermişlerdi. Yolda yakalanan bir kaçağın hapishaneye döndüğü gibi dönüyorlardı şimdi öz kentlerine. Ve bir ana, Almanlara dehşet dolu gözlerle bakarak, ağlayan çocuğuna:

"Sus yavrum, sus!" diye fısıldıyordu.

Bir afiş gördü Denise. Alman askeri kollarında bir çocuk tutuyor, Fransız kadını da güven dolu gözlerle askere gülümsüyordu. Afişin altında şu açıklama vardı: "İşte Fransız halkının gerçek koruyucusu!" Paramparça bir eski tiyatro afişi göze çarpıyordu yanında. "Odéon'da prömiyer. *Hırçın Kız.*" Parlak mavi gözleri vardı resimdeki Almanın. Ve şimdi bu gözler dört bir yandan Denise'e dikilmişti. Nereye dönse, hep bu gözlerle karşılaşıyordu. Sokağın öbür yakasına geçti. Gene o gözler. Birden bir çığlık attı.

Gözler, duvardan ayrılmış, üzerine doğru geliyordu şimdi. İlk çırpıda anlayamamıştı Denise, karşısındakinin canlı bir insan olduğunu. Hafif çakırkeyif bir teğmen, ağzını şaplatarak geçti.

Gobelins Caddesi'ne çıkmıştı. Yirmi-otuz kadının oluşturduğu bir kuyruk uzanıyordu güneşin altında. Birden bir çığlık yükseldi:

"Asker arıyorlar!"

Kadınlar telaş içinde komşu eve doğru koştular. Su karıştırılmış mavimtırak bir süt yayıldı galonun üzerine. Evin araba kapısında ajanlar belirmişti. İşçi gömlekli, asker pantolonlu genç bir adam vardı aralarında.

Bir ses duyuldu yeniden:

"Bırakın da anası geçsin!"

İlk anda, Clémence'ı görüyor gibi olmuştu Denise. Yaşlı bir kadın yaklaştı askere, sımsıkı sardı oğlunu.

"Allahaısmarladık anne!" diye fısıldadı adam.

Kadının kollarından koparıp bir hapishane arabasına ittiler askeri. Ve kadın, utançtan önlerine bakan ajanları tepeden tırnağa süzdükten sonra öldürücü bir sesle sordu:

"Demek şimdi de onlar hesabına çalışıyorsunuz!"

Ve işte gene mineli mavi gözleri! Konyak içiyor, sucuk tıkınıyor, kahkaha atıyor.

Caddenin köşesinden sapmıştı. İtalya Meydanı'nın arka tarafında uzanan fakir bir mahalleydi burası. Çırılçıplak evler, çirkin ve kabuslardaki kadar korkunç... Ne halkın gürültüsü, ne de rengarenk vitrinler, hiçbir şey yoktu bu yoksul sokakları şenlendirecek. Birkaç ihtiyar, bir sıranın üzerinde iskambil oynuyor. Bir asker görür görmez içeri kaçmaya hazır, sundurmaların altında bekliyor kadınlar. Ama Almanlar buraya sık sık gelemez herhalde.

Kapıyı çaldı. Yanıt yok. Ama kim bilir? Kendilerine rağmen, havaya uyarak, ötekilerin kaçmak, kurtulmak arzusuna kapılarak son anda giden insanlar da olmuştu. Belki Claude da. Sonra Claude, tutuklanmış da olabilirdi. Evleri didik didik ediyordu çünkü Almanlar. Kulak kesildi Denise. En ufak bir gürültü bile yoktu.

Ve Claude, eli sürgüde, boğulur gibi düşünmekteydi. Geldiler işte! Açamıyordu bir türlü: Küçücük bir an daha özgürlüğü tatmak!

"Sen!"

Uzun süre hiçbir şey söyleyemediler. Nihayet Claude konuştu:

"Gördün mü olup bitenleri! Her şey bir yana, bugünleri de göreceğimize asla inanmazdım! Almanlar Paris'te! Ne demektir bu, anlıyor musun?"

Claude'u inceliyordu Denise fark ettirmeden. Yanakları çökmüştü, gözleri alev alevdi. Kötüye işaret. Hüzünlü bir havası vardı odanın. Bir parça ekmek, bir şiir defteri ve bir kitap duruyordu masanın üzerinde. *Ve Çeliğe Su Verildi.*

"Bir şeyler yapmamız lazım," dedi Denise. "Böyle eli boş duramayız. Sende adresleri var mı?"

"Yok. Bizimkilerden yalnızca Julien burada ama nasıl bulacağız? Gelip beni arayacağını sanmıştım, aramadı. Yollarda dolaşmaktan çekiniyor olsa gerek. Çünkü her geçene dikkat ediyorlardı. Fıldır fıldır arıyorlar bizi. Boşu boşuna burada kalmadı Chiappe. Almanlara çalışıyor şimdi."

"Ama mutlaka bir şeyler yapmamız lazım Claude! Kaçanlar dönmeye başladı. Döner dönmez de ilk lafları: 'Komünistler ne yapıyor?' demek oluyor. Eli kolu bağlı beklemek, bir cinayet olur!"

"Bende bir teksir makinesiyle kâğıt ve mürekkep var ama hiçbir işimize yaramaz ki! Ne sen, ne de ben biliyoruz şu anda ne söylemek gerektiğini."

Şiddetli bir öksürük nöbetiyle sarsıldı. Denise susuyordu şimdi. Düşündüğü şeyin saçmalığını kavramıştı. Claude hiç kuşkusuz iyi bir yoldaş. Cesur, fedakar... Ama bilmiyor ki! Kendisi de bilmiyor işte. Ve temasa geçecek hiç kimse de yok.

Hafifçe kamburlaşarak pencerenin yanına uturmuştu. Ölü bir sokak uzanıyordu dışarıda. Ve Denise birdenbire her şeyi anımsadı. Bu sokakta bir gösteri olmuştu bir zamanlar. Balkonlarda asılmış kızıl örtüler canlandı hayalinde, türküleri işitir gibi oldu yeniden. Ağaçlara tırmanmış küçük oğlanlar, serçeler gibi cıvıldaşmaktaydılar. Sıkılı yumruklarını uzatıyordu kadınlar. Her şey çın çın ötüyor, pırıl pırıl pırıldıyordu. Göstericilerin en önünde Michaud yürümekteydi. Doğruldu Denise: Michaud, burada mısın Michaud? Yanıt vermiyor Michaud, dimdik önüne bakarak, mağrur ve neşeli ilerliyor. Siperlerin üzerinden yürüyor şimdi, Almanların üzerinden yürüyor. Ne yapacağını bilmez olur mu Michaud hiç! Bilir ve aldanmaz. Geride de kalmaz, hayır. Nasıl olup da düşünebilmişti Michaud'nun öldürüldüğünü? Michaud'yu öl-

dürmek mümkünmüş gibi! İşte burada, karşısındaydı Michaud.

Tatlı tatlı gülümsüyordu Denise. Dudakları kımıldıyordu.

"Claude bana kâğıt ver."

Claude onun şiir yazdığını sanıp ayaklarının ucuna basa basa uzaklaşmıştı. Denise kelimeleri arıyor, dilinin ucunda duyuyor, ama bir türlü çıkaramıyordu. Birden, caddede yürürken kendi kendine tekrarlamış olduğu kısa cümle yanıp söndü kafasında:

"Paris, bu mudur?"

Ve bir şelale gibi aktı kelimeler: "Devrimin beşiği... Komün'ün kaynağı... Fransa'nın kalbi..."

Herkes tarafından terk edilmiş, başıboş dolaşan askerlerin sesini duyar gibi oluyordu. Hitler'cilerin kırbacı altında yollarda taş kıran esirlerin inleyişini. Issız ve uzun yollar boyunca tartaklanan kaçakların çığlıklarını. Denise değil, Fransız halkıydı artık bu konuşan. Ve bütün öteki halklardı. Ve kocaman bir kentin içinde yapayalnız kalmış olan bu küçücük kadın, bütün çığlık ve hıçkırıkları işitiyor, bütün öfke ve umut haykırışlarını birer birer duyuyordu. Dışarıdan birisi söylüyormuşçasına, durmadan yazıyordu.

Claude kâğıttakileri okuduğu zaman, göstermemeye gayret ederek gözlerinde biriken yaşları sildi elinin tersiyle. Ve yüzünü mürekkep içinde bıraktı.

"Sen mi yazdın bunu Denise?"

"Şıssst!"

Kol gezen bir askerin ağır adımlarını işitmişti. Çok geçmeden de, bir kamyonun üzerine yerleştirilmiş olan bir hoparlör bağırmaya başladı:

"Herkes evine! Vakit tamamdır! Herkes evine! Vakit tamamdır!"

38

Millet Meclisi, Mareşal Pétain tarafından toplantıya çağrılmıştı. Vichy'de toplanacaktı. Tören için gazinonun salonunu hazırlamışlardı. Yakın günlere kadar Montigny'nin poker oynadığı, Joséphine'in Venezuelalı gazeteciyle tangolar yaparak Lucien'i unutmaya çalıştığı salondu burası.

Felaket başladığı sırada Vichy'de sakat böbrekleri yüzünden şi-

falı su içmeye gelmiş birkaç bin kişi vardı. Kış boyunca bazı oteller kılık değiştirip askeri hastane oluvermişlerdi. Bugün artık bu hastaneleri dolduran yaralılar sokakları dolduran kalabalığa kötü gözlerle bakıyorlardı. Vichy artık tanınmaz haldeydi. Kent şimdi yalnızca milletvekillerinin, senatörlerin değil aynı zamanda Paris sosyetesinin de buluşma yeri idi. Bütün sanayiciler, büyük spekülatörler, kodaman memurlar, gazeteciler, sosyete kadınları, hepsi buraya toplanmışlardı. Adım başında "Oo... Siz misiniz, değerli kont?" "Aaa... Jules, sen de kaçabildin demek!" "O güzel ve ufak tefek kadın nerede acaba?" türünden konuşmalar duyuluyordu.

Büyük bir kaynaşma vardı. Meclisin toplantısı bu hareketli mevsimin en önemli olayıydı çünkü. Laval böylesine cafcaflı bir tören istememişti oysa. Ama Breuteuil bu cins törenlere çok düşkündü. Üçüncü Cumhuriyet'in sonunu böyle cümbüşlü bir törenle açıklayıp gömeceklerdi cumhuriyeti.

Tessat bu olaya çok önceden hazırlamıştı kendini... Her zamanki gibi aşırı iyimserdi: Yolculuğun iç kapayıcı etkisinden sıyrılmıştı şimdi. Kendini iyi hissediyor ve şimdi eskisinden de tutkulu bir ısrarla yaşamak istiyordu. Mareşalin bu tavrını kendisinin daha olumlu karşılaması gerektiğini düşünüyordu. Öyle ya şimdi seçilmek yerine en yetkili insan tarafından görevine atanacaktı. Böylesi daha iyi ve daha gürültüsüz geliyordu ona. Ama aslında hayli tedirgindi. İstemeye istemeye Dessère'in yüzüne karşı, bastıra bastıra söylediği söze, zavallı ihtiyar tahtakurusu sözüne takılıyordu aklı. Gerçi Dessère zırvalıyordu. Ama onun ağzından çıkan bütün bu kırıcı sözlerin içinde koyu bir gerçek payının yaşadığını iyi biliyordu Tessat. Onu kullanmışlardı. Başkaları onu öne sürmüş, yıpratmış, sonra da çekilmişler ve Tessat'yı desteksiz bırakıvermişlerdi. Şimdi ise onu koparıp atmak, kurtulmak istiyorlardı. Yarın ya safdışı bırakıverirlerse onu? Sağdakilerin gözünde o bir radikaldi. Bordeaux'da herkes ona gülümseyerek, saygı duyarak yaklaşırken burada Laval bir merhabayı bile çok görüyordu neredeyse. Öyle ya, suyunu çekip aldıktan sonra posası çıkmış limon kabuğunu kim ne yapsın?

Ağlamaklı oluyordu Tessat. Herkes ona haksızlık ediyordu artık. Laval'i destekleyen o değil miydi? Almanlara yanaşabilmek için o Allahın belası İspanyola kim gidip de el etek öpmüştü?

Compiègne pazarlığı sırasında şartları kabul etmeleri için kim çıkıp da radikallere dil dökmüştü? Nasıl da çabuk unutulmuştu bunlar! Zaten kendi çocukları bile anlamamışlardı onu. O dikkafalı Denise bile özlediği yakınlığı hiç göstermemişti ona. Artık Almanlardan, günün birinde kellesini onların elinde kaybetmekten çok korkuyordu. Bunu düşünmek bile Tessat'ya dehşet veriyordu. Hitler'in hiç şakaya gelir yanı yoktu. Hep bu yüzden kazanıyor, önüne kim gelirse ezip geçiyordu zaten. Tessat'yı yok etseler Denise ne olur? Mendilini çıkarıp sümkürdü. Gözyaşları burnundan süzülüyordu. Sonra aklına oğlu Lucien gelince eziklik dolu bir içe kapanışla şikayetlerini susturmaya çalıştı. Ama boşuna. Biliyordu ki Lucien ailenin adını bir kalemde harcar. Bu çocukta barbarlık yaşıyor. Bu yanıyla nasıl da Robert dayısına benziyor. Robert dört yıl hapisle sıyrılmıştı. Ama Lucien ondan da berbattır. Doğuştan cani yapısı vardır onda. Kim bilir belki de öldü Lucien? Öldürdüler onu? O zaman da Tessat soyu tükendi demektir. Bu Fransa'nın da sonu sayılır. Tessat yılgın bir hareketle bütün bu kaygılarını kovmaya çalıştı. Beceremedi. Yüzü tekrar öfkeden şişti, yayıldı. Paulette şırfıntısının şimdi Almanların önünde bacak sallayıp şarkı söylediğine emindi. Yanındaki erkek genç olsun, güçlü olsun da isterse koca ülke tutsaklık içinde yaşasın; vız gelirdi karıya.

Aradan bir saat geçmeden dirilmişti Tessat. Küçücük bir olay diriltivermişti onu. Breuteuil telefon etmiş, "Sağlığın yerinde ya?" diye sormuştu. Tessat kendisine hâlâ ihtiyaç duyduklarını o zaman anladı. Toplantı sırasında konuşmamıştı ama daha sonra söz alacak, kısa ve başarılı bir konuşma yapacaktı. *L'Humanité* gazetesi Alsaceli bir Yahudinin, bir mobilyacının ilanını yayımlamıştı. O bunu fırsat bilip haykıracak, "Yahudi sermayesini komünistlere akıtan görünmez altın kanalları var. Bu vahşi savaşın kaynağını Yahudilerle komünistlerin işbirliğinde aramalı!" diyecekti.

Son anda Breuteuil, Tessat'yı kenara çekti: "'Senin konuşmaman daha uygun!" Tessat, şaşkın ve sıkıntılı, gözlerini kırpıştırdı. "Taktik meselesi. Ülkenin sinir sistemi çok kötü. Misilleme yapıp bütün eski hikâyeleri, Stavisky olayını, Ulusal Halk Cephesi'ni falan başımıza kakarlar!" dedi Breuteuil. Tessat onayladı. Ama morali yeniden bozulmuştu. O yaşamak istiyor ve artık dünyanın altından kaydığını sezinliyordu.

Bir gün önce Paris'ten gelen Grandel'in davranışı bir çeşit teselli oldu Tessat için. Grandel onu gazinonun fuayesinde görünce koşturarak yanına gelmiş ve çok sevimli bir yakınlıkla başkent haberlerini aktarmıştı:

"İlk günler kimsecikler yoktu kentte. Sonra sonra herkes yerine döndü ve kent kalabalıklaştı. Şimdi operaya yeniden başlamak bile istiyorlar. Tabii, her şey Almanların kontrolünde. Yalnız istilacı gibi değil de koruyucu gibi davranıyorlar."

Milletvekilleri toplandılar onların çevresine. Grandel'i dinliyorlardı sessizce. Aralarından bir senatör, "Ah!" dedi. Grandel'in anlattıklarına sevindiğini ya da üzüldüğünü kestirmek imkansızdı.

Bergery Tessat'nın elini kuvvetle sıktı:

"Burada, görevinin başında oluşun çok yerinde bir davranış. Böyle güç bir anında Fransa'yı terk etmeyeceğine emindim zaten."

Bu adama teşekkür borcunu ödeyebilmek için Tessat başını hafifçe eğdi. Burnunda ter damlacıkları birikmişti. Bergery'nin sözleri onu duygulandırmıştı. Öyle ya, ne kadar ağır bir sorumluluk taşıdığını anlayanlar da vardı. O utanç verici tutsaklık belgesini imzalayıp burada kendi geçmişinin iki paralık edildiği bu törene katlanabilmek kolay mıydı?

"Fransa'nın hizmetindeyim," dedi. "Ne söyleyecektim? Hazır Blum ve Fouger buradayken. Oylama sırasında ne yapacaklarını pek merak ediyorum. Bilhassa Fouger'yi. Sanmam ki karşı oy vermek cesaretini göstersin. Ducamp burada yok diye öyle üzülüyorum ki. O savaş tahrikçisi herif."

"Nerede o?"

"Cephede olmalı."

Grandel karıştı söze:

"Hemen teslim oldu Almanlara. Ben bilirim onun gibi sert numarası yapanları."

"Viard nerede?"

"Kimse bilmiyor. Biz Tours'dan ayrıldıktan hemen sonra ortalıktan kayboldu."

"İspanya'ya geçip Lizbon'a kaçtığını söylediler."

"Nasıl oldu da İspanyollar onu tutuklamadı?"

"Manzaraya bakın hele: Viard General Franco'dan vize dileniyor."

"Deniyor ki İspanyollar sınıra makinelileri döşemiş, geleni yakalayıp kamplara sürüyorlarmış."

Tessat güldü. Tarih ne ki? Danstan farkı var mı hiç? İleriye, geriye boyuna sallanıyorsun. Kavalyeler damlarınızı değiştirin! İspanyollar mutlaka tutsak kampına sürmüşlerdir Viard'ı. O anki şaşkınlığını düşünmek bile güldürür insanı. Ya tabloları? Tablolarını Avallon'da bıraktı mı acaba?

"Bu trajedinin komik bir yanı da var: Viard'ın sonu eğlendiriyor beni. Tablolarından ayrıldığı için kim bilir nasıl acı çekmiştir. Yüzünün halini düşünün bir!"

Alıngan bir ses yanıtladı onu:

"Yüzü burada. Bakın, görürsünüz. Paul, alaylı sözlerini yersiz buluyorum."

Tessat şaşkındı:

"Nasıl sen misin Auguste? Peki ama nereden çıktın sen?"

"Avallon'dan geliyorum. Buraya gelişim neden şaşırttı sizi? Her zamanki gibi görevimin başındayım."

Ve Viard yeni durumun en koyu taraftarlarından biri olduğunu açıklamakta acele etti.

"Yenilgi bizi iyileştirecek. Almanları örnek almalıyız. Hitler neden girdi Paris'e? Buna cüret etti de ondan. Mareşal Pétain de aynı hamurdan. Seksen yaşında ama hepimizden cesur. Ona ilk saygı duyanlardan biriyim."

Grandel bile şaşırmıştı. Tessat kendi kendine göğüs geçirdi: Ne kurnaz herif bu ihtiyar! Tilki gibi. Hepimizi cebinden çıkarır.

Başkan çıngırağını sallayarak oturumu açtı. Tessat konuşmacıları dinlemiyordu. Şimdi Laval rahat konuşacak elbette. Eylülde neden konuşmamıştı ama? Ya Viard? Boyuna alkış alıyor şimdi. Blum öfkeden kabarıyor. Karşı oy vereceği besbelli. Blum bitmiştir artık!

Oturum arasında pek çok milletvekili Grandel'in çevresine toplanmıştı. Hemen hepsi ona yağ çekiyor, sonra da çeşit çeşit iş rica ediyorlardı. Grandel umursamazlıkla yanıtlıyordu hepsini: "Olur, Abetz'e fısıldarım..." diyordu. Lucien'in aşırdığı evrakı anımsadı Tessat. Ne olursa olsun aşağılık bir casusun kurtarıcı pozu takınması çileden çıkarıyordu Tessat'yı.

Oturum tekrar açılınca Breuteuil çıktı kürsüye. Geleneklerin

çöktüğünden, dünyanın sonundan dem vurdu. İngilizlere verip veriştirdi. Sonunda da kollarını iki yana açıp, "Almanlar bize acıyıp el uzattılar," dedi. Tessat esnedi. Bu Breuteuil de yaşından başından utanmayan bir sahtekar. Üstelik sıkıcı bir sahtekar.

Birden salonda bir dalgalanma oldu. Fouger çıkmıştı kürsüye. Öfkesini kusmaya gelmişti:

"Vatan hainleri ve korkaklar yönetimi ellerinde bulundurarak..."

Daha fazla konuşturmadılar Fouger'yi. Oylamaya geçildi hemen. Yarım saat sonra başkan sonuçları açıkladı: Beş yüz altmış dokuz kişi 'evet', seksen kişi 'hayır' demişti.

Tessat anlatılmaz bir bıkkınlık duygusu içindeydi. Sanki kürsüye çıkıp da saatlerce nutuk çekmiş gibi bıkkındı. Dışarıda kadınlar, "Yaşasın Laval," diye bağrışıyorlardı. Tessat bu sefer kıskanmadı. Başı müthiş ağrıyordu. Sıkıntılı haliyle otelin yolunu tuttu.

Kader ona acımıştı sanki: Otelin salonunda hiç tanımadığı ama göğüsleri dik ve dudakları tahrik edici bir genç kadın gördü. Kadın ona Paulette'i anımsatıyordu. Keyiflendi. Genç kadına yaklaştı. O zaman kadının ağladığını fark etti.

Çaresizlik içinde bunalıp da yardım dileyen kadınlar onda hep cinsel istekleri uyandırmıştı. Heyecanlı bir sesle kadına Fransa'nın geçirdiği bu zor günlerden söz açtı. Kadın başıyla onaylıyordu söylediklerini. Bir fırsatını bulup, "Bir bakan olarak," sözünü konuşmanın bir yerine oturtuverdi Tessat. Kadın ümitle gülümsedi. Başına gelenleri anlattı Tessat'ya: Nevers'de bavulunu kaybetmişti. Yaşlı annesini Paris'te bırakmış, Ticaret Bakanlığı'nda ataşe olan dayısını görmeye buraya gelmişti. Ama dayısının Clermont-Ferrand'da olduğunu öğrenmişti. Ne yapacağını bilmiyordu. Topu topu yüz frank parası kalmıştı çantasında.

Tessat kadını teselli etti. Birlikte akşam yemeğine oturdular. Yemekte canlı, hareketli ve akıllı görünmek için elinden geleni yaptı. Önce Fransa'nın sonra da aşkın ölümsüzlüğü şerefine şampanya içtiler.

Gece, kıza kur yaparken gayet keyifliydi:

"Bebeğim, yaşımı kolay kolay kestiremezsin."

"Ellisinde misiniz?"

Parmağını neşeli bir tehdit ifadesine dönüştürerek güldü:

"Hayır, bebeğim. Bilemedin. Aşkta yaşım on sekiz. Halkın karşısında? Boşver bunlara. Mareşal benim babam yerinde, sen ona bak."

Sonra günün bütün olaylarını bir bir getirdi aklına: Breteuil'ün sert bakışlarını, Viard'ın sahtekarlığını, Fouger'nin palavrasını, karşı oy verenlerin hiç beklemediği kadar kabarık olan sayısını anımsadı. Demek seksen kişi 'hayır' diyebilmişti. Bunlar Alman boyunduruğuna girmemek için oy kullandıklarını hiç unutmayacaklar! İlerideki kuşakların insanları için bir hükümet darbesi gibi bilinecekti onların protestosu. Toplantı sırasında midesi yüzünden bir türlü rahat edememişti Tessat. Aynı rahatsızlık şimdi de yakasına yapışmıştı. Başı ağırlaşmıştı birden. Belki de şampanya onu bu hale sokmuştu. Güçlükle doğruldu. Uyuklayan kadına baktı. Hıçkırıkların boğazında düğümlendiğini fark etmişti şimdi.

"Bugün gazinoda ne oldu biliyor musun?"

"Kapıcılar çok önemli bir toplantı var, demişlerdi."

"Harakiri yaptık biz. Anlamadın galiba? Milletvekilleri ve senatörler toplandık. Laval geldi kürsüye. Kravatı yine beyazdı. Sonra? Sonra hepimiz intihar ettik. İnanmıyor musun? Yemin vereyim istersen! Kendi ölümümüzü açıkça ilan ettik ve kendimizi alkışladık. Tam beş yüz altmış dokuz cesettik orada. Seksen kadar da inatçı ve kaba keçi vardı. Hepsi bu. Şimdi senin yanında Tessat'nın gölgesi duruyor." Hıçkırdı. Sonra tekrar devam etti:

"Bu kadar şampanya içmemeliydim ben. Aldırma, bundan sonra her şey vız gelir. Ölüm fermanımı imzaladım nasıl olsa."

Kadının uykusu vardı. Son bir çabayla doğruldu. Sevimli olmaya çalışarak yanıt verdi:

"Neden üzüyorsun kendini? Almanlar Paris'ten çekip gidince biz de eski hayatımıza döneceğiz. Demin sen değil miydin, 'Benim ruhum gençtir,' diyen? (Esnedi ve esnerken eliyle kapatmaya çalıştı ağzını.) Sen... Sen gerçek bir sevgilisin..."

Başını salladı Tessat:

"Hayır! Bunlar... hepsi geçmişin malı artık. Bitti hepsi. Oysa şimdi, açıklığı seviyorum ben. Mantıklı şeyleri seviyorum. Sana gerçekte kim olduğumu açıkça söyleyeyim, ister misin? Bir raptiyeyim ben. Bir deliğe sokulmuş moruk bir raptiye."

Kalktı. Sallanarak lavaboya gitti.

Fouger gazinodan öfkeli çıktı. Kollarını boyuna sallıyor, sanki karşısında insanlar varmış gibi kendi kendine homurdanıyordu. Alçaklar cumhuriyeti katletmiş, yerin dibine sokmuşlardı. Valmy'de kahramanca ölenler, bu pislik adına mı korkusuzca ölüme gitmişlerdi? Verdun'da neden savaşılmıştı? Ne utanmazlık bu yapılan! Ne utanmazlık, yurttaşlarım! Bundan böyle bütün dünya insanları Hitler'in çizmesini yalayan Fransa'ya iğrenerek bakacaklar.

Fouger elinden geleni yapmış, bu alçaklığa karşı çıkmıştı. Ama onun bütün gerçeği söylemesine engel olmuşlar, onu konuşturmamışlardı. Otele akşam yemeği için dönecekti. Garson ona yemeğini getirecek, Fouger odasına çekilecek ve uyuyacaktı. Bugün yaşadığı olaylardan sonra hayatın günlük akışı, basitliği Fouger'yi isyana sürüklüyordu. Mümkünü yok katlanamazdı buna. Bombaların uğultusuyla, giyotinle avunabilirdi ancak. Ya ötekiler? Onlar şimdi büyük bir rahatlıkla kahvelerin taraçalarına yayılmış vermut içiyorlardı.

Bütün gece odasında dolaştı durdu. Ne karısı Marie-Louise geldi aklına, ne de çocukları. Aklı almıyordu bir türlü. Coblence'de geçen günleri geldi aklına. Vichy neydi sanki? Yeni bir Coblence değil miydi? Alçakların başı yine Laval değil mi? Herkes biliyor ki Laval, o at hırsızı suratıyla satılmış herifin biridir. Tessat da şaşırtmamıştı onu. Tessat'nın ne orospu ruhlu olduğunu, kendi çıkarı için her şeyi rahatça satacağını eskiden beri biliyordu. Ama onun inanamadığı şey alçak sürüsünün başında bir cumhuriyet askerinin, yaşlı bir mareşalin bulunması. Ordu kıyamet gününe kadar şerefsiz yaşayacak artık. Artık kime, nasıl inanır insan? Her şey kirletilmiş, her şey kaybedilmiş ve kahve taraçalarında ulusun büyüklüğü ve insanların namusu ayaklar altına alınmıştı.

Yarın sokaklarda bağırılacak: "Yaşasın Almanlar! Fransa'nın iyi yürekli kurtarıcıları!" denecek. Almanların önünde iki büklüm durulacak. Ve belki de o Goering maskarasından yeni bir Jeanne d'Arc yaratılacak. Gülünç bile olamaz bu. İğrençtir yalnızca!

Fouger bütün bunları kime söylüyor? İçini kime boşaltıyor? Güneşliklerin vidalarına mı? Büyük aynada gördüğü kendi suretine mi? Yoksa yeni doğan güne mi anlatıyor?

Sabahın dokuzunda kapısı vuruldu. Polislerdi gelen. İçlerinden biri:

"Tutuklanmanız için emir var," buyurdu.

İşte o zaman Fouger olanca hıncıyla patladı:

"Emri gösterin, baylar! Hem neden Almanca yazılmamış bu? Almanca öğrenin baylar! Kötü çevirilerden bıktık biz! Siz pek bozmayın keyfinizi. Verdun'de siz savaşmadınız ki! (Fouger sakalını taradı. Sonra ceketini giydi.) Hazırım ben... Gidebiliriz. Yaşasın Cumhuriyet!"

Tıraş olmuş ve henüz kahvaltısını yapmış olan Tessat'yı gördü merdivenlerde. Tessat bir toplantıya yetişebilmek için acele ediyordu. Polislerin arasında götürülen adamı gördüğü halde sırtını döndü. Tessat'nın yüzü asık ve gergindi. Cenaze törenlerindeki insan suratlarını andıran katılıkta bir ifadesi vardı. Fouger merdivenleri inerken bağrıyor, küfür ediyordu: "Bu yaptığınız bokluktur, baylar! Bokluğun ta kendisidir."

39

Henüz Paris'te olduğu sıralarda: "Savaş kaybedildiğinde savaşmaya devam etmek saçmadır. Hatta fazlasını söyleyeyim, cehalettir. Bu kadar işte!" demişti General Lerideau.

Breuteuil, ateşkesi imzalayacak olan heyetin arasına Lerideau'yu da dahil etmek istedi. Ama General hastalanmıştı: Karaciğer krizi... Şansım varmış, dedi kendi kendine. Bu kadar üzücü bir belgenin altına imza koyarak tarihe geçmek? Yo, yo, asla!

Son hükümet değişikliği sırasında Lerideau, Savunma Bakanı tayin edilmişti. Bakanlık Bourboule'daydı. Bu kentteki kaplıcalarda yalnız astımın tedavi edildiğini öğrendiğinde bayağı canı sıkıldı Lerideau'nun. Vichy'de yerleşip karaciğerini iyice tedavi ettirmek düşüncesindeydi. Astımlı olmadığı halde, her sabah banyolara gitmekten geri kalmıyordu. "Savaş artık bitti," diyordu. "Şimdi kalkınma dönemine girmiş bulunuyoruz. Yaralarımızı saracağız şimdi. Ve böyle bir dönemde insanlar ilkin bedenlerini onararak işe başlamalıdırlar."

Karısını yanına aldırmıştı. Sophie'nin eflatun geceliğini görür görmez de bütün neşesi gelmişti. Otelde oturuyorlardı gerçi ama, Sophie o soğuk otel odasına hemen bir aile sıcaklığı katmasını bil-

mişti. Yün örgüsü, elektrik ütüsü, hayat pahalılığı hakkında dert yanmalar. Ve mutluydu Lerideau. Bir tek şey sıkıyordu canını: Sorumlulukları. Ateşkes şartlarına uygun şekilde, bütün savaş malzemesini Almanlara teslim etmekle görevliydi. İkide bir içini çekiyordu derin derin: "Silahlanmanın güç bir şey olduğunu sanırdım bir zamanlar," diyordu. "Meğer silahsızlanmak çok daha zormuş Sophie'ciğim."

Gizleyebildiği her şeyi Almanlardan esirgemek zorunda hissediyordu kendini. Albay Moreau gene onun yanında çalışmaktaydı. Lerideau:

"Kendimizi şimdiden 1960 yılına hazırlamak zorundayız," diyordu ona. "Evet, evet! Almanlara bakın. Uğradıkları bozgunun hemen ertesinde rövanşa hazırlanmaya koyuldular. Bu bir doğa kanunudur."

Otuz uçaksavar topunu Almanlardan gizlemeyi başardım diye çocuklar gibi sevinmişti nitekim. Albay Moreau ise, hoşgörüyle gülümseyerek:

"Kendinizi bu kadar üzüntüye sokmanız boşuna," demişti. "Ay ışığı güneşle mücadele edemez ki."

Bir sabah kaplıcadan dönmüş, kahvesini içmekteydi. Kapı vuruldu. Yaverinin ya da garsonun geldiğini sanan General: "Girin," dedi. Gelen Weiss'tı.

Colmarlı eski radikal, şimdi Laval'in yakın dostu olmuş ve Fransız-Alman Karma Komisyonu üyeliğine seçilmişti.

Buğu çekici bir bornoz vardı Generalin üzerinde ve bu haliyle bir karnaval mankenini andırıyordu. Gülümsemekten kendini alamadı Weiss. Canı sıkıldı Lerideau'nun: Bir general, her şeyden önce karşısındakilere saygı telkin etmek zorundadır.

"Obada yaşar gibi yaşıyoruz," dedi. "Yaverim de böyle bir hayata alışık değil."

"Buyurun giyinin generalim. Bu zamansız ziyaret için de özür dilerim. Acil bir iş için geldim."

On beş dakika sonra da General, üniformasına bürünmüş ve göğsüne altı nişan şeridini takmış olarak yeniden belirmişti.

Hemen konuya girdi Weiss:

"Generalim... yanılmıyorsam, Montpellier'de tam kırk iki orta boy tank vardı değil mi? Oysa siz, on altı tank teslim etmişsiniz?"

General başıyla onayladıktan sonra, yaptığından memnun bir edayla yanıt verdi:

"Doğrudur. On altısını teslim ettim. Çünkü Almanların verdiği listede bu rakam vardı."

"Peki ya imzamız?"

"Öyle sanıyorum ki Bay Weiss, gelecek kuşaklara karşı olan görevimizi yerine getirebilmek için..."

Weiss, sözünü kesmişti:

"Büyük lafların burada yeri yok," dedi. "On altı, on altıdır. Kırk iki de, kırk iki. Yirmi altı tankı gizlemek için ne gibi bir gerekçeniz vardı, öğrenebilir miyim?"

"Ne demek?"

Birden sesini yükseltmişti Lerideau:

"Ben üzerime düşeni yaptım," dedi. "Ve bir çocukla konuşur gibi benimle konuşulmasına da izin vermem. Bir Fransız askeri var karşınızda, işte bu kadar!"

Ayağa kalkmıştı. Küçücük boyuna rağmen, tepeden bakar gibiydi Weiss'a. Omuz silkti Weiss:

"Boşuna sinirleniyorsunuz generalim. Unutmayın ki cephede değilsiniz ve söz konusu olan da, son derece ciddi bir iştir. İlk yapacağım şeylerden biri, derhal şefinize gidip, size bir parça aritmetik öğretmesini rica etmek olacak."

Ve çıktı. Uzun süre kendine gelemedi Lerideau. Sonunda toparlanıp Sophie'ye dert yandı:

"Yirmi altı tankı daha dünkü düşmanımıza niçin hediye edecek mişiz, bir türlü anlayamadım? Bir Fransız, Laval'in bir dostu ve Breuteuil'in güvenini kazanmış bir adam, gelip karşıma dikiliyor ve bir Alman subayının ağzıyla konuşuyor benimle. Anormal bir şey bu işte!"

Lerideau hemen ertesi gün, General Picard'a gitti. Weiss cinsinden politikacıların askeri işlere karışmalarından doğacak sakıncalar hakkında bir rapor hazırlamıştı. Raporda bu gibi müdahalelerin, Mareşal'in direktiflerine aykırı düştüğünü belirtmeyi de unutmamıştı.

Ama Picard, alabildiğine soğuk bir selamdan sonra sert ve kırıcı bir sesle:

"Görüyorum ki," dedi, "De Gaulle'ün çığırtkanlıklarına inanmaktan siz de kendinizi kurtaramamışsınız. Ağustosun ortasından

önce Almanlar Londra'da olacak. Delikanlı değilsiniz, General. Savaşçı geçmişiniz size bazı görevler yüklemektedir. Hainlerle el ele verip hareket edemezsiniz."

Afallamıştı Lerideau. Kekeledi:

"Bunu... bunu hak etmiyorum."

Fazla ileri gittiğini anlamıştı Picard. Ve gene iki dost olarak ayrıldılar. Lerideau, Bourboule'a döndüğünde, hiç zaman kaybetmeksizin ortalığa çekidüzen vermeye koyuldu. Durmadan bağırıyordu:

"Makinelilerden siz sorumlusunuz binbaşı. Ve makineli denen şeyin iğnelerden farklı olduğunu da unutmayın! Gene unutmayın ki, verdiğimiz sözlere bağlı kaldığımızı eski düşmanlarımıza göstermek zorundayız. Hem de en basit ayrıntılara varıncaya kadar bağlı olduğumuzu. En son düğmemize kadar! Anlaşıldı mı?"

Akşam yemeğinden sonra da, Moreau'yla politika konuştu: "Maceracı De Gaulle iyi hesaplayamadı, ama ben bunu zaten görüp haber vermiştim. Almanlar, kıyı bölgelerinde hatırı sayılır miktarda güç toplamış bulunuyor. Diyeceksiniz ki, boğaz var. Püüfff! Çıkarma hakkında bugüne kadar ileri sürülen ve uygulanan bütün fikirleri nasıl altüst ettiklerini Narvik'te gördük. Bir parça askerlikten anlayan herkes için apaçık bir gerçektir ki, Hitler bir aya kalmaz Londra'da olacak. Laval'in çizgisi bence doğrudur. Biz askerler politikaya burnumuzu sokmamak zorundayız kuşkusuz. Ama unutmayalım ki bugün söz konusu olan, parlamento entrikaları değil, Fransa'nın huzuru. İçtenlikle söyleyeyim size: Almanya'nın zaferi bizim işimize yarayacak. Bu sayede bizim de, kurulacak olan yeni Avrupa'da, İtalya'nın hemen yanı başında bir yerimiz olacak. Hitler İngiltere'yi hallettiğinde, Rusya kalıyor geriye. Kızıl Ordu aslında büyük bir güç değil. Ama mesafe var azizim, mesafe... Ve ben adım gibi eminim ki, Hitler sonunda bizim yardımımıza başvurmak zorundadır. Biz de o zaman pazarlık etmek ve bazı tavizler sağlamak imkanına kavuşmuş oluyoruz. Picard'ın fikrine göre, Hitler Kiev'i aldığı zaman Lille'i hemen bize iade edecektir. Şimdi de bir an için, zaferi İngiltere'nin kazanmış olduğunu farz edelim. İşte o zaman, felaket! Çünkü Churchill, Almanlarla ayrı bir ateşkes imzalamış olmamızı hiçbir zaman affetmeyecektir. De Gaulle'e gelince, kuşkulu unsurlarla kader birliği halinde bulunuyor. Hatta komünistlerle pazarlığa girmesine bile şaşmam De Gaulle'ün. Evet evet. Bu tip insanlardan her şeyi bekleyebi-

lirsiniz! Ben şahsen Almanları tercih ediyorum azizim. Almanlar gerçi bizim dünkü düşmanlarımızdır ama şerefli insanlardır. Peyrouton ya da dünkü milletvekilleri tereddüte kapılmış olabilir bu konuda. Ama ben, yolumu kesin olarak seçmiş durumdayım. Almanlara yardım etmeliyiz. Yalnızca biçimsel bir tarzda değil, bütün kalbimizle. İşte bu kadar! Sizin fikriniz albay?"

Tembel bir edayla yanıt verdi Moreau:

"Ay ışığının güneşten ödünç alınmış bir ışık olduğunu söylemiştim size. Olayları çürütmek kolay değil ve olaylar da ortada. Almanlar kaybettiğinde, hiç kuşkusuz, bizlere de acımayacaklardır. Ama ben gene sizin fikrinizdeyim. Darağacında salanmaktansa Bourboule'da yaşamayı tercih ederim."

Birkaç gün sonra da General Lerideau, küçük bir kır gezintisi düzenliyordu. Sophie'yle albayı da alarak bir dağ gölünü görmeye gitti. Köye kadar arabayla, oradan göle kadar da yayan gittiler. Manzara, Generali biraz tedirgin etmişti. Gri taş yığınları, bilinçli bir düzensizlik içinde oraya buraya serpilmiş gözüküyordu. Ve tablonun sert havasını yumuşatacak bir tek ağaç, bir tek çiçek olsun yoktu ortada. Kayaların arasında yer yer, gene gri renkte dikenli çalılar bitiyordu yalnızca. Su da griydi. Dünyamız, bir başka dünyaya teslim olsa işte bu hale gelir, diye düşündü Lerideau. Ardennes Ormanı'nı, bacakları kopmuş küçük yavrucağı anımsamıştı.

Kumanya getirmişlerdi. Generalin karısına bir kutu kestane şekeri ikram etti Moreau:

"Memleketin bir özelliği..."

Makul bir kadın olan Sophie içini çekti. Böyle bir zamanda, şekerleme için seksen frank harcamak, çılgınlık değil de neydi!

Güneş çıkmış ve göl pembeleşmişti. İçi rahatladı Lerideau'nun, huzur dolu bir sesle:

"Doyumlarımız için, doğa kadar mükemmel bir denge yoktur," dedi.

Mignon'un melodisini mırıldanmaktaydı Sophie. Moreau ise kadına yarı çakpın, yarı alaycı gözlerle bakıyordu. Er geç benim olacaksın, cicim. Lerideau uyukluyordu. İnsanı hem neşelendiren, hem de gevşeten güçlü bir içki gibi gelmişti hava.

Yaverinin sesini duyduğunda, hemen toparlayamadı kendini. Ancak bir süre sonra doğrulabildi:

"Nasıl olur da rahatsız edersiniz? Pazar bugün. Yoksa cephede miyiz sanıyorsunuz kendinizi."

"Generalim başımıza bir felaket dolandı."

Generalin pazarını rezil eden kazanın yaratıcısı, 287. Piyade Alayı'ndan Onbaşı Legreux idi. Eski Seine işçisi Legreux...

Legreux, mayıs ayına kadar Briançon yakınındaki bir toplama kampında kalmıştı. Dağın tepesine taş taşımaya zorluyorlardı tutukluları. Hangi amaçla olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Ama Legreux, öfkelenmek şöyle dursun, muhafızlarla tartışmıyordu bile. İçinde bir şeyler kırılmıştı Legreux'nün, dilsizliğe tutulmuş gibiydi. Bakışları boşalmış ve karanlıklaşmıştı, ağarmış bir sakal örtüyordu çehresini.

Mayısta, hiç beklemedikleri bir anda askerleri serbest bırakmışlardı. Albay, koyuvermeden önce bir konuşma yaptı onlara. Durmadan: "Fransa hastadır..." diye tekrarlıyordu. Sonra İtalyan sınırına gönderildiler. Legreux'ye onbaşı şeridini bile iade etmişlerdi. Bu değişikliği, üzerinde durulmaya değmeyen bir olay olarak karşıladı. Ama Almanların Belçika'ya daldıklarını öğrendiğinde silkindi, o eski propagandacı ve savaşçı Legreux oldu yeniden. O günden itibaren de bir başka türlü omuzlar oldu tüfeğini ve yalnızca, alayının kuzeye, cepheye sevk edilmesinden şikayet etti.

Savaşın kendileri için mutlu bir sonla biteceğine inanmadığı halde, ilk hatlarda olmak istiyordu. Bütün kış boyunca toplama kampında bir tek düşünce kurcalayıp durmuştu kafasını: Kör etmişlerdi Fransa'yı, bir alay iğrenç yalanla aldatıp uyutmuşlar ve bir Monaco prensliği haline sokmuşlardı koskoca ülkeyi! Ve ülkesine yapılan bu büyük hakaret Legreux'yu öylesine perişan etmişti ki, yeniden bir dirilişin mümkün olduğuna inanamıyordu artık. İnce eleyip sık dokumaya da zamanı kalmamıştı zaten. Aradan bir ay geçmeden, bu sefer de İtalyanlar saldırmıştı Fransa'ya. Alayları Petit-Saint-Bernard civarında konaklıyordu. Küçük bir tabyayı savunmak görevi verilmişti Legreux'ye.

İtalyanlar tabyayı dört gün süreyle zorlu bir yaylım ateşine tuttular. Ama savunucular iyi dayanıyordu. Bir günlük bir mola oldu. Sıcak bir yemek girdi kursaklarına.

Gazete bulunmuyordu. Almanların Paris'e girdiğini, teğmenlerinin Chambèry dönüşünde öğrendiler. Ve hiç kimse, Fransız hü-

kümetinin şu anda nerede bulunduğunu bilmiyordu.

Homurdanmaya başlamıştı bile askerler:

"Belki de artık hükümet diye bir şey kalmadı kim bilir."

"Faşistlerin iktidarı ele geçirdiğinden hiç kuşkunuz olmasın: Laval ve Doriot takımı işbaşındadır artık."

"Yani Laval için gidip öldüreceğim kendimi? Yağma yok!"

Legreux atıldı:

"Korkuyor musun yoksa? Hiç kimse kendini gidip de Laval için öldürtmez merak etme. Ama şu anda Laval'in iktidara geçtiğini nereden biliyoruz? 'Öyle deniyor.' O kadar çok şey 'deniyor' ki! Laval başa geçmiş olsa, savaşmazdı. Mussolini'nin adamı çünkü. Orada kim var, bilmiyoruz."

Eliyle batıyı işaret ediyordu.

"Ama bildiğimiz bir şey var: Önümüzde kimin bulunduğu. Ve bu konuda en küçük bir yanılma bile mümkün değil. Siz ne isterseniz söyleyin, ben faşistlere yol açmayacağım!"

Boş gözleri bir dakika içinde keder ve öfkeye bürünmüştü. Arkadaşları da kendisini desteklediler. Ertesi gün İtalyanlar, Fransızlara teslim olmalarını önerdiler. Reddettiler. Dünyadan kopmuş bir durumda oldukları halde, beş gün daha dayandılar.

"Ateşkes imzalandı!"

Bir düşte gibi duydu bu sözleri Legreux ve öfkeyle haykırdı:

"Laval şimdi geldi işte!"

Bataryadan çıktıklarında Fransız albayın yanında ilerleyen iki İtalyan subayı görmüşlerdi.

"Makarnacılar!" diye homurdandı içlerinden biri.

Legreux susuyordu. Sönmüş bir ateş gibiydi yeniden.

Legreux'nün taburunu terhis etmemişlerdi. Clermond-Ferrand'da konaklıyorlardı şimdi. Ve kentin hemen yakınında, cephane dolu büyük bir silah deposu vardı. Sudan geçen bir ışık gibi bulanık birtakım kelimeler hatırlıyordu Legreux. Başgardiyanın, Teğmen Brèzier'ye:

"Cephaneyi çarşamba günü Almanlara teslim ediyoruz," dediğini duymuştu.

Serinlik getirmemişti yağmur. Gece gene boğucuydu. Nöbetteydi Legreux, Josette'i düşünüyordu. Bir kez olsun yazmamıştı kız. Ya da yolda kaybolup gitmişti mektuplar. Şimdi ise, mektup

beklemek boşunaydı artık. Trenler işlemiyordu. Her şey yıkıldı. Legreux'nün hayatı gibi tıpkı... Michaud nerede kim bilir? Parti nerede? Hemen yanı başında belki. Şu askerin yüreğinde. Belki de uzakta alabildiğine. Her şey, önceden görüp haber verdikleri gibi olmuştu. Hitlerciler gelmiş ve burada kendilerine dostlar, yardımcılar, uşaklar bulmuşlardı. Yalnızca düşünmek bile dehşet veriyordu insana: Bütün bu olup bitenleri ta iki yıl öncesinden ne kadar kesin bir uzağı görüşle bildirmişti *l'Humanité*! Ve sonra art arda sökün eden felaketler! Almanlar mahvetmişti ülkeyi. Ne geçerse ellerine, alıp götürüyorlar işte. Makineleri, şekeri, ayakkabıları. Savaş tutsaklarını da bırakmayacaklar. Belki Michaud da onların eline düştü kim bilir? Şimdi İngilizlerin üzerine yürümeye hazırlanıyorlar. Sonra da Rusların üzerine yürüyecekler, belli. Fareler gibi tıpkı, açlığa uğramış fareler gibi! Her şey mi yok olacak yani ellerinde. Emek, kahramanlık ve güzelim insan hayatı?

İşte böyle başlamıştı gece: İnsanın yakasını bir türlü bırakmayan uzun düşüncelerle Legreux'nün kafasını bulandıran ilk gece değildi bu. Gündüz konuşmayı deniyor, boş gözlerini karşısındakine dikerek, boğuk kırık bir sesle sorular sıralıyordu. Dilsiz kalıyordu insanlar, olayların altında ezilmiş gibiydiler. Yakınlarını arıyorlar, bir sığınak ya da bir dilim ekmek peşinde koşuyorlardı. Felakete akıl yoluyla yaklaşıp kavramayı deneyen yoktu. Boyun eğmişlerdi o kadar.

Şafak sökerken, kesin bir karar olgunlaşmıştı Legreux'nün beyninde... Kendiliğinden gelmişti karar. Ne tartmış, ne de uzun boylu düşünmüştü. Yüreğinin zoruyla vermişti bu kararı. Çılgınca yaşadığı son haftaların, boşa giden tabya savunmasının, kaçakların şikayetlerinin, kentin çevresinde barınaksız ve yarı aç dolaşan askerlerden dinlediği hikâyelerin, başgardiyanın o küstah ve alçakça sözlerinin, ("Cephaneyi çarşamba günü teslim ediyoruz...") doğal bir sonucuydu verdiği karar. Hayır yağma yok! Hiçbir şey teslim edemeyeceksiniz ve hiçbir şey teslim alamayacaklar!

Emrindeki üç eri kente göndermişti. Teğmen Brèzier ise evinde uyuyordu. Bir tek canlı yoktu çevrede. Ve tek başına öldü Legreux. Basit, alçakgönüllü ve içten. Nasıl yaşadıysa, öyle... Patlama, bütün ortalığı sarsmıştı. Deli gibi uçuştu ağaçlardaki kuşlar. Deponun üç kilometre ilerisindeki tuğla fabrikasının da camları kırılmıştı.

Olayı General Lerideau'ya anlattıklarında, elleriyle yüzünü örttü. Fransa'nın uğradığı bozgundan da büyük bir felaketti bu patlama. Kimse kimseden sormuyordu bozgunun hesabını, ama deponun hesabı ondan sorulacaktı! Bunun bir cani tarafından yapıldığına imkanı yok inanmazdı Almanlar. Ve Picard da, Lerideau'ya yüklenmek için enfes bir fırsat kazanmış oluyordu!

Asık suratlı, boz renkli gölü, taşları... bitip tükenmek bilmeyen kayaları anımsadı birden Lerideau ve Sophie'ye dönüp:

"Her şeyi yıktılar," dedi. "Her şeyi uçurdular havaya. Doğayı bile... Yüreği bile..."

40

Joliot, paçasını sıyırmıştı. Gene Paris'te çıkıyordu *La Voie Nouvelle*. Vichy'den franklar, Almanlardan da marklar geliyordu. Ama şişman üstat, yeni patronu Sieburg'un cimriliğinden ve pis kokusundan dert yanmaktaydı:

"Herifi al, bir kokarcayla birlikte kafese koy: Eğer kokarcacık boğulup ölmezse adam değilim!"

General Von Schaumberg'in Joliot'ya karşı bir zaafı vardı. Kaygısız ve canlı haline bayılıyordu Marsilyalının. Ama Joliot kararıp gitmişti hüzünden, pembe gömleği bile güzelleştirmiyordu kendisini. Eskiden olduğu gibi sık sık şaka yapmak bir yana, konuşmuyordu bile. Gazeteden eve döndüğünde, elbiselerini çıkarmaksızın yatağın kenarına çöküyor ve susup kalıyordu. Karısı "Neyin var kuzum?" diye sorduğu zaman da, 'hiçbir şeyim yok' anlamında başını sallamakla yetiniyordu yalnızca.

Bir gün önce Breuteuil gelmişti gazeteye. Joilot yazıyı okumaya gerek görmeden parafe edip dizgiye yolladı ve Breuteuil'e dönerek:

"İşler o kadar kötü ki, yakında dua etmeye koyulacağım," dedi.

Büyük sansasyonlu manşet aramaktan vazgeçmişti artık. Çığırtkanlık yapmak neye yarar ki, nasıl olsa hiçkimse okumuyor gazeteyi! Fransızlar tiksiniyor, Almanlarınsa kendi gazeteleri var. Almancadan acemice çevrilmiş makaleler gönderiyorlardı Joliot'ya arada bir. 'Bizi' kelimesini silip, yerine 'Almanlar' kelimesini koyuyordu. *Voie Nouvelle*'in bir Fransız gazetesi gibi görünme-

sini şart koşmuşlardı çünkü ve bunun için para veriyorlardı kendisine. Peki ya Breuteuil? O da paraya bağlanmıştı kuşkusuz. Üstelik de şimdi kimin ne ihtiyacı vardı Breuteuil'e! Ne kadar tuhaf anılar: 6 Şubat, 'Haçlılar', meclisteki konuşmalar... Hepsi bitmişti işte. O zaman Fransa her şeye rağmen dimdik ayaktaydı. Oysa şimdi bir Alman subayı yerleşmişti gazeteye. Hırçın ve dakik, tavşan gözlü bir adam.

"Breuteuil Paris'e geldi," dedi karısına Joliot. "Laval'i de, Tessat'sı da sökün etmeye başlar artık!"

İçini çekti Marie:

"Onlar gelince işler düzelecek mi sanki! Bütün kenti baştan başa dolaştım bugün. Sabun namına bir şey yok. Hiçbir şey bırakmamışlar ki zaten. Ellerine ne geçerse kapıp götürmüşler."

"Durum apaçık! Gidecek yer de kalmadı artık. Marsilya dersen, aynı şey... Herifler fareden farksız: Koca Avrupa'yı bir peynir yerine koyup kemire kemire yediler! Dessère'in intihar ettiğini söyledi Breuteuil. Auvergne bölgesinde bir dağ başında. Kahramanca bir davranış ama ne Marne'ın yerini tutabilir yazık ki, ne de Verdun'ün! Tuhaf değil mi? Aklıma ne geliyor biliyor musun? Ya bir de tutup..."

Buraya gelince kalkıp pencereyi kapattı ve sesini alçalttı:

"Ya bir de tutup yenilecek olurlarsa? Gözünün önüne geliyor mu ne korkunç bir skandal olur. Yapacağım özel baskı, akşama varmadan beş milyon satardı. Breuteuil'i sallandırırlardı tabii."

"Neler söylüyorsun kuzum sen? Zaferi İngilizler kazandığı takdirde, seni sağ bırakacaklarını mı sanıyorsun yoksa!"

Joliot, başıyla bir 'hayır' işareti yaptıktan sonra sevinçle devam etti:

"Ne münasebet canım! Aptal mıyım ben? Ama ne matrak olurdu değil mi Marie! Bütün tanıdıkları boğazlayacaklar. Tavuk boğazlar gibi. Yalnızca bu manzarayı görmek için asılmaya razıyım!"

Gazeteye giderken bir aperitif içmeye karar vermişti: "Herifler bütün içkileri içip bitirmeden!" Yan sokaklardan birinde orta halli bir kahve seçti, Almanların tenezzül edip de bu kahveye düşeceğini ummuyordu.

Gözleri ağlamaktan şişmiş olan garson kız, ısmarladığı pastis

bardağını getirip önüne koyunca, Joliot bir gazete çıkardı cebinden. Okuduğu falan yoktu aslında, hiçbir şey de düşünmüyordu. Son zamanlarda sık sık böyle durgunlaşır olmuştu. Bilmediği bir yere doğru yelken açmış bir gemi olarak hissediyordu kendini.

Kapı gıcırdamıştı. Bir Alman subayı girdi. İri çeneli ve bulanık gözlü bir adam. Terbiyeli bir tavırla selamladı kahvedekileri. Selamı alan olmadı. Kız, bir bira götürdü önüne. Subay kızı yanına oturmaya davet etmişti. Başının bir işaretiyle reddetti garson. Subay bir bardak bira daha içtikten sonra, yeniden kıza döndü:

"Neden hiçbir şey söylemiyorsunuz güzelim? Böyle susmak yaraşmıyor size."

Elindeki tepsiyle yüzünü örtmüştü kızcağız.

"Ben bir Fransızım efendim," dedi.

Müthiş bir öfkeyle kalktı subay ve kapıdan çıkmadan önce dönüp bağırdı:

"Aynaya bakın biraz! Anneniz bir zenciyle yatmış sizin!"

Uzun uzun ağladı kız. Bir yandan da hıçkırıklar arasında konuşmaktaydı kendi kendine:

"Niçin bizim de tanklarımız yok!"

"Vardı tanklarımız," dedi Joliot. "Vardı ama Tessat'nın emrindeydi. Ağlamaya gelince boşunadır ve değmez. Gözyaşlarıyla ortadan kaldıramazsınız herifleri. Fare bunlar... Öldürmek lazım. Ben yapamam. Para veriyorlar çünkü bana. Ötekilere verdikleri gibi. Gidecek yerim de kalmadı. Marsilya bile yok artık. Yalnızca Almanlar ve sıkıntı var. Ağlayıp durmayın hadi! İki pastis ne eder onu söyleyin de vereyim. Sonu iyi bitecek bu işin, merak etmeyin: Beni bir fenere sallandıracaklar, siz de bir Marsilyalıyla altımda dans edeceksiniz. Bizim orada bayılırlar dans etmeye."

41

Kendisince geçerli olan bütün kanıtları art arda sıralamaya başlamıştı Breuteuil: Adaletten, mantıktan açıyordu. General Von Schaumberg'in ne düşündüğünü anlamaksa imkansızdı. Yuvarlak mavi gözleriyle Breuteuil'e bakıyordu durmadan. Ve ağzındaki purodan yakıcı dumanlar salarak, boğuk sesiyle: "Hayır," diyor-

du zaman zaman. Bildiği bütün kelimeleri unutmuştu da sanki, yalnızca bu kelimeyi hatırlıyordu.

General, Fransızlarla ciddi olarak konuşmanın imkansız bir şey olduğuna inanmıştı. Joliot, bunun için hoşuna gitmişti. Müzikal kızlarına verdiği akşam yemeklerinde: "Fransa enfes bir kaplıca ülkesidir," diyor ve ekliyordu: "Paris de eşsiz bir kafe-konser!" Breuteuil, Generalin gözünde 'ciddi bir Fransızdı. Ciddi... yani ahmak.

Almanların ileri sürdüğü şartları öğrendiğinde, daha Bordeaux'da afallar gibi olmuştu Breuteuil. Bir poker partisinde gibi görmüştü kendini önceleri, kurnazlığa vurup blöf yapabileceğini sanıyordu. Oysa şimdi, oyunun kuralını anımsatıyorlardı. Almanların, ateşkesin imzalanmasından sonra bütün Fransız radyo yayınlarının kesilmesini istediklerini duyduğunda, önce çok şaşmış, sonra da omuz silkip geçmişti: "Fransa dilsiz olsun istiyorlar," demişti. Ama gene de Bordeaux'dayken az çok umudu vardı. Hitler gösterişten hoşlanıyordu, Compiègne'de bunun için küçük düşürmek istemişti Fransızları. Eskiden kanı kan temizlermiş, Hitler de gözyaşlarını gözyaşlarıyla temizlemek istiyordu Breuteuil'e göre. Ama bayram sarhoşluğu geçer geçmez Alman türküleri dinecek, zafer şerefine Alman dağlarında yakılan ateşler söndürülecek ve karşı karşıya geçip konuşmak mümkün olacaktı. Fransa yenilmişti, evet. Ama aynı Fransa, tıpkı eskisi gibi, büyük bir devlet olmaya devam ediyordu. Sömürgeleri vardı, koskoca bir donanması vardı Fransa'nın. Ve Hitler'in sırtında bir İngiltere vardı. Bizi hoş tutması gerekiyordu sözün kısası.

Pétain, birçok acil meseleyi halletmek üzere yollamıştı Paris'e Breuteuil'i. Serbest bölgede milyonlarca insan aç ve barınaksızdı. Ve Almanlar, buranın kaçakların işgal bölgesine dönmelerine izin vermiyordu. Savaş tutsaklarını ağır işlerde kullanmaya başlamışlardı. Yaralılar kendi kaderlerine terk ediliyordu.

Breuteuil işte bütün bu durumu Generale bir bir açıklamıştı. Von Schaumberg kendisini dikkatle dinliyor, ama Breuteuil: "Kabul ediyor musunuz?" diye sorduğunda, kayıtsız bir sesle yanıt veriyordu: "Hayır."

Alman işgal kuvvetleri komutanlığının Lorraine'deki Fransızca levha ve tabelaları söktürdüğünü anımsattı Breuteuil. General birden canlanıvermişti.

"İşgal kuvvetleri diye bir şey yok ki Lorraine'de, bu bölge doğrudan doğruya Almanya'ya aittir."

Bu kadarı fazlaydı artık. Dayanamadı Breuteuil ve ilk kez diplomat edasından sıyrılıp:

"Ben Lorraineliyim," dedi.

Von Schaumberg, purosunun külünü önündeki tablaya sonsuz bir özenle silkmiş ve susmaya devam etmişti. Gene kaçaklar meselesine döndü Breuteuil. General, sıkıldığını açıkça belli eden bir tavırla tırnaklarını temizliyor ve esniyordu. Nihayet bu faydasız konuşmayı kesmeye karar vererek:

"Ayrıntılara giremem," dedi kesin bir sesle.

"Bizim için bunlar, ayrıntı olmaktan uzaktır. Milyonlarca Fransızın ölüm kalım meselesi bu. Alman otoritelerinin bu konudaki olumsuz tavrı, halklarımız arasında işbirliğini sekteye uğratacaktır. Umarım ki..."

"Hayır!"

Breuteuil kalkmıştı. Bir Alman subayını andırıyordu zayıf kupkuru bedeni ve uzun boyuyla. Von Schaumberg, düşüncesini nihayet biraz açıklamak gereğini duydu:

"Size," dedi, "teselli verici hiçbir şey söyleyemediğim için gerçekten üzgünüm. Aynı açıdan bakmıyoruz dünyaya. Siz bir diplomat olarak düşünüyorsunuz. Bense her şeyden önce bir askerim ve Fransa benim gözümde, her şeyden önce, yenik bir ülkedir. Galiplerin bir görevi de hiç kuşkusuz ki alicenap davranmaktır. Ama ileri sürdüğünüz talepler arasında, dikkate değer hiçbir şey bulamadım."

Breuteuil'e şöyle bir baktıktan sonra, sinirli bir sesle ekledi:

"Hayır efendim, hayır!"

Ancak dışarı çıktığı zaman kendine gelebildi Breuteuil. Von Schaumberg'in karargâhı, Concorde'daki şık otellerden birindeydi. Uzun uzun baktı geniş ve ıssız meydana. Her yerde Alman bayrakları vardı. Bomboştu ortalık. Yalnızca rıhtımda talim yapan Alman askerlerinin sesi işitiliyordu.

"Bir, iki! Bir, iki! Bir, iki!"

Çevrede her şey soluk maviydi. Gök, ırmak ve evler.

Generali anımsayıp yüzünü buruşturdu. Kaba herif! Galip durumda olduklarını nasıl da duyuruyorlar. On yılda ayılamazlar bu zafer sarhoşluğundan. "Hayır!" Böyle bir adama işbirliği nasıl an-

latılır? Kendisine diz çöktürülmezse, yenik düşenleri karınüstü sürünmeye zorlayan cinsinden.

Royale Sokağı'na sapmıştı. Düşüncelerine dalıp gitmiş olduğundan, nöbetçinin haykırışını işitmedi. Alman küfrederek ona doğru koşuyordu şimdi:

"Yola in diyorum, pis bunak!"

Breuteuil boyun eğip kaldırımdan indi. Sonra da durup gülmeye başladı. Pek az gülerdi aslında. Çatlak bir ses çıkartmıştı gülerken, kendi de korktu.

Her şey gülünç. Kendisini kaldırımdan indirmeleri, Grinet'yi öldürtmesi, Lorraine'in bir Alman eyaleti oluşu, Generalin olur olmaz yerde her şeye 'hayır' demesi, gülünç! Ama en gülüncü, Fransa'nın ölmüş olması. Paris var evet, sokakları, evleri, ışıklarıyla. Çok yaşlı bir Mareşal de var. Kırk milyon bedbaht insan da var işte. Ama Fransa, hayır. Von Schaumberg gibi konuşmanın tam sırasıdır: Hayır! Hayır! Hayır!

Ama... Fransa öldüyse, yaşayan ne kaldı? Kendi sorusundan kendi ürktü Breuteuil. Issız sokakta bir sundurmanın altına sığınmış, dudaklarını kımıldatıyordu durmadan. Çocukluğundan beri ezbere bildiği bir duayı tekrarlıyordu. Ama teselli bulamıyordu bir türlü. Kelimeler, sanki hiç söylenmemişçesine, artlarında hiçbir şey bırakmadan kayıp gidiyorlardı.

Saint-Augustin Kilisesi'nin önünden geçtiğini fark edince, girdi. Serinlik ve sükûn hüküm sürüyordu içerde. Kaçaklar ve Almanlar yoktu. Eskiden beri tanıdığı bir papaz görmüştü sunağın yanı başında. Breuteuil'i takdis etti papaz. Breuteuil de sağlığını sordu papaza.

"Kötüyüm, kötü. Bütün şu son zamanlarda Paris'te kaldım. Çok büyük acılar gördük. Kör idarecilerimizi bağışlaması için Tanrıya dua ediyorum. Halkı terk ettiler çünkü, ortada bıraktılar. Ötekilere gelince, söylenecek hiçbir şey yok. Bilinçlerini hepten yitirmiş durumdalar."

Breuteuil gözlerini yumdu. Karşısındaki adamı ne kadar derinden vurduğunu aklından bile geçirmiyordu papaz. Günah çıkarmaya hazırlandı.

"Ben böyle olmasını istememiştim, Tanrı tanığımdır. Ama şimdi kendimi özürlü göstermiyorum. Oğlum dirilip, et ve kemikten yoğrulmuş olarak gelecektir yeniden. Bense hayır. Yani ben artık

yokum. Hiçbir zaman da var olmadım. Ben ki tıpatıp ona benzemem gerekirdi."

"Al sana bir tane daha!" dedi kendi kendine papaz. Olaylar insanları o kadar sarsmıştı ki, her gün böyle sayıklamayı andıran yüzlerce itiraf dinliyorlardı.

Kiliseden çıkıp da yürüyen Breuteuil değil, bir otomattı artık. Uzun boylu, iri kemikli, siyah fötr şapkalı bir otomat. Kaç insanı kaç kez şerefsiz bir ölüme mahkûm etmiş olan ve ölmüş oğluna öteki dünyada kavuşmayı bekleyen, 'Haçlılar'ın lideri, Lorraine'siz bir Lorraineli. Her şey geçmişte artık. Bundan böyle ne 'Haçlılar' var, ne iman, ne de bir avuç Fransız toprağı. Yollarda Prusyalılar kol geziyor işte, avazları çıktığı kadar şarkı söylüyor, yağmaladıkları malları gönderiyorlar. Ayakkabılar, sosisler, çoraplar, oyuncak bebekler, nişanlılara hediyeler, Alman yılbaşlarına erzaklar, kara günler için yedek erzak. Eti ve kanı Fransa'nın. Mırıldandı Breuteuil:

"Fransa'yla birlikte yedik şaraplı ekmeği."

Boğuk bir sesle haykırıyordu kadın:

"Voie Nouvelle! Son baskı! *Voie Nouvelle!"*

Bir gazete aldı Breuteuil, açtı ve okudu: 'İşbirliğinin ilkeleri başarı kazanıyor.' Dün yazdırmıştı bu makaleyi. Von Schaumberg'i ziyaretinden önce. Ne önemi var, bu ayrıntı! Yarın da: 'İşbirliğinin ilkeleri tam başarı kazandı,' diye yazmayacak mı sanki! Kaçaklar kendilerini yollarda çok iyi hissediyorlar, savaş tutsakları kamplarda alabildiğine mutlu, Fransa Alman çizmeleri altında güzelce dinlenmekteydi. Ve Joliot gazetecidir. Breuteuil de makaleci.

Hoparlörlerin: "Herkes evine! Vakit doldu!" diye kükremeye başladığı zamana kadar böylece yürüdü.

Boş dairede, kanepelerin üzerinde yığılı duran elbiselere, yeleklere, şeritlere baktı bir süre ve esnedi. Çalışmaya karar verdi sonra. Bir kâğıt çekip küçük bir haç çizdi üzerine ve; "Ruhun kaderi," diye yazdı. Bıraktı diviti, yeniden daireyi dolaştı. Yüksek bir çocuk iskemlesinin önünde durdu. Ve hiçbir şey düşünmeden, dua da etmeden kaldı.

Çalışma masasına oturmuştu yeniden ve divit kâğıdın üzerinde koşturmaktaydı:

"Ekselans General Von Schaumberg'e.

İngiltere ve De Gaulle taraftarlarının yıkıcı faaliyetinin gittikçe arttığını göz önüne alarak, Alman kumandanlığının yatıştırıcı içerikte bir jest yapmasını ve hiç olmazsa kaçaklar arasındaki anaların Paris'e dönmesine izin vermesini gerekli görmekteyim. Bendeniz şahsen, İngiliz ajanlarını, komünistleri ve De Gaulle taraftarlarını ortadan kaldırmak için sizlerle işbirliği yapmaya hazırım. Kötü Fransızların listesini de Kommandatur'a vereceğim..."

Uzun süre hiç durmadan yazdı. Duvardaki silueti, bir sırık gölgesi gibi hareketsiz uzun ve sivriydi...

42

Dışarı çıkmaz olmuştu Parisliler. Alman askerlerini sokakta dolaşır görmeye alışamıyorlardı bir türlü. Agnès, sabahları alışverişe gidiyordu. Uzun kuyruk, her zaman dilsizdi. Hiçbir şey düşünmemeye çaba gösteriyordu insanlar. Bir kilo patates ya da süt aramakla avunuyorlardı. Konuşmak istedikleri zaman da, ölmüş yakınlarından söz açıyorlardı hep. Birisi çocuğunu kaybettiğini söylüyordu, bir başkası da kocasını.

Kuyruktaki kısa boylu ihtiyar adam, içini çekerek atılmıştı:

"Peki ya Fransa? O ne oldu, o?"

Hiç kimse yanıt vermedi. Ama hepsi aynı şeyi düşünmüştü. O da kayıp.

Paris anıtları, ölmüş birinden geriye, masasının üzerinde kalakalmış anılar gibi, ağlatıcı bir acı veriyordu insana. Ozanlar, ses vermeyen çalgılarına geçirmişti parmaklarını. Mareşaller, ölü atların sırtında atağa kalkmıştı. Güvercinleri şevke getirmekteydi hatipler. Herkes anımsıyordu. Danton Anıtı'nın altında Madeleine'i beklerken.

Bu aldatıcı hayatı sürdürmek arzusu diye bir şey yoktu kimsede. Ama insanlar gene de yaşıyor, dükkânların kapısında kuyruk yapıp bekliyor, fasulye pişirip mektup yazıyorlardı işte. Ve eski adresleri koyuyorlardı zarfların üzerine. Şimdi artık geçerliliğini yitirmiş adresleri. Üstelik de postalar çalışmıyordu. Issız kent, Alman askerlerinin anlaşılmaz türkülerinden ve gölgeli köşelerdeki kuşların gürültüsünden başka bir şey duymuyordu.

Agnès'in kaldığı okulun yakınında da küçük bahçeli bir meydan vardı. Birkaç çınar ağacı. Geniş dallı ağaçlardan birinin altında Doudou, sıcak kumları avuçlar dururdu ufacık elleriyle. Agnès'in tek huzuru, işte bu yanık çehreli, tıpkı babası gibi sabırsız ve sinirli bacaksızdaydı.

Agnès Paris'i terk etmek istemişti başlangıçta. Babasının yanına, Dax'a gidecekti. Ama Almanların Dax'a da girmiş olduğunu öğrenince karardı. Ürperir gibi olmuştu derinden derine. Son çıkış yolu da böylece kapanmıştı. 'Demek ki Almanlarla bir arada yaşamam kaderimmiş!' dedi kendi kendine.

Geçinebilmek için, elbiselerini, kitaplarını, biblolarını seyyar antikacılara satıyordu. Bir hayvanın kış uykusunu andırıyordu hayatı. Durgun ve uyuşuk. Ama böyle yaşayan yalnızca Agnès değildi. Bütün Paris böyle yaşıyordu işin aslında. Bugünlerde hep Paris'ten konuşuyordu insanlar. Kimisi alay ediyor, kimisi acıyordu. Ve ameliyat masasına yatırılmış, yüzündeki kloroform maskesini çekip atmaktan aciz bir hasta gibiydi Paris. Hiçbir şey hissetmiyordu.

O boğucu sıcak gecelerin birinde, Doudou'yu yatırdıktan sonra pencerenin önüne oturmuştu. Kim bilir kaç saat geçmişti aradan. Kapıya vurulan hafif bir darbeyle yarı uykudan sıyrıldı. Kim gelebilir bu geç saatte? Ancak onlar gelebilir... 'Onlar' Almanlar yani. Peki ama niçin? Son derece net bir biçimde şu düşünce geçti aklından: Eğer bu gelen ölümse, hazırlıklı değilim.

Açtı. Üç gencecik delikanlı vardı karşısında.

"Kovalıyorlar bizi."

Dağınık eşyaların kapladığı oturulmayan salona götürdü Agnès onları.

En büyükleri anlattı:

"Ben askerim. Topçu. Bu kardeşim. Bu da onun arkadaşı. Hepimiz Beauvaisliyiz. Bugüne kadar her şey yolunda gitti, yakalanmadık. Ama bugün metroya girerken birkaç polis yanaştı. Biz de kaçmakta bulduk kurtuluşu. Bütün kapıları birer birer çaldık, ama kimse açmadı. Herkes gitmiş olmalı."

Tam bu sırada şiddetli sert darbelerle sarsılmaya başlamıştı kapı. Agnès deliye döndü: Ne yapabilirdi? Kilerde boş kasalar olduğunu anımsadı. Hemen oraya itti çocukları, üzerlerini de giden-

lerden geriye kalmış paçavra yığınlarıyla örttü. Sonra içgüdüsüyle Doudou'yu uyur halinde kucaklayıp açmaya koştu.

İki Alman ve bir Fransız girmişti.

"Kim oturuyor burada?"

"Ben. Bir de oğlum var. Dört yaşında."

"Başka kimse yok mu?"

"Buyurun bakın."

İçlerinden Fransız olanı bir odaya dalıp dolaplardan birini açtı, masanın üzerindeki kitaplardan birini kurcaladı sonra. Almanlardan biri özür diledi tatlı bir sesle:

"Affedersiniz bayan. Yanlışlık oldu."

Polisler gidince, ağlamaya koyulmuş olan Doudou'yu yatırıp uyuttu yeniden, sonra kilere gitti. En gençleri çıktı ilkin. (Adı Jacques) Gülüyordu:

"Aksırmaktan korktum biliyor musunuz? İçeride öyle bir toz vardı ki!"

"Bir şeyler yersiniz herhalde?" dedi Agnès.

Asker olanları itiraf etti:

"Dün akşamdan beri hiçbir şey yemedik."

Allahtan tencerede biraz çorba kalmıştı. Biraz da ekmekle salata vardı.

"Hadi şimdi de uyuyun bakalım."

"Yo yo! Bir saat kadar bekleyelim yeter. Beklemekten bıkıp giderler nasıl olsa. Sonra da yola çıkacağız. Chartres'a bir varabilsek. Orada bize yardım edecek bir tanıdık var."

"Peki ama Chartres'dan sonra nereye gidebilirsiniz? Her yer bunlarla dolu."

Konuşalım mı, konuşmayalım mı, gibilerinden birbirlerine bakmıştı çocuklar.

"Yanıt vermemem gerekirdi ama," dedi asker olanı. "Siz de Fransızsınız, anlarsınız bizi. Londra'ya gidiyoruz. Generale katılmaya. Savaşmak için."

Agnès şaşkınlıkla:

"Savaşmak için mi?" dedi. "Ateşkes imzalandığından haberiniz yok mu sizin?"

Jacques öfkeyle atılmıştı:

"İmzalayan kim? Vatan hainleri!"

"Şıışştt!" dedi asker.

Sonra Agnès'e döndü:

"Daha bitmedi savaş. Ben Dunkerque'deydim. Kardeşimle Jacques henüz askere alınmamıştı. Bütün namuslu insanların savaşması gerekiyor bugün. Almanlar Fransa'yı ne hale koydular, bakın! Beauvais'de. Hayır hayır, söylemek doğru değil bunu size. Ama savaş bitmedi. General De Gaulle bütün iyi niyetli insanlara çağrı yolluyor. Londra Radyosu'nu dinlemediniz mi? Chartres'dan Bretagne'a gideceğiz. Orada iş kolay. Balıkçılar götürecek bizi. Önemli olan, Paris'ten çıkmak. Bir ceket, bir yağmurluk buldum ama, halime baksanıza."

Ayağındaki asker pantolonunu gösteriyordu. Hemen davrandı Agnès.

"Bir dakika bekleyin beni."

Paçavraların arasında bir erkek pantolonu bulmuştu. Asker pantolonu giyince, toptan gülmeye koyuldular. Kısacık kalmıştı pantolon, ama gene de idare ederdi.

Agnès birdenbire:

"Benim kocam da cephede vuruldu," dedi. "Zaferi kazansak ne olacak ki? (Canlanmıştı yeniden, Pierre'le tartışıyordu sanki.) Önemli olan, insanın ruhudur. Ama insanlar sınırlardan ve haritadan başka bir şey düşünmüyorlar."

Gene atıldı Jacques:

"Tam tersine! Bizim asıl düşündüğümüz şey, insanın ruhu."

Asker gene: "Şıısstt!" demişti. Jacques sesini alçaltarak devam etti:

"Ruhu evet! Fransa yalnızca bir harita üzerinde mi vardır? Ne münasebet! Asıl buradadır Fransa, benim içimde. Fransa yok olsun, ben de yaşayamam. Ve düşünün ki henüz on sekiz yaşındayım ben, hayatı da seviyorum üstelik, yaşamak istiyorum. Ama biz ölürsek başkaları kurtulacak. Bakın sizin de bir oğlunuz var. Fransa budur işte! Haksız mıyım, konuşsanıza?"

Boynunu büktü Agnès. Kelimelere kanmıyordu artık. Ama çocuklar gitmek için davrandığında gözleri yaşardı birden ve yanaklarından birer birer öptü onları.

Sonra da Doudou'nun yanı başına oturup ağladı. Birkaç dakika geçti böylece. Ve birden iki silah sesi yükseldi. Hem yakından.

Bir çığlık atarak pencereye koştu Agnès. Doudou uyanmış ve ağlamaya koyulmuştu. Kapı büyük bir çatırtıyla açıldı. Alman askerleri doldu odaya.

Biraz önceki Fransız polisi, Agnès'i göstererek:

"İşte bu!" diye haykırıyordu.

Alman subayının emri üzerine iki asker ilerleyip Agnès'i yakalamıştı. Fransıza döndü subay:

"Peki ama nasıl oldu da kaçırdınız onları?"

Doudou haykırmaya başlamıştı şimdi. Agnès'i arabaya sürükledi askerler. Bileklerini burkuyorlardı. Ama ne korku, ne de acı duymuyordu Agnès. Sonra birden bir isim yanıp söndü zihninde: "Doudou!" Ve işte o zaman uzun uzun inledi.

"Sevgilinizin tutmasına benzemez tabii!" dedi Alman.

Koyu siyah bir geceydi. Bir ormanda sanıyordu kendini Agnès. Evleri ağaç olarak görüyordu. Sonra upuzun bir koridordan geçtiler. Deri, lahana ve sidik kokuları birbirine karışmıştı burada. Boş bir odaya itildi. Bir hapishane değil burası, diye düşündü. Peki ama ne? Mürekkep lekeleri var yerde. Belki de bir okuldu eskiden, kim bilir? Pierre'in yanık yüzünü gördü yeniden. Omzunun üzerinden başını uzatmış, düzelttiği deftere bakıyor ve uzun uzun öpüyor, öpüyordu onu. "Ne kadar sert bir ışık veriyor bu ampul? Tavanı da hemen burnunun dibine koymuşlar." Yere oturup duvara yaslandı. Tek başına kalan Doudou'yu düşündü. Umutsuzluk doldu içine. Bir bayılma hali gibi sessiz ve yoğun bir umutsuzluk. Birden titredi. Bir çivinin ya da bir iğnenin ucuyla duvara kazılmış kelimeler vardı: "Elveda anne! Elveda Fransa! Robert." Ve Agnès: "Elveda Doudou!" diye eklemek istedi. Yazarsa teselli bulacağını ve yatışacağını tasarlıyordu. Ama çivisi yoktu. Çok kısa kesilmiş tırnaklarına baktı bir süre ve tutamadı gözyaşlarını. Sonra subayın sözleri geldi aklına: Çocukları elden kaçırdıklarını söylemişlerdi. Yani kurtulmuşlardı. Ve gidip kavuşacaklardı generallerine. Ne kadar yiğit bir oğlan Jacques! Kurtuldular! Agnès'in hayatını dolduran bütün olaylar arasında en önemlisi, şu anda işte bu sözlerdeydi.

Sorguya götürdüler. Çevirmeni yollamıştı Alman subayı. İyi Fransızca konuşuyordu. "Grenoble'da tam iki yıl yaşadım," diyordu. "Harika bir kenttir." Sevimli görünmeye çalışıyor, "Oğlunuza bakıyorlar," diye teminat veriyor ve ikna etmeye uğraşıyordu? "O

adamların kim olduğunu söyleyin ve hemen bırakacağım sizi."

Agnès'in ısrarla susuşuna sonunda sinirlendi:

"Kaybedecek zamanım yok bayan. Hâlâ susuyor musunuz? Öyleyse siz, İngiltere'ye hizmet eden bir casussunuz!"

Başıyla onayladı Agnès:

"Evet."

Alabildiğine yumuşak, okşarcasına bir bakış vardı gözlerinde. Belleville'deki çatı penceresinde de, kuşkuyla kıvranan Pierre öfkelendiği zaman, Agnès böyle bakardı.

Alçak bir sesle devam etti:

"Kendiniz de söylediniz işte, casusum evet. Niçin geldiniz buraya? Bugün herkes nefret ediyor sizden. Çocuklar bile. Kim miydi o adamlar? Söylemeyeceğim. Tanrıya şükürler olsun ki, elinizden kaçırdınız. Önemli olan, bu işte. Bana gelince, beni öldürebilirsiniz. Tüfek tutmasını bile beceremem zaten. Faydalı bir insan değilim."

Ölümle karşılaşmaya şimdi hazırdı Agnès. Ve bu duygu onu adeta sarhoş ediyor, uçacakmışçasına hafifletiyordu. Daha birkaç saat önce delikanlılarla tartışmaya girmişti. Ama şu anda, o çocukların sözlerini burada, bu pembe tenli şık subayın önünde durmadan tekrarlamak arzusuyla doluydu.

Saçları bıçakla ayrılmış gibi ayrılıp taranmış olan subay, sinirli bir hareketle mürekkep hokkasını itti:

"Komediye bir son verelim!" dedi. "Nutuk çekmek için getirmedik sizi buraya, ifadenizi almak için getirdik. Lütfen yanıt verin bana. O adamları tanıyor musunuz?"

"Evet."

"Kimdiler?"

"Fransız."

Fırlamıştı subay. Kibar tavırlarıyla Swinemünde hanımlarını büyülemiş olan bu yakışıklı subay bile zıvanadan çıkmıştı işte. Koşup olanca gücüyle yüzüne vurdu Agnès'in. Bağırmadı Agnès. Elini ağzına götürdü yalnızca ve kanı görünce şaşırdı. İnsani tepkiler alanının dışındaydı artık. İyice sarhoş edilmiş gibiydi. Acı duymuyor ve karşısındaki zarif kokulu subayın kabalığından gocunmuyordu. Coşkun bir özveri hissiyle doluydu. Doudou'yu seviyorum, Pierre'i seviyorum, babamı, Jacques'ı, Robert'i ve Pa-

ris'in son gününde sarp sokağımdan indiğini gördüğüm bütün o mutsuz insanları seviyorum, diye tekrarlıyordu kendi kendine. Bir asker: "Allahaısmarladık," demişti ona. Allahaısmarladık değil, hayır! Günaydın, demek gerekiyor! Hoş geldin! Bir araya geldik işte gene. Pierre... Paris... ve ben...

Koridordaki sıraya oturmuş bunları geçiriyordu içinden. Albayın huzuruna götürdüler. Adamın yanağında bir yara izi vardı ve balık gözleri gibi donuktu gözleri. Oturması için yer gösterdi Agnès'e:

"Sizi kurtarmak istiyorum ben. Kim olduğunu söyleyin o adamların yeter. Başka bir şey sormayacağım. Evde çocuğunuz bekliyor. Acımanız yok mu hiç? Bir baba sıfatıyla konuşuyorum sizinle. Benim de iki kızım var."

Şaşkın gözlerle baktı Agnès albaya, bir başka dünyadan dönüp gelmiş gibiydi. Kendi kendine söylüyormuşçasına, boğuk bir sesle konuştu.

"Acımam? Hayır, yok. Bugün her şeyi anladım. Birinin ölümü bir başkasının kurtuluşu demektir. Kaçınılmaz şekilde. Halk... Halkım..."

Birden Almanın sorusunu anımsamış ve dimdik ayağa kalkmıştı. Tamamıyla değişmiş bir sesle devam etti:

"Bir babayım mı dediniz? Hadi oradan siz de! Pis bir Almansınız o kadar! Pis bir Alman!"

Albay nöbetçiyi çağırmıştı:

"Götürün!" dedi.

Sonra da ekledi:

"Sonunuz geldi bayan."

Bakışları uzakta, yanıt verdi Agnès:

"Ama Fransa'nın sonu gelmedi henüz. Ve onun için son diye bir şey yok."

43

Ona doğru koşmamıştı Denise, sarılmamıştı ona ve hiçbir şey söylememişti. Ama, korkuyla hayranlığın birbirine karıştığı karanlık gözlerini ayıramıyordu ondan.

Gülümsedi Michaud, sonra bir kaygıya kapıldı birden.

"Denise neyin var?"

Ne kadar hayal etmişti bu buluşmayı! Dokuz gün önce, nöbetçiyi kafasına bir taşla vurup bayıltmıştı. Güneşten kaynıyordu taş. Almanın kısa gölgesi bir anda yok olmuştu ortadan. Ve Michaud, hendeğin içine büzülüp karanlık basıncaya kadar beklemişti.

İhtiyar bir kadın değiştirmesi için elbise verdi ve sabaha kadar evde kalmasını teklif etti.

Kadıncağız çoktan ölmüş kocasına ait bir ceketin düğmelerini değiştirirken Michaud duvara dikmişti gözlerini ve sormuştu:

"Gazeteler ne diyor?"

"Artık gazete okumuyorum. Hepsi Alman."

Saatin tiktakı işitiliyordu. Uzun süre susuyorlar ama uyanmak istemiyorlardı. Birkaç kelime söylüyorlardı zaman zaman. Tuhaf bir konuşmaydı bu:

"..... İsmi Legreux. O da komünist..."

".... Başka bir dünyada yaşıyorum ben. Dindarım ve Hitler..."

".... Nefret ediyorum Hitler'den..."

"... Onun için eve aldım sizi zaten. Bugün bir emir asmışlardı duvara: 'Mahpuslara yardım edenler kurşuna dizilecektir..'"

"... Darağacına kadar götürdüler beni. Sonra da infazı ertesi güne bıraktılar. Sabahtı, kuşlar vardı cıvıl cıvıl..."

"... Elli sekiz yaşındayım. Ölüme uzak sayılmaz, ama yakın da sayılmaz. Her şey altüst oldu şimdi. Bizi sizlerin mahvedeceğinizi söylerdi kocam. Ben de, aynı şeyi düşünürdüm. Belki dün doğru olan buydu. Ama bugün... *Ordre* gazetesine aboneyim. Komünistlerin yurtsever olduklarını yazıyordu Ducamp..."

"... Ducamp gerçeği iş işten geçtikten sonra anladı..."

"... Ya sizler? Hiç kimse yoktu ortada. Onlar da çıkıp geldiler işte, diyorum. Şimdi de soruyorum kendi kendime: Gerçek nerede? Ama öyle bir yıllık gerçek değil, sonsuza dek geçerli olan gerçek?"

Dolu dolu olan gözleri, alçıdan yapılma bir İsalı haça takılıp kalmıştı. Şafağın mor ışığı sızıyordu pencere kapaklarının aralıklarından. Denise'i görür gibi oldu Michaud. Ateşli ve hayat doluydu. Kasketini buruşturup izin istedi.

Ve Denise burada işte, yanı başında duruyor. Ama gülmüyor. Sarılıp öptü. Dudakları buz gibi.

"Denise neyin var? Görüyorsun kurtuldum işte, kaçıp kurtuldum."

Uzun hıçkırıklarla, bir çocuk gibi derin derin içini çekerek ağlıyordu. Teselli etmeye çalışıyordu Michaud:

"Bak yanındayım. Ağlama Denise. Denise'ciğim!"

Gözyaşları arasında konuştu sonunda.

"Beni öptüğünde öyle korktum ki Michaud. Yaşadığıma güçlükle inanıyorum. Anlamıyor musun bunu? Nasıl anlatsam bilmem ki. Hepimiz ölmüşüz gibime geliyor hep. Aslında ölmüşüz de Almanlar emrettiği için yaşar gibi yapıyoruz gibime geliyor."

Hemen yanıt vermedi. Aynı duyguya defalarca kendisinin de kapıldığını itiraf etmek istemiyordu. Arras'tan sonra hele! Alçaklık, böyle bir duyguya kapılmam! diyordu kendi kendine. Ve Denise'in hayali tutuyordu onu. Kendisini karşılayışını, gülümseyişini, elinin sıcaklığını, birlikte yaşayacakları hayatı düşünerek güç buluyordu. Ama şimdi, Denise'in umutsuzluğu önünde, o da perişan olmuştu. Söyleyecek hiçbir şey bulamıyordu. Susuyor ve elini okşuyordu Denise'in.

Versailles kapısı dolaylarında küçük bir kalaycı dükkânındaydılar. Denise'le Claude, bildirileri burada basıyorlardı. Michaud'yu gördüğü dakikaya kadar, sakin kalmayı başarmıştı Denise. Mücadeleden, güçlü olmaktan, zaferden söz etmişti Claude'a. Ve şu anda Michaud'yla baş başaydılar.

"Ağlama Denise."

Claude girdi. Farkına varmamıştı Michaud'nun. Soluk soluğuydı ama sevinçten uçuyordu:

"Matbaa harfleri yarın elimizde. Ne demektir bu, anlıyor musun!"

Birden koyuverdi çığlığı:

"Michaud! Sen? Şimdi kurtulduk işte! Kurtulduk Denise, kurtulduk! Anlıyor musun ne demek?"

Claude'un gözünde Michaud'nun gelişi demek, davalarının zafere ulaşması demekti. Ve Michaud, yoldaşının sevincinden biraz daha güç kazandı. Nasıl beklendiğini anlayarak utandı.

"Hemen kolları sıvayıp işe girişeceğiz. Senin burada bizimle beraber olman çok iyi Claude. Matbaa harfi bulmuş olman da büyük şans! Art arda bildiriler yayımlayacağız."

Denise içini çekti.

"En fazla beş yüz basabiliyoruz."

"Beş yüz mü dedin? Başlangıç için harika bir şey bu! Her işe başından başlamak gerek. *Huma* beş yüz bin basıyordu, ama gene de yenildik. Kötü bir dönem geçireceğiz. Bugün bütün namuslu insanlar şaşkın durumda. Hergeleler kazanıyor bugün. Bu sabah Doriot'nun gazetesini gördüm. Paris'i kendisi zaptetmiş gibi gururlu. Bütün bu pisliği atlatmak zorundayız. Özellikle de faşizmi! Faşizmden sıyrılmak ne demektir anlıyor musun? Yaşadığımız çağdan tarihin dönüm noktası diye söz edilecek demektir. Yüzyıl sonra binlerce ve binlerce kitap yazılacak demektir bu çağ hakkında. Ve biz bu büyük zaferi yaşamış ve paylaşmış olacağız. Hem de nasıl, Denise, hem de nasıl!"

Ellerine sarıldı Denise ve haykırdı:

"Michaud!"

Michaud'ydu bu evet. Her zamanki Michaud'ydu. Ve yaşıyordu işte. Öyleyse kendisi de yaşıyor demekti. Paris de yaşıyordu öyleyse! Ve dayanabilirlerdi artık, kesin zafere kadar dayanabilirlerdi.

"Hiç de küçümsenmeyecek kuvvetleri var," dedi Claude. "Bütün gece geçiyorlar, gene tükenmiyor. Güneyden Manş Denizi'ne doğru akıyorlar şimdi. İngiltere'yi zaptetmek istiyorlar."

Bir kahkaha atmıştı Michaud:

"İstiyorlar evet," dedi. "Ama başarabilecekler mi bakalım! Paris'i aldılar mı şimdi bunlar yani? Pişmiş armut gibi ağızlarına düştü Paris! Ama Churchill, Pétain'e benzemez. Kuvvetleri yok demiyorum. Ben de bir alay tank gördüm! Sonra Alman usulü bir düzenleri de var. Ama gene de burunları kırılacak. Belki İngiltere'de, belki başka bir yerde bilmiyorum ama mutlaka kırılacak. Biz onlardan daha güçlüyüz."

Denise kaşlarını çatmıştı:

"Nasıl onlardan daha güçlüyüz?" dedi.

"Say anlarsın. İngiltere bir. Yani donanma, hava kuvvetleri ve halk. Amerika. Bütün işgal altındaki ülkeler. Ve bütün halklar. Norveç, Hollanda, Danimarka, Belçika, Fransa, Polonya, Çekoslovakya... Eder yedi... bunların ordusu yok. Ama halk var halk. Ve asıl güç, halktır! Sonra gelelim Almanya'ya. Orada bizden hiç

kimse olmadığını mı sanıyorsun? Ne münasebet! Biraz bekle göreceksin. Ve büyük güç de Rusya."

Bu sefer Claude içini çekti:

"Anlaşma var aralarında."

"Ne olmuş varsa! Rusya'ya saldırmadan edemez Hitler. Böyle bir devletin varlığına göz yumamaz çünkü. Çocuklar bile anlar bunu. İşte o zaman Ruslar haddini bildirecek ona! Kızıl Ordu'yu göreceğiz Denise."

Gülüyordu Denise:

"Hem de nasıl!' desene," dedi.

"Derim tabii, niye demeyecek mişim yani! Hem de nasıl!"

Claude, kâğıt bulmaya gitmişti. Michaud'nun dediklerini düşünüyordu yürürken. O söylüyorsa, doğruydu.

Yarı ölü Paris'in terk edilmiş kirli sokağına gülümsüyordu Claude. Alman askerlerine bakıyor ve gene gülümsüyordu. Görmüyordu onları. Başka bir şey görüyordu, Claude. Beyaz sisin ortasında küçücük bir yıldız. Alabildiğine zayıf, hastalık ve mahrumiyetten alabildiğine bitkin, ama bir çocuk gibi sevinçli ilerliyordu.

Derin bir sessizlik vardı küçük dükkânda. Sarılmış susuyorlardı Michaud'yla Denise. Sonunda yavaşça sıyrılıp:

"Paris ne hale geldi bilmiyorsun," dedi Denise. "Dün bir Alman gördüm, bir işçinin kafasına silahının kabzasıyla vurdu. İşçi yere yıkıldı oracıkta ve Alman, dönüp de bakmadı bile! Jèmiet, Londra radyosunu dinlemekle suçlandığı için iki gün işkenceye uğradı. Alman subayı: 'Babanızın cesedi kana bulandı, başka bir ceket getirin,' demiş Marie'ye. O da koşup yeni bir ceket getirmiş, subay ceketi alıp çıkmış. Döndüğünde de: 'Hâlâ burada mısınız siz!' demiş. 'Ne bekliyorsunuz? Babanız çoktan İngiliz cennetini boyladı...' Bunlar da insan mı, Michaud?"

"Hayır! Faşist bunlar. Ben neler gördüm bilsen. Bir çocukcağız... Yo yo! Sana anlatmak istemem öyle bir şey! Ama mutluluk gelecek Denise, hem de koskoca bir mutluluk! İnanmıyor musun yoksa bana? İyice kafana koy şunu: Biz yeneceğiz. Çok basit bir şey bu. Gündüz gecenin arkasından gelir. İlkbahar kışın arkasından, bu kadar basit. Ve başka türlü olamaz! Ne adamlarımız var bilsen! Hepsi canını vermeye hazır! Ya onlar kim, buna karşılık? Bir haydut sürüsü. Ya da bir soysuz alayı! Kaçınılmaz şekilde ye-

neceğiz Denise, yenmeye mahkûmuz biz. Yeneceğiz ve mutluluk gelecek. İnsanlar mutluluğa susadı görmüyor musun? En basit şeylerin susuzluğuyla kıvranıyorlar. Yaşamaya susamışlar, solumaya, ayak seslerinden artık korku duymamaya susamışlar, alarm düdüklerini bir daha duymamaya. Ve çocuklarını kucaklamaya, birbirlerini sevmeye, tıpkı ikimiz gibi, sen ve ben gibi Denise. Mutluluk gelecek göreceksin, gelmemezlik edemez, gelecek..."

Ve bir duayı bir aminle bitirir gibi tekrarladı Denise:

"Gelecek!"

44

Bütün sabahı evinde, kafesinde geçirmişti André. Paris korkutuyordu onu. Lorier'ye 'pis Yahudi' diye bağırarak hücum ettiklerini, vurduklarını ve ölü gözünü örten şeridi koparıp aldıklarını işitmişti bir gün önce.

Öfkeden kudurmuş bir halde, atölyesinde dönüp duruyordu. Ne işe yarar o tepe bu durumda, dostluk denen şey ne işe yarar! Kendisine dokunmuyorlardı işte, ama Lorier'yi götürüyorlardı. Ve bu sinsi, bu ihanet yuvası kente, tek gözüyle kim bilir nasıl bakıyordu şimdi Lorier!

Niçin terk etmişti sığınağını André? Niçin bu rezil sokakları arşınlıyordu?

Ve bunca sevdiği kentin büyüsü, her şeye rağmen yeniden sardı onu. Şerefsiz haliyle de güzeldi Paris. İsyan edip yumruklarını sıkıyordu insanlar, ama gözleri ister istemez hayranlıkla doluydu. Saint-Louis Adası'nın duman rengi evleri, Unutuluş Denizi'nin suları gibi esrarlı karanlık suları Seine Irmağı'nın ve bittikçe yeniden başlayan solgun gökyüzü. "Neler geçti başımızdan neler," demek istiyor gibiydiler. "Hep vardık biz... biz, yani Lutèce, gemi ve Paris... gene varız ve hep var olacağız."

Châtelet'ye doğru yöneldi. Sessizliğe bir türlü alışamıyor ve şaşkınlığa düşüyordu durmadan. Otomobil diye bir şey kalmamıştı kentte. Gülmüyordu insanlar, kısık kısık konuşuyorlardı. Rivoli Sokağı'ndaki kemerlerin altında çekiç seslerini andıran bir gürültü çınlamaktaydı: Resmi geçitteymiş gibi yerlerinde sayarak,

mağaza ve lokantalara giriyorlardı Alman askerleri. Kadınlar, eskisinden daha da soluktu. Artık boyanmadıkları için mi? Yoksa tenlerinin o eski rengi kayıp mı olmuştu? Sönük, önemsiz, silik görünmek arzusu seziliyordu herkeste. Tıpkı böcekler gibi, dedi André kendi kendine. Ruhsuz bir beden. Paris'in mimarisiydi bu evet, Paris'in iskeletiydi. Ama Paris yoktu ortada. Kendini bir yabancı gibi hissettiği başka bir kent vardı.

Birden, üflemeli bakır çalgılardan çıkan bir gümbürtüyle sıçradı André. Farkına varmaksızın Opéra Meydanı'na kadar uzanmıştı. Ve tiyatronun geniş merdivenlerine haki üniformalı müzisyenler oturmuş, aletlerini üflüyorlardı. İç daraltan onur kırıcı bir yanı vardı bu Alman marşının, kemerlerin oradaki ayak seslerini andırıyordu. Alman çizmesinde uygun adım yürüyordu hayat. Çevredeki kahvelerin teraslarında Alman subayları cicili bicili elbiseler giyinmiş kızları yanlarına oturtmuş eğleniyorlardı. Ama gök hep aynıydı. Paris'in pırıl pırıl göğü.

Bir duvara yaslandı André. Olup biteni ta derinden kavramaya çalıştığını sanıyordu. Ama düşünecek hali yoktu aslında, bir gevşeklik sarmıştı içini. Aralarında hiçbir görünür bağ bulunmayan tutarsız imajlar geçiyordu zihninden. Subayın kelebek gözlüğü, kasesindeki suyu kurumuş orman perisi, Tuilleries yollarında uzadıkça uzamış otlar (artık kesmiyorlardı) ve o eski tepe...

Kendisine bir akşam gazetesi uzatan küçük kız çileden çıkardı André'yi. Gazeteyi tiksintiyle itti. Bir suç ortağı sesiyle fısıldadı kız:

"Ben de biliyorum pis bir gazete olduğunu. Ama evde benden küçük bir kardeşim var."

Çocuğa para verirken, gazetenin üzerindeki tarihi okumuştu kendiliğinden: 14 Temmuz. Yoksa bunun için mi mızıka çalıyordu Almanlar? Hiç kimsenin aklından bile geçmiyor bugün bayram olduğu. Herkes gene süt için kuyruğa girmekte. Ya da kapı aralıklarında korkuyla gizlenmekte.

Bastille'i zapteden Paris...

Ve André bir başka geceyi yaşadı yeni baştan. Mavi filli atlıkarıncanın, kestane ağacının ve kâğıttan fenerlerin gecesi. Peki ama Jeannette nerede şimdi? Niçin yok? Artık evlerini tanımadığı ve eski arkadaşları yerine haki üniformalılarla karşılaştığı bu pis lanet-

li kentte mi hâlâ o da? Yoksa başını alıp gitti ve kurtuldu mu? Ama insan o kadar büyük bir acıdan nasıl kaçabilir? "Ölüyorum işte! Aldanmış öleceğim..." Reklam kelimeleri sandınız o zaman bu sözleri. Yapayalnız ve acı çeken bir kadının gecenin içinde imdat ister gibi haykırdığını nereden anlayacaktınız! Nereden bilecektiniz, kanlanmış tozlu yollarda ölüp giden Fransa'nın o yapayalnız kadının sesiyle size seslendiğini!

Atölyesine dönmüştü, pencerenin yanında ayaktaydı şimdi. Cherche-Midi Sokağı... Alman askerlerinin çizmeleri çınlıyor. "Lokantayı açıyorum," demişti Joséphine o gün ve eklemişti: "Yaşamak için mecburum." Sonra da küçülerek bakmıştı André'ye. André susmuştu çünkü. Ve bu, Joséphine için, ölümden de beter bir hakaretti. Şimdi Almanlar için yahni yapacak, ne sandınızdı! Ve kunduracı da onların çizmelerini onaracak artık, neden etmeyecekmiş! Ve çiçekçi ölecek. Ölsün! Bir başkası gelir yerine, kelebek gözlüklülere zarif demetler uzatır. Sokak da Paris gibi işte. Bu ölüm çemberini kırmak kimsenin haddi değil! Bir tek çıkış yolu var. Şu tavandaki vidalı halkadan sallandırmak kendini!

O küçük siyah işaretten ayıramıyordu gözlerini André. Tam o sırada kapı vuruldu, suçüstü yakalanmış gibi utandı birden. Açmak üzereyken, kim olabilir diye sordu kendi kendine. Ya onlarsa? Düşüncesini tamamlayamadı.

Atölyeye bir Alman girmişti. Haki üniformayı görür görmez gülümsedi André.

"Böylesi herhalde daha iyi," dedi. "Hemen gidebiliriz, yanıma hiçbir şey almayacağım."

"Yoksa beni anımsamadınız mı? Bayan Coad'un evinde otururdum. Çok severdim sizin peyzajlarınızı. Sigara içen köpek kahvesinde tanıştık."

Alman, elini uzatmıştı André'ye. Mutlaka el sıkışmak ister gibi bir hali vardı. Ama André vermedi elini.

"Anımsıyorum evet," dedi. "Balıklarla uğraşıyordunuz. Unuttum şimdi mesleğinizin adını."

"İhtiyolog."

"Evet evet öyleydi. Ve Paris'in yıkılacağını söylemiştiniz bana. Buradayken balıklarla değil, casuslukla uğraşıyordunuz herhalde.

Ve Berlin'de kurulan bütün tuzaklardan haberdardınız. Nasıl, memnun musunuz şimdi? Muradınıza eremediniz ne yazık ki, yıkamadınız Paris'i."

Sürtünecek kadar yaklaşmıştı adama.

"Paris'i zaptettiğinizi sanmıştınız değil mi? Budalalık bayım, budalalık! Hastalıklı hayal gücünüz aldatmış sizi. Gitti Paris, burada yok. Diyeceksiniz ki yavaş yavaş geri dönüyor işte? İnkar etmiyorum. Joséphine gene açtı lokantasını. Ve insanlar yavaş yavaş dönmeye başladılar. Ama Paris dönmedi! Ve dönmeyecek. Paris diye bir şey yok bugün. Hiçbir yerde yok. Hem bu kadar konuştuğumuz yeter. Götürün beni hadi."

"Nereye?"

"Nereye olduğunu bilen sizsiniz, ben ne bileyim! Kommandatur'a, darağacına, çukura... nereye kararlaştırdıysanız!"

Adam hep susuyordu ve André hep küfrediyordu. Alman sonunda dayanamayıp sordu.

"Niçin hakaret ediyorsunuz bana?"

"Ben? Size hakaret etmek mümkünmüş gibi! Tanklarınız var, bir... Bombardıman uçaklarınız var, iki... Makineli tüfekleriniz, üç. Otomatik tüfekleriniz, dört. Dört köşe kafanız, beş. Ya benim neyim var? Götürün beni, yoksa boğazınıza sarılacağım."

"Sizi götürecek hiçbir yerim yok. Niye sizi görmeye geldiğimi de bilmiyorum üstelik. Birdenbire anımsadım ve görmek istedim sizi bir daha. Teğmenim bugün bana, kötü bir Alman olduğumu söyledi. Ne tuhaf! Belki de yarın kurşuna dizileceğim."

"Bak hele!"

Ne şaşkınlık vardı André'nin sesinde, ne de acıma. Hayal kırıklığına uğramış kimselerin öfkesiyle omuzlarını silkti. Ölümü beklerken, yufka yürekli bir ihtiyologla karşılaşmak!

"Nedir hoşunuza gitmeyen? Yemekler mi? Yoksa Manş Denizi'nde, uzmanı olduğunuz balıklar tarafından parçalanmaktan mı korkuyorsunuz?"

"Nasıl anlatmalı bilmem ki... Hoşuma gitmeyen nedir? Paris'te yurttaşlarım hoşuma gitmiyor. Size... bu kıyafetle gelmiş olmak hoşuma gitmiyor."

"İnce zevkli bir adamdınız öyle ya! Unutuyordum az kalsın.

Resimden hoşlanırdınız üstelik. Ama benim bir Fransız olduğumu anlıyorsunuz değil mi?"

"Anlıyorum. Ve sizinle konuşurken beni yalnızca bu rahatsız ediyor. Aynı kültürün insanları olduğumuzu sanmıştım. Ama şimdi görüyorum ki, aramızda bir hendek var. Ve bu hendeğin nasıl doldurulabileceğini de bilmiyorum."

"Ben de bilmiyorum."

Sesi yumuşar gibi olmuştu.

"Kanla dolacak kuşkusuz. Başka türlü imkanı yok."

"Yetmez mi bu kadar kan döküldüğü?"

"Evet ama benim sözünü ettiğim kan, başka kan. Şimdi artık defolun."

"Gitmem gerektiğini biliyorum. Yersiz bir şeydi zaten bu ziyaret, saçma bir şeydi. Aptalca gelecek belki ama, bir şey sormak istiyorum size. Öteden beri kafamı kurcalayan bir şey. Bu sokağın ismi, neden Cherche-Midi?"

"Bir zamanlar, kesenin ağzını açmadan karın doyuran parazit takımına Cherche-Midi derlermiş. Sizin Hitler'iniz gibi. Güzel isimdir 'Cherche-Midi'. 'Öğle vakti arayan.' Ama sokak değildi herhalde bunu arayan. Burada insanlar, perdelerini sımsıkı kapadıktan sonra başlarını yastıkların altına gömerek uyurlardı. Öğle vaktini değil, gece yarısını arardı sokak. Sonra sizinkiler geldiler."

"Bunun bana acı vermediğini mi sanıyorsunuz yoksa? Böyle yaşanmaz. Bütün dünya nefret ediyor bizden. Monge Sokağı'ndan geçiyordum dün. Karşıdan doğru bir kadın geliyordu. Beni görür görmez deli gibi kenara sıçradı. Ölümü görmüştü sanki! Kendi payıma hiç kimseyi öldürmedim ben. Ama bunun önemi yok. Suçlu Hitler'dir, diyebilirim pekala. İşin kolayına kaçmak olur bu. Üstelik doğru da değil, yanlış. Ben de suçluyum çünkü. Sonuçlara göz kırpmadan bakmak gerekiyor. Şimdi buna çalışacağım işte. Hoşça kalın."

"Güle güle. Yarın belki de, namuslu bir insan olacaksınız yeniden. Ama ben artık sizi göremeyeceğim. Bugün insan ancak kanla temizleyebiliyor namusunu. Vara vara buraya kadar dayandık işte! Lanetli çağ! Hiçbir şey anlamanın imkanı yok. Niçin geldiniz sanki? Neye yarar? Komünist olmuş olsanız gene neyse. Ancak onlar bir şeyler yapabilir. Oysa şimdi, Tessat'yla sizin teğmeniniz

var başımızda. Ne gelir ki elinizden. Yapayalnızsınız. Tıpkı benim gibi. Ve bizi üst üste koyup toplasalar, iki değil sıfır eder. Bütün hayat dikilmiş duruyor aramızda. Mert bir insansınız, sizi böyle karşıladım diye gücenmezsiniz bana. Lubeckli bir Almandınız benim gözümde. Orijinal bir tiptiniz üstelik. Kalvados içerdiniz hep. Oysa şimdi, haki üniformalı bir düşmansınız. Her şey Paris'te olup bitiyor."

Alman gider gitmez unutmuştu André adamı. Hiç kimse gelmemiş gibi. Bir aşağı bir yukarı, dolaştı durdu atölyesinde. Pencereden alacakaranlık sızıyordu. Durmuştu André. Tencerenin karşısına asmış olduğu resmi seyrediyordu. Atlıkarınca, kestane ağacı, fener... ve ileride bir gölge. Bu da bir 14 Temmuz günüydü. Ve Jeannette gülümsüyordu daha. Dans ediyordu Paris, bayrakları havalandırıyor, uçuruyordu. Başka bir hayatta mı olup bitmişti yoksa bütün bunlar. Başarılı bir resim. İşte bugüne dek yaptığım en iyi iş. Ve Paris budur işte. Paris duruyor. Yakın müzeleri, tabloları yok edin, Paris gene kalacak!

André gülümsüyordu. Dönüp pencereye geldi yeniden. Cherche-Midi Sokağı... Sımsıkı kapalı bütün pencereler. Ve cephesinde evlerin, her zamanki gibi tıpkı, kapı kanatlarının simsiyah izleri var. Hep o ölgün çiçek, şu karşı tabelada. Ve yarı aç kediler. Ve ağlayan çiçekçi. Ve dünyaya ilk haykırışı yeni doğan bir çocuğun. Cherche-Midi Sokağı, evet... 'Öğle vakti arayan.' Ben de ararım öğleyi ve bulurum görürsünüz. Bulacağım. Işıkları, şenlikleri, balları, gelincikleri... ve gökyüzünü tabii... pırıl pırıl Paris'i... bulmaz olur muyum hiç... Bulacağım!..

"Herkes evine! Vakit doldu! Herkes evine!" diye bağıran hoparlörü duymuyordu.

BİTTİ

İlya Ehrenburg 1891'de Kiev'de doğdu. Çok genç yaşta Rusya'daki devrimci harekete katıldı ve çok geçmeden tutuklandı. Serbest bırakılınca Paris'e göç etti ve ilk şiirlerini burada yayınladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş muhabirliği yaptı. Yurda 1917'de döndü. İç Savaş başladığında Ehrenburg Ukrayna'daydı. Daha sonra tekrar Avrupa'ya geçti ve Julio Jurenito'yu yazdı. 1924'te Sovyetler Birliği'ne döndü. Çeşitli Sovyet gazetelerinin yurtdışı yayınları sorumlusu olarak Avrupa'ya gönderildi. 1941'e kadar İzvestiya gazetesinin savaş muhabiri idi. İspanya İçsavaşı'na katıldı. Paris'te bulundu. Tekrar Sovyetler Birliği'ne döndüğünde **Paris Düşerken**'i yazmaya başladı. Bu eser, beş kitap olarak yayınladığımız üçlemenin ilk kitabıdır.

Gazetecilik ve roman çalışmaları dışında makale, gezi yazısı, anı ve öykü de yazan Ehrenburg 1967'de öldüğünde ardında **Paris Düşerken, Fırtına** ve **Dipten Gelen Dalga**'dan oluşan üçleme dışında, çok sayıda eser bıraktı.

Paris Düşerken, Fırtına ve **Dipten Gelen Dalga**'dan oluşan nehir roman, 20. yüzyılın en hareketli dönemini tüm tarafları ve çeşitli yönleriyle tasvir eden dev bir eserdir. Savaşın ayak seslerinin duyulduğu 1930'ların ikinci yarısından soğuk savaş rüzgârlarının Avrupa'yı içine aldığı 1950'li yıllara kadar uzanan dönemi kapsayan bu eserin ilk kitabını oluşturan Paris Düşerken'de, yayılmacı Hitler faşizminin işgali altındaki Paris'te toplumun farklı kesimleri üzerine projektör tutulur. Bir yanda işgalcilere çıkar hesaplarıyla bağlı olan yönetici elit ile burjuvazi, diğer yanda faşizme karşı yurt savunması için örgütlenen direnişçiler bu saflaşmanın iki ana kesimini oluşturmaktadır. İşgal günlerinde, her şeylerini geride bırakarak, kafileler halinde kentlerini terk eden Parislilerin trajedisi, uluslararası diplomasinin satranç tahtasında yapılan hamleler, cepheden gelen bozgun haberleri, direniş hareketini örgütleme çabaları... Avrupa'nın çehresini değiştiren kanlı olaylar, bu olaylara sahne olan ülkeler, savaşın karşıt kutuplarında yer alan kahramanlar... Yüzyılın en büyük romanlarından sayılan ve sayısız dilde basılarak milyonlarca insan tarafından beğeniyle okunan bir klasik.

EVRENSEL BASIM YAYIN

ISBN 975-6865-77-6

9 789756 865774